

THE  
ABHIDHANA-SANGRAHA  
OR  
A COLLECTION OF SANSKRIT ANCIENT LEXICONS

---

Nos. 6, 7, 8, 9, 10.  
THE ABHIDHANA-CHINTĀMANI, THE ABHIDHANA-  
CHINTĀMANI-PARISHIṬA, THE ANEKĀRTHA-  
SANGRAHA, THE NIGHANTU'SEṢHA AND  
THE LINGĀNUŚĀSANA

OR  
HEMALĀCCHANDRA.

AND  
No. 11.

THE ABHIDHANA-CHINTĀMANI-SILOKCHHĪA.

OR  
JINĀDEVA MUNIŚVARA.

EDITED BY  
PANDIT SIVADATTA

AND  
KĀSĪNĀTH PĀNDURANG PARAB.

PRINTED AND PUBLISHED

BY  
THE PROPRIETOR

OF  
THE NIRNAYA-SĀGARA PRESS,

BOMBAY.

1896.

Price 1½ Rupee

॥ श्रीः ॥

# अभिधानसंग्रहः

नाम

संस्कृतप्राचीनकोशग्रन्थसमुच्चयः ।

तत्र

( ६, ७, ८, ९, १० )

श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रविरचिताः

अभिधानचिन्तामणि-अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्ट-अनेकार्थ-  
संग्रह-निघण्टुशेष-लिङ्गानुशासनकोशाः ।

( ११ )

जिनदेवमुनीश्वरविरचितः

अभिधानचिन्तामणिशिलोञ्जल्यश्च ।

काव्यमालासंपादक-पण्डितशिवदत्त वाशीनाथाभ्या  
मंशोधिताः ।

ते च

शके १८१८ वत्सरे

मुम्बय्या निर्णयसागराख्यसमालये सदाधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कित्वा  
प्राग्गद्य नीता ।

मृत्यं सपादो रूप्यक ।

## हेमचन्द्रः ।

अयं श्वेताम्बरचैनाचार्यश्रीहेमचन्द्र कदा कतम भूमिमण्डल मण्डयामासेति जिज्ञासायामनेकग्रन्थपर्यालोचने पट्टचे Di P Peterson महाशयाना Fifth Report पुस्तके—

‘तत्पट्टपूर्वादिसहस्ररश्मि सोमप्रभाचार्य इति प्रसिद्धः ।

श्रीहेमसूरेश्वर कुमारपालदेवस्य चेद न्यगदचरित्रम् ॥’

इति सोमप्रभाचार्यविरचितहेमकुमारचरित्रकाव्यतः,

‘स्तुमन्विसाध्य प्रमुहमसूरैरनन्यतुल्यामुपदेशशक्तिम् ।

अतीन्द्रियज्ञानविर्वाजितोऽपि य क्षोणिमर्तुर्व्यथित प्रबोधम् ॥

सत्त्वानुकम्पा न महीभुजा स्यादित्येष कृतो वितथ प्रवादः ।

निनेन्द्रधर्म प्रतिपद्य येन श्लाघ्य स केपा न कुमारपालः ॥

इति सोमप्रभाकथिते कुमारनृपहेमचन्द्रसंवादे । जिनधर्मप्रतिबोधे प्रस्ताव पञ्चम प्रोक्तः ॥’

इति सोमप्रभाविरचितकुमारपालप्रतिबोधकाव्यतः,

‘शिष्यो जम्बुमहासुने प्रभव इत्यासीदमुष्यापि च श्रीशर्यभ्रव इत्यमुष्य च यशोभद्राभिधानो मुनिः । सभूतो मुनिभद्रवाहुविं द्वौ तस्य शिष्योऽप्यौ सभूतस्य च पादपद्ममधुलिङ्गश्रीस्थूलभद्राद्वयः ॥

यशस्वमागतचतुर्दशपूर्वर्लकोशस्य तस्य दशपूर्वधरो महर्षिः ।

नाम्ना महागिरिरिति शिरस्तागिरीन्द्रो ज्येष्ठान्तिपत्तमजनिष्ट विशिष्टलब्धिः ॥

शिष्योऽप्यो दशपूर्वभृन्मुनिवृत्तो नाम्ना मुहस्तीत्यरुद् यत्पादान्ब्रजसेवनात्समुदिते राज्ये प्रबोधधिकाः ।

चक्रे सप्रतिपाधिक्, प्रतिपुराणमाकर भारतेऽसिन्नधे जिनचैत्यमण्डितमिलाष्टम समन्तादपि ॥

अजनि स्तेस्थित सुप्रतिबुद्ध इत्यभिधायार्यमुहस्तिमहासुने ।

शमधनो दशपूर्वधरातिपद्मवमहातरुमज्जनबुद्धरः ॥

महर्षिससेवितपादमनिधे प्रचारभागालवणोदसागरम् ।

महान्गण कोटिक इत्यभूच्छतो गङ्गाप्रवाहो हिमवद्भिरिषः ॥

तस्मिन्गणे कतिपयेष्वपि यातवत्यु साधून्तमेषु चरमो दशपूर्वधारी ।

उद्गामस्तुम्बवन्पञ्चगुञ्जशाखावज्र महासुनिरजायत वज्रघृष्टिः ॥

हुमिक्षे समुपस्थिते प्रलयवद्दीप्तचभाज्यन्यदा भीत न्यस्य महापसधममितो विद्यावद्वात पटे ।

बोऽभ्युद्धृत्य कराम्बुजेन नभसा पुर्यामनैपीन्महा पुर्या मद्भु सुमिक्षाधामनि तपोधामामसीमा निधिः ॥

तस्माद्ब्रह्माभिधा शाराभूत्कोटिकगणद्वये । उच्चनागरिकामुख्यशाखात्रितयगोचरा ॥

तस्मा च वज्रशाखाया निलीनमुनिपदपद । पुष्पगुच्छायतो गच्छश्चन्द्र इत्याख्ययाभवत् ॥

१ अस्य जिनधर्मप्रतिबोधकाव्यस्य निर्माणसमयस्तु— वाशिंग्टनसिखसूचकं ग्रन्थिगो रे विदिने रिताष्टम्याम् । जिनधर्म प्रतिबोध कृतोऽयं मुहूर्तेऽप्युपरे ॥ इति वदता प्रत्यक्षत्रय १२४१ (A D 1184) विजयसर्वसारात्मकं चक २ इति च’ इति भवेत् ३ सुस्थित सुप्रतिबुद्ध इति मणिद्वयम्

धर्मध्यानमुधामुधांगुरमलः संधार्धरत्नाकरो भव्याम्भोरुहभास्करः स्मरकरिभोन्माथकण्ठीरवः ।  
गच्छे तत्र वभूव संयमधनः कारुण्याशिर्यशोभद्रः सूरिरपूरि येन सुवनं शुद्धैर्यशोभिर्नजैः ॥  
श्रीमन्नेमिजिनेन्द्रपायितशिरस्यद्रौ स संलेखनां कृत्वादौ प्रतिपन्नवाननशनं प्रान्ते शुभध्यानभाक् ।  
तिष्ठञ्जान्तमनास्त्रयोदजिनान्याश्चर्यमुत्पादयन्नुच्चैः पूर्वगर्हापिसंयमकथाः सत्यापयामासिवान् ॥

श्रीमान्प्रद्युम्नसूरिः समजनि जनितानेकभव्यप्रबोध-

स्नाच्छिष्यो विश्वविश्वप्रथितगुणगणः प्रावृट्मोदंभवः ।

प्रीणाति स्नाखिलस्मां प्रवचनजलपेरुद्धृतैरर्थनीरै-

गतस्य स्नानकानि श्रुतिविषयमुपासारसध्यधि विष्वक् ॥

सर्वमन्थरहन्परलमुकुरः कल्याणधक्षीतरुः कारुण्यामृतसागरः प्रवचनव्योमाद्गुहाहस्करः ।

चारित्रादिकरंलरोहणगिरिः क्षमां पाययन्धर्मराट् सेनानीगुणसेनसूरिरभवच्छिष्यस्मर्तीयन्तः ॥

शिष्यस्तस्य च तीर्थमेकमवनेः पावित्र्यकृज्जंगमः स्नाद्वाद्भिद्रापागाहिमगिरिविश्वप्रबोधार्थमा ।

कृत्वा स्नानकवृत्तिशान्तिचरिते प्राप्तः प्रसिद्धिं परां सूरिभूरितपःप्रभांभवसतिः श्रीदेवचन्द्रोऽभवत् ॥

आचार्यो हेमचन्द्रोऽभूत्तत्पादाम्भोजपुटपदः । तत्प्रसादादधिगतज्ञानसंपन्नहोदयः ॥

जिष्णुश्चेदिदृशार्णमालवमहाराष्ट्रापरान्तं कुम्भन्तिन्धूनन्यतमांश्च दुर्गविषयान्दोर्वीर्यशक्त्या हरिः ।

चौलुक्यः परमार्हतो विनयवान्श्रीमूलराजान्वयी तं नत्वेति कुमारपालपृथिवीपालोऽब्रवीदेकदा ॥

पापद्विधूतमक्षप्रभृति किमपि यत्तारकायुर्निमित्तं

तत्सर्वं निर्निमित्तोपकृतिरुतथियां प्राप्य सुप्ताकमाज्ञाम् ।

न्वामितुर्थ्या निषिद्धं धनममुतमृतस्याध मुक्तं तथार्ह-

चैत्यैरुपसिता भूरभयमिति समः संप्रतेः संप्रतीह ॥

असत्पूर्वजसिद्धराजनृपतेर्भक्तिस्पृशो याञ्जया साह व्याकरणं सवृत्ति सुगमं चतुर्भवेन्तः पुरा ।

गङ्गेतोरध योगशास्त्रममलं लोकाय च द्याध्रयच्छन्दोलंकृतिनामसंग्रहमुत्तमान्यन्यानि श्राम्नाण्यपि ॥

लोकोपकारकरणे सयमेव यूयं सज्जा स यद्यपि तथाप्यहमर्थयेद् ।

मादृग्जनस्य परिबोधकृते [शलाका] पुंतां प्रकाशयत वृत्तमपि त्रिपष्टेः ॥

तत्प्रोपरोधादिति हेमचन्द्राचार्यः शलाकापुरुषेतिवृत्तम् ।

धर्मोपदेशैरुफलप्रधानं न्यवीविशच्चार गिरां प्रपद्ये ॥

अम्बुद्वीपारविन्दे कनकगिरिसावभुते कर्णिकार्यं

यावत्तावच्च द्यते जलनिधिरवनेरन्तरीयस्त्वमुद्यैः ।

यावद्योमावपान्थी तर्गणिनाशधमै आम्ब्यतन्नावदेत-

त्काव्यं नामा शलाकापुरुषचरितमित्यनु जैत्रं परित्र्याम् ॥

इत्याचार्यहेमचन्द्रविग्नितशलाकापुरुषचरितप्रशस्तितश्च चौलुक्यकुमारपालगण्ये हेमचन्द्राचार्याणां  
सत्ताया अवगतेः

‘नृपस्य जीवामयदानटिण्डिमैर्महीतले नृत्यति फीतिमर्तकी ।

श्रीहेमचन्द्रप्रमुपादपन्नं वन्दे भगव्येभरणरूपोतम् ।

लब्धपट्टान्तर्गन्तगदगदारावली येन मम अलोपि ॥

बोधयित्वा महाराजं देवलोकं जगाम यः । पश्चात्कुमारपालोऽयं शोकं गत्वा मुमूर्छं सः ॥

तदनु धैर्यमवलम्ब्य धर्मध्यानं करोति ।'

इति हेमकुमारचरित्रकाव्ये हेमचन्द्राचार्याणां देवलोकगमनसौक्ये कुमारपालराज्यसमये एवाचार्यहेमचन्द्रसमयः; कुमारपालराजधान्येव भूमिमण्डलमित्यन्वाधमवेगतम् । विशेषकथा तु प्रबन्धकोशप्रबन्धचिन्तामणिभ्यामवगन्तव्या ।

कुमारपालराज्यसमयस्तु—

‘ॐ नमः शिवाय ।

ब्रह्मद्वितीयया मुमुक्षुभिरभिध्यातस्य ब्रह्माक्षरैरिच्छाशक्तिमिष्टधीमि जगतां पत्युः श्रुतीनां निधेः ।  
या व्यापारितसंहृतेः स्वसमये ब्रह्माण्डपिण्डैर्नयैः कीडन्ती मणिकन्दुकरिब सदा स्वच्छन्दमाहादते ॥  
गीर्वाणैर्वातगर्बं दनुजप्रभवात्माधितलायकार्थं वेधाः संध्यां नमस्त्यजपि निजबुद्धके पुण्यगताम्बुपूर्णं ।  
सद्यो वीरं चुल्लुवयाह्वयमस्यदिमं येन कीर्तिप्रवाहेः पूतं त्रैलोक्यमेतन्निर्घेतमनुहरत्येव हेतोः फले श्रीः ॥  
नः कोऽपि ततो बभूव विविधाश्चर्यैकलीलास्वदं यस्मान्मिभृत्तोऽपि वीतगणिता(गनाः) प्रातुर्गवन्त्यन्वहम् ।  
वां यः प्रथितप्रतापमहतां वधे विपन्नोऽपि सन्त्यो जन्त्यावपि सर्वदापि जगतो विश्वस्य दत्ते फलम् ॥  
वंशस्यास्य यमःप्रकाशनविधौ निर्गल्यमुक्तागणिः क्षोणीपालकिरीटकल्पितपदः श्रीमूलराजोऽभवत् ।  
धो मूलं कलिद्रावदग्निसिलन्यागद्गुमोत्पादने यो राजेव करैः प्रकामशिखिरैः प्रीतिं निनाय प्रजाः ॥  
यश्चापोक्तटराजराज्यकमलां स्वच्छन्दवन्द्रीकृतां विद्वद्बान्धवविप्रवन्दितभूतकव्यूहोपभोग्यां व्यधात् ।  
यत्सन्नाशत्रयिणीं तदा श्रियमलं युद्धस्फुरद्विक्रमक्रीताः सर्वेदिगन्तरशितिमुजां लक्ष्म्याश्चरं भेजिरे ॥  
सुनुतास्य वभूव भूततिलकश्चांमुण्डराजाहयो यद्वन्धद्विपदानगन्धपवनाप्राणेन दुरादपि ।  
विभ्रदयन्मदगन्धभ्रमंकरिभिः श्रीसिन्धुराजस्तथा नष्टः क्षोणिपतेर्थधास्य वयसां गन्धोऽपि निर्णोसितः ॥  
तस्माद्रुद्धभराज इत्यभिधया क्षमापालचूडामणिर्जने साहसकर्मनिर्मितचमत्कारः क्षमामण्डले ।  
अल्पोपानलजुन्मितं पिशुनपत्येतलयाणश्रुतिधुन्यन्मालवभूपचक्रविकसन्मालिन्यभूगोद्धमः ॥  
श्रीमुकुलभराजनामलपतिभ्रातास्य राज्यं वधे शृङ्गरेऽपि निपण्णधीः परवधूवर्गस्य यो दुर्लभः ।  
यस्य क्रोधपरायणस्य किमपि भ्रूवहरी भङ्गुरा सद्यो दर्शयति स लाटवसुधाभङ्गस्वरूपं फलम् ॥  
भीमोऽपि द्विपतां सदा प्रणयित्वां भोग्यत्वमासेदिवाब्धोणीभारमिदं(मं) भभार नृपतिः श्रीभीमदेवो नृपः ।  
धारापञ्चकसाधनैकचतुरैस्तद्वाजिभिः साधिता क्षिप्रं मालवचक्रवर्तिनगरी घरेति को विस्रयः ॥  
तस्माद्रूपिपतिर्वभूव वसुधाकर्णवर्तसः स्फुरत्कीर्तिप्रीणितविश्वकर्णविचरः श्रीकर्णदेवाह्वयः ।  
येन ज्याप्रथितस्वर्नं द्युतशरं धर्मं पुरस्कुर्वता न्यायजेन न केवलं रिपुगणः कालोऽपि बिद्धः कलिः ॥  
दृष्यन्मालवभूपवन्धनविधिन्मत्सालिखलपतिर्भक्त्याकृष्टवित्तीर्णदर्शनशिबो मूर्तं प्रभावोदयः ।  
सद्यः सिद्धरसादृणीकृतं जगद्गीतोपमा(ताचदा) नृसित्तिर्जने श्रीजयसिंहदेवनृपतिः सिद्धादिराजस्तनः ॥

१. मूलराजराज्यम्—वि० सं० १९३-१०५३. २. आमुण्डराजराज्यम्—वि० सं० १०५३-१०९६. ३. दुर्लभराजराज्यम्—वि० सं० १०९६-१०७८. ४. भीमदेवराज्यम्—वि० सं० १०७८-११२०. ५. कर्णदेवराज्यम्—वि० सं० ११२०-११५०. ६. सिद्धराजपरिषदां जयसिद्धराज्यम्—वि० सं० ११५०-११९९.

वश्या वेश्म रसातलं च विलसद्भोगि.....भोक्तुम्.....क्षत्राणि रक्षांसि च ।  
यः क्षोणीधरयागिनी च सुमहामोगां सिपेवे चिरं हेलासिद्धरसाः सदा क्षितिभुजः.....रे ॥  
[संख्या]तीतविस्तीर्णदाननिवहैः संपन्नपुष्पोच्चयः कीडाकास्तदिगन्तराल..... ।  
.....कुलभूप.....वलान्व.....कीडाकोड इवोद्धार वसुधां देवाधिदेवाजया ।  
देवः सोऽथ कुमारपालनृपतिः श्रीराज्यं चूडामणिर्यः खर्गादवतीर्णवान्हरिरिति जातः प्रभावाज्जनैः ॥  
अर्णोराजनराधिराजहृदये क्षिवैक(ब) धाणव्रजं श्वेतछोहिततर्पणादमदयस्त्रण्डौ भुजस्यायिनीम् ।  
द्वारालम्बितमालेश्वरशिरःपद्मेन यश्चाहरलीलापङ्कजसंग्रहव्यसनिर्नां चौलक्यराजान्वयः ॥  
शुद्धाचारनवावतारसरणिः सद्धर्मकर्मकम्प्रादुर्भावविद्यारदो न्यपथप्रस्थानसार्थाधिपः ।  
यः संपत्पवेतारथं नृकृतं पुगं योगं कलेर्लङ्घयन्मन्ये सहरति स भूमिवलयं कालव्यवस्थामपि ॥  
प्रत्य.....खण्डिताङ्गुलिदलैः पर्युलसत्पल्लवो नष्टोदीच्यनराधिपोजितसितच्छत्रैः प्रसूनोज्ज्वलः ।  
छिन्नप्राच्यनरेन्द्रमौलिकर्मैः प्रौढ्य(प्रोद्य)त्कलद्योतितदृष्ट्या दूरमवर्धयान्निकुले यस्य प्रतापद्रुमः ॥  
आचारः किल तस्य रक्षणविधिभिर्गणनिर्ना(णो)गितं प्रत्यहस्य फलवलोकिशुक्रनृगानस्य सं.....वः ।  
देवीमण्डलखण्डितास्त्रिर्भोर्गुह्यं विनोदोत्सवः श्रीसोमेश्वरदत्तराज्यविभवस्याडम्बरं वाहिनी ॥  
राज्ञानेन च भुज्यमानसुभगा विश्वभरा विम्बुरद्रलद्योतितवारिराशिरशबा शीताद्रिविन्ध्यमन्ती ।  
एषाभूपयद्रस्त्रिकुण्डलमिव श्रुत्याश्रयं.....एता विश्राणा नगराह्वयं द्विजमहास्थानं सुवर्णोदयम् ॥  
आब्रह्मादिभ्रमिवर्तितमहायज्ञक्रमोत्तन्मिदैर्युपैर्दत्तकरावलम्बनतया पादव्यपेक्षाच्युतः ।  
धर्मोऽत्रैव चतुर्गुणोऽपि कलितानन्दः परिस्पन्दते तेनानन्दपुरेति यस्य विबुधैर्नामान्तरं निर्मितम् ॥  
अश्रान्तद्विजयर्गवेदतुमुल्लेखार्थिर्मरारोपितः शश्वद्भूमहुताशुभूमपटलैरान्यव्यथां लम्बितः ।  
मानादेवनिकेतनध्वजशिखापातैश्च सज्जीकृतो यस्मिन्नद्य कलि स्वकालविहितोत्साहोऽपि नोत्सर्पति ॥  
सर्पद्विप्रवधूजंनस्य विविधालंकाररत्नाङ्गुलिं स्मेराः संततगीतमङ्गलैर्वैचालतां प्रापिताः ।  
अन्तरा(आ)न्तोत्सवलक्ष्यमाणविम्बोत्कर्षप्रकाशशितौ मरारौ एव वदन्ति यत्र नृपतेः सौरज्यसंपत्कुणम् ॥  
अस्मिन्नावगवंशजद्विजजनलाभा करोत्यध्वरे रक्षां शान्तिकपौष्टिकैर्वितनुते भूपस्य राष्ट्रस्य च ।  
मा नृत्तस्य तथापि तीव्रतपसो वापेति भक्त्या नृपो वरं विमपुराभिरक्षणकृते निर्मापयामास सः ॥  
अस्मिन्प्रगुणेन तोयनिलयाः प्रीणन्ति लोकं जलैः कामं क्षेत्रमुयोऽपि वमकलितास्तन्वन्ति धान्यश्रियम् ।  
एवं चेतसि संप्रधार्य सकलब्रह्मोपरारेच्छया चक्रे वप्रविभूषितं पुरमिदं चौलक्यचूडामणिः ॥  
पादान्गान्तरसातलो गिरिरिव छाद्यो महामोगतः शृङ्गारीव तरङ्गिणीपतिरिव स्फुरोदयद्वारम् ॥  
उत्सर्पत्कपिशिर्पको जय इव क्रव्यादनाथद्विषा नारीवर्गं इवेष्टकान्तरुचिरः सालोऽयमालोक्यते ॥  
मोगामोगमनोहरः फणशतैरुपुङ्गवां धारयन्सातः कुण्डलिता च यज्ञपुरुषस्याजावशेनागतः ।  
रत्नसर्पमहानिधि पुरमिव त्रातुं स शेष स्थितः माकारः शुभया सितोपलेशराः संलक्ष्यते वृत्तान् ॥

कामं कामसमृद्धिपूरकरभारामाभिरामाः सदा स्वच्छन्दस्वनतत्परीर्द्धजुलैरत्यन्तवाचालिताः ।  
उत्सर्पद्गुणशालिवप्रवलयप्रीतिः प्रसन्ना जनैरनान्तश्च बहिष् स्वसंप्रति भुवः शोभाश्रुतं विभ्रति ॥

लक्ष्मीकुलं क्षोणिभुजो दधानः प्रौढोदयाधिष्ठितविमरोऽयम् ।

विभाजते नागरकान्यशृष्टिर्विश्वं चोत्तुङ्गनराधिपश्च ॥

यावत्स्थूयै प्रुषविरचितार्थेषुभृषिवेशा यावत्कीर्तिः सुगुरुपतेर्विराते सागरोऽयम् ।

तावन्नन्याद्द्विजवरमहासानरक्षानिदानं श्रीचौतुङ्ग्यशितिपतिर्विशः कीर्तनं वष एषः ॥

एकाहनिष्पन्नमहामन्थः श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नबन्धुः ।

श्रीपालनामो कविचक्रवर्ती प्रशस्तिमेतामकरोल्लसताम् ॥

संवत्-१२०८ चैवं आधिन शुदि (२) गुरौ लिखितं नागरब्राह्मणपण्डितबालगेन ॥

इति काव्यमाला पुनः कान्तर्गतप्राचीनलेखमालाया G. Bühler Ph. D., L. L. D., C. I. E.  
महाशयमेषित ४९ तमलेखतः विक्रमसंवत् १२०८ (A. D. 1151) रूपः स्फुटमेव प्रतीयते ।  
एवं च द्वादशी स्तिलशक्तिका हेमचन्द्रसत्तापारभूतावगम्यते ।

अनेनाचार्यश्रीहेमचन्द्रेणेयन्तो ग्रन्था निर्मिता इति-निश्चितं नैव । परंतु तन्निमित्तग्रन्थेषु—अने-  
कार्थकोषः, अनेकार्थशेष, अभिधानचिन्तामणि (नाममालाव्याख्या), अलंकारचूडामणिः (काव्यानुशा-  
सनव्याख्या), उणादिसूत्रवृत्तिः, काव्यानुशासनम्, छन्दोनुशासनम्, छन्दोनुशासनवृत्तिः, देशीनाममा-  
ला सवृत्तिः, [व्याख्यकाव्यं सवृत्तिः], धातुपाठः सवृत्तिः, धातुपारायणं सवृत्तिः, धातुमाला, नाममाला,  
नाममालाशेष, निषण्णशेष, [प्रमाणमीमांसा सवृत्तिः], बलावलसूत्रवृद्धवृत्तिः, बालभाषाव्याकरणसूत्रवृत्तिः,  
[योगशास्त्रम्] विभ्रमसूत्रम्, [लिङ्गानुशासनं सवृत्तिः], शब्दानुशासनं सवृत्तिः, शेषसंग्रहः, शेषसंग्रहसारो-  
द्धारः, एते ग्रन्थाः Catalogus Catalogorum ग्रन्थे Dr Theodor Aufrecht महाशयैः प्रकाशिताः ।  
इवमनेकलक्षालकग्रन्थकर्तृधेताम्यरजैनाचार्यश्रीहेमचन्द्रकृतान्यभिधानान्येवासिन्पुस्तके संगृहीतानि ।

तदेतेषामभिधानाणां मुद्रणाय शोधनसमये येषां सहृदयानां पुस्तकानि प्राप्तानि, तेषां नामानि धन्य-  
वादपुर सरं प्रकाशयन्ते—

१. अभिधानचिन्तामणिः (नाममाला)

—वाराणसीमुद्रितः ।

—जयपुरराजगुरुश्रीलक्ष्मीदत्तभट्टात्मजश्रीदत्तानाम् ।

—जयपुरराजकीयपुस्तकालयतः ।

२. अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टम् (नाममालाशेष) —अभिधानचिन्तामणितोऽस्माभिरुद्धतम् ।

३. अनेकार्थसंग्रहः

—वाराणसीमुद्रितः ।

—जयपुरराजगुरुश्रीलक्ष्मीदत्तात्मजश्रीदत्तानाम् ।

अनेकार्थसंग्रहकारकश्रीमुदी

—जयपुरराजगुरुपूर्ववर्णीकरश्रीनारायणभट्टानाम् ।

—जंगमयुगप्रधानबृहत्खरतरगच्छप्रधानभट्टारक-

श्रीजिनमुक्तिरूपिणाम् ।

४. निषण्णशेषः

—पुण्यपत्तनस्थपुस्तकालयतः ।

१. लिङ्गानुशासनम्

॥

—लवपुरीयविश्वविद्यालयाध्यापकदुर्गादत्तशालिणाम् ।

—जंगमयुगप्रधानवृहत्तरतरगच्छप्रधानभट्टारक-

श्रीजिनमुक्तिसुरिणाम् ।

६. अभिधानचिन्तामणिशिलोन्मूलः

—खरतरगच्छस्योजीराममुनीनाम् ।

तदेवमेकानेकपुस्तकाधारेण शोधितमुद्रिताभिधानसंग्रहेऽस्मदोपादक्षरयोजकदोषाद्वा यत्र कचनाशुद्धिः  
स्थिता जाता वा तत्र सद्दद्यात् सौहार्देण समाभास्यन्ति ।

यत् —

गच्छतः स्खलनं कापि भवत्येव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥

इति प्रार्थयतः—

, पण्डित-शिवदत्त-काशीनाथौ ।



॥ श्रीः ॥

## अभिधानसंग्रहः ।

( ६ )

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितः ।

अभिधानचिन्तामणिः ।

प्रेणिपत्नार्हतः सिद्धसाङ्गशब्दानुशासनः । रूढयौगिकमित्राणां नाम्नां मालां तनोम्यहम् ॥ १  
व्युत्पत्तिरहिताः शब्दा रूढा आखण्डलादयः । यौगोऽन्वयः स तु गुणक्रियासंबन्धसंभवः ॥ २  
गुणतो नीलकण्ठाद्याः क्रियातः सप्तसंनिभाः । सैस्त्वामिलादिसंबन्धसर्वत्राहुर्नाम तद्वताम् ॥ ३

१. “प्रेणिपत्नार्हत इति गङ्गलार्थम् । मङ्गलं चाभिज्ञेन शास्त्रस्य उमास्त्वर्थम् । पिबं प्रतिष्ठां प्राप्तं वाङ्मयशब्दानुशासनं  
यत्वेति कर्तुर्विधेयम् । अङ्गानि लिङ्गधातुप्राप्यणादीनि । एतावता शब्दानुशासनेन सहास्या एककर्तृकत्वमाह ।  
एककर्तृकत्वस्यापन चान्योन्यत्वादात्म्योपिदाब्धोपदर्शनार्थम् । शब्दानुशासनस्य कीतेन तदधीनः सर्वविधानां प्र-  
कर्ष इति प्रदर्शनार्थम् ॥ यदाह—“यत्तुल्यं च कवित्वं च विद्वत्तायाः फलं विदुः । शब्दज्ञानादते तत्र ह्ययमप्यु-  
पपद्यते ॥” रुढादीनां शब्दानां नाम्नां मालामभिधानचिन्तामणिनाम्नां तनोमि । अहमिति कर्तुर्निर्देशः ॥”  
इति विवृतिः. २. “तत्र रूढाश्च शब्दान्याचष्टे—प्रकृतिप्रत्ययविभागेनान्वयवर्जिता व्युत्पत्तिरहिताः । शब्दा इत्यनु-  
वाचनिर्देशः । रूढा इति विधेयपदम् । आखण्डलादय इत्युदाहरणम् । नञ्च प्रकृतिप्रत्ययविभागेन व्युत्पत्ति-  
रस्ति । आदिशब्दान्मण्डपादयः ॥ यद्यपि ‘नाम च धातुजम्—’ इति शाक्ययनमतेन रूढा अपि व्युत्पत्तिभाजः,  
तथापि वर्णानुपूर्वज्ञानमात्रप्रयोजना तेषां व्युत्पत्तिः, न पुनरन्वयार्थप्रवृत्तौ कारणमिति रूढा अव्युत्पन्ना एव ॥”  
इति विवृतिः. ३. “यौगिकाश्च शब्दान्याचष्टे—शब्दानां परस्परमर्थानुगमनमन्वयः स योगः । स पुनर्वौगो गुणात्,  
क्रियायाः संबन्धान्भवति । गुणो नीलपीतादिः । क्रिया करोत्यादिका । संबन्धो यस्यमाणः संबन्धो यस्य स तथा ॥”  
इति विवृतिः. ४. “गुणक्रियासम्बन्धेन यौगिकानामुदाहरणम्—गुणतो गुणनिबन्धनो येषां योगस्ते शब्दा नी-  
लकण्ठाद्याः । नीलः कण्ठोऽस्य इति गुणप्राधान्यानीलकण्ठः शक्रः । आदिशब्दात् शितिकण्ठः कालकण्ठः इ-  
त्यादि ॥ सख्यापि गुण एव इति त्रिलोचनः । तेन—पञ्चबाणः पशुखः अधश्रवाः दन्धवीरः इत्यादि संग्रही-  
तम् ॥ क्रियातः क्रियानिवन्धनो योगो येषां ते सप्तप्रभृतयः । सृजति इति सृजनप्राधान्यात्सृष्टा ब्रह्मा । एवं धाता  
इत्यादयः ॥” इति विवृतिः. ५. “संबन्ध व्याचष्टे—स्वम् आत्मीयम्, स्वामी यस्तत्र प्रभविष्णुः, तयोर्भावः  
स्वस्वामित्वम् । तदादिः संबन्धः । आदिशब्दाच्चरन्त्यजनकभावाद्विपरिग्रहः ॥” इति विवृतिः. ६. “तत्र स्वस्वा-  
मिभावसंबन्धे पालादयः शब्दाः स्वात्परे नियोजिताः तद्वतां स्वामिनां नाम आहुः ॥ मलयक इति, मनुस्तद्वितः ।  
तस्यागोऽस्त्यर्थविशिष्टप्रकृत्यर्थेन सह देवदत्तादेः संबन्धः । यदाधारो वा ‘तदस्यास्त्यस्मिधिति मयुः’ इति मयुप्र-  
त्ययविधानात् । मत्तोरथो यस्य स मलयकस्तद्वितो मनुना समानार्थ इत्यर्थः । स च इत्यणिकविः । मल्यार्थान्वयिजा-  
रामनुपि । आदिशब्दान्मण्डपादयोऽपि ॥ ‘तदाहुर्नाम तद्वताम्’ इति उत्तरेऽव्यनुवर्तनीयम् ॥” इति विवृतिः.

स्वात्पालधनभुमेनृपतिमत्तर्षकादयः । भूपालो भूधनो भूमभूनेता भूपतिस्तथा ॥	४
भूमौश्चेति कविरूढ्या ज्ञेयोदाहरणावली । जैन्याकृत्कर्तृसृष्टृसृष्टविधावृत्करसूतमाः ॥	५
जैनकाव्योनिजरुहजन्मभूसूत्रणादयः । धैर्यादुजास्त्रपाण्यङ्गमौलभूपणभृन्निभाः ॥	६
शालिशेखरमल्लर्ममालिभर्तृधरा अपि । भोज्यानुगन्धोन्नतलिङ्गपिपाशाशनादयः ॥	७
पत्युः कान्ताप्रियतयाचभूषणयिनीनिभाः । कलत्राद्वररमणप्रणयीशुप्रियादयः ॥	८
सख्युः सखिसमा बाह्याद्रामियानासनादयः । ज्ञातेः सखदुहित्रात्मजाप्रजावरजादयः ॥	९

१. “क्रमेणोदाहरणान्याह—इतिशब्दः प्रकारार्थः । तेन भूपादयोऽपि ॥ कवीनां रुढिः परम्परा तथा न तु कविरूढ्यातिक्रमेण । यथा ‘कपाली’ इत्यादौ सत्यपि स्वस्वामिभावसंबन्धे ‘कपाली’ इति मत्वर्थयान्त एव भवति, न तु ‘कपालपालः, कपालधनः, कपालमुक्, कपालनेता, कपालपतिः’ इत्यादि ॥” इति विवृतिः. २. “जन्मजननभावसंबन्धे यथा—जन्मात्कार्यात्परे कृदादयस्तद्वत्तां जनकानां कारणाणां नाम आहुः ॥ यथा—विश्वकृत्, विश्वकर्ता, विश्वसृष्ट, विश्वस्रष्टा, विश्वविधाता, विश्वकर्तृ, विश्वसृ, विश्वसृजः ब्रह्मा । तस्य हि विश्वं जन्ममिति रुढिः ॥ सम आचार्यः । तेन—‘विश्वकारकः, विश्वजनकः’ इत्याद्यपि ॥ कविरूढ्या इत्येव । नहि यथा चित्रकृदुच्यते तथा चित्रसृः इति ॥” इति विवृतिः. ३. “तथा जनकात् परे भोण्यादयः शब्दास्तद्वत्तां कारणवतां कार्याणां नाम आहुः ॥ यथा—आत्मयोनिः, आत्मजः, आत्मरुहः, आत्मजन्मा, आत्मभूः, आत्मसृतिः, ब्रह्मा ॥ तस्य ह्यात्मा कारणमिति रुढिः ॥ वक्ष्यमाणस्यादिशब्दस्याभिसंबन्धात् संमगादयोऽपि गृह्यन्ते ॥ जणादयस्तु—भृगोरपत्यं भार्गवः । दितेरपत्यं दैत्यः । वात्स्यस्यापत्यं वात्स्यायनः ॥ अत्रापि हि भार्गवादीनां भृग्यादयो हि जनका इति रुढिः ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि—आत्मयोनिवत् ‘आत्मजनकः, आत्मकारकः’ इति भवति ॥” इति विवृतिः. ४. “धार्यधारकसंबन्धे यथा—धार्यवाचकात् परे ध्यजादयो धरास्ता धारकस्य नाम आहुः ॥ यथा—गृह्यध्वजः, शूलाब्जः, पिनाकपाणिः, वृषाङ्गः, चन्द्रमौलिः, शशिभूषणः, शूलभृत् । निमग्नह्णाचक्षुष्या वृषकेतन-शूलधुष-गृह्यध्व-चन्द्रशिरसृ-चन्द्राभरणादयो गृह्यन्ते । तथा—पिनाकशाली, शशिशेखरः, शूली, पिनाकमाली । पिनाकं मलते धारयतीति कृत्वा पिनाकमर्ता, गङ्गाधरः ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । तेन सत्यपि धार्यधारकसंबन्धे न सर्वेभ्यो धार्येभ्यो ध्वजातयार्थाः शब्दाः प्रयोष्याः । नहि भवति गृह्यध्वजवत् शूलध्वजः, शूलाब्जवत् चन्द्राब्जः, पिनाकपाणिवत् अहिपाणिः, वृषाङ्गवत् चन्द्राङ्गः, चन्द्रमौलिवत् गङ्गामौलिः, शशिभूषणवत् शूलभूषणः, शूलशालिवत् चन्द्रशाली, चन्द्रशेखरवत् गङ्गाशेखरः, शूलिवत् शूलवान्, पिनाकमालिवत् सर्पमाली, पिनाकमर्तवत् चन्द्रमर्ता, गङ्गाधरवत् चन्द्रधरः, इति ॥” इति विवृतिः. ५. “भोग्यभोजकभावसंबन्धे यथा—भोग्यं भक्ष्यं तद्वाचिनः शब्दात् परे भुगादयः शब्दास्तद्वत्तां भोग्यवतां भोक्तृणां नाम आहुः ॥ यथा—अमृतमुजः, अमृतान्वधः, अमृतवताः, अमृतलिङ्गः, अमृतपायिनीः, अमृतपाः, अमृताशाः, अमृताशनाः, देवाः ॥ ‘तेषां ह्यमृतं भोग्यम्’ इति रुढिः ॥ आदिशब्दस्तत्समानार्थभोजनादिशब्दपरिग्रहः ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि यथा अमृतमुजः, तथा अमृतवत्त्वा इति भवति ॥” इति विवृतिः. ६. “पतिकलत्रभावसंबन्धे यथा—पतिर्वरयिता तद्वाचकाच्छब्दात् कान्तादि-सृष्टयाः शब्दाः तद्वतीनां पतिमतीनां भार्याणां नाम आहुः ॥ यथा—शिवकान्ता, शिवप्रियतमा, शिववधूः, शिवप्रणयिनी, गौरी ॥ तस्या हि शिवः पतिः इति रुढिः ॥ निमग्नह्णाद्रमणी-वक्षत्रा-प्रिया-प्रमृतयो गृह्यन्ते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा शिवकान्ता तथा शिवपरिग्रहः इति ॥ तथा—कलत्रवाचिनः शब्दात्परे वषादयः शब्दास्तद्वत्तां कलत्रवतां वरयितृणां नाम आहुः ॥ यथा—गौरीवरः, गौरीरमणः, गौरीप्रणयी, गौरीशः, गौरीप्रियः, शिवः । ‘तस्य हि गौरी कलत्रम्’ इति रुढिः ॥ आदियब्दात् तत्समानार्थाः पत्यादयो गृह्यन्ते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा गौरीवरः शिवः, तथा गङ्गावरः इति ॥” इति विवृतिः. ७. “सख्युः संबन्धे यथा—सखिवाचकाच्छब्दात् परे सखिसमानार्थाः तद्वत्तां सख्यवतां नाम आहुः ॥ यथा—भीकण्टस्य सखा भीकण्टसतः मुनेरः । मनुष्यः कामः । समग्रह्यात् सुहृदादयो गृह्यन्ते ॥ ‘कविरूढ्या’ इत्येव । नहि भवति यथा—भीकण्टसतो धनदः, तथा—धनदसतः भीकण्ट इति ॥” इति विवृतिः. ८. “वाह्यवाहकभावसंबन्धे यथा—वाह्यात् वाह्यवाचिनः शब्दात् परे

आश्रयात्सन्नपर्यायशयवासिसदादय । वध्याद्भिहेपिजिह्वातिधूमिपुध्वसिशासना ॥	१०
अप्यन्तकारिदमनदर्पच्छिन्नमथनादय । विवेक्षितो हि सवन्ध एकतोऽपि पदात्तत ॥	११
प्राक्प्रदर्शितसबन्धिश्चन्द्रा योज्या यथोचितम् । दृश्यते खलु बाह्यले वृषस्य वृषवाहन ॥	१२
खले पुनर्वृषपतिर्धौर्यले वृषलान्छन । अशोर्धौर्यलेऽशुमाली खलेऽशुपतिर्ऽशुमान् ॥	१३
वध्यलेऽहेरहरिपुर्धोर्यले चाहिभुक्किशखी । चिह्नैर्व्यक्तैर्भवेद्व्यतेर्जातिशब्दोऽपि वाचक ॥	१४
तथाह्यगस्तिपूता दिग्दक्षिणाशा निगद्यते । अयुग्विषमशब्दौ त्रिषश्वसत्तादिवाचकौ ॥	१५

गामिप्रभृतय तद्वत्ता बाह्यवत्ता बाहवितृणा नाम आहु ॥ यथा—वृषगामी, वृषयान, वृषासन, शयु ॥ तस्य हि वृषो यानम् इति रुढि ॥ आदिशब्दाद् वृषवाहन इत्यादयोऽपि ॥ 'कविरूढ्या' इत्येव । नहि भवति यथा—'नरवाहन कुनेर' तथा 'नरगामी, नरयान' इति ॥" इति विवृति १ "जातेयस्य" यथा—जाति स्वचन, तद्वाचिन शब्दात् परे स्वसादयस्तद्वा जातेयवत्ता जातीना नाम आहु ॥ स्वसादीना च जातिविशेषवाचित्वाच्चातिविशेषादेव प्रयोगो यथा—यमस्वसा यमुना । हिमवदुदिता गौरी । च द्वात्मजो युध । गदाप्रज इन्द्रावरजश्च विष्णु । यमादयो हि यमुनादीना आश्रयिणस्तय इति रुढि ॥ आदिशब्दात्सोदरादयो गृह्यते ॥ यथा—कालिदी सोदरो यम ॥ 'कविरूढ्या' इत्येव । नहि भवति यथा 'यमुना यमस्वसा', 'तथा शनिस्वसापि ॥" इति विवृति

१ "आश्रयाश्रयिसन्न" यथा—आश्रयो निवास तद्वाचिन शब्दात् परे सन्नपर्याया शयवासिसदादयश्च तद्वत्ताम् आश्रयवत्ताम् आश्रिताना नाम आहु ॥ यथा—युसमान, युसदना, दिशोक्ता । दिवशब्दो वृत्ता वकारान्तोऽप्यस्तीति । युसतय, दियाभया, युसया, शुवासिन, युसद, देवा ॥ यौ स्वर्ग, स च ते पामाभय इति रुढि ॥ 'कविरूढ्या' इत्येव । नहि भवति यथा युसमानो देवा, तथा भूमिसमानो मनुष्या इति ॥" इति विवृति २ "वध्यपधकभावसन्न" यथा—वध्यो घाल तद्वाचिन शब्दात् परे मिदादय अस्तनापादयोऽपि तद्वत्ता वधकाना नाम आहु ॥ यथा—पुरभित्, पुरदेपी, पुरजित्, पुरघाती, पुरमुक्, पुरारि, पुरध्वसी, पुरघासन, पुरातकापी, पुरदमन, पुरदपच्छित्, पुरमथन, शिव ॥ 'तस्य हि पुरो यथा' इति रुढि ॥ आदिशब्दात्—पुरदारी, पुरनिहता, पुरकेतु, पुरहर, पुरतदन, पुरातक, पुरजयी, इति । वध्य इति वधाहमानेऽपि । तेन—कालियदमन, कालियारि, कालियघासन, विष्णु इत्यादयोऽपि गृह्यते ॥ 'कविरूढ्या' इत्येव । तेन कालियदमनादियत् 'कालियघाती' इति न भवति ॥" इति विवृति ३. "उत्ता स्व स्वामित्वादय सन्न" यथा । ते च यथा भिन्नद्रव्याश्रयास्तथैकद्रव्याभया अपि भवति इति दर्शयिष्यमाण—विव । धानिबधनी हि सन्न, तत एकस्मादपि वृषादे सर्वाधिपदात् परे सर्वाधतरनियन्ता बाहनादय शब्दा यथोचित प्रयुज्यन्ते ॥" इति विवृति ४ एतदेवाह—वाह्यबाहकभावसन्न" यथा—'वृषवाहनो रुद्र' इति भवति । तथा स्वस्वामिभावसन्न" यथा—'अशुमाली रवि' इति भवति । तथा—स्वस्वामिभावसन्न" यथा—'अशुपति, अशुमान्' इत्यपि ॥ तथा—'अहिमुक्त' इत्यपि भवति ॥" इति विवृति ५ "सर्वधनन घना व्युत्पत्तिमुक्तवा व्युत्पत्यन्त न्तरमाह—चिह्नैर्विरोपणैर्व्यक्तैर्नि सदेहैर्जालमिधायकोऽपि शब्दो व्यक्तेर्वाचको भवेत् । व्यक्तेर्नामता याती त्यथ ॥ तथाहीत्यादिनोदाहरणमाह—अगस्तिना ऋषिविरोपेण वृत्ता स्वस्थित्या पवित्रिता इति व्यक्त चिह्नम् । तेन चिह्नितो 'दिक्' इति जातिशब्दो दक्षिणाश्याया व्यक्तेरभिधायी भवति ॥ एव 'सर्तपिपूता दिक् उत्तराशा,' 'अग्नेर्नयनसमुत्थ ज्योतिश्चन्द्र' इत्यादयोऽपि ॥" इति विवृति ६ "व्युत्पत्यन्तरमाह—एव पञ्च सत्तादिरथाने अयुग्विषम शब्दौ त्रिनेत्रादिपदेयु योजनीयौ । यथा—त्रिनेत्र, अयुमेत्र, विषमनेत्रश्च शयु ॥ पञ्चोऽयु, अयु गिपु, विषमेपुश्च वाम । सप्तपलाय, अयुवपलाय, विषमपलायश्च सप्तपर्ण ॥ आदिशब्दात् नवशास्ति, अयु नशास्ति, विषमशास्तिश्च शयु ॥ एव त्र्यश्व पञ्चवाण सप्तच्छदादिष्वपि ॥" इति विवृति

त्रिनेत्रपद्मेपुसप्तपलाशादिषु योजयेत् । गुणशब्दो विरोध्यर्थं नवादिरितरोत्तरः ॥ १६  
 अभिधत्ते यथा कृष्णः स्यादसितः सितेतरः । वैधर्मादिषु पदे पूर्वं वाडवाग्न्यादिपूतरे ॥ १७  
 द्वयेऽपि भूभृदाद्येषु पर्यायपरिवर्तनम् । एवं परावृत्तिसहा योगाः स्युरिति यौगिकाः ॥ १८  
 मिश्राः पुनः परावृत्त्यसहा गीर्वाणसंनिभाः । प्रवक्ष्यन्तेऽत्र लिङ्गं तु ज्ञेयं लिङ्गानुशासनात् ॥ १९  
 देवाधिदेवाः प्रथमे काण्डे देवा द्वितीयके । नरस्तृतीये तिर्यग्भुक्त्यर्थे एकेन्द्रियादयः ॥ २०  
 एकेन्द्रियाः पृथिव्यभ्युत्तेजोवायुमहीरुहः । कृमिपीलकलूतायाः स्युर्द्वित्रिचतुस्त्रिन्द्रियाः ॥ २१  
 पञ्चेन्द्रियाश्चेभकेकिमत्स्याद्याः स्थलखाम्बुगाः । पञ्चेन्द्रिया एव देवा नरा नैरयिका अपि ॥ २२  
 नारकाः पञ्चमे साङ्गाः षष्ठे साधारणाः स्फुटम् । प्रस्तोष्यन्तेऽव्ययाश्चात्र खेन्तापादी न पूर्वगी ॥ २३

१. “स्थूलतत्पन्तरमाह—गुणवाची शब्दो नञ्पूर्वं इतरशब्दोत्तरश्च विरोधिनमर्थमभिधत्ते ॥ यथा—असितः, सितेतरः, कृष्णः ॥ एवम्—अकृष्णः, कृशेतरश्च स्थूल इत्यादि ॥” इति विवृतिः. २. “व्युत्पत्त्यन्तरमाह—वार्ध्यादिषु शब्देषु पूर्वस्मिन्नेव पदे पर्यायस्य परिवर्तनं भवति ॥ यथा—वार्धः, जलधिः, तोयधिः ॥ आदिशब्दप्रहणात् जलदः, तोयदः, नीरदः इत्यादि ॥ वडवाभ्यादिषु शब्देषु उत्तरस्मिन्नेव पदे पर्यायपरिवर्तनम् । यथा—वडवाम्निः, वडवानलः, वडवावहिः ॥ आदिशब्दात् सरोजम्, सरोरुहम्, इत्यादि ॥ भूभृदाद्येषु शब्देषु द्वयेऽपि पूर्वम् उत्तरम् च पदे पर्यायस्य परिवर्तनम् । यथा—भूभृत्, उर्वाभृत्, भूधरः, उर्वाधरः ॥ आद्यशब्दात् सुरपतिः, देवराजः, इत्यादयः ॥” इति विवृतिः. ३. “एवमिति पूर्वत्र उत्तरत्र उभयत्र च पदे परावृत्तिं पर्यायपरिवर्तनं सहन्ते क्षमन्ते परावृत्तिसहा वार्ध्यादयः शब्दा योगाद् अन्यथाद् भवेयुः इति यौगिकाः ॥” इति विवृतिः. ४. “गीर्वाणादयः शब्दाः पूर्वत्र उत्तरत्र च पदे पर्यायपरावृत्तिमसहमाना मिश्रा योगमुक्ता रुदिगन्तश्च अत्राभिधानचिन्तामणौ नाममात्रायां प्रवक्ष्यन्ते ॥ संनिभप्रहणाद् दशरथ-कृतान्त-प्रभृतयः ॥” इति विवृतिः. ५. “लिङ्गमिति ॥ पुलिङ्गं ज्वलिङ्गं ननु सकलिङ्गं चास्मद्वपुःलिङ्गानुशासनात् ज्ञेयं निर्णय्यम् । अत एवास्माभिरमरकोशाद्यभिधानमालाखिव लिङ्गनिर्णयो नोक्तः ॥ इह तु विनेयजानानुसङ्गायै संदिग्धलिङ्गानां नानालिङ्गानां च शब्दानां लिङ्गनिर्णयो यक्ष्यते ॥” इति विवृतिः. ६. “इह हि ‘भुक्तगतिः, देवगतिः, मनुष्यगतिः, तिर्यग्गतिः, नारकगतिः’ इति जीवानां पञ्च गतयो भवन्ति । तद्भेदा जीवा अपि ‘भुक्ताः, देवाः, मनुष्याः, तिर्यग्भूतः, नारकाश्च’ इति पञ्चधा भवन्ति । ततोऽभिधास्यमानरुद-यौगिकमिश्रशब्दविभागमुक्त्वा प्रथमादिकाण्डे प्वभिधास्यमानभुक्तादिनामक्रमनिर्देशमाह—देवाधिदेवा अहन्तो वर्तमानास्तीतानागतानि । तत्राचक्ष्मन्त्या अपि देवाधिदेवाः, वाय्ववाचकयोरभेदोपचारात् ॥ एवं वक्ष्यमाणदेवादिष्वपि योज्यम् ॥ साङ्गा इति सर्वम् संवध्यते ॥ ततः प्रथमे काण्डे गणधरायज्ञैः सह देवाधिदेवाः सर्वप्राधान्यात् ॥ द्वितीये काण्डे देवाः साङ्गाः ॥ तृतीये काण्डे मनुष्याः साङ्गाः ॥ चतुर्थे तिर्यग्भूतः साङ्गाः । ते च एकेन्द्रियादयः । तत्र एकं स्पर्शनम् इन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः पृथ्वीकायादयः पञ्च । तत्र पृथ्वीकायोऽनेकविधः—शुद्धपृथ्वीश-कैरावालकादिः । अष्कायो हिमादिः । तेजःकायोऽज्जारादिः । वायुकाय उल्कालिकादिः । मनस्पतिकायः दीव-लादिः ॥ द्वे स्पर्शन-रसने, क्षीणि स्पर्शनरसनमाणानि, चत्वारि तान्येव चक्षुःश्रितानि, इन्द्रियाणि येषां ते तथा ॥ ततो द्विन्द्रियाः कृन्दादयः, त्रीन्द्रियाः पीलकादयः, चतुस्त्रिन्द्रिया लूतादयः ॥ पञ्च स्पर्शादीनि भोजश्रितानि इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियाः । ते च त्रिविधाः—स्थलचराः, खचराः, जम्बुचराश्च । तत्र स्थलचरा इमाद्याः, खचराः केकिप्रभृतयः, जम्बुचरा मत्स्याद्याः ॥ देवा नरा नारकाश्च पञ्चेन्द्रिया एव । न तु तिर्यग्भूत इव एकद्वित्रिचतुस्त्रिन्द्रिया अपि ॥ पञ्चमे काण्डे नारकाः साङ्गाः ॥ षष्ठे काण्डे साधारणाः सामान्यवाचिनः ॥ अव्ययाश्च अनेति षष्ठ एव काण्डे प्रस्तोष्यन्ते प्रकुर्यन्त इति ॥” इति विवृतिः. ७. “शुशब्दोऽन्ते यस्याणो स्वन्तः, अथशब्द आदिर्यस्यापवादादिश्च शब्दः पूर्वं न गच्छति । अभिधेयं संवध्यते इत्यर्थः ॥ न्यायविद् वैतत् । तुना पूर्वस्माद्विरो-पघोतनात् । अथवाच्चेन चार्थान्तरारम्भात् । यथा—‘स्यादनन्तविदन्नन्तः सुविधिरु पुण्यदन्तः’ इति, ‘मुक्ति-मोक्षोऽपवर्गोऽथ मुमुक्षुः श्रमणो यतिः’ इति ॥ आन्तिस्थानविषये चैतत्’ इति ॥” इति विवृतिः.

अर्हजिनः पारगतस्त्रिकालवित्क्षीणाष्टकर्मापरमेष्ठयधीश्वरः ।

शंभुः स्वयंभूर्भगवाज्जगत्प्रभुस्तीर्थकरस्तीर्थकरो जिनेश्वरः ॥

२४

स्याद्वाद्यधपदसौर्वाः सर्वज्ञः सर्वदार्शिकेवलिनौ ।

देवाधिदेववोधदपुरुषोत्तमवीतरागाप्ताः ॥

२५

एतस्यामवसर्पिण्यामृपभोऽजितशंभवौ । अभिनन्दनः सुमतिस्ततः पद्मप्रभाभिधः ॥

२६

सुपार्श्वश्चन्द्रप्रभश्च सुविधिश्चाथ शीतलः । श्रेयांसो वासुपूज्यश्च विमलोऽनन्ततीर्थकृत् ॥

२७

धर्मः शान्तिः कुंपुरो महिश्च मुनिसुव्रतः । नमिर्नेमिः पार्श्वो वीरश्चतुर्विंशतिरर्हताम् ॥

२८

कृपमो वृषभः श्रेयाञ्छ्रेयांसः स्यादनन्तजिदनन्तः ।

सुविधिस्तु पुष्पदन्तो मुनिसुव्रतसुव्रतौ तुल्यौ ॥

२९

अरिष्टनेमिस्तु नेमिर्वीरश्चरमतीर्थकृत् । महावीरो वर्धमानो देवार्थो ज्ञातनन्दनः ॥

३०

गणा नवासर्पिसंघा एकादश गणाधिपाः । इन्द्रभूतिरभिभूतिर्वायुभूतिश्च गीतमाः ॥

३१

व्यक्तः सुधर्मा मण्डितमौर्यपुत्रावकम्पितः । अचलभ्राता मेतार्थः प्रभासश्च पृथक्कुलाः ॥

३२

केवली चरमो जम्बूत्साम्यथ प्रभवत्प्रभुः । शय्यंभवो यशोभद्रः संभूतविजयस्ततः ॥

३३

भद्रबाहुः स्थूलभद्रः श्रुतकेवलिनो हि पट् । महागिरिसुहृत्स्याद्या वज्रान्ता दशपूर्व्विणः ॥

३४

इक्ष्वाकुकुलसंभूताः स्याद्वाविंशतिरर्हताम् । मुनिसुव्रतनेमी तु हरियंशसमुद्भवी ॥

३५

नाभिश्च अित्तशत्रुश्च जितारिरथ संवरः । मेघो धरः प्रतिष्ठश्च महासेननरेश्वरः ॥

३६

सुमीवश्च दृढरपो विष्णुश्च वसुपूज्यराट् । कृतवर्मा सिंहसेनो भानुश्च विश्वसेनराट् ॥

३७

सूरः सुदर्शनः कुन्तः सुमित्रो विजयस्तथा । समुद्रविजयपद्माश्वसेनः सिद्धार्थ एव च ॥

३८

मरुदेवा विजया सेना सिद्धार्था च मङ्गला । ततः सुसीमा शृण्वी लक्ष्मणा रामा ततः परम् ॥ ३९

नन्दा विष्णुर्जया इयामा सुवशाः सुव्रताचिरा । श्रीदेवी प्रभावती च पद्मा वज्रा शिवा तथा ॥ ४०

वामा त्रिशला क्रमतः पितरो मातरोऽर्हताम् । स्याद्रोमुखो महायक्षस्त्रिमुखो यक्षनापकः ॥

४१

तुम्वरुः कुमुमश्चापि मातङ्गो विजयोऽजितः । ब्रह्मा यक्षेद् कुमारः पण्मुखपातालकिंनराः ॥

४२

गरुडो गन्धर्वो यक्षेद् कुबेरो वरुणोऽपि च । भृकुटिर्गोमेधः पार्श्वो मातङ्गोऽर्हदुपासकाः ॥

४३

चक्रेश्वर्यज्ञितचला दुरितारिश्च कालिका । महाकाली देवामा ज्ञान्ता भृकुटिश्च सैतारका ॥

४४

अशोका मानवी कण्ठा विदिता चाङ्गुशा तथा । कंदर्पो निर्वाणी बला धारिणी धरणाग्रिमा ॥

४५

नरदत्ताथ गान्धार्यजिह्विका पद्मावती तथा । सिद्धाविका चेति जैन्यः क्रमाच्छासनदेवताः ॥

४६

वृषो गजोऽश्वः पुवगः श्रौशोऽज्जं खस्तिकः शशी । यकरः श्रीयत्सः यज्ञी महिषः सूकरस्तथा ४७

श्येनो वरुं मृगश्छागो मन्दावर्तो घटोऽपि च । कूर्मो नीलोत्पलं शङ्खः कर्णी सिंहोऽर्हतां ध्वमाः ४८

रत्नौ च पद्मप्रभवसुपूज्यौ शुक्लौ तु चन्द्रप्रभपुण्ड्रौ ।

कृष्णौ पुनर्नेमिमुनी विनीलौ श्रीमहिषार्थौ वनकत्विपोऽन्ये ॥

४९

वत्सर्पिण्यामतीतायां चतुर्विंशतिरर्हताम् । केवलज्ञानी निर्वाणो सागरोऽथ महायशः ॥

५०

विमलः सर्वानुभूतिः श्रीधरो दत्ततीर्थकृत् । दानोदगः मुनेनाथ स्वाम्यथो मुनिसुव्रतः ॥

५१

१. 'सर्वीय'. २. 'संभवौ'. ३. 'नेमी' नन्तोऽपि. ४. 'शशिता' इत्यपि. ५. 'अच्युतदेवी' इत्यपि. ६. 'सुवरा'  
इत्यपि. ७. 'कृष्माण्डौ' इत्यपि.

सुमतिः शिवगतिश्चैवाद्यागोऽथ निमीश्वरः । अनिलो यशोधराख्यः कृतार्थोऽथ जिनेश्वरः ॥	५२
शुद्धमतिः शिवकरः स्यन्दनश्चाथ संप्रतिः । भाविन्यां तु पञ्चनाभः शूरदेवः सुपार्श्वकः ॥	५३
स्वयंप्रभश्च सर्वानभूतिर्देवश्रुतोदयौ । पेढालः पोट्टिलश्चापि शतकीर्तिश्च सुव्रतः ॥	५४
अममो निष्कपायश्च निष्पुलाकोऽथ निर्ममः । चित्रगुप्तः समाधिश्च संवरश्च यशोधरः ॥	५५
विजयो महदेवौ चानन्तवीर्यश्च भैरुकृत् । एवं सर्वावसर्पिण्युत्सर्पिणीषु जिनोत्तमाः ॥	५६
तेषां च देहोऽद्वैतरूपगन्धो निरामयः स्वेदमलोद्भिन्नश्च ।	
श्वातोऽब्जगन्धो रुचिरामिषं तु गोक्षीरधाराधवलं ह्यविसम् ॥	५७
आहारनीहारविधिरुच्यश्चक्ष्णार एतेऽतिशयाः सहोत्थाः ।	
क्षेत्रे स्थितिर्योजनमात्रकेऽपि नृदेवतिर्यग्जनकोटिकोटेः ॥	५८
वाणी नृतिर्यक्सुरलोकभाषासंवादिनी योजनगामिनी च ।	
भामण्डलं चारु च मौलिपूटे विहस्मिताहर्षतिमण्डलश्रीः ॥	५९
साधे च गव्यूतिशतद्वये रुजावैरेतयो मार्यतिष्ठष्टपष्टपः ।	
दुर्भिक्षमन्यस्वकचक्रतो भयं स्यान्नैत एकादश कर्मघातजाः ॥	६०
खे धर्मचक्रं चमराः सपादपीठं मृगेन्द्रासनमुज्ज्वलं च ।	
छद्मत्रयं रत्नमयध्वजोऽङ्घ्रिन्पासे च चामीकरपङ्कजानि ॥	६१
चप्रत्रयं चारु चतुर्मुखाङ्गताम्रैस्तनुमोऽधोवदनाश्च कण्ठकाः ।	
ह्रस्वानतिर्बुन्दुभिनाद उच्चकैर्वातोऽनुकूलः शकुनाः प्रदक्षिणाः ॥	६२
गन्धाम्युवर्षं बहुवर्णपुष्पवृष्टिः कचद्रमभ्रनखप्रवृद्धिः ।	
चतुर्विधा मर्त्यनिकायकोटिर्जघन्यभावादपि पार्श्वदेशे ॥	६३
क्रतूनामिन्द्रियार्थानामनुकूलत्वमित्यमी । एकोनविंशतिर्देव्याश्चतुस्त्रिंशश्च मीलिताः ॥	६४
संस्कारवस्त्वमौदार्यमुपचारपरीतता । मेवनिर्योपगाम्भीर्यं प्रतिगादविधायिता ॥	६५
दक्षिणलमुपनीतरागलं च महार्पता । अव्याहृतलं शिष्टलं संशयानामलंभवः ॥	६६
निराकृतान्योत्तरलं हृदयंगमितापि च । मिथः साकाहृता प्रस्तावीचिलं तत्त्वनिष्ठता ॥	६७
अप्रकीर्णप्रस्तुतत्वमलस्यान्यनिन्दिता । आभिजात्यमतिस्निग्धमधुरलं प्रशस्तता ॥	६८
अमर्षवेधितौदार्यं धर्मार्थप्रतिवद्धता । कारकाद्यविपर्ययो विभ्रमादिवियुक्तता ॥	६९
चित्रकृत्स्वमनुतलं तथानतिविलम्बिता । अनेकजातिवैचित्र्यमारोपितविशेषिता ॥	७०
सत्त्वप्रधानता वर्णपदवाक्यविविक्तता । अव्युच्छित्तिरखेदिलं पञ्चत्रिंशश्च चागुणाः ॥	७१
अन्तराधा दानलाभवीर्यभोगोपभोगयाः । हासो रसरती भीतिर्जुगुप्सा शोक एव च ॥	७२
कामो मिथ्यात्वमज्ञानं निद्रा चाविरतिस्त्रया । रोगो द्वेषश्च नो दोषास्तेषामष्टादशगुण्यमी ॥	७३
महानन्दोऽमृतं सिद्धिः कैवल्यमपुनर्भवः । शिवं निःश्रेयसं श्रेयो निर्वाणं ब्रह्म निर्वृतिः ॥	७४
महोदयः सर्वदुःखक्षयो निर्वाणमसुरम् । मुक्तिर्मोक्षोऽपवर्गोऽथ मुमुक्षुः श्रमणो यतिः ॥	७५
वाचंयमो व्रती साधुरनगार ऋषिर्मुनिः । निर्मन्यो भिक्षुरस्य खं तपोयोगशमादयः ॥	७६
मोक्षोपायो योगो ज्ञानं श्रद्धानं चरणालम्कः । अभाषणं पुनर्मौनं गुरुर्धर्मोपदेशकः ॥	७७

अनुयोगकृदाचार्य उपाध्यायस्तु पाठक । अनुचान प्रवचने साङ्गेऽधीती गणिश्च स ॥ ७८  
 शिष्यो विनेयोऽन्तेवासी शैक्ष प्रापमवलम्बितः । सतीर्थ्यास्त्वेकगुरवो विवेकं पृथगामता ॥ ७९  
 एकप्रज्ञप्रताचारा मिथ सप्रज्ञचारिणः । स्वात्पारम्पर्यमात्राय सप्रदायो गुरुः स ॥ ८०  
 प्रतादानं परिग्रज्या तपस्या नियमस्थितिः । अहिंसासूनुतात्तेयप्रज्ञाविचनता गमा ॥ ८१  
 नियमा शौचसतोपौ स्वाध्यायतपसो अपि । देवताप्रणिधानं च कश्चन पुनरासनम् ॥ ८२  
 प्राणायामं प्राणायमं श्वासप्रश्वासरोधनम् । प्रत्याहारस्तिन्द्रियाणां विषयेभ्यः समावृत्तिः ॥ ८३  
 धारणा तु वचिद्वये चित्तस्य स्थिरबन्धनम् । ध्यानं तु विषये तस्मिन्नेकप्रत्ययसतति ॥ ८४  
 समाधिस्तु तदेवार्थमात्राभासनरूपकम् । एकयोगो यमाद्यङ्गैरष्टभिः समतोऽष्टधा ॥ ८५

अथ श्रेयसं श्रुमद्विषये कल्याणं श्रेयसीयसं श्रेयः ।

क्षेमं भावुकमविन्यक्तुं चालमङ्गलमद्रमद्रशक्तानि ॥

८६

इत्याषादेहमथ द्रविषितायामभिधानचिन्तामर्ण्यं नाममालया देवापिद्वराण्डं प्रथमं ॥ १ ॥

सर्गस्त्रिषष्टिपद्योदिवौ भुविस्तविपताविषौ नात्र ।

गौळिदिवमूर्ध्वलोऽसुरालयस्तत्संदस्त्वमरा ॥

८७

देवा सुपर्वसुरनिर्जरदेवतर्भुनाहर्भुत्वानिमिपदेवतनान्त्रिलेखा ।

वृन्दारका सुमनसस्त्रिदशा अमर्त्या स्वाहास्वधास्तु सुधाभुज आदितेया ॥

८८

गीर्वाणा मरुतोऽस्रमा विबुधा दानवारयः । तेषां यान विमानोऽन्धं पीयूषममृतं सुधा ॥

८९

असुरा नागास्तडित सुपर्णा वह्नयोऽनिला स्तनिता ।

उदधिद्वीपदिशो दश भवनाधीश कुमारांतौ ॥

९०

स्युः पिशाचा भूता यक्षा राक्षसा जिन्नरा अपि । त्रिपुराया महोरगा गन्धर्वाश्चान्तरा अमी ॥ ९१

ज्योतिष्का पथ चन्द्रार्कमहन्क्षत्रतारका । वैमानिका पुनरुपभवा द्वादश ते त्वमी ॥ ९२

सौधमेशानसनन्तुमारमाहेन्द्रप्रज्ञलान्तर्ज्वा ।

शुक्रसहस्रारानतप्राणतजा आरणाच्युतजा ॥

९३

कल्पातीता नव प्रैयेयका पथ त्वनुत्तरा । निवायभेदादेः स्युर्देवा निल चतुर्विधा ॥ ९४

आदित्यः सवितायमा खरसहस्रोष्णाश्चरश्च रविः

मार्तिण्डस्तरणिर्गमस्तिररुणो भानुर्नभोऽहर्मणिः ।

सूर्योऽर्कः निरणो भगो ब्रह्मपुत्र पूषा पतङ्ग खगो

मार्ताण्डो यमुनाकृतान्तर्जनकः प्रयोतनस्तापन ॥

९५

१ 'त्रिषष्टिपद्य' इति प्राच्या २ 'सर्गसद' यौगिकत्वात् 'सुखयान' इत्यादयोऽपि ३ यौगिकत्वात् 'स्व' णिण, 'त्रिदिवाधीश' इत्यादयोऽपि ४ 'भुज' शब्दः स्वाहादिना प्रत्येकं सन्ध्यवे, यौगिकत्वात् 'स्वाहाशना', 'स्वधाशना', 'महाशना', 'अमृतान्धस' इत्यादयोऽपि ५ 'कुमारा'शब्दस्य प्रत्येकमसुरादिभिः सन्ध्य ६ 'ज'शब्दस्य सौधमार्दिमिरन्वयः ७ 'ज'शब्दस्य शुक्रादिमिरन्वयः ८ 'अश्व' शब्दः प्रत्येकं स्वरादिभिरन्वेति यौगिकत्वात् 'खररश्मि', 'दशरश्मि', 'शीतेशरश्मि' इत्यादयोऽपि ९ 'मणि'शब्दः प्रत्येकं नभआदिभिरन्वेति, यौगिकत्वात् 'व्योमरश्मि', 'दिनरश्मि' इत्यादि १० 'जनक'शब्दः प्रत्येकमन्वेति, यौगिकत्वात् 'कालिदीप्त', 'यम' इत्यादयोऽपि

प्रभो हंसश्चित्रभानुर्विवस्वान्सूरस्त्वष्टा द्वादशात्मा च हेतिः ।	
मित्रो ध्वान्तोरातिरञ्जांशुहैस्तश्चक्राञ्जाहर्षान्धवः सप्तसतिः ॥	९६
दिवादिनाहर्दिवसप्रभाविभाभासः कैरः स्थान्महिरो विरोचनः ।	
ग्रहाब्जिनीगोचुर्यतिर्विकर्तनो हरिः शुचीनौ गर्मेनाद्वाधाध्वगौ ॥	९७
हरिदधो जगत्कर्मसाक्षी भाखान्विभावसुः । त्रयीतनुर्जगत्क्षुस्तपनोऽरुणसारथिः ॥	९८
रोचिरुत्तरुचिशोचिरंशुगो ज्योतिरर्चिरुपधृतमीशवः ।	
प्रमहः शुचिमरीचिदीप्तयो धामकेतुघृणिरश्मिभृश्रयः ॥	९९
पाददोधितिकरयुतिद्युतो रुग्विरोककिरणस्त्रिपिप्पिः ।	
भाःप्रभावसुगमस्तिभानवो भा मयूखमहसी छविर्विभा ॥	१००
प्रकाशस्तेज उदयोत आलोको वर्ष आतपः । मरीचिका मृगमृण्णा मण्डलं तूपसूर्यकम् ॥	१०१
परिधिः परिवेषश्च सूरसूतस्तु काश्यपिः । अनूरुर्विनतासूनुररुणो गरुडाम्रजः ॥	१०२
रेवन्तस्त्वर्कैरैतोजः प्लवगो ह्यवाहनः । अष्टादश माठरायाः सवितुः परिपार्थकाः ॥	१०३
चन्द्रमाः कुमुदयान्धवो दशश्वेर्तवाज्यमृतसूस्तिथिप्रणीः ।	
कौमुदीकुमुदिनीभदक्षजारोहिणीद्विजनिशौपधीपतिः <sup>१</sup> ॥	१०४
जैवान्तोऽर्जुश्च कलाशशैणच्छायाभृदिन्दुर्विधुरत्रिरंजः ।	
राजा निशो रत्नकरौ च चन्द्रः सोमोऽमृतश्वेतहिमंघुतिर्लौः ॥	१०५
पोडशोऽशः कला चित्रं लक्षणं लक्ष्म लान्छनम् । अङ्कः कलङ्कोऽभिज्ञानं चन्द्रिका चन्द्रगोलिका १०६	
चन्द्रातपः कौमुदी च ज्योत्स्ना धिम्भं तु मण्डलम् । नक्षत्रे तारका ताराज्योतिषी भमुदु प्रहः ॥ १०७	
धिष्ण्यमृक्षमधाधिन्वधकिनी दक्षदेवता । अश्वपुण्यालिनी चाप भरणी यमदेवता ॥	१०८
कृत्तिका बहुलाभामिदेवा श्राद्धी तु रोहिणी । मृगशीर्ष मृगशिरो मार्गश्रान्द्रमसं मृगः ॥	१०९
इत्थर्लास्तु मृगशिरःशिरस्थाः पञ्च तारकाः । आर्द्रा तु फालिनी रौद्री पुनर्वसू तु वामकौ ॥	११०
आदिलौ च पुष्यस्तिष्यः सिष्यश्च मुरुदैवतः । सर्पोऽस्त्रेया मघा पिङ्गा फाल्गुनी योनिदैवता ॥ १११	
सा मूसार्यमदैवा हस्तः सवितृदैवतः । त्वाष्ट्री चित्रानिली स्वातिर्विशालेन्द्रामिदेवताः ॥	११२

१. तालप्यादिरित्यन्ये. २. यौगिकत्वात् 'तिमिरारिः' इत्यादयः. ३. 'हस्त'शब्दः प्रत्येकमञ्जादिनान्वेति; यौगिकत्वात् पञ्चपाणिः, गमस्तिपाणिः' इत्यादयोऽपि. ४. 'वान्धव'शब्दः प्रत्येकं चक्रादिभिरन्वेति; यौगिकत्वात् 'नक्र-  
वाकवन्धुः, 'पञ्चवन्धुः, दिनवन्धुः' इत्यादयः. ५. 'कर'शब्दः प्रत्येकं दिवादिभिरन्वेति; यौगिकत्वात् 'वासरकृत्,  
दिनप्रणीः, दिनकृत्,' इत्यादयः. ६. पतिशब्दः प्रत्येकं अज्ञादिभिरन्वेति; यौगिकत्वात्—अश्वेशः, पश्चिनीशः, सिपा-  
मीशः, इत्यादयोऽपि. ७. 'गगन'शब्दः प्रत्येकं ध्वजादिनान्वेति; यौगिकत्वात् 'नमःकेतनम्, नमःपान्यः' इत्या-  
दयः. ८. 'साक्षिन्'शब्दः प्रत्येकमन्वेति. ९. अमीपुत्रिणि गौडः. १०. पृष्णिमित्येकैः, शृष्णिमित्यन्ये. ११. यौगि-  
कत्वात् 'कैरवन्धुः, कुमुदसुहृत्' इत्यादयोऽपि. १२. 'वाजिन्'शब्दः प्रत्येकमन्वेति; यौगिकत्वात् 'श्वेताश्वः,  
दशाश्वः' इत्यादयः. १३. 'पति'शब्दः कौमुद्यादिभिरन्वेति; यौगिकत्वात् 'ज्योत्स्नेशः, कुमुदतीशः, दाक्षायणीशः'  
इत्यादयः. १४. समुद्रनवनीतमणिः. १५. 'मृत'शब्दः प्रत्येकं कलादिरन्वयः; यौगिकत्वात् 'छायाङ्कः' इत्यादयः.  
१६. अग्निनेत्रमस्तुः इत्यादयः. १७. 'निशा'शब्दः प्रत्येकं संवध्यते; यौगिकत्वात् 'निशामणिः, रत्नीकरः'  
इत्यादयः. १८. 'द्युति'शब्दः प्रत्येकममृतादिभिः संवध्यते; यौगिकत्वात् 'मुषांशुः, सितांशुः, द्योतांशुः' इत्यादयः.  
१९. 'इन्वका' इत्यादि.



राधानुराधा तु मैत्री ज्येष्ठेन्द्री मूल आस्रपः । पूर्वाषाढा तु सोत्तरा स्याद्द्वैत्री श्रवणः पुनः ॥ ११३  
 हरिदेवः श्रविष्ठा तु धनिष्ठा वसुदेवता । वारुणी तु ऋतमिषगजाहिर्बुधदेवताः ॥ ११४  
 पूर्वोत्तरा भाद्रपदा द्वयः प्रोष्ठपदाश्च ताः । रेवती तु पौष्णं दाक्षायण्यः सर्वाः शशिप्रियाः ॥ ११५  
 राशीनामुदयो लभं मेघप्रभृतयस्तु ते । आरो वक्रो लोहिताङ्गो मङ्गलोऽङ्गरकः कुंजः ॥ ११६  
 आपादाभूर्नवार्चिश्च बुधः सौम्यः प्रहर्षुलः । ज्ञः पश्चार्चिः श्रविष्ठाभूः श्यामाङ्गो रोहिणीसुतः ॥ ११७  
 बृहस्पतिः सुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिजः । वाचस्पतिर्द्वोदशार्चिर्धिषणः फाल्गुनीभवः ॥ ११८  
 गीर्वृहस्योः पतिरुतथ्यानुजाङ्गिरसौ गुरुः । शुक्रो मघाभवः काव्य उशना भार्गवः कविः ॥ ११९  
 षोडशार्चिर्दैत्यगुरुर्धिषण्यः शनैश्चरः शनिः । छायासुतोऽसितः सौरिः सप्तार्चा रेवतीभवः ॥ १२०  
 मन्दः क्रोडो नीलवासाः सैर्भाणुस्तु विधुतुदः । तमो राहुः संहिकेयो भरणीभूरथाधिकः ॥ १२१  
 अश्लेषाभूः शिखी केतुर्ध्रुवस्तूत्तानपादजः । अगस्त्योऽगस्तितः पीताम्बिर्वातापिद्विज्जटोद्भवः ॥ १२२  
 मैत्रावरुणिरात्रेय और्वेष्टेषामिमारुतौ । लोषामुद्रा तु तन्त्रार्था कौपीतकी वरप्रदा ॥ १२३  
 मरीचिप्रमुखाः सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिनः । पुष्यदन्तौ पुष्यवन्तावेकोत्तया शशिमास्करी ॥ १२४  
 राहुभासोऽर्कैन्द्वोर्मेह उपराग उपप्लवः । उपलिङ्गं जरिष्टं स्यादुपसर्ग उपद्रवः ॥ १२५  
 अजन्ममीतिरुपातो बहुच्युतात उपाहितः । स्यात्कालः समयो दिष्टानेहसौ सर्वमूपकः ॥ १२६  
 कालो द्विविधोऽवसर्पिण्युत्सर्पिणीविभेदतः । सागरकोटिकोटीनां विंशत्या स समाप्यते ॥ १२७  
 अवसर्पिण्यां पृथरा उत्सर्पिण्यां त एव विपरीताः ।  
 एवं द्वादशभिररैर्विवर्तते कालचक्रमिवम् ॥ १२८  
 तत्रैकान्तसुपमारश्चतस्रः कोटिकोटयः । सागराणां सुपमा तु तिस्तस्यूत्कोटिकोटयः ॥ १२९  
 सुपमदुःपमा ते द्वे दुःपमसुपमा पुनः । सैका सहस्रैर्वर्षाणां द्विचत्वारिंशतोनिता ॥ १३०  
 अथ दुःपमैकविंशतिरब्दसहस्राणि तावती तु स्यात् ।  
 एकान्तदुःपमापि द्योतत्संख्याः परेऽपि विपरीताः ॥ १३१  
 प्रथमेऽरत्रये मर्त्योऽस्त्रियेकपत्यजीविताः । त्रियेकगव्यस्युच्छ्रायास्त्रियेकदिनभोजनाः ॥ १३२  
 कल्पद्रुफलसंतुष्टाश्चतुर्थे त्वरके नराः । पूर्वकोट्यायुषः पञ्चधनुःशतसमुच्छ्रयाः ॥ १३३  
 पञ्चमे तु वर्षशतायुषः सप्तशरोच्छ्रयाः । षष्ठे पुनः षोडशाब्दायुषो हस्तसमुच्छ्रयाः ॥ १३४  
 एकान्तदुःखप्रचिता उत्सर्पिण्यामपीष्टशाः । पैथानुपूर्व्या विज्ञेया अरेषु किल पदसपि ॥ १३५  
 अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा काष्ठाद्वयं लवः । कला तैः पञ्चदशभिल्लैश्चस्तद्विहतेन च ॥ १३६  
 क्षणस्तैः पञ्चदशभिः क्षणैः पङ्क्तिस्तु नाडिका । सा धारिका च घटिका मुहूर्तस्तद्वयेन च ॥ १३७  
 त्रिंशता तैरहोरात्रस्तत्राहर्दिवसो दिनम् । दिवं शुक्रोसरो वस्रः प्रभातं स्यादहर्मुखम् ॥ १३८  
 व्युष्टं विभातं प्रत्युषं कल्पप्रत्युषसी उपः । काल्यं मध्याह्नस्तु दिवामर्ध्यं मध्यंदिनं च सः ॥ १३९  
 दिनावसानमुत्सूरो विकालसवली अपि । सार्यं संध्या तु पितृसुखिसंध्यं तृणवैणवम् ॥ १४०  
 श्राद्धकालस्तु कुतपोऽष्टमो भागो दिनस्य यः । निशा निशीथिनी रात्रिः शर्वरी क्षणदा क्षपा ॥ १४१  
 त्रियामा धामिनी भौती तमी तया विभावरी । रजनी चसतिः श्यामा वासतेयी तमास्विनी ॥ १४२

१. योगिकत्वात् भीमः, माहेयः, धरणीसुतः, इत्यादयः. २. पतिशब्दः प्रत्येकमन्वेति. ३. 'सौरः' अपि.  
 ४. 'पूर्वपदात्' इति जलवम्. ५. विपरीतरुमेण इत्यर्थः. ६. योगिकत्वात् 'यामवती' इत्यापि.

उपा दोपेन्दुकान्ताप तमिस्रा दर्शयामिनी । ज्यौत्स्नी तु पूर्णिमारात्रिर्गणरात्रौ निशामणः ॥	१४३
पक्षिणी पक्षतुल्याभ्यामहोभ्यां चेष्टिता निशा । गर्भकं रजनीद्वन्द्वं प्रदोषो रजनीमुखम् ॥	१४४
यामः प्रहरो निशीपस्त्वर्धरात्रौ महानिशा । उच्चन्द्रस्त्वपररात्रस्तमिधं तिमिरं तमः ॥	१४५
ध्वान्तं भूछायान्धकारं तैमसं समवान्धतः । तुल्यनक्तदिने काले विपुवद्विपुवं च तत् ॥	१४६
पञ्चदशाहोरात्रः स्यात्पक्षः स बहुलोऽस्ति । तिथिः पुनः कर्मवाटी प्रतिपत्पक्षतिः समे ॥	१४७
पञ्चदश्यौ पञ्चकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपि । तत्पर्वमूलं भूतेष्टापञ्चदशयोर्धन्तरम् ॥	१४८
स पर्व संधिः प्रतिपत्पञ्चदशयोर्धन्तरम् । पूर्णिमा पौर्णमासी सा राका पूर्णे निशाकरे ॥	१४९
फलाहीने त्वनुमतिर्मर्गशीर्ष्याग्रहायणी । अमावावस्यमावस्या दर्शसूर्येन्दुसंगमः ॥	१५०
अमावास्यामावासी च सा नष्टेन्दुः कुट्टः कुट्टः । दृष्टेन्दुस्तु सिनीवाली भूतेष्टा तु चतुर्दशी ॥	१५१
पक्षो मासो वत्सरादिर्मर्गशीर्षः संहः सहाः । आग्रहाणिकश्चाप पौषस्तपः सहस्रवत् ॥	१५२
माघस्तपाः फाल्गुनस्तु फाल्गुनिकस्तपस्यवत् । चैत्रो मघुश्चैत्रिकश्च वैशाखे राधमाधवौ ॥	१५३
ज्येष्ठस्तु शुक्रोऽपापाढः शुचिः स्याच्छ्रावणो नभाः । आश्विणकोऽथ नभस्यः प्रोष्ठमात्रपरः पौषः ॥	१५४
भाद्रश्चाप्याश्विने खाश्वयुजेपावथ कार्तिकः । कार्तिकिको बाहुलोर्जौ द्वौ द्वौ मार्गदिकावृतुः ॥	१५५
हेमन्तः प्रशलो रौद्रोऽथ शैपशिशिरो समौ । वसन्त इष्यः सुरभिः पुष्यकालो बलाङ्ककः ॥	१५६
उज्ज्वल उष्णागमो ग्रीष्मो निदायस्तप ऊष्मकः । वर्षास्तपालयः प्रावृण्मेरुकालगमौ क्षरी ॥	१५७
शरद्धनाल्योऽपनं शिशिराचैलिभिलिभिः । अयने द्वे गतिरुदरदक्षिणाकंस्य वत्सरः ॥	१५८
स संपर्यर्णयौ वर्षे हापनोऽब्दं समाः शरत् । भवेत्सर्वं स्वहोरात्रं मासेनाब्देन दैवतम् ॥	१५९
दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्म कल्पौ तु तौ नृणाम् । मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥	१६०
कल्पो युगान्तः कल्पान्तः संहारः प्रलयः क्षयः । संवत्सः परिवर्तश्च समस्ततिजिह्वानकः ॥	१६१
तत्कालस्तु तदात्वं स्यात्सज्जं सांष्टष्टिकं फलम् । आयतिस्तूत्तरः काल उदकस्तद्भवं फलम् ॥	१६२
व्योमोन्तरिक्षं गगनं घनाश्रयो विहाय आकाशमनन्तपुष्करे ।	
अभ्रं सुराभ्रोद्भुमरुत्संधोऽम्बरं खं योदिवौ विष्णुपदं धियन्नभः ॥	१६३
नभ्रादुत्थित्वान्मुदिरो घनाघनोऽभ्रं धूमयोनिस्तमयितुमेयाः ।	
जीमूतपर्जन्यधलाहका घनो धाराधरो वाहदसुग्धरा रजलात् ॥	१६४
कादम्बिनी मेघमाला दुर्दिनं मेघजं तमः । आसारो वेगवान्वर्षो वातास्तं वारि शीकरः ॥	१६५
वृष्ट्यां वर्षणवर्षे तद्विमे प्राह्रमहावैर्वात् । घनोपलस्तु करकः काष्ठाशा दिग्धरित्कुकुप् ॥	१६६
पूर्वा प्राची दक्षिणपैची प्रतीची तु पश्चिमा । अपरापोत्तरोदीची विदिक्चोपदिशं प्रदिक् ॥	१६७
दिश्यं दिग्भववस्तुन्यपागपाचीनमुदगुदीचीनम् ।	
प्राक्प्राचीनं च समे प्रत्यक्तु स्यात्पश्चीनीनम् ॥	१६८

१. निःसंपातोऽपि. २. सतमसम्, अवतमसम्, अन्धतमसम्. ३. यौगिकत्वात् 'मार्गः'. ४. अदन्तः.  
 ५. प्रोष्ठपदः, मात्रपदः. ६. 'वरिषा' इत्यपि. ७. मेघशब्दस्य प्रलेकमन्वयः. ८. संवत्सरः, परिपत्सरः, अनुव-  
 वत्सरः, उद्वत्सरः. ९. अन्तरीक्षमित्यपि. १०. 'पय'शब्दः सुरादिभिः संवर्ण्यते; यौगिकत्वात् देववर्त्म, मेघवर्त्म,  
 नक्षत्रवर्त्म, वायुवर्त्म, इत्यादयः. ११. जलशब्दस्य बाह्यादिभिरन्वयः; यौगिकत्वात् वारिवादः, वारिदः, वारिद्वक्,  
 वारिधरः, इत्यादयः. १२. अवशब्दस्य ग्राह्यग्राह्यामन्वयः. १३. अवाचीत्यपि.

अलका वसोकसारा सुतोऽस्य नलकूवरः । वित्तं रिक्थं सापतेयं राः सारं विभवो यस्तु ॥	१९१
सुप्तं द्रव्यं पृक्पमृक्थं स्वमृणं द्रविणं धनम् । हिरण्यार्षो निधानं तु कुनाभिः शेवधिर्निधिः ॥	१९२
महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ । मुकुन्दकुन्दनीलाश्च खर्वश्च निधयो नव ॥	१९३
यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको घटवासपि । किनरस्तु किंपुरुषस्तुरंगवदनो मयुः ॥	१९४
शंभुः शर्वः स्थाणुरीशान ईशो रुद्रोऽष्टौ वामदेवो वृषाङ्गः ।	
कण्ठेकालः शंकरो नीलकण्ठः श्रीकण्ठोऽथ धूर्जटिर्भीमभर्गो ॥	१९५
मृत्युंजयः पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः श्मशानवेदमा गिरिशो गिरीशः ।	
पण्डः कपर्दीश्वर ऊर्ध्वलिङ्ग एकविंशत्भालहगेकपादः ॥	१९६
मृडोऽट्टहासी घनबाहनोऽहिर्बुध्नो विरूपाक्षविपान्तकौ च ।	
महाप्रती वल्लिहिरण्यरेताः शिवोऽस्तिपद्मवा पुरुषास्तिमाली ॥	१९७
स्याद्योमकेशः शिपिविष्टभैरवौ दिक्कृत्तिर्वोसा भवनीललोहितौ ।	
सर्वज्ञनाट्यप्रियखण्डपर्वशो महापरा देवनटेश्वरा हरः ॥	१९८
पद्मप्रमथभूतोमार्पतिः पिङ्गजटेक्षणः । पिनाकशूलखट्वाङ्गाङ्गाहीन्दुकपालभृत् ॥	१९९
गजपूपपुरानङ्गकालान्धकमर्खोत्तुहत् । कपर्दोऽस्य जटाजूटः खट्वाङ्गस्तु सुखं सुणः ॥	२००
पिनाकं स्यादाजगवमजकायं च तद्वनुः । ग्राह्याद्या सातरः सप्त प्रमथाः पार्षदा गणाः ॥	२०१
लघिमा वक्षितेशित्वं प्राकाम्यं महिमाणिमा । यत्र कामावसायित्वं प्राप्तिरैश्वर्यमष्टया ॥	२०२
गौरी काली पार्वती मातृमातापर्णा रुद्राण्यम्बिका त्र्यम्बकोमा ।	
दुर्गा चण्डी सिंहपाणा मृदानीकालापन्थी दैक्षजाया कुमारी ॥	२०३
सती शिवो महादेवी शर्वाणी सर्वमङ्गला । भवानी कृष्णमैनाकसेता मेनात्रिजेधरा ॥	२०४
निशुम्भशुम्भमहिर्षमर्दिनी भूतमायिका । तस्याः सिंहो मनस्तातः सख्यौ तु विजया जया ॥	२०५
चामुण्डा चर्चिका चर्ममुण्डा मार्जारकर्णिका । कर्णमोटी महागन्धा भैरवी च कपालिनी ॥	२०६
हेरम्बो गणविघ्नेशः पशुर्धर्माविनायकः । द्वैमातुरो गजास्यैकदन्तो लम्बोदरोऽङ्गुगौ ॥	२०७
स्कन्दः स्वामी महासेनः सेनानीः शिखिवाहनः । पाण्डुरो ब्रह्मचारी गङ्गोमाकृतिकाक्षैतः ॥	२०८

१. 'हृक्'शब्दः एकशब्देनाप्यन्वेति; यौगिकत्वात् एकनेत्रः, विषमनेत्रः. २. यौगिकत्वात् अद्यथाहोऽपि. ३. द्वाभ्यां प्रथमेकवचनान्ताभ्यामेकं नाम; विभक्त्यन्तरेऽपि यथा—'अह्ये बुध्नाय नमोऽस्तु गणपतये'. ४. वल्लिहिरण्यशब्दाभ्यां परोऽन्तेःशब्दः. ५. 'वासस्'शब्दो दिक्कृत्तिशब्दाभ्यां परः; यौगिकत्वात् दिग्बलः, चर्मवसनः, इत्यादयः. ६. तेन महादेवः, महानटः, महेश्वरः. ७. पतिशब्दस्य पदवादिभिरन्वयः; यौगिकत्वात् पशुनायः, भूतनायः, गणनायः, गौरीनायः, इत्यादयः. ८. पिङ्गशब्दस्यैखणेनाप्यन्वयः. ९. 'भृत्'पदस्य पिनाकादिभिरन्वयः; यौगिकत्वात् पिनाकपाणिः, खली, खट्वाङ्गधरः, गङ्गाधरः, उरगभूषणः, शशिभूषणः, कपाली, इत्यादयः. १०. ज-मुहुर(द्रिप)पदं गजादिभिरन्वेति; यौगिकत्वात् गजासुरदेवी, पूषदन्तहरः, निपुरान्तकः, कामध्वजी, यमजित्, अन्धकारिः, दद्याध्वरध्वंसकः, इत्यादयः. ११. यौगिकत्वात् सिंहवाहना च. १२. यौगिकत्वात् दासायणी. १३. शिबी. १४. 'स्वय'पदं कृष्णेनाप्यन्वेति. १५. 'जा'पदं मेनापदेनाप्यन्वेयम्. १६. महिनीपदं निशुम्भादिनान्वेयम्. १७. ई-शपदं गणेनाप्यन्वेति; यौगिकत्वात् प्रमथाधिपः, विप्रराजः, इत्यादयः. १८. यौगिकत्वात् परशुधरः, इत्यादयः. १९. यौगिकत्वात् सूरिप्रभोऽपि. २०. सुतपदं गङ्गादिनान्वेति; यौगिकत्वात् गाङ्गेयः, पार्वतीनन्दनः, कातिकेयः, बाहुलेयः, इत्यादयः.

वलदेवो बलभद्रो नीलवखोऽच्युताग्रजः । मुसलं लस्य सौनन्दं हलं संवर्तकाह्वयम् ॥	२२५
लक्ष्मीः पद्मा रमा यै मा ता सा श्रीः कमलेन्दिरा । हरिप्रिया पद्मावासा क्षीरोदतनयापि च ॥	२२६
मदनो जराभीरुरनङ्गमन्मथौ कमनः कलाकैलिरनन्यजोऽङ्गजः ।	
मधुदीपमारौ मधुसारथिः स्मरो विषमायुधो दर्पककामहृच्छयाः ॥	२२७
प्रयुञ्जः श्रीनन्दनश्च कंदर्पः पुष्पकेतनः । पुष्पाण्यस्त्रैर्वृषापाखाण्यैरौ शंवरश्चर्पकौ ॥	२२८
केतनं मीनमकरौ बाणाः पथ रतिः प्रिया । मनःशृङ्गारसंकल्पात्मानो धीनिः सुहृन्मधुः ॥	२२९
सुतोऽनिरुद्धो ज्ञपाङ्ग उदपेशो प्रहसूश्च सः । गैरुष्टः शास्त्रमत्यरुणावरजो विष्णुवाहनः ॥	२३०
सौपर्णयो यैनतेयः सुपर्णसर्पाराणिर्यज्ञजिह्वश्चतुष्टयः ।	
पक्षिस्वामी काश्यपिः स्वर्णकायस्ताड्यः कामायुर्गुरुमान्मुचाह्वत् ॥	२३१
युद्धस्तु युगतो धर्मधातुखिकालविज्जिनः । धोयिसत्त्वो महायोधिरार्यः शास्त्रा तथागतः ॥	२३२
पथज्ञानो पञ्चभिज्ञो दशाहो दशभूमिगः । चतुर्बिंशज्जातकज्ञो दशपारमिताधरः ॥	२३३
द्वादशाक्षो दशयल्लिकायः श्रीघनाह्वयौ । समन्तभद्रः संगुप्तो दयाकूर्चो विनायकः ॥	२३४
मारलोऽरुणजिह्वैर्द्वैरराजो विज्ञानमातृकः । महामैत्रो मुनीन्द्रश्च युद्धाः स्युः सप्त ते लमी ॥	२३५
विपश्यी शिखी विश्वभूः क्रकुच्छन्दश्च काशनः । काश्यपश्च सप्तमस्तु शाक्यसिंहोऽर्कवान्धवः ॥	२३६
तथा राहुलस्तुः सर्वार्थसिद्धो गौतमान्वयः । मायाशुद्धोदरसुतो देवदत्ताग्रजश्च सः ॥	२३७
असुरा दितिदनुर्जोः पातालौकः सुरारयः । पूर्वदेवाः शुक्रशिष्या विद्यादेवस्तु षोडश ॥	२३८
रोहिणी प्रज्ञाती वज्रशृङ्गला कुलिशाङ्कुशा । चक्रेश्वरी नरदत्ता काल्यपासौ महापरा ॥	२३९
गौरी गान्धारी सर्वास्त्रमहाज्वाला च मानवी । वैरोट्याद्युक्ता मानसी महामानसिकेति ताः ॥	२४०
वाग्म्राष्ट्री भारती गौर्गीर्वाणी भाषा सरस्वती । श्रुतदेवी वचनं तु व्याहारो भाषितं वचः ॥	२४१
सविशेषणमाख्यातं वाक्यं स्वाद्यन्तर्कः पदम् । राक्षसिद्धकृतेभ्योऽन्ते आतोक्तिः समपागमौ ॥	२४२
आचाराङ्गं सूत्रकृतं स्थानाङ्गं समवाययुक् । पञ्चमं भगवत्यङ्गं ज्ञातधर्मकपापि च ॥	२४३
उपासकान्तकृदनुत्तरोपपातिकादंशाः । प्रश्रव्याकरणं चैव विपाकभुतमेव च ॥	२४४
इत्येकादशः श्लोकाऽन्यत्राङ्गानि द्वादश पुनः । दृष्टिवादो द्वादशाङ्गी स्वादृष्टिपिटकाह्वया ॥	२४५
परिकर्मसूत्रपूर्वानुयोगपूर्वगतचूलिकाः पथ ।	
स्युर्दृष्टिवादभेदाः पूर्वाणि चतुर्दशापि पूर्वगते ॥	२४६
उत्पादपूर्वमप्रायणीयमथ वीर्यतः प्रवादं स्यात् ।	
अस्तेर्ज्ञानात्सत्यात्तदात्मनः कर्मणश्च परम् ॥	२४७

१. ई, आ, इति नामद्वयम्; 'था' इत्यपठ्य च. २. यौगिकत्वात् मनसिस्थयः. ३. पुष्पेयुः, कुसुमवाणः, पुष्पचापः, कुसुमघन्वा, पुष्पास्त्रः, कुसुमायुधः, इति फलितम्. ४. तेन शंवरारिः, सर्पकारिः. ५. तेन मीन-केतनः, मकरध्वजः, ज्ञापध्वजः, मकरकेतनः. ६. तेन पञ्चवाणः, विषमेयुः. ७. तेन रतियरः, रतिपतिः. ८. तेन मनोयोनिः, चेतोमयः, शृङ्गारयोनिः, शृङ्गारजन्मा, संकल्पयोनिः, स्मृतिभूः, आत्मयोनिः, आत्मभूः. ९. तेन मधुसुद्धतः, चैवसप्तः. १०. यौगिकत्वात् उपासमणः. ११. गहलः. १२. जित्पद मारप्रभृतिनान्वेति. १३. सुतपदं माययाप्यन्वेति; यौगिकत्वात् शौद्धोदनिः. १४. जपद दितिपदेनाप्यन्वेति; यौगिकत्वात् दैतेयाः, दानवाः, इत्यादयः. १५. अन्तशब्दः प्रत्येक राक्षसिभ्यः परो गोन्यः. १६. तथा च उपासकृद्वा, अन्तकृद्वा, अनुत्तरो-पपातिकदशा.

प्रत्यारयान विद्याप्रवादकल्याणनामधेये च ।

प्राणावाय च द्वित्रिविद्यालम्भ लोमनिन्दुस्वारमिति ॥

२४८

साध्याय श्रुतिराम्नाथञ्छन्दो वेदस्यो पुन । ऋग्यजु सामवेदा स्फुरथर्वा तु तदुद्धृति ॥ २४९

वेदान्त सादुपनिषदोद्धारप्रणवौ समौ । शिक्षा कल्पो व्याकरण छन्दो ज्योतिर्निरुक्तय ॥ २५०

पञ्चज्ञान धर्मशास्त्र स्यात्स्मृतिर्धर्मसंहिता । आन्वीक्षिकी तर्कविद्या मीमांसा तु विचारणा ॥ २५१

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वशो मन्वन्तराणि च । वशानुवशचरित पुराण पञ्चलक्षणम् ॥ २५२

पञ्चज्ञा वेदाश्चत्वारो मीमांसान्वीक्षिकी तपा । धर्मशास्त्र पुराण च त्रिधा एवाश्चतुर्दश ॥ २५३

सूत्र सूचनकृद्भाष्य सूत्रोक्तार्थप्रपञ्चकम् । प्रस्तावस्तु प्रसरण निरुक्त पदमञ्जनम् ॥ २५४

अवान्तरप्रकरणविश्रामे शीघ्रपाठत । आह्निकमधिररण लेन्यायोपपादनम् ॥ २५५

वक्तानुक्तदुरुक्तार्थचिन्ताकारि तु वार्तिकम् । टीका निरन्तरव्याख्या पञ्जिका पदपाक्षिका ॥ २५६

निघन्यवृत्ती अन्वर्थे समग्रहस्तु समाहृति । परिशिष्टपद्धत्यादीन्पथानेन समुग्रयेत् ॥ २५७

कारिका तु स्वल्पवृत्तौ यद्गौरवस्य सूचनी । कैलिन्दिका सर्वत्रिधा निघण्टुर्नामसग्रह ॥ २५८

इतिहास पुरावृत्त प्रजडिका प्रहेलिता । जनश्रुति त्रिचन्दनी वार्ततेहा पुरातनी ॥ २५९

वार्ता प्रवृत्तिवृत्तान्त उदन्तोऽधाह्योऽभिधा । गोत्रसंज्ञानामधेयाख्याद्वाभिख्याश्च नाम च ॥ २६०

सनोधननामभ्रणमाहान लाभिमञ्जनम् । आकारण ह्यो हृति सङ्घतिर्वहुभि कृता ॥ २६१

उदाहार उपोद्घात उपन्यासश्च वाङ्मुखम् । व्यवहारो विनाद स्याच्छपथ शपन शप ॥ २६२

उत्तर तु प्रतिवच प्रश्न प्रच्छानुयोजनम् । कथकथिन्ता चाप देवप्रश्न उपश्रुति ॥ २६३

चट्ट चाहु प्रियप्राप प्रियसत्य तु सूत्रम् । सत्य सम्यक्समीचीनमृतं तथ्य यथातथम् ॥ २६४

यपाथित च सङ्घतेऽलीके तु वितर्पानृते । अथ छिष्ट सगुल च परस्परपराहतम् ॥ २६५

सान्न सुमधुर ग्राम्यमश्वेल म्लिष्टमस्फुटम् । लुप्तवर्णपद प्रसन्नवाच्य स्यादनक्षरम् ॥ २६६

अभ्युद्धत सपूस्कार निरस्त त्वरयोदितम् । आग्नेहित द्विस्त्रिरुक्तमनन्द तु निरर्पकम् ॥ २६७

पृष्ठमासादन तद्यत्परोक्षे दोषकीर्तनम् । मिथ्याभियोगोऽभ्यारयान सगत इदपगमम् ॥ २६८

परप निष्ठुर रुद्ध किञ्चुष्टमथ बोधणा । उर्वैर्गुष्ट वर्णनेडा स्तव स्तोत्र स्तुतिर्गुति ॥ २६९

श्लाघा प्रशंसार्थवाद सा तु मिथ्या विरत्यनम् । जनप्रवाद कौलीन विगान वचनीयता ॥ २७०

स्यादवर्ण उपक्रोशो वादो नि पर्यपास्पर् । गह्वेणा धिक्त्रिधा निन्दा कुस्ताक्षेपो जुगुप्सनम् ॥ २७१

आक्रोशाभीपङ्गाक्षेपा श्लाप स क्षारणा गते । विरुद्धज्ञसन गालिराशीर्मङ्गलज्ञसनम् ॥ २७२

श्लोक कीर्तिर्पशोऽभिरुधा र्ममाज्ञा रुद्रती पुन । अगुमा वाक्शुभा कल्या चर्चरी चर्मटी ममेर७३ ॥ २७३

य सनिन्द उपालम्भस्तत्र त्यापरिभाषणम् । आष्टृच्छालाप समापोऽनुलाप स्यान्मुहुर्वच ॥ २७४

अनर्थन तु प्रलापो विलाप परिदेवनम् । उदाप काकुत्रागन्योन्योक्ति सलापसम्भे ॥ २७५

त्रिप्रलापो विरुद्धोक्तिरपलापस्तु निहव । सुप्रलाप सुवचन सदेशवास्तु पाश्चिन्म ॥ २७६

आज्ञा शिष्टिर्निराङ्गिभ्यो देशो नियोगज्ञासने । अवनादोऽप्यथाह्य प्रेषण प्रतिज्ञासनम् ॥ २७७

१ कडिंरुका च २ यौगिकत्वात् अक्षयम्, सत्वेतरत्, इत्यादि ३ तेन निवाद, परिवाद, अपवाद  
४ गह्वेणि ५ जुगुप्साणि ६ समारया ७ रिद्यती ८ काला च ९ तेन निर्देश, आदेश, निदेश

संवितासंस्थाभ्युपायः संप्रत्याङ्ग्यः परः श्रवः । अङ्गीकारोऽभ्युपगमः प्रतिज्ञागृह्य संगरः ॥ २७८  
गीतनृत्तवाद्यत्रये नाट्यं तौर्यैत्रिकं च तत् । संगीतं प्रेक्षणार्थेऽस्मिन्शास्त्रोक्ते नाट्यधर्मिका ॥ २७९  
गीतं गानं गेयं गीतिगान्धर्वमथ नर्तनम् । नटनं नृत्यं नृत्तं च लास्यं नाट्यं च ताण्डवम् ॥ २८०  
मण्डलेन तु यद्वृत्त्यं स्त्रीणां हृष्टीसकं तु तत् । पानगोष्ठयामुद्यतालं रणे वीरजयन्तिका ॥ २८१  
स्थानं नाट्यस्य रङ्गः स्यात्पूर्वैरङ्ग उपक्रमः । अङ्गहारोऽङ्गविशेषो व्यङ्गकोऽभिनयः समौ ॥ २८२  
स चतुर्विध आहार्यो रचितो भूषणादिना । वचसा वाचिकोऽङ्गेनाङ्गिकः सत्त्वेन सात्त्विकः ॥ २८३  
स्यान्नाटकं प्रकरणं भाणः प्रहसनं डिमः । व्यायोगः समवाकारो विध्यङ्गेनाभृगा इति ॥ २८४  
अभिनेयप्रकाराः स्युर्मायाः पट्टसंस्कृतादिकाः । भारती सात्त्वती कैश्चिक्यारभट्यौ च वृत्तयः ॥ २८५  
वाद्यं वादित्रमातोद्यं तूर्यं तूरं स्मरध्वजः । ततं वीणाप्रभृतिकं तालप्रभृतिकं धनम् ॥ २८६  
वंशादिकं तु शुपिरमानन्दं मुरजादिकम् । वीणा पुनर्धोपवती विषखी कण्ठकृणिका ॥ २८७  
बल्लकी साप तन्त्रीभिः सप्तभिः परिवदिनी । शिवस्य वीणा नालम्बी सरस्वत्यास्तु फल्गुणी ॥ २८८  
नारदस्य तु महती गणानां तु प्रभायती । विद्यायसोस्तु बृहती तुम्यरोस्तु कलावती ॥ २८९  
चाण्डालानां तु कण्ठोलवीणा चाण्डालिका च सा । कायः कोलम्बकस्तस्या उपनाहो निबन्धनम् ॥  
दण्डः पुनः प्रवालः स्यात्ककुभस्तु प्रसेवकः । मूले वंशशलाका स्यात्कलिका कृणिकापि च ॥ २९१  
कालस्य क्रियाया मानं तालः साम्यं पुनर्लेयः । द्रुतं विलम्बितं मध्यमोद्यस्तत्त्वं धनं क्रमात् ॥ २९२  
मृदङ्गो मुरजः सोङ्गपालिकृन्मूर्ध्वक इति त्रिधा । स्याद्यशःपटहो ढक्का भेरी दुन्दुभिरानकः ॥ २९३  
पटहोऽथ शारिका स्यात्कोणो वीणादिवादनम् । शृङ्गारहास्यकरुणारौद्रवीरमयानकाः ॥ २९४  
वीमस्ताम्रतशान्ताश्च रसा भावाः पुनर्किधा । स्यागिसात्त्विकसंचारिप्रभेदैः स्याद्रतिः पुनः ॥ २९५  
रागोऽनुरागोऽनुरतिर्हासस्तु हसनं हसः । धर्वरो हासिका हास्यं तत्राट्टष्टरे स्मितम् ॥ २९६  
धनोऽष्टिकाप हसितं किंचिदृष्टरदाङ्कुरे । किंचिच्छ्रुते विहसितमट्टहासो महीगति ॥ २९७  
अतिहासस्त्वनुस्यूतेऽपहासोऽस्कारणालुके । सोप्रासे लासुरितकं हसनं स्फुरदोष्ठके ॥ २९८  
शोकः शुक्शोचनं खेदः प्रतोषो मन्युः क्रुधा रुपा । क्रुत्कोपः प्रतिघो रोपो रुद्ध चोत्साहः प्रगल्भता ॥  
अभिव्योगोद्यमौ श्रीदिरुगौः क्रियदेतिका । अध्यवसाय ऊर्जोऽथ वीर्यं सोऽतिशयान्वितः ॥ ३००  
भयं भीर्भीतिरातङ्ग आशङ्का साध्वत्तं दरः । भिया च तच्चाहिभयं भूषतीनां स्वपक्षजम् ॥ ३०१  
अष्टष्टं वह्नितोपादेष्टं सपरचक्रजम् । भयंकरं प्रतिभयं भीमं भीष्मं भयानकम् ॥ ३०२  
भीषणं भैरवं धीरं दारुणं च भयावहम् । जुगुप्सा तु घृणाप स्याद्विस्मयश्चिन्नमद्भुतम् ॥ ३०३  
नोवाश्रयं शमः शान्तिः शमभोपशमावपि । नृणांक्षयः स्यायिनोऽमी रसानां कारणं क्रमान् ॥ ३०४  
सम्मोहा जाड्यं सेदो धर्मेनिदायौ पुलकः पुनः । रोमाशः कण्ठको रोमविकारो रोमहर्षणम् ॥ ३०५  
रोमोद्गम उद्वेगपुलकुरुसनमित्यापि । स्वरभेदस्तु कष्टत्वं स्वरे कम्पस्तु वेपथुः ॥ ३०६  
यैवर्ण्यं कालिकापाश्रु याप्यो नेत्राभ्यु रोदनम् । अस्त्रमस्तु प्रलयस्त्वचेष्टतेत्यष्ट सात्त्विकाः ॥ ३०७  
भृतिः संतोषः स्यात्स्यं स्यादाध्यानं स्मरणं स्मृतिः । यतिर्मनीषा युधिर्धीर्धिषणाज्ञमिचेतनाः ॥ ३०८  
प्रतिभाप्रतिपक्षज्ञाप्रेक्षामिन्दुपलब्धयः । संविस्तिः नेमुनी दृष्टिः सा मेधा धारणक्षमा ॥ ३०९  
पण्डा तत्त्वानुगा मोक्षे ज्ञानं विज्ञानमन्यनः । शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा ॥ ३१०

ऊहापोहोऽर्धेविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः । व्रीडा लज्जा मन्दार्हं ह्रीखपा सप्तत्रयपान्यतः ॥ ३११  
 जाड्यं मौर्ख्यं विपादोऽवसादः सादो विपण्णता । मदो मुग्धोहसंभेदो व्याधिस्त्वाधी रुजाकरः ३१२  
 निद्रा प्रमीला शयनं संवेशस्वापसंलयाः । नन्दीमुखी आसहेतिर्त्तन्द्रा सुप्तं तु साधिका ॥ ३१३  
 औत्सुक्यं रणरणक्रोकेण्टे आपलकारती । हृष्टेखोत्कलिके चाथावहिष्ठाकारगोपनम् ॥ ३१४  
 शङ्खानिद्रोऽपेक्षणं स्यात्पापलं स्वनवस्थितिः । आलस्यं तन्द्रा कौसीर्यं हर्षश्चित्तप्रसन्नता ॥ ३१५  
 हृदः प्रमोदः प्रमदो मुत्प्रीत्यामोदसंमदाः । आनन्दानन्दधू गर्वस्त्वहंकारोऽविलसता ॥ ३१६  
 हर्षोऽभिमानो ममता भानश्चित्तोन्नतिः स्मयः । सा मिषोऽहमहमिका या तु संभावनात्मनि ॥ ३१७  
 वर्पात्साहोपुरुषिका स्यादहंपूर्विका पुनः । अहं पूर्वमहं पूर्वमित्युत्पलं तु चण्डता ॥ ३१८  
 प्रधोभस्तु धिनिद्रलं ग्लानिस्तु बलदीनता । दैन्यं कार्यण्यं अमस्तु क्रमः क्रेशः परिश्रमः ॥ ३१९  
 प्रयासावासव्यायामा वन्मादश्चित्तविभ्रवः । मोहो मौढ्यं चिन्ता ध्यानममर्षः क्रोधसंभवः ॥ ३२०  
 गुणो जिगीषोत्साहवांक्षास्तस्त्राकस्मिकं भयम् । अपस्मारः स्यादावेशो निर्वेदः स्वावमाननम् ॥ ३२१  
 आवेगस्तु क्षरिस्तूर्णः संवेगः संभ्रमस्त्वरा । वितर्कः स्यादुन्नयनं परामर्शो विमर्शनम् ॥ ३२२  
 अध्याहारस्तर्कं कैहोऽन्वयान्यगुणदूषणम् । मृतिः संस्था मृत्युकालौ परलोकगमोऽस्यः ॥ ३२३  
 पक्षत्वं मिथनं नाशो दीर्घनिद्रा निमीलनम् । दिष्टान्तोऽस्तं कालधर्मोऽवसानं सा तु सर्वगा ॥ ३२४  
 भरको मारिस्त्रयस्त्रिंशदमी स्युर्व्यभिचारिणः । स्युः कारणानि कार्याणि सङ्घात्रीणि यानि च ॥ ३२५  
 रसादेः स्थापिनो लोके तानि चेज्जाट्यकाव्ययोः । विभावना अनुभावश्च व्यभिचारिण एव च ॥ ३२६  
 व्यक्तः स तैर्विभावयैः स्थायी भावो भवेद्रसः । पात्राणि नाट्येऽधिकृतास्तत्तद्वेषस्तु भूमिका ॥ ३२७  
 शैलुयो भरतः सर्वकेशी भरतपुत्रकः । भात्रीपुत्रो रङ्गाजायाजीवो रङ्गावतारकः ॥ ३२८  
 नटः कुशाश्वी शैलाली चारणस्तु कुशीलवः । भ्रष्टुभ्रूभृपरः कुंसो नटः स्त्रीवेषधारकः ॥ ३२९  
 वेश्याचार्यः पीठमर्दः सूत्रधारस्तु सूचकः । नन्दी तु पाठको नान्द्याः पार्श्वस्थः पारिपाक्षिकः ॥ ३३०  
 वासन्तिकः केलिकिलौ वैहासिको विदूषकः । प्रहासी प्रीतिदञ्चाथ विज्ञः पल्लवको विटः ॥ ३३१  
 पिता लावुक आवुत्तभाबुकौ भगिनीपती । भावो विद्वान्पुत्रराजः कुमारो भर्तृदारकः ॥ ३३२  
 बाला वात्सूर्मीर्य आयो देवो भट्टारको नृपः । राष्ट्रीयो नृपतेः श्यालो दुहिता भर्तृदारिका ॥ ३३३  
 देवी कृताभिवेकान्या भट्टित्री गणिकाऽञ्जुका । नीचावेदीसखीरुतौ हण्डेहज्रेहलाः क्रमात् ॥ ३३४  
 अश्रमण्यमवधोत्तौ ज्यायसी तु स्वसात्तिका । भर्तार्यपुत्रो साताम्बा भदन्ताः सौगतादयः ॥ ३३५  
 पूष्ये तत्रभवानत्रभयांश्च भगवानपि । पादा भट्टारको देवः प्रयोज्याः पूज्यनामतः ॥ ३३६

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितायामभिधानचिन्तामणी नाममाठायां देवकाण्डो द्वितीयः ॥ १ ॥

मर्त्यः पञ्चजनो भूरष्टकपुरुषः पूरुषो नरः । मनुष्यो मानुषो ना विद् मनुजो मानवः पुमान् ॥ ३३७  
 पालः पाकः शिशुर्दिग्मः पोतः शावः संनधयः । पृथुकामोत्तानशयाः क्षीरकण्ठः कुमारकः ॥ ३३८  
 शिशुर्लव शैशवं बाल्यं नवस्थस्तरुणो युवा । तारुण्यं यौवेनं वृद्धः प्रवयाः स्थविरो जरत् ॥ ३३९  
 जरी जीर्णो व्यागयामो जीमोऽथ विस्त्रसा जरा । वार्धकं स्थाविरं ज्यायान्वर्षाणान्दशमीत्यपि ॥ ३४०

१. तन्द्री इत्यपि. २. उत्कण्ठोऽपि. ३. ऊहापि. ४. रङ्गाजीवः, जायाजीवः. ५. 'कुत'शब्दः प्रलेकं भादि-  
 नान्वेति. ६. मारिषोऽपि. ७. यौगिकत्वात् स्तनपोऽपि. ८. यौगिकत्वात् क्षीरपोऽपि. ९. यौगिकपि.

विद्वान्सुधीः कैविलिचक्षणलब्धवर्णा ज्ञः प्राप्त्यरूपकृतिकृष्टमिहूपधीराः ।

मेधाविकोविदविशारदसूरिदोषज्ञाः प्राज्ञपण्डितमैनीपितृधप्रबुद्धाः ॥

३४१

व्यक्तो विपश्चित्संख्यावान्सन्प्रवीणे तु शिक्षितः । निष्णातो निपुणो दक्षः कर्महस्तमुखाः कृतात् ॥

कुशलश्चतुरोऽभिज्ञविज्ञवैज्ञानिकाः पटुः । छेको विदग्धे प्रौढस्तु प्रगल्भः प्रतिभामुखः ॥ ३४३

कुशाग्रीयमतिः सूक्ष्मदर्शी तत्कालधीः पुनः । प्रत्युत्पन्नमतिर्दूरायः पश्येदीर्घदर्शसौ ॥ ३४४

हृदयालुः सहृदयश्चिद्रूपोऽप्यथ संस्कृते । व्युत्पन्नप्रहृत्युष्णा भन्तर्वाणिस्तु शास्त्रविन् ॥ ३४५

वागीशो वाक्यतौ वाग्गमी वाचोयुक्तिपटुः प्रवाक् । समुखो वावदूकोऽथ वदो यत्ता वदोवदः ३४६

स्यान्जलपाकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्धवाक् । पद्मदोऽनुत्तरे दुर्वाकृद्भेदे स्यादपाधरः ॥ ३४७

हीनवादिन्येडमूकानेडमूको स्ववाक्यश्रुतौ । खणः शब्दनस्तुल्यौ कुवादकुचरौ समौ ॥ ३४८

लोहलोऽस्कुटवाङ्मूकोऽवागसौम्यस्त्रोऽस्त्रः । वेदिता विदुरो विन्दुर्वन्दारुस्यभिवादकः ॥ ३४९

भाशंसुराशंसितरि कँटूरस्वतिकुरित्तः । निराकरिण्युः क्षिप्रुः स्याद्विकासी तु विकस्त्रः ॥ ३५०

बुद्धे मुखराश्रद्धमुखौ शल्कः प्रियंवदः । दानशीलः स वदान्यो यदन्योऽप्यथ बालिशः ॥ ३५१

मूढो मन्दो यैषाजातो बालो मातृमुखो जडः । मूर्खोऽमेधो विवर्णाज्ञौ वैधेयो मातृशासितः ॥ ३५२

देवानांप्रियजालमौ च दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः । मन्दः क्रियासु कुण्ठः स्यात्क्रियायान्कर्मसूद्यतः ॥ ३५३

कर्मक्षमोऽलंकर्मीणः कर्मशूरस्तु कर्मठः । कर्मशीलः कामं आयःशूलिकस्तीक्ष्णकर्मकृत् ॥ ३५४

सिंहसंहननः स्वङ्गः स्वतन्त्रो निरयमहः । पयाफामी स्वचक्षश्च स्वच्छन्दः स्वैर्यपाष्टतः ॥ ३५५

पटच्छा स्वैरिता स्वेच्छा नाथबालिप्रगृह्यकौ । तन्नायसत्त्वशाधीनच्छन्दवन्तः परापरैः ॥ ३५६

लक्ष्मीवाङ्मनः श्रील इभ्य आढ्यो धनीश्वरः । ऋदे विभूतिः संपत्तिर्लक्ष्मीः श्रीमद्विसेपदः ॥ ३५७

दरिद्रो दुर्विधो दुःस्थो दुर्गतो निःस्वकीफटौ । अकिंचनोऽधिपस्त्वौ नेता परिवृद्धोऽधिभूः ॥ ३५८

पतीन्द्रस्वामिनाथार्थीः प्रभुर्भर्तेश्वरो विभुः । ईशितेनो नायकश्च नियोज्यः परिचारकः ॥ ३५९

डिङ्गरः किंकरो मूलश्चेटो गोप्यः पराचितः । दासः प्रेप्यः परिरुन्दो भुजिष्यपरिकर्मिणौ ॥ ३६०

परान्नः परिपिण्डादः परजातः परैधितः । भूतके भूतिभुञ्जैतनिकः कर्मकरोऽपि च ॥ ३६१

स निर्मृतिः कर्मकरो भृतिः स्यान्निष्कयः पणः । कर्मण्या वेतनं मूल्यं निर्वेशो भरणं विधा ॥ ३६२

भर्मण्या भर्म भृत्वा च भोगस्तु गणिकाभृतिः । खलपूः स्याद्बहुकरो भारवाहस्तु भारिकः ॥ ३६३

वार्तावहै वैवधिको भारे विवधवीवधी । काचः शिष्यं तदालम्ब्यो भारयाष्टिविहङ्गिका ॥ ३६४

शूरश्चारभटो वीरो विप्रान्तान्नाथ कातरः । दरिद्रश्चक्रितो भीतो भीरुभीरुकभीलुकाः ॥ ३६५

विहस्तव्याकुलौ व्यमे कांदिशीको भयदृते । उत्पिबलसमुत्पिबन्निजलामृशमाकुले ॥ ३६६

महेच्छे तूजटोदारोदात्तोदीर्घमहाशयाः । महामना महात्मा च कृपणस्तु मितंपचः ॥ ३६७

कीनाशस्तदनक्षुद्रकदर्यदृढमुष्टयः । किपचानो दयालुस्तु कृपालुः करुणापरः ॥ ३६८

सूरतोऽथ दया शूकः कारुण्यं करुणा घृणा । कृपानुकम्पानुक्रोशो हिले शरारुपानुको ॥ ३६९

१. कवितापि. २. योगिकत्वात् गोमान्, मयिमान्, इत्यादयः. ३. तेन कृतकर्मा, कृतहस्तः, कृतमुखाः; योगिकत्वात् कृतहस्तः, कृतार्थः, कृती च. ४. कट्टर इत्यन्ते. ५. यथोद्भूतोऽपि. ६. तेन परवन्धः, परायत्तः, परयत्तः, पराधीनः, परच्छन्दः, परयान्. ७. श्रीमान् इत्यादि.



व्यापादन विशरण प्रमय प्रमापण निग्रन्थन प्रमपन वदन निवर्हणम् ।

निसूदन विशसन क्षणन परासन प्रोज्जासन प्रश्मन प्रनिघातन वध ॥

३७०

प्रवासनोद्गासनघातनिर्वासनानि मज्जसिनिशुम्भहिंसा ।

निर्वापणालम्भनिसूदनानि निर्यातनोन्मन्धसमापनानि ॥

३७१

अपासन वर्जनमारपिज्ञा निष्कारणावापविशारणानि ।

स्यु कर्तने कल्पनवर्धने च छेदश्च घातोद्यत आततापी ॥

३७२

मशीर्षच्छेदिक शीर्षच्छेद्यो यो वधमर्हति । प्रमोत उपसपन परेतप्रेतसंस्थिता ॥

३७३

नामालेखपयश शैवे व्यापन्नोऽपगतो मृत । परासुस्तदहे दान तदर्थमूर्धदेहिन्म् ॥

३७४

मृतज्ञानमपस्मान निषाप पितृत्पणम् । चित्तिचित्ताचित्तास्तुल्या ऋजुस्तु प्राज्ञलोऽञ्जस ॥

३७५

दक्षिणे सरलोदारौ शैतम्बु निकृतोऽमृजु । क्रूरे शृङ्गसनिर्ग्लिशपाया धूर्तन्तु वधक ॥

३७६

व्यसन कुहको दाण्डाजिनिको मायिजालिनी । मायातु शठता शठ्य क्रुस्तिर्निष्कृतिश्च सा ॥३७७

नपट कैतव दम्भ कूट छद्मोर्षेयिश्छलम् । व्यपदेशो मिष लक्ष निम व्याजोऽथ कुक्षुटि ॥ ३७८

नुहना दम्भचर्या च धनन तु प्रतारणम् । व्यलीनमतिसाधन चाधौ सम्भार्यसज्जना ॥ ३७९

दोषैरुदकपुरोभागी कर्णेजपस्तु दुर्जन । पिशुन सूचको नीचो द्विजिह्वो मत्सरी खल ॥ ३८०

व्यसनार्तसूत्रस्तश्चोरेस्तु प्रतिरोधक । दस्यु पाटवर स्तेनस्तस्वर पारिपन्थिक ॥ ३८१

परिमोपिपरास्वन्धैनागारिकमलिलुचा । प पश्यको हरेदर्ष ख चौर पश्यतोहर ॥ ३८२

चौर्य तु चौरिका स्तेप लोप्स त्वपहत धनम् । यद्भविष्यो दैवपरोऽधालस्य शीतकोऽलस ॥३८३

मन्दस्तुन्दपरिमृजोऽनुष्णो दक्षस्तु पेशल । पटूष्णोष्णरसूपानचतुराश्चाप तत्पर ॥ ३८४

आसक्त प्रवण प्रह प्रसितश्च परापण । दातोदार स्थूललक्षो दानशौण्डो धनुप्रदे ॥ ३८५

दानमुत्सर्जन त्याग प्रदेदानविसर्जने । विहापित वितरण स्वर्धन प्रतिपादनम् ॥ ३८६

विभाणन निर्वपणमपवर्जनमहति । अर्थव्ययश्च सुक्लो पाचकस्तु वनीपक ॥ ३८७

मार्गणोऽर्थी याचनपस्तर्कुमोऽथार्थनैपणा । अर्दना प्रणयो पाचना याचनाध्येपणा सनि ॥ ३८८

उत्पतिष्णुस्तूपतितालकरिष्णुश्च मण्डन । भविष्णुर्भविता भूष्णु समौ वर्तिष्णुवर्तनी ॥ ३८९

वितृत्परो वितृमर प्रसारी च विसारिणी । लज्जाशीलोऽपन्नपिष्णु सहिष्णु क्षमिता क्षमी ३९०

तितिक्षु सहन क्षन्ता तितिक्षा सहन क्षमा । ईर्ष्यातु कुह्नोक्षान्तिरीर्ष्यो ज्ञोयी तु रोपण ॥३९१

अमर्षण क्रोधेनश्च चण्डस्वखन्तकोपन । सुमुक्षित स्यात्सुधितो जिघत्सुरक्षनायित ॥ ३९२

नुमुक्षायामक्षनाया जिघसा शेषको रुचि । पिपासुस्तृपितस्तृष्णकतृष्णा तपोऽपलासिका ॥ ३९३

पिपासा तृट्टुपोदत्या धीति पानेऽथ शोषणम् । रसादान भक्षकस्तु घस्मरोऽक्षर भंशिता ॥ ३९४

भक्तमत्र कूरमन्धो भिंसा दीदिविरोदन । अक्षन जीवनक च याजो वाज प्रसादनम् ॥ ३९५

भिस्मटा दग्धना सर्वरसाग्र्य मण्डमत्र तु । दधिजे मस्तु भक्तोथे नि स्वावाचममासरा ॥ ३९६

आणविलेपी तरला यवामूरुधियनापि च । मूष स्यात्प्रहित सूदो व्यञ्जन तु घृतादिकम् ॥ ३९७

तुल्यो तिलाग्रे कसरत्रिसराग्र्य पिष्टक । पूषोऽपूष पूलिना तु पोलिकापौलिपूषिका ॥ ३९८

१ 'शेष'शब्दो नामादिभि प्रत्येकमवेति २ जीघत्सुदेहिक्कमपि ३ शण्ड ४ उपधापि ५ चोरोऽपि ६ पटचोरोऽपि ७ स्तेयमपि ८ क्षान्तिरित्यपि ९ कोपनोऽपि १० आशितोऽपि ११ विलेप्यापि

पूपलायेपत्पके स्युरभ्यूपाभ्योपौलयः । निष्ठानं तु तेमनं स्यात्कग्मो दधिसक्तवः ॥	३९९
घृतपूरो घृतवरः पिष्टपूरश्च घातैकः । चमसौ पिष्टवतिः स्याद्द्वटकस्त्ववसेक्रिमः ॥	४००
भृष्टा यवाः पुनर्धाना धानाचूर्णं तु सक्तवः । पृथुक्त्रिपुटस्तुल्यौ लाजाः स्युः पुनरक्षताः ॥	४०१
गोधूमचूर्णं समिता यवक्षोदे तु चिकसः । गुड इक्षुरसः काथः शर्करा तु सितोपला ॥	४०२
सिता च मधुधूलिस्तु खण्डस्तद्विकृतिः पुनः । मत्स्यण्टी फाणितं चापि रसालायां तु मांजिता ॥	४०३
शिखरिण्यथ यूर्यो रसो दुग्धं तु सोमजम् । गोरसः क्षीरमूधस्य सान्यं पुंसवनं पयः ॥	४०४
पयस्य घृतदध्यादि पेय्योऽभिनवं पयः । उभे क्षीरस्य विकृती किलाटी कूर्चिकापि च ॥	४०५
पायसं परमान्नं च क्षीरेयीक्षीरजं दधि । गोरसश्च तदघनं द्रुप्तं पन्नलमिलपि ॥	४०६
घृतं हविष्यमाज्यं च हविराधारसर्पिषी । ह्योगोदोहोद्भवं ह्यंगवीनं शरजं पुनः ॥	४०७
दधिसागं तक्रसागं नवनीतं नवोद्धृतम् । दण्डाहते कालसेपथोलारिष्टानि गोरसः ॥	४०८
रसायनमथार्धाम्बूदक्षिच्छेदं समोदकम् । तर्कं पुनः पादजलं मथितं वारिवाजितम् ॥	४०९
सार्पिष्कं दाधिकं सर्पिर्दधिभ्यां संस्कृतं क्रमात् । लवणोदकाभ्यानुदकलावणिकमुदधिति ॥	४१०
भौदधितमौदधित्वं लवणे स्यात्तु लावणम् । पैठरोह्ये उखासिद्धे प्रयत्नं तु तुल्यं स्फुटम् ॥	४११
पक्के राद्धं च सिद्धं च भृष्टं पक्कं विनाम्बुना । भृष्टामिषं भटिन्नं स्याद्भूतिर्भूदकं च तत् ॥	४१२
शूल्यं शूलाकृतं मांसं निष्काथो रसकः समौ । प्रणीतमुपसंपन्नं क्षिग्धे मसृणचैकणे ॥	४१३
विच्छिन्नं तु विजिह्विलं विज्जलं विजलं च तत् । भावितं तु वासितं स्यात्तुल्ये संसृष्टशोधिते ॥	४१४
काशिकं काक्षिकं धान्याभ्यारनाले तुषोदकम् । कुल्पापाभिपुतायान्तिसोमशुक्तानि कुञ्जलम् ॥	४१५
नुन्नं धातुप्रमुन्नाहं रक्षोघ्नं कुण्डगोलकम् । महारसं सुवीरमलं सौवीरं व्रक्ष्णं पुनः ॥	४१६
तैलं ज्योऽभ्यञ्जनं च वेपथार उपस्करः । स्यात्तिन्तिशीकं तु चुक्रं वृक्षाभ्यं चाम्लवेतसे ॥	४१७
हरिद्रा काशभी पीता निशाग्या वरवर्णिनी । क्षवः क्षुताभिजननो राजिका गजसर्पपः ॥	४१८
आसुरी कृष्णिका चासौ कुस्तुम्बुक तु धान्यकम् । धन्या धन्याकं धान्याकं मरीचं कृष्णमूषणम् ॥	४१९
क्रोलकं वेह्नं धर्मपत्तनं यवनप्रियम् । शुण्ठी महौषधी विश्वा नागरं विश्वमेयजम् ॥	४२०
वैदेही पिप्पली कृष्णोपकुल्या मागधी कणा । तन्मूलं ग्रन्थिकं सर्वग्रन्थिकं चटफाशिरः ॥	४२१
त्रिकटु त्र्युषणं व्योपमजाजी जीरकः कणा । सहजवेधि बाहीकं जतुकं हिङ्गु रामठम् ॥	४२२
न्यादः स्वदनं रसादनमशनं निघसो वलभनमभ्यवहारः ।	
अग्निर्जक्ष्णभक्षणेल्हाः प्रलवसानं घसिराहारः ॥	४२३
पसानावष्णानविष्याणा भोजनं जेमनादने । चर्वणं चूर्णनं दन्तौहिहासादस्तु लेहनम् ॥	४२४
कल्पवर्तः प्रातराशः सग्निस्तु सहभोजनम् । प्रासो गुडेरकः पिण्डो गडोलः कवको गुडः ॥	४२५
गण्डोलः कवलस्तुते त्वाप्रातसुहिताशिताः । तृप्तिः सौहिलमप्राणमथ भुक्तसमुज्जिते ॥	४२६
केला पिण्डोलफेली च स्वोदरपूरके पुनः । कुक्षिभरिरात्रमग्निरुदरंभरिरप्यथ ॥	४२७
आद्यूनः स्यादौदरिको यिजिगीषाविवाजिते । उदरविश्राचः सर्वज्ञीनः सर्वोन्नपक्षकः ॥	४२८
द्याप्पुलः पिशिताश्वनुमदिष्णुस्तन्मादसंयुतः । गृध्रस्तु गर्धनस्तृणग्लिप्सुलुब्धोऽभिलापुरुः ॥	४२९

लोलुपो लोलुभो लोभस्तृष्णा लिप्सा वशः स्पृहा । काङ्क्षाशंसागर्धवाञ्छाश्रेच्छेहातृष्मनोरथाः ॥ ४३०  
 कामोऽभिलापोऽमिध्या तु परसेहोद्धतः पुनः । अविनीतो विनीतस्तु निभृतः प्रश्रितोऽपि च ॥ ४३१  
 विधेये विनयस्थः स्यादाश्रयो बचनेस्थितः । वश्यः प्रणयो धृष्टस्तु विपातो धृष्टधृष्णजौ ॥ ४३२  
 वीक्ष्यपन्नो विलक्षोऽपाधृष्टे शालीनशारदौ । शुभंगुः शुभसंगुस्तः स्यादहंपुरहंकृतः ॥ ४३३  
 कामुकः कमिता कम्पोऽनुक्तः कामयिताभिकः । कामनः कमरोऽभीकः पथभद्रस्तु विभ्रुतः ॥ ४३४  
 वधसनी हर्षमाणस्तु प्रमना हृष्टमानसः । विकुर्वाणो विचेतास्तु तुरन्तर्विपरो मनाः ॥ ४३५  
 मत्से शौण्डोत्कटक्षीया उत्कस्तुत्सुक उन्मनाः । उत्क्राण्टितोऽभिज्ञस्ते तु वाच्यक्षारितदूषिताः ॥ ४३६  
 गुणैः प्रतीते लाहलक्षणः कृतलक्षणः । निर्लक्षणस्तु पाण्डुरष्टपः संकसुकोऽसिधरे ॥ ४३७  
 तूष्णींशीलस्तु तूष्णीको विवक्षोऽनिष्टदुष्टधीः । बद्धो निगडितो नद्धः कीलितो यञ्जितः सितः ॥ ४३८  
 मन्दामितः संपतश्च स्यादुद्गानं तु यन्धनम् । मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सः ॥ ४३९  
 प्रतिक्रिमोऽधिक्रिमोऽवकृष्टनिष्कासितौ समौ । आसन्नगन्धेऽभिभूतोऽपध्वस्ते न्यकृतधिकृतौ ॥ ४४०  
 निकृतस्तु विप्रकृतो न्यक्कारस्तु तिरस्किया । परिभाषो विप्रकारः परापर्वमितो भवः ॥ ४४१  
 अत्याकारो निकारश्च विप्रलब्धस्तु वञ्जितः । स्वप्रवश्यालुनिद्रालुर्वृणिते प्रचलायितः ॥ ४४२  
 निद्राणः शयितः सुप्तो जागरूकस्तु जागरी । जागर्यो स्याज्जागरणं जागरा जागरोऽपि च ॥ ४४३  
 विष्वगश्चति विष्वग्यद्देवग्यद्देवमश्चति । सहाश्चति तु सप्तपद् स्यात्सिर्षद् पुनस्त्रिरोऽग्निः ॥ ४४४  
 मन्शयालुः संशयितार गृह्यालुर्महीतरि । पतयालुः पातुकः स्यात्समौ रोचिष्णुरोचनौ ॥ ४४५  
 दक्षिणार्हस्तु दक्षिण्यो दक्षिणीयोऽथ दण्डितः । दापितः साधितोऽर्ज्यस्तु प्रतीक्ष्यः पूजितोऽर्हितः ॥ ४४६  
 नमस्यितो नमसितोऽवचित्तावचितोऽर्चितः । पूजाक्षिणासपर्यायौ उपहारयलौ समौ ॥ ४४७  
 विह्वलो विह्वलः स्थूलः पीवा पीनश्च पीवरः । चक्षुष्यः सुमनो द्वेष्ट्योऽक्षिगतोऽपांसलो यलौ ॥ ४४८  
 निर्दिग्धो मांसलश्चोपचितोऽथ दुर्बलः कृशः । क्षामः क्षीणस्तनुश्चातल्लिनामांसपेलवाः ॥ ४४९  
 विचण्डिलो बृहत्कुक्षिस्तुन्दितुन्दिकतुन्दिलाः । उदर्युदरिले विस्त्रिस्त्रिविमा अनासिके ॥ ४५०  
 नतनासिकेऽधनाटोऽवटीटोऽवभट्टोऽपि च । खरणास्तु खरणसो नःशुद्रः क्षुद्रनासिकः ॥ ४५१  
 खुरणाः स्यात्खुरणस उग्रसस्तूमनासिकः । पङ्क्तुः ध्रोणः खलतिस्तु खल्ल्याट् पेन्द्रलुप्तिकः ॥ ४५२  
 शिपिविष्टो यष्टुरय काणः कनन एकटक् । शुभिरल्पतनौ कुंजे गडुलः कुको कुणिः ॥ ४५३  
 निखर्वः खट्वनः खर्वः खर्वशाखश्च वामनः । अकर्ण एदो बधिरो दुश्मनौ तु द्वितमरुः ॥ ४५४  
 वण्डश्च शिपिविष्टश्च खोडखोरो तु खञ्जके । विकलाङ्गस्तु षोण्ड ऊर्ध्वजुस्त्वर्ध्वजानुकः ॥ ४५५  
 ऊर्ध्वज्ञश्चाप्यथ प्रजुप्रज्ञौ विरलजानुके । संजुसंज्ञौ पुतजानौ बलिनो बलिभः समौ ॥ ४५६  
 उदमदन्दन्तुरः स्यात्प्रलम्बाण्डस्तु मुष्करः । अन्धो गताक्ष उत्पश्य वन्मुखोऽधोमुखस्त्वगह् ॥ ४५७  
 मुण्डस्तु मुण्डितः केशी केशवः केशिकोऽपि च । वल्मिरः केरुरो वृटनामौ मुण्डिलतुण्डिभौ ॥ ४५८  
 आमयाव्यपटुर्लानो ग्लास्तुधिकृत आतुरः । र्व्याधितोऽभ्यमितोऽभ्यान्तो ददुरोगी ॥ ४५९  
 पैमिनः कच्छुरस्तुत्पै सातिसारोऽतिसारकी । वातनी वातगोमी सान्द्रुष्मलः श्लेष्मणः कफो ॥ ४६०

१. ईरोऽपि. २. मनोगवी च. ३. कमनोऽपि. ४. तेन दुर्भनाः, अन्तर्मनाः, विमनाः. ५. जागारितोऽपि.  
 ६. अनिष्टा दुष्टा च धीर्यस्य. ७. तेन पराभवः, परिभवः, अभिभवः. ८. जागरितोऽपि. ९. सांशयिकोऽपि.  
 १०. अपचायितोऽपि. ११. खलतोऽपि. १२. न्युष्णोऽपि. १३. योगितोऽपि. १४. 'वागरः' इत्येके.

क्षिप्रनेत्रे चिह्नचुहौ पिहोऽपाशोऽयुगशोसः । मूर्छिते मूर्तमूर्छालौ सिध्मलस्तु किलासिनि ॥ ४६१  
 पित्तं मायुः कफः श्लेष्मा घलाशः स्नेहभूः खटः । रोमो रुजा रुगातङ्को मान्द्यं व्याधिरपाटवम् ॥ ४६२  
 आम आमय आकल्यमुपतापो गदः सभाः । क्षयः शोषो राजयक्ष्मा यक्ष्माथ क्षुब्धुतं क्षवः ॥ ४६३  
 कासस्तु क्षवधुः पैमा खसः कच्छूर्विचर्चिका । कण्डूः कण्डूयनं खर्जूः कण्डूयाथ क्षतं व्रणः ॥ ४६४  
 अरुरीमं क्षणतुश्च रुद्रव्रणपदं किणः । श्लीपदं पादवल्मीकः पौदस्कोटो विपादिका ॥ ४६५  
 स्कोटकः पिडको गण्डः घृष्टग्रन्थिः पुनर्गडुः । श्वित्रं स्यात्पाण्डुरं कुट्टं केशत्रं जिन्द्रलुतकम् ॥ ४६६  
 सिध्म किलासं लक्षपुष्पं सिध्मं कोडस्तु मैण्डलम् । गलगण्डे गण्डमाला रोहिणी तु गलाङ्कुरः ॥ ४६७  
 हिका हेका च हृदासः प्रतिश्यायस्तु पीनसः । शोषस्तु श्वयथुः शोफे दुर्नामाशो गुदाङ्कुरः ॥ ४६८  
 छर्दं प्रच्छर्दिका छर्दिर्वमपुर्वमनं वमिः । गुल्मे स्यादुदरग्रन्थिरुदावर्तो गुद्रग्रहः ॥ ४६९  
 गतिर्नाडीमणे वृद्धिः कुरुण्डश्चाण्डवर्धने । अश्मरी स्यान्मूत्रकृच्छ्रे प्रमेहो बहुमूत्रता ॥ ४७०  
 अनाहस्तु निघन्धः स्याद्गृह्णी रुक्प्रवाहिका । व्याधिप्रमेहा विव्रिभिमर्दरज्ज्वरादयः ॥ ४७१  
 दोषज्ञस्तु भिषग्वैद्य आयुर्वेदी चिकित्सकः । रोगहार्यगर्दकारो भेषजं तन्ममौषधम् ॥ ४७२  
 भैषज्यमगदो जायुश्चिकित्सा रुक्प्रतिक्रिया । उपचर्योपचारी च लङ्घनं लपतर्पणम् ॥ ४७३  
 जाङ्गलिको विषभिषकस्याख्यं वार्तमनामयम् । सप्थारोग्ये पट्टाघवार्तकल्यास्तु नीरुजि ॥ ४७४  
 कुष्ठला विषवान्वेषी पार्थकः संधिजीवकः । सत्कृत्वालकृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः ॥ ४७५  
 चपलश्चिकुरो नीली रागस्तु स्थिरसौहृदः । ततो हरिद्रागगोऽन्यः सान्द्रस्निग्धस्तु मेदुरः ॥ ४७६  
 गेहेनर्दी गेहेशूरः पिण्डीशूरोऽस्तिमान्धनी । स्वस्थानस्थः परद्वेषी गोष्ठश्चोऽथापदि स्थितः ॥ ४७७  
 आपन्नोऽथापद्विषत्तिर्विषस्निग्धस्तु यत्सलः । उपाध्यभ्यागारिकौ तु कुटुम्बव्याघ्रते नरि ॥ ४७८  
 जैवातृकस्तु दीर्घायुश्चासदायी तु शङ्करः । अभिषन्नः शरणार्थी कारणिकः पैरीक्षकः ॥ ४७९  
 समर्धुकस्तु वरदा व्रातीनाः संघजीविनः । सभ्याः सदस्याः पौर्षयाः सभासाराः सभासदः ॥ ४८०  
 सामाजिकाः सभा संसत्समाजः परिपत्सदः । पर्वत्समज्जागोष्ठपाथा आस्थानं समितिर्घटा ॥ ४८१  
 मांयत्सरो ज्योतिषिको मौहूर्तिको निर्मित्तवित् । दैवज्जगणकादेशिज्ञानिकातीन्त्रिका अपि ॥ ४८२  
 विप्रभिकेक्षणिकी च सैदान्तिकस्तु ताश्चिकः । लेखकेऽक्षरपूर्वाः सुश्रवणजीवकर्षध्वः ॥ ४८३  
 वार्णिको लिपिकरश्चाक्षरन्यासे लिपिलिखिः । मणिधानं मणिकूपी मलिनाम्बु भैषिर्मेसिः ॥ ४८४  
 कुलिकस्तु कुलभेष्टी समिको द्यूतकारकः । कितवो द्यूतकूदूतोऽक्षधूर्तश्चाक्षदेविनि ॥ ४८५  
 दुरोदरं कैतव्यं स्यादच्युतमक्षवती पणः । पाशकः पासकोऽक्षश्च देवनस्तस्वपणो ग्लहः ॥ ४८६  
 भट्टापदः शैरिफलं शारः शारिश्च खेलनी । परिणायस्तु शारीणां नयनं स्यात्समन्ततः ॥ ४८७  
 समाह्वयः प्राणिघूतं व्यालप्राह्वाहितुण्डिकः । स्यान्मनोजवसस्तातुल्यः शास्ता तु देशकः ॥ ४८८  
 सुकृती पुण्यवान्धन्यो मित्रयुर्मित्रवत्सलः । क्षेमं करोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवंकरः ॥ ४८९  
 भद्रालुरास्तिकः आद्यो नास्तिकस्तद्विपर्यये । नैरङ्गिको विरागाहो वीतदम्भस्तकत्कनः ॥ ४९०  
 प्रणायोऽसंमतोन्वेष्टानुपवय सहः क्षमः । शक्तः प्रभूष्णुर्भूतात्तत्त्वाविष्टः शिथिलः रूपः ॥ ४९१

१. नात् आन्वत्, २. विस्कोटापि, ३. मण्डलकमणि, ४. आशपटलिकोऽपि, ५. पारिपया अपि, ६. मौहूर्तोऽपि, ७. नैमित्त-नैमित्तिकावपि, ८. मनोरमायां तु 'चुष्टः' उकारध्वनान् इत्युक्तम्, ९. लिपिकरोऽपि, १०. मयी, मली, ११. शारिफलकोऽपि.

प्राज्ञा प्रज्ञा प्रजानन्त्यां प्राज्ञा तु प्रज्ञयान्विता । स्वादाभीरी महाशूरी जातिपुंयोगयोः समे ॥ ५२३ ॥  
 पुंयुज्याचार्याचार्यानी मातुलानी तु मातुली । उपाध्यायान्युपाध्यायी क्षत्रिय्यार्या च शूद्रपि ॥ ५२४ ॥  
 स्वत आचार्या शूद्रा च क्षत्रियाक्षत्रियाण्यपि । उपाध्याय्युपाध्याया स्यादर्यार्याण्यौ पुनः समे ॥ ५२५ ॥  
 दिधिपूस्त पुनर्भूद्विरूढास्या दिधिपूः पतिः । स तु द्विजोऽप्रेदिधिपुर्वस्य स्यात्सैव गेहिनी ॥ ५२६ ॥  
 ज्येष्ठेऽनूदे परिवेत्तानुजो दारपरिमही । तस्य ज्येष्ठः परिवित्तिर्जाया तु परिवेदिनी ॥ ५२७ ॥  
 वृषस्पन्ती कामुकी स्यादिच्छायुक्ता तु कामुका । कृतसापन्निकाध्यूढाधिविघ्नाय पतिव्रता ॥ ५२८ ॥  
 पक्षपत्नी सुचरित्रा साध्वी सत्यसतीवरी । पुंश्वली चर्पणी घन्यक्षपत्रिनीता च पांशुला ॥ ५२९ ॥  
 सैरिणी कुलटा याति या प्रिये साधिसागिका । वयस्यालिः सखी सप्रीच्यशिक्षी तु शिशुं विना ॥ ५३० ॥  
 पतिव्रती जीवपतिर्विश्वस्ता विधवा समे । निर्बारा निपतिसुता जीवत्तोका तु जीवसूः ॥ ५३१ ॥  
 नश्यत्प्रसूतिका नन्दुः सङ्गमशुर्वरमालिनी । कात्यायिनी लघ्वेष्टृदा कायावबसनाधवा ॥ ५३२ ॥  
 अवणा भिक्षुकी मुण्डा पोटा तु क्षौनृलक्षणा । साधारणकी गणिका वेद्या पण्यपणाङ्गना ॥ ५३३ ॥  
 भुजिप्या लक्षिका रूपाजीवा वारवधूः पुनः । सा वारमुख्याय चुन्दी कुट्टनी शंभली समाः ॥ ५३४ ॥  
 पोटा घोटा च चेटी च दासी च कुटहारिका । नैमा तु कोटवी वृद्धा पल्लवपथ रजसला ॥ ५३५ ॥  
 पुण्यवल्गिरात्रेयी स्त्रीधर्मिणी मलिन्यवी । उदक्या ऋतुमती च पुण्यहीना तु निष्कला ॥ ५३६ ॥  
 राका तु सरजाः कन्या स्त्रीधर्मः पुंण्यमात्रम् । गजस्तत्कालस्तु ऋतुः सुरतं मोहनं रतम् ॥ ५३७ ॥  
 संवेदनं संप्रयोगः संभोगश्च रहो रतिः । ग्राम्यधर्मो निधुवनं कामकैलिः पेशुक्रिया ॥ ५३८ ॥  
 व्यवायो मैपुनं स्त्रीपुंसोर्द्विद्वं मिपुनं च तत् । अन्तर्वर्ती गुर्विणी स्याद्गर्भवत्पुदरिण्यपि ॥ ५३९ ॥  
 आपन्नसत्त्वा गुर्वी च अद्भालुर्दोहदान्विता । विजाता च प्रजाता च जातापत्या प्रसूतिका ॥ ५४० ॥  
 गर्भस्तु गरभो भ्रूणो दोहदलक्षणं च सः । गर्भाशयो जरायुत्वे कललोत्वे पुनः समे ॥ ५४१ ॥  
 दोहवं दौर्हितं श्रद्धा लालसा सूतिमासितु । वैजननो विजननं प्रसवो नन्दनः पुनः ॥ ५४२ ॥  
 उद्ग्रहोऽङ्गात्मर्जः सूनुस्तनयो दारकः सुतः । पुत्रे दुहितरि स्त्रीले तोकापत्यप्रसूतयः ॥ ५४३ ॥  
 तुक्प्रजोमयोर्भ्रात्रीयो भ्रातृच्यो भ्रातुरात्मजे । स्वस्त्रीयो भागिनेयश्च जायेतः कुतपश्च सः ॥ ५४४ ॥  
 नप्ता पौत्रः पुत्रपुत्रो दौहित्रो दुहितुः सुतः । प्रतिनप्ता प्रपौत्रः स्यात्तत्पुत्रस्तु परम्परः ॥ ५४५ ॥  
 पैतृत्वसेयः स्यात्पैतृत्वस्त्रीयश्च पितृत्वसुतः । मातृत्वस्त्रीयस्तुमातृत्वसुतमातृत्वसेयवत् ॥ ५४६ ॥  
 विमातृजो वैमात्रेयो द्वैमातुरो द्विमातृजः । सत्यास्तु तनये सांमातुगवद्भ्राद्रमातुरः ॥ ५४७ ॥  
 स्त्रीभागिनेयकामिनी सुभगाकन्ययोः सुतौ । पौनर्भनपारस्त्रैण्यौ पुनर्भूपरस्त्रियोः ॥ ५४८ ॥  
 दास्या दासेर्दासेयौ नैटेरस्तु नटीसुतः । बन्धुलो बान्धकिनेयः कौलटेरोऽसतीसुतः ॥ ५४९ ॥  
 स तु कौलटिनेयः स्याद्यो भिक्षुकसतीसुतः । द्वावप्येतौ कौलटेयौ क्षेत्रजो देवराजिजः ॥ ५५० ॥  
 सजाते स्त्रीगंसोरस्त्रौ भूते भर्तवि जारजः । गोलकोऽधामृते कुण्डे भ्राता तु स्यात्सहोदरः ॥ ५५१ ॥  
 समानोदर्यसौदर्यसगर्भसहजा अपि । सौदरश्च स तु ज्येष्ठः स्यात्पितृयः पूर्वजोऽग्रजः ॥ ५५२ ॥  
 जघन्यजे यविष्ठः स्यात्कनिष्ठोऽवरजोऽनुजः । स यवीयान्कनीयाश्च पितृव्यदयालमातुलाः ॥ ५५३ ॥  
 पितुः पत्न्याश्च मातुश्च भ्रातरो देवदेवरी । देवा चावरजे पत्युर्गामिस्तु भागिनी सता ॥ ५५४ ॥

मनान्दा तु सप्ता पर्युर्नमन्दा नन्दिनीलपि । पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुलीचता ५५४  
 कनिष्ठा श्यालिका हाली यश्रणीकैलिकुचिका । केलिर्द्रवः परीहासः क्रीडा लीला च नर्म च ५५५  
 देवनं कूर्दनं खेला ललनं वक्त्रोऽपि च । वप्ता च जनकस्तातो वीजी जनयिता पिता ॥ ५५६  
 पितामहस्तस्य पिता तत्पिता प्रपितामहः । मातुर्मातामहाद्येवं माताम्बा जननी प्रसूः ॥ ५५७  
 सवित्री जनयित्री च कृमिला तु बहुप्रसूः । धात्री तु स्वादुपमाता वीरमाता तु वीरसूः ॥ ५५८  
 श्वश्रूमाता पतिपत्न्योः श्वशुरस्तु तयोः पिता । पितरस्तु पितुर्वश्या मातुर्मातामहा कुले ॥ ५५९  
 पितरौ मातापितरौ मातरपितरौ पिता च माता च । श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ पुत्रौ पुत्रश्च दुहिता च ५६०  
 भ्राता च भगिनी चापि भ्रातरावप बान्धवः । स्त्रो ज्ञातिः स्वजनो यन्धुः सगोत्रश्च निजः पुनः ॥ ५६१  
 आत्मीयः स्वः स्वकीयश्च सपिण्डास्तु सनामयः । तृतीयाप्रकृतिः पण्डः पण्डः क्रीडौ नपुंसकम् ५६२

इन्द्रियायतनमङ्गविग्रहौ क्षेत्रगात्रतनुभूधनास्तनूः ।

मूर्तिमत्करणकायमूर्तेषु चेरसंहननदेहसंचराः ॥

धनो यन्धः पुरं पिण्डो वपुः पुद्गलवर्ष्मणी । कलेवरं शरीरेऽस्मिन्नजीवे कुणपं शवः ॥ ५६३  
 मृतकं कण्डकवन्धौ लपशीर्षं क्रियायुजि । ययांसि तु दशाः प्रायाः सामुद्रं देहलक्षणम् ॥ ५६४  
 एकदेशे प्रतीकाङ्गावयवापघना अपि । उत्तमाङ्गं शिरो मूर्ध्ना मौलिर्मस्तुरुण्डके ॥ ५६५  
 वराङ्गं करणप्रार्णं शीर्षं मस्तिष्कमिलपि । तज्जाः केशास्तीर्थवाकाश्चिकुराः कुन्तलाः कचाः ॥ ५६७  
 बालाः स्तुप्तस्तराः पाशो रचना भार उच्चयः । हस्तः पक्षः कलापश्च केशभूषणवाचकाः ॥ ५६८  
 अलकस्तु कर्करालः खंखरभूर्णकुन्तलः । स तु भाले भ्रमरकः कुरुलौ भ्रमरालकः ॥ ५६९  
 धमिलः संपताः केशाः केशवैशे कवर्षया । वेणिः प्रवेणिः शीर्षण्यशिरस्यौ विशदं कचे ॥ ५७०  
 केशेषु वस्त्रं सीमन्तः पलितं पाण्डुरः कचः । चूडा केशी केशपाशौ शिला शिखण्डिका समाः ५७१  
 सा बालानां काकपक्षः शिखण्डकशिखण्डकौ । तुण्डमासं मुखं वक्त्रं लपनं वदनानने ॥ ५७२  
 भाले गोध्यलिकालीकललाटानि श्रुती श्रवः । शब्दाधिष्ठानपैशूपमहानादैध्वनिमहाः ॥ ५७३  
 कर्णः ओत्रं श्रवणं च वेष्टनं कर्णशष्कुली । पालिस्तु कर्णलतिकाशङ्को भालश्रवोऽन्तरे ॥ ५७४  
 चक्षुरक्षीक्षणं नेत्रं नयनं दृष्टिरम्बकम् । लोचनं दर्शनं दृक्च तत्तोरौ तु कर्नानिका ॥ ५७५  
 वामं तु नयनं सौम्यं भानवीर्यं तु दक्षिणम् । असौम्येऽक्षण्यनक्षि स्वादीक्षणं तु निशामनम् ॥ ५७६  
 निभालनं निशमनं निध्यानमवलोकनम् । दर्शनं घोलनं निर्धनं चापार्थवीक्षणम् ॥ ५७७  
 अपाङ्गदर्शनं काक्षः कटाक्षोऽक्षिविकृणितम् । स्वातुन्मीलनमुन्मेषो निमेषस्तु निमीलनम् ॥ ५७८  
 अक्ष्णोर्बोद्धान्तावपाङ्गौ भ्रूरुध्वं रोमपद्धतिः । सकोपश्रूयिकारे स्फार्ङ्गभ्रूभूपरा कुटिः ॥ ५७९  
 कूर्चं कूर्पं भ्रुवोर्मध्ये पक्ष्म स्वात्रेत्रोमणि । गन्धज्ञा नासिका नासा घ्राणं घाणा विकृणिका ॥ ५८०  
 नर्जं नकुटर्कं शिङ्घिन्योष्ठोऽधरो रदच्छदः । दन्तवस्त्रं च तथान्तौ स्तकणी असिकं लघः ॥ ५८१  
 असिकाधस्तु चिवुर्न स्वादृष्टः स्तकणः परः । गह्वात्परः कपोलश्च परो गण्डः कपोलतः ॥ ५८२  
 ततो हनुः श्मश्रु कूर्चमास्यलोमं च मासुरी । दंढिका दंष्ट्रिका दाढा दंष्ट्रा जम्भो द्विजा रदाः ५८३  
 रदना दशना दन्ता दंशसादनमल्लकाः । राजदन्तौ तु मध्यस्थातुपरिभ्रेणिकौ कचित् ॥ ५८४  
 रसज्ञा रसना जिह्वा लीला तालु तु काकुदम् । सुधास्रवा घण्टकाचलम्बिका गलशृण्डिका ॥ ५८५

१. पण्डुरपि. २. चिदुराः. ३. शब्दग्रहोपि. ४. विलोचनमपि. ५. तारकापि. ६. तेन 'ग्रमुटिः' इत्यादयः.  
 ७. द्राष्टव्यपि.

कंधरा धमनिर्घ्रावा शिरोचित्र शिरोधरा । सा त्रिरेखा कम्बुग्रीवावटुर्वीटा कृकाटिका ॥ ५८६  
 कुरुस्तु कंधरामध्यं कृकपाशौ तु वीतनौ । ग्रीवाधमन्यौ प्रामोले पञ्चान्मन्ये कलम्विके ॥ ५८७  
 गलो निगरणः कण्ठः काकलकस्तु तन्मणिः । अंसो भुजशिरः स्कन्धो जत्रु संधिरुदोऽसगः ॥ ५८८  
 भुजो बाहुः प्रवेष्टो दोर्वाहाय भुजकोटरः । दोर्मूलं खण्डिकः कक्षा पार्श्वं स्यादेतयोर्धः ॥ ५८९  
 कफोणिस्तु भुजामध्यं कफणिः कूर्परश्च सः । अधस्तस्या मणिवन्ध्यात्प्रकोष्ठः स्यात्कलाचिका ॥ ५९०  
 प्रगण्डः कूर्परासान्तः पञ्चशाखः शयःशमः । हस्तः पाणिः करस्यादौ मणिवन्धो मणिश्च सः ॥ ५९१  
 करमोऽस्मादाकनिष्ठं करश्चास्माहुली समे । अङ्गुरिश्चाहुलोऽङ्गुष्ठस्तर्जनी तु प्रदेशिनी ॥ ५९२  
 ज्येष्ठा तु मध्यमा मध्या सावित्री स्यादनामिका । कनीनिका तु कनिष्ठायहस्तो हस्तपृष्ठतः ॥ ५९३  
 कामाङ्कुशो महाराजः करजो नखरो नखः । करशूकोभुजारुण्टः पुनर्भवपुनर्नवी ॥ ५९४  
 प्रदेशिन्यादिभिः सार्धमङ्गुष्ठे वितते सति । प्रादेशतालगोर्कणवितस्तयो यथाक्रमम् ॥ ५९५  
 प्रसारिताङ्गुली पाणी चपेटः प्रवलस्तलः । प्रहस्तस्नालिकस्तालः सिंहतालस्तु ती युतौ ॥ ५९६  
 संपिण्डिताहुलिः पाणिर्मुष्टिर्मुस्तुमुचुद्वयि । संप्राह्मार्धमुष्टिः स्यात्खटकः कुन्जितः पुनः ॥ ५९७  
 पाणिः प्रस्तुतः प्रस्तुतिस्तौ युतावज्जलिः पुनः । प्रस्तुते तु जलाधारे गण्डूयश्चतुर्मुखैः ॥ ५९८  
 हस्तः प्रामाणिको मध्येमध्यमाङ्गुलिकूर्परम् । बद्धमुष्टिरसौ रत्निररत्निनिष्कनिष्ठिकः ॥ ५९९  
 व्यामव्यायामन्यप्रोभास्तिर्यग्वाह्य प्रसारितौ । ऊर्ध्वीकृतभुजापाणिर्नरमानं तु पौरुषम् ॥ ६००  
 दन्त्रद्वयसमाग्रास्तु जान्वादेस्तत्तदुन्मिमे । रीढकः पृष्ठवंशः स्यात्पृष्ठं तु चरमं तनोः ॥ ६०१  
 पूर्वभाग उपस्थोऽङ्गुः फोड उज्जङ्ग इत्यपि । फोडोरो हृदयस्थानं यक्षो यस्तो भुजान्तरम् ॥ ६०२  
 स्नानान्तरं हृद्द्वयं स्तनौ फुचो पयोधरौ । उरोजौ च चूचुरौ तु स्तनाह्वनाश्लामुखाः ॥ ६०३  
 तुन्दं तुन्दिगर्भकुक्षी पिचण्डो जठरोदरे । कालखण्डं कालखण्डं कालेयं कालकं पक्वम् ॥ ६०४  
 दक्षिणे तिलकं श्लोम दामे तु रक्तफेनजः । पुण्यसः स्यादथ ग्रीहा गुल्मोऽङ्गं तु पुरीतति ॥ ६०५  
 रोमाग्रली रोमलता नाभिः स्यात्तुन्दकूपिका । नाभेरधो मूत्रपुटं वस्तिर्मूत्राशयोऽपि च ॥ ६०६  
 मध्वोऽवलमं विलमं मध्यमोऽथ कटः कटिः । ओणिः कलत्रं कटीरंकाशीपदं ककुपती ॥ ६०७  
 निताम्नारोही वीकट्याः पञ्चाज्जघनममतः । त्रिकं वंशाधस्तत्पार्श्वरूपसौ तु फुकुन्दरे ॥ ६०८  
 पूतौ रिफजी कटिप्रोपी वराङ्गं तु च्युतिर्गुलिः । भगोऽपत्यपथो पोतिः स्मरान्मन्दिरकूपिके ॥ ६०९  
 वीचिह्नमथ पुंश्चिह्नं मेहनं शेषशेषी । शिर्षं मेह्नः कामलता लिङ्गं च द्वयमप्यदः ॥ ६१०  
 गुह्यप्रजननोपस्था गुह्यमध्यं गुलो मणिः । सीवनी तदधःसूत्रं स्यादण्डं पेलमण्डकः ॥ ६११  
 मुष्कोऽण्डकोपो वृषणोऽपानं पायुर्गुदं च्युतिः । अधोमर्मं शकृद्धारं त्रिवलीकवुली अपि ॥ ६१२  
 विटपं तु महावीज्यमन्तरा मुष्कवह्मणम् । ऊरुसंधिर्गह्वणः स्यात्सकप्यूरुस्तस्य पर्व तु ॥ ६१३  
 जानुर्नलकीलोऽस्त्रीवाप्यश्वाङ्गोऽस्य मन्दिरः । कपोली तमिमो जह्वा प्रस्तुता नलकिन्यपि ॥ ६१४  
 प्रतिजह्वा त्रयजह्वा पिण्डिका तु पिचण्डिका । गुल्फस्तु चरणप्रन्धिर्घटिको घुण्टको घुटः ॥ ६१५  
 चरणः क्रमणः पादः पदं हिंजलनः क्रमः । पादमूलं गोहिरे स्यात्पाणिस्तु घटयोर्धः ॥ ६१६  
 पादामं प्रपदं शिर्षं स्वहृत्ताहुलिमध्यतः । कूर्चं क्षिप्रस्थोपपङ्क्तिस्तन्धः कूर्चजिरः नमे ॥ ६१७

१. गुपेरोऽपि. २. संदहाल इत्यपि. ३. चतुर्कोऽपि. ४. योतिपत्तादुर्यज्वसोनादयः. ५. स्तनयन्त्रा इ-  
 त्यादिभिरन्यथः. ६. तेन स्मरमन्दिरं, स्मरूपिणा. ७. आण्डोऽपि. ८. पेलकोऽपि. ९. आङ्गुरापि.

तलहृदयं तु तल मध्ये पादतलस्य तत् । तिलक कालक पिङ्गुर्जुलस्तिलकालक ॥	६१८
रसासृज्जासमेदोऽस्थिमज्जशुक्राणि धातव । सप्तैव दश वैत्रेया रोमत्वकस्त्रागुभि सह ॥	६१९
रस आहातेजोऽग्निमभय पट्टसासव । आत्रेयोऽसृक्करो धातुर्धर्ममूलमहापर ॥	६२०
रक्त रुधिरमात्रेय विस्त तेजोभव रसात् । शोणित लोहितमसृक्कवामिष्ठ प्राणदासुरे ॥	६२१
क्षतज मासकार्यस्य मास पललजाङ्गले । रक्तक्षतेजोभवे प्रण्य पादप तरसामिपे ॥	६२२
मेदस्कृतिपशित कीन पल पेश्यस्तु तल्लता । युक्ता हृद्दय वृक्ता सुरस च तदग्निमम् ॥	६२३
शुष्य बहूरमुत्तम पूषदूष्ये पुन समे । मेदोऽस्थिवृद्धपा मैसात्तेजोमे गौतम वसा ॥	६२४
गोद तु मस्तकस्त्रेहो मस्तिष्को मस्तुलुङ्गम् । अस्थि वृत्त्य भारद्वाज मेदस्तेजश्च मज्जकृत् ॥	६२५
मासपित्त श्वदयित कर्त्रो देहधारकम् । मेदोज वीकस सार करोति शिरसोऽस्थनि ॥	६२६
कपालनर्परी तुल्यौ वृष्टस्यास्थि वैशेरुका । शारास्थनि स्यान्नलन पार्श्वस्थि वङ्गिपशुंके ॥	६२७
शरीरास्थि परङ्ग स्यात्कङ्कालमस्थिपञ्जर । मज्जा तु कौशिक शुन्यरोऽस्य स्नेहसमवौ ॥	६२८
शुभ्र नेतो वल् वीर्य बीज मज्जसमुद्भवम् । आनन्दप्रभव पुस्त्यमिन्द्रिय विट्त्वर्जितम् ॥	६२९
पौरुष प्रधानधातुर्लोम रोम तनूरुहम् । त्वक्जयिष्ठादनी कृत्तिश्चर्मजिनमसृग्धरा ॥	६३०
बलसा तु क्लसास्त्रागुर्मैत्र्यो धमनय शिरा । कण्ठग तु महाक्तागुर्मैल किट्ट तदक्षिजम् ॥	६३१
वृषीका वृषिना जेह कुलुक पिपिका पुन । दन्त्य कर्ण तु पित्रूप शिङ्गाणो घ्राणसमवम् ॥	६३२
सृणीका स्पन्दिनी लालास्यासव कक्कूर्चिका । मूत्र वस्तिमल मेह प्रसावो नृजल स्रव ॥	६३३
पुप्पिना तु लिङ्गमलविड्विष्टावस्कर शङ्खत् । गूष पुरीष शमलोधारौ बर्चस्कर्वचसी ॥	६३४
वेपो नेपथ्यमानस्य परिरमाङ्गसरित्रया । उड्ढतेनमुत्सादनमङ्गरागो विलेपनम् ॥	६३५
अक्षिक्व समान्मन चर्चा स्यान्मण्डन पुन । प्रसाधन प्रतिकर्म माष्टि स्यान्मार्जन मृजा ॥	६३६
धासपोगस्तु क्षूर्ण स्थापिष्टात पटवासन । गन्धमाल्यादिना वस्तु सस्नार सोऽधिवासनम् ॥	६३७
नियेज उपभोग स्यात्स्नान सयनमाङ्गव । कर्पूरागुरुनकोल्कस्तूराचन्दनद्रवै ॥	६३८
स्याद्यक्ष्यदर्भो मिश्रैर्वर्तिर्गन्धानुलेपनी । चन्दनागुरुकस्तूरीनुङ्गुमैस्तु चतु समम् ॥	६३९
अगुर्वगर राजार्ह लोह कृमिजवक्षिके । अनार्यज जोङ्ग्व च मङ्गल्यामक्षिगन्धि यत् ॥	६४०
कालागुरु कालतुण्ड श्रीखण्डो रोहणद्रुम । गन्धसारो मलयजश्चन्दने हरिचन्दने ॥	६४१
तैलपर्णिकमोशीर्यौ पत्राङ्ग रक्तचन्दनम् । कुचन्दन ताम्रसार रञ्जन तिलपर्णिका ॥	६४२
जातिकोश जातिकल कर्पूरो हिमवातुका । घनसार सिताम्रश्च चन्द्रोऽथ मृगनाभिजा ॥	६४३
मृगनाभिर्भृगमद कस्तूरी गन्धधूल्यपि । कश्मीरजन्म युस्त्रण वर्ण लोहितचन्दनम् ॥	६४४
वाल्हीन कुङ्कुम वह्निशिख काल्येजामुडे । सर्पकोचपिशुन रक्त धीर पीतनदीपने ॥	६४५
लवङ्ग देवकुसुम श्रीसज्जमथ कोलकम् । कफोत्त कोशफल कौलीयन् तु जापकम् ॥	६४६
यक्षधूपो बहुरूप सान्धवेष्टोऽग्निवह्णम् । सर्जमणि सर्जरसो राल सर्वरसोऽपि च ॥	६४७

१ तन घनधातु, मूलधातु, महाधातु २ तेन रसतेज, रसमवम् ३ तेन रसतेज, रसमवम् ४ तेन मासतेज, मासजम्, ५ कदाश्का ६ तेन अस्थिस्नेह, अस्थिसमव ७ नाडिरपि ८ अशुचि च ९ आ प्रानोऽपि १० बाह्यिकमपि ११ सक्नेच पिशुनम् इति नामद्वयमपि १२ बाह्यानुसार्यमपि



धूपो वृक्षात्कृत्रिमाच तैरुष्णः सिल्हपिण्डकौ । पायसस्तु वृक्षधूपः श्रीवासः सरलद्रवः ॥ ६४८  
 स्थानात्स्थानान्तरं गच्छन्धूपो गन्धपिशाचिका । स्पासकस्तु हस्तविम्बमलंकारस्तु धूपणम् ॥ ६४९  
 परिष्काराभरणे च चूडामणिः शिरोमणिः । नायकस्तरलो हारान्तर्मणिमुकुटं पुनः ॥ ६५०  
 मौलिः किरीटकोटीरमुष्णीषं पुष्पदाम तु । मूर्ध्नि माल्यं माला सखस्वगर्भकः केशमध्यगम् ॥ ६५१  
 प्रभ्रष्टकं शिखालम्ब्य पुरोन्यस्तं लैलामरुम् । तिर्यग्वक्षसि वैकक्षं प्रालम्बमृजुलम्बि यत् ॥ ६५२  
 संदर्भो रचना गुम्फः सन्धनं ग्रन्थनं समाः । तिलके तमालपत्रचित्रपुण्ड्रविशेषकाः ॥ ६५३  
 आपीडशेखरोत्तंसा यत्तंसाः शिरसः स्रजि । रत्नरौ कर्णपूरेऽपि पञ्जलेखा तु पञ्जतः ॥ ६५४  
 भङ्गिबह्नीलताडुल्यः पञ्चपाश्या ललाटिका । बालपाश्या पारित्य्याकर्णिका कर्णभूषणम् ॥ ६५५  
 ताडङ्गस्तु ताडपत्रं कुण्डलं कर्णचैष्टकः । उत्क्षिप्तिका तु कर्णान्दुर्वीलीका कर्णपृष्ठगा ॥ ६५६  
 प्रैवैयकं कण्ठभूषा लम्ब्यमाना ललम्बिका । प्रालम्बिका कृता हेन्रो सूत्रिका तु मौक्तिकैः ॥ ६५७  
 हारो मुक्तातः प्रालम्बस्तकलाषावलीलता । देवच्छन्दः शतं साष्टं लिन्द्रच्छन्दः सहस्रकम् ॥ ६५८  
 तदर्धविजयच्छन्दो हारस्तोत्रोत्तरं शतम् । अर्धं रश्मिकलापोऽस्य द्वादश तर्धमाणवः ॥ ६५९  
 द्विर्द्वादशार्धगुच्छः स्यात्पथ हारफलं लताः । अर्धहारस्तु पट्टिर्गुच्छमाणवमन्दराः ॥ ६६०  
 अपि गोस्तनगोपुच्छावर्धमर्थं यथोत्तरम् । इति हारापट्टिभेदादेकावत्येकपट्टिका ॥ ६६१  
 कण्ठिकाप्यथ नक्षत्रमाला तत्संख्यमौक्तिकैः । केयूरमङ्गदं बाहुभूषाथ करभूषणम् ॥ ६६२  
 कटको वलयं पेरिहापार्षाधौ तु कङ्कणम् । हस्तचूर्णं प्रतिसर ऊर्मिका लङ्गुलीयकम् ॥ ६६३  
 साक्षराङ्गुलिमुद्रा सा कटिसूत्रं तु मेरला । कलापो रशना सा रसनं काशी च सप्तकी ॥ ६६४  
 सा गृह्णल पुष्कटीस्था किंकिरी धुद्रपण्टिका । नूपुरं तु तुलाकोटिः पौदवः कटकाङ्गदे ॥ ६६५  
 मञ्जीरं हंसकं शिञ्जिन्यशुकं वल्लभमनरम् । सिचयो वसनं चीराच्छादौ सिक्केलवाससौ ॥ ६६६  
 पटः प्रोतोऽभलोऽस्यान्तो वर्तिर्यस्तिश्च तद्दशाः । पत्रोणं धौतकौशेयमुष्णीषो मूर्ध्वपेटनम् ॥ ६६७  
 तत्स्यादुद्गमनीयं पद्मैतयोर्व्यस्योर्ध्वगम् । त्वक्फलकमिरोमयः संभवत्वाच्चतुर्विधम् ॥ ६६८  
 क्षौमकापीसकौशेयपराङ्गवादिविभेदतः । क्षौमं दुपूलं दुगूलं स्यात्कापीसं तु पादरम् ॥ ६६९  
 कौशेयं धूमिकोशोत्थं राङ्गवं मृगरोमजम् । कम्बलः पुनरुर्णापुराविकौरभ्ररुद्धाः ॥ ६७०  
 नवं वासोऽनाहतं स्यात्तन्मकं निष्प्रवाणि च । प्रच्छादनं प्रावरणं संव्यानं चोत्तरीयकम् ॥ ६७१  
 वैकक्षे प्रावारोत्तरासङ्गौ बृहत्तिकापि च । वराशिः स्पूलशाट् स्यात्परिधानं लघोऽशुकम् ॥ ६७२  
 अन्तरीयं निवसनमुपसंव्यानमित्यपि । तद्वन्धिरुद्धयो नीवीवररुद्धयोर्दुकांशुकम् ॥ ६७३  
 चण्डातकं चलनकं चलनी पितरखिया । चोलः कञ्जुलिका कूर्पासकोद्भिका च कञ्जुके ॥ ६७४  
 छाटी चोटयथ नीशारो हिमगतापहांशुके । कच्छा कच्छाटिका कक्षा परिधानापराश्वे ॥ ६७५  
 कक्षापटस्तु कौपीनं समौ नक्तकरुपटी । निचोलः प्रच्छदपटो निजुलश्चोत्तरच्छदे ॥ ६७६  
 उत्सवेपु सुहृद्भिर्गद्वलादारुण्य गृह्यते । वस्त्रमाल्यादि तत्पूर्णपार्श्वं पूर्णानकं च तत् ॥ ६७७  
 तत्तु स्यादाप्रपदीनं व्याप्तोत्साप्रपदं हि यत् । चीवरं भिक्षुसंपाटी जीर्णवस्त्रं पटशरम् ॥ ६७८

१. तेन धृष्टधूपः, इतिमधूपः. २. नावतोऽपि. ३. घृष्टारलशिरोरत्ने अपि. ४. ललाम नान्तमन्दत च. ५. चित्रकमपि. ६. उत्पणायतलो. ७. तेनलत्रमङ्गिः, पञ्चमङ्गिः, पञ्चमङ्गिः, एव पञ्चवल्ली-पञ्चमङ्गरीत्यादयोऽपि. ८. मुक्ताशयात्परः प्रालम्ब्यादिपुतान्नाः. ९. परिहायमपि. १०. कङ्कणीत्येकः. ११. पादकटकम्, पादाङ्गदम्.

श्राणी गोणी छिद्रवस्त्रे जलाद्रां द्विजवाससि । पर्यस्तिकापरिकरः पर्यङ्कुश्चावसक्विका ॥ ६७९  
 कुणे वर्णपरिस्तोमप्रवेणीनवतास्तराः । अपटी काण्डपटः स्यात्प्रतिखीरा जैवन्यपि ॥ ६८०  
 तिरस्करिण्यपोहोचो वितानं कदकोऽपि च । चन्द्रोदये स्थूलं दूष्ये केणिका पटकुट्टपि ॥ ६८१  
 गुणलयनिकायां स्यात्संस्तरस्त्रस्तौ समौ । तल्पं शय्या शयनीयं शयनं तलिनं च तत् ॥ ६८२  
 मक्षमक्षकपर्षङ्गपत्त्यङ्गाः खट्वा समाः । उच्छीर्षकमुपादानवहोपाते पद्मद्वयः ॥ ६८३  
 प्रेतिग्राहे मुकुरात्मदर्शादर्शास्तु दर्पणे । स्याद्वेत्रासनमासन्दी विष्टरः पीठर्मासनम् ॥ ६८४  
 कसिपुर्भोजनाच्छादावौशिरंशयनाशने । लाक्षा हुमाप्रयो राक्षा रङ्गमाता पलंकया ॥ ६८५  
 जसु क्षतघ्ना कृमिजा यावालसौ तु तद्रसः । अञ्जनं कज्जलं दीपः प्रदीपः कज्जलध्वजः ॥ ६८६  
 स्नेहप्रियो गृहमणिर्देशाकर्पो दर्शेनधनः । व्यजनं तालवृन्तं तद्वित्रं मृगचर्मणा ॥ ६८७  
 आलावर्तं तु वस्त्रस्य कङ्कतः केशमार्जनम् । प्रसाधनश्चाथ बालक्रीडनके गुडो गिरिः ॥ ६८८  
 गिरिपको गिरिगुडः समौ कन्दुकगेर्न्दुकौ । राजा राट्पृथिवीशक्रमध्वलोकेशभूमृतः ॥ ६८९  
 महीक्षित्वापिबो मूर्ध्नाभिपिक्तो भूजगार्च्यः । मध्यमो मण्डलाधीशः स स्रग्धाद् शालि यो नृपान् ६९०  
 यः सर्वमण्डलस्येशो राजसूर्यं च योऽजयत् । चक्रवर्ती सार्वभौमस्ते तु द्वादश भारते ॥ ६९१  
 आर्यभिर्भरतस्तत्र सगरस्तु सुमिप्रभूः । मथया वैजयिण्यान्वसेननृपनन्दनः ॥ ६९२  
 सनत्कुमारोऽथ शान्तिः कुन्धुररो जिना अपि । सुभूमस्तु कार्तवीर्यं पद्मः पद्मोत्तरात्मजः ॥ ६९३  
 हरिपेणो हरिस्तुतो जपो विजयनन्दनः । ब्रह्मसूनुर्ब्रह्मदत्तः सर्वेऽपीक्ष्वाकुर्वंशजाः ॥ ६९४  
 प्रजापत्यखिष्टोऽथ द्विष्टो ब्रह्मसंभवः । सत्यं बृहन्नयः सोमभूः पुरुषोत्तमः ॥ ६९५  
 शैवः पुरुषसिंहोऽथ महाशिरःसमुद्भवः । स्यात्पुरुषपुण्डरीको दत्तोऽभिर्लहन्नन्दनः ॥ ६९६  
 नारायणो दाशरथिः कृष्णस्तु वसुदेवभूः । वासुदेवा अमी कृष्णा नव शुक्ला बलास्त्वमी ॥ ६९७  
 अबलौ विजयो भद्रः सुप्रभश्च सुदर्शनः । आनन्दो नन्दनः पद्मो रामो विष्णुद्विपत्स्वमी ॥ ६९८  
 अश्वमीवस्तारकश्च मेरुको मधुरेव च । निशुम्भबलिप्रल्हादलङ्केशमगधेश्वराः ॥ ६९९  
 जिनैः सह त्रिपष्टिः स्युः शालाफापुरुषा अमी । आदिराजः पुषुर्वैन्यो मांधाता युवनायजः ॥ ७००  
 धुन्धुमारः कुबलाश्वो हरिश्चन्द्रश्चिश्चक्रुजः । पुरुरवा वीध पेल उर्वशीरमणश्च सः ॥ ७०१  
 दौष्यन्तिर्भरतः सर्वदमः शकुन्तलात्मजः । हैहयस्तु कार्तवीर्यो दोःसहस्रभृदजुनः ॥ ७०२  
 कौशल्यानन्दनो दाशरथी रामोऽस्य तु प्रिया । वैदेही मैथिली सीता जानकी शरणीस्तता ॥ ७०३  
 रामपुत्री कुशलबावेकयोत्तया कुशीलवौ । सौमित्रिलक्ष्मणो वाली वालिर्निद्रस्तुतश्च सः ॥ ७०४  
 आदित्यसूनुः सुग्रीवो हेनुमान्वज्रकङ्कटः । मारुतिः केसरिस्तुत आल्लवेपोऽर्जुनध्वजः ॥ ७०५  
 पौलस्त्यो रावणो रक्षो लेङ्गेशो दैशकधरः । रावणिः शक्रजिन्मेघनादो मन्दोदरीस्तुतः ॥ ७०६  
 अजातशत्रुः शल्यारिधर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । कङ्कोऽजमीदो भीमस्तु मरुत्पुत्रो वृकोदरः ॥ ७०७

१. पत्यङ्कोऽपि. २. यमनीत्यपि. ३. प्रस्तयोऽपि. ४. तेन उपधानम्, उपवर्हः. ५. प्रतिग्रहोऽपि. ६. पतद्ग्राहोऽपि.  
 ७. गिरिकोऽपि. ८. गिरियकोऽपि. ९. गेण्डुकोऽपि. १०. मूर्ध्नाविक्रितोऽपि. ११. 'प'शब्दस्य 'भू'प्रत्ययान्वयः;  
 यौगिकत्वात् भूपालः, लोकपालः, नरपालः, इत्यादयः. १२. सर्वदमनोऽपि. १३. गुग्ग्रीवाग्रजोऽपि. १४. हनुमा-  
 नपि. १५. 'दैश'शब्दस्य रक्षयाप्यन्वयः; यौगिकत्वात् राक्षसेशः, लङ्कापतिः. १६. दशस्य-दशयिरो-  
 दशकण्ठा अपि.

किर्मीरकीचकवकहिङ्गम्यानां निर्मूदनः । अर्जुनः फाल्गुनः पार्थः सव्यसाची धर्मजयः ॥ ७०८  
 राधावेधी किरित्यैन्द्रिजिष्णुः श्वेतहयो नरः । बृहन्नलो गुडाकेशः सुभद्रेशः कपिध्वजः ॥ ७०९  
 वीभेत्सः कर्णजित्तस्य गाण्डीवं गाण्डिवं धनुः । पाथाली द्रौपदी कृष्णा सैरंध्री निलयौवना ॥ ७१०  
 वेदिजा याज्ञसेनी च कर्णश्चम्पाधिपोऽङ्गराट् । रौद्रासुतोऽर्कतनयः कालशृङ्ग तु तदनुः ॥ ७११  
 श्रेणिक्स्तु भंभासागे हालः स्यात्सौतवाहनः । कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षिः परमार्हतः ॥ ७१२  
 मृतस्रमोक्ता धर्मात्मा मारिष्यसनवारकः । राजवीजी राजवंश्यो वीजवंश्यौ तु वंशजे ॥ ७१३  
 साम्पमात्यः सुहृत्कोशो राष्ट्रगुणलानि च । राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोऽपि च ॥ ७१४  
 तन्त्रं स्वराष्ट्रचिन्ता स्यादावापस्तरिचिन्तनम् । परित्पन्दः परिकरः परिवारः परिग्रहः ॥ ७१५  
 परिच्छदः परियहंसत्रोपकरणे अपि । राजशय्या महाशय्या भद्रासनं नृपासनम् ॥ ७१६  
 सिंहासनं तु तद्वैमं छत्रमातपवारणम् । चामरं चालव्यजनं रोमगुच्छः प्रकीर्णकम् ॥ ७१७  
 श्यमी ताम्बूलकरङ्गो भृङ्गारः कनकालुका । भद्रकुम्भः पूर्णकुम्भः पादपीठं पदासनम् ॥ ७१८  
 अमाल्यः सचिवो मन्त्री धीशखः सामवायिकः । नियोगी कर्मसचिव आयुक्तो व्याघ्रतश्च सः ॥ ७१९  
 द्रष्टा तु व्यपहाराणां प्राङ्मुखोऽक्षदर्शकः । महामात्रः प्रधानानि पुरोधस्तु पुरोहितः ॥ ७२०  
 सौवस्तिकोऽथ द्वारस्थः क्षत्ता स्याद्द्वारपालकः । दौवारिकः प्रतीहारो वैष्णुत्सारकदण्डिनः ॥ ७२१  
 रक्षिर्वर्गेऽनीकस्थः स्यादध्यक्षः अधिकृतौ समौ । पौरोगवः सूदाध्यक्षः सूदस्त्वौदनिको गुणः ॥ ७२२  
 भक्तकारः सूपकारः सूपारालिकपद्धयाः । भौरिकः कनकाध्यक्षो रूप्याध्यक्षस्तु नैर्ऋतिकः ॥ ७२३  
 स्थानाध्यक्षः स्थानिकः स्वाच्छुल्काध्यक्षस्तु शौक्तिकः । शुल्कस्तु घट्टादिदेयं धर्माध्यक्षस्तु धार्मिकः ७२४  
 धर्माधिकारणी चाथ हृदाध्यक्षोऽधिकमिकः । चतुरङ्गलाध्यक्षः सेनानीर्दण्डनायकः ॥ ७२५  
 स्यायुकोऽधिकृतो ग्रामे गोपो ग्रामेषु भूरिषु । स्यातामन्तःपुराध्यक्षेऽन्तर्वैशिकावरोधिकौ ॥ ७२६  
 शूद्रान्तः स्यादन्तःपुरमवरोधोऽवरोधनम् । सौविदह्ला कक्षुकिनः स्थापत्याः सौविदाश्च ते ॥ ७२७  
 पण्डे वर्षवरः शत्रौ प्रतिपक्षः परो रिपुः । शात्रवः प्रत्यवस्थाता प्रत्यनीकोभियात्यरी ॥ ७२८  
 दस्युः सपत्नोऽसह्नो विपक्षो द्वेषी द्विपन्थैर्वहितो जिवांसुः ।  
 दुष्टैर्लरेः पन्थकपन्थिनौ द्विदूषणार्थमिन्नावभिमालराती ॥ ७२९  
 वैरं विरोधो विद्वेषो वयस्यः सवयाः सहृद् । श्लिग्धः सहचरो मित्रं सखा सख्यं तु सौहृदम् ॥ ७३०  
 सौहार्दं साक्षपदीनमैन्द्रजयोनिं संगतम् । आनन्दनं लाभच्छन्नं स्यात्सभाजनमित्यपि ॥ ७३१  
 विपयानन्तरो राजा शत्रुमित्रमतः परम् । उदासीनः परतरः पार्णिप्राहस्तु शृष्टतः ॥ ७३२  
 अनुवृत्तिस्लनुरोधो हेरिको गूढपूरुषः । प्रणिधिर्यथाह्वणोऽवसर्पो मन्त्रविश्वरः ॥ ७३३  
 वार्तापनः स्पशश्चर आत्रप्रत्ययितौ समौ । सन्निधि स्याद्गृहपतिर्दूतं संदेशहारकः ॥ ७३४  
 संधिग्रिग्रह्यानान्यासनद्वैधाश्रया अपि । पशुणाः शक्त्यास्रस्यः प्रभुत्वोत्साहमन्त्रजाः ॥ ७३५  
 सामदानभेददण्डा उपायाः साम सान्त्वनम् । उपजापः पुनर्भेदो दण्डः स्यात्साहसं दमः ॥ ७३६

१. 'निवृद्धन'पदस्य किमितिप्राप्यन्वयः; यौगिकत्वात् किमितिस्त्वादयोऽपि. २. वीमस्तुरपि. ३. यौगिक-  
 त्वात् कर्णारितिर्यादयोऽपि. ४. यौगिकत्वात् राधेय इत्यादयोऽपि. ५. साख्यादयोऽपि. ६. परिजनोऽपि. ७. उ-  
 द्दपतिरपि. ८. आन्तःपुरिकोऽपि. ९. वेन परिपन्थकः; परिपन्थी.

प्राभूत दौक्न लम्बोत्कोच कौशलिनामिषे । उपचार प्रदान दा हारो ग्राह्यायने अपि ॥ ७३७  
 मायोपेक्षेन्द्रजालानि क्षुद्रेषाया इमे त्रय । मृगयाक्ष क्षिप पान वाक्पारुष्यार्थनूपणे ॥ ७३८  
 दण्डपारुष्यमितेतद्वेद्य व्यसनसप्तकम् । पौरुष विन्नम शौच शौटीर्थे च पराक्रम ॥ ७३९  
 यत्कोपदण्डज तेज स प्रभव प्रतापवत् । भिया धर्मार्थकामैश्च परीक्षा या तु सोपधा ॥ ७४०  
 तन्मन्त्रायपदङ्गीण पञ्चतीयाद्यगोचर । रहस्यालोचन मन्त्रा रहस्यश्रमुपहरम् ॥ ७४१  
 विविक्तविजनैकान्तनि शलानानि केवलम् । गुह्ये रहस्य न्यायस्तु देशरूप समञ्जसम् ॥ ७४२  
 कल्पाभ्रेषौ नयो न्याय्य तूचित युक्तसाधने । लभ्य प्राप्त भजमानाभिनीतोपयिकानि च ॥ ७४३  
 प्रजिघा लघिकारोऽथ ययोदा धारणा स्थिति । सस्थापराधस्तु मन्तुर्व्यलीक विप्रियागसी ॥ ७४४  
 बलि करो भागधेयो द्विपायो द्विगुणो दम । वाहिनी घृतना सेना बल सैन्यमनीजिनी ॥ ७४५  
 कटय ध्वजिनी तत्र दण्डोऽनीज पताकिनी । वरुणिना चमूश्च स्वन्धावारोऽस्य तु स्थिति ७४६  
 शिबिर रचना तु स्याद्व्यूहो दण्डादिको युधि । प्रलासारो व्यूहपाणि सैन्यपृष्ठे प्रतिग्रह ॥ ७४७  
 एकेनैकरथा व्यश्वा पति पथपदातिका । सेना सेनामुख गुल्मो वाहिनी घृताना चमू ॥ ७४८  
 भूमिकिनी च पते स्यादिभ्यासैस्त्रिगुणै क्रमात् । दशानिनिन्येऽक्षौहिणी सज्जन तूपरक्षणम् ॥ ७४९  
 वैजयन्ती पुन केतु पैताका केतन ध्वज । असोख्लावचूलाख्याभूर्ध्वाद्योमुखचूर्चका ॥ ७५०  
 गजो वाजी रथ पति सेनाङ्ग स्यात्तुर्विधम् । युद्धार्थे चमूवद्याने शताङ्ग स्पन्दनो रथ ॥ ७५१  
 स त्रीङ्गार्थे पुष्करथो देवार्थस्तु मरुद्गध । योग्यो रथो वैजयिन्तोऽध्वरथ परियानि ॥ ७५२  
 कर्णाय प्रवहण ढयन रथगर्भन । अनस्तु दान्तोऽथ स्याद्व्यूहोऽम्बलिवात्सकम् ॥ ७५३  
 अथ काष्पलवात्माघातैस्ते परिबृते रथे । स पाण्डुवन्धवी य स्यात्सखीत पाण्डुवन्धवी ॥ ७५४  
 स तु द्वौवो वैयाम्रश्च गो वृत्तो द्विपिचर्मणा । रथाङ्ग रथपादोऽरि नम्र धारा पुन प्रधि ॥ ७५५  
 नेमिरक्षाप्रकीले लवणाणी नाभिस्तु पिण्डका । युगधर कूबर स्याद्युगमीशान्तबन्धनम् ॥ ७५६  
 युगकीलकस्तु शम्भ्या प्रासङ्गस्तु युगान्तरम् । अनुकूपो दार्विध स्थ भुर्वी यानमुख च ध ॥ ७५७  
 रथगुप्तिस्तु वरुणो रथाङ्गानि त्वपरकरा । शिविका काष्पयानेऽथ दोला प्रेक्षादिका भवत् ॥ ७५८  
 वैनीतर परस्परवाहन शिविकादिभ्यम् । यान युग्म पत्रं वाह्य वक्त्र वाहनधारण ॥ ७५९  
 नियन्ता प्राजिता यन्ता सूत सव्येष्टसाग्री । दक्षिणस्थप्रचेतारी क्षत्ता रथनुत्थिन ॥ ७६०  
 रपारोहिणि तु रपी रथिक् रथिरो रथी । अश्वारोहे ऋश्ववार तादी च तुरगी च स ॥ ७६१  
 हस्तारोहे सादियन्तृमहामातृनिपादिन । आधोरणा हलिपकगजाजवेमपालका ॥ ७६२  
 घोदारश्च भटा घोधा सेनारक्षास्तु सैनिका । सनाया ये समवेतास्ते सैन्या सैनिका अपि ॥ ७६३  
 ये सहस्रेण घोदारस्ते साहस्रा सहस्रिण । जयाररद्वज्रधार पताङ्गी वैजयन्तिव ॥ ७६४  
 परिधिस्थ परिचर आमुक्त प्रतिमुक्तवत् । अपिनद पिन्दोऽथ सादो व्यूहकट ॥ ७६५  
 दशितो वैमित सज्ज सनाहो वर्म कट्ट ॥ जगर कजच दशस्तनुत्र माधुराञ्छद ॥ ७६६  
 निचोलक स्यात्कूपीसो वारवाणश्च कशुक । सारसन र्विधिकाङ्गुदि धाप सत्रभुक् ॥ ७६७  
 शिरक्षाने तु शीर्षण्य शिरस्त्र शीर्षक च तत् । नागादिमुदरान् जह्वात्राण तु मत्स्युगम् ॥ ७६८

१ तेन उपचार, उपप्रदानम्, उपदा, उपहारा, उपग्राह्य, उपापनम् २ शिविरात्मकये ३ पदाङ्गि  
 ४ कवचितोऽपि ५ तनुत्राणमपि ६ अधियाङ्गमित्येके अधियाङ्गमित्ये ७ लोभमपि

वाहुत्राणं वाहुलं स्याज्जालिका त्वद्भरक्षणी । जालप्रायायसी स्यादायुधीयः शस्त्रजीविनि ॥ ७६९  
 काण्डवृष्टायुधिकौ च तुल्यौ प्रासिककौन्तिकौ । पारश्वधिकस्तु पारश्वधः पारश्वधायुधः ॥ ७७०  
 स्युर्नेत्रिशिकशास्त्रीकयाष्टीकास्तत्तदायुधाः । तूणी धैनुर्मृद्वानुष्कः स्यात्काण्डीरस्तु काण्डवान् ॥ ७७१  
 कृतहस्तः कृतपुङ्खः सुप्रयुक्तशरो हि यः । शीघ्रवेधौ लघुहस्तोऽपराद्धेपुस्तु लक्ष्यतः ॥ ७७२  
 च्युतेपुर्द्वेधौ तु दुरापात्यायुधं पुनः । हेतिः प्रहरणं शस्त्रमखं तच्च चतुर्विधम् ॥ ७७३  
 मुक्तं द्विधा पाणियस्त्रमुक्तं शक्तिशरादिकम् । अमुक्तं शस्त्रिकादि स्याद्यष्टधार्थं तु द्वयात्मकम् ॥ ७७४  
 धैनुश्चापोऽस्त्रमिप्वासः कोदण्डं धन्वः कामुकम् । द्रुणासौ लस्तकोऽस्यान्तरं त्वर्तिरटन्यपि ॥ ७७५  
 मौर्वी जीवा गुणो गव्या शिक्षा याणासनं दृणा । शिक्षिनी ज्या च गोधा तु तलं व्याघातवारणम् ॥ ७७६  
 स्थानान्यालीढवैशाखप्रत्यालीढानि मण्डलम् । समपादं च वेधैः तु लक्ष्यं लक्षं शरव्यकम् ॥ ७७७

वाणे पृषत्कविशिक्षौ खगगार्धपक्षौ काण्डाशुगप्रदरसायकपद्मवाहाः ।

पञ्जीप्वजिजगशिलीमुखकङ्कपत्ररोपाः कलम्बशरमार्गणचित्रपुद्गाः ॥

७७८

प्रक्षेपेडनः सर्वलोहो नाराच एषणश्च सः । निरस्तः प्रहिते वाणे विपाक्ते दिग्धलिप्तकौ ॥ ७७९

वाणमुक्तिर्व्यवच्छेदो दीर्घिर्वेगल तीव्रता । क्षुरप्रतद्वलाधैन्दुतीरामुख्यास्तु तन्निदः ॥ ७८०

पक्षो वाजः पञ्चणा तम्पासः पुङ्खस्तु कर्तरी । तूणो निपङ्खस्तूणीर उपासङ्गः शराश्रयः ॥ ७८१

शरधिः कलापोऽप्यथ चन्द्रहासः करपालनिस्त्रिशकृपाणखङ्गाः ।

तरवारिकौक्षेयकमण्डलाभा असिर्कट्टिरिष्टी स्वरस्य मुष्टिः ॥

७८२

प्रलाकारः परीवारः कोशः खड्गपिधानकम् । अङ्गनं फलकं चर्म खेडकावरणसंकराः ॥ ७८३

अस्य मुष्टिस्तु संप्राहः क्षुरी क्षुरी कृपाणिका । शरुयैसेधैनुपुङ्गवौ च पञ्चपालस्तु सायता ॥ ७८४

दण्डो पट्टिश्च लगुडः स्यादीली करवालिका । भिन्दिपाले स्तगः कुन्ते प्रासोऽथ द्रुघणौ वनः ७८५

मुहूरः स्यात्कुठारस्तु परशुः पशुपार्श्वधौ । परश्वधः स्वधितिश्व पेरिषः परिघातनः ॥ ७८६

सर्वला तोमरे शर्यं शङ्खौ शूलेत्रिशिर्षकम् । शक्तिपट्टिशदुःस्फोटचक्राद्याः शस्त्रजातयः ॥ ७८७

क्षुरली तु श्रमो योग्याभ्यासस्तद्गुः खलूरिका । सर्वाभिसारः सर्वपः सर्वसंहननं समाः ॥ ७८८

लोहामिसारो दशम्यां विधिनीराजनात्परः । प्रस्थानं गमनं ग्रज्याभिनिर्णयं प्रयाणकम् ॥ ७८९

पात्राभिपेणनं तु स्यात्सेनयाभिगमो रिपी । स्यात्सुद्वलमासारः प्रचक्रं चलितं बलम् ॥ ७९०

प्रसारस्तु प्रसरणं तृणकाष्ठादिहेतवे । अभिक्रमो रणे वानमभीतस्य रिपून्प्रति ॥ ७९१

अभ्यभिज्योऽभ्यभित्रीयोऽभ्यभित्रीणोऽभ्यरि व्रजन् । स्यादुस्वानुरसिल उर्जस्व्युर्जस्तलौ समौ ॥ ७९२

सांयुगीनो रणे साधुजैता जिष्णुश्च जित्वरः । जय्यो यः शक्यते जेतुं जेयो जेतव्यमात्रके ॥ ७९३

वैतालिका बोधकरा अर्थिकाः सौख्यसुतिकाः । घण्टिकाश्चाक्रिकाः सुतो बन्दी मङ्गलपाठकः ॥ ७९४

मागधो मगधः संशतका युद्धानिर्वर्तिनः । नम्रः स्तुतिप्रतस्तस्य ग्रन्थो भोगावली भवेत् ॥ ७९५

प्राणः स्थाम तरः पराक्रमवलवुभानि शौर्यौजसी

शुष्मं शुष्मं च शक्तिरुर्जसहसी युद्धं तु संख्यं कलिः ।

संग्रामाहचसंप्रहारसमरा जन्यं युदायोधनं

संस्फोटः कलहो मृधं प्रहरणं संघट्टणो विमहः ॥

७९६

\* द्वन्द्वं समावातसमाह्वयाभिसंपातसंगमर्दसमित्प्रधाताः ।

आस्कन्दनाजिप्रधानान्यनीकमभ्यागमश्च प्रविदारणं च ॥

७९७

समुदायः समुद्यो राटिः समितिसंगरौ । अभ्यामर्दः संपरायः समीकं सांपरायिकम् ॥

७९८

आम्रान्दः संपुगश्चाथ नियुद्धं तद्भुजोद्भवम् । पटहाडम्बरो तुल्यौ तुमुलं रणसंकुलम् ॥

७९९

नासीरं स्वप्रयानं स्यादवमर्दस्तु पीडनम् । प्रपातस्त्वभ्यवस्कन्दो धाट्यभ्यासादनं च सः ॥

८००

तडाग्रौ सौतिकं धीराशंसनं त्वाजिभीष्मभूः । नियुद्धभूरक्षवाटो मोहो मूर्छा च कश्मलम् ॥

८०१

वृत्ते भाविनि वा युद्धे पार्श्वे स्वाद्वीरिपाणकम् । पलायनमपयानं संदावद्रवविद्रवाः ॥

८०२

अपक्रमः सैमुपेभ्यो द्रावोऽथ विजयो जयः । पराजयो रणे भङ्गो हमरे डिम्बविप्लवौ ॥

८०३

वैरनिर्घातनं वैरशुद्धिर्वैरप्रतिक्रिया । बलात्कारस्तु प्रसभं हटोऽथ स्खलितं छलम् ॥

८०४

परापरैर्भित्तो भूतो जितो भग्नः पराजितः । पलायितस्तु नष्टः स्वादृहीतदिकितरोहितः ॥

८०५

जिताहवो जितकाशी प्रस्कन्नः पतितः समौ । चारः कारा गुप्तौ धन्यां महकः प्रापतो मेहः ॥ ८०६

चातुर्वर्ण्यं द्विजक्षत्रवैश्यद्वारा वृणां भिदः । प्रक्षचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुरिति क्रमात् ॥

८०७

चत्वार आश्रमास्तत्र वर्णां स्याद्ब्रह्मचारिणि । ज्येष्ठाश्रमी गृहमेधी गृहस्थः स्नातको गृही ॥

८०८

वैखानसो वानप्रस्थो भिक्षुः सांन्यासिको यतिः । कर्मन्दी रक्तवसनः परिव्राजकतापसौ ॥

८०९

पाराशरी पारिकाङ्क्षी मस्करी पारिरक्षकः । स्थाण्डिलः स्थण्डिलशायी यः श्वेते स्थण्डिले व्रतात् ॥

८१०

तपःक्षेपसहो दान्तः शान्तः आन्तो जितेन्द्रियः । अवदानं कर्म शुद्धं ब्राह्मणस्तु त्रयीमुखः ॥

८११

भूदेवो वाडवो विप्रो ब्रह्माभ्यां जातिजन्मजाः । वर्णज्येष्ठः सूत्रकण्ठः पट्कर्मा मुखसंभवः ॥

८१२

वेदगर्भः क्षमीगर्भः सावित्रो मैत्र एव सः । वटुः पुनर्मौणवको भिक्षा स्याद्वासमात्रकम् ॥

८१३

उपनायस्तूपनयो वट्टकरणमानयः । अग्नीन्धनं स्वमिकार्यमग्नीध्रा चामिकारिका ॥

८१४

पालाशो दण्ड आपाढो व्रते रामस्तु वैणवः । वैत्वः सारस्वतो रौच्यः पेलवस्त्वौपरोधिकः ॥

८१५

आश्वत्थस्तु जितनेमिरीदुम्यर उलूखलः । जटा सटा वृषी पीठं कुण्डिका तु कमण्डलुः ॥

८१६

ओश्रियश्छान्दसो यष्टान्वादेष्टा स्यान्मखे व्रती । धाजको यजमानश्च सोमयाजी तु दीक्षितः ॥ ८१७

\* इज्याशीलो यापजूको चज्वा स्यादासुतीवालः । 'सोमयः सोमयीथी स्यात्स्वयीतीर्त्तः' पतिष्टिहृतः ॥

८१८

सर्ववेदास्तु सर्वस्वदक्षिणं यज्ञमिष्टवाम् । यजुर्वेदध्वर्युकं ग्विहोतो द्राता ॥ सामवित् ॥

८१९

यज्ञो धागः सवः सन्नं स्तोमो मन्युमेखः क्रतुः । संस्तरः सप्ततन्तुश्च पितानं वहिरध्वरः ॥

८२०

अध्यपनं ब्रह्मयज्ञः स्यादेव यज्ञ आहुतिः । होमो होत्रं वषट्कारः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् ॥

८२१

तच्छ्राद्धं पिण्डदानं च नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् । भूतयज्ञो बलिः पथ महायज्ञा भवन्त्यमी ॥

८२२

पौर्णमासश्च दर्शश्च यज्ञौ पक्षान्तयोः प्रथक् । सोमिकी दीक्षिणीयेष्टिर्दीक्षा तु व्रतसंप्रहः ॥

८२३

वृत्तिः सुगहना कुम्भा वेदी भूमिः परिष्कृता । स्थण्डिलं चत्वरं चान्या यूपः स्याद्यज्ञकीलकः ॥ ८२४

चपालो यूपकटको यूपकर्णो वृतावनौ । यूपप्रभागेऽपातमौर्गणिर्निर्मन्धदाकणि ॥

८२५

१. संस्फोटोऽपि. २. अवस्कन्दोऽपि. ३. द्रावद्यब्दस्य समादिभिरन्वयः, नशनमपि. ४. भूतशब्दस्य परादिभिरन्वयः. ५. ब्रह्मशब्दः प्रादिनान्वेति. ६. द्यप्रशब्दौ प्रलेखं जाल्यादिनान्वेति.

स्युर्दक्षिणाह्वनीयगार्हपत्याख्योऽग्रयः । इदमग्नित्रयं त्रेता प्रणीतः संस्कृतोऽनलः ॥	८२६
ऋक्सामिधेनी धाय्या च समिदाधीयते यया । समिदिन्धनमेधेध्मतर्पणैर्धांसि भस्म तु ॥	८२७
स्याद्भूतिर्भसितं रक्षा क्षारः पात्रं स्तुवादिकम् । स्तुवस्तुगधरा सोपभृज्जुहूः पुनरुत्तरा ॥	८२८
ध्रुवा तु सर्वसंज्ञार्थं यस्यामाज्यं निधीयते । योऽभिमन्य निह्न्येत स स्यात्पशुरुपाकृतः ॥	८२९
परम्पराकं द्वासनं प्रोक्षणं च वधो मखे । हिसार्थं कर्माभिचारः स्याद्यज्ञार्हं तु यज्ञियम् ॥	८३०
हविः स्तानाज्यमामिक्षा क्षुतोष्णक्षीरगं दधि । क्षीरक्षारः पयसा च तन्मस्तुतिं तु वाजिनम् ॥	८३१
हव्यं सुरेभ्यो दातव्यं पितृभ्यः कव्यमोदनम् । आज्ये तु दधिंसंयुक्ते पृषदाज्यं पृषातकम् ॥	८३२
दध्ना तु मधुसंयुक्ते मधुपर्कं महोदयः । हवित्री तु होमकुण्डं हव्यपाकः पुनश्चरुः ॥	८३३
अमृतं यज्ञशेषे स्याद्विषसो भुक्तशेषके । यज्ञान्तोऽवभृथः पूर्तं वाण्यादीष्टं मखक्रिया ॥	८३४
इष्टापूर्तं तदुभयं दार्हिर्मुष्टिस्तु विष्टरः । अग्निहोत्र्यमिविद्याहिताप्रावधानिरक्षणम् ॥	८३५
अग्न्याधानमग्निहोत्रं दध्नीं तु घृतलेखनी । होमाग्निस्तु महाज्वालो महावीरः प्रथमवत् ॥	८३६
होमधूमस्तु निगणो होमभस्म तु वैष्टुतम् । उपस्पर्शस्वाचमनं चारसेकौ तु सेचनम् ॥	८३७
ब्रह्मासनं ध्यानयोगासनेऽथ ब्रह्मवर्चसम् । वृत्ताध्ययनद्विः पाठे स्याद्ब्रह्मज्ञिरञ्जलिः ॥	८३८
पाठे तु मुखनिःकान्ता विमुषो ब्रह्मविन्दवः । साकल्पवचनं पारायणं कल्पे विधिक्रमौ ॥	८३९
मूलेऽङ्गुष्ठस्य स्याद्ब्राह्मं तीर्थं कार्यं कनिष्ठयोः । पित्र्यं सर्वजन्यङ्गुष्ठान्तर्द्वयं त्वङ्गुलीमुखे ॥	८४०
ब्रह्मत्वं तु ब्रह्मभूयं ब्रह्मसायुज्यमित्यपि । देवभूयादिकं तद्वदयोपाकरणं श्रुतेः ॥	८४१
संस्कारपूर्वं षड्गणं स्यात्साध्यायः पुनर्जपः । औपवस्तं तृपचासः कुच्छं सातपनादिकम् ॥	८४२
प्रायः सत्यास्पनश्चने नियमः पुण्यकं व्रतम् । चरित्रं चरिताचारौ चारित्रचरणे अपि ॥	८४३
वृत्तं शीलं च सर्वैर्नोर्ध्वंसिजप्येऽधमर्पणम् । समास्तु पादग्रहणाभिवादनोपसंग्रहाः ॥	८४४
उपवीतं यज्ञसूत्रं प्रोक्षते दक्षिणे करे । प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कण्ठलम्बितम् ॥	८४५
प्राचेतसस्तु दारुमीकिर्वस्मीककुशिनौ कैविः । मैत्रायणरुणवात्मीकौ वेदव्यासस्तु मातरः ॥	८४६
द्वैपायनः पाराशर्यः कानीनो बादरायणः । व्यासोऽस्याम्ना सत्यवती चासवी गन्धकालिका ॥	८४७
योजनगन्धा दाशेयी शालङ्कायनजा च सा । जामदग्न्यस्तु रामः स्याज्जगिर्वो रैर्गुंकास्तुतः ॥	८४८
नारदस्तु देवब्रह्मा पिशुनः कलिकारकः । वसिष्ठोऽरुन्धतीजानिरक्षमाला वरुन्धती ॥	८४९
त्रिशङ्कुपात्री गाधेयो विश्वामित्रश्च कौशिकः । कुशारणिस्तु दुर्वासाः श्रवानन्दस्तु गौतमः ॥	८५०
वाङ्मत्स्यो ब्रह्मरत्रियोगिशोऽप्यथ पाणिनी । सालातुरीयदाक्षेयौ गोनर्दयि पतञ्जलिः ॥	८५१
कालायनो वररुचिर्मैधाजिश्च पुनर्वसुः । अथ व्याडिर्विन्ध्यवासी नन्दिनीतनयश्च सः ॥	८५२
स्फोटायनस्तु कक्षीयान्पालकाप्ये करेणुभूः । वात्स्यायने मल्लनागः कौटिल्यश्चैणकात्मजः ॥	८५३
द्रामिलः पक्षिलस्वामीविष्णुगुप्तोऽङ्गुलश्च सः । क्षतप्रतोऽवकीर्णं स्यात्क्षालः संस्कारवर्जितः ॥	८५४
शिश्विदाहः कृष्णकर्मा ब्रह्मवन्धुर्द्विजोऽधमः । नष्टाग्निर्वीरहा जातिमात्रवीवी द्विजयुवः ॥	८५५
धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिर्वेदहीनो निराकृतिः । वार्वाशी भोजनार्थं यो गोत्रादि वदति स्वकम् ॥	८५६
वच्छिष्टभोजनो देवर्नैवेद्यबलिभोजनः । अजपस्त्वसदध्येता शास्त्रारण्डोऽन्वशाखकः ॥	८५७

१. दमनमित्यन्धे. २. आदिकविरपि. ३. मैत्रावरुणिरपि. ४. रैर्गुकेयोऽपि. ५. योगीशोऽपि. ६. कालोऽपि.

७. चाणक्योऽपि.

शस्त्राजीव काण्डपृष्ठो गुरुहा नरजीलम् । मलो देवादिपूजायामश्राद्धोऽथ मलिम्लुच ॥ ८५८  
 पथयज्ञपरिभ्रष्टा निपिदैवकचि खर । सुते यस्मिन्नुदेख्योऽसमेति च क्रमेण तौ ॥ ८५९  
 अभ्युदिताभिनिर्मुक्तौ वीरोज्जो न जुहोति य । अमिहोत्रच्छलाद्याच्चापरो वीरोपजीविक ॥ ८६०  
 वीरविश्वामनो जुह्वदने श्वद्रसमाहिते । स्याद्वादवाधोर्हत स्याच्छून्यगदी तु सौर्गैत ॥ ८६१  
 नैयायिकस्त्वक्षपादो यौग साख्यस्तु नापिल । वैशेषिक सादौलूक्यो वाहस्पत्यस्तु नास्ति ॥ ८६२  
 चार्वाको लौक्यायतिस्मैते पडपि तार्किका । क्षत्र तु क्षत्रियो राजा राजन्यो वाहसभन ॥ ८६३  
 अर्था भूमिस्पृशो वैश्या ऊरव्या ऊरजा निश । वाणिज्य पाशुपाल्य च कर्षण चेति धृत्तय ॥ ८६४  
 आजीनो जीयन धार्ता जीविना धृत्तिवेतने । उरुजो धान्यकणादान कणिशासजं शिलम् ॥ ८६५  
 क्ता तद्व्यमनृत कृष्टिर्नृत तु याचितम् । अयाचित स्यादधृत सेवाधृत्ति श्वजीनिना ॥ ८६६  
 सत्यानृत तु वाणिज्य धणिज्या वाणिज्यो कणिक् । अयधिनयिष्यपण्याजीनापणिजनैयमा ॥ ८६७  
 वैदेह सार्धवाह्यश्च ज्ञायक कयिष्य नयी । श्रेयदे तु विपूर्जोले मूल्ये वक्षार्धवज्रया ॥ ८६८  
 मूलद्रव्य परिपणो नीनी लामोऽधिक कल्म् । परिदान विनिमयो नैमेय परियर्तनम् ॥ ८६९  
 व्यतिहार परानर्तो नैमेयो विमयोऽपि च । निक्षेपोपनिधी न्यासे प्रतिदान तदर्पणम् ॥ ८७०  
 केतव्यमानने श्रेय अय्य न्यस्त ज्ञायक यत् । पणितव्य तु विम्रेय पण्य सत्यापन पुन ॥ ८७१  
 सत्यकार सत्याकृतिस्तुल्यौ विपणयिन्नयौ । गण्य गण्येय सख्येय सरया रेखादिना भवेत् ॥ ८७२  
 यथोत्तर दशगुण भवेदेवो दशामुत । ज्ञात सहस्रममुत लक्षप्रयुतकोटय ॥ ८७३  
 अर्धुदमवज्ज पयं च निषय च महाम्युजम् । शङ्कुवार्धिरन्त्य मध्य परार्ध चेति नामत ॥ ८७४  
 असख्य द्वीपवार्धादि पुङ्गलाभागनन्तकम् । सायानिष पोतवणिग्यानापान बहिनम् ॥ ८७५  
 वार्धिर्य बहन पोत पोतवाहो नियामन । निर्याम कर्णधारस्तु नायिनो मौस्तु मङ्गिनी ॥ ८७६  
 तरीतरिण्यौ वेढी च द्वीपी काष्ठाभ्युवाहिनी । मौसादण्ड क्षेत्रणी स्यादुण्वृक्षस्तु कूपन ॥ ८७७  
 पोलिन्दास्त्वन्तरादण्डा स्थान्मङ्गो मङ्गिनीशिर । अभिस्तु नाष्ठरुहाल सेरपात्र तु सेरनम् ॥ ८७८  
 केनिपात कोटिपात्रमरित्रेऽधोद्वुप भूय । कोलो भेलस्तगण्यश्च स्यात्तगण्यमानन ॥ ८७९  
 धृष्ट्याजीनो द्वैगुणिको वार्धुपिष्य कुसीदक । वार्धुपिष्य कुसीदाधैप्रयागी धृदिजीरने ॥ ८८०  
 धृद्धि पलान्तरमृण तूढार पर्युदयनम् । याच्ययात याचितक परिधृत्त्यापमिलनम् ॥ ८८१  
 अधमणो ब्राह्म्य स्यादुत्तमण्यन्तु दापन । प्रतिभूल्मन्त्र साक्षी शेष अधिस्तु बन्धन ॥ ८८२  
 तुल्यानै पौतन मान द्वय्य कुटवार्दिभि । पाप्य हस्तादिमिलन स्यादुष्ठा पथ मापन ॥ ८८३  
 ते तु पोन्श कर्पोऽक्ष पल कर्पंचतुष्टयम् । तिस्र सुवर्णो द्वेभ्रोऽभ्ये कुरधिमस्तु तपस्ते ॥ ८८४  
 तुल्य पलशत तासा निशला भार आचित । शाकट शाकनीनश्च शान्त्यसे दशानिन ॥ ८८५  
 चतुर्भि कुडै प्रस्थ प्रस्थैश्चतुर्भिरादन । चतुर्भिराद्वैत्राण रानी पोन्शभिश्च ते ॥ ८८६  
 चतुर्विंशत्युलाना हस्तो दण्डश्चतुष्टय । तसहस्र तु गव्यूत त्रोगली द्वौ तु योन्तम् ॥ ८८७  
 गव्या गव्यूतगव्यूती चतुष्टयोश्च तु योजनम् । पाशुपाल्य जीवश्रुत्तिगर्मान्गोमी गैयाधरे ॥ ८८८  
 गोपादे गोपुगाभीरगोपगोनन्ययक्षया । गोविदोऽधिकृतो गोपु ज्ञायान्न्यजजीयिष ॥ ८८९



कुटुम्बी कर्पकः क्षेत्री हली कृषिकर्पापिकौ । कृषीवलोऽपि जिला तु हलिः सीरस्तु लाङ्गलम् ॥८९०  
 गोदारणं हलमीपासीते तद्वण्डपद्धती । निरीपे कुटकं फाले कृपकः कुशिकः फलम् ॥ ८९१  
 दात्रं लवित्रं तन्मुष्टौ वण्टो मलं समीकृतौ । गोदारणं तु कुदालः खनित्रं खवदारणम् ॥ ८९२  
 प्रतोदस्तु प्रवयणं प्राजनं तोन्नतोदने । योत्रं तु योक्कमावद्धः कोटिशो लोष्टमेदनः ॥ ८९३  
 मेधिर्मेषिः खले वाली खले गोवन्धदारु यत् । शूद्रान्त्यवर्णौ वृषलः पद्यः पञ्जो अघन्यजः ॥८९४  
 ते तु मूर्धाभिपिप्ताद्या रथकृन्मिश्रजातयः । क्षत्रियायां द्विजान्मूर्धाभिपित्तो विट्क्षियां पुनः ॥८९५  
 अम्बष्टोऽथ पारशवनिपादौ शूद्रयोषिति । क्षत्रान्माहिष्यो वैश्यायामुप्रस्तु वृषलक्षियाम् ॥ ८९६  
 वैश्यास्तु कारणः शूद्रात्वायोगवो विशः क्षियाम् । क्षत्रियायां पुनः क्षत्ता चाण्डालो प्राक्षणक्षियाम् ८९७  
 वैश्यास्तु मागधः क्षत्र्यां वैदेहिको द्विजक्षियाम् । सूतस्तु क्षत्रियाज्जात इति द्वादश तन्निदः ॥८९८  
 माहिष्येण तु जातः स्यात्करण्यां रथकारकः । कारस्तु कारी प्रकृतिः शिल्पी श्रेणिस्तु तद्रणे ॥८९९  
 शिल्पं कला विज्ञानं च मालाकारस्तु मालिकः । पुण्याजीवी पुष्पलावी पुण्याणामवचापिनी ॥ ९००  
 कल्पपालः सुराजिबी शौण्डिको मण्डहारकः । वारिवासः पानवणिग्ध्वजो ध्वज्यासुतीषलः ॥ ९०१

मद्यं मदिष्टा मदिरा परिल्लुता कश्यं परिल्लुम्भधु कापिशायनम् ।

गन्धोत्तमा कल्पमिरा परिष्कृता कादम्बरी स्वादुरसा हलिप्रिया ॥ ९०२  
 शृण्डाहाला हारहूरं प्रसन्ना वारुणी सुरा । मार्द्वीकं मदना देवष्टया कापिशमन्विजा ॥ ९०३  
 मध्वास्तवे माधवको मेरेये शीपुरासवः । जगलो मेदको मद्यपङ्कः किण्वं तु नमङ्कः ॥ ९०४  
 नमद्गुर्धमधीजं च मद्यसंधानमासृतिः । आसवोऽपिपवो मद्यमण्डकारोत्तमौ समौ ॥ ९०५  
 गल्बर्कस्तु चपकः स्यात्सरकः श्रानुतर्पणम् । शृण्डापानं मदस्थानं मधुवारा मधुकमाः ॥ ९०६  
 सपीतिः सहपानं स्यादापानं पानगोष्ठिका । उपदेशस्त्ववदेशक्षक्षर्णं मद्यपाशनम् ॥ ९०७  
 नाडिधमः स्वर्णकारः कलादो मुष्टिकश्च सः । तीजसायर्तनी मूया भस्त्रा चर्मप्रसेविका ॥ ९०८  
 आस्कोटिनी वेधमिका शाणस्तु निकयः कयः । संदेशः स्यात्काङ्गमुखो भ्रमः कुन्दं च यत्रकमौ ॥९०९  
 वैकटिको मणिकारः शौल्यिकस्ताम्रकुट्टकः । शाद्विकः स्यात्काम्यविकस्तुनवागस्तु सौमिकः ॥९१०  
 कृष्णणी कर्तरी कल्पन्यपि सूची तु सेवनी । सूचीसूत्रं पिप्पलिकं तर्कुः कर्तनसाधने ॥ ९११  
 पिङ्गनं विह्वनं च मूलस्फोटनकार्मुकम् । सेवनं सीवनं स्यूतिस्तुल्यौ स्यूतप्रसेवकौ ॥ ९१२  
 तन्नुवायः कुविन्दः स्यान्नसरः सूत्रवेष्टनम् । वाणिर्व्यूतिर्वीणदण्डो वेमा सूत्राणि तन्तवः ॥ ९१३  
 निर्णेजकस्तु रजकः पादुकाकृत्तु चर्मकृत् । उपानत्पादुका पाद्ः पन्नद्धा पौदरक्षणम् ॥ ९१४  
 प्राणहितानुपदीना जावद्धानुपदं हि या । मर्त्री वर्त्री वरत्रा स्यादारा चर्मप्रभेदिका ॥ ९१५  
 कुलालः स्यात्कुम्भकारो दण्डपृथकजीवकः । शाणाजीवः शस्त्रमाजौ भ्रमासक्तोऽसिधात्रकः ॥ ९१६  
 भूसरश्चाक्रिकसैली स्यात्पिण्याकखलौ समौ । रथकृत्स्वपतिस्त्वष्टा काष्ठतद्दत्तक्षवर्धकी ॥ ९१७  
 ग्रामायत्तो ग्रामतक्षः कौटतक्षोऽनधीनकः । वृक्षभित्तक्षणी वासी क्रकचं करपन्नकम् ॥ ९१८  
 स उद्धनो यत्र काष्ठे काष्ठं निक्षिप्य तक्ष्यते । वृक्षदानी वृक्षभेदी टङ्कः पापाणदारकः ॥ ९१९  
 व्योकारः कर्मारो लोहकारः कूटं लयोवनः । व्रधनः पन्नपरशुरीपीका वूलिकेपिका ॥ ९२०  
 भक्ष्यकारः कान्दविकः कन्दुस्तेदगिके समे । रङ्गाजीवस्तौलिकिकश्चित्रकृत्पाथ वूलिका ॥ ९२१

मूनिना चित्रमालेख्य पलगण्डस्तु लेख्यहृत् । पुस्त लेख्यादिनर्म स्याज्जापितश्चण्डिल क्षुरी ॥ ९२०  
 क्षुरमर्दी दिवान्नीतिर्मुण्डकोऽन्ताग्रसाय्यपि । मुण्डन भद्राकरण वपन परिवापनम् ॥ ९२१  
 क्षौर नाराची लेपण्या देजाजीरस्तु देवल । मार्दङ्गिको मौरजिको वीणावादस्तु वैणिक् ॥ ९२४  
 वेणुष्य स्याद्वैष्णविक पाणिष पाणिवादन । स्यात्प्रातिहारिको मायाजीवी माया तु शम्भरी ॥ ९२५  
 इन्द्रजाल तु कुहक जाल कुसुतिरिलपि । कौतूहल तु पुतुक कौतुक च कुतूहलम् ॥ ९२६  
 व्याधो मृगवधाजीवी लुब्धको मृगपुश्च स । पापद्विभृगयाखेटो मृगव्याच्छोदने अपि ॥ ९२७  
 जालिन्श्च घागुरिको घागुरा मृगजालिना । शुम्भ धराटको रज्जु शुल्भ तश्चो वटी गुण ॥ ९२८  
 धीवरे दाश्रनैवर्ती वडिश मत्स्यवेधनम् । आनायस्तु मत्स्यजाल कुवेणी मत्स्यवन्धनी ॥ ९२९  
 जीरान्तन शानुमिनो धैतसिन्स्तु सौमिक । मासिक वैमिन्श्चाप सूना स्थान वधस्य पत् ॥ ९३०  
 साद्वन्धनोपकरणं धीतलो मृगपक्षिणाम् । पाशस्तु वन्धनमन्थिरवपातागटी समौ ॥ ९३१  
 उन्माध कूटयन् स्याद्विवर्णस्तु वृषज्जन । इतर प्राकृतो नीच पामरो धर्मवन्ध स ॥ ९३२  
 कैण्डालेऽन्तायसायन्सेवासिन्श्चपचपुकसा । निपादल्लयमातङ्गदियाकीर्तिजनगमा ॥ ९३३  
 पुलिन्दा नाह्ला निष्टया क्षपरा वरुटा भटा । माला भिल्ला किराताश्च सर्वेऽपि म्लेच्छजातय ॥ ९३४

इत्याचार्यदेमच त्रिविरचितायामभिधानविज्ञानमौ नाममालाया मल्लिकाण्डस्तनीय ॥ ३ ॥

भूर्भूमि वृषिषी वृष्टी वसुधोर्वी वसुधरा । धात्री धरित्री धरणी त्रिधा त्रिधंभरा धरा ॥ ९३५  
 क्षिति क्षोणी क्षमानन्ता ज्या कुर्वत्तुमनी मही । गौर्गोत्रा भूतधात्री क्षमा गन्धमाताचलायनि ॥ ९३६  
 सर्वसहा रत्नगर्भा जगती मेदिनी रसा । काश्यपी पर्यताधारा स्थिरला रत्नबाजसूँ ॥ ९३७  
 विपुला सौगराचामे शुर्वीमीमेखलाम्बरा । चायावृषिष्यी तु चानाभूमी चायाक्षमे अपि ॥ ९३८  
 दिवस्पृषिष्यौ रोदसी रोदसी रोदसी च ते । उर्वरा सर्वसस्या भूरिरिण पुनरुपरम् ॥ ९३९  
 स्थल स्थली मरुधन्वा क्षेत्राद्यप्रहत खिलम् । मृन्मृत्तिना सा क्षारोपो मृत्सा मृच्छा च साक्षुभा ॥ ९४०  
 रमा लवणजालि स्यात्सामुद्र लवण हि यत् । तदक्षीय वशिश्च सैन्धव तु नदीभवम् ॥ ९४१  
 माणिमन्ध शीतशिर शीमक तु रुमाभवम् । वसुन् वस्तन तथ विष्टपाशुपे तु वृत्रिमे ॥ ९४२  
 सौवर्चलेऽक्ष रुचय दुर्गन्ध शूलनाशनम् । वृष्णे तु तत्र तिलक वयस्तारो यवामज ॥ ९४३  
 पवनाजल पायवक्ष पाचनवस्तु टङ्कण । मान्नीतीरजो लोहक्षेपणो रसशोधन ॥ ९४४  
 समालु सर्जिकाक्षारजापोतसुखार्चिना । स्वर्जिस्तु सर्जिका क्षुभी योगवाही सुवर्चिका ॥ ९४५  
 भरतान्यैरायतानि विदेहाश्च कुरुन्याना । वर्षाणि कर्मभूम्य स्य क्षेत्राणि फलभूमय ॥ ९४६  
 वर्षे वर्षधराशङ्क विषयस्तूपर्वतेनम् । देशो जनपदो नीवृष्टाष्ट्री निर्गश्च मण्डनम् ॥ ९४७  
 आर्यायतो जन्मभूमिजिनचक्रार्धचक्रिणाम् । पुण्यभूराचारवेदी मध्य त्रिन्ध्याहिमागयो ॥ ९४८  
 गङ्गायमुनयोर्मध्यमन्तर्वेदि समलहली । ब्रह्मार्ज सरस्वत्या ह्यद्रव्याश्च मध्यम ॥ ९४९  
 ब्रह्मवेदि कुरुक्षेत्रे पथरामहृदान्तरम् । धर्मक्षेत्र कुरुक्षेत्रं द्वादशायोजनानपि ॥ ९५०  
 हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं पत्त्राग्विनशानादपि । प्रसंगेव प्रयागाज मध्यदेश स मध्यम ॥ ९५१

१ लेपकोऽपि २ एष्टिकोऽपि ३ चाण्डालोऽपि ४ ह्युब्धो रत्नजन्मेनायनेति ५ चाण्डालस्तस्यै  
 गोपादीनामप्य, योगिकत्वात्-समुद्रराना, समुद्रमेरुत्वा, समुद्रवत्त्वा, इत्यादयः ६ माणिष्य मणिमय च

देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्यो नदी यावच्छरावतीम् । पश्चिमोत्तरस्तूदीच्यः प्रत्यन्तो म्लेच्छमण्डलम् ॥ ९५२ ॥  
 पाण्डूदकृष्णतो भूमिः पाण्डूदकृष्णमृत्तिके । अङ्गुलो निर्जलोऽनूपोऽम्बुमान्कच्छस्तु तद्विधः ॥ ९५३ ॥  
 कुमुद्वान्कुमुदावासो वेतस्वान्भूरिवेतसः । नडप्रायो नडकीयो नट्वांश्च नट्टलश्च सः ॥ ९५४ ॥  
 शाहलः शादहरिते देशे नद्यम्बुजीवनः । स्यान्नदीमातृको देवमातृको वृष्टिजीवनः ॥ ९५५ ॥  
 प्राग्ज्योतिषाः कामरूपा मालवाः स्युरवन्तयः । त्रैपुरास्तु डाहलाः स्युश्चैवास्ते चेदयश्च ते ॥ ९५६ ॥  
 वङ्गास्तु हरिकेलीया अङ्गाश्चम्पोलक्षिताः । साल्वास्तु कारकुक्षीया मरवस्तु दशेरकाः ॥ ९५७ ॥  
 जालंधरास्त्रिगताः स्युस्त्रायिकास्तार्जिकाभिधाः । काश्मीरास्तु माधुमताः सारस्वता विकर्णिकाः ॥ ९५८ ॥  
 बाहीकाष्टकनामानो बाल्हीका बलिहकाह्वयाः । तुरुष्कास्तु साख्यः स्युः कारुपास्तु बृहद्बृहाः ॥ ९५९ ॥  
 लम्पाकास्तु मुरण्डाः स्युः सौवीरास्तु कुमालकाः । प्रत्यमथास्त्वहिच्छन्नाः कर्कटा मगधाह्वयाः ॥ ९६० ॥  
 ओड्राः केरलपर्यायाः कुन्तला उपहालकौः । ग्रामस्तु वैसयः संनिप्रतिपद्युपतः परः ॥ ९६१ ॥  
 पटकस्तु तदर्थे स्यादापाटस्तु घटोऽवधिः । अन्तोऽवमानं सीमा च मर्यादापि च सीमनि ॥ ९६२ ॥  
 ग्रामसीमा तूरशल्पं मालं ग्रामान्तराटवी । पर्यन्तभूः परिसरः स्यात्कर्मान्तस्तु कर्मभूः ॥ ९६३ ॥  
 गोस्थानं गोष्ठमेतत्तु गौष्टीनं भूतपूर्वकम् । तदाशितेगधीनं स्याद्वावो यत्राशिताः पुरा ॥ ९६४ ॥  
 क्षेत्रे तु यमः केदारः सेतौ पाल्यालिसंवराः । क्षेत्रं तु शाकस्य शाकशारुटं शाकशाकिनम् ॥ ९६५ ॥

त्रैह्यं शालेयं पट्टिकयं कौट्रवीणमौड्रीने ।

ग्रीष्मादीनां क्षेत्रेऽणव्यं स्यादाणवीनमणोः ॥ ९६६ ॥

भङ्गयं भाङ्गीनमौमीनमुष्णं यव्यं यवक्यवत् । तिल्यं तैलीनं मारीणं माप्यं भङ्गादिसंभवम् ॥ ९६७ ॥  
 सीलं हस्यं त्रिहस्यं तु त्रिसीलं त्रिगुणाकृतम् । तृतीयाकृतं द्विहस्यार्थेयं शम्बाकृतं च तत् ॥ ९६८ ॥  
 बीजाकृतं तूतकृष्टं त्रौणिकाटकपदयः । सुद्रौणाटकपापदौ रत्नधानं पुनः रत्नम् ॥ ९६९ ॥  
 चूर्णं क्षौद्रोऽथ गजसि सुधूलीपांसुरेणवः । लोष्टे लोष्टुर्दिल्लेष्टुर्वल्मीकः क्रमिपर्वतः ॥ ९७० ॥  
 यत्रीकूटं यामलूरो नाकुः शम्भ्राशिश्व सः । नगरी पू. पुरी द्रङ्गः वैत्तनं पुटगेदनम् ॥ ९७१ ॥  
 निवेशनमधिष्ठानं स्थानीयं निगमोऽपि च । शायगपुरं तूपुरं टेटः पुरार्धविलसः ॥ ९७२ ॥  
 स्कन्धावारो राजधानी कौट्टुङ्गं पुनः समे । गया पूर्णपराजयैः कान्यकुब्जं महोदयम् ॥ ९७३ ॥  
 कन्याकुब्जं गाधिपुरं कौशं कुक्षस्थलं च तत् । काश्चिर्वराणसी माराणसी क्षिपपुरी च सा ॥ ९७४ ॥  
 साकेतं कौशलायोध्या त्रिदेहा मिथिला समे । त्रिपुरी चेदिनगरी कौशाम्भी वत्सपत्तनम् ॥ ९७५ ॥  
 उज्जयिनी स्याद्विशालावन्तीपुष्पकरण्डिनी । पाटलिपुत्रं कुसुमपुरं चम्पा तु मालिनी ॥ ९७६ ॥  
 लोमपादकर्णयोः पूर्वसीकोट उमावनम् । कीटीवर्षं याणपुरं स्याच्छोणितपुत्रं च तत् ॥ ९७७ ॥  
 मधुरा तु मधूपत्रं मधुराथ गंजाहयम् । स्यादासिनपुरं हस्तिनीपुरं हस्तिनपुरम् ॥ ९७८ ॥  
 तामलितं दामलितं तामलिनी तमालिनी । सम्यग्पूर्णिष्णुगृहं च स्याद्विदर्भो तु कुण्डिनम् ॥ ९७९ ॥  
 द्वारवर्ती द्वारिका स्यान्नियथा तु नलस्य पूः । प्राकारो वरुणः सान्ने चयो यमोऽस्य पीठभूः ॥ ९८० ॥

१. भूमशब्दः पाण्ड्यादिभिरन्वेति, एव मृत्तिसंश्लेषः। २. जाह्नवोऽपि. ३. अथ प्राग्ज्योतिष माण्डव-चेदि-यङ्ग-अङ्ग-मगधा प्राच्याः, मरवः साल्वाश्च प्रतीच्याः, जालंधर-सायिक-काश्मीर-वारीक-बाल्हीक-तुदक-कारुप-न-म्पाक-सौवीर-प्रत्यमथा उदीच्याः, ओड्राः कुन्तलाश्च अपाच्याः इति. ४. 'वैसय'शब्दस्य उमादितः परप्रयोगः. ५. पटनमपि. ६. 'पुर'शब्दस्य लोमपाद-कर्णाभ्यामन्ययः. ७. गजपुर नागनगरम्. ८. कुण्डिनपुरम्; उज्जिनापुरम्.

कुसूलोऽस्मिन् कोणोणिः कोटिः पाल्यस इत्यपि । आरोहणं तु सोपानं निःश्रेणिस्त्वधिरोहणी ॥ १०१३  
 स्थूणा स्तम्भः शालभञ्जी पाथालिका च पुत्रिका । काष्ठादिचटिता लेप्यमयी लज्जलिकारिका ॥ १०१४  
 नन्धावर्तप्रभृतयो विच्छिन्दा आढ्यवेशमनाम् । समुद्रः संपुटः पेटा स्यान्मञ्जूपाथ शोधनी ॥ १०१५  
 संमार्जनी घट्टकरी वर्धनी च समूहनी । संकरावकरी तुल्यानुदूखलमुलूखलम् ॥ १०१६  
 प्रस्फोटनं तु पवनमवधावस्तु कण्ठनम् । कटः किलिञ्जो मुसलोऽधौ च कण्डोलकः पिटम् ॥ १०१७  
 चालनी तिततः शूर्पं प्रस्फोटनमयान्तिका । तुल्यश्मन्तकमुद्गारं स्यादधिग्रयणी च सा ॥ १०१८  
 स्थास्युखा पिठरं कुण्डं चरुः कुम्भी घटः पुनः । कुटः कुम्भः करीरश्च कलशः कलसो निपः ॥ १०१९  
 हसन्मङ्गाराच्छकटोधानीपाण्यो हसन्तिका । भ्राष्ट्रोऽम्बरीष कबीपमृजीर्यं पिष्टपाकभृत् ॥ १०२०  
 कम्बिर्दधिः खजाकाय स्यात्तर्दूर्दहस्तकः । वार्धान्यां तु गलन्त्यालूः कर्करी करकोऽथ सः ॥ १०२१  
 नालिकैरजः करङ्गस्तुस्यौ कटाहकर्परौ । मणिकोऽलिजरो गर्गरीकलस्यौ तु मन्थनी ॥ १०२२  
 वैशाखः खजको मन्था मन्थानो मन्थदण्डकः । मन्थः क्षुब्धोऽस्य विष्कम्भो मक्षीरः कुटरोऽपि च ॥  
 शालाजिरो वर्धमानः शरावः कौशिका पुमः । मल्लिका चपकः कंसः पारी स्यात्पानभाजनम् ॥ १०२४  
 कुतूश्मर्मेहपात्रं कुतुपं तु तदल्पकम् । दृतिः खल्लश्चर्ममयी लालूः करकपात्रिका ॥ १०२५  
 सर्वमावपनं भाण्डं पात्रामत्रे तु भाजनम् । तद्विशालं पुनः स्थालं स्यात्स्थानमुदधनम् ॥ १०२६

शैलोऽद्रिः शिखरी शिलोच्चयिरी गोत्रोऽचलः सानुमा-

न्मावः पर्वतभूध्रभूधरधराहार्या नैगोऽधोदयः ।

पूर्वाद्रिश्चरमाद्रिरस्त उदगद्रिस्त्वद्रिराण्मेनका-

प्राणेशो हिमवान्हिमालयहिमप्रस्थौ भवानीगुरुः ॥

१०२७

हिरण्यनाभो मैनाकः सुनामश्च तदात्मजः । रजताद्रिस्तु कैलासोऽष्टापरः स्कटिकाचलः ॥ १०२८  
 क्रौञ्चः कुबोऽथ मलय आपाढो दक्षिणाचलः । स्यान्माल्यवान्प्रस्रवणो विन्ध्यस्तु जलपालकः ॥ १०२९  
 शत्रुञ्जयो विमलाद्रिरिन्द्रकीलस्तु मन्दरः । सुबेलः स्यान्निमुकुटस्त्रिफूटस्त्रिकुच सः ॥ १०३०  
 उज्जयन्तो रैवतकः सुदारुः पारियात्रिकः । लोकालोकश्चरुवालोऽथ मेरुः कर्णिकाचलः ॥ १०३१  
 रत्नसानुः सुमेरुः स्वः सर्गिकाशनतो र्गिरिः । शृङ्गं तु शिखरं कूटं प्रपातस्त्वतदो भृगुः ॥ १०३२  
 मेखला मध्यभागोऽद्वैततन्त्रः कटकश्च सः । दरी स्यात्कन्दरोऽर्यातधिले तु गङ्गरे गुहा ॥ १०३३  
 द्रोणी तु शैलयोः संधिः पादाः पर्वन्तपर्वताः । दन्तकास्तु यहस्तिर्यक्प्रदेशात्रिर्गता गिरेः ॥ १०३४  
 अधिलकोर्ध्वभूमिः स्यादधोभूमिरुपलका । स्तुः प्रस्थः सानुरश्मा तु पापाणः प्रस्तरो टपत् ॥ १०३५  
 प्रावा शिलोपलो गण्डशैलाः स्थूलोपलाश्च्युताः । स्यादाकरः खनिः खानिर्गजा धातुस्तु गैरिकम् ॥ १०३६  
 शुक्लपातो पारुशुद्रा कठिनी पटिनी खटी । लोहं कालायसं शङ्खं पिण्डं पारशवं घनम् ॥ १०३७  
 गिरिसारं शिलासारं तीक्ष्णकृष्णामिषे अथः । सिंहानूर्ध्वमण्डूरसरणान्यस्य किट्टके ॥ १०३८  
 सर्वं च तैजसं लोहं विकारस्त्वयसः कुशी । ताम्रं म्लेच्छमुर्गं शूलं रक्तं व्यष्टमुदुम्बरम् ॥ १०३९  
 म्लेच्छशापरभेदाख्यं मर्कटाख्यं कनीयसम् । ब्रह्मवर्धनं वरिष्ठं सीसं तु नीसपन्नकम् ॥ १०४०  
 नागं गण्डूपादभवं वध्रं सिन्दूरकारणम् । वध्रं सर्णारियोगेष्टे यवनेष्टं सुवर्णकम् ॥ १०४१

वङ्गे त्रपुः स्वर्णजनागजीवने मृदङ्गरङ्गे गुरुपत्रपिचटे ।  
स्याश्चक्रसंज्ञं तमरं च नागजं कस्तीरमालीनकसिंहले अपि ॥

१०४२

स्याद्रूपं कलधौतताररजतघेतानि दुर्वर्णकं  
खजूरं च हिमांशुहंसकुमुदामिख्यं सुवर्णं पुनः ।

स्वर्णं हेमहिरण्यहाटकवसूयष्टापदं काञ्चनं  
कल्याणं कनकं महारजतरैगाङ्गेयल्यमाण्यपि ॥

१०४३

कलधौतलोहोत्समयद्विजीजान्यपि गारुडं गैरिकजातरूपे ।

तपनीयचामीकरचन्द्रमर्माजुनिष्कृतात्स्वरकर्तुराणि ॥

१०४४

जाम्बूनदं शातकुम्भं रजतं भूरि भूषणम् । शिरण्यकोशाकुप्यानि हेमि रूपे कृताकृते ॥

१०४५

कुण्यं तु तद्व्यापद्व्यङ्ग्यं सहयमाहतम् । अलंकारसुवर्णं तु गृह्णी कनकमायुधम् ॥

१०४६

रजतं च सुवर्णं च संक्रिष्टे घनगोलकः । पित्तलारोऽधारकूटः कपिलोऽहं सुवर्णकम् ॥

१०४७

रिरी रीरी च रीतिश्च पीतलोहं सुलोहकम् । आक्षी तु राज्ञी कपिला ब्रह्मरीतिर्महेश्वरी ॥

१०४८

कांक्षे विशुत्प्रियं धोषं प्रकाशं वङ्गशुल्बजम् । घण्टाशब्दमसुराहं रवणं लोहजं मलम् ॥

१०४९

सौराष्ट्रके पथलोहं वर्तलोहं तु वर्तकम् । पारदः पारतः सूतो हरवीजं रसश्चलः ॥

१०५०

अश्रकं स्वच्छपद्मं खं मेधाख्यं गिरिजामले । श्रोतोञ्जनं तु कापोतं सौवीरं कृष्णयामुने ॥

१०५१

अथ तुल्यं शिखिमीवं तुल्याञ्जनमयूरके । मूषातुल्यं कांस्पनीलं हेमतारं वितुमकम् ॥

१०५२

स्यात्तु कर्पेरिकातुल्यममृतासङ्गमज्जमम् । रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं तुल्ये दार्वीगुप्फोन्वे ॥

१०५३

पुष्पाञ्जनं रीतिपुष्पं पौष्पकं पुष्पकेतु च । माक्षिकं तु कदम्बः स्याश्चक्रनागाजैनामके ॥

१०५४

ताप्ये नदीजः कामारिलारारिषिटमाक्षिकः । सौगम्री पार्वती काक्षी कार्लिका पर्वटी सती ॥

१०५५

आढकी तुवरी कंसोद्भवा काक्षी मृदाहुया । कासीसं धातुकासीसं खेचरं धातुशेखरम् ॥

१०५६

द्वितीयं पुष्पकाक्षीसं कंसकं नवमौपथम् । गन्धाश्मा शुल्बपामाकुष्ठोरिगन्धिकगन्धकौ ॥

१०५७

सौगन्धिकः शुकपुच्छो हरितामं तु पिञ्जरम् । विडालकं विलगन्धि खजूरं वंशपद्मकम् ॥

१०५८

आलपीतनतालानि गोर्देन्तं नटमण्डनम् । वङ्गारिलोमहृद्वाथ मनोगुप्ता मनःशिला ॥

१०५९

करवीरा नागमाता रोचनी रसनेत्रिका । नैपाली कुनटी गीला मनोहा नागजिह्विका ॥

१०६०

सिन्दूरं नागजं नागं रक्तः शृङ्गारभूषणम् । चीनपिष्टं हंसपादकुम्बिन्दे तु हिङ्गुलः ॥

१०६१

शिलाजतु स्याद्रिजमर्थं गैरैयमश्मजम् । क्षारः काचः कुलाली तु स्याश्चक्षुष्या कुलत्पिका ॥

१०६२

योलो गन्धरसः प्राणः पिण्डो गोर्परसः शशः । रत्नं वस्तु यणिसत्र वेदुर्यं बालवायजम् ॥

१०६३

मरकतं त्वश्मगर्भं गारुतमत्तं हरिन्मणिः । पद्मरागे लोहितकलक्ष्मीपुष्पाक्षणेपेलाः ॥

१०६४

नीलमणिस्त्रिन्द्रनीलः मूचीमुख्यं तु हीरकः । धरारकं रत्नमुख्यं वज्रपर्यायनाम च ॥

१०६५

विराटजो राजपट्टो राजावर्तोऽथ विद्रुमः । रत्ताङ्को रत्तकन्दश्च प्रवालं हेमकन्दलः ॥

१०६६

सूर्यकान्तः सूर्यमणिः सूर्याश्मा दहनोपलः । चन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिश्चान्द्रश्चन्द्रोपलश्च सः ॥

१०६७

१. चपलोऽपि. २. वैष्णवोऽपि. ३. अरिचन्द्रः शुल्बादिभिन्वेति. ४. गोविन्दमणि. ५. नेपात्यपि.  
६. शृङ्गारमणि. ७. हिङ्गुलपि. ८. गोपो रत्तोऽपि. ९. शेणरत्नमणि.

क्षीरतैलस्फटिकाभ्यामन्यौ स्फटिकाविमौ । शुक्तिजं मौक्तिकं मुक्ता मुक्ताफलं रसोद्भवम् ॥ १०६८

इति वृष्णीकाव्यः ।

नीरं पारि जलं दकं कमुदकं पानीयमम्भः कुशं  
तोयं जीवनजीवनीयसलिलाणांस्वम्बु वाः शंवरम् ।  
क्षीरं पुष्करमेघपुष्पकमलान्यापः पयःपाथरी  
कालालं भुवनं वनं वनरसो यादोनिवासोऽमृतम् ॥

कुलीनसं केवलयं च प्राणदं सर्वतोमुखम् । अस्थापास्यागमलाधमगार्धं चातलस्पृशि ॥ १०७०  
निर्झं गभीरं गम्भीरमुत्तानं तद्विलक्षणम् । अच्छं प्रसन्नेऽनच्छं स्याद्विलिप्तं कलुषं च तत् ॥ १०७१  
अवश्यायस्तु तुहिनं प्रालेयं मिहिक्ता हिमम् । स्यान्नोहारस्तुपारश्च हिमानी तु महद्दिमम् ॥ १०७२  
पारावारः सामरोऽधारपारोऽक्षूषारोदध्यर्णवा वीचिमाली ।

यादः स्रोतोवानेदीशः सरसाम्भिसन्धूदन्वन्ती मितद्रुः समुद्रः ॥ १०७३  
आकरो मकराद्राजजलान्निधिधिराशयः । द्वीपान्तरा असंख्यास्ते सप्तैवेति तु लौकिकाः ॥ १०७४  
लयणक्षीरदध्याभ्यसुरेभुस्तादुवारयः । तरङ्गे भङ्गवीच्यूर्मुत्कलिका महति स्थिह ॥ १०७५  
लहपुल्लोलकलोल आवर्तः पयसां भ्रमः । तालूरो बोलकश्चासौ बेला स्याद्द्विरम्भसः ॥ १०७६  
टिण्डीरोऽच्छिकफः केनो बुद्बुदस्थासकौ समौ । मर्षादा कूलभूः कूलं प्रपातः कच्छरोधसी ॥ १०७७  
तटं तीरं प्रतीरं च पुलिनं तण्डलोऽज्जितम् । सैकतं चान्तरीयं तु द्वीपमन्तर्जले तटम् ॥ १०७८  
तत्परं पारमचारं त्वर्थाक्पान्नं तदन्तरम् । नदी हिरण्यवर्णा स्याद्रोधोवक्त्रा तरङ्गिणी ॥ १०७९

सिन्धुः क्षैवलिनी बहा च हृदिनी स्रोतसिनी निम्नगा  
स्रोतो निर्झरिणी सगिञ्च तटिनी कूलकपा बाहिनी ।  
कर्तुर्द्वीपवती समुद्रदयिताधुन्यौ खवन्तीसर-

स्वत्यौ पर्वतजापगा जलधिगा कुल्या च जम्भालिनी ॥ १०८०  
गङ्गात्रिपथगा भागीरथी त्रिदशदीर्घिका । त्रिस्तोता जाह्नवी मन्दाकिनी भीष्मकुमारसूः ॥ १०८१  
सगिन्द्रा विष्णुपदी सिद्धसःसर्गिखौपगा । ऋषिकुल्या हैमवती स्वर्वापी हरशेखरा ॥ १०८२  
यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी । रेवेन्दुजा पूर्वगङ्गा नर्मदा मेकलाद्रिजा ॥ १०८३  
गोदा गोदावरी तापी तपनी तपनात्मजा । शुतुद्रिस्तु शतद्रुः स्यात्कावेरी स्वर्धजाह्वी ॥ १०८४  
करतोया सदानीरा वैन्द्रभागा तु चन्द्रका । वासिष्ठी गोमती तुल्ये ब्रह्मपुत्री सरस्वती ॥ १०८५  
विषाद्विषाशाजुनी तु बाहुदा सैतबाहिनी । वैतरणी नरकस्था स्रोतोम्भःसरणं सतः ॥ १०८६  
प्रवाहः पुनरोवः स्याद्वेणी भारा रयश्च सः । षट्स्तीर्थावतारोऽमृतद्वौ पूरः एवञ्च सः ॥ १०८७  
पुटभेदास्तु वैश्रवणि भ्रमास्तु जलनिर्गमाः । परीवाहा जलोच्छ्वासाः कूपकास्तु विदारकाः ॥ १०८८

१. कं वन्धम् इति द्वे नामनी इत्येक. २. भृगमहिषी, भूमिकाभूम्योऽपि. ३. ईशपदं यादःप्रश्रुतिभिर-  
न्वेति, यौगिकत्वात्—यादःपतिरित्यादयः. ४. आकरशब्दो रत्नान्ताभ्यामन्वेति, यौगिकत्वात्—मकरालयो रत्नारि-  
रपि. ५. जलशब्दो निष्पादिभिरन्वेति, यौगिकत्वात्—वारिनिधिः वारिराशिरित्यादयः. ६. स्पृष्टं भोक्षणाप्यन्वेति.  
७. आपगापदं सिद्धपदेनाप्यन्वेति. ८. कलिन्दतनयापि. ९. चान्द्रभागा च. १०. चक्राणि च.

प्रणाली जलमार्गोऽथ पानं कुल्या च सारणिः । सिकता बालुका विन्दो वृषत्पृषतविभुषः ॥१०८९  
 जम्बालेर्चिकिलौ पङ्कः कर्मश्च निषद्वरः । शार्दो हिरण्यबाहुस्तु शोणो नदे पुनर्वहः ॥ १०९०  
 मिथ उध्यः सरस्वाश्च द्रहोऽगाधजलो हृदः । कूपः स्यादुदपानोऽन्धुः प्रहिर्नेमी तु तन्त्रिका ॥१०९१  
 नान्दीमुखो नान्दीपटो वीनाहो मुखबन्धने । आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपोऽथ दीर्घिका ॥१०९२  
 वापी स्यात्कुम्भकूपे तु चूरी चूण्डी च चूतकः । वैद्वाटकं घटीयञ्चं पारावर्तोऽरघट्टकः ॥ १०९३  
 अखातं तु देवखातं पुष्करिण्यां तु स्वातरुम् । पद्माकरस्तडामः स्यात्कासारः सरसी सरः ॥१०९४  
 वैशान्तः पल्लवोऽल्वं तैत्परिखा खेयखातके । स्यादालवालामावालमावापः स्थानकं च सः ॥१०९५  
 आधारस्त्वम्भसां यन्धो निर्झरस्तु झरः सरिः । वत्सः स्रवः प्रस्रवणं जलाधारा जलाशयाः ॥१०९६  
 इति जलकाय ।

वह्निर्वृहद्भानुहिरण्यरेतसौ धर्नजयो हव्यहविर्हृताशनः ।  
 कृपीटयोनिर्दमुना विरोचनाशुशुक्षणी छागरथस्तनूनपात् ॥ १०९७  
 कृशानुवैश्वानरवीतिहोत्रा वृषाकपिः पावकचित्रभानू ।  
 अप्सिप्तधूमध्वजकुण्डलवर्त्मोच्चिष्मच्छर्मागर्भतमोऽग्न्युक्ताः ॥ १०९८  
 शोचिष्केन्द्रः शुचिहुतवहोपर्वुधा सप्तमञ्च-  
 ज्वालाजिह्वो ज्वलनशिखिनौ जागृविर्जातवेदः ।  
 र्वाहिः शुष्मानिलसखवसू रोहिताश्वश्रयाशौ  
 र्वाहिर्ज्योतिर्दहनवह्नौ हव्यवाहोऽनलोऽग्निः ॥ १०९९  
 विभावसुः सप्तोदधिः स्वाहाग्नेयी प्रियास्य च । और्वः संवर्तकोऽब्धश्चर्मिर्वाडवो षड्वामुत्तः ॥११००  
 दवो दावो दनवह्निर्मैघवह्निरिन्दः । छागणस्तु करीपाग्निः कुकूलस्तु तुपानलः ॥ ११०१  
 संतापः संजवगे वाप्य ऊष्मा जिह्वाः स्युरर्चिषः । हेतिः कीला शिखा ज्वालाचिर्झलका महत्यपि ॥  
 स्फुलिङ्गोऽग्निप्रकोणो लातज्वालोल्फालातमुल्मुकम् । धूमः स्याद्वायुवाहोऽग्निवाहो दहनकेतनम् ॥११०३  
 अम्भःसूः करमालश्च सरीर्जामृतयाद्वपि । तडिदैरायती विशुबलाशम्पाचिरेप्रभा ॥ ११०४  
 आकालिकी शतहृदा ऋक्षला चपलाशनिः । सौदामनीक्षणिका च ह्रादिनी जलबालिका ॥११०५  
 इत्यग्निकायः ।

वायुः समीरसमिरी पवनाशुगौ नभःश्वासी नभस्वदनलध्वसनाः समीरणः ।  
 वातोऽहिकान्तपवमानमरुत्प्रकम्पनाः कम्पाङ्कनिलगतिर्गन्धवहप्रभस्रनाः ॥ ११०६  
 मातरिश्वा जगध्याणः पृषदश्चो महाबलः । मारुतः स्पृशो नो दैत्यदेवो हञ्जसा स वृष्टियुक् ॥११०७  
 प्राणो नासाग्रहजभिपादाङ्गुष्ठान्तगोनरः । अपानपवनो मन्यापृष्ठपृष्ठान्तपार्श्विणः ॥ ११०८  
 समानः संधिहृन्नाभिपूदानो हृच्छिरोन्तरे । सर्वलग्नृत्तिको व्यान इत्यङ्गे पञ्च वायवः ॥ ११०९  
 इति वायुकाय ।

१. चिरकहोऽपि. २. उद्धाटनमपि, उद्धातनमपि. ३. सल्लमपि अद्यानयन्दो ह्य्यादैत्येति, यौगिकत्वात्-  
 इव्ययुक् इत्यादयः. ४. दम्ना अपि. ५. जिह्वशब्दः सप्तादिभिरन्वेति. ६. व्यस्तं समस्त च. ७. क्षणप्रभा च.  
 ८. सदागतिरपि. ९. गन्धवाहोऽपि.

अरण्यमटवी सन्नं वार्क्षं च गहनं शयः । कान्तारं विपिनं कक्षः स्यात्पण्डं काननं वनम् ॥ १११०  
 दवो दावः प्रस्तारस्तु तृणाटव्यां क्षपोऽपि च । अपोपाभ्यां वनं वेलमागमः कृत्रिमे वने ॥ ११११  
 निष्कुटस्तु गृहारामो वाह्यारामस्तु पौरकः । आक्रीडः पुनरुद्यानं राश्यां त्वन्तःपुरोचितम् ॥ १११२  
 तदेव प्रमदवनममासादेस्तु निष्कुटे । वाटी पुष्पाट्टाक्षाद्यासौ क्षुद्रारामः प्रसीदिका ॥ १११३

वृक्षोऽथः शिखरी च शाखिफलदावर्द्धिरिद्रुद्रुमो

जीर्णो दृष्टिपी कुटः क्षितिरुहः कारस्करो विष्टरः ।

नन्दावर्तकरालिकौ तरुवसू पर्णा पुलान्वेक्षिणः

सालानोकहगच्छपादपनगा रुक्षागमौ पुष्पदः ॥

१११४

कुञ्जनिष्कुञ्जकुडङ्गाः स्थाने वृक्षैर्धृतान्तरे । पुण्येस्तु फलवान्बृक्षो वानसलो विना ॥ तैः ॥ १११५

फलवान्वनस्पतिः स्यात्फलवान्वन्धः फलेग्रहिः । फलवन्ध्यस्तवकेशी फलवान्फलिनः फली ॥ १११६

औषधिः स्यादोषधित्तु फलपाकावमानिका । क्षुपो द्वक्षशिफाशाखः प्रततिर्व्रततिर्लता ॥ १११७

वक्षस्पत्न्यां तु प्रतानिन्यां गुल्मिन्युपलवीरुधः । स्यात्प्ररोहोऽङ्कुरोऽङ्कुरो रोहश्च स तु पर्वणः ॥ १११८

समुत्थितः स्याद्वलिशं शिखाराखालताः समाः । साला शाला स्कन्धशाखा स्कन्धः प्रकाण्टमसके ॥

मूलाच्छाखावधिर्गण्डिः प्रकाण्टोऽथ जटाशिफा । प्रकाण्डरहिते सप्त्यो विटपो गुल्म इत्यपि ११२०

शिरोनामाग्रं शिखरं मूलं पुष्पोद्भिनाम च । सारो मज्जि लैचि च्छली चोर्वं वल्कं च वल्कलम् ॥ ११२१

स्पाणी तु ध्रुवकः शङ्कुः काष्ठे दलिकदारुणी । निष्कुहः कोटरो ज्ञामक्षरिर्वहिरिश्च सा ॥ ११२२

पञ्च पलाशं छदनं यर्षं पर्णं छदं दलम् । नवे तस्मिन्किसलयं किसलं पक्षयोऽथ तु ॥ ११२३

नवे प्रवालोऽस्य फोशी शुद्धा मादिरदलसता । विस्तारविटपौ तुल्यौ प्रसूनं कुसुमं सुमम् ॥ ११२४

पुष्पं सूतं सुमनसः प्रसवश्च मणीवक्त्रम् । जालकक्षारकौ तुल्यौ कलिकायां तु क्रोरकः ॥ ११२५

कुम्भले मुकुलं गुब्बे गुच्छस्तवकगुत्सकाः । गुलुच्छोऽथ रजः पीपं परागोऽथ रसो मधु ॥ ११२६

मकरन्दो मरन्दश्च द्युन्तं प्रसववन्धनम् । प्रयुदोज्जृम्भकुष्ठानि व्याकोशं विकचं स्मितम् ॥ ११२७

जन्मपितं विकसितं दलितं स्फुटितं स्फुटम् । प्रकुष्ठोत्कुष्ठसंकुष्ठोच्छ्रितानि विजृम्भितम् ॥ ११२८

रमेरं विनिद्रमुन्निद्रयिमुद्रहसितानि च । संकुचितं तु निद्राणं भीलितं मुद्रितं च तद् ॥ ११२९

फलं तु सस्यं तच्छुष्कं वानमामं शलाह च । ग्रन्थिः पर्व पृथ्वीजकोशी शिम्वा शमी शिमिः ११३०

शिम्बिश्च पिप्पलोऽश्वत्थः श्रीवृक्षः कुञ्जराशनः । कृष्णायासो बोधितरुः द्वसस्तु पर्कटी जटी ॥ ११३१

न्यग्रोधस्तु स्रष्टुपात्साहटो वैश्रवणालयः । उदुम्बरो जम्बुफलो मशकी हेमदुग्धकः ॥ ११३२

काकोन्दुयारिका फल्गुर्मलपुर्णघनेफला । आम्रधृतः सैहकारः सप्तपर्णस्त्वयुक्छदः ॥ ११३३

शिशुः शोभाजनोक्षीवतीक्ष्णगन्धकमोचकाः । श्वेतेऽथ श्वेतमग्निः पुंनागः स्रगर्णिका ॥ ११३४

यकुलः केसरोऽशोकः कंकेलिः ककुभोऽर्जुनः । मालूरः श्रीफलो विल्वः किंकिरानः कुरण्टकः ११३५

त्रिपन्नयः पलाशः स्यात्किङ्करो ब्रह्मपादपः । तृणराजसलसालो रम्भा मोचा कदल्यपि ॥ ११३६

करवीरो हयमारः फुटजो गिरिमल्लिका । विदुलो वेतसः शीतो वानीरो वज्रुनो रयः ॥ ११३७

किर्कन्धुः कुयली कोलिर्नदर्यथ हलिप्रियः । नीपः कदम्बः सालस्तु सर्जोरिष्टस्तु केमिलः ॥ ११३८

१. वनशब्दः अपोषाभ्यामन्वेति. २. वाटीशब्दः पुष्पशृण्णाम्नामन्वेति. ३. योगिकस्तात्—कुजमदीकहादयः ।

४. चरणपोऽपि. ५. स्वचापि. ६. आकन्दोऽपि. ७. कुरण्टकोऽपि; कुरण्टक इत्यन्ये. ८. पर्वन्धूरपि.



निम्बोऽरिष्टः पिचुमन्दः समौ पिचुलझावुकौ । कर्पासस्तु वादरः स्यात्पिचव्यस्तूलकं पिचुः ॥ ११३९  
 आरग्वधः कृतमाले वृषो वासाटरूपके । करञ्जस्तु नक्तमालः स्नुहिर्वज्रो महातरुः ॥ ११४०  
 महाकालस्तु किंपाके मन्दारः पारिमद्रके । मधूकस्तु मधुघ्निलो गुडपुष्पो मधुद्रुमः ॥ ११४१  
 पीलुः सिनो गुडफलो गुग्गुलुस्तु पलंकषः । राजादनः पिथालः स्यात्तिनिशस्तु रथद्रुमः ॥ ११४२  
 नागरङ्गस्तु नैरङ्ग इहृदी तापसद्रुमः । काश्मीरी मद्रपर्णी श्रीपर्वण्यम्लिका तु तन्तिट्टी ॥ ११४३  
 शैलुः श्लेष्मान्तकः पीतसालस्तु मिषकोऽसनः । पाटलिः पाटला भूर्जो बहुत्वको मृदुच्छदः ॥ ११४४  
 द्रुमोत्पलः कर्णिकारे निचुले हिज्जलेऽज्जलौ । धात्री शिवा चामलकी कलिरक्षो विभीतकः ॥ ११४५  
 हरीतक्यमया पथ्या त्रिफला तरुफलत्रयम् । तैर्पिच्छस्तु तमालः स्वाशम्पको हेमपुष्पकः ॥ ११४६  
 निर्गुण्डी सिन्धुधारेऽतिमुक्तके माधवीलता । वासन्ती चौहृपुष्पं तु जैपा जातिस्तु मालती ॥ ११४७  
 मल्लिका स्याद्विचकिलः सप्तला नवमालिका । मागधी वृषिका सा तु पीता स्यादेमपुष्पिका ॥ ११४८  
 मिषङ्गः फलिनी इयामा वन्धूको वन्धुजीवकः । करुणे मल्लिकापुष्पो जम्बीरे जम्भगन्मलौ ॥ ११४९  
 मातुलङ्गो बीजपूरः करीरफकरी समौ । पञ्चाङ्गुलः स्यादेरण्डे धातक्यां धातुपुष्पिका ॥ ११५०  
 कपिकच्छरात्मगुप्ता धत्तूरः कनकाह्वयः । कपित्थस्तु दधिकेलो नालिकेरस्तु लाङ्गली ॥ ११५१  
 आन्नातको वर्पपापी केतकः क्रकचच्छदः । कोविदारे पुगपञ्चः शङ्खनी तु गजप्रिया ॥ ११५२  
 वंशो वेणुर्न्यवफलस्त्वचिस्तारस्तृणध्वजः । मस्करः शतपर्षो च स्वनवान्स तु कीचकः ॥ ११५३  
 तुकाक्षीरी वंशक्षीरी लवक्षीरी वंशरोचना । पूगे क्रमुकगूवाकौ तस्योद्वेगं पुनः फलम् ॥ ११५४  
 ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागपर्षोयवक्षपि । तुम्बूलायूः कृष्णला तु गुञ्जा द्राक्षा तु गोक्षनी ॥ ११५५  
 मृद्वीका हारहूरा च गोक्षुरस्तु त्रिकण्टकः । खट्वेष्ट्रा स्थलद्विष्ट्रादौ गिरिकर्ण्यपरजिता ॥ ११५६  
 ध्यात्री निर्दिग्धिका कण्टकारिका स्यादधामृता । वत्सादनी गुञ्जी च विशाला त्विन्द्रवारुणी ॥ ११५७  
 वशीरं धीरणीमूले ह्रीवेरे चालकं जलम् । प्रपुष्पाडस्त्वेडगजो दद्रुमश्चकमर्दकः ॥ ११५८  
 लट्वायां महारजनं कुसुमं कमलोत्तरम् । लोभे तु मालवो रोप्रतिल्वशावरमार्जनाः ॥ ११५९  
 मृणालिनी पुटकिनी नलिनी पङ्कजिन्धपि । कमलं नलिनं पद्ममरविन्दं कुशेशयम् ॥ ११६०  
 परं शतसहस्राभ्यां पञ्चं राजीवपुष्करे । विसप्रमूनं भालीकं तामरसं महोत्पलम् ॥ ११६१  
 तज्जलात्सरसः पङ्क्यापरे रूडुहजम्भजाः । पुण्डरीकं सिताम्भोजमप रक्तसरोरहे ॥ ११६२  
 रक्षात्पलं कोकनदं कैरविण्यां कुमुद्वती । उत्पलं स्यात्कुसुमलवं कुवलं कुवलं कुवम् ॥ ११६३  
 श्वेते तु तत्र कुमुदं कैरवं गर्दभाह्वयम् । नीले तु स्यादिन्दीवरं हल्दकं रक्तसंध्यके ॥ ११६४  
 सौगन्धिकं तु कटारं धीजकोशो वराटकः । कर्णिका पद्मनालं तु मृणालं तन्तुलं विसम् ॥ ११६५  
 किञ्चनकं केसरं संवर्तिका तु स्यान्नवं दलम् । करहाटः शिफा च स्यात्कन्दे सलिलजम्भनाम् ॥ ११६६  
 उत्पलानां तु शालूकं नील्यां शैवालशेवले । शैवालं शैवलं शैपालं जैलाच्छूकनीलिके ॥ ११६७  
 धान्यं तु सरयं सीलं च ग्रीहिः स्तम्भकरिञ्च तत् । आशुः स्यात्पाटलो ग्रीहिर्गमैपाकी तु पण्डितः ॥  
 शालयः कलमायाः स्युः फलमस्तु कलामकः । लोहितौ रक्तशालिः स्यान्महाशालिः सुगन्धिकः ॥ ११६९

१. वाशा च. २. अटस्योऽपि. ३. प्रियालोऽपि. ४. नापेक्षोऽपि. ५. विभेदकोऽपि. ६. तापिच्छोऽपि.  
 ७. अपापि. ८. दद्रुमश्चको जलविम्बोऽनुयन्ति, योगिकत्वात्-चारिजसरसीहृदादयः. ९. कुमुदिन्यपि. १०. कुसुम  
 अपि. ११. जलशब्दस्य शृङ्गादिनान्ययः.

यवो ह्यप्रियस्तीक्ष्णशूक्तोऽकम्पस्त्वसौ हरिन् । मङ्गल्यको मसूरः स्यात्कलायस्तु सैतीनकः ॥११७०  
 हरेणुः खण्डिकश्चाथ चणको हरिमन्थकः । मायस्तु मदनो नन्दी वृष्यो बीजवरो वली ॥ ११७१  
 गुद्रस्तु प्रवनो लोभ्यो वलाटो हरितो हरित् । पीतेऽस्मिन्वसुखण्डीरप्रवेतजयशारदाः ॥ ११७२  
 कृष्णे प्रवरवासन्तहरिमन्थजशिम्बिकाः । वनमुद्रे तुवरकनिगूढककुलीनकाः ॥ ११७३  
 खण्डी च राजमुद्रे तु मकुष्ठकमयुष्टकौ । गोधूमे सुमनो वहे निष्पावः सितशिम्बिकः ॥ ११७४  
 कुलत्पस्तु कालवृन्तास्ताम्रवृन्ता कुलत्पिका । आढकी तुवरी वर्णा स्यात्कुलमापस्तु यावकः ॥११७५  
 नीवारस्तु वनघ्नीहिः श्यामाकश्यामकौ समौ । कङ्कुस्तु कङ्कुनी कङ्कुः प्रियङ्गुः पीततण्डुला ॥ ११७६  
 सा कृष्णा मधुका रस्ता शौधिका मुशटी सिता । पीता माधव्यथोदालः कोद्रवः कोरदूपकः ॥११७७  
 चीनकस्तु काककक्षुर्यचनालस्तु पोऽनलः । जूर्णाह्वयो देवधान्यं जोजाला बीजपुष्पिका ॥ ११७८  
 शर्ण भङ्गा मातुलानी स्यादुमा तु क्षुमातसी । गवेधुका गवेधुः स्याज्जर्जिलोऽरण्यजस्तिलः ॥११७९  
 पण्डितिले तिलपिञ्जलितलपेजोऽथ सर्पपः । कदम्बकस्तन्तुभोऽथ सिद्धार्थः श्वेतसर्पपः ॥ ११८०  
 मापादयः शमीधान्यं शूकधान्यं पयादयः । स्यात्सस्यशूकं किंशारः कैशिशं सस्यशीर्षकम् ॥११८१  
 स्तम्बस्तु गुच्छो धान्यादेर्नालं काण्डोऽफलस्तु सः । पलः पलालो धान्यत्वक्स्तुपो बुसे कडंगरः ॥  
 धान्यमावसितं रिद्धं तत्पूतं निर्जुसीकृतम् । मूलपत्रकरीरामफलकाण्डाविरुद्धकाः ॥ ११८२  
 लक्षपुष्पं कवकं शाकं दशाधा शिग्रुकं च तत् । तण्डुलीयस्तण्डुलेरो मेघनादोऽल्पमारिपः ॥११८४  
 धिम्बी रक्तफला पीलुपर्णी स्यात्पुण्ड्रिकेरिका । जीवन्ती जीवनी जीवा जीवनीया मधुलवा ॥११८५  
 वास्तुकं तु क्षारपत्रं पालङ्कायं मधुसूदनी । रसोनो लसुनोऽरिष्टो म्लेच्छकन्दो महौषधम् ॥११८६  
 महाकन्दो रसोनोऽन्यो यज्ञनो दीर्घपत्रकः । भृङ्गराजो भृङ्गरजो मार्कवः केशरक्षणः ॥ ११८७  
 काकमाची वायसी स्यात्कारिवेहः कठिलकः । कृष्माण्डकस्तु कर्कोरुः कोशतकी पटोलिका ॥११८८  
 चिर्मटी कर्कटी वालुक्येर्वाकृष्णपुषी च सा । अशोभिः सूरणः कन्दः शृङ्गवेरकमार्दकम् ॥ ११८९  
 कर्कोटकः किलासप्रसिक्तापत्रः सुगन्धकः । मूलकं तु हरिपर्णं सेकिमं हस्तिदन्तकम् ॥ ११९०  
 तृणं नडादि नीवारादि च शर्णं तु तत्रयम् । सौगन्धिकं देवजग्धं पीरं कक्षुणरोहिपे ॥ ११९१  
 दर्भः कुशः कुधो वह्निः पवित्रमथ तेजसः । गुन्द्रो मुञ्जः शरो दूर्वा त्वनन्ता शतपत्रिका ॥ ११९२  
 हरिताली रुहा पीटगलस्तु धमनो नडः । कुरुविन्दो मेघनामा मुला गुन्द्रा तु सोत्तमा ॥ ११९३  
 वल्वजा उल्लवोऽथेक्षुः साद्रसालोऽक्षिपत्रकः । भेदाः कान्तारपुण्ड्रायास्तस्य मूलं तु मोरटम् ॥११९४  
 काशस्त्रिपीका घासस्तु यवसं तृणमर्जुनम् । विपः क्ष्वेडो रसस्तीक्ष्णं गरलोऽथ हैलाहलः ॥११९५  
 घासनाभः कालकूटो प्रसपुत्रः प्रदीपनः । सौराष्ट्रिकः शौत्तिकेयः काकोलो दारदोऽपि च ॥११९६  
 अहिच्छन्नो मेपशृङ्गकुष्ठवालूकनन्दनाः । कैराटको हैमवतो मर्कटः करवीरकः ॥ ११९७  
 सर्पपो मूलको गौरार्द्रकः सत्तुकर्दमौ । अङ्गोद्वेसारः कालिङ्गः शृङ्गिभो मधुसिक्पकः ॥ ११९८  
 इन्द्रो लाङ्गलिको विस्फुलिङ्गपिङ्गलगीतमाः । मुस्तको दालवश्रेति स्यावरा विपजातयः ॥ ११९९  
 कुरण्ट्याया अमबीजा मूलजास्तृपलादयः । पर्वयोऽनय इक्ष्वायाः स्कन्धजाः सल्लकीमुखा ॥१२००  
 शाल्यादयो बीजरुहाः संमूर्च्छजास्तृणादयः । स्युर्वनस्पतिकायस्य पडेते मूलजातयः ॥ १२०१

इति धनस्पतिकायः ।

नीलहृद् वृमिरन्तर्जं क्षुद्र कीटो बहिर्भव । पूलकास्तूमयेऽपि स्युः क्षीरसा वृमयोऽणवः ॥ १२०२  
 काष्ठकीटो धुणो गण्डूपदं त्रिचुलकं कुसू । भूलता गण्डूपदी तु शिल्पसपा जलौकसः ॥ १२०३  
 जलालोना जलूका च जलौना जलसर्पिणी । मुक्तास्फोटोऽध्विमण्डूकी श्रुक्ति वम्बुस्तु वारिजः ॥  
 त्रिरेख पोडशावर्तं शङ्खोऽथ क्षुद्रकम्बवः । शङ्खनका क्षुद्रनाथ शम्भूरास्तम्बुमात्रजा ॥ १२०५  
 नपर्देस्तु हिरण्य स्यात्पणास्थिक्वराट्वयौ । दुर्गामा तु दीर्घकोशी पिपीलिनस्तु पीलकः ॥ १२०६  
 पिपीलिका तु हीनाङ्गी ब्राह्मणी स्थूलशीर्षिका । धृतली पिङ्गवपिशायोपजिह्वोपदेहिका ॥ १२०७  
 वक्षुपदीका लिक्ता तु रिक्ता यूना च पट्टपदी । गोपालिना महाभीरुर्गोमयीत्था तु गर्दभी ॥ १२०८  
 मरुणस्तु कोलकुण उद्दश त्रिदिभोत्सुणौ । इन्द्रगोपस्तमिरजो वैराट्क्षितिभोऽमिरः ॥ १२०९  
 ऊर्णनाभस्तनुवायो जालिरो जालकारकः । कुंभिमर्कटको लूतालालासोऽनष्टपाशः सः ॥ १२१०  
 वर्णजलौका तु नर्गनीटा शतपदी च सा । वृक्षिको द्वेष्ट आलालिरल तत्पुच्छकण्ठकः ॥ १२११  
 भ्रमरो मधुकृद्भक्षश्चरीरः शिलीमुखः । इन्द्रिन्द्रोऽसी रोल्म्बो द्विरेकोऽस्य वैडक्यः ॥ १२१२  
 मोक्ष तु पुष्पमधुनी खद्योतो ज्योतिरिङ्गः । पतङ्ग शलभ क्षुद्रा सरवा मधुमक्षिका ॥ १२१३  
 माक्षिकादि मधु क्षौद्र मधूच्छिष्ट तु सिक्थकम् । वर्वणा मक्षिका नीला पुत्तिका तु पतङ्गिका ॥ १२१४  
 वनमक्षिना तु दशो दशी तज्जगतिरक्षिका । तैलाटी बरटा गन्धोली साधीरी तु चीरका ॥ १२१५  
 झिल्लीना झिल्लिका वर्षिकरी भृङ्गादिना च सा । पशुस्तिर्यङ्चरिर्हिंसेऽस्मिन्व्यालः श्वपदोऽपि च ॥ १२१६  
 हस्ती मतङ्गजगज्जटिपन्नर्थनेकपा मातङ्गवारणमहामृगसामगोनयः ।

स्तम्भेरपद्विरदसिन्धुरनागदन्तिनो दन्तावलः करटिकुञ्जरकुम्भिपीलवः ॥ १२१७

इयं फरेणुर्जोऽस्य स्त्री धेनुना वशापि च । भद्रो मन्द्रो मृगो मिश्रश्चतस्रो गजजातयः ॥ १२१८  
 कालेऽप्यजातदन्तश्च खल्पाङ्गश्चापि मत्पुणः । पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात्पेतो दशवर्षिणः ॥ १२१९  
 विक्रो विंशतिवर्षः स्यात्स्वर्णजिह्वादब्दकः । पूषनाथो पूषपतिर्गते प्रभिन्नगर्जितौ ॥ १२२०  
 मदोरग्रे मदकलः समानुद्गन्तनिर्मदौ । सज्जितः कल्पितस्तिर्यग्धातोः परिणतो गजः ॥ १२२१  
 व्यालो दुष्टगजो गम्भीरवेद्ययमताङ्कुशः । राजयाज्ञसूँपवाद्या सनाढ्यः समरोचितः ॥ १२२२  
 उदप्रदक्षीपादन्तो बहूना घटना घटा । मदो दानः प्रवृत्तिश्च यमपुः करशीकरः ॥ १२२३  
 हस्तिनासा करः शृण्णा हस्नोऽस्मात् तु पुष्करम् । अङ्गुलिः कर्णिका दन्तौ विषाणौ स्क्न्ध आसनम्  
 वर्णमूलं चूलिना स्यादीपिका ललितकूटनम् । अपाङ्गदेशो निर्याणः गण्डस्तु करटः कटः ॥ १२२५  
 अवमहो ललाटः स्यादारक्षः कुम्भयोरग्रे । कुम्भौ तु शिरसः पिण्डौ कुम्भयोरन्तरं विदुः ॥ १२२६  
 पातकुम्भस्तु तस्याथो बाहिस्थः तु ततोऽप्यधः । बाहिस्थाधः प्रतिमानः पुच्छमूलः तु वेचकः ॥ १२२७  
 दन्तभागः पुरोभागः पक्षभागस्तु पार्श्वकः । पूर्वस्तु जह्वादिदेशो गात्रः स्यात्पश्चिमोऽर्धरा ॥ १२२८  
 पिन्धुजालः पुनः पञ्च गृहल्लो निगन्धोऽन्धुः । हिंजीरश्च पादपाशो वारिस्तु गजबन्धपूः ॥ १२२९  
 त्रिपदी गात्रयोर्धन्वः एकस्मिन्नवरेऽपि च । तोत्रं वेणुनामालानं बन्धस्तम्भोऽङ्कुशः गृथि ॥ १२३०  
 अपष्टः लङ्कुशस्याग्रं यातमङ्कुशवारणम् । निपादिना पादकर्मं यत वीतः तु तद्वयम् ॥ १२३१

१ त्रिचुलकोऽपि २ किमिरपि ३ द्वुतोऽपि ४ इकारातो नकारातो वा ५ तेन पण्यदः, पद्विः,  
 पट्टचणः, इत्यादयः ६ तेन पुष्पलितः पुष्पधयः, मधुजवः, मधुलितः, मधुपः, इति सिद्धम् ७ ऊपवालोऽपि  
 ८ अवरापि ९ निगलोऽपि

कक्ष्या दूष्या वरत्रा स्यात्कण्ठबन्धः कलापकः । घोटकस्तुरगस्तादर्थ्यस्तुरंगोऽश्वस्तुरंगमः ॥ १२३२  
 गन्धर्वोऽर्षो सतिवीती वाहो वाजी हयो हरिः । वटवाधा प्रसूयामी किशोरोऽल्पवया हयः ॥ १२३३  
 जवाधिकस्तु जवनो रथ्यो वोढा रथस्य यः । आजानेयः कुलीनः स्यात्तत्तद्देशास्तु सैन्यवाः ॥ १२३४  
 वनायुजाः पारशीकाः काम्योजा बालिहकादयः । विनीतस्तु साधुवाही दुर्विनीतस्तु शकलः ॥ १२३५  
 कश्यपः कशाहो हृद्वक्त्रायती श्रीवृक्षकी हयः । पथभद्रस्तु हृष्टमुखपार्थ्यं पुष्पितः ॥ १२३६  
 पुच्छोरः खुरकेदास्यैः सितैः स्यादष्टमङ्गलः । श्वेतं तु कर्ककोकाहौखोद्गाहः श्वेतपिङ्गले ॥ १२३७  
 पीयूषवर्णं सेराहः पीते तु हरियो हये । कृष्णवर्णं तु खड्गाहः कियाहो लोहितो हयः ॥ १२३८  
 आनीलस्तु नीलकोऽथ त्रिपूहः कपिलो हयः । बोद्धाहस्त्रयमेव स्यापाण्डुकेंसरचालधिः ॥ १२३९  
 उराहस्तु ममाकपाण्डुः कृष्णजङ्घो भवेद्यदि । सुरूहको गर्दमाभो बोरुखानस्तु पाटलः ॥ १२४०  
 कुलाहस्तु मनाकपीतः कृष्णः स्याद्यदि जानुनि । उकनाहः पीतरक्तच्छायः स एव तु कश्चित् ॥ १२४१  
 कृष्णरक्तच्छविः प्रोक्तः शोणः कोकनदच्छविः । हरितः पीतहरितच्छायः स एव हालकः ॥ १२४२  
 पङ्कलः सितकाचाभो हलाहश्चित्रितो हयः । यवुरन्धोऽधमेघीयः प्रोपमन्धस्य नासिका ॥ १२४३  
 मध्यं कश्यपं निगालस्तु गङ्गोद्देशः खुराः शफाः । अप पुच्छं बालहस्तो लाङ्गूलं लूम बालधिः ॥ १२४४  
 अपावृत्तपरावृत्तलुठितानि तु वेष्टिते । धोरितं वस्त्रितं म्रुत्युसेजितोत्तेरितानि च ॥ १२४५  
 गतयः पथ धाराख्यास्तुरंगाणां क्रमादिमाः । तत्र धौरितकं धौर्य धोरणं धोरितं च तत् ॥ १२४६  
 वधुकङ्कशिखिक्रोडगतिवद्वस्त्रितं पुनः । अमकायसमुल्लासात्कुचितासं नतत्रिकम् ॥ १२४७  
 लुठितं तु लङ्घनं पक्षिमृगगलनुहारकम् । उत्सेजितं रेचितं स्यान्मध्यवेगेन या गतिः ॥ १२४८  
 उत्तेरितमुपकण्ठमास्कन्दितकमिलपि । उत्क्रुत्योत्क्रुल गमनं कोपादिबाखिलैः पदैः ॥ १२४९  
 आश्वीनोऽध्वा स योऽश्वेन दिनेनैकेन गम्यते । कवी खलीनं कविका कवियं मुखयन्त्रम् ॥ १२५०  
 पथाङ्गी वक्त्रपट्टे तु तलिका तलसारकम् । दामाश्वनं पादपाशः प्रक्षरप्रखरी समौ ॥ १२५१  
 चर्मदण्डे कशा रश्मौ वेल्गावक्षेपणी कुशा । पर्याणं तु पत्नयनं धीतं फल्गु हयद्विपम् ॥ १२५२  
 वेत्तरोऽश्वतरो वेगसरश्चाप क्रमेलकः । कुलनाशः शिशुनामा शलो भोलिर्मरुप्रियः ॥ १२५३  
 मेयो महाङ्गो वासन्तो द्विककुडुर्गलङ्घनः । भूतप्र वृष्टो दाहरो रवणः कण्ठकासनः ॥ १२५४  
 दीर्घमीवः कैलिकीर्णः करभस्तु त्रिहायणः । स तु शृङ्खलको दारुमयैः स्यात्पादबन्धनैः ॥ १२५५  
 गर्दभस्तु चिरमेही बालेयो रासभः खरः । चक्रीवाङ्गशङ्खकर्णोऽथ ऋषभो वृषभो वृषः ॥ १२५६  
 बाढवेयः सौरभेयो भद्रः शकरशाकरी । उक्षानङ्गान्ककुम्भान्गौर्वेलीवर्दश्च शांकरः ॥ १२५७  
 उक्षा तु जातो जातोक्षः स्कन्धिकः स्कन्धबाहकः । महोक्षः स्यादुक्षतरो वृद्धोक्षस्तु जरद्वयः ॥ १२५८  
 पण्डतोचित्त आर्षभ्यः कूटो भगविपाणकः । ईदुरोगोपतिः पण्डो गीवृषो मदकोहलः ॥ १२५९  
 वत्सः शकृत्करिस्तर्णो दम्पवत्सतरो समौ । नस्योतो नसितः पष्टवाट् तु स्याद्युगपार्थगः ॥ १२६०  
 गुमादीनां तु वोढारो युग्यप्रासङ्ग्यशाकटाः । स तु सर्वधुरीणः स्यात्सर्वी वहति यो धुरम् ॥ १२६१  
 एकधुरीणैकधुरावुभावैकधुरावहः । धुरीणधुर्यधौर्यधौर्यकधुरंधराः ॥ १२६२  
 धूर्वेहोऽथ गलिर्दुष्टवृषः शक्तोऽप्यधूर्वहः । स्यौरीष्टयः शृष्टवाहो द्विदन्पोडन्दिपद्मदौ ॥ १२६३  
 वहः स्कन्धोऽसकूर्तं तु ककुदं नैचिकं शिरः । विपाणं कूणिका शृङ्गं मात्ता तु गालकम्बलः ॥ १२६४

गोधा निहाकागौधेरगौधरौ दुष्टतस्तुते । गौधेयोऽन्यत्र मुसली गोधिकागोलिके गृहात् ॥ १२९७  
 माणिक्या भित्तिका पल्ली कुड्यमत्स्यो गृहोलिका । स्यादञ्जनाधिका ह्यालिन्यञ्जनिका हलाहलः ॥ १२९८  
 स्थूलाञ्जनाधिकायां तु ब्राह्मणी रक्तपुच्छका । कृकलामस्तु सरटः प्रतिसूर्यः शयानकः ॥ १२९९  
 मूपिको मूपको वज्रदशनः खनकोन्दुरौ । उन्दुरुष्ट्य आखुश्च सूच्यास्यो वृषलोचने ॥ १३००  
 छुछुन्दरीगन्धमूप्यां गिरिका बालमूपिका । विडाल ओतुर्माजरी द्वीकुश्च वृषदंशकः ॥ १३०१  
 जाह्नको गात्रसंकोची मण्डली नकुलः पुनः । पिङ्गलः सर्पहा वभ्रुः सर्पोऽहिः पयनाशनः ॥ १३०२  
 भोगी भुजंगभुजगावुरगो द्विजिह्व्यालौ भुजंगममरीचपदीर्घनिद्राः ।  
 काफोदरो विषधरः कणभृष्टदाकुर्दकर्णकुण्डलिचिलेशपदन्दशकाः ॥ १३०३  
 दर्वीकरः कञ्चुकिचकिगूढपापनगा निम्नगलेलिहानौ ।  
 कुम्भीनसाशीविषदीर्घपृष्ठाः स्याद्राजसर्पस्तु भुजंगभोजी ॥ १३०४  
 चक्रमण्डल्यजगरः पारीन्द्रो वाहसः शयुः । अलगदौ जलव्यालः समौ राजिलडुण्डुमौ ॥ १३०५  
 भवेत्तिलित्सो गोनासो गोनसो घोणसोऽपि च । कुकुटाहिः कुकुटाभो वर्णेन च रवेण च ॥ १३०६  
 नागाः पुनः काद्रवेयास्तेषां भोगावती पुगः । शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुकः ॥ १३०७  
 स च श्यामोऽथवा शुक्लः सितपङ्कजलाञ्छनः । बासुकिस्तु सर्पराजः श्वेतो नीलसरोजवान् ॥ १३०८  
 तक्षकस्तु लोहिताङ्गः स्वस्तिकाङ्कितमस्तकः । महापद्मस्तुतिशुद्धो दशविन्दुकमस्तकः ॥ १३०९  
 शङ्खस्तु श्वेतो विभ्राणो रेखामिन्दुसितां गले । कुलिकोर्दचन्द्रमौलिज्वालाधूमसमप्रभः ॥ १३१०  
 अथ कम्बलाध्वतरधृतराष्ट्रभलाहकाः । इत्यादयोऽपरे नागास्तत्तत्कुलसमुद्भवाः ॥ १३११  
 निर्मुक्तो मुक्तनिर्मोकः सविषा निर्विषाश्च ते । नागाः स्युर्दग्विषा लूनविषास्तु वृश्चिकादयः ॥ १३१२  
 व्याघ्रादयो लोमविषा मखविषा नरादयः । लालाविषास्तु लूनाद्याः कालान्तरविषाः पुनः ॥ १३१३  
 मूपिकाया दूषीविषं लवीर्यभोगधादिभिः । कृत्रिमं तु विषं चारं गरञ्जोपविषं च तत् ॥ १३१४  
 भोगोऽहिकायो दंष्ट्राशीर्दर्व भोगः कटः स्फटः । कणोऽहिकोशे तु निर्लवपनी निर्मोककञ्चुकाः ॥  
 विहगो विहंगमखगौ पतंगो विहंगः शकुनिः शकुन्तशकुनौ विवपः शकुन्ताः ।  
 नभसंगमो विकिरपत्ररथौ विहायो द्विजपक्षिविकिरपतत्रिपतत्पतङ्गाः ॥ १३१६  
 पित्सनीडाण्डजोगीकाश्चक्षुश्चू स्यादटिका । त्रोटिश्च पञ्च पतञ्जं पिच्छं वाजस्तनूरुहम् ॥ १३१७  
 पक्षो गरुच्छदश्चापि पक्षमूलं तु पक्षतिः । प्रदीनोड्डीनसंडीनडयनानि नभोगतौ ॥ १३१८  
 पेशी कोशोऽण्डे कुलायो नीडे केकी तु सर्पमुक् । मयूरवाहिणौ नीलकण्ठो मेघसुहृच्छिखरी ॥ १३१९  
 शुक्लापाङ्गोऽस्य वाकिका पिच्छं वह्निं शिखण्डकः । प्रचलारुः कलापश्च मेचकश्चन्द्रकः समौ ॥ १३२०  
 वनप्रियः परभृतस्ताम्राक्षः कोकिलः पिकः । कलकण्ठः काकपुष्टः काकोऽरिष्टः सकृत्पजः ॥ १३२१  
 आत्मनोपश्चिरजीवी वृकारिः करदो द्विकः । एकदृग्वलिभुग्धाह्नो मौकुलिवर्गसोऽन्यभृत् ॥ १३२२  
 वृद्धद्रोणदन्धकृष्णपर्वतेभ्यस्त्वसौ परः । वनाश्रयश्च काकोलो महुस्तु जलवापसः ॥ १३२३  
 धूके निशाटः काकारिः कौशिकोलूकपेषकाः । दिवान्योऽथ निशावेदी कुकुटश्चरणायुधः ॥ १३२४  
 कृकवाकुस्ताम्रचूडे विवृताक्षः शिखण्डकः । हंसाश्चकाङ्गवकाङ्गमानसौकः सितच्छदाः ॥ १३२५

१. तेन गृहगोधिका, गृहगोलिका. २. 'प्रतिसूर्यशयानकः' इत्येक नामापि. ३. एककुण्डलोऽपि. ४. निर्लवनीत्यपि.  
 ५. जशब्दो मीडेनाप्यन्तेति. ६. तेन वृद्धकाक इत्यादयः.

राजहसास्त्वमी चक्षुरणैरतिलोहितै । मल्लिकास्तास्तु मलिनैर्धातिराप्रा सितैरै ॥ १३२६  
 वादम्बास्तु नलहसा पक्षै स्यादतिभूसरै । वारला वरला हसी वारटा वरटा च सा ॥ १३२७  
 दायापाट शतपत्र खञ्जरीटस्तु खञ्जन । सारसस्तु लक्ष्मण स्यात्पुष्करारय कुरकार ॥ १३२८  
 सारसी लक्ष्मणाथ क्रुद्धमौषे चापे त्रिकीदिवि । चातन स्तोककोवष्णीह सारङ्गो नभोग्मुप ॥ १३२९  
 चम्रवाको रथाङ्गाह कोको द्वन्द्वचरोऽपि च । टिट्ठिमस्तु कटुषाण उत्पादशयनश्च स ॥ १३३०  
 चटनो गृहवलिभुक्लविङ्ग कुविङ्गन । तस्य पोषित्तु चटका क्यपले चटका तपो ॥ १३३१  
 पुष्पपले चाटपैरो दात्यूहे कालनष्टरु । जलरङ्गजलरञ्जो वने बहो वकोटवत् ॥ १३३२  
 नलाहक स्याद्वलाको वलाका विसरुण्ठिन । भृङ्ग कलिङ्गो धूम्यान् वङ्कस्तु कमनच्छद ॥ १३३३  
 लोहपृष्ठो दीपेपाद कर्णट स्खन्धमह्वन । विह्व शत्रुनिरातापी श्येन पत्नी शशादन ॥ १३३४  
 दाक्षाय्यो दूरदृग्गुप्तेऽधोकोशो मत्स्यनाशन । कुरर कीरस्तु शत्रो रत्नपाद फलादन ॥ १३३५  
 शारिका तु पीतपादा गोराटी गोकिराटिन । स्याथर्मचटनया तु जतुना जिनपत्रिना ॥ १३३६  
 वल्गुलिना मुखविष्टा परोष्णी तैर्लपायिका । कर्णरेटु करेदु स्यात्करटु कर्णराटुक ॥ १३३७  
 आतिराटि शरारि स्यात्कृष्णकन्नरौ समौ । भासे शत्रुन्त कोपष्टौ शिखरी जलकुम्भ ॥ १३३८  
 पारावत कलरय कपोतो रत्नलोचन । ज्योत्स्नाप्रिये चलचक्षुचकोरविपसूचना ॥ १३३९  
 मीनजातस्तु गुन्द्रालो त्रिपदर्शनमृदुय । व्याघ्राटस्तु भरद्वाज श्लपस्तु गात्रसङ्ख ॥ १३४०  
 तितितिरस्तु खरनोणो हारीतस्तु मृदङ्कुर । वारण्डवस्तु मरुत स्रुहृष्टभुक्षुचिन ॥ १३४१  
 कुम्भनारकुकुटस्तु कुकुम्भ मुहन्स्वन । पक्षिणा येन गृह्यन्ते पक्षिणोऽन्ये स दीपन ॥ १३४२  
 छेना गृह्याश्च ते नेहासत्ता ये मृगपक्षिण । मस्यो मीन पृथुरोमाक्षो वससारिणोऽण्डज ॥ १३४३  
 सयचारी स्थिरजिह्व आमाशी स्त्रमुलक्षय । विसार शरत्पी शरकी शरराऽनिमिपक्षिमि ॥ १३४४  
 सहस्रदंष्ट्र धादाल पाठीने चित्रवहिन । शत्रुल स्यात्कलकोऽथ गडक शकुलार्भन ॥ १३४५  
 उल्पी शिशुने प्रोष्टी शफर श्वेतपोलने । नल्मीनश्चिन्लिचिमो मस्तराजस्तु रोहित ॥ १३४६  
 मद्गुरस्तु राजशृङ्ग शृङ्गी तु मद्गुरप्रिया । क्षुद्राण्डमत्स्यजात तु पीतधान जलाण्डकम् ॥ १३४७  
 महामस्यास्तु चीरक्षितिर्मिगिलगिलादय । अध वादासि नक्ताद्या हिंसना जलजन्तय ॥ १३४८  
 नन कुम्भीर आलास्य कुम्भी महामुखोऽपि च । तालुजिह्व शङ्खमुखो गोमुखो जलसूकर ॥ १३४९  
 शिगुमारस्त्वम्बुर्नर्म उष्णवीर्यो महावस । उद्वस्तु जलमाज्जर पानीयनकुलो यसी ॥ १३५०  
 माहे तन्तुस्तन्तुनागोऽवहारो नागतन्तुणौ । अयेऽपि पादोभदा स्युर्बहवो मकरादय ॥ १३५१  
 कुलीर कर्षट पिङ्गचक्षु पाशोदरप्रिय । द्विधागति पोद्दशाद्वि कुरन्निहो बहिश्चर ॥ १३५२  
 नच्छप कमठ नूर्म प्रोडपादश्चतुर्गति । पञ्चाङ्गगुप्तदौलेयी जीवथ रुच्छपी दुली ॥ १३५३  
 मण्डूने हरिशालूरुवभेनभ्रवगमा । वर्षाभू श्रवण शालुरजिह्वशृङ्गदुर्गुरा ॥ १३५४  
 स्थले नरादयो ये तु ते जल जलपूर्वका । अण्डजा पक्षिसर्पाद्या पीतजा कुञ्जरादय ॥ १३५५  
 रत्तजा मत्तवीटाद्या मृगवाद्या जरापुजा । सूकाद्या सेदजा मत्स्यादय समुच्छनोद्भवा ॥ १३५६

१ लक्ष्मणीत्यपि २ किक्की, दिवि इति द्वे नामनी अपि । किक्कीदिविपि ३ टीटिम इत्येके ४ दा  
 योष्टोऽपि ५ बकेरुकापि ६ निशाटयपि ७ चिल्लीचीमोऽपि ८ शङ्कुमुखोऽपि ९ चक्षणाशोऽपि

वज्रिदः खञ्जनाश्रोपपादुका देवनारकाः । रसयोनय इत्यष्टावृद्धिदुर्ज्जमुद्भिदम् ॥ १३५७

इत्याचार्यदेहमन्त्रप्रतिष्ठायामभिधानचिन्तामणी नाममालाया तिर्यक्काण्डधुर्यः ॥ ४ ॥

स्युर्नारकास्तु परेतप्रेतयात्यातिवाहिकाः । आजूर्ज्विष्टिर्यातना तु कारणा तीव्रदेवना ॥ १३५८

नरकस्तु नारकः स्यान्निरयो दुर्गतिश्च सः । घनोदधिवनवाततनुवातनभःस्थिताः ॥ १३५९

रत्नशर्करावालुकापद्मभूमतमःप्रभाः । महातमःप्रभा चेल्यबोधो नरकभूमयः ॥ १३६०

क्रमालृपुतराः सप्ताथ त्रिंशत्पञ्चविंशतिः । पञ्च पञ्चदश त्रीणि लक्ष्माणूनं च पञ्चभिः ॥ १३६१

लक्षं पञ्चैव नरकावासाः सीमन्तकादयः । एतास्तु स्युः क्रमेणाथ पातालं वड्यामुखम् ॥ १३६२

यत्तिवेश्माधोमुचनं नागलोको रसातलम् । रन्ध्रं विलं निर्व्यधनं कुहरं शृपिं शृपिः ॥ १३६३

छिद्रं रोपं विवरं च निजं रोकं घपान्तरम् । गर्तश्चभ्रावटागाधदरास्तु विवरे भुवः ॥ १३६४

इत्याचार्यदेहमन्त्रप्रतिष्ठायामभिधानचिन्तामणी नाममालाया नरकराण्डः पञ्चमः ॥ ५ ॥

स्याल्लोको विष्टपं विश्वं भुवमं जगती जगत् । जीवाजीवाधारक्षेत्रं लोकोऽल्लोकस्ततोऽन्यथा ॥ १३६५

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषश्चेतनः स पुनर्भवी । जीवः स्यादसुमान्सत्त्वं देहैर्मृज्जन्पुजन्तवः ॥ १३६६

उपसृतिर्जन्मजनुपी जननं जनिरुद्भवः । जीवेऽसृजैवितप्राणा जीवानुर्जीवनीयधम् ॥ १३६७

श्वासस्तु श्वसितं सोऽन्तर्मुखं उच्छ्वास आहरः । आनो यहिर्मुखस्तु स्यान्निःश्वासः पान एतनः ॥ १३६८

आपुर्जावितकालोऽन्तःकरणं मानसं मनः । हृद्येतो हृदयं वित्तं स्वान्तं गूढपयोर्धले ॥ १३६९

मनसः कर्म संकल्पः स्यादयो शैर्मेनिर्गतिः । सार्तं सौख्यं सुखं दुःखं लसुखं वेदना व्यथा ॥ १३७०

पीडा बाधातिरामीलं कृच्छ्रं कष्टं प्रसूतिजम् । आमनस्यं प्रगाढं स्यादधिः स्यान्मानसी व्यथा ॥ १३७१

सपत्राकृतिनिष्पन्नकृती पलन्तपीडने । क्षुज्जाठरामिना पीडा व्यापादो द्रोहचिन्तनम् ॥ १३७२

उपज्ञा ज्ञानमार्थं स्याच्चर्चा संख्या त्रिचारणा । वासना भावना संस्कारोऽनुभूताद्यवित्युतिः ॥ १३७३

निर्णयो निश्चयोऽन्तः संप्रधारणा समर्थनम् । अविद्याहंमत्यज्ञाने भ्रान्तिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः ॥ १३७४

संदेहद्वारपरारेका विचिकित्सा तु संशयः । परमागो गुणोत्कर्षो दोषे त्वादीनवाधवी ॥ १३७५

सैद्धूयं लक्षणं भावश्चात्मप्रकृतिरीतयः । सहजो रूपतत्त्वं च धर्मः सर्गो निसर्गवत् ॥ १३७६

शीलं सतत्त्वं संसिद्धिरवस्था तु दशा स्थितिः । ज्ञेहः प्रीतिः प्रेम हार्दं दाक्षिण्यं त्वनुकूलता ॥ १३७७

विप्रेतिसारोऽनुशयः पश्चात्तापोऽनुतापश्च ।

अवधानसमाधानप्रणिधानानि तु समाधौ स्युः ॥ १३७८

धर्मः पुण्यं वृपः श्रेयः सकृते नियतौ विधिः । दैवं भाग्यं भागधेयं दिष्टं चायस्तु तच्छुभम् ॥ १३७९

अलक्ष्मीनिर्गतिः कालकार्तिका स्यादधाशुभम् । दुष्कृतं दुरितं पापमेवः पाप्मा च पातकम् ॥ १३८०

किल्बिषं कलुषं किण्वं कल्मषं वृजिनं तमः । अंहः कल्मषं पङ्क उपविधिर्मेचिन्तनम् ॥ १३८१

त्रिवर्गा धर्मकामार्थाश्चतुर्वर्गः समोक्षकाः । वलतूर्पाश्चतुर्भेदं प्रमादोऽनवधानता ॥ १३८२

हन्दीऽभिप्राय आकृतं मतभावाशया अपि । हृषीकमर्षं करणं स्रोतः खं विषयीन्द्रियम् ॥ १३८३

बुद्धीन्द्रियं स्पर्शनादि पाण्यादि तु क्रियेन्द्रियम् । स्वर्गादयस्त्विन्द्रियाणि विषया मोचरा अपि ॥ १३८४

१. यौगिकत्वात्—नारकिक-नैरायिक-नारकीयादयः. २. प्रमादशब्दः प्रत्येक रतादिभिरन्वयः. ३. दन्त्यादित्येव.

४. जीवोऽपि. ५. यौगिकत्वात्—देहमात्रं शरीरीत्यादयः. ६. अदन्तोऽपि. ७. जीवावुरपि. ८. अनिन्द्रियमपि.

९. विकल्पोऽपि. १०. धर्ममपि. ११. स्वहन्दी रूपादिभिरन्वेति. १२. विप्रतीकारोऽपि. १३. अर्था अपि.

शीते तुषार शिशिर सुश्रीम शीतलो जड । हिमोऽधोऽप्येतिगमस्तीक्ष्णसौमित्रश्चण्ड खर पटु ॥  
 कोष्ण कघोष्ण कदुष्णो मन्दोष्णश्चेपदुष्णप्रतु । निम्बुर कस्वट कूर परुष रुकेश खर ॥ १३८६  
 दृढ कठोर कठिनो जरठ कोमल पुन । मृदुलो मृदुसोमालसुषुमार अकर्कश ॥ १३८७  
 मधुरस्तु रसज्येष्ठो गुल्फ स्वादुर्मधूलक । अम्लस्तु पाचनो दन्तशठोऽथ लवण सर ॥ १३८८  
 तर्वरसोऽथ कटु स्वादोपणो मुखशोधन । वक्त्रमेदी तु तिक्तोऽथ उपायस्तुगरो रसा ॥ १३८९  
 गन्धो जनमनोहारी सुरभिर्गान्तर्पण । समारुपी तु निर्हारी स आमोदो विदूग्ग ॥ १३९०  
 निमर्दोऽथ पग्मिलोऽयामोदी मुखवासन । इष्टगन्ध सुगन्धिश्च दुर्गन्ध पूतिगन्धिश्च ॥ १३९१  
 आमगन्धि तु विस्त्र स्याद्गुणा श्वेतादिका भमी । श्वेत श्वेत सित शुक्लो हरिणो विशद शुचि ॥  
 अवदातगौरशुभ्रवल्क्षधवलार्जुना । पाण्डुर पाण्डर पाण्डुरीपत्पाण्डुस्तु धूसर ॥ १३९३  
 पापोतस्तु कपोताम पीतस्तु सितरञ्जन । हारिद्र पीतलो गौर पीते नील पुनर्हरित् ॥ १३९४  
 पालाशो हरितस्त्रालम्भाभो रक्तस्तु रोहित । माञ्जिष्ठो लोहित शोण श्वेत रक्तस्तु पाटल ॥ १३९५  
 अरुणो घालसध्याम पीतरक्तस्तु पिङ्गल । रुपित् पिङ्गल श्याव पिङ्गल कर्पशो हरि ॥ १३९६  
 कधु कटु कडारश्च पिङ्गे कृष्णस्तु मेघक । स्याद्राम श्यामल श्याम कालो नीलोऽसित शिति ॥  
 रक्तश्यामे पुनर्धूमधूमलावध कर्पूर । किर्मर एत शवलश्चित्रकल्माषचित्रला ॥ १३९८  
 शब्दो निनादो निर्वोष स्वानो ध्यान स्वरो ध्वनि । निर्द्वादो निनदो ह्लादो निस्वानो निस्वन ॥  
 रवौ नाद स्वनिर्वोष सव्याह्वयो रान् आरय । वणन निकण क्वाणो निकानश्च कणो रण ॥  
 पट्टञ्ज ऋषभगांधारा मध्यम पथमस्तथा । धैवतो निषध सप्त तन्त्रीकण्ठोऽङ्गवा स्वरा ॥ १४०१  
 ते मन्द्रमध्यतारा स्पृहर गण्डशिरोऽङ्गवा । रुदित रुन्दित कुष्ट तदपुष्ट तु गह्वरम् ॥ १४०२  
 शब्दो गुणानुगमोत्थ प्रणाद सीत्कृत नृणाम् । पर्दन गुदजे शब्दे कर्दन कुनिसभवे ॥ १४०३  
 स्वेच्छा तु सिंहनादोऽथ वन्दन सुभटभनि । कोलाहल कलकलस्तुमुलो व्याकुलो रव ॥ १४०४  
 मर्मरौ वक्षपत्रादिर्भूतगाना तु शिञ्जितम् । हेषा ह्येषा तुरगाणा गजाना गैर्जनूहिते ॥ १४०५  
 विस्फारो धनुषा हभारम्भे गोर्जनदक्ष च । स्तनित गर्जित गर्जि स्वनित रसिवादि च ॥ १४०६  
 कूजित स्याद्विह्वाना तिरश्चा रतवाशिते । वृकस्य रेपण रेषा पुक्कन भयण शुन ॥ १४०७  
 पीडिताना तु रुणित भणित रतनूजितम् । प्रकाण प्रकणस्तव्या मर्दलस्य तु गुन्दल ॥ १४०८  
 क्षीजन तु मोचनाना मेर्षा नादस्तु ददुर । तापोऽत्युबैर्धर्मिन्त्रो गन्धारी मरुत कल ॥ १४०९  
 कौकली तु कल सूक्ष्म एतत्तलो लयानुग । काकुर्ध्वनिविहार स्वाप्रतिधुस्तु प्रतिभनि ॥ १४१०

सद्यते प्रधरीषवारनिर्करच्यूहा समूहश्चय

सदोह समुदापराशिविसरवाता कलापो व्रज ।

कूट गण्डलचक्रवाणपटलस्रोमा गण पेटम्

वृन्द चक्रवदम्बने समुदय पुञ्जोरौ सहति ॥

१४११

समनायो निम्बुरम्भ जाल निवहसचयौ । जात तिरश्चा तद्युष सधसार्थो तु देहिनाम् ॥ १४१२

कुल तेषा सजातीना निवायस्तु सधमिणाम् । वर्गस्तु सट्टश स्क्न्धो नरकुञ्जरवाजिनान् ॥ १४१३



धामो विषयशब्दास्त्रभूतेन्द्रियगुणाद्भजे । समजस्तु पशूनां स्यात्समाजस्वन्यदेहिनाम् ॥	१४१४
शुकादीनां गणे शौकमायूरतैत्तिगादयः । भिक्षादेर्भैक्षसाहस्रगार्भिण्यौवतादयः ॥	१४१५
गोत्रार्थप्रत्ययान्तानां स्युरौपगविकादयः । उक्षादेरौक्षकं मानुष्यकं वार्द्धकमौष्टकम् ॥	१४१६
स्याद्राजपुत्रकं राजन्यकं राजकमाजकम् । वात्सकौरध्रकं कानचिकं कवचिनामपि ॥	१४१७
हस्तिकं तु हस्तिनां स्यादापूपिकाश्चेतसाम् । धेनूनां धैनुकं धेन्वन्वानां गौधेनुकादयः ॥	१४१८
कैदारकं कैदारकं कैदार्यमपि तद्वणे । ब्राह्मणादेर्ब्राह्मण्यं माणव्यं वाहव्यमित्यपि ॥	१४१९
गणिकानां तु गाणिक्यं केशानां कैश्यकैशिके । अय्यानामाश्रमशीर्षं पशूनां पार्श्वमप्यथ ॥	१४२०
वातूलवाले वातानां गव्यागोत्रे पुनर्गवाम् । पाश्यांखल्यादि पाशादेः खलादेः खलिनीनिभाः ॥	१४२१
जनता बन्धुता भ्रामता गजता सहायता । जनादीनां रथानां तु स्याद्रथ्या रथकटयया ॥	१४२२
राजिलेखा ततो वीथी मालास्यावलिपङ्क्तयः । धोरणीभेष्युभौ तु द्वौ युगलं द्वितयं द्वयम् ॥	१४२३
युगं द्वैतं यमं द्वन्द्वं युग्मं यमलयामले । पशुभ्यो गोयुगं युग्मपरं पद्वे तु पङ्क् गवम् ॥	१४२४
परश्शताद्यास्ते येषां परा संख्या शतादिकात् । प्रार्यं प्रभूतं प्रचुरं बहुलं बहु पुष्कले ॥	१४२५
भूयिष्ठं पुरुहं भूयो भूयैर्दध्रं पुरु स्फिरम् । स्रोकं क्षुल्लं तुच्छमल्पं दध्राणुतलिनानि च ॥	१४२६
तनु क्षुद्रं कृशं सूक्ष्मं पुनः श्लक्ष्णं च पेलवम् । वृटौ मात्रा लवो लेशः कणो ह्रस्वं पुनर्लघु ॥	१४२७
अत्यल्पेऽल्पिष्ठमल्पीयः कणीषोऽणीय इत्यपि । दीर्घायते समे तुङ्गमुच्चमुन्नतमुदुरम् ॥	१४२८
प्रांशच्छिन्नमुदमं च न्यङ्नीचं ह्रस्वमन्धरे । खर्वं कुर्वजं वामनं च विशालं तु विशङ्कटम् ॥	१४२९
पृथूकं पृथुलं न्युहं विकटं विपुलं वृहत् । स्फारं वरिष्ठं विस्तीर्णं ततं बहु महद्गुरुः ॥	१४३०
दैर्घ्यमायाम आनाह आरोहसु समुच्छ्रयः । उत्सेध उदयोच्छ्रायौ परिणाहो विशालता ॥	१४३१
प्रपञ्चभोगविस्तारव्यामाः शब्दे स विस्तरः । समासस्तु समाहारः संक्षेपः संग्रहोऽपि च ॥	१४३२
सर्वं समस्तमन्यूनं समग्रं सकलं समम् । विश्वशैषाखण्डकृत्स्नन्यक्षाणि निखिलाखिले ॥	१४३३
खण्डेऽर्धशकले रिपुं नेमशल्कदलानि च । अंशो भागश्च वण्टरः स्यात्पादस्तु तुरीयकः ॥	१४३४
मलिनं कश्चरं म्लानं कैश्मलं च मलीमसम् । पवित्रं पावनं पूतं पुण्यं मेध्यमपोऽज्वलम् ॥	१४३५
विमलं विशदं वीभ्रमवदातमनाविलम् । विशुद्धं शुनि चोक्षं तु निःशोध्यमनवस्करम् ॥	१४३६
निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं धौतं क्षालितमित्यपि । संमुखीनमभिमुखं पराचीनं पराङ्मुखम् ॥	१४३७
मुख्यं प्रकृष्टं प्रमुखं प्रवर्हं वर्षं वरेण्यं प्रवरं पुरोगम् ।	
अनुत्तरं प्राग्रहरं प्रवेकं प्रधानमग्रेसरमुत्तमाग्रे ॥	१४३८
ग्रामण्यग्रण्यमिमजात्याध्यानुत्तमान्यनवराज्यवरे ।	
प्रेष्ठपरार्थपराणि श्रेयसि तु श्रेष्ठसत्तमे पुष्कलवत् ॥	१४३९
स्युरुत्तरपदे व्याप्रपङ्गवर्षभकुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागायास्तद्वज्र मतल्लिका ॥	१४४०
मचाचैका प्रकाण्डोद्धौ प्रशस्तार्थप्रकाशकाः । गुणोपसर्जनोपाध्याण्यप्रधानेऽधमं पुनः ॥	१४४१
निकृष्टमणकं गर्ह्यमवशं काण्डकुत्सितं । अपकृष्टं प्रतिकृष्टं पाप्यं रेफोऽवमं ध्रुवम् ॥	१४४२
खेटं पापमपशदं कुपुणं चेलमर्वं च । तदासेचनकं यस्य दर्शनाद्भूतं नृप्यति ॥	१४४३

चारु हारि रचिर मनोहर वल्गु कान्तमभिरामवन्धुरे ।	
वामरुच्यसुषमाणि शोभन मञ्जुमल्लमनारमाणि च ॥	१४४४
साधुरभ्यमनोज्ञानि पेशल हृद्यसुन्दरे । काम्य कम्प कम्पनीय सौम्य च मधुर विषयम् ॥	१४४५
व्युष्टि फलमसार तु फल्गु शून्य तु रिक्तम् । शुन्य तुच्छ वशिक च निविड तु निगन्तरम् ॥	१४४६
निविरीस धन सान्द्र नीरन्ध्र बहुल दटम् । गाढमविरल चाप विरल तनु पेलवम् ॥	१४४७
नव नवीन सद्यस्क प्रत्यक्ष नूतनूतने । नव्य चाभिनवे जीर्णे पुरातन चिरतनम् ॥	१४४८
पुराण प्रतन प्रज्ञ जरन्मूर्ते तु मूर्तिमत् । उद्यावच नैकभेदमतिरिक्ताधिके समे ॥	१४४९
पार्श्व समीप सविध समीपाभ्याशसवेशान्तिकसन्निकर्ष ।	
सद्वेशमभ्यग्रसमीडसनिधानान्ध्रुपान्त निकटोपकण्ठे ॥	१४५०
सनिवृष्टसमर्पाद्वाभ्यर्णान्यासन्नसनिधी । अभ्यवहितेऽनन्तर सप्तसप्तपटात्तरम् ॥	१४५१
नेदिष्ठमन्तिकतम विप्रवृष्टपरे पुन । दूरेऽतिदूरे दविष्ठ दवीषोऽथ सनातनम् ॥	१४५२
शैथिल्यतान्ध्ररे नित्य ध्रुव स्थेषल्लतिस्थिरम् । स्थासु स्थेष्ट तत्तूटस्थ कालभ्याप्येकरूपत ॥	१४५३
स्थावर तु अङ्गमान्यज्जङ्गम तु अस चरम् । चराचर जगदिङ्ग चरिण्युश्चाप चञ्चलम् ॥	१४५४
तरल कम्पन कम्प परिह्वयचलाचले । चटुल चपल लोल चल पारिप्लवास्थिरे ॥	१४५५
ऋजावजिह्वप्रगुणाववाभेऽनन्तानते । कुक्षित नतमाविद्ध कुटिले वक्रवेक्षिते ॥	१४५६
शृङ्गिन भङ्गुर भुम्रमराल अङ्गमूर्मिमत् । अनुगेऽनुपदान्वसान्वक्ष्येकाक्येकैक ॥	१४५७
पेनात्तानायनसर्गाप्राण्वैराग्य च तद्रतम् । अनन्यवृत्त्यापतनगत चापाशमादिमम् ॥	१४५८
पौरस्त्य प्रथम पूर्वमादिरममभान्तिमम् । जघन्यमन्य चरमप्रन्तपाश्चात्त्यपश्चिमे ॥	१४५९
मध्यम माध्यम मध्यमीय माध्यदिग च तत् । अभ्यन्तरमन्तराल विचाले मध्यमान्तरे ॥	१४६०
तुल्य समान सट्टक्ष सरूप सट्टक्ष सम । साधारणसधर्माणौ सवर्ण सनिभ सट्टक्ष ॥	१४६१
स्युक्तस्यपदे प्रकृत्य प्रकार प्रतिमो निभ । मूतरूपोपमा कैश सनीमप्रतीत पर ॥	१४६२
औपम्यमनुसारोऽनुहार साम्य तुलोपमा । कस्तोपमानमर्चा तु प्रतर्मापतना निधि ॥	१४६३
छाया छन्द बायो रूप विषय मानकृती अपि । सूर्मी स्पृणाय प्रतिमा हरिणी स्याद्विरण्ययी ॥	१४६४
प्रतिकूल तु विलोममपसव्यमपप्रुरम् । वाम प्रसव्य प्रतीप प्रतिलोममपष्टु च ॥	१४६५
वाम शरीरेऽङ्ग सव्यमपसव्य तु दक्षिणम् । अवापोऽवृत्तलोहाभा विपश्चितमनर्गलम् ॥	१४६६
निरङ्कुशे स्फुटे स्पष्ट प्रकाश प्रकटोत्थने । व्यस्त वर्तुल तु वृत्त निस्तल परिमण्डलम् ॥	१४६७
धन्पुर तूतनातन स्थपुष्ट विषमोजतम् । अन्यदन्यतरङ्गिण स्वमेकमितरश्च तत् ॥	१४६८
ऋम्य कवरो मिश्र सष्टका खचित समा । विविधस्तु बहुविधो नानारूप पृथग्विध ॥	१४६९
त्वरित सवर तूर्ण शीघ्र क्षिप्र द्रुत लघु । त्रपलाविलम्पिते च झम्पा सपातपाटनम् ॥	१४७०
अनारत खविरत ससत्त सततानिधे । नित्यानवरताज्जसासत्ताश्रान्तानि सततम् ॥	१४७१
साधारण तु सामान्य दट्टसधि तु सहृतम् । कलिल गह्वने सवीर्णे तु सकुलमाटुलम् ॥	१४७२

१ रमणीयमपि २ लघ्वोऽपि ३ द्वायत्तिकमपि ४ अवगणोऽपि ५ एकशब्दस्थ तानादिभिरवयव  
६ मध्यदिनमपि ७ काशशब्द समादिभ्य परो योज्य ८ श्रुते परव कृतिपर्यन्ता योज्या ९ निरगलमपि  
१० बहुरूप पृथग्रूप नानाविधाय अपि

कीर्णमाकीर्णं च पूर्णं त्वाचितं छन्नपूरिते । भरितं निचितं व्याप्तं प्रत्याग्याते निराकृतम् ॥	१४७३
प्रत्यादिष्टं प्रतिक्षिप्तमपविद्धं निरस्तवत् । परिक्षिप्ते वलयितं निवृत्तं परिवेष्टितम् ॥	१४७४
परिस्कृतं परीतं च त्यक्तं तूष्टष्टमुज्झितम् । धूतं हीनं विधूतं च विन्नं वित्तं विचारिते ॥	१४७५
अवकीर्णं त्यवध्वस्तं संवीतं रुद्धमावृतम् । संवृतं पिहितं छन्नं स्थगितं चापवारितम् ॥	१४७६
अन्तर्हितं तिरोहितमन्तर्धिस्रवधारणम् । छदनं व्यवधान्तर्धापिधानस्थगनानि च ॥	१४७७
ध्यवधानं तिरोधानं दर्शितं तु प्रकाशितम् । आविष्कृतं प्रकटितमुषण्डं त्वलम्बितम् ॥	१४७८
अनादृत्यैवाज्ज्ञातं मानितं गणितं मतम् । रीढावज्ञावहेलान्यैसूक्ष्णं चाप्यनादरे ॥	१४७९
उन्मूलितमावाहितं स्यादुत्पाटितमुद्धृतम् । प्रेहोलितं तरलितं लुलितं प्रेङ्खितं धृतम् ॥	१४८०
चलितं कम्पितं धूतं वेदितान्दोलिते अपि । दोलाप्रेहोलनं प्रेक्षां फाण्डं कृतमपन्नतः ॥	१४८१
अधःक्षिप्तं न्यक्षितं स्यादूर्ध्वक्षिप्तमुदक्षितम् । मुञ्जनुचास्तनिष्ठयूतान्याविद्धं क्षिप्तमीरितम् ॥	१४८२
समे दिग्धलिते रुग्णमुमे रूपितगुण्डिते । गूढमुमे च मुपितमुपिते गुणिताहते ॥	१४८३
स्यान्निशातं शितं शातं मिशितं तेजितं क्षुण्णम् । शृत्ते तु शृत्तयाशृत्तौ श्रूतश्रूणौ तु लज्जिते ॥	१४८४
संगूढः स्यात्संकलिते संयोजित उपाहिते । पके परिणतं पाके क्षीराज्यहविषां शृतम् ॥	१४८५
निष्पक्षं कपिते छुष्टमुष्टदग्धेषिताः समाः । तनूकृते लष्टतष्टौ विद्धे छित्रितवेधितौ ॥	१४८६
सिद्धे निर्वृत्तनिष्पन्नौ विलीने विद्रतद्रुतौ । उत प्रोते स्यूतभूतमुतं च तन्तुसंतते ॥	१४८७
पाटितं दारितं भिन्ने विद्वरः स्फुटनं भिदा । अङ्गीकृतं प्रतिज्ञातमूरीकृतोररीकृते ॥	१४८८
संश्रुतमभ्युपगतमुररीकृतमाश्रुतम् । संगीर्णं प्रतिश्रुतं च छिन्ने लूनं छितं दितम् ॥	१४८९
छेदितं खण्डितं पृक्कणं कृत्तं प्राप्तं तु भावितम् । लब्धमासादितं धूतं पतिते गलितं व्युतम् ॥	१४९०
स्रस्तं भ्रष्टं स्कन्नपन्ने संशितं तु सुनिश्चितम् । शृणितं माङ्गितान्विष्टान्वेषितानि गधेषिते ॥	१४९१
तिमिते स्तिमितह्रिप्रसाद्रीर्त्राक्ताः समुन्नयत् । प्रस्थापितं प्रतिशिष्टं प्रतिहृतप्रेषिते अपि ॥	१४९२
ख्याते प्रतीतप्रज्ञातयिक्तप्रथितविश्रुताः । तप्ते संतापितौ दूनौ धूपायितश्च धूपितः ॥	१४९३
शीने स्थानमुपनतस्तूपसन्न उपस्थितः । निर्वातस्तु गते वाते निर्वाणः पावकादिपु ॥	१४९४
प्रवृद्धमेधितं प्रौढं विस्मितान्तर्गते समे । उद्धान्तमुद्घते गूढं ह्रस्वे मीढं तु मूत्रिते ॥	१४९५
विदितं धुधितं धुद्धं ज्ञातं सितगतं भवात् । मणितं प्रतिपन्नं च स्पन्ने रीणं लुतं स्नुतम् ॥	१४९६
गुप्तगोपायितत्रातावितत्राणानि रक्षिते । कर्म क्रिया विधा हेतुशून्या त्वास्या विलक्षणम् ॥	१४९७
कामर्णं मूलकर्मणं संवननं वशक्रिया । प्रतिबन्धे प्रतिष्टम्भः स्यादास्या त्वासना स्थितिः ॥	१४९८
परस्परं स्यादन्योन्यमितरेतरमिलपि । आवेशाटोपौ संरम्भे निवेशो रचना स्थितौ ॥	१४९९
निर्वन्धोऽभिनिवेशः स्याद्यवेशोऽन्तर्धिगाहनम् । गतौ चीह्वा विहारयोपरिसर्पपरिक्रमाः ॥	१५००
ब्रज्याटाट्या पर्यटनं चर्या लीर्या पथस्थितिः । व्यत्यासस्तु विपर्यासो वैपरीत्यं विपर्ययः ॥	१५०१
व्यस्येऽथ स्फातिवृद्धौ प्रीणनेऽवनतर्पणौ । परित्राणं तु पर्याप्तिहेतुधारणमिलपि ॥	१५०२
प्रणतिः प्रणिपातोऽनुनयेऽथ शयने कमात् । विशय उपशायश्च पर्यायोऽनुक्रमः क्रमे ॥	१५०३
परिपाट्यानुपूर्व्यातुदतिपातस्त्वतिक्रमः । उपालयः पर्येषश्च समौ संवाधसंकटौ ॥	१५०४

१. अवशब्दस्य ज्ञातादिभिरन्यथः. २. अवमाननावगणेने अपि. ३. अनुक्षणमपि. ४. आन्दोलनमपि.

५. चोदितमपि. ६. वित्तमपि. ७. अवशब्दात्सितगते बोधे. ८. अटाटापि, अट्यापि.

कामं प्रकामं पर्याप्तं निक्वामेष्टे यथेष्टितम् । अत्यर्थं गृहमुद्गाहं बाहं तीव्रं भृशं दृढम् ॥ १५०५  
 अतिमात्रातिमर्यादनितान्तात्कर्षनिर्भराः । भ्रैरकान्तातिविलातिशया जृम्भा तु जृम्भणम् ॥ १५०६  
 आलिङ्गनं परिष्वङ्गः संश्लेष उपगूहनम् । अङ्गपाली परीरम्भः क्रौडीकृतिरथोत्सवे ॥ १५०७  
 महः क्षणोद्धवोद्धर्षा मेलके सङ्गसङ्गमौ । अनुग्रहोऽभ्युपपत्तिः समौ निरोधनिप्रदौ ॥ १५०८  
 विभ्रेऽन्तरायप्रत्युद्भववायाः समये क्षणः । वेला वारावसरः प्रस्तावः प्रकमान्तरम् ॥ १५०९  
 अभ्यादानमुपोद्धात आरम्भः प्रोषतः क्रमः । प्रत्युत्कयः प्रयोगः स्वादादरोहणं स्वभिक्रमः ॥ १५१०  
 आक्रमेऽधिक्रमक्रान्ती व्युत्क्रमस्तूत्क्रमाक्रमौ । विप्रलम्भो विप्रयोगो वियोगो विरहः समाः ॥ १५११  
 आभा राढा विभूषा श्रीरभिख्याकान्तिविभ्रमाः । लक्ष्मीरक्षाया च शोभायां सुपमा सातिशायिनी ॥ १५१२  
 संस्तवः स्यात्परिचय आकारस्विङ्ग इङ्गितम् । निमित्ते कारणं हेतुर्बीजं योनिर्नियन्धनम् ॥ १५१३  
 निदानमथ कार्यं स्यादर्थः कृत्यं प्रयोजनम् । निष्ठानिर्वहणे तुल्ये प्रवाहो गमनं यद्भिः ॥ १५१४  
 जातिः सामान्यं व्यक्तित्वस्तु विशेषः पृथगात्मिका । तिर्यक्सत्तिः संहर्यस्तु स्वर्धाद्रोहस्वपत्तिः ॥ १५१५  
 बन्धे मोघाफलमुधा अन्तर्गङ्गातिरर्थकम् । संस्थानं संनिवेशः स्यादर्थस्यापगमे व्ययः ॥ १५१६  
 संमूर्धनं त्वभिव्यक्तिर्भ्रैषो भ्रंशो यथोचितात् । अमायो नाशे संक्रामसंक्रमौ दुर्गसंचरे ॥ १५१७  
 नीचाकस्तु प्रपामः स्याद्वेक्षा प्रतिजागरः । समौ विस्मम्भविश्वासा परिणामस्तु विक्रिया ॥ १५१८  
 चक्रावर्तो भ्रमो भ्रान्तिर्भ्रैमिर्पूर्णश्च घूर्णने । विप्रलम्भो विस्वादादो विलम्भस्त्वतिसर्जनम् ॥ १५१९  
 उपलम्भस्तवनुभवः प्रतिलम्भस्तु लम्भनम् । नियोगे विधिसंप्रैषी विनियोगोऽर्पणं फले ॥ १५२०  
 लवोऽभिलाषो लवनं निष्पावः पवनं पवः । निष्ठेयस्तीवनदृशूतष्टेवनानि तु पूकृते ॥ १५२१  
 निवृत्तिः स्यादुपरमो व्यपोषाहृष्यः परा रैतिः । विधूननं विधुवनं रिद्धिर्गं स्वलनं समे ॥ १५२२  
 रक्षणक्षणे ग्रहो ग्राहे व्यथो वेधे क्षये क्षिया । स्फुरणं स्फुरणे ज्वालिजीर्णावय वरो वृत्तौ ॥ १५२३  
 समुद्ययः समाहारोऽपहारापचयौ समौ । प्रलाहार वपादानं बुद्धिशक्तिस्तु निष्क्रमः ॥ १५२४  
 स्यादयः क्रियाशब्दा लक्ष्या धातुप लक्षणम् । अधाल्ययानि वरुणन्ते स्वः स्वर्गे भूरसातले ॥ १५२५  
 भुवो विहायसा व्योम्नि द्यावाभूम्योस्तु रोदसी । उपरिष्ठादुपर्युर्ध्वं स्यादधस्तादधोऽप्यवार् ॥ १५२६  
 यज्जेने त्वन्तरेणसं हिक्वमाना पृथग्विना । साकं सत्त्वा समं सार्धममा सह कृतं त्यलम् ॥ १५२७  
 भवत्तस्तु च किं तुल्याः प्रेत्यामुत्र भवान्तरे । तूर्ण्यौ तूर्णीकां जोषं च मौनं दिष्ट्या तु संमदे ॥ १५२८  
 परितः सर्वतो विप्लवक्षमन्ताश्च समन्ततः । पुरः पुरस्तात्पुरतोऽपतः प्रायस्तु घूमनि ॥ १५२९  
 सांप्रतमधुनेदानीं संप्रत्येतर्ह्यापाञ्जसा । श्रावसागरं सट्टिलाशु महस्वहाय च सत्वरम् ॥ १५३०  
 सदा सनानिशां शश्वद्भ्योऽभीर्क्षं पुनः पुनः । असकृन्मुहुः सायं तु दिनान्ते दिवसे दिवा ॥ १५३१  
 सहसैकपदे सद्योऽकस्मात्सपदि तत्क्षणे । चिराय चिररात्राय चिरस्थ च चिराधिरम् ॥ १५३२  
 चिरेण दीर्घकालार्थं कदाचिज्जातु कर्हिचित् । दोषा नक्तमुषा रात्रौ प्रगे प्रातरहर्मुखे ॥ १५३३  
 तिर्यगर्थं तिरः साचि निष्कले तु वृषा मुषा । मृषा मिथ्यान्तरेऽभ्यर्णे समया निक्वपा हिक्वः ॥ १५३४  
 दां सुखे यलवस्तुष्टु किमुतातीव निर्गरे । शकपुरा प्रथमे संवत्सरे परस्परं मिथः ॥ १५३५  
 उपा निशान्तेऽस्थे किञ्चिन्मनामीपच किञ्चन । आहो उताहो किमुत वितर्कं किं किमूत च ॥ १५३६  
 इतिह स्यात्संप्रदाये हेतौ यत्तद्यतस्तवः । संयोधनेऽङ्ग भोः गृहप्याद् हे हे हंहोऽरे रेऽपि च ॥ १५३७

श्रौपद्बोपद्वपद्स्वाहा स्वधा देवहविर्हुतौ । रहस्युपांशु मध्येऽन्तरन्तरेणान्तरेऽन्तरा ॥ १५३८  
 प्रादुराविः प्रकाशे स्यादभावे ज न नो नहि । हठे प्रसह्यमा मास्म वरणेऽस्तमदर्शने ॥ १५३९  
 अक्रामानुगतौ कामं स्यादोमां परमं मते । कश्चिदिष्टपरिप्रभेऽवश्यं नूनं च निश्चये ॥ १५४०  
 वह्निर्वहिर्भवे ह्यः स्यादतीतेऽद्धि श्य एष्यति । नीचैरल्पे महत्युच्चैः सत्त्वेऽस्ति दुष्टु निन्दने ॥ १५४१  
 ननुच स्याद्विरोधोक्तौ पक्षान्तरे तु चेद्यदि । शनैर्मन्देऽवरे त्वर्वागरोपोक्तावुं नतौ नमः ॥ १५४२

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितायामभिधानचिन्तामणौ नाममात्रायां सामान्यक्राण्डः षष्ठः ॥ ६ ॥

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितोऽभिधानचिन्तामणिः समाप्तः ।

॥ श्रीः ॥

# अभिधानसंग्रहः ।

( ७ )

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितः

## अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टः ।

निर्वाणे स्याच्छीर्षाभावः शान्तिर्नैश्चिन्त्यमन्त्रिकः । शिष्ये छात्रो भद्रे भव्यं काम्यं सुकृतसूनुते ॥ १

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे देवाधिदेवततन्त्रः प्रथमः ॥ १ ॥

- फलोदपो मेरुपृष्ठं वासवावाससैरिषी । दिदिदिर्दादिविर्द्युश्च दिवं च स्वर्गवाचकाः ॥ २  
निलिम्पाः कामरूपाश्च साध्याः शोभाश्चिराप्सुषः । पूजिता मर्त्यमहिताः सुबाला वैष्णवाः सुराः ॥ ३  
द्वादशार्का वसवोऽष्टौ विश्वेदेवास्त्रयोदश । षट्त्रिंशत्पुत्रिताश्चैव षष्टिराभास्वरा अपि ॥ ४  
षट्त्रिंशदधिके माहाराजिकाश्च शते उभे । कैटवा एकादशैकपञ्चाशद्वापवोऽपि च ॥ ५  
चतुर्दश तु वैकुण्ठाः सुशर्माणाः पुनर्दश । साध्याश्च द्वादशोत्थाया विज्ञेया गणदेवताः ॥ ६  
सूर्यं वाजी लोकवन्धुर्मानेभिर्भागुकेसरः । सहस्राङ्गो दिवापुष्टः कालभृद्वाग्निनाशनः ॥ ७  
पपीः सदागतिः पीतुः सांवत्सररथः कपिः । इशानः पुष्करो प्रह्ला बहुरूपश्च कर्णसूः ॥ ८  
वैशोदयः खतिलकः प्रत्युपाण्डं सुरावृतः । लोकप्रकाशनः पीयो जगदीपोऽम्बुतत्करः ॥ ९  
भरुणे विपुलस्कन्धो महासारथिराश्मनः । चन्द्रस्तु मास्तपोराजौ शुभांशुः श्वेतबाहनः ॥ १०  
जर्णः सूर्यो राजराजो यजतः कृत्तिकाभवः । यक्षराडौपधीगर्भस्तपसः शपतो बुधः ॥ ११  
स्पन्दः खसिन्धुः सिन्धूत्यः अविष्टारमणसेषा । आकाशचमसः पीतुः क्लेदुः पर्वरिचिद्दिदौ ॥ १२  
परिष्वा पुषनो नेमिश्चन्द्रिरः लेहैरेकभूः । भीमे व्योमोत्सुकैकाङ्गौ गीः पतिस्तु महामतिः ॥ १३  
प्रह्लावाः प्रचक्षाः वाग्वाग्मी गौरौ दीदिविगीरपौ । शुके भृगुः शनौ षड्भुः श्रुतकर्मा महामहः ॥ १४  
श्रुतश्रवोऽनुजः कालो ब्रह्मण्यश्च यमः स्थिरः । कूरात्मा चाप राहौ स्यादुषराग उपप्लवः ॥ १५  
केतावूर्ध्वरुचो ज्योतीरपमहाश्रयौ भुवे । अगस्त्ये विन्ध्यकूटः स्यादक्षिणाशरतिर्मुनिः ॥ १६  
सत्यामिर्वोरुणिः कायिस्तपनः कलसीसुतः । व्युष्टे निशाख्य(न्त)गोतर्गौ निशा चक्रमेदिनी ॥ १७  
निपट्वरी निशीध्या निट् घोरा वासरकन्यका । शताक्षी राक्षसी गाम्या धृताचिस्तामसी तमिः ॥ १८  
शार्वरीक्षणीनित्तापैशाचीवासुरा वेशा । दिनालयः प्रदोषे स्याद्भान्ते वृत्रो रजोवल्गम् ॥ १९

१. 'पूजिताः' ख. २. 'वयुनाः' ख. ३. 'भद्राः' ख. ४. 'यशराजो' ख. ५. 'स्तथा' ख. ६. 'शेदुरेकभूः' ख.  
७. 'गोपतिः' ख. ८. 'निशि' ख. ९. 'उमा' ख.

रात्रिरागो नीलपङ्को दिनाण्डं दिनकेसरः । खपरागो निशावर्गं विषद्विदिग्धम्बरः ॥	२०
पद्मः कृष्णः सितो द्वेषा कृष्णो निशाह्वयोऽपरः । शुक्लो दिनाह्वयः पूर्वो मासे वर्षाशको भवेत् ॥ २१	२१
वर्षकोशो दिनमलः फाल्गुनालस्तु फाल्गुने । चैत्रे मौह्निकः कामसखश्च फाल्गुनानुजः ॥	२२
वैशाखे तूत्सरो ज्येष्ठमासे तु खरकोमलः । ज्येष्ठामूलीय इति च कार्तिके सैरिकीमुदी ॥	२३
हिमागमस्तु हेमन्ते वसन्ते पिकवानध्वः । पुष्पसाधारणश्चापि ग्रीष्मे तूष्मायणो मतः ॥	२४
आखोरपद्मौ वर्षे तु ऋतुवृत्तिर्गुणांशकः । कालप्रन्थिर्मासमलः संवत्सर्वतुंशारदौ ॥	२५
वत्स इहत्सर इडावत्सरः परवाणिवत् । नक्षत्रवर्त्मनि पुनर्ग्रहेर्भनेर्भौटवी ॥	२६
छायापथश्च मेघे तु ज्योमधूमो नैमोध्वजः । गडयितुर्भदैयितुर्वर्म्मसिर्वाखिवाहनः ॥	२७
खतमालोऽप्यधासारे धारासंपात इत्यपि । करकेऽभ्युपगो मेघकफो मेघारिषि मिञ्जिका ॥	२८
'जीवोदकं तोयद्विम्बो वर्षाधीजमिरावरम् । यथोत्तरेतरापाधी तथापाचीतरोत्तरा ॥	२९
इन्द्रे तु खिदिरो मेरी ऋषस्त्रिशपतिर्जयम् । गौरावस्कन्दी धन्दीको वराणो देवदुन्दुभिः ॥	३०
किणालातश्च हरिमान्वायमनेमिरसन्महाः । शैपी विर्मिहिरो वज्रदक्षिणो वयुनोऽपि च ॥	३१
स्यात्पौलोष्मां तु शक्राणी चाधरावा शतावरी । महेन्द्राणी परिपूर्णसहस्रचन्द्रवत्यपि ॥	३२
जयन्ते पागसंतानो वृषणश्चो हरेर्हये । मातलौ हयकपः स्यादैरावणे मदाभ्यरः ॥	३३
सदादानो भद्ररेणुः पुरे त्वेन्द्रे सुदर्शनम् । नासिक्ययोस्तु नासलद्वयौ प्रवरवाहनी ॥	३४
गदान्तकौ वैशवाहौ यमे तु यमुनाप्रजः । महासत्यः पुराणान्तः कालकूटोऽथ राक्षसे ॥	३५
पलप्रियः कौत्सापुत्रः कर्बुरो नरविज्जणः । आशिरो हनुपः शङ्कुर्भिर्पुरो जललोहितः ॥	३६
उद्धरः स्तब्धसंभारो रक्तधीवः प्रवाहिकः । संध्यायलो रात्रिवलखिशिराः सनितीपदः ॥	३७
वरुणे तु प्रतीचीशो दुन्दुभ्युदामसंवृताः । धनदे निधनाज्ञः स्यान्महासखः प्रमोदितः ॥	३८
रत्नगर्भे वसत्राशाधिपतिः सत्यसंगरः । धनकेलिः सुप्रसन्नः परिविद्धोऽलका पुनः ॥	३९
यसुप्रभा वसुसारा शंकरे नन्दिवर्धनः । बहुरूपः सुप्रसादो मिहिराणोऽपराजितः ॥	४०
कङ्कटीको गुह्यगुरुर्भगनेत्रान्तकः खरुः । परिणाहो दशबाहुः सुभगोऽण्वेकैलोचनः ॥	४१
गोपालो वरवृद्धोऽहिर्षयः पांसुचन्दनः । कूटकुम्भन्दरमणिर्नयशक्तिर्मेहोम्बकः ॥	४२
कोणवादी शैलधन्वा विशालाक्षोऽक्षतस्वनः । उन्मत्तवेषः शवरः सितार्द्रो धर्मवाहनः ॥	४३
महाकान्तो वद्विनेत्रः कीरेदार्यो नृवेष्टनः । महानादो नराधगो भूरिरेको दशोत्तमः ॥	४४
'यौटी यौटीङ्गोऽर्धकूटः समिरो भूषयोगिनौ । उलन्दो जयतः कालो जटाधरदशाव्ययौ ॥	४५
संध्यानाटी रेरिहाणः शङ्कुश्च कपिलाञ्जनः । जगद्गोर्णिरर्धकालो दिशांप्रियतमोऽतलः ॥	४६
जगत्सष्टा कटाटङ्कः कटभूहीरहृत्कराः । गौतमो कौशिकी कृष्णा तामसी वाध्रवी जया ॥	४७
कालरात्रिर्महामाया भ्रामरी यादवी वरा । बहिध्वजा शूलधरा परमप्रबचारिणी ॥	४८
अमोया विन्ध्यनिलया पट्टी कान्तारवासिनी । जाहुली बदरीवासा वरदा कृष्णपिङ्गला ॥	४९

१. 'दिवाह्वयः' ख. २. 'सैर' ख. ३. 'नमोवटी' ख. ४. 'नमध्वजः' क. ५. 'गर्दयितु' क. ६. 'पु-  
ञ्जिका' ख. ७. 'जीवोदकम्' ख. ८. 'त्राय' क-ख. ९. 'शपीवि' ख. १०. 'वियुनो' ख. ११. 'यसवही'  
ख. १२. 'यपापुत्रः' ख. १३. 'विपुः' ख. १४. 'मेकलोचनः' क. १५. 'महाबुक्' ख. १६. 'जोटी जी-  
टिङ्गो' ख. १७. 'यजतः' ख. १८. 'अर्धकलो' ख.

दृष्टवतीन्द्रमणिनी प्रगल्भा रैवती तथा । महाविद्या सिनीवाली रत्नदन्त्यैकपाटला ॥	५०
एकपर्णी बहुभुजा नन्दपुत्री महाजया । भद्रकाली महाकाली योगिनी गणनायिका ॥	५१
हासा भीमा प्रकृष्माण्डो मैदिनी वारुणी हिमा । अनन्ता विजया क्षेमा मानस्तोका मुहावती ॥	५२
चारणा च विमृगणा स्कन्दमाता घनाञ्जनी । गान्धर्वी र्वरी गार्गी सावित्री प्रक्षारिणी ॥	५३
क्रोष्टिर्भयन्दरासा केशी मलयवासिनी । कालायनी विशालाक्षी क्रिराती गोलुलोद्वया ॥	५४
ऐवानसी नारायणी शैला शारुभरीश्वरी । प्रकीर्णकेशी कण्डा च नीलवक्षोप्रवारिणी ॥	५५
अष्टादशभुजा पौत्री शिवदूती यमस्त्रसा । सुनन्दा विरचा लम्बा जयन्ती नकुलानुला ॥	५६
विलङ्का मेन्दिनी मन्दा मन्दयन्ती निगञ्जना । कालजरी शतमुखी त्रिकाली कपालिका ॥	५७
विरजा पुरला जारी बहुपुत्री कुलेश्वरी । कैटभी कालदमनी दंरुरा कुलदेयता ॥	५८
रौद्री कुन्दरा महारौद्री कालगमा महानिशा । बलदेवस्त्रसा पुत्री ह्रीरी क्षेमजरी प्रभा ॥	५९
मारी हैमजरी चापि गोला शिखरवासिनी । चामुण्डाया महाचण्डी चण्डमुण्डापपावुणे ॥	६०
वृभिगर्भ प्रभिशृङ्गो द्विद्वारीरक्षिधातुक् । हस्तिमहो त्रिपाणान्त-स्कन्दे तु कैरवीरक ॥	६१
सिद्धसेनो वैजयन्तो बालचर्यो दिगम्बर । भृङ्गी तु चर्मा प्रसा तु क्षेत्रज्ञ पुरुष सनत् ॥	६२
नारायणे तीर्थपाद पुण्यशोको बलिदम । उरुप्रमोदगाथौ च तमोप्र अयणोऽपि च ॥	६३
वदारिचिन्तापर्ण समुद्र पासुजालिक । चतुर्व्यूहो नवव्यूहो नवशक्ति प्रगण्डजित् ॥	६४
द्वादशमूल शतको दशान्तार ण्कडक् । हिरण्यवेश सोमोऽहिखिधामा त्रिकुम्भपाय ॥	६५
मानजर परापिद्ध वृभिगर्भोऽवराजित । हिरण्यनाभ श्रीगर्भो वृषोत्साह सहस्रजित् ॥	६६
ऊर्ध्वकर्मो यज्ञधरो धर्मेनेमिरसपुत । पुरुषो योगनिद्रालु खण्डास्य शलमाजितौ ॥	६७
कालपुण्डो वरारोह श्रीररो वापुनाह्न । वर्षमानभतुर्दृष्टो वृषिहवपुरुष ॥	६८
कपिलो भद्ररविल सुपेण समितिजय । भेतुधामा वासुभद्रो बहुरूपो महान्तम ॥	६९
विधाताधार एकाङ्गो वृषाक्ष सुवृषोऽक्षज । रन्तिदेव सिन्धुवृषो जितमन्युर्बुकोदर ॥	७०
बहुशृङ्गो रत्नबाहु पुण्यहासो महातपा । लज्जनाभ सूक्तनाभो धर्मनाभ पराक्रम ॥	७१
पद्महासो महाहस्त पद्मगर्भ सुरोत्तम । शतवीरो महामायो प्रेक्षनाभ सरीसृप ॥	७२
वृन्दाङ्गोऽधोमुखो धन्वी सुधन्वा विश्वमुक्तिधर । शतानन्दश्चैकधापि यैव नारिप्रमदन ॥	७३
वैक्रान्तेमिलोऽहिताक्ष पद्मपाद्विपद कपि । पञ्चशृङ्गो यमनील आसन्द शिवकीर्तन ॥	७४
शत्रुवर्धन श्रीवराह सदायोगी सुयामुन । बलभद्रे तु भद्राङ्ग कालो गुप्तधरो बली ॥	७५
प्रलायी भद्रचलन पीर शेषाहिनामभृत् । लक्ष्म्या तु भर्भरी विष्णुशक्ति क्षीराब्जिधामुषी ॥	७६
कामे तु पौवनोज्ज्वल शिखिमूल्युर्महोत्सव । शमान्तम सर्वधन्वी रोगरज्जुप्रवर्तक ॥	७७
मनोदाही मधनश्च गरुडस्तु विषापह । पक्षिसिंहो महापक्षो महावेगो विशालम् ॥	७८
वैज्रतीक्ष्ण श्वमुखसू शिलानीहोऽहिभुक्च स । युद्धे तु भगवान्योगी युधो विज्ञानदेशन ॥	७९
महासत्त्वो लोकनाथो धोधिर्हंसुनिश्चित । गुणाब्जिर्विगतद्वन्द्वो वचने स्वात्तु जल्पितम् ॥	८०

१ 'गण्डिनी' रा २ 'कितामी' ख ३ 'एकामया' ख ४ 'सुमदा' ख ५ 'मैदिनी मदा मदयती' ख ६ 'चिकुलता' ख ७ 'करवारक' ख ८ 'पङ्कजित्' ख ९ 'ऊतथाना' ख १० 'वृषोदर' ख ११ 'ध्रुवापि' ख १२ 'यवनारि' ख १३ 'ऊतनेमि' रा १४ 'रागज्ज प्रकपक' ख १५ 'उत्तीक्ष' ख



लपितोदितभणिताभिधानगदितानि च । ह्रतौ हकारकारौ च चण्डालानां तु वल्लकी ॥	८१
काण्डवीणा कुवीणा च डकारी किनरी तथा । सारिका खुहणी चाथ ददरे कलसीमुखः ॥	८२
सूत्रकोणो डमरुकं समौ पणवर्किकणौ । शृङ्गवाचे शृङ्गमुखं हुडुकरतालमर्दलः ॥	८३
काहला तु कुहाला स्याच्चण्डको लाहला च सा । संवेशप्रतिबोधार्थं द्रगडद्रकटावुभौ ॥	८४
देवतार्चनतूर्यं तु धूमलो वलिरिलिपि । क्षुल्लकं मृतयात्रायां मङ्गले प्रियवादिका ॥	८५
रणोद्यमे लब्धतूरो वाद्यभेदास्तथापरे । डिण्डिमो शर्शरो मङ्गुस्तिमिला किरिकिचिका ॥	८६
लैम्बिका टेट्टरी वेध्या कलापूरादयोऽपि च । भयंकरे तु डमरमाभीलं भासुरं तथा ॥	८७
आश्रयं फुल्लकं मोहो वीक्ष्यो लोतस्तु दृग्जले । मिद्रायां तामसी सुप्ते सुप्चापः सुखसुतिफा ॥	८८
आकारगूहने चावकटिकावकुठारिका । गृहजालिकाथ सूत्रधारे स्याद्विददर्शकः ॥	८९
पूज्ये भैरवको भट्टः प्रयोज्यः पूज्यनामतः ॥	९०

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे देवकाण्डे द्वितीयः ॥ २ ॥

छेफालच्छेफिलौ छेफे काहलोऽस्फुटंभापिणि । मूके जडकडी मूर्खे लनेडो नामवर्जितः ॥	९१
परतन्त्रे वशापत्तावर्धानोऽप्यथ दुर्गते । क्षुद्रो ह्रीर्बिभ्र दीनश्च भाटिस्तु गणिकाभूतौ ॥	९२
त्रैश्रुत्रसौ तु चकितेऽथ क्षुद्रप्रखलौ खले । चोरे तु चोरडो रात्रिचरो याचना तु भिक्षणा ॥	९३
अभिपस्तिर्मयिणा च बुभुक्षायां क्षुधाक्षुधौ । भक्तमण्डे तु प्रसावप्रस्रवाच्छोदनासवाः ॥	९४
अपूपे पारिशालोऽथ फरम्भो दधिसक्तुपु । इण्डेरिका तु वटिका शङ्कुली र्वर्धलोदिका ॥	९५
पर्वदास्तु मर्मराला घृताण्डां तु धृतौषणी । समिता खण्डाज्यकृती मोदको लड्डुकश्च सः ॥	९६
पलामरिचादियुतः स पुनः सिंहकेसरः । लाजेपु भ्रुकडोदूपलैदिकापरिवारकाः ॥	९७
दुग्धे योग्यं धौलसारम्यं जीयनीयं रसोत्तमम् । सर्पं गव्यं मधुज्येष्ठं धारोष्णं तु पयोऽमृतम् ॥	९८
दग्धि श्रीघनमङ्गल्ये तक्के कट्टरसायणे । अशौभ्रं परमरसः कुत्सामागिपुते पुनः ॥	९९
गृहाम्बु मधुरा चाथ स्यात्कुस्तुम्बुररुहिका । मरिचे तु द्वारवृत्तं मरीचं वलितं तथा ॥	१००
विण्णल्यामोर्षेणा शौण्डी चपला तीक्ष्णतण्डुला । ऊषणा तण्डुलफला काला च कृष्णतण्डुला ॥	१०१
जीरे जीरेणजरणौ हिङ्गी तु भूतनाशनम् । अगूढगन्धमत्युर्धं लिप्सा लालसलम्पटौ ॥	१०२
लोलौ लिप्सा तु धनाया रुचिरीप्सा च कामना । पूजा त्वपचितरथ चिपिटो नग्ननासिके ॥	१०३
पद्मस्तु पीडसर्पा त्रिलोतस्त्यल्पवर्मणि । सर्वे हृस्वोऽनेटमृकस्त्वन्धे न्युद्वजस्त्यधोमुखे ॥	१०४
पित्तो पलाभिः पलज्वरः स्वादभिरेचकः । कफे सिहानकः खेटः स्यात्कूकुदे तु कूपदः ॥	१०५
पारिमितोऽथ कायस्यः करणोऽक्षरजीविनि । क्षमे समर्थोऽनंभूष्णः पादानपदगौ समौ ॥	१०६
जाम्बूलमालिकोद्राहे वरयात्रा तु दौन्दुमी । गोपाली वर्णके शान्तियात्रा वरनिमग्नये ॥	१०७
स्यादिन्द्राणीमहे हेलिस्तुलुर्धमङ्गलध्वनिः । स्याच्च सस्वपनं पूर्णकलसे मङ्गलाद्विकम् ॥	१०८
शान्तिके मङ्गलरानं याचिषद्वयाग्निना । हसलेपे तु कर्णं हन्यन्धे तु पीडनम् ॥	१०९

१. 'कंजिणी' ग. २. 'चन्द्र' ग. ३. 'घुणाकम्' क. ४. 'दुश्चिन्ता' ग. ५. 'टेट्टरी' ग. ६. 'वीडः' ग.  
 ७. 'भट्टक' इति प्रतिभाति; 'भट्टारक' इति ग. पुस्तके पाठः. ८. 'दीनश्च नीचश्च' ग. ९. 'असु' क.  
 १०. 'अर्धमोदिका' ग. ११. 'श्रुतोष्यनी' ग. १२. 'गटिका' क. १३. 'वन्ध्यात्म्यम्' क. १४. 'ऊषणा' क.  
 १५. 'उपणा' ग. १६. 'जीरेण' क. १७. 'ध्यातः' क.

तच्छेदे समयप्रथो धूलिमक्ते तु वार्तिकम् । कुलटाया तु दु शृङ्गी धन्धुदा कलकूशिका ॥ ११०  
 धर्षणी लाञ्छनी खण्डशीला मदननालिका । त्रिलोचना मनोहारी पालि सश्मश्रुयोपिति ॥ १११  
 श्रमणाया भिस्तुणी स्याद्वेश्याया तु खगालिका । वारवाणि कामलेखा मुद्रा चेत्या गणेरुका ॥ ११२  
 बडवा कुम्भदासी च पुत्रे तु कुलधारक । सदायादौ द्वितीयश्च पुत्र्या धीदा समर्धुका ॥ ११३  
 देहसचारिणी चाप्यपले सतानसतती । नप्ता तु दुहितु पुत्रे स्वात्किन्ने तु कन्यस ॥ ११४  
 ज्येष्ठभगिन्या तु वीरभवन्ती स्यात्तु नर्मणि । मुखोत्सवो रागरसो विनोदोऽपि क्रिडोऽपि च ॥ ११५  
 वप्नो जनित्रो रेतोभास्ताते जानी तु मातरि । देहे सिन प्रजनकश्चतु शाख पडङ्गकम् ॥ ११६  
 व्याधिस्थान च देहैकदेशे गात्र कचे पुन । वृजिनो वेढितामोऽसौ धम्मिहे मौलिजूटयौ ॥ ११७  
 कर्परी तु कयरी स्यात्प्रलोभ्यो विशदे कचे । मुखे दैन्तालय स्योन घन चर घनोत्तमम् ॥ ११८  
 कर्णप्रान्तस्तु धारा स्यात्कर्णमूल तु शीलकम् । अक्षिण रूपमहो देवदीपो नासा तु गन्धहृत् ॥ ११९  
 नसा गन्धवहा नस्या नासिक्य गन्धनालिका । ओष्ठे तु दशनोच्छिष्टो रसालेपी च वाग्दलम् ॥ १२०  
 श्मश्रुणि व्यञ्जन कोटो दन्ते मुखचुर खर । दातुर्गिह्वा तु रसिना रक्षा च रसमातृका ॥ १२१  
 रसा कानुर्ललना च वक्त्रदल तु तालुनि । अवटौ तु शिर पीठ कफणौ रत्रिष्टकम् ॥ १२२  
 बाहूपनासुसधिश्च हस्ते भुजदल सल । अप व्यामे वियाम स्याद्बाहुचापस्तनूतल ॥ १२३  
 ह्यसहैर्मयवं गुणाधिष्ठानक प्रसम् । स्तनौ तु धरणावमे तयो पिप्पलमेचरौ ॥ १२४  
 जठरे मलुको रोमलताधारोऽथ श्रोमनि । स्यात्ताण्डव इपुष श्रोममथ नाभी पुतारिका ॥ १२५  
 शिरामूल कटीकूपी तूषलिकौ रतावुके । शिमे तु लङ्गल शङ्कु लाङ्गल श्लेफोपसी ॥ १२६  
 रसो तु शोध्यकीलाले भासे तूङ्ग समारदम् । लेपन च रोमणि तु लग्नल बालपुत्र ॥ १२७  
 कूपजो भासनिर्पास परित्राणमथ कसा । तन्वीनखाकृन्नावान सधिरन्धनमित्यपि ॥ १२८  
 अगरौ प्रवरं शृङ्ग शीपक मृदुल लघु । वरद्रुम परमद प्रेरक गन्धदारक च ॥ १२९  
 चन्दमे पुनरेनाङ्ग भद्रभी कलकीलपि । ज्ञातीफले शोमनस पुटक मदशौण्डिकम् ॥ १३०  
 कौशफल कुङ्कुमे तु कट वानसीयकम् । प्रियङ्गु पीतकावेर घोर पुष्परजो वरम् ॥ १३१  
 कुत्तम्भ च जवापुष्प पुत्तुमान्त च गीरम् । वृक्षपूषे तु श्रीनेष्टो दधिक्षीरघृताह्व ॥ १३२  
 रचनाया परिस्पन्द प्रतिधरनोऽथ कुण्डले । कर्णादर्शो मेखला तु लालिनी रुटिमालिका ॥ १३३  
 अप निङ्किष्वा घर्षरी विद्या विद्यामणिलथा । नूपुरे तु पादशीली मन्दीर पादनालिका ॥ १३४  
 पैदाङ्गुलीयके पादपालिका पादकीलिका । बले निवसन वल सत्र कपटमित्यपि ॥ १३५  
 दशसु वल्लपेश्योऽथ हिमवातापहाशुवे । द्विखण्डको वरकक्ष चक्रवर्तिन्यधीश्वर ॥ १३६  
 अर्जुने विजयश्चित्रयोधी चित्राङ्गमूदन । योगी धन्वी कृष्णपक्षो नन्दिघोषस्तु तद्रथ ॥ १३७  
 ग्रन्थिरस्तु सहदेवो नकुलस्तन्तिपालक । मात्रेपाविमौ कौन्तेया भीमार्जुनयुधिष्ठिरा ॥ १३८  
 द्वयेऽपि पाण्डवेया स्तु पाण्डवा पाण्डवायना । राजच्छिन्ने भूपलक्ष्म चमर स्यात्तु चामरे ॥ १३९  
 साव्यायद्रष्टारि स्थेयो द्वा स्थे द्वौ स्थितिदर्शक । क्षुद्रोपनरगाना स्यादध्यक्ष पारिकर्मिक ॥ १४०

१ 'शिन' ख २ 'स्त' ख ३ 'दन्तालवस्तेर' ख ४ 'वर' ख ५ 'शीलक' ख ६ 'तनूनल'  
 ख. ७ 'मर्मचरम्' क. ८ 'पुनारिका' ख. ९ 'शिरामूल' क १० 'प्रभार' क ११ 'अलकाशेपरश्च'  
 इति पुस्तकत्रयेऽप्यधिकगुणमप्ये १२ 'द्वा स्थितिदर्शक' ख

पुराध्यक्षे कोट्टपतिः पौरिको दाण्डपाशिकः । वेधं निमित्तं वाणे तु लक्ष्यहा मर्ममेदनः ॥ १४१  
 वीरश्च वीरशङ्कुश्च कदम्बोऽप्यस्त्रकण्टकः । नाराचो लोहनालोऽस्त्रसायकोऽसिस्तु सायकः ॥ १४२  
 श्रीगर्भो विजयः शस्ता व्यवहारः प्रजाकरः । धर्मप्रचारो धाराङ्गो धाराधरकरालिकी ॥ १४३  
 चन्द्रभासश्च शस्त्रोऽथ क्षुर्यस्त्री कोशशायिका । पञ्च च धेनुका पक्षपाले तु हुलमातृका ॥ १४४  
 कुट्टन्ती पञ्चफलाप शक्तिः कासूर्महाफला । अष्टतालायता सा च पट्टिस्तु खुरोपमः ॥ १४५  
 लोहदण्डस्तीक्ष्णधारो दुःस्फोटाराफलौ समौ । चक्रं तु वलयप्रायमरसंचितमित्यपि ॥ १४६  
 शतग्री तु चतुस्ताला लोहकण्टकसंचिता । अयःकण्टकसंछन्नाशतग्रे च महाशिला ॥ १४७  
 भुपुण्ड्री स्यादारुमयी घृत्तायःकीलसंचिता । कणयो लोहमात्रोऽथ चिरिका तु हुलामका ॥ १४८  
 वराहकर्णकोऽन्वयः कैलपन्नामके हुलम् । मुनयोऽस्त्रशेखरं च शराभ्यास वपासनम् ॥ १४९  
 जिष्णौ तु विजयी जैत्रः स्याच्छृंगाली तु विष्णवे । करमध्ये सौम्यं तीर्थमथ स्यान्नियमे तपः ॥ १५०  
 सत्यवलां गन्धवती मत्स्योदर्यथ वक्रये । भाटकोऽथ साक्षिणि स्थानमध्यस्थः प्राभिकोऽप्यथ ॥ १५१  
 कूटसाक्षी मृपासाक्षी सूची स्यादुष्टसाक्षिणि । पातुकार्या पादरथी पादजङ्घः पदवरा ॥ १५२  
 पादवीथी च पेशी च पादपीठी पदायता । नापिते ग्रामणीमण्डिवाहकौरिकमाण्डिकाः ॥ १५३

इत्याचार्यदेवचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे मूलकाण्डत्वेतीयः ॥ ३ ॥

अथ पृथ्वी महार्कान्ता क्षान्ता मेघेन्द्रिकार्णिका । गोत्रकीला घनश्रेणी मध्यलोका जगद्गहा ॥ १५४  
 देहिनी केलिनी मौलिर्महास्थत्यम्बरस्थली । गिरौ प्रपाती कुट्टार उर्वङ्गः कंदराकरः ॥ १५५  
 कैलासे धनदावासी हराद्रिर्हिमवद्भूतः । मलयश्चन्दनगिरिः स्याद्वोहे धीनधीवरे ॥ १५६  
 ताम्रे पवित्रं कांश्यं च सीतके तु महावलम् । चीनपिटं सैमेल्कं कृष्णं च त्रपुण्धनकम् ॥ १५७  
 त्रपुणि श्वेतरूप्यं स्यात्सठं सलवणं रजः । परासं मधुकं ज्येष्ठं धनं च मुखभूषणम् ॥ १५८  
 रजते त्रापुपं वज्रजीवनं वस्तु भीरुकम् । सैन्धवं सौम्यं च शोभं च रत्नं भीरु जयीयसम् ॥ १५९  
 सुवर्णं लोभनं शुक्रं तारजीवनमौजसम् । दाक्षायणं रत्तवर्णं श्रीमत्कुम्भं शिलोद्भवम् ॥ १६०  
 वैणवं तु कर्णिकारच्छायं येणुतटीभवम् ॥ १६१

इति पृथ्वीकाण्डः ।

जले दिव्यमिरा सेव्यं कृपीटं धृतमङ्कुरः । विषं पिप्पलपातालमलितानि च कम्पलम् ॥ १६२  
 पावनं पङ्कजं चापि पङ्कजं तु सितं पयः । किट्टिमं तदतिक्षारं शालूकं पङ्कगन्धिकम् ॥ १६३  
 अमृतं तु कलुषं तोषमतिस्वच्छं तु काचिमम् । समुद्रे तु महाकच्छो दारदो भरणीप्लवः ॥ १६४  
 महीप्रावार उर्वङ्गस्तिमिकोशो महाशयः । मुरंदरा तु मुरला सुरवेला तु नन्दिनी ॥ १६५  
 चर्मध्वती रन्तिनदी संभेदः सिन्धुसंगमः । नीका तु सारणौ

इति जलकाण्डः ।

अग्नौ चैमिर्दीपः समन्तभुक् ॥ १६६

पर्वरीकः पविर्घासिः प्रशुर्धधरिराशिरः । जुहुराणः प्रदाकुश्च जुंपाकुर्हवनो हविः ॥ १६७

१. 'वारश्च' ख. २. 'कल्पपत्रात्रके' ख. ३. 'समोलूकम्' ख. ४. 'धन्त्रं' ख. ५. 'साध्यं' ख. ६. 'मलिनानि'  
 क. ७. 'ममिः' ख. ८. 'कर्परीकः' ख. ९. 'धधुरिराशिरः' क. १०. 'कुपाकुः' ख.

तार्चिर्नाचिकेतश्च प्रैष्ठो वयतिरश्चतिः । भुजिर्मरपपीथौ च स्वनिः पवनवाहनः ॥ १६८

इत्यमिकायः ।

गायौ सुरालयः प्राणः संभूतो जलभूषणः । शुचिर्वह्नालो नैघटः पश्चिमोत्तरदिक्पतिः ॥ १६९

भङ्गतिः क्षिपणुर्मर्को ध्वजप्रहरणश्चलः । शीतलो जलकान्तारो मेघारिः स्मररोऽपि च ॥ १७०

इति वायुकायः ।

इष्टे त्वारोहकः स्कन्धी सीमिको हरितच्छदः । कैरुर्जन्तुर्वेदभूश्च

इति वनस्पतिकायः ।

स्यास्तु श्वेतः कपर्देके ॥ १७१

वज्रोत्ते तु कीटमणिज्योतिर्माली तमोमणिः । परार्जुदो निमेषयुत् ध्वान्तचित्रोऽथ कुञ्जरे ॥ १७२

पेचकी पुष्करी पक्षी पेचिलः सूचिकाधरः । विलोलजिह्वोऽन्तःस्वेदो महाकायो महामदः ॥ १७३

शर्पकणो जलाकाहो जटी च पट्टिहायनः । असुरो दीर्घपवनः शुण्डालः कपिरिलपि ॥ १७४

वशायां वाशिता कर्णधारिणी गणिकापि च । अथे तु कमणः कुण्डी प्रोषी हेपी प्रकीर्णकः ॥ १७५

पाकलः परुलः किण्वी कुटरः मिहविक्रमः । मापाशी केसरी हंसो मुद्रभृग्गूढभोजनः ॥ १७६

वासुदेवः शालिहोत्रो लक्ष्मीपुत्रो मरुद्रथः । चामर्यैकशफोऽपि स्यादश्यायां पुनर्वती ॥ १७७

मल्लिकाक्षः सितैर्नैत्रैः स्याद्वाजीन्द्रायुधोऽसितैः । ककुदी ककुदावर्तो निर्मुक्तस्विन्द्रदृढिकः ॥ १७८

शुनि प्रोषी रसापायी शिवारिः सूचको रुहः । वनवपः स्वजातिद्विदृक् तन्नो भल्लहश्च सः ॥ १७९

दीर्घनादः पुरोगामी स्यादिन्द्रमहकामुकः । मण्डलः कपिलो ग्राममृगश्चेन्द्रमहोऽपि च ॥ १८०

महिषे कलुषः पिङ्गः कटाहो गद्वदस्वरः । हेरम्बः स्कन्धशृङ्गश्च सिंहो तु स्यात्सलंकपः ॥ १८१

शैगाटो वनराजश्च नभःप्रान्तो गणेश्वरः । शृङ्गोष्णीषो रक्तजिह्वो व्यादीर्णास्यः सुगन्धिकः ॥ १८२

सूकरे कुमुखः कामरूपी च सलिलप्रियः । तलेक्षणो वक्रदंष्ट्रः पङ्ककीडनकोऽपि च ॥ १८३

वृगे खजिनयोनिः स्यादधो भुजगभोगिनि । अहीरणी द्विमुखश्च भवेत्पक्षिणि चक्षुमान् ॥ १८४

कण्ठाभिः कीकसमुखो लोमकी रसनारदः । वारङ्गिनाडीचरणौ मयूरे चित्रपिङ्गलः ॥ १८५

नृत्सप्रियः स्थिरमदः खिलजिह्वो गरमतः । भार्जार्कण्ठो मरुको मेघनादानुलासकः ॥ १८६

मेषुको बह्लुमीवो नगावासश्च चन्द्रकी । कोकिले तु मदोलापी काकजातो रतोद्ग्रहः ॥ १८७

मधुघोषो मधुकण्ठः सुधाकण्ठः कुहमुखः । घोषयिलुः घोषयिलुः कामवालः कुनालिकः ॥ १८८

कुक्कुटे तु दीर्घनादश्चर्मचूडो नखायुधः । मयूरषट्कः शौण्डो रणेच्छुश्च कलाधिकः ॥ १८९

भारणी विश्विकरो घोषितैन्दीकः पुष्टिवर्धनः । चित्रवाजो महायोगी स्वस्तिको मणिकण्ठकः ॥ १९०

उपाकीलो विशोकश्च ग्राजस्तु ग्रामकुक्कुटः । हंसेषु तु मरालाः स्युः सारसे दीर्घजानुकः ॥ १९१

गोनर्दो मैथुनी कामी श्वेनाक्षो रक्तमस्तकः । गृध्रे तु पुरुषव्याघ्रः कामायुः कृणितेश्वरः ॥ १९२

सुदर्शनः शकुन्याजो शुकं तु प्रियदर्शनः । श्रीमान्मेघातिषिवोऽगमी मत्स्ये तु जलपिणिकः ॥ १९३

मूक्तो जलाशयः शैवः पाठीने मृदुपाठकः ॥ १९४

इत्याचार्येन्द्रमचन्द्रधिरचितेऽभिधानविन्तामणिपरिशिष्टे तिर्यक्काण्डवर्ण्यः ॥ ४ ॥

अथ रत्नप्रभा धर्मो वैशानुशर्कराप्रभा । स्वाद्वालुकाप्रभा शैला भवेत्पद्मप्रभाक्षना ॥	१९५
धूमप्रभा पुनारिष्टा माधव्यां तु तमःप्रभा । महातमःप्रभा माधव्येवं नेरकभूमयः ॥	१९६
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे चारककाण्डः पञ्चमः ॥ ५ ॥	

आनुकूल्यार्थकं प्राध्वमसाकल्ये तुचिञ्चन । तुहिवस्महवै पादपूरणे पूजने स्वती ॥	१९७
वद् वा यथा तथैवैवं साम्येऽहो ह्री च विस्मये । स्युरेवं तु पुनर्वैवेत्यवधारणवाचकाः ॥	१९८
ऊं पृच्छायामतीते प्राक् निश्चयेऽद्वाजसाद्वयम् । अतो हेतौ महः प्रत्यारम्भेऽथ स्वयमात्मनि ॥	१९९
प्रशंसने तु सुष्ठु स्यात्परश्वः श्वः परेऽहनि । अद्यात्राह्वयधूर्त्वेऽहीत्यादौ पूर्वेषुरादयः ॥	२००
समाने हति सद्यः स्यात्परे त्वह्नि परेष्वपि । उभयद्युस्तूभयेषुः सप्ते पुगपदेकदा ॥	२०१
स्यात्तदानीं तदा तर्हि पदा पृथग्यदैकदा । परस्परार्येपमोऽन्दे पूर्वे पूर्वतरेऽत्र च ॥	२०२
प्रकारेऽन्यथेतरथा कथमित्थं यथा तथा । द्विधा द्वेषा त्रिधा त्रेधा चतुर्धा द्वैधमादि च ॥	२०३
द्विष्यश्चतुःपञ्चकृत् इत्याद्यावर्तने कृते । दिग्देशकाले पूर्वादां प्रागुदक्प्रत्यगादयः ॥	२०४

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टे सामान्यकाण्डः षष्ठः ॥ ६ ॥

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितोऽभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टः समाप्तः ।

॥ श्रीः ॥

## अभिधानसंग्रहः ।

( ८ )

श्रीमदाचार्यहेमचन्द्रविरचितः

अनेकार्थसंग्रहः ।

ध्यात्वाहृतः कृतैकार्थशब्दसंदोहसंग्रहः । एकस्वरादिपट्टकाण्ड्या कुर्वेऽनेकार्थसंग्रहम् ॥ १  
अकारादिप्रमेणादावत्र कादिप्रमोऽन्ततः । ईदृश्यवचनं पूर्वं पञ्चादर्थप्रकाशनम् ॥ २  
यत्रैक एव रूढोऽर्थो यौगिकस्तत्र दर्शितः । अनेकस्मिन् रूढेऽर्थे यौगिकं प्रोच्यते न वा ॥ ३  
पदानां भङ्गतो योऽस्मिन्ननेकार्थः प्रकाशते । प्रदर्शनीयो नैवासौ तत्स्थानैन्व्यप्रसङ्गतः ॥ ४  
को प्रज्ञप्यात्मनि रवौ मयूरेऽसौ यमेऽनिले । कं शीर्षेऽप्यु सुखे खं स्वः संविदि व्योमनीन्द्रिये ॥ ५  
शून्ये विन्दौ सुखे खस्तु सूर्ये गौरुदके दृशि । स्वर्गे दिशि पशौ रश्मौ वजे भूमाविपौ गिरि ॥ ६  
त्वग्बल्कले चर्मणि च न्यग्निमे नीचकास्पर्धयोः । रुक्मशोभाकिरणेच्छासु धामभारतां वचस्पि ॥ ७  
जूराकाशसरस्वलां पिशाच्यां जवनेऽपि च । झः स्याद्विचक्षणे पद्यासने चान्द्रमसायनौ ॥ ८  
सङ्घिद्यमाने सत्ये च प्रशस्ताचितसाधुषु । भः शुक्रे भृशुर्दौ भांशौ भूस्तु भूमिरिव क्षिती ॥ ९  
स्थाने च भः पुनः शंभौ मालङ्कण्यां धारणेऽव्ययम् । किं क्षेपनिन्दयोः प्रभे वितर्के ज्या तु मातरि १०  
क्षमामाभ्योर्धुर्दिने वह्नौ द्यौस्तु स्वर्गे विहायसि । रस्तीक्ष्णे दहने रास्तु सुवर्णे जलदे धने ॥ ११  
भूः कामरूपिणि स्वर्णे धूर्यान्मुखभारयोः । पूः शरीरे च नगरे श्रीर्लक्ष्म्यां सरलर्द्धने ॥ १२  
वैपोपकरणे वैर्धरेचनायां मती गिरि । शोभात्रिवर्गसंपत्तयोः सूः सवे निहरेऽपि च ॥ १३  
यः पश्चिमदिशीं र्ध्यादौपम्ये पुनरव्ययम् । द्यौः स्यर्गनभसोः स्यो ज्ञात्वात्मनोः स्यं निजे धने १४  
दृष्टेऽष्टौ दर्शनेऽध्यक्षे बिद्मप्रवेशे नृवैश्वर्योः । तृद् तृष्णावसर्पवच्च भवेद्विप्तापिपासयोः ॥ १५  
स्विद् शोभायां जिगीषायां व्यवसाये कश्चौ गिरि । भाः प्रभावे मयूखे च मास्तु मासे निशाकरे १६  
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे एकस्वरकाण्डः प्रथमः ॥ १ ॥

अर्को हुभेदे स्फटिके ताग्रे सूर्ये विह्वीजसि । अर्कं दुःखापयोरङ्गौ भूपारूपकलरूपसु ॥ १७  
चित्राजौ नाटकांशे स्थाने क्रोडेऽन्तिकगागसोः । एकोऽन्यः केवलः श्रेष्ठः संख्या कल्कोऽथविष्ठयोः

१. 'नत्या हरिम्' ख. २. 'क्रमोऽत्रादौ ककारादि' ख. ३. 'क्रमस्ततः' ग. ४. 'उद्देश' ख. ५. 'दर्शयते'  
ख; 'दृश्यते' ग. ६. 'प्रमात्यते' ख-ग. ७. 'जन्त' ख. ८. 'शीर्षेऽप्यु च' ख. ९. 'अक्' ख. १०. 'चान्द्रम-  
सायने' ख-ग. ११. इतः परम् 'मा जटायं च राक्षसा पतने दुर्भगप्रियाम्' इति ख-मुस्तकेऽधिकः पाठः.  
१२. 'दुः' ग. १३. 'नगरे च' क. 'पतने च' ग. १४. 'प्रवे' क. १५. 'विने' ग. १६. 'च वीपम्ये' ख.  
१७. 'द्रष्टरि दर्शनेऽध्यक्षे' ग. १८. 'चित्रादौ' ख.

- दम्भे पापिनि किट्टे च कङ्को ब्राह्मणलिङ्गिनि । लोहपृष्ठे यमे कर्कः श्वेताश्वे दर्पणे घटे ॥ १९
- कर्कतनेऽग्नौ राशी च काकः स्यात्पीठसर्पिणि । द्वीपमानद्रुभेदेषु शिरोवक्षालने द्विके ॥ २०
- काकं काकसमूहे स्याद्रतबन्धे च योषिताम् । काका तु काकजङ्घायां काकोलीकाक्रनाशयोः ॥ २१
- काकोदुर्वरिकाकाकमाचिकारक्तिकास्वपि । किष्कुः प्रकोष्ठे हस्ते च वितस्तौ कुत्तितेऽपि च ॥ २२
- कोको वृक्षे चक्रवाके खजूरीद्रुमभेदयोः । छेको विदग्धे विश्वस्तमृगमैडजयोरपि ॥ २३
- टङ्को नीलकपित्थेऽसिकोशे कोपेऽश्मदारणे । मानान्तरे खनित्रे च जङ्घायां टङ्कणेऽपि च ॥ २४
- तर्को वितर्के काह्वापामूहकर्मविशेषयोः । त्रिका कूपस्य नेमौ स्यात्त्रिकं शृङ्गाधरे त्रये ॥ २५
- तोकं संतानसुतयोद्विकः स्यात्काककोकयोः । न्यङ्कुर्यगे मुनौ नाकः स्वः खे नाकुस्तु पर्वते ॥ २६
- मुनिवल्मीकयोन्निष्कः कर्पे हेमनि तपले । दीनारे साष्टसुवर्णशते वक्षोविभूषणे ॥ २७
- पङ्कोऽधे कर्दमे पाकः पचने क्षिशुरैस्योः । वको रक्षोभिदि श्रीदे शिवमल्लीवकोटयोः ॥ २८
- भूकम्भिष्ठे कैले भेको मेघमण्डूकभीरुपु । मुष्को मोक्षद्रुमे महे तस्करे मांसलाण्डयोः ॥ २९
- मूको दैत्याघातदीनेषु रङ्कः कृपणमल्लयोः । राका कच्छां टट्टरजःकन्यायां सरिदन्तरे ॥ ३०
- पूर्णन्दुपूर्णमायां च रेकः शङ्काविरेकयोः । हीनेऽपि रोकं कृपणभेदे नावि बिलेचरे ॥ ३१
- रोकोऽशौ लङ्का तु शाखा शाकिमी कुलटा पुरी । लोको विधे अने वल्कं शकले त्ववि शक्त्वर्थे ॥ ३२
- शको देशे राजभेदे शङ्का स्यात्संशये भये । शङ्कः पद्मशिराजले संख्याकीलकशंभुपु ॥ ३३
- पादोऽखभेदयोर्महे शाको द्वीपे वृषे द्रुमे । शस्तौ हरितके चापि शुको व्यासजकीरयोः ॥ ३४
- रक्षोऽमाले शुर्कं प्रेन्धिपणेंऽरत्नुशिरीषयोः । शुल्कं घटादिदातव्ये जामातुर्धापि बन्धके ॥ ३५
- शूकोऽनुक्रोशकिंशावीः शोकेऽभिपवर्शुङ्गयोः । शूका हस्तेऽपि श्लोकस्तु पद्मपन्थे पशस्यपि ॥ ३६
- शौकं शुकानां समूहे स्त्रीणां च करणान्तरे । सुका बाणोत्पलवातः स्तोकः स्यात्पातकाल्पयोः ॥ ३७
- नखं पुमैर्गन्धद्रव्ये नखः करजपण्डयोः । न्युङ्गः सामविशेषस्य पडोकार्थमतिमये ॥ ३८
- पुङ्गः स्यान्मङ्गलाचारे शराङ्गभ्रमेययोरपि । प्रेहा पर्यटने र्वृत्ते दोलायां बाजिनां गतौ ॥ ३९
- मुखमुपाये प्रारम्भे श्रैष्ठे निःसरणास्थयोः । रेखा स्यादल्पके छन्दस्याभोगोद्वेजयोरपि ॥ ४०
- लेखो लेख्ये दैवते च लेखा र्ऱज्यां लिपावपि । घीक्षा तु शकशिव्यायां गतिभेदेऽपि नर्तने ॥ ४१
- शङ्खः कम्बौ निर्भिभेदे स्यान्नख्यामलिकास्थनि । शाखा द्रुमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्तरेऽन्तिके ॥ ४२
- शिखापममात्रे चूडायां केकिचूडाप्रधानयोः । ज्वालायां लाङ्गलिकायां शिफाशाखावृण्णिज्वपि ॥ ४३
- सखा महये मित्रे च सुखं त्रिदिवश्मणोः । सुखा प्रनेतसः पुण्यामगः स्यान्नगवत्सरी ॥ ४४
- शैले सरीसृपे भानावङ्गमन्तिकगात्रयोः । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः ॥ ४५

१. 'दर्पटे' ख. २. 'विश्वस्ते' ग. ३. 'नीलकयो' ग. ४. 'टङ्कने' ग. ५. कर्मविशेषः क्रियाविशेषः । उपहास इति यावत् । इत्यनेकार्थकैरवाक्यकौमुदी. 'वर्मविशे' ख; 'वर्कविशे' ग. ६. 'भूकः काले छिद्रे' ग. ७. 'कोले' ख. ८. 'उक्त्वाहृष्ट' ख. ९. 'व्रीकते येन तत्कथं दीनारादि' इत्यनेकार्थकैरवाक्यकौमुदी. 'कृपण' ग. १०. इतः परम् 'वङ्कः पयांणमागे स्यात्तदीभेदे च मङ्गरे' इति रघुपुस्तकेऽधिकः पाठः. ११. 'वक्षे वक्ष्याद्वलशिराग्रयोः' ग. १२. 'शङ्का नवोद्भिन्नपल्लववोशी' इत्यनेकार्थकैरवाक्यकौमुदी. 'मुद्रयोः' ख, 'शुङ्गयोः' ग. १३. 'शृगाव्यव-  
नित्येवपि । शृकेलापुभेदेऽपि' इत्यनेकार्थकैरवाक्यकौमुदी. १४. 'तु गन्धद्रव्ये स्यान्नगः' ख. १५. 'लाण्डयोः'  
ख-ग. १६. 'नूले' ग. १७. 'शेगे' ख. १८. 'ज्याया' ग. १९. 'च' ख-ग. २०. 'निधेर्भेदे' ख.

अङ्गा नीवृद्धिशेषे स्फुरिङ्गः स्याद्विद्धितेऽङ्गते । ज्ञानजङ्गमयोश्चापि खगोऽर्कप्रहपतिषु ॥ ४६  
 शरे देवेऽपि खङ्गोऽसौ खङ्गिष्ठङ्गे च गण्डके । टङ्ग, खनित्रे जङ्गास्योस्त्यागो वर्जनदानयो ॥ ४७  
 दुर्ग पुनर्दुर्गमे स्यादुर्गा तु नीलिकोमयो । नागो मतङ्गजे सर्पे पुनग्रे नागनेसरे ॥ ४८  
 क्रूराचारे नागदन्ते मल्लके वारिदेऽपि च । देहानिरुविशेषे च श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थित ॥ ४९  
 नागं रङ्गे सीतपत्रे स्त्रीधन्वे करणान्तरे । पिङ्गी शम्पा पिङ्गा हिङ्गुनाल्या गौरोचनोमयो ॥ ५०  
 पिङ्ग वैलके पिङ्गश्चे पूगः क्रमुकसघयो । फल्गुः काकोदुम्बरिकावृक्षे निरर्थकेऽपि च ॥ ५१  
 भगोऽर्कज्ञानमाहात्म्ययशोवैराग्यमुक्तिषु । रूपवीर्यप्रयलेच्छाश्रीधर्मैश्वर्ययोनिषु ॥ ५२  
 भङ्गन्तरङ्गे भेदे च कृत्विशेषे पराजये । कौटिल्ये भयविच्छिद्योर्भङ्गा शणे भङ्गिः पुन ॥ ५३  
 भक्तिवीर्योर्भागो रूपार्थे भाग्यैरुदेशयो । भृङ्ग लक्ष्मण भृङ्गास्तु खिङ्गभूम्यादमार्कवा ॥ ५४  
 पट्पदोऽथ भृगुः सानौ जमदग्निप्रपातयो । शुक्रे रुद्रे च भोगस्तु राज्ये वेश्याभृतौ सुष्ठे ॥ ५५  
 धनेऽहिनायकणयो पालनाभ्यवहारयो । मार्गो मृगमदे मासे सौम्यर्क्षेऽन्वेपणे पथि ॥ ५६  
 मृगः कुरङ्गे पाच्छाया मृगयाया गजान्तरे । पशौ नक्षत्रभेदे च मृगी तु वनितान्तरे ॥ ५७  
 युग हस्तर्चतुक्के स्याद्रथाद्यङ्गे कृतादिवे । वृद्धिनामीपथे पुग्रे योगो विस्त्रम्भघातिनि ॥ ५८  
 अलक्ष्यलाम्ने सगत्या कर्मणध्याययुक्तिषु । वपु स्वैर्यप्रयोगे च सनाहे भेषजे धने ॥ ५९  
 निष्कम्भादावुपाये च रङ्गः स्याभूल्यपुहवो । रागे रङ्गं तु त्रपुणि रागः स्याल्लोहितादिषु ॥ ६०  
 गान्धारादौ क्लेशादिषेऽनुरागे मत्सरे वृषे । लङ्गः सङ्गे च पिङ्गे च लिङ्ग मेहनचिह्नयो ॥ ६१  
 शिवमूर्ताविमुमाने 'साख्योत्तर्विकृतायि । वङ्गः कर्पासे वृन्ताके वङ्गा जैनपदान्तरे ॥ ६२  
 वङ्गं त्रपुणि सीसे च वल्गुदण्डगमनोऽज्ञयो । व्यङ्गो भेके च हीनाङ्गे वेगो रपप्रवाहयो ॥ ६३  
 रेत त्रिपाकयोर्क्षोपि शाङ्गं विष्णुधनुर्धनु । शुङ्गधाम्नाते वटे ङ्गो ङ्गं चिह्नविषाणयो ॥ ६४  
 कीदाम्युपक्षे शिखरे प्रभुलौकपिस्तानुषु । ङ्गः कूर्चशीर्षे ङ्गङ्गी सर्गमीनविशेषयो ॥ ६५  
 विषाणानृपभौषध्या सर्गस्यागलभभावयो । उत्साहे निश्चयेऽध्याये मोहानुमतिस्फुटिषु ॥ ६६  
 अर्ध, पूजाविधौ मूल्येऽथ दु खे व्यसनैनसो । उङ्गो हस्तपुटे वङ्गो श्वावाया देहजानिते ॥ ६७  
 ओघः प्रयाह सघातो हुतनृत्त परम्परा । उर्ध्वदेशश्च मेघस्तु मुस्तके जलदेऽपि च ॥ ६८  
 मोघो दीने निष्कले च मोघा स्यात्पाटलातरी । लघुः सूक्ता लघ्वसार ह्रस्व चार्धगुरु हुतम् ॥ ६९  
 श्लाघोपासनीच्छयो स्तोत्रेऽर्चा पूजा प्रतिमापि च । कचः शुष्कव्रणे केशे कन्धे पुत्रे च गी पते ७०  
 कचा वरेष्वा काचोऽक्षिरोगे शिष्ये मणौ मृदि । काञ्ची गुञ्जामेखलयो पुषी कूर्चो विकारभनेऽ ७१

१ 'अङ्गो नीवृद्धिशेषे स्याद्विङ्ग' ग २ 'द्विशेषा' ख. ३ 'खङ्ग' क ४ 'कण्टके' ग ५  
 इत प्राप्ता 'गर्गो मुनिविशेषे स्याद्वे किञ्चुलिकेऽपि च इत्यधिक पाठ ख-ना पुस्तकयो ६ इत परम्  
 'तुङ्ग पुनागमगयोर्धुषे स्यादुत्तरेऽपि च । तुङ्गी प्रोक्ता हरिद्राया कर्करायामपीष्यते ॥' इत्यधिक पाठ ग  
 पुस्तकयो . तत्र ग पुस्तके 'उच्चतेऽन्यवत् इति पाठ ७ 'कोटे दु' ख 'भवेदुर्मये तु' ग ८ 'त्यानीकिनो'  
 ग ९ 'बलके' ग १० 'अनेकार्थकैरवाकरकीमुद्या तु 'मङ्गीभिरङ्गीहृतगान्ताङ्गाया' इति भक्तौ, 'मङ्गी  
 भक्त्या विरचितवतु स्तम्भितातजलौष' इति वीन्यामुदाहृतम् ११ 'चतुर्थं ग च १२ शारदोत्थाया प्रवृत्ते  
 कार्यभूता विकृति । तत्र यथा—'लिङ्गादिङ्गमिवानुरूपचरित पुन स लेभे मुनि' इत्यनेकार्थकैरवाकरकीमुदी  
 १३ 'प्रवृत्तायि' ख ग घ १४ 'जनपदान्ते पुष्पि' इति टीका १५ 'मलोत्सर्गं प्रभावे मृङ्गारभावेऽपि'  
 इत्यनेकार्थकैरवाकरकीमुदी १६ 'अपदे' ख.



जडो मूर्खे हिमाप्रते जडा स्याच्छूकशिविका । ताडोऽद्रौ ताडने घोषे मुष्टिमेयतृणादिके ॥ १३३  
ताडी तालीदलतरौ दण्डः सैन्ये दमे यमे । मानव्यूहमहभेदेष्वध्वेऽर्कानुचरे मथि ॥ १३४  
प्रकाण्डे लगुडे कोणे चतुर्थोपायगर्वयोः । नाडी कुहनचर्चायां घटिकागण्डदूर्वयोः ॥ १३५  
नाले गुणान्तरे स्त्रायौ नीडं स्थाने खगालये । पण्डः पण्डे पण्डा बुद्धौ पाण्डुः कुन्तीपतौ सिते ॥ १३६  
पिण्डो वृन्दे जपापुष्पे गोले बोलेऽङ्गसिंहयोः । कवले पिण्डं तु वेष्टैकदेशे जीवनायसोः ॥ १३७  
बले सान्द्रे पिण्ड्यलावूखर्ज्यौस्तगरेऽपि च । पीडातिमर्दनोत्तंसकृपासु सरलदुमे ॥ १३८  
भाण्डं मूलवणिग्वित्ते तुरङ्गाणां च मण्डने । नदीकूलद्वयीमध्ये भूपणे भाजनेऽपि च ॥ १३९  
मण्डो मस्तुभि भूपायामेरण्डे सारपिच्छयोः । शके मण्डा त्वामलक्यां मुण्डो मुण्डितशीर्षयोः ॥  
राहौ दैत्यान्तरे रण्डा त्वाल्क्यैर्कोणी मृतप्रिया । व्याडो हित्तपशौ सर्पे शुण्डा करिकरः सुरा ॥ १४१  
जलेभी नलिनी वारस्त्री शुण्डो मदनिर्भरे । शौण्डो चविकपिप्लयोः शौण्डो विख्यातमत्तयोः ॥ १४२  
पडः पेयान्तरे भेदे पण्डः कानन ईडुरे । गूढं रहःसंवृतयोर्दाढा दंप्राभिलापयोः ॥ १४३  
दृढः शक्ते भृशे स्थूले घाढं भृशप्रतिज्ञयोः । माहिर्दन्यं पत्रसिराचौ मूढस्तन्निद्रते जडे ॥ १४४  
राढा द्युष्टेषु शोभायां व्यूढा न्यस्तोरुसंहताः । वोढा स्याद्भारिके सूते शण्डपण्डौ तु सौविदे ॥ १४५  
वन्ध्यपुंसीद्वारे क्रीवे सोढा मर्षणशक्तयोः । अणिराणिबदस्त्रौ स्यात्स्तीमन्यक्षामकीलके ॥ १४६  
अणुर्ग्राह्यत्वयोरुष्णा ग्रीष्मदक्षतापाहिमाः । ऊर्णा भूमध्यगावर्ते मेघादीनां च लोमनि ॥ १४७  
ऊर्णं देये जले दुर्गे कणो धान्यांश्लेशयोः । कणा जीरकपिप्लयोः कर्णश्चम्पापतौ भुतौ ॥ १४८  
क्षणः कालविशेषे स्यात्पर्वण्यवसरे महे । व्यापारविकलत्वे च परतन्त्रत्वमध्ययोः ॥ १४९  
कीर्णः क्षिप्ते हते छत्रे कुणिः कुकरवृक्षयोः । कृष्णः काफे पिके वर्णे विष्णौ व्यासेऽर्जुने कलौ ॥ १५०  
कृष्णा तु नील्यां द्रौपयां पिप्लीद्राक्षयोरपि । कृष्णं तु मरिचे लोहे कोणो बीणादिवादनैः ॥ १५१  
लगुडेऽधौ लोहिताङ्गे गणः प्रेमप्रसङ्गयोः । समूहे सैन्यभेदेऽथ गुणो ज्यासुंदतन्तुषु ॥ १५२  
रज्जौ सत्त्वादौ संध्यादौ शौर्यादौ भीम इन्द्रिये । रूपादावप्रधाने च दोषान्वास्मिन्विशेषणे ॥ १५३  
गेष्णो नटे गायने च घ्राणं तु घ्रातघोणयोः । घृणा तु स्याज्जुगुप्सायां करुणायां घृणिः पुनः ॥ १५४  
अंशज्वालातरङ्गेपु र्घूर्णानि यौसमुत्तिष्ठतु । र्घूर्णं क्षोरे क्षारभेदे जर्णो जीर्णदुर्मेन्दुषु ॥ १५५  
जिष्णुः शक्तेऽर्जुने विष्णौ जित्वरेऽर्के वसुध्वपि । झीर्णिः क्रमुकभेदे स्यादुष्टदेवभ्रुतावपि ॥ १५६  
त्राणं त्राते रक्षणे च त्रायमाणौपधावपि । तीक्ष्णं समुद्रलवणे विषापोऽमरकाजिषु ॥ १५७  
आत्मस्याग्निनि तिग्मे च तूणी नीलीनिषङ्गयोः । दुणः स्यादृक्षिके भृङ्गे दुणं चापकृपाणयोः ॥ १५८  
दुणी कुर्म्या जलद्रोण्यां देष्णो दातरि दुर्गमे । द्रोणः पार्श्वगुरौ काफे माने द्रोणी तु नीलति ॥ १५९  
नीभेदे शैलसंधौ च पणः कार्पापणे रलहे । विक्रय्यशौकादिवदमुष्टौ मूल्ये भूतौ धने ॥ १६०

१. 'हिमाप्रते' ग-घ. २. 'चर्चाया' ग-घ. ३. 'त्राणान्तरे' ख. ४. 'घर्णी' ख. ५. 'इत्यरे' ख. ६. 'व्यस्तो'  
ख. ७. 'शौविदे' ग-घ. ८. 'ऊर्णोऽरिचे नृपे भुतो' ख. ९. 'प्रयम' ग-घ. १०. 'यत्र' ख. ११. 'रूपादौ'  
च प्रधाने' ग-घ. १२. 'गादाम्यामेष्णव' । मायलिङ्गः । द्वयोर्व्या—'गेष्णो विष्णुचरित्रस्य' हलनेकाधर्कैरवा-  
करकौमुदी. 'गेष्णुनेटे' ख-ग-घ. १३. 'प्रावृषेययोः' ग. १४. 'चूर्णो निवासमुत्तकोः' ख. १५. 'च्यन्ते स्म'  
चूर्णानि प्रायेण बहुवचनान्तः' इति टीका. १६. 'चूर्णः' ग. १७. 'जीर्णो' ग-घ. १८. 'जिष्णः' ग-घ.  
१९. 'गुणिः' ग-ग. २०. 'देष्णुदातरि दुर्गमे' ख-ग घ. २१. 'नीलभेदे' ग-घ. २२. 'आकादिमुष्टौ यदे' ग.

व्यवहारे च द्यूताद्युत्प्रेष्टे गण्डकविंशतौ । पर्णखिपत्रे पर्णं तु पत्रे प्राणोऽनिले वले ॥ १६१  
 हृद्वायौ पूरिते गन्धरसे प्राणास्तु जीविते । पाणिः कुम्भ्यां चमूषुष्टे पादमूलोन्मदक्षियोः ॥ १६२  
 पूर्णः कृत्स्ने पूरिते च फाणिगुण्डकैरम्ययोः । वाणो वृक्षविशेषे स्याच्छरस्थावयवे शरे ॥ १६३  
 बलिपुत्रेऽप्यथ भूषो गन्धिन्यां ओत्रिपद्भिर्जे । अर्भके खेनगर्भे च मणिस्त्रजगलस्तने ॥ १६४  
 मेढ्रमेऽलिजरे रसे मोर्षः सर्पकरण्डके । वाने नक्रमक्षिकायां रणः कोणे कंणे युधि ॥ १६५  
 रेणुर्वृत्त्यां पर्वटके घर्षः स्वर्णे व्रते स्तुतौ । रूपे द्विजादौ शृङ्गादौ कुषायामक्षरे गुणे ॥ १६६  
 भेदे गीतक्रमे चित्रे यशस्तालविशेषयोः । अङ्गरागे च घर्षं तु कुङ्कुमे वाणिरम्बुदे ॥ १६७  
 व्यूतौ मूल्ये सरस्वत्यां वीणा स्याद्ब्रह्मकी तडित् । वृष्णिर्मये यादवे च चेणी सेतुप्रवाहयोः ॥ १६८  
 देवतादेः केशधन्वे वेणुर्वयं नृपान्तरे । शाणः कपे मानभेदे श्रेण्यास्यां कारुसंहतौ ॥ १६९  
 शोणो नदे रक्तवर्णे श्योनाकेऽमौ ह्यान्तरे । स्याष्टुः फीले हरे स्थूणा सूर्या सन्धे रगन्तरे ॥ १७०  
 अन्तः स्वरूपे निकटे प्रान्ते मिश्रयनाशयोः । अवयवेऽप्यध्वार्हन्त्याख्यजे तीर्थकरेऽपि च ॥ १७१  
 अस्तः क्षिते पश्चिमाश्रयतिस्त्वदनिपीडयोः । आसौ लब्धे च सत्ये चाप्यासिः संबन्धलाभयोः ॥ १७२  
 ईतिरजन्त्ये प्रवासे स्याद्वृत्तिः स्फूर्तिरक्षयोः । ऋतं शिलोच्छे पानीये पूजिते दीप्तसत्ययोः ॥ १७३  
 ऋत्तिर्गुप्ताकल्पाणगतित्पथोत्थो ऋतुः । खीणां पुण्ये वसन्तादायितेः कर्तुं आगते ॥ १७४  
 क्षत्ता श्रद्धाक्षत्रियायां जते सारथिवेधतोः । निपुक्ते दीप्तेषु द्वास्थे कन्तुः कामकुसूलयोः ॥ १७५  
 कान्तो रम्ये प्रिये प्राणि कान्ता प्रियङ्गुयोपितोः । कान्तिः शोभाकीमनयोः क्षितिर्गङ्गे भुवि क्षये ॥  
 कीर्तिर्पशसि विस्तारे प्रैसादे कर्दमेऽपि च । कुतं पर्याप्तपुण्योर्विहिते हिंसिते फले ॥ १७७  
 कुतं छिमे वेष्टिते च केतुर्धुतिपताकयोः । महोत्पातार्तिचिह्नेषु गर्तोऽवटे ककुन्दरे ॥ १७८  
 त्रिगर्ताशेऽप्यथ अस्तं जग्धे लुप्तपदोदिते । गतिर्वहैर्हणे ज्ञाने यात्रोपायदशाध्वसु ॥ १७९  
 गीतिदृष्टन्दसि गाने च गीतं शब्दितगानयोः । गुप्तं गूढे व्रते गुप्तिर्वमे भूगर्तरक्षयोः ॥ १८०  
 कारायां घृतमाज्याम्बुदोमेध्वष चिताचिती । मृतार्पदारुणु चये जगलोकेऽवापुषु ॥ १८१  
 मातं जीतोऽघजनिपु जातिः सामान्यगोत्रैयोः । मालत्यामामलक्यां च बुध्यां काम्पित्यजन्मनोः ॥  
 जातीफले छन्दसि च ज्ञातिः विनृसगोत्रयोः । ततं वीणादिवाये स्यात्ततो व्याप्तेऽनिले प्रयौ ॥ १८३  
 तातोऽनुकम्प्ये पितरि तिक्तस्तु खरभौ गते । तिक्ता तु कटुरोहिण्यां तिक्तं पर्वटकौपधे ॥ १८४  
 त्रेता युगेऽमित्रयं च दन्तो दशनसानुनोः । दन्त्यौपध्यामप दितिर्दन्त्यमातरि खण्डने ॥ १८५  
 दीप्तं निर्भांसिते दग्धे द्रुतं शीघ्रविलीनयोः । द्युतिस्तु शोभादीधियोर्धाता वेधसि पालके ॥ १८६  
 धातू रसादौ श्लेष्मादौ भ्वादिप्रावविकारयोः । महाभूतेषु लोहेषु शब्दादाविन्त्रियेऽस्थनि ॥ १८७

१. 'दाताद्युत्प्रेष्टे' ग-घ. २. 'पर्ण' पलाशे' ख; 'पर्णखिपत्रे' ग-घ. ३. 'करणयोः' ग-घ. ४. 'माणः' ख.  
 ५. 'पुत्रे' ख. ६. 'स्तुतौ' ख. ७. 'स्तुतौ' ख. ८. 'द्वौ वाति' ग-घ. ९. 'प्रवाहे' ख. १०. 'स्याद्वृत्तिः' ग-घ.  
 ११. 'दासजे' ख-ग-घ. १२. 'कमनयोः' ख. १३. 'प्रासादे' ख ग-घ. १४. इतः प्राक् 'कुन्ती पाण्डुप्रियाया  
 स्यात्सहस्रा गुणुष्टुमे' इत्यधिक ख-पुस्तके. १५. 'वेष्टिते' ग-घ. १६. 'पदिच' ग. 'अग्नि शत्रु' इति टीका.  
 १७. 'बृहद्भजे' ग-घ. 'बृहद्भजो नाडीभज' इति टीका. १९ इत प्राक् 'गाता पुरकोरिक्ते भूते गन्धर्वे  
 रोपणेऽपि च' इति ख-ग-घ-पुस्तके. २०. 'गूढं गुप्ते' ख. २१. 'दन्तं बद्धमय' इति टीका. २२. 'जातोऽघ'  
 ग-घ. २३. 'नाशयोः' ग-घ. २४. 'जाव' ख. २५. 'निर्मातने' ग-घ. २६. 'खदीयोः' ख. २७. 'लोहेषु'  
 ख-ग घ.

धृतं त्यक्ते कैम्पिते च धृतौ कम्पितभर्त्सितौ । धूर्तं तु खण्डलवणे धूर्तौ धत्तूरमायिनोः ॥ १८८  
 धृतिर्गोविन्दोऽपि स्याद्वारणाधैर्ययोः सुखे । संतोषाध्वरयोश्चापि नतस्तगरनघयोः ॥ १८९  
 नीतिर्नये प्रापणे च पैक्तिर्गौरवपाकयोः । पङ्क्तिद्वन्द्वः श्रेण्योः पत्तिः सेनाभित्पद्रव्योर्गतौ ॥ १९०  
 प्राप्तिर्महोदये लाभे पित्सन्निपतिपन्थया । पतनेच्छौ विद्वद्भे च पीतो वर्णनिपीतयोः ॥ १९१  
 पीता हरिद्रा पीतिः पानेऽपि प्रीतिः स्मरस्त्रियाम् । प्रेम्णि योगमुदो पुस्तं शिल्पे लेप्पादिकर्मणि ॥  
 पुस्तके पुस्तमधस्य गतौ पुस्तस्त्रिमात्रके । पूर्तं पूरितस्त्रातायोः पृषतवत्पृषन्मृगे ॥ १९३  
 विन्दौ प्रेतो मृते मृतविशेषे च परेतवत् । पोतः शिशौ प्रवहणे प्रोतं गुम्फितवाससोः ॥ १९४  
 भक्तमन्त्रे तत्परे च भर्ता पोष्टरि धारके । भक्तिः सेवागौणवृत्त्योर्भङ्ग्यां श्रद्धाविभागयोः ॥ १९५  
 भास्वान्दीप्रे रवौ भ्रान्तिर्मिथ्याज्ञानेऽनवस्थितौ । भित्तिः कुड्ये प्रवेशे च भूतं सत्योपमानयोः ॥ १९६  
 प्राप्तेऽतीते पिशाचादौ पृथ्वादादौ जन्तुयुक्तयोः । भूभृन्महीधरे पृथ्वीपतौ भूतिस्तु भस्मनि ॥ १९७  
 मांसपाकविशेषे च संपदुर्लभादयोरपि । भूतिर्मूल्यभरणयोर्मतं तु संमतेऽर्चिते ॥ १९८  
 महद्बृहति भीतस्ये गज्ये मरुत्सुरेऽनिले । मतिर्युदीच्छगोर्माता गौर्दुर्गा जननी मही ॥ १९९  
 मातरस्तु ब्रह्माण्वाद्या मितिरैषत्यमानयोः । मुक्ता मौक्तिकपुष्पल्योर्मुक्तिर्मोचनमोक्षयोः ॥ २००  
 मूर्तिः पुनः प्रतिभायां फायकाडिन्ययोरपि । मृतं मृती वाचिते च यन्ता सूते निपादिनि ॥ २०१  
 यतिनिकागे विरतौ भिक्षौ युतोऽन्विते पृषक् । युक्तिर्न्याये योजने च रक्तं नील्यादिरञ्जिते ॥ २०२  
 युक्कमेऽव्ययनुरक्ते प्राचीनामलकेऽरुणे । रतिः स्मरस्त्रियां रागे रते रीतिस्तु पित्तले ॥ २०३  
 वैदर्भ्यादीं लोहकट्टे सीमनि शैवणे गीतौ । लतां ज्योतिष्मतीदूर्वाशाखावल्लीप्रियङ्गुपु ॥ २०४  
 रष्ट्रकामाधन्योः कस्तूर्या लिप्तं भुक्ताविलिप्तयोः । विपाक्ते लूता तु रोगे पिपीलिकोर्णनाभयोः ॥ २०५  
 घर्तिर्गोत्रानुलेर्पन्यां दद्यायां दीपकस्य च । दीपे भेषजनिर्माणे नयनाञ्जनलेखयोः ॥ २०६  
 व्यक्तो मनीषिस्फुटयोर्वाता धाताक्पुदन्तयोः । कृप्यादौ वर्तने वार्तं सारोग्यारोगफलपु ॥ २०७  
 वृत्तिशालिन्यप्य व्यासिर्व्यापने लम्भनेऽपि च । वास्तु स्याद्बृहभूपुर्योर्द्वे सीमसुरङ्गयोः ॥ २०८  
 वित्तं विचारिते ख्याते धने वित्तितु संभवे । ज्ञाने लाभे विचारे च वीतमङ्गशकर्मणि ॥ २०९  
 भँसाराश्वगजे शान्ते वीतिरश्वेऽशने गतौ । प्रजने धावने दीप्तौ वृत्तं वृत्तौ दृढे मृते ॥ २१०  
 चरित्रे वस्तुले छन्दस्यतीताधीतयोर्वृते । वृन्तं खनमुखे पुष्पधन्ये वृत्तितु वैतने ॥ २११  
 कैशिक्यादौ विवरणे वृत्तिर्वरणवाटयोः । शक्तिरापुत्रधरे स्यादुत्साहादौ वले क्षियाम् ॥ २१२  
 शस्तं क्षेमे प्रशस्ते च शान्तो दान्ते रसान्तरे । शास्ता जिने शासके च शान्तिर्भद्रे शमेऽर्हति ॥  
 शितः शातौ कृशे तीक्ष्णे शितिर्भुज्जेऽसितेऽसिते । श्रीमान्मनाज्ञे तिलकपादपे धनवत्यपि ॥ २१४  
 शीतो हिमे च जिह्वे च वानीरर्वह्वारयोः । शीतं गुणे शुक्लमम्ले पूतिभूते च कर्कशे ॥ २१५  
 शुक्तिः शङ्खनके शङ्खे कैपालखण्डद्विजोः । नख्यश्चावर्तयोर्मुक्तास्फोटदुर्नामयोरपि ॥ २१६

१. 'कम्पिते' ग-घ. २. 'पङ्क्ति' ग-घ. ३. 'वातयोः' ग-घ. ४. 'दीते' ख; 'दीतौ' ग-घ. ५. 'प्रभेदे' ख.  
 ६. 'पृथ्वादा' ग-घ. ७. 'उत्पाद उत्पत्तिः' इति व्याख्या. ८. 'दुत्पातयो' ग-घ. ९. 'स्यात्' ख-ग-घ. १०.  
 'विरते' ख. ११. 'श्वणे' ख. १२. 'खवणं स्यन्दनम्' इति टीका. १३. 'लेपिन्यां' क. १४. 'अधारेऽधगतौ'  
 ख. १५. 'वृत्ते' ख. १६. 'वृते' ख. १७. 'वर्तिनि' ख. १८. 'तिलके' ख-ग-घ. १९. 'वहुवातयोः' ख.  
 २०. 'पूते मृते' ख-ग-घ. 'पूतिभूतं दुर्गन्धम्' इति टीका. २१. 'कपालखण्ड विरोधियशकलम्' इति टीका.  
 'कपाले खण्डद्विजोः' ख.

श्रुतमाकर्णिते शास्त्रे श्रुतिरात्रायवार्तायोः । पञ्चाचारम्भिकायां च कर्णाकर्णनयोरपि ॥ २१७  
 श्वेतं रूप्ये श्वेतो द्वीपे वर्णे शैले कपर्दके । श्वेता तु शङ्खिनीकाष्ठपाटलोः सात्सती पुनः ॥ २१८  
 कालापन्यां च माधव्यां च सातिर्दानावसानयोः । सितस्त्ववसिते बडे वर्णे सिता तु शर्करा ॥ २१९  
 स्थित ऊर्ध्वे सप्रतिजे स्थितिः स्थाने च सीमि च । सीता जनकजागङ्गाभेदयोर्हृलपद्मतौ ॥ २२०  
 सुतः पुत्रे नृपे मुक्तिः स्वापे सशार्ङ्गतारुजि । सुतः पारदसारथ्योः प्रसूतेरितवन्दिषु ॥ २२१  
 ब्राह्मण्यो क्षत्रियाज्जाते तक्षिण स्मृतिर्गतौ पथि । स्मृतिः स्मरणधीच्छासु शास्त्रे सेतुस्तु संखरे ॥ २२२  
 नदीसंक्रमेऽथ हस्तः करे मानोद्गुभेदयोः । केशात्कलापे शृण्ढायां हरिदिशि तृणान्तरे ॥ २२३  
 वर्णभेदेऽश्वभेदे च हिसं पथ्ये गते भृवे । हेतिर्ज्वालाखसूर्याश्रुष्वर्थो हेतो प्रयोजने ॥ २२४  
 निवृत्तौ विषये धान्ये प्रकारद्वयवस्तुषु । आस्था यस्मालम्बनयोरस्थानानिषेधयोरपि ॥ २२५  
 कन्धा पुरे प्रावरणे क्राधो व्यसनदुःखयोः । द्रवनिष्पाकेऽथ कुपः स्यादास्तरणदर्भयोः ॥ २२६  
 कौधस्तु मपने नेत्ररुग्भेदे रुदितेऽपि च । ग्रन्थो गुम्फे धने शास्त्रे द्वात्रिंशद्वर्णनिर्मितौ ॥ २२७  
 ग्रन्थिर्वस्त्रादिवन्धे रुग्भेदे कौटिल्यपर्वणोः । ग्रन्थि तु ग्रन्थिपर्णे स्याद्वाथा वाग्भेदवृत्तयोः ॥ २२८  
 तीर्थे शास्त्रे गुरौ पजे पुण्यक्षेत्रावतारयोः । कपिजुष्टे जले सत्रिण्युपाये खीरजस्पि ॥ २२९  
 योनौ पात्रे दर्शने च तुस्थोऽग्नौ तुत्थमजने । तुत्था नील्यां सूक्ष्मैलापां दुःस्थो बुर्गतमूर्खयोः ॥ २३०  
 प्रस्थः सानौ मानभेदे पीथोऽर्के पीथमभ्युनि । पृथुर्विशाले भूगाले वापिकाङ्कणजीरयोः ॥ २३१  
 प्रोथोऽश्वघोणाश्वगयोः कट्यां ग्रन्थो रयौ मथि । सात्तये नेत्ररोगे च यूथं तिथ्यगणे गणे ॥ २३२  
 यूथी तु मागधीपुष्पाविशेषयोः कुरण्टके । रथस्तु स्यन्दने पादे शरीरे वेतसद्रुमे ॥ २३३  
 पीथी धर्मेनि पङ्क्तौ च गृहाङ्गे नाट्यरूपके । संस्था स्पष्टे स्थितौ मूलौ सार्थौ वृन्दे वणिग्गणे ॥ २३४  
 सिक्थं नील्यां मधूच्छिष्टे सिक्थो भक्तपुलाकके । अढदः संवत्सरे मेघे मुस्तके गिरिभिद्यपि ॥ २३५  
 अन्दुः स्यान्निगडे भूपाभेदे ककुदवत्ककुत् । अष्टे वैष्णवे राट्चिह्ने कन्यानाम्साक्षिरक्षसोः ॥ २३६  
 कन्दोऽब्दे सुरणे सस्यमूले कुन्दोऽच्युते निधौ । चक्रधमौ च माघ्ये च क्षौदः पेषणचूर्णयोः ॥ २३७  
 गदः कृष्णानुजे रोगे गद्दा प्रहरणान्तरे । छदः पत्रे पत्रे च ग्रन्थिपर्णतमालयोः ॥ २३८  
 छन्दो वधोऽभिप्राये च हृत्पतापाणमाद्यके । निष्पेवणार्थपट्टेऽपि धीदा कन्यामनीपयोः ॥ २३९  
 नदो भेदेऽब्धौ निनदे नन्दा संपद्यलंजरे । तिथिभेदेऽपि नन्दिस्तु प्रतीहारे पिनाकिनः ॥ २४०  
 आनन्दने च द्यूते च निन्दा कुत्सापवादयोः । पदं स्थाने विमकलन्ते शब्दे गौक्येऽङ्गवस्तुनोः ॥ २४१  
 चाणे पादे पादचिह्ने व्यवसायापदेशयोः । पादो मूलोऽनुर्थाशाङ्गिषु प्रत्यन्तपर्वते ॥ २४२  
 भैन्दं कल्याणे सीख्ये च भसद्भास्वरमांसयोः । भेदो विदारणे द्वैधे उपजापविशेषयोः ॥ २४३  
 मद्रो रेतस्पृहकारे मद्ये हर्षवदानयोः । कस्तूरिकायां क्षौट्ये च मदी कृष्णकवस्तुनि ॥ २४४  
 मन्दो मूढे शनौ रोगिण्यलसे भाग्यवर्जिते । गजजातिप्रभेदेऽल्पे स्वैरे मन्दरते खले ॥ २४५

१. 'पञ्चाचारम्भिकायां' ख. २. 'धनरे' ग-य. ३. 'मानोद्गमानयोः' ख; 'मानदुभेदयोः' ग-य. ४. 'द्रव्य'  
 ग-य. ५. 'पटिते' ख. ६. 'पृथ्वी च कृष्णजीरके' ख. ७. 'वापिका दिङ्गुपर्णी' इति टीका. ८. 'संस्था नागो  
 व्यवस्थायां व्यक्तिरादययोः स्थितौ । क्रतुभेदे समाप्तौ च चरे च निजराष्ट्रे ॥ साधो वणिग्गणे वृन्दे धनेन सहितेऽपि  
 च ॥' ख-ग-य. ९. 'पुलाकके' ख. १०. 'विपाङ्गे' ग-य. ११. 'दूदे' ख-ग-य. १२. 'भेदे नदी सिन्धुनेन्दिद्रोः' ख-  
 ख. १३. 'वाक्पेकवस्तुनोः' ग-य. १४. 'अङ्गे लदमणि' इति टीका. १५. 'भद्र' ग-य. १६. 'द्वैधे द्विधाकरणे'  
 इति टीका. 'वेधे' ख-ग-य. १७. 'कृपकः कृषीबलः' इति टीका. 'चपक' ख-ग-य.

मृद्वतीक्षणे कोमले च रदो दन्ते विलेखने । विदा ज्ञानधिपोर्विन्दुर्विमुद्गात्रो रदक्षते ॥ २४४  
वेदिरहुलिमुद्रायां बुधेऽलंकृतभूतले । शब्दोऽक्षरे यशोगीर्वाण्ये खे अवणे ध्वनौ ॥ २४५  
शरद्वर्षाख्ये वर्षे शादः कर्ममन्त्रणयोः । संवित्संभाषणे ज्ञाने सैग्रामे नास्ति तोषणे ॥ २४६  
क्रियाकारे प्रतिज्ञायां संकेताचारयोरपि । संपद्वृद्धौ गुणोत्कर्षे हारे स्वादुस्तु सुन्दरे ॥ २४७  
मृष्टे सूदः सूपकारे व्यञ्जनेऽपि च सूपवत् । स्वेदो घर्मे स्वेदने चान्धोऽन्धकारेऽक्षिर्वर्जिते ॥ २५०  
अर्धः खण्डेऽर्धं समांशेऽथाब्धिः सरसि सागरे । आधिर्मनोर्त्तौ व्यसनेऽधिष्ठाने यन्धकाशयोः ॥  
क्रुद्धं समृद्धे सिद्धाग्ने गन्धः संयन्धलेशयोः । गन्धकामोदगर्वेषु सार्द्धाघः स्ताघलिप्तयोः ॥ २५२  
गोधा प्राणिविशेषे स्याज्ज्याघातस्य च चारणे । दिग्धो लिप्ते विपात्तेषां प्रवृद्धलेहयोरपि ॥ २५३  
वुग्धं क्षीरे पूरिते च दोग्धा गोपालवत्सयोः । अर्धोपजीवककवौ वन्ध आधौ च यन्धने ॥ २५४  
वन्धुर्भ्रातृव्यान्धवयोर्घाधा दुःखनिपेधयोः । बुधः सौम्ये कवौ बुद्धः पण्डिते मुग्धिते जिने ॥ २५५  
बोधिवर्धितसमाधौ बार्हद्वासां च पिप्पले । मधुश्चैत्रमुदैत्येषु जीवाशां किमधूकयोः ॥ २५६  
मधु क्षीरे जले मधे क्षौद्रे पुष्परसेऽपि च । मिद्धं चिन्ताभिसंक्षेपे निद्रालसतयोरपि ॥ २५७  
मुरधो मूढे रम्ये मेधः कर्तौ मेधा तु शेमुषी । राधो वैशाखमासे स्याद्वाधा विधुद्विशाखयोः ॥ २५८  
विष्णुकान्तामलकयोश्च गोपीवेधैर्विशेषयोः । लुब्ध आक्रान्तिनि व्याधे यधो हिंसकहिंसयोः ॥ २५९  
वधूः पत्न्यां लुपानार्थोः सृष्टाकाशारिययोरपि । नवपरिणीतायां च व्याधौ मृगयुदुष्टयोः ॥ २६०  
विद्धं सद्यवेधितयोः क्षिते विध्वंसिमूलयोः । प्रकारे भागविधिषु विधिर्मसविधानयोः ॥ २६१  
विधिवाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः । विधुश्चन्द्रेऽच्युते वीरुलतायां विटपेऽपि च ॥ २६२  
वृद्धः प्राज्ञे स्पष्टिरे च वृद्धं शैलेयरुद्धयोः । वृद्धिः कलान्तरे हर्षे वर्धने भेषजान्तरे ॥ २६३  
श्रद्धास्तिक्येऽभिलाषे च श्राद्धं श्रद्धासमन्विते । हव्यकव्यविधाने च शुद्धः केवलपूतयोः ॥ २६४  
स्कन्धः प्रकाण्डे कार्येऽसे विज्ञानादिषु पञ्चसु । नृपे समूहे व्यूहे च संधा स्थितिप्रतिज्ञयोः ॥ २६५  
संधिर्धनौ चुरङ्गायां नाट्याङ्गे श्लेषभेदयोः । साधुर्जैनैर्मुनौ वार्षपिके सज्जनरम्पयोः ॥ २६६  
सिद्धौ वैष्णवादिके देवयोनी निष्पन्नमुक्तयोः । निले प्रसिद्धे सिद्धिस्तु मोक्षे निष्पत्तियोगयोः ॥ २६७  
हिन्दुर्भुक्तां गजमदेऽन्धौ देशनदभेदयोः । सुधा गङ्गेष्टिकाखुल्लोर्मूर्खलेपाभूतेषु च ॥ २६८  
अर्जं भक्तैः शशितेऽर्वाग्नेऽधमेऽध्वा कालवर्त्मनोः । संस्थाने साक्षवत्स्कन्धेऽधिनौ पाषकसेयकौ ॥ २६९  
आत्मा चित्ते धृतौ यत्ने धिपणायां कलेवरे । परमात्मनि जीवेऽर्के हुताशनसमीरयोः ॥ २७०  
सभावेऽधेन ईशेऽर्केऽथोऽर्जं किन्ने दयापरे । ऊष्माणस्तु निदाघोष्णग्रीष्माः शपसहा अपि ॥ २७१  
कर्तृ कारकभेदे स्यात्क्रियायां च शुभाशुभे । कामी स्यात्कामने चक्रवाके पारावतेऽपि च ॥ २७२

१. 'मृद्वतीक्षणे' ग-घ. २. 'यम्ये' ख-ग-घ. ३. 'हुद्धौ' ख-ग-घ. ४. 'सिद्धान्ते' ख-ग-घ. ५. 'सिद्धं सपञ्चमत्र सिद्धाजम्' । तत्र यथा 'सुलिङ्गमूढं गभुर गुरुम्याः' इति टीका. ६. 'गाधः स्यात्स्थानलिप्तयोः' ग-घ. ७. 'स्ताघे लम्प्यलरूपेण' इति टीका. ८. इतः प्राक् 'दधि गोरसभेदे स्याचया श्रीवासवाययोः' इत्यपि ख-ग-घ-मुक्तकेषु. ९. 'औ' ग-घ. १०. 'जीविनि' ग-घ. ११. 'बोधिते' ख-ग-घ. १२. 'जीवाशाको डोडी-शाकः' इति टीका. १३. 'जीवाशोक' ख-ग-घ. १४. 'चिन्ताभिसंक्षेपे' ख-ग-घ. १५. 'चित्ताभिसंक्षेपश्चित्रव्याधेयः' इति टीका. १६. 'लसितयो' ख-ग-घ. १७. 'वेध' ख-ग-घ. १८. 'श्लेषे यथा—'खस्ताङ्गस्यो विगताक्षपाट्ये रुजा निकाम विकलीकृते रथे' । सधानसहितगुणविशेषो अपि श्लेषभेदा एव । भेदे विश्लेषे" इति टीका. 'श्लेष' ख-ग-घ. १९. 'लिने मुनौ' ग-घ; 'जैने मुनौ' ख. २०. 'व्याप्रादिके' ख; 'व्याप्रादिके' ग-घ.

कृती योगे बुधे खड्गी गण्डके खड्गधारिणि । आवाचमनि गिरौ गोमी केरौ गोमत्पुपासके ॥२७३॥  
घनः सान्ने दृढे दाह्ये विस्तारे मुद्रेऽम्बुदे । संघे सुमते घनं मध्यनृत्तवाद्यप्रकारयोः ॥ २७४॥  
चर्म त्वचि रैफरे चर्मी भूजं फलकमृद्धिपोः । चक्री कोके कुललेऽहौ वैकुण्ठे चक्रवर्तिनि ॥२७५॥  
चिह्नमद्वे पताकायां चीनी देशैणतन्तुषु । ग्रीहौ वखे छत्रं शाख्येऽपदेशे धातिकर्मणि ॥ २७६॥  
छत्रं रहुरादितयोदिच्छा स्यादमृतेवरी । छिन्नं भिजे जनी लोके जगद्दे पृथग्जने ॥ २७७॥  
जनी जुपावनितयोजिनोऽर्हद्द्विष्णुषु । ज्योत्स्ना स्याज्ज्योतिःसंयुक्तनिशि चन्द्रातपेऽपि च ॥२७८॥  
ज्यौत्स्नी पटोलीज्योत्स्नावलिशोस्तनुर्वैपुस्त्वचोः । विरलेऽल्पे कृशे दण्डी यमे द्वाःस्थसदण्डयोः ॥२७९॥  
दानं मतं गजमदे रक्षणच्छेदशुद्धिषु । विश्राणनेऽप्यप्युत्सं द्रविणवदनौजसोः ॥ २८०॥  
धनं विसै गोधने च स्याद्धन्वस्थलचापयोः । धन्वा मरौ धन्वी पार्थ्ये छेके ककुभचापिनोः ॥२८१॥  
धनुः शैलः पिपालहौ राशिभेदे धनुष्यपि । धाम रश्मौ गृहे देहे स्थाने जन्मप्रभावयोः ॥ २८२॥  
धाना भृष्टपथेऽङ्गुरे धान्याके चूर्णसक्तुषु । धेनः समुद्रे 'धेनी' तु नद्यां नर्मो विवाससि ॥ २८३॥  
भागधे च क्षपणके नन्दौ गिरिशवेभिणि । गर्दभाण्डे वटे न्यूनं हीनवखोनगर्धयोः ॥ २८४॥  
पर्व प्रस्तावोत्सवयोर्ग्रन्थौ विपुवदादिषु । दर्शप्रतिपत्संधौ च तिथिग्रन्थविशेषयोः ॥ २८५॥  
पक्ष्माक्षिलोभि तन्वादिस्फुमांशे कुसुमच्छदे । गरुक्तिष्वल्फकयोश्चापि पत्नी काण्डे खगे हुमे ॥२८६॥  
रपेऽद्री रथिके श्येने प्रेम तु कोहनर्मणोः । ब्रह्मा तु तपसि ज्ञाने वेदेऽध्याये द्विजे विधौ ॥ २८७॥  
रत्नियोगमिदोश्चाप्युभौ गिरिशमूलयोः । भर्म चारे भृतौ हेहि भानुरंशौ रवौ दिने ॥ २८८॥  
मिश्रोऽप्यः संगतः फुल्लो दीर्णो भोगी भुजंगमे । धैर्योद्वलकरे राशि प्रामण्यां नापितेऽपि च ॥२८९॥  
मानं प्रमाणे प्रस्थादौ मानश्चित्तोन्नतौ बहे । मीनो मत्से राशिभेदे<sup>१</sup> मृत्स्ना मृत्ता तुवर्षे ॥२९०॥  
यानं पुरये गतौ योनिः कारणे भगर्ताश्रेयोः । रत्नं स्वनातिश्रेष्ठे स्वान्मणौ राज्ञा तु पार्थिवे ॥२९१॥  
निशारुरे प्रमौ शैक्ते पक्षक्षत्रिययोरपि ॥ २९२॥  
राक्षसापर्णोत्सर्पादयो रश्मी कामिनि रङ्गिर । रोही रोहीतकेऽन्तर्ये वटे लग्नं तु लज्जिते ॥२९३॥  
राशीनामुदये सक्ते लक्ष्म प्रधानचिह्नयोः । वनं प्रसवणे गेहे प्रवासेऽम्भसि कानने ॥ २९४॥  
बखे वखे धने मूल्ये भूतौ<sup>२</sup> वर्ष्म पुनस्तनौ । प्रमाणे सुन्दराकारे वर्त्म नेत्रच्छदेऽध्वनि ॥२९५॥  
वर्णां पुमश्चित्रकरे लेखके प्रसचारिणि । वानं शुष्कफले शुष्के सीवने गमने कटे ॥ २९६॥  
जलसंज्ञैववातोमिसुरद्वासीरभेषु च । धारगमी पटुबृहस्पलीर्धाजी धाणे हये खगे ॥ २९७॥  
विज्ञं विचारिते लब्धे स्थिते वृषा तु वासवे । वृषभे तुरगे गुंसि शाखी तु हुमवेदयोः ॥ २९८॥  
राजभेदे शिखी लघौ शृक्षे केतुमहे शरे । वृडावति बलीवर्दे मयूरे कुक्कुटे हये ॥ २९९॥  
शीनो मूर्खान्जगरयोः श्येनः श्रेष्ठे<sup>३</sup> पतत्रिणि । स्वप्नः स्वापे सुप्तज्ञाने स्थानं रिपैलैवकाशयोः ॥३००॥

१. 'द्वता' ख-ग-घ. २. 'प्रभेदयोः' ख. ३. 'स्फटे' ग-घ. ४. 'ज्योत्स्नी' ख-ग-घ. ५. 'शब्दे' ख-ग-घ.  
६. 'धेना' ख-ग-घ. ७. 'गोपदित्वाङ्गी' इति टीका. ८. 'स्याद्भारतीभिदि' । 'धेनुर्गोमात्रं दोग्ध्यां गवि नमो'  
ख-ग-घ. ९. 'प्याये' ख. १०. 'रंशे' ख. ११. 'वैमाधुल्यकरः परिचारकः । व्यवहारिक इत्यन्ते' इति टीका.  
१२. इतः परं मुनिर्नौचयमोऽर्हति । पिपाळगमस्तिपालाशे' इत्यधिक ख-ग-घ-मुस्तकेषु. १३. 'गोवयोः' ख-ग-घ.  
१४. 'ताम शुल्यम्' इति टीका. १५. 'ग्रहे' ग-घ. १६. 'धर्माख्ये' ख. १७. 'दरि' ख-ग-घ. १८. 'भूतिः'  
कर्मकरादीनां वेतनम्' इति टीका. १९. 'भृतौ' ग-घ. २०. 'सप्रुत' ख-ग-घ. २१. 'ग्रहे गुणे' इति टीका. २२.  
'शुके' ग-घ. २३. 'नित्याय' ख.

सादृश्ये संनिवेशे च स्नानं स्नानीय आप्लवे । स्नानं स्यात्स्निग्ध आलस्ये प्रतिध्वानघनत्वयोः ३०१  
 सादी तुरङ्गमारोहे निपादिरधिभोरपि । स्वामी प्रभौ गुहे सूनं पुण्ये सूना पुनः सुता ॥ ३०२  
 अधोजिह्वा वधस्थानं सूनः पुत्रेऽनुजे रवौ । हनुः कपोलावयवे गरणामयधोरपि ॥ ३०३  
 हरिद्रायामायुधे च हली कृपकसीरिणोः । कल्पो विकल्पे कैल्पद्वौ संवर्ते ब्रह्माक्षरे ॥ ३०४  
 शास्त्रे न्याये विधौ कूपो गर्तेऽन्धौ गुणवृक्षके । मृन्माने कूपके क्षेपो गर्वे लहननिन्दयोः ॥ ३०५  
 विलम्बेरैणहेलासु गोपौ भूपालवह्नौ । ग्रामौघगोष्ठाधिकृतौ गोपी गोपालसुन्दरी ॥ ३०६  
 शारिवा रक्तिका तल्पमट्टे शय्याकलत्रयोः । त्रपा लज्जा कुलटयोस्त्रपु सीसकरङ्गयोः ॥ ३०७  
 तापः संतापे कृच्छ्रे च तापी तु सरिदन्तरे । दर्पो मृगमदे गर्वे पुष्पं विकास आर्तवे ॥ ३०८  
 धनदस्य विमाने च कुसुमे नेत्ररुज्यपि । चाप्य ऊष्माक्षिर्जलयो रूपं तु श्लोकशब्दयोः ॥ ३०९  
 पाशावाकारे सौन्दर्ये नाणके नाटकादिके । ग्रन्थावृत्तौ स्वमात्रे च रेपः क्रूरे विगर्हिते ॥ ३१०  
 रोपौ रोपणेषू रोपं रोधे लेपस्तु लेपने । अशने च सुधायां च यथा विवरमेदसोः ॥ ३११  
 शर्पं तु प्रतिभाहीनतायां पालतृणेऽपि च । शापः शपथ आक्रोशे शिर्षं ध्रुवे क्रियोचिते ॥ ३१२  
 स्वापो निद्रायां रुग्णभेदे शपनाज्ञानमात्रयोः । गुम्फो दोर्भूषणे दन्धौ रेफोऽवधरवर्णयोः ॥ ३१३  
 शर्फं छुरे गवादीनां मूले विटपिनामपि । शिफा मातरि मांस्यां च जटायां च सरित्पि ॥ ३१४  
 कैम्बिर्वर्षलतादण्योः कम्बुर्धूलयशङ्खयोः । गजे शम्भूके कर्बूरे ग्रीवायां नलकेऽपि च ॥ ३१५  
 जम्बूर्मेरुतरङ्गिण्यां द्वीपवृक्षविशेषयोः । डिम्ब परण्डभययोर्विह्वले प्रीति पुष्पसे ॥ ३१६  
 विम्बं तु प्रतिविम्बे स्यान्मण्डले विम्बिकाफले । शम्बः पवी लोहकाक्ष्यां स्तम्ब आलानगुल्मयोः ॥ ३१७  
 ग्रीष्मादीनां प्रकाण्डे च कुम्भो वेदपापतौ घटे । द्विपाङ्गे राक्षसे राक्षौ कुम्भं त्रिवृत्ति गुग्गुलौ ॥ ३१८  
 कुम्भभुषायां पाटलायां वारिषण्यां च कट्फले । गर्भः कुक्षौ शिशौ संधौ भ्रूणे पनसकण्टके ॥ ३१९  
 मध्येऽप्रायपवरके जम्भः स्यादानवान्तरे । दन्तभोजनयोरंशे हनौ जम्भीरतूणयोः ॥ ३२०  
 जृम्भा जृम्भणे विकासे डिम्भो वैधेयवालयोः । दम्भः कल्के कैतवे च नाभिः क्षत्रप्रधानयोः ॥  
 चक्रमध्ये मृगमदे प्राण्यङ्गे मुख्यैराजि च । निभः स्यात्सदृशे व्याजे रम्भो वैजयदण्डके ॥ ३२२  
 रम्भा त्रिदशमामिन्यां कदल्यां च विभुः प्रभौ । व्यापके शंकरे निले शंभुर्गङ्गाहर्तोः शिवे ॥ ३२३  
 शुभो योगे शुभं धेत्वे स्तम्भः स्थूणागजाख्ययोः । सभा सम्भेयु शालायां गोष्ठ्यां धृतसमूहयोः ३२४  
 स्वभूर्धिष्णौ विधाद्यामोऽपके रम्भेदरोगयोः । उमा गौर्या हरिद्रायां कीर्तिकान्त्यतसीष्वपि ॥ ३२५  
 ऊर्मिः पीडाजयोत्कण्ठार्भङ्गप्राकाशयवीचिषु । वस्त्रसंकोचलेपायां क्रमः कल्पाद्भिन्नशक्तिषु ॥ ३२६  
 परिपाट्यां क्षमः शक्ते हिते युक्ते क्षमावति । क्षमा क्षान्तौ क्षितौ कामं वाटेऽनुमतिरेतमोः ३२७  
 कामः स्मरेच्छाकाम्येषु क्षुमा स्यान्नौलिकातसी । क्रिमिः कृमिबल्लंश्यायां फीटे क्षेमस्तु मङ्गले ३२८

१. 'कल्पाद्री' ग-घ. २. 'विलम्बरण' ख. ३. 'हरेणे प्रेरणे' इति टीका. ४. 'जलयोः स्याद्रूपं श्लोक' ग-घ. ५. इतः प्राक् 'श्लोकोपधिभेदे स्यादुक्ते त्वविवर्धने' इत्यधिक ख-मुस्तके. ६. 'मप्यमे चाप' ख-ग-घ. ७. 'अमो यथा—'शयानं च शमीगर्भः' इति टीका. ८. 'हानौ' ख. ९. इतः परं 'दर्भो ग्रन्थे कुचोऽपि च । दम्भूः पयो भास्वरे च' इत्यधिकं ग-ग-घ-मुस्तके. १०. 'पात्रि' ख-ग-घ. ११. इतः परं 'श्लोमा कान्तीच्छोर्मता । स्तम्भोऽङ्गजाख्ये स्थूणायां सभा धृतसमूहयोः ॥ गोष्ठ्यां सम्भेयु शालायां स्वभूर्धिष्णौ विधावपि । स्तोमः स्यात्वा-मविच्छेदे हेल्ने स्तम्भनेऽपि च ॥ आमोऽपके रोगभेदे रोगे चेध्मः वमिन्द्रिदि । कामे यस्मिन्ने काये स्यादुमो न-गरपट्टयोः ॥' इत्येवं आधिकः पाठः ख-ग-घ-मुस्तके. १२. 'क्षिता' ख. १३. 'अ लक्ष्याया' ख.

लब्धसंरक्षणे मोक्षे क्षेमोभा धनहर्षेण । क्षौभं स्वादतसीवस्त्रे दुकूलेऽट्टालकेऽपि च ॥ ३२९  
 खर्मं क्षौभे पौरुषे च गमोऽध्वघृतभेदयोः । सद्यस्पादेऽप्यथ ग्रामो वृन्दे शब्दादिपूर्वकः ॥ ३३०  
 पैट्टादौ संवत्सरे च गुल्मः सैन्योपरक्षणे । रुक्सैन्यघट्टभेदेषु सत्ये गुल्मी पटौकमि ॥ ३३१  
 आमलक्येलयोर्वन्यामथ घर्मो निदाघवत् । खेदाम्भस्यातपे ग्रीष्मोष्मणोर्जाल्मस्तु पामरे ॥ ३३२  
 असर्माक्ष्यकारिणि च जामिः सस्रकुलभिषोः । जिह्वस्तु कुटिले मन्दे जिह्वां तगरपादपे ॥ ३३३  
 तोकर्मं कर्णमले तोकर्मः स्यादरिते हरिष्ये । दैमः स्यात्कर्दमे दण्डे दैमने दमपेऽपि च ॥ ३३४  
 दैस्मस्तु हृष्यवाहे स्याद्यजमाने भलिम्बुचे । धर्मो यमोपमापुण्यसत्त्वाचारधन्वसु ॥ ३३५  
 सत्सङ्गेर्हर्षेहिंसारौ न्यायोपनिषदोरपि । धर्मं दानादिके नेमस्त्वर्थे प्राकारगर्तयोः ॥ ३३६  
 भवधौ कैतवे काले नेमिः पूषत्रिकाप्रधिः । तिनिशोऽरिष्टनेमिश्च पद्मो व्यूहे निधावहौ ॥ ३३७  
 संख्याज्जयोः पद्ममिभयिन्दौ ब्राह्मी तु भारती । शाकभेदः पङ्कगण्डो हजिका सोमवहरी ॥ ३३८  
 प्रशक्तिर्भ्रमस्तु स्याद्भ्रमणे धारिनिर्गमे । भ्रान्तौ कुन्दाख्यपक्षे च भीष्मो घोरं वृकोदरे ॥ ३३९  
 हरैऽम्लवेतसे चापि भीष्मो गाङ्गेयकद्रयोः । राक्षसे भीषणे भीमोऽङ्गाके नरकासुरे ॥ ३४०  
 यमः कैलायमजयोरहिंसादिषु पञ्चसु । संयमे यमने ध्वाङ्गे यामी प्रहरसंयमौ ॥ ३४१  
 रमः कान्ते रक्षाशोके भ्रम्यपे च रमा त्रियाम् । रश्मिर्घृणिप्रप्रह्यो रामः श्यामे हलापुषे ॥ ३४२  
 पञ्चभेदे सिते चारौ राघवे रेणुकासुते । रामं तु वास्तुके कुष्ठे रामा दिर्हूलिनीक्षयोः ॥ ३४३  
 रुक्मं लोहे सुवर्णे च रुमा सौहवणाकरे । सुग्रीवपत्न्यां लक्ष्मीः श्रीशोभासंप्रियङ्गुषु ॥ ३४४  
 वमिर्घान्ते नले धामः कामे सत्ये पयोधरे । उमानां प्रतिकूले चारौ वामा तु पोषिति ॥ ३४५  
 यामी शृगात्पां करमीरासभीषट्पासु च । शमी वृभेदे बलगुल्यां शिम्ब्यां श्यामोऽम्बुदेशितौ ३४६  
 हरिते प्रपागयदे कोकिले वृद्धदारके । श्यामं सैन्यवे मरिचे श्यामा सोमलतानिशोः ॥ ३४७  
 गारिवावलगुलीगुन्त्रात्रिवृळ्णाप्रियङ्गुषु । अप्रसूतस्त्रियां नील्यां श्यामो मेण्डपकालयोः ॥ ३४८  
 पुष्पमोक्षसि सूर्ये च समं साध्वलिलं सद्यक् । सीमावाटे स्थितौ क्षेत्रे सूक्ष्मोऽग्नौ सूक्ष्ममल्पके ॥ ३४९  
 मध्यात्मे कतके सोमस्तोपधीतद्रसेन्दुषु । दिव्यौपण्यां धनसारे समारे पितृदैवते ॥ ३५०  
 मधुप्रभेदे सलिले यानरे किनरेश्वरे । हिमं तुषारे श्रुति च हिमश्चन्दनपादपे ॥ ३५१  
 शोमिः सर्पिणि बह्वी च स्यादर्यः स्वामिर्दैवयोः । अर्ध्यं शिलाजतुर्दैर्घशालिनि न्याप्यविज्ञयोः ३५२  
 मन्वयोऽसदृशेतरयोरन्त्यत्यन्तभवेऽधमे । अर्ध्यमर्घार्थमर्घार्थमास्थं मुखभवे मुखे ॥ ३५३  
 मुखान्तरास्या तु स्थिलामार्थो सज्जनसंविदौ । आर्योभाछन्दसोरिज्या दाने सङ्गेऽर्धनेऽध्वरे ३५४  
 श्म्यो धनवतीभ्यां तु करेण्यां सङ्गकीतरी । कल्यं प्रभते मधुनि सज्जे दक्षे निरामये ॥ ३५५  
 कल्या कल्याणवाचि स्यात्कल्यं कशाहमययोः । अश्वमध्ये क्षयो गेहे कल्यान्तेऽपचये रुजि ३५६

१. 'धमे' ख. २. 'खङ्गादौ' ख. ३. 'दमन तर्णकादीनाम् । दमय उपशमः' इति टीका. ४. 'भदने' ग-घ. ५. 'दमस्तु' ख. ६. इतः प्राक् 'दुमस्तु पादपे पारिजाते किपुष्येश्वरे' इत्यधिकं ख-ग-घ-पुस्तकेषु. ७. 'हृष्यहिंसायो' ख. ८. 'जल' ख. ९. 'भामः क्रोधे रूचो रघो । भीमो वृकोदरे घोरं दं-ग-घ-पुस्तकेषु. १०. 'काले च यमजे' ख. ११. 'दिङ्गुलिनिक्षयोः' ग-घ. १२. 'दु लव' इति साधिकाः पाठः ख-ग-घ-पुस्तकेषु. १३. 'मासयोः' ख. १४. 'न्यर्घ्यः संपाप्यै' ख-ग-घ.



कन्या नार्या कुमारी च राशयोपधिविशेषयोः । कक्ष्या गृहप्रकोष्ठे स्वात्सादृश्योयोगकाक्षिषु ॥ ३५७  
 बृहतिकेभनाद्योश्च कार्यं हेतौ प्रयोजने । कायः कदैवते मूर्तौ संघे लक्ष्यस्वभावयोः ॥ ३५८  
 कार्यं मनुष्यतीर्थं च काव्या स्यात्पूतनाधियोः । काव्यं ग्रन्थे काव्यः शुभे कांस्यं तैजसवाद्ययोः ॥  
 पानपात्रे मानभेदे क्रिया कारणचेष्टयोः । कर्मोपायचिकित्सासु निष्कृतौ संप्रधारणे ॥ ३६०  
 अर्चाप्रारम्भशिक्षासु कुल्यं तु कुजलेऽस्थनि । सूर्पोमिपाष्टद्रोणीषु कुल्या सरिति सारणी ॥ ३६१  
 कृत्यो विद्विषि कार्ये च कृत्या स्यादेवता क्रिया । गव्यं क्षीरादिके ज्यायां रागवस्तुनि गोहिते ३६२  
 गव्या गोघृन्दगैव्यूसोर्गुह्यः कमठदम्भयोः । गुह्यमुपस्थे रहस्ये गृह्यं तु मलवर्त्यनि ॥ ३६३  
 गृह्योऽस्वैरिणि पक्ष्ये च गृहासक्तमृगाण्डजे । गृह्या तु शास्त्रानगरे गेयौ गातव्यमायनौ ॥ ३६४  
 गोप्यौ दासेरगोतव्यौ चयः प्रोकारपीठभूः । समूहोऽप्यथ चव्या स्याच्चविकाशतर्पणयोः ॥ ३६५  
 चित्यं मृतफचैले स्याच्चित्या मृतचित्तावधि । चैत्यं जिनौकस्तद्विभ्यं चैत्यौ जिनसभातरः ॥ ३६६  
 उद्देशपक्षे चोद्यं तु प्रेयं प्रभेऽद्भुतेऽपि च । छाया पङ्क्तौ प्रतिमायामर्कयोपिस्नानाते ॥ ३६७  
 उत्कोचे पालने कान्तौ शोभायां च तमसपि । जयो जयन्ते विजये जयोमा तत्सखी तिथिः ३६८  
 पथ्या जयन्त्यभिग्रमन्थो जन्त्यो जामातृवत्सले । जनके जननीये च नवोढानुधरादिषु ॥ ३६९  
 जन्यं कौलीने युध्यष्टे जन्त्या मातृसखीमुदोः । त्रयी त्रिवेद्यां त्रितये पुरन्ध्यां सुमतावधि ॥ ३७०  
 ताक्ष्यस्तु स्वन्दने दाहे गरुडे गरुडाग्रजे । अश्वकर्णाद्वपतरौ स्यात्ताक्ष्यं तु रसाजने ॥ ३७१  
 तिप्यः पुष्पवत्कलौ भे तिप्या लामलकीतरौ । द्रव्यं भव्ये धने क्षमादौ जतुद्रुमविकारयोः ॥ ३७२  
 विनये मेपजे रीपां दस्युः प्रत्यर्चिचोरयोः । दायो दाने पातिकादिधने सोल्लुण्ठभाषणे ॥ ३७३  
 विभक्त्यव्यपितृद्वये दिव्यं घनगुलवद्भयोः । शुभने दिव्यामलक्यां दूष्यं वासति तद्देहे ॥ ३७४  
 दूषणीये चाप दैत्योऽसुरे दैत्यासुरौघी । धन्यः पुष्पपुते धन्यामलक्यामुपमातरि ॥ ३७५  
 धान्यं तु ग्रीही धान्याके धिष्ण्यं स्थानोद्भवेऽमत्त । घले धिष्ण्योऽग्नौ शुभे च नयः स्यान्नैगमादिषु ॥  
 नीतिधैतमिदोः पथ्यं हिते पथ्या हरीतकी ॥ ३७७  
 पद्योऽन्त्यवर्णे स्यात्पद्यं श्लोके पद्या तु वर्त्मनि । प्रायो वयस्यनशने मूर्तौ बाहुल्यतुल्ययोः ॥ ३७८  
 प्रियो वृद्धयोपधे ह्ये पैला पुण्यं तु सुन्दरे । सुकृते पावने धर्मे पूज्यः अश्वरत्नचयोः ॥ ३७९  
 वैल्यं रेतोघलकृतोर्भयं भीतौ भयंकरे । कुञ्जकपुष्ये भव्यं तु फले योग्ये शुभेऽस्थनि ॥ ३८०  
 सले भाविनि भव्यस्तु कर्मरङ्गतरी सति । भव्योमाकसिपिप्लव्योर्भायं कर्म शुभाशुभम् ॥ ३८१  
 मध्यं न्याप्येऽवलम्बेऽन्तर्मया दैत्योऽप्रवेसराः । मैयुर्मृगाधमुखयोर्मन्युर्दैन्ये क्रतौ कुपि ॥ ३८२  
 माल्यं मालाकुसुमयोः स्थान्माया शायरी कृपा । दम्भो बुद्धिश्च मायस्तु पीताम्बरऽम्बरेऽपि च ॥ ३८३

१. इतः पर 'ग्राम्यो ग्रामभवे जने। ग्राम्यं रतव्येऽस्त्रीले' इत्यधिकं ख-ग-घ-पुस्तकेषु. २. 'प्राकाशीठभूः प्रासा-  
 रमूलवन्धः' इति टीका. ३. 'पीठयोः। समूहे' ख-ग-घ. ४. 'पर्वयोः' ख-ग-घ. ५. 'चित्यं जनीक' ख-ग-घ. ६.  
 'युध्यधोयं' ख-ग-घ. ७. 'युद्धेऽष्टे' ख-ग-घ. ८ इतः प्राक् 'जन्तुः स्वागजन्तुमादे च पावके परमेष्ठिनि' इत्यधिकं  
 ख-ग-घ-पुस्तकेषु. ९. 'रीरी पिचलम्' इति टीका. १०. 'रीत्यां' ख-ग-घ. ११. इतः पर 'नाट्यं लास्ये तौर्याधिकेऽपि  
 च। नित्यं भुवे तते' इत्यधिकं ख-ग-घ-पुस्तकेषु. १२. 'घवे' ख-ग-घ. १३. इतः प्राक् 'वेयं पातव्यपवयोः पैया भा-  
 नाष्टमण्डयोः' इत्यधिकं ख-ग-घ-पुस्तकेषु. १४. इतः प्राक् 'मत्स्यो मीनान्तरे मीन विराटेऽभि(स्य)न्यादधे'  
 इत्यधिकं ख-ग-घ-पुस्तकेषु.

मूल्य वस्त्रे वेतने च ययुर्यज्ञहणे ह्ये । याम्यापान्या भण्ण्या च योग्यो योगार्हशक्तयो ॥ ३८४  
 उपायिनि प्रवीणे च योग्यमृत्स्नाह्वयौषधौ । योग्यार्कयोपिलम्बाने रम्यध्वम्बरहृद्ययो ॥ ३८५  
 रम्या राजावध रथ्यो रथाश्चे रथबोद्धरि । रथ्या तु रथसंघाते प्रतोल्या पथि चतरे ॥ ३८६  
 रूप्यमाहृतहेमादौ रजते रूपवत्यपि । लघ्वर्त्तुर्ग्रीवास्थे सस्त्रेषणविलासयो ॥ ३८७  
 लभ्यं लब्धये युक्ते च विन्ध्यो व्याधात्रिभेदयो । विन्ध्या मुदौ लज्ज्या च वीर्यं तंज प्रभासयो ॥  
 युक्ते शक्तौ च वीर्यं तु द्रष्टव्ये विस्मयेऽपि च । वीर्यस्तु लासने गृहे वेदयं तु गणितागृहे ॥ ३८९  
 वेदया तु पण्ययोपाया शल्यः स्यान्मदनद्वमे । नृपभेदेऽश्वात्रिधि च सीन्नि शम्भुशान्तयो ॥ ३९०  
 शय्या तल्पे शङ्खगुम्फे शून्यं विन्दौ च निर्जने । शून्या ॥ नैलिना शौर्यं शारभट्टया वत्तेऽपि च ॥  
 राह्यमारोग्ये सोढव्ये सह्योऽद्री सख्यं तु दक्षिणे । वामे च प्रतिवृत्ते च सख्यं तु शम्भु वृत्ते ॥ ३९२  
 तथ्ये तद्वति सख्यस्तु श्लेषभित्तख्यमाह्वये । संख्यैनादौ विचारे च संध्या बालनदीभिदौ ॥ ३९३  
 विन्ताया सश्रये सीन्नि संधाने कुसुमान्तरे । साध्यो योगे साधनीये गणे दैवतभिषयि ॥ ३९४  
 सायः शैरेऽपराङ्गे च स्थेयोऽक्षट्कपुरोषसो । सैव्यमुंशीरे सेवाहं सैन्यं सैनिकमेन्ययो ॥ ३९५  
 सौम्यः सोमात्मजेऽनुमे मनोज्ञे सोमदैयते । सौम्याः पुनर्मृगक्षिर शिर रथा पथमारका ॥ ३९६  
 हार्थः पत्त्रिद्री हर्तव्ये हृद्य धवलजीरके । हर्मिये हृदिते हज्जे हृद्या तु वृद्धिमेवजे ॥ ३९७  
 हृद्यश्च वशाङ्गमन्त्रेऽम्रं पुर प्रथमेऽधिके । उपर्षान्मन्त्रे श्रेष्ठे परिमाणे पत्स्य च ॥ ३९८  
 निक्षिप्रकारे संधाते प्रान्तेऽप्यद्रिस्तु पर्वते । सूर्ये शारिणि चार्चं तु त्रिदिवे गगनेऽभ्युदे ॥ ३९९  
 अस्त्रः शिरसिजे कोणे स्यादस्त्रं शोणितेऽक्षुणि । अस्त्रं वापे प्रहरणेऽप्येहिः वाददृमूल्या ॥ ४००  
 अरौ जिनेऽरं चक्राङ्गे द्वाघ्रद्वीप्रगयोरपि । आरौ गरीं शनिर्माम आरा भर्मप्रभेदिनी ॥ ४०१  
 इराम्भोनास्तुराभूमिभिन्द्रः श्वेतेऽन्तरात्मनि । आदित्ये गौगभेदे च स्यादिन्द्रानु पणिगारे ॥ ४०२  
 उग्रः क्षत्रियत श्वाश्रुनास्तुराट्कुर्यो । उग्रमा वनाछिप्रियोरस्ता गरीरविप्रयो ॥ ४०३  
 उग्रो मयूते स्यादुष्ट्री मृत्राण्डे करभक्षियाम् । ऐन्द्रिन्द्रस्तुते वारेऽप्योद्गा जनपदान्तरे ॥ ४०४  
 ओद्गो जने जपावृक्षे करः प्रत्यागशुण्डयो । ग्रीमौ पर्वोपले पाणी क्षरो मेघे क्षरं जले ॥ ४०५  
 कद्रुः पनकविज्ञे स्यात्कंदेस्तु नागमातरि । कारो पत्नी पथे पत्ने हिमाद्री निधये पत्नी ॥ ४०६  
 कारा वन्धनशालाया वन्धे दूला प्रसेवये । स्यादेमकारिकायां च क्षारः पाथे रसे गुडे ॥ ४०७  
 मत्स्यनि धूने लवणे कारिः शिल्पी त्रियापि च । कारस्तु कारे शिले निधनमेणि शिल्पिनि ॥ ४०८  
 कीरः शुभे जनपदे क्षीरं पानीगदुग्धयो । क्षुरो गोभुक्ते कोविन्मन्त्रे छेदनरमुनि ॥ ४०९  
 क्षुद्रो दत्त्रि नृपणे निहृष्टेऽह्वनृशक्तयो । क्षुद्रा व्याप्तिवदीवृक्षपृहनीनरपास च ॥ ४१०  
 शार्ङ्गेरिकाया हिंसाया मक्षिषामाप्रयेत्ययो । शुरः स्यादोदने भूपभेदे धीरुण्डमाङ्गने ॥ ४११  
 पूरा नृशक्तयोगेष्णकठिना कृच्छ्रमंहति । वष्टे संतापने क्षेत्रं भरतादौ भगाङ्गयो ॥ ४१२  
 वेदारे सिद्धभूषणो क्रोष्ट्री क्षीरिदाराणि । ख्यान्तिना लाङ्गनी च शार्ङ्गे नु मपुनीन्यो ॥ ४१३

१. 'पेतो' म प २ 'पुतिष्ठा' म प ३ 'ननिष्ठा वृत्त' इति टीका. ४ 'वत्स्य' म  
 पेल्लपि निर्भेदमनहृष्टा' इति टीका ५ 'जे' म-य. ६ 'जे' मुन्नि' म-य-प. ७ 'उत्ती' म-य.  
 ८ 'उत्ती' म-य. ९ 'उत्ती' म-य. १० 'उत्ती' म-य. ११ 'उत्ती' म-य. १२ 'उत्ती' म-य.  
 १३ 'उत्ती' म-य. १४ 'उत्ती' म-य. १५ 'उत्ती' म-य. १६ 'उत्ती' म-य. १७ 'उत्ती' म-य. १८ 'उत्ती' म-य.

खरो रक्षोन्तरे तीक्ष्णे दुःस्पर्शे रासभेऽपि च । खरुः स्यादध्वर्योर्दण्डन्तस्तिष्ठेपु च ॥	४१४
खुरः शके कौलदले गरस्तूपनिषे विषे । रोगे गरं स्यात्करणे गात्रमङ्गशरीरयोः ॥	४१५
गजामदेशेऽपि गिरिः पूज्येऽक्षिरुजि कन्दुके । शैले गिरिष्ये गीर्णावपि गुन्द्रस्तु तेजने ॥	४१६
गुन्द्रा म्रियद्गौ कैवर्तमुस्तके भद्रमुस्तके । गुरुर्महत्याङ्गिरसे पित्रादौ धर्मदेशके ॥	४१७
अलघौ दुर्भेरे चापि गृध्रो गृध्री खगान्तरे । गोत्रं क्षेत्रेऽन्वये छत्रे संभाव्यवोधवर्मनोः ॥	४१८
यने नाग्नि च गोत्रोऽदौ गोत्रा भुवि गवां गणे । गौरः श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चन्द्रमस्यपि ४१९	
विशदे गौरं तु श्वेतसर्पे पद्मकेसरे । गौर्युमानग्रिकोर्वापु म्रियद्गौ वरुणस्त्रियाम् ॥	४२०
रजन्यां रोचनीनघोर्घस्रो वासराहिलयोः । घोरो हरे दारुणे च चरः स्वाज्जङ्गमे स्वशे ॥	४२१
चले द्यूतप्रभेदे च चक्रं प्रहरणे गणे । कुलालाद्युपकरणे राष्ट्रे सैन्यरथाङ्गयोः ॥	४२२
जलावर्ते दम्भे चक्रः फोके चन्द्रोऽम्बुकाम्ययोः । स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे कमिल्ये मेचकेऽपि च ४२३	
चरुह्वयात्रे भाण्डे च चारो यन्धार्षसर्पयोः । गतौ पियालवृक्षे च चित्रं खे तिलकेऽद्भुते ॥	४२४
आलेख्ये कर्पूरे चित्रा त्वाद्युपर्णांमुभद्रयोः । गोदुग्धाप्सरसोर्दन्तां नक्षत्रोरगमेदयोः ॥	४२५
चीरं वाससि चूडायां गोस्तने सीसपत्रके । चीरी कैचछाटिकासिद्धयोश्चक्रस्त्वम्लेऽम्लवेतसे ४२६	
दृक्षाम्ले चुक्री चाङ्गेर्यां चैत्रो मासाद्रिमेदयोः । चैत्रं मृतकचैले च चौरो दस्युसुगन्धयोः ॥	४२७
छत्रं स्यादातपत्राणे छत्रा मधुरिकौषधौ । धान्याके च शिलीन्ध्रे च छिद्रं विवररन्ध्रवत् ॥	४२८
गतं दौषे जारस्तूपपतौ जार्यपिधीभिदि । जीरस्त्वजाज्यां खड्गे च टारो लिङ्गितुरङ्गयोः ॥	४२९
तत्र सिद्धान्ते राष्ट्रे च परच्छन्दप्रधानयोः । अगदे कुटुम्बकृत्ये तन्तुवाने परिच्छदे ॥	४३०
भुतिशाखान्तरे शाखे करणे व्यर्थासाधके । इतिकर्तव्यतातन्वोस्तघ्नी स्याद्बलकीगुणे ॥	४३१
अमृतायां च नङ्गयां च शिरायां वपुषोऽपि च । तरिर्दशायां वेद्यायां वक्तादीनां च पेटके ॥	४३२
तन्द्री निद्रा प्रमीला च तारो निर्मलमौक्तिके । मुक्ताशुद्रावुचनादे नक्षत्रनेत्रमध्ययोः ॥	४३३
तारं रूप्ये तारा बुद्धदेव्यां सुरगुरुत्रियाम् । सुमीषपण्यां तावत् तु शुल्ये शैल्यनिभेऽपि च ॥	४३४
तीव्रं कटूणात्यर्पेपु तीव्रा तु कटुरोहिणी । गण्डदूर्वासुरी तीरो वङ्गे तीरं पुनस्तटे ॥	४३५
तीव्रं वेणुके प्रतोदे दरः स्याद्रयगर्तयोः । दरी तु कन्दरे दक्षः खरो दक्षौ रवेः सुतौ ॥	४३६
द्वारं निर्गमेऽम्बुपाये धरः कूर्माधिपे गिरौ । कैर्वासतुलेऽपि धरा मेदोभूमिजरायुषु ॥	४३७
धारो अलधरासारवर्षणे स्याद्वेणेऽपि च । धारोत्कर्षे खड्गाद्यभे सैन्याभे याजिनां गतौ ॥	४३८
जलादिपाते संतत्यां धात्री मुष्णुपमातरि । आमलक्यां जनन्यां च धीरो ज्ञे धैर्यसंयुते ॥	४३९
खैरे धीरं तु पुष्णे नरो मर्लेऽच्युतेऽर्जुने । नरं तु रामकर्पूरे नरकं नासाप्रदारुणोः ॥	४४०
नक्रो यादसि नीत्रं तु वलीकयननेमिषु । चन्द्रे च रेवतीभे च नेत्रं वस्त्रे मथो गुणे ॥	४४१
मूलाक्षिनेतृषु परो दराण्यश्रेष्ठशत्रुषु । परं तु केवलं पत्रं यानं पक्षत्रयदश्वरु ॥	४४२

१. 'गीरीयके' ख-ग-घ. 'गिरिष्यको गिरिष्युः बाष्पादिमय कीबनकम्' इति टीका. २. 'केवल्यां' ख-ग-घ. ३. 'दुर्भेरे' ख. ४. 'वसर्पयोः' क-ग-घ. ५. 'कच्छाटिका पञ्चालम्बमानपरिधानपश्चादञ्जल' इति टीका. ६. 'टिङ्गः सङ्गः' इति टीका. ७. 'लङ्ग' ख-ग-घ. ८. 'स्वराष्ट्रचिन्तायां' ख. ९. 'शुलानिमोऽरुणः' इति टीका. १०. 'कर्पावभूले' ख. ११. 'नीत्रं' ख-ग-घ.

तारं प्रान्ते परतटे पारीं पूरपरागयोः । पात्र्यां कर्पूरिकायां च पादबन्धे च हस्तिनः ॥	४४३
गात्रं तु कूलयोर्मध्ये पर्णे नृपतिमज्जिणि । योग्यभोजनयोर्यज्ञभाण्डे नाट्यानुकर्तरि ॥	४४४
पुरं शरीरे नगरे गृहपाटलिपुत्रयोः । पुरस्तु गुग्गुलौ पुण्ड्रः कुमौ दैत्येभ्युपदेयोः ॥	४४५
वासन्त्यां तिलके पुण्डरीके पुण्ड्रास्तु नीष्टति । पुरुः परागे प्रचुरे स्वर्लोकां नृपभेदयोः ॥	४४६
पूरः स्यादम्भसां घृद्धौ प्रणसंशुद्धिखाद्ययोः । पोत्रं वखे मुखाग्रे च सूकरस्य हलस्य च ॥	४४७
पौरं कक्षणे पुरजे वधुः पिङ्गामिश्रालिपु । मुनौ विशाले नकुले विष्णौ भद्रं तु मङ्गले ॥	४४८
मुस्तकभ्रेष्ठयोः साधौ काशने करणान्तरे । भद्रो रामचरे हस्तिजातौ मेरुकदम्बके ॥	४४९
गवि शंभौ भद्रा विष्टौ नमःसरिति कटुकले । कृष्णानन्ता राक्षस्तु च भरोऽतिशयभारयोः ॥	४५०
रुर्मर्त्यकनकयोर्मारो दशशतीद्वये । पलानां वीषधे चापि भीरुर्योषिति कातरे ॥	४५१
रूरि स्वर्णे प्रचुरे च मज्जो देवादिसाधने । वेदांशे गुप्तवादे च मरुः पर्वतदेशयोः ॥	४५२
मारोऽनङ्गे मृतौ विभे मारी षण्ड्यां जनक्षये । माञ्जं त्ववधूतौ स्वायं कात्स्न्ये मान्ना परिच्छदे ४५३	
भक्षरावयवे द्रव्ये मानेऽल्पे कर्णभूषणे । काले वृत्ते च मित्रं तु सख्यौ मित्रो दिवाकरे ॥	४५४
वात्रोत्सवे गतौ वृत्तौ राष्ट्रमुत्पातनीवृत्तौ । रुद्रदैत्ये मृगे रैत्रं पीपूषण्टवासयोः ॥	४५५
रेतःसूतकयो रोम्रो लोभ्रे रोम्रमथागमोः । रौद्रो भीष्मे रसे तीव्रे रौद्री गौरी वरो वृत्तौ ॥	४५६
विटे जामातरि श्रेष्ठे देवतादेरमीप्सिते । वरं तु पुष्टने किञ्चिदिष्टे वरी शतावरी ॥	४५७
वक्रं पुटभेदे वक्रः कुटिले क्रूरभौमयोः । वक्रमास्ये छन्दसि च वज्रः प्राकारोद्योतोः ॥	४५८
क्षेत्रे ताते वये रेणौ वज्रं कुलिशहीरयोः । बालके वज्रा लघुता वर्धः मीसवरत्रयोः ॥	४५९
व्यमो व्याघ्रताकुलयोर्वारः सूर्योदिवासरे । महेश्वरायसरयोर्द्वन्द्वे कुम्भाख्यपादपे ॥	४६०
वारं तु मदिरापात्रे वारि हीवेरनीरयोः । वारियैवामरस्यस्यां गजवन्धनमुष्णपि ॥	४६१
व्याघ्रः करक्षे शार्दूले रक्तैरण्डतरावपि । श्रेष्ठे तूत्तरपदस्यः स्याद्वाघ्राणी कण्टकारिका ॥	४६२
वीरो जिने भेदे श्रेष्ठे वीरं शृङ्ग्यां न तेऽपि च । वीरा गम्भारिकारम्भातामलकपेलवर्धितु ४६३	
मदिराक्षीरकाकोलीगोष्ठोदुग्धरिकास्तु च । पतिपुत्रवतीक्षीरविदारीदुग्धिकास्त्वपि ॥	४६४
वृजो मेघे रिपौ ध्वान्ते शानवे वासवे गिरौ । वेरं बुध्नवृन्ताशरीरेषु शरं जले ॥	४६५
शरः पुनर्दधिसरे काण्डतेजनवीरपि । शक्रोऽर्जुनैतराविन्द्रे कुटजे शस्त्रमापुषे ॥	४६६
लोहे शस्त्री छुरिकायां शार्द्रिजिष्णौ तडिलति । शरुः कोपे शरे वजे शारः शवलपातयोः ॥	४६७
पूतल्य चोपकरणे शास्त्रं मन्थनिदेशयोः । शारिः कुक्षरपयाणे शकुनीं द्यूतसाधने ॥	४६८
शिशुः शोभाजने शाके शीघ्रं चक्राङ्गतूर्णयोः । उशीरे शुक्रस्तु शुक्तिं ज्येष्ठमासेऽन्निकाव्ययोः ॥	४६९
शुक्रं तु रेतोऽक्षिरजोः शुश्र्वं दीप्तेऽभ्रके सिते । शूरश्चारमटे सूर्यं सरौ दध्यप्रसायकौ ॥	४७०
स्वरः शब्देऽर्चिं पट्टजादौ सत्रमाच्छादने क्रतौ । सदादाने वने दम्भे स्वरुः स्याद्यूपर्षण्डके ४७१	

१. 'हस्तिनाम्' ख-ग-घ. २. इवः प्राक् 'यन्त्रं दैत्याद्यधिष्ठाने पात्रभेदे नियन्त्रणे' इत्यधिकं ख-ग-घ. ३. 'वेद्य' ग-घ. ४. 'दिष्टौ' ग-घ. ५. 'बालक हीवेरम्' इति टीका. ६. 'नेत्रयो' ख. ७. 'वेण्यां' ख-ग-घ. 'पटी' ग-घ. ८. 'द्विष्टौ' ग-घ. ९. 'बालक हीवेरम्' इति टीका. १०. 'जम्भारिका' ख. ११. 'लका' जलोदयनी' इति टीका. १२. 'वरी घटीमन्थनी' ख. १३. 'नटे' ग-घ. १४. 'जम्भारिका' ख. १५. 'लका' जलोदयनी' इति टीका. १६. 'दधि शरे' ख. 'दधिसारे' ग-घ. १७. 'वेन' ख. १८. 'तडिलपि' ख-ग-घ. 'तडिलान् मेघः' ग-घ. १९. 'शुक्रे' ग-घ. २०. 'पि रज्जादौ' ख. २१. 'चापि' ख. २२. 'पण्डके' ग-घ. इति टीका. २३. 'शुक्रे' ग-घ. २४. 'पि रज्जादौ' ख. २५. 'चापि' ख. २६. 'पण्डके' ग-घ.

अधरे कुलिशे वाणे सारो मज्जास्थिरांशयोः । बले श्रेष्ठे च सारं तु द्रविणन्याप्यवारिषु ॥ ४७२  
स्फारस्तु स्फरकादीनां ब्रुहदे विपुलेऽपि च । स्थिरो मोक्षे निश्चले च स्थिरा भूःशालपर्णपि ॥ ४७३  
सिप्रः स्वेदे सिप्रा नयां सिरा नाड्यम्बुवाहिनी । सिरस्तु पिप्पलीमूलं सीरः स्यादंशुमालिनि ॥ ४७४  
लाङ्गलेऽथ सुरो देवे सुरा चपकमवयोः । सूत्रं तु सूचनार्कोग्रन्धे तन्तुव्यवस्थयोः ॥ ४७५  
स्वैरो मन्दे स्वतन्त्रे च हरो रौसमरुद्रयोः । वैश्वानरेऽप्यथ हरिर्दिवाकरसमीरयोः ॥ ४७६  
यमवासवसिंहांशुशङ्खकपिवाजिषु । पिङ्गवर्णे हरिद्रणे भेकोपेन्द्रशुकाहिषु ॥ ४७७  
लोकान्तरे च हारस्तु मुक्ताक्षामिनि संयुगे । हिंस्रः स्याद्वातुके हिंसा मांसी काकादनी वसा ॥ ४७८  
हीरो वज्रे हरे सर्वे हीरा पिपीलिकाश्रियोः । होरा तु लग्ने राश्यर्थे शाखरेखाप्रमेदयोः ॥ ४७९  
अलिः सुरापुण्ड्रिहोरम्लो रसेऽम्लवेतसे । अम्ली चाङ्गेर्यामालं स्यादैनर्पहरितालयोः ॥ ४८०  
आलिः सख्यावलीसेत्वनर्षेषु विशदाशये । आलुर्गलन्तिकार्या स्यादालु मेलककन्दयोः ॥ ४८१  
इलोर्वीवाग्बुधस्त्री गौः कलं त्वजीर्णरेतसोः । अव्यक्तमधुरध्वाने कला स्यात्कालशिल्पयोः ॥ ४८२  
कलने मूलैरबुद्धौ पोडशांशे विधोरपि । कलिर्विभीतके शूरे विवादेऽन्वयुगे युधि ॥ ४८३  
कालः पुनः कृष्णवर्णे महाकालकृतान्तयोः । मरणानेहसोः काली कालिकाक्षीरफीटयोः ॥ ४८४  
मानृभेदोमयोर्नव्यमेवौषपरिवादयोः । काला कृष्णत्रिभुजोऽप्योर्जिग्यां कीलोऽभितेजसि ॥ ४८५  
कफणिस्तम्भयोः शङ्खौ कीला रैताहतावपि । कुलं कुन्त्यगणे गेहे देहे जनपदेऽन्यथे ॥ ४८६  
कूलं तदे सैन्यघृष्टे तडागस्तूपयोरपि । कोला मेलक उत्तङ्गेऽङ्गुपास्यां चित्रके किरीटी ॥ ४८७  
कीलं तु बदरे कोला पिप्पल्यां चव्यमेपजे । खलः कस्के भुवि स्थाने क्रूरे कर्णेऽप्येऽधमे ॥ ४८८  
खल्लो निम्ने वस्त्रभेदे चर्मचातकपक्षिणोः । खल्ली तु हस्तपादावमर्दान्द्रुण्यपि ॥ ४८९  
गलः कण्ठे सर्जरसे गोलः स्यात्सर्ववर्तुले । गोला पञ्चाक्षने गोदावर्षी सख्यामलिङ्गरे ॥ ४९०  
मण्डले च कुनद्यां च बालक्रीडनकाष्ठके । चिल्लः खगे सर्वे सुलुक्ष पिण्डवत्किमलोचने ॥ ४९१  
क्षिप्नाक्षिण सुल्ली तूदने चेलं गर्हितवस्त्रयोः । छेलं छत्रस्खलितयोर्छल्ली संतानवीरयोः ॥ ४९२  
वल्कले पुष्पभेदे च जलं गोकैले अडे । द्विवेरेऽम्बुनि जालं तु गवाक्षे क्षारके गणे ॥ ४९३  
दर्ममानाययोश्च जालो नीपे जाली पटोलिका । झला पुत्र्यामातपोर्मौ झिल्ली तूद्वर्तनाशके ॥ ४९४  
वर्लातपरुजोश्चार्थी तलं ज्वाघातवारणे । तलक्षपेटे तालद्री स्वभावाधारयोः तनरी ॥ ४९५  
तल्लो जलाभारभेदे तल्ली तु वरुणस्त्रियाम् । तालः कालक्रियामाने हस्तमानद्रुभेदयोः ॥ ४९६  
करास्कोटे करतले हरिताले त्सरावपि । तुला माने पलश्चने साष्टये राशिमाण्डयोः ॥ ४९७  
गृहाणां दारुवन्धाय पीठ्यां तूलं तु खे पिचौ । वस्त्रदारुण्यथ दलं शैलीछेदेऽर्धपर्णयोः ॥ ४९८  
उत्मेधयद्रस्तुनि च नलो रात्रि कपौ नडे । पितृदैवेऽथ नलं स्यात्पद्मे नैली मनःशिला ॥ ४९९

१. 'शालि' ख. २. 'कारि' ख-ग-घ. ३. 'नाड्यक' ख-ग-घ. द्वितीयटीकापुस्तके तु 'वद्रेमसोः' इति दृश्यते. ४. 'पिप्पलिकाश्रियोः' ख. ५. 'दनल्प' ख-ग-घ. ६. 'दंशशिल्पयोः' ख. ७. 'पापे' ख. ८. 'महाकाले रुद्रे' इति टीका. ९. 'हत्तौ' ख; 'रव' ग-घ. 'स्ताहतिः सुरतप्रहरणम्' इति टीका. १०. 'बुल्ये' ख. 'कुल्याः गजातीयाः तेषां गणे' इति टीका. ११. 'गिरौ' ख. १२. 'व इति चिल्लशब्दः' इति टीका. १३. इतः प्राक् 'चोलः कर्पासके देशे चोलं कर्मणि मुण्डने' इत्यधिकं ख-ग-घ. १४. 'छल्ली' ख. १५. 'कलने' ख. १६. 'दम्मानामययो' ग-घ. १७. 'वालद्री' ख. १८. 'शस्त्रीच्छेदे शस्त्रीप्रत्याकारे' इति टीका. १९. 'छेदे' २०. 'नाली' ख.

नालं काण्डे मृणाले च नाली शारकदम्बके । नीलो वर्णे मणौ शैले निधिवानरभेदयोः ॥ ५००  
नील्यौपध्यां लाञ्छने च पलमुन्मानमांसयोः । पल्लितु ग्रामके कुख्यां पालिर्भूक्तपिङ्गिपु ॥ ५०१  
जातश्मश्रुस्त्रियां प्रान्ते सेतौ कल्पितभोजने । प्रशंसारुणैलतयोक्तसङ्गे प्रस्थचिह्नयोः ॥ ५०२  
पीलुः पुष्पे द्रुमे काण्डे परमाणौ मतङ्गजे । तालास्थिखण्डेऽथ पुलः पुलके विपुलेऽपि च ॥ ५०३  
फलं हेतुकृते जातीफले फलकसंस्थयोः । त्रिफलायां च कपोले शस्त्राग्रे व्युष्टिलाभयोः ॥ ५०४  
फली फैलन्यां फालं तु वेंसांशे फाल उत्प्लुतौ । कुशिके च वलं रूपे स्थामनि स्थौल्यसैन्ययोः ॥ ५०५  
योले बलस्तु बलिनि काके दैले हलागुधे । वला त्वौपधिभेदे स्याद्वलिर्देलोपहारयोः ॥ ५०६  
करे चामरदण्डे च गृहदारुदरांशयोः । स्वक्संकोचे गन्धके च वालोऽग्नेऽग्नेमपुच्छयोः ॥ ५०७  
शिशां ह्रीवैरुचं चयोर्बाला तु त्रुटियोपिनीः । बाली भूयान्तरे मेधी विल वच्चैःश्रवोहये ॥ ५०८  
विलं रन्ध्रे गुहायां च भल्लो भल्लूकदाणयो । भल्ली मल्लतके भालं स्याद्वलाटे महस्वपि ॥ ५०९  
भेलः झवे मुनिभेदे भीरी बुद्धिबिजिते । मल्लः कैपाले बलिनि मत्स्ये पात्रे मल्लस्त्वये ॥ ५१०  
मिह्रे रुदये मिष्टायां मालं तु कपटे बने । मालो जने स्थान्माला तु पञ्चौ पुष्पादिदामनि ॥ ५११  
मालुः क्षियां पत्रवह्वां मूलं पार्श्वोपयोरुडौ । निकुञ्जशिफयोर्मैला स्वज्जने मेलकेऽपि च ॥ ५१२  
मौलिः किरीटे धम्मिल्ले भूलाकङ्केलिमूर्धसु । लीला केलिर्विलासश्च शृङ्गारर्मांजजक्रिया ॥ ५१३  
लोलञ्जले सनृष्णे च लोला तु रसनाधियोः । घल्ली स्यादजमोदायां लतयां कुसुमान्तरे ॥ ५१४  
व्यालो दुष्टगजे सयं शटे श्वापदसिंहयो । वेला बुधस्त्रियां काले सीमनीश्वरभोजने ॥ ५१५  
वह्निष्टमरणोऽम्भेधेस्त्रीरनीरविकारयोः । शालो हाले मत्स्यभेदे शालीरुक्तप्रदेशयोः ॥ ५१६  
स्वन्धशाखायां शालिस्तु गन्धोलीकलमादिपु । शालुः कपायद्रव्ये स्याच्चौरकाख्यौपधेऽपि च ॥ ५१७  
शिलमुञ्च. शिला द्वारायोदार कुनटी द्यपत् । शिली गण्डवरी शीलं साधुदत्तस्वभानयोः ॥ ५१८  
शुलं रूपे शुलो योगे श्वेते शूलं रुगलयोः । योगे शूला तु पण्यस्त्री वधहेतुश्च कीलकः ॥ ५१९  
शैलो भूमति शैलं तु शैलेये ताक्ष्यशैलके । सालः सर्जतरो वृक्षमात्रप्राकारयोरपि ॥ ५२०  
स्थालं भाजनभेदे स्यात्स्थाली तु पाटलोक्षयो । स्थूलः पीने जडे हालः सौतवाहनपाधिने ॥ ५२१  
हाला सुरायां हेला तु स्यादवज्ञाविलासयो । हेलिरालिङ्गने सूर्येऽप्यविर्मूषिकरुन्धले ॥ ५२२  
मेपे रवौ पर्वते च स्यादूर्ध्वं तु समुत्थिते । उपर्युन्नतयोः कण्वो मुनौ कण्वं तु कल्मसे ॥ ५२३  
क्षवः क्षुते राजिकायां कविः काव्यस्य कर्तरि । विचक्षणो वैद्यगुरौ स्यात्कवी तु खलीनके ॥ ५२४  
किण्वं पावे सुराजीजे क्षीयोऽपौरुषपण्डयो । खर्वह्रस्वी न्यग्वामनौ ग्रीवे शिरोधितच्छिरे ॥ ५२५  
छविस्तु रुचि शोभायां जवः स्याद्वेगवेगिनो । जवोद्गुपणे जिहा तु बाधि ज्वालारसज्ञयो ॥ ५२६  
जीवः स्याच्चिदशाचार्यं द्रुमभेदे क्षीररिणि । जीवितेऽपि च जीवा तु वचायां धनुषो गुणे ॥ ५२७  
शिञ्जिते क्षितिजीवन्लोहैस्तौ सत्त्वं परात्मनि । वाद्यभेदे स्वरूपे च द्रवो विद्वेदनमैणो ॥ ५२८  
प्रैद्राने रसगव्योश्च द्वन्द्वः सै द्वन्द्वमाहवे । रहस्ये मिथुने पुष्पे दधदावी वनानले ॥ ५२९

१. 'जाति' ख. २. 'हेतुकृते' ग घ. ३. 'पलिन्या' ख-ग घ. ४. 'बसने' ख, 'जातसि' ग-घ. ५. 'वचयोः' ख. ६. 'मत्स्ये' ग घ. ७. 'कपोले' ख-ग घ. ८. 'क्षिपयोः' स्थाने शिलाया च वशीकृतौ । प्रतिश्रायामथो मेला' ख. ९. 'चडा' ख ग-घ. १०. 'भावजा' ग-घ. ११. 'शील' ख. १२. 'शात' ख, 'सीव' ग घ. १३. 'विद्वने पलायने' इति टीका. १४. 'आखवे' ख. 'प्रद्राने प्रखवणे' इति टीका. १५. 'स' इति समासस्य सञ्ज्ञा' इति टीका.

वने दर्वी फणातर्वादीर्वा स्यादेवदारुणि । हरिद्राद्वितगे चापि दिवं खे त्रिदिने दिने ॥ ५३०  
 देवं हृषीके देवस्तु नृपतौ तोयदे सुरे । देवी कृताभिषेकायां तेजनीस्पृक्षयोरपि ॥ ५३१  
 धवो धूर्तं नरे पत्नी दुभेदेऽप्य ध्रुवो वटे । वसुयोगभिर्दोरातौ शङ्खावुत्तानपादजे ॥ ५३२  
 स्थिरे नित्ये निश्चिते च ध्रुवं खेऽजस्रतर्कयोः । ध्रुवा मूर्वाशालिपर्णयोः सुग्भेदे गीतभिद्यपि ॥ ५३३  
 नवो नव्ये स्तुतौ नीची श्रीकटीवस्त्रबन्धने । मूलद्रव्ये परिपणे ह्रवः दृक्ते मुतौ कपौ ॥ ५३४  
 शब्दे कारणद्वये म्लेच्छजातौ भेलकभेकयोः । क्रमनिश्चयहीभागे कुलके जलवायसे ॥ ५३५  
 जलान्तरे प्लवं गन्धवृणे मुस्तकमिद्यपि । पक्वं परिणते नाशाभिमुखे पार्श्वमन्तिके ॥ ५३६  
 कक्षाधोवयवे वैश्रोपायपैशुसमूहयोः । प्रार्ध्वं दूरपथे प्रद्वे बन्धे पूर्वं तु पूर्वजे ॥ ५३७  
 प्राग्मे श्रुतभेदे च भवः सत्तातिजन्मसु । रुद्रे श्रेयसि संसारे भावोऽभिप्रायस्तुनोः ॥ ५३८  
 स्वभावजन्मसत्तात्मफियालीलाविभूतिषु । चेष्टायोन्योर्बुधे जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे ॥ ५३९  
 शब्दप्रवृत्तिहेतौ च रेखा मन्मथयोपिति । नील्यां मेकलकन्यायां लवः कालमिदि छिदि ॥ ५४०  
 विलासे रामजे लेशे लट्वा पक्षिकुसुम्भयोः । लघ्वी ह्रस्वविवक्षायां प्रभेदे स्यन्दनस्य च ॥ ५४१  
 विश्वाः सुरेषु विश्वं तु शृण्ठ्यां भुवनकृत्स्नयोः । विश्वा विपायां शिवं तु मोक्षे क्षेमे सुखे जले ॥ ५४२  
 शिवा योगान्तरे वेदे गुग्गुलौ वैलुके हरे । पुण्डरीके दुमे काले शिवा झटामलोमयोः ॥ ५४३  
 केरौ शम्पां पथ्याभाभ्योः शिबिर्भूजं नृपान्तरे । शुल्बं ताम्रे गङ्गकर्मण्याचारे जलसंनिधौ ॥ ५४४  
 सत्त्वं द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयोः । पिशाचादावात्मभावे बले प्राणेषु जन्तुषु ॥ ५४५  
 सान्त्व क्षामनिदाक्षिण्ये सुवा मूर्वा व्रुवः सुधि । हवस्तु सप्ततन्तौ स्यान्निदेशाह्वानयोरपि ॥ ५४६  
 अंशुः सूत्रादिसूत्रमांशे किंरणे चन्द्रदीपितौ । आशा कुकुभि वृष्णापामाश्रुस्तु ग्रीहिशीमयोः ५४७  
 ईशः स्वामिनि रुद्रे च स्यादीशा हलदण्डके । कौशस्तुणे रोगभेदे कीशः कपौ दिगम्बरे ॥ ५४८  
 कुशो रामस्तुते दर्भे पापिष्ठे योक्मन्तयोः । कुशी लोहविकारे स्यात्कुशा बला कुशं जले ॥ ५४९  
 केशः शिरसिजे पादापाणी ह्रीविरदैल्योः । क्लेशो रोगादौ दुःखे च कोशः कोम इवाण्डके ५५०  
 कुक्षले चपके दिव्येऽर्धचये योनिशिश्रयोः । जातिकोपेऽसिपिधाने दर्शः सूर्येन्दुसंगमे ॥ ५५१  
 पैक्षान्तेऽष्टौ दर्शने च दंशो वर्मणि मर्मणि । दोषे वनमक्षिकायां खण्डने भुजगक्षते ॥ ५५२  
 दशा वर्ताववरपायां दशास्तु वसनाञ्जले । नाशः पलायने मृत्यौ परिध्वस्तावदर्शने ॥ ५५३  
 निशा हरिद्रायां राजौ पशुशङ्खाने मृगादिषु । प्रमथेऽपि च पाशस्तु मृगपक्ष्यादिवन्धने ॥ ५५४  
 कर्णान्ते क्षोभनार्थः स्यात्कर्णान्ते निकरार्थकः । छेन्नाद्यन्ते च निन्दार्थः पेशी मांससिकोशयोः ॥

१. 'तर्वी' ग-घ. 'तर्द्वारुहस्तः' इति टीका. २. 'भिदोः शंभौ' ख-ग-घ. ३. 'आतिः शरातिः' इति टीका. ४. 'चकोपान्त' ग-घ. 'वक्रोऽनुवृत्तपायः' इति टीका. ५. 'पशुवमूहयोः' ख. ६. 'प्रागिति दिग् देशः कालो वा । अत्र प्रथमतोऽर्थे । श्रुतभेदे आगमविशेषे' इति टीका. ७. 'श्रुतिभेदे' ख-ग-घ. ८. 'च यद्यो भान्ये पृथक्वृत्तौ । यावोऽलके पाकभेदे रेवा' ख-ग-घ. ९. 'तथा किञ्जल्कपक्ष्मणोः । गोपुच्छलोमस्वपि च लट्वा' ख. १०. 'बालके' ख-ग-घ. 'बालुकमोपधिः' इति टीका. ११. 'अंशो विमाने प्रोक्त एकदेशेऽपि वस्तुनः । अंशु' ख-ग-घ. १२. 'कक्षा स्यादक्षताद्व्यां रज्जौ मुखगुणेऽपि च' इत्यपीतः प्राक् ख-ग-घ. १३. 'रोगादी' ग-घ. 'रोगादयोऽवियारिस्ताद्वेपामिनिवेशाः' इति टीका. १४. 'पथान्तेऽपि पथान्तपायाः' इति टीका. १५. 'ऽवधौ' ख-ग-घ. १६. 'छाद्यन्ते' ख-ग-घ.

मण्डभेदे पलपिण्डे सुषकाणिकेऽपि च । भूस्पृग्मैत्रये मानये च राशिर्मैपादिपुत्रयोः ॥ ५५६  
 यशो जनस्पृहापत्तेऽप्यायत्तत्त्वप्रभुत्वयोः । यशो नार्था बन्ध्यगव्यां हस्तिन्यां दुहितर्मपि ॥ ५५७  
 यशः संवेऽन्वये वेणौ घृष्टाचरणनेऽपि च । वेणो वेण्यागृहे मेहे नेपथ्ये च दशः पशौ ॥ ५५८  
 योले लोभे वृभेदे च स्पशो हेरिकयुद्धयोः । स्पशौ वर्गाक्षरे दाने स्पशने शशोः रजि ॥ ५५९  
 अक्षो ग्यस्यायवे व्ययहारे विभीतके । पाशके शकटे कर्षे ज्ञाने चात्मनि गवर्णा ॥ ५६०  
 अक्षं सौर्यले तुल्ये ह्यपीके स्वाकुपा निशि । बाणपुण्यां च ऋक्षस्तु स्वाशक्षत्राच्छप्रहयोः ॥ ५६१  
 महीधरविशेषे च शोणके कृतयेधने । ऋषिर्वेदे मुनी कर्षः कर्षणे मानमिद्यपि ॥ ५६२  
 कक्षो वीरविद्योर्मूले कच्छे शुष्कपत्रे गृणे । पापे कक्षा तिमिरज्जी काह्वां नेहप्रकोष्ठके ॥ ५६३  
 भिक्षो साम्ये राधभागेऽन्तरिण्यंश्चिमाबले । उद्वाहण्यां च कर्पूस्तु तुषामौ कृषिमुत्स्ययोः ॥ ५६४  
 घोषः कांठ्ये स्नेने गोपघोषर्काभीरपह्निषु । घोषा तु शतपुण्यायां श्वोक्षः सुन्दरगीतयोः ॥ ५६५  
 श्वौ क्षपस्तु मरुते घने मीने क्षपा पुनः । संग्रहलापां क्षपस्तु धान्यतन्त्रि विभीतके ॥ ५६६  
 दक्षः प्रजापतौ रुद्रवृषभे कुकुटे पटी । द्वये दक्षा तु मेदिन्यां ध्वाद्गुः काके यकेऽपिनि ॥ ५६७  
 दृढे ध्याद्वी तु कर्कात्वां न्यक्षः कात्वर्यनिकृष्टयोः । जामदग्न्येऽपि पक्षस्तु मासायै र्दृह्याज्ययोः ॥ ५६८  
 बुद्धीगन्धे बले पार्श्वे वर्गे केशात्वरक्ष्ये । पिच्छे धिरोधे देहाङ्गे सहारे राजकुञ्जो ॥ ५६९  
 मृक्षो द्वीपे गर्दभाण्डेऽन्वये जटिनि पक्षके । प्रेक्षा भीरीक्षणं वृत्तं प्रपौ प्रेयणीङ्गने ॥ ५७०  
 पापो मानप्रभेदे स्यात्पापं तु महर्ष्युद्धयोः । भिक्षा सेवाशार्थनयार्मुक्तौ भिक्षिवस्तुनि ॥ ५७१  
 मापो माने धान्यभेदे मूर्खे लब्धोपभिद्यपि । मिषं व्यागे स्तेर्यने च मेपो राजपन्तरे दृढौ ॥ ५७२  
 मोक्षो निःश्रेयसे वृक्षविशेषे मोचने मृत्तौ । यक्षः श्रीदे गुण्यके च रक्षा रक्षणमम्मनोः ॥ ५७३  
 रुक्षोऽक्षिग्रथपुन्यौर्लक्षं व्याजदारव्ययोः । संख्यायामपि वर्षस्तु गमाद्वीयांशदृष्टिषु ॥ ५७४  
 र्षेय्येऽपि वर्षास्तु प्राष्टयथ धिषं जले । इन्द्रे विषा ततिविषा द्यूषो गव्यान्धुषमयोः ॥ ५७५  
 पुंशिशेदयोः शृङ्गां वासके शुक्रलेऽपि च । श्रेष्ठे स्वादुस्तरयश्च द्यूषी तु प्रतिविष्टरे ॥ ५७६  
 घृषा पुनः कपिकर्णं शुषिः शुषिरशोषयोः । शोषोऽनन्ते यथे सीरिण्युपगुतेऽन्येऽपि च ॥ ५७७  
 शोषा निर्माल्यदाने स्वाच्छोषः शोषणयक्ष्मणोः । र्धर्मिर्मयूगदिव्ययोरदोऽत्र च वर्य च ॥ ५७८  
 आगः स्वादेनौरवये सन्तावाशीहितैषिणि । उरगश्च च ईश्वर्यामुषः संख्याप्रमाणयोः ॥ ५७९  
 उरो यक्षसि मुन्ये स्वादोजो दीप्तिप्रकाशयोः । अवष्टब्धे बले धानुनेजस्योर्कस्तु नयनि ॥ ५८०  
 औकात्याश्रयमाने स्वाकंसस्त्रैश्चममानयो । वानराद्ये दैत्यभेदे कासूः शक्यायुधे रजि ॥ ५८१  
 पुटो विकलत्राचि स्वाहृतसः मध्यगुल्फयोः । हागभेदे ग्रन्थिधर्मं गोमो शोन्विताजयोः ॥ ५८२  
 चास रशुपक्षिभेदोद्वन्दः पतेच्छयोः क्षुनौ । ज्यायान्दृष्टे प्रक्षणे च ज्योतिर्गह्विनेदयोः ॥ ५८३



प्रकाशे दृशि नक्षत्रे तपः कृच्छ्रादिकर्मणि । धर्मे लोकप्रभेदे च तपाः शिशिरमावयोः ॥ ५८४  
तमो राहो गुणे पापे ध्वान्ते तरो जये धले । त्रासो मये मणिदोषे तेजस्विदूरेतसोर्वले ॥ ५८५  
नवनीते प्रभावेऽगौ दासो धीवरभृत्तयोः । वृषले दानपात्रे च दासी क्षिण्यपि चैत्र्यपि ॥ ५८६  
धेनुः शरासने राशौ पिपासदौ धनुर्धरे । नभो व्योम्नि नभा घ्राणे विसतन्तौ पतद्गहे ॥ ५८७  
प्रावृषि भ्रावणे नासा घोणाद्वारोर्ध्वदारुणोः । पयः क्षीरे च नीरे च प्रसूरश्वा जनन्यपि ॥ ५८८  
बहिः कुशेऽग्नौ भासस्तु भासि गृध्रशकुन्तयोः । महस्तेजस्युत्सवे च मिसिर्मासजमोदयोः ॥ ५८९  
शतपुष्पामधुर्याश्च मृत्ता वासी सुमृत्तिका । रसः स्वादे जले वीर्यं गृह्णारादौ त्रिपे द्रवे ॥ ५९०  
घोले रीगे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च । रसा तु रसनापाठामहकीक्षितिकङ्कपु ॥ ५९१  
रहो गुह्ये रते तत्त्वे रजो रेणुपरागयोः । स्त्रीपुण्ये गुणभेदे च रासः क्रीडासु मोदुहाम् ॥ ५९२  
भापागृह्णलके घत्सा उरस्तुग्यपतर्णकाः । वयलारुण्ये वाल्यादौ खगे घर्चस्तु तेजसि ॥ ५९३  
गूप्ते रूपे वसुस्त्वसौ देवभेदे नृपे रुचि । योक्ते शृङ्गे वसु र्स्यदौ रमे वृद्ध्यापधे धने ॥ ५९४  
वपुः शस्ताकृतौ देहे व्यासो मुनिप्रपञ्चयोः । वासो वैश्वमन्यवस्थाने वासा स्यादादरूपके ॥ ५९५  
विद्वान् शास्त्रविदोः प्राज्ञे वेधा धातृज्ञविष्णुषु । शंसा वचसि वाञ्छायां शिरो मूर्धप्रधानयोः ॥  
सेनामभागे श्रेयस्तु मङ्गले धर्मशस्तयोः । सहो धले ज्योतिषि च सहा हेमन्तमोक्षयोः ॥ ५९७  
स्रोतः प्रवाहेन्द्रिययोर्हसोऽङ्गं मस्तरेऽच्युते । खगाध्वर्यागिमन्त्रादिभेदेपु पग्मात्मनि ॥ ५९८  
निलोभनृपतौ प्राणवाते श्रेष्ठेऽमृतः स्थिते । हविः सर्पिषि होतव्ये हिंसा चौर्वदिके वधे ॥ ५९९  
अहिः सर्पे पृत्रे वप्रे स्यादीहोषमवाञ्छयोः । कुहर्नष्टेन्दुदर्शे स्यात्कणिते कोकिलस्य च ॥ ६००  
ग्रहो ग्रहणनिर्धनानुग्रहेषु रणौघमे । उपरागे पूतनादावादित्यादौ विधुंतुदे ॥ ६०१  
ग्राहो ग्रहे जलचरे गुहः स्कन्दे गुहा पुनः । गह्वरे सिंहपुच्छ्यां च गृहा दारेषु सञ्चनि ॥ ६०२  
ग्राहो निपुणतर्के साहज्याद्विपर्वणगपि । गर्ह्ये पर्णे परीवारे कलापे बहु भूयसि ॥ ६०३  
त्र्यादिकास्तु च संख्यास्तु महायुस्तवतेजसी । मही भुवि नदीभेदे मोहौ मूर्च्छाविपर्ययी ॥ ६०४  
लोहं कालापसे सर्वतेजसे जोङ्गिकेऽपि च । वहौ वृषस्कन्धदेशे वायी बाहोऽश्वमानयोः ॥ ६०५  
वृषे बाह्या तु बाहौ स्याद्व्यूहो निर्माणतर्कयोः । समूहे बलविन्यासे सहः क्षमे धलेऽपि च ॥ ६०६  
सहोर्ग्या सहदेवायां कुमार्यां नवभेदपत्रे । मुद्रपण्यौ च सिंहस्तु राशिभेदे भृगाधिपे ॥ ६०७  
श्रेष्ठे स्यादुत्तररथश्च सिंही र्सर्वार्णुमातरि । वासाग्रहृत्योः क्षुद्रायां स्नेहः प्रेम्णि घृतादिके ॥ ६०८  
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे द्विस्त्रिकाण्डे द्वितीयः ।

त्रिस्त्रिकाण्डः ।

अणुको निपुणेऽरूपे चाशोको कङ्कलिवज्जुलौ । निःशोकपारदौ चाप्यशोका तु कटुरोहिणी ॥ ६०९  
अभीको निर्भये कत्रेऽप्यनीकं रणसैन्ययोः । अलीकमप्रिये भाले वितथेऽनूकमन्वये ॥ ६१०

१. 'दिशि' ग-घ. 'दगत्र कनीनिकामध्यः' यन्महः' इति टीका. २. 'स्यात्' ख. ३. 'वापे' ग-घ.  
४. 'दासपात्रे' ग-घ. ५. 'धनुर्धरे' ख. ६. 'पिपासदौ' ख-ग-घ. ७. 'अश्वेति सगर्भा यदवा' इति  
टीका. ८. 'रोगे' ख-ग-घ. 'रोगोऽनुरागः' इति टीका. ९. 'गुरु अपत्यम्' इति टीका. १०. 'शृङ्गे' ख.  
११. 'स्वर्णे' ख. १२. 'प्रासयोः' ग-घ. १३. 'योग' ख. १४. 'स्वर्मात्र' ख-ग-घ. 'पूर्वपदात्' इति गत्यम्  
इत्यभिधानचिन्तामणिः.

शीलेऽनुको गतजन्मन्यंशुकं सूक्ष्मवाससि । उत्तरीये वस्त्रमात्रेऽप्यलकाञ्चूर्णकुन्तलाः ॥ ६११  
 अलका तु कुपेरस्य नगर्गोमन्तिकं पुनः । पार्थेऽन्तिका तु चुलगां स्यात्सातलाख्यौपधेऽपि च ॥ ६१२  
 अलर्को वैवलाकं स्याद्योगोन्मादितश्चन्यपि । अम्बिकोमापाण्डुमात्रोद्वताभिदि मातरि ॥ ६१३  
 अन्धिका तु कैतवे स्यात्सर्पपीमिद्वेयोरपि । अम्बिका तन्तिन्दीकाम्लोद्गाराचङ्गेरिकासु च ॥ ६१४  
 आलोको दर्शने र्वन्दिघोषणोद्योतयोरपि । आनकः पटहे भेर्था ध्वनन्मेघमृदङ्गयोः ॥ ६१५  
 आन्तको रजि शङ्ख्यां संतापे मुरजध्वनौ । आदिकं स्यात्सुनरहर्निर्दृष्टे नित्यकर्मणि ॥ ६१६  
 भोजने ग्रन्थपागे चाढकः प्रस्पचतुष्टपम् । आढकी तुवरीक्ष्वाकुः कटुतुम्ब्यां नृपान्तरे ॥ ६१७  
 उदकस्तूसरकालफले मदमकण्टके । उष्णको घर्म उशुक्तातुरयोरुर्मिका पुनः ॥ ६१८  
 उत्कण्ठायां भृङ्गनादे वस्त्रमङ्गेऽङ्गुलीयके । वीच्यां च कनकं हेमि कनको नागकेसरे ॥ ६१९  
 धनूरे चम्पके काश्नारकिशुकयोरपि । करको दाडिमे पक्षिभेदे केरे कमण्डलौ ॥ ६२०  
 लङ्कापरञ्जयोर्वैपौले च कटुकं कटु । कटुरोहिणी व्योषं च कञ्जुकञ्जोलर्चर्मणोः ॥ ६२१  
 वर्षापकगृहीताङ्गवसने वीरवाणके । निमंकि कटकस्त्वद्रिन्नितम्ये बाहुभूषणे ॥ ६२२  
 सेनायां राजधान्यां च क्रमुको भद्रमुस्तके । गूवाके पट्टिकालोभे कण्टकः क्षुद्रवैरिणि ॥ ६२३  
 वेणौ हुमाङ्गे रोमाङ्गे कलङ्कोऽङ्गापवादयोः । कालापसमले चापि कर्णिका कर्णभूषणे ॥ ६२४  
 धीजकोशे सरोजस्य करमण्णाङ्गलावपि । कुट्टिन्यां हस्तिहस्त्राभे कणिका सूक्ष्मवस्तुनि ॥ ६२५  
 भूमिमन्थे कामुकास्तु काम्यशोकातिमुत्तकाः । कारकं कर्तृकर्माभे कारिका यातना नटी ॥ ६२६  
 कैतिर्विवरणश्लोको नापितादिककर्म च । कायूकः कुकुटे कोने पीतमुण्डेऽप्य कामुकः ॥ ६२७  
 वंशे कार्मुकमिध्यासे कर्मठे क्षारको रसे । कोरके पक्ष्यादिपाशे कालिका योगिनीभिदि ॥ ६२८  
 स्वर्णादिदोषे मेघाल्यां सुरागौर्यानिर्वाभ्युदे । क्रमदेयवस्तुमूले काण्वर्षश्लक्षिकपत्रयोः ॥ ६२९  
 रोमाङ्गां धूमरीमांक्षीः काकीपटोलशाखयोः । किपाको वृक्षपिचले कीदको निपुरे ऊँमौ ॥ ६३०  
 कीचको ध्वनिमद्वंशे दैत्यभेदे हुमान्तरे । कुलकं पञ्चादिश्लोकसमन्वये पटोलके ॥ ६३१  
 कुलकः कुलप्रधाने धरुमीके काकतिन्दुके । कुलिकस्तु कुलश्रेष्ठे द्रुमनागविशेषयोः ॥ ६३२  
 कुशिको मुनिभेदे स्यात्काले सर्जे विभीतके । क्षुल्लकः पामरे स्वल्पे कनिष्ठे 'दुःस्विते खले ॥ ६३३  
 कूचिका क्षीरविकृतौ कुशिकायां च कुम्बले । आलेख्यनूचिकासूच्योः कृपकौ फालकर्षकौ ॥ ६३४  
 कोरकं तु कुम्बले स्यात्कालोलकमृणालयोः । कौतुकं नर्मणीच्छापायुस्तवे कुतुके मुदि ॥ ६३५  
 पारम्पर्यागतख्याते मङ्गलोद्गाहसूच्योः । गीतादौ योगकाले च कौशिकः शकचूकयोः ॥ ६३६  
 कोशशे गुग्गुलावाहितुण्डके मकुले मुनौ । कौशिकी चण्डिकानयोः खनकः संधितस्करे ॥ ६३७

१. 'गतजन्मा परिणतयाः' इति टीका. २. 'नाट्योक्ती ज्येष्ठमणिनी अन्तिका प्रोच्यतेऽपि हा' इत्यभि-  
 मितः प्राक् ख-ग-घ. ३. 'रूपे श्वेताकं योगो' ख-ग-घ. ४. 'सर्पेयां रात्रिपोषितोः' ख; 'सर्पपीमिद्वयोः'  
 ग-घ. ५. 'मिदं निद्राकैतवम्' इति टीका. ६. 'वन्दिमाषणो' ख-ग-घ. ७. 'नदन्मे' ख. ८. 'उल्लूकः'  
 स्वात्काकशत्राविश्रे भारतयोधिनि । उट्टिका मृद्राण्डभेदे करमस्य च योषिति ॥ इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ.  
 ९. 'हस्ते' ख. १०. 'व्योषयोक्ष' ग-घ. ११. 'वर्मणोः' ख; 'वस्त्रयोः' ग-घ. 'चर्म कवचम्' इति टीका.  
 १२. 'वारवाणके नृनिचोले' इति टीका. १३. 'ह्रौ विवरणश्लोके नापितादिककर्मणि' ख. १४. 'कास्योः' ग-घ.  
 १५. 'अशो मूलः' इति टीका. १६. 'कुशे' ख. १७. 'फले' ख. १८. 'दुःस्विते' ख-ग-घ. १९. 'कूपको'  
 गुणवृक्षे स्यात्सैलपात्रे वकुन्दरे' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ.

मूपिके भूमिवित्तज्ञे खट्टिको मांसविक्रयी । महिषीक्षीरकेनश्च खलुकः स्वल्पनीचयोः ॥ ६३८  
खोलुकः पूगकोशे स्याच्छिरस्त्रे नाकुपाकयोः । ग्रन्थिकं पिण्णलीमूले ग्रन्थिपर्णकभेपजे ॥ ६३९  
ग्रन्थिको गुग्गुली दैवज्ञे माद्रेयकरीरयोः । गण्डको चित्रे विद्यायां संख्यावच्छेदखङ्गिषु ॥ ६४०  
गण्डकी तु सरिरेदे गणको ग्रहवेदिनि । गणिकेभ्यां यूपिकायां तर्कायां पण्ययोपिति ॥ ६४१  
ग्राहको ग्रहीतरि स्याद्वायानां घातिपक्षिणि । गान्धिको लेखके गन्धवाणिजे गुण्डकः पुनः ॥ ६४२  
कलौत्तौ भैलने धूलौ स्नेहपात्रेऽथ गैरिकम् । स्वर्णे धातौ गोलकस्तु जारतो विधवास्तुते ॥ ६४३  
अलिङ्गरे गुडे वापि गोरकुर्नप्रवन्दिनोः । खगे च चपको मये सरके भयभाजने ॥ ६४४  
चलुकः प्रसृतौ भाण्डप्रभेदे चुलुको यथा । चारकोऽम्बादिपाले स्याद्ग्रन्थे संचारकेऽपि च ॥ ६४५  
चित्रकस्तु चित्रकाये द्रुमौपधविशेषयोः । चुम्बकः कामुके धूर्त्ते यहुगुर्वश्मभेदयोः ॥ ६४६  
चुलुकी कुण्डिकाभेदे शिशुमारो कुलान्तरे । चूतकः कूप आग्रे च चूलिका नाटिकाङ्गके ॥ ६४७  
करिणः कर्णमूले च जनकः पितृभूषयोः । जम्बुको वरुणे केरौ जतुर्कं हिङ्गुलाक्षयोः ॥ ६४८  
जतुका चर्मचटका जीयको वृद्धिजीविनि । क्षेपणे प्राणके पीतसालसेवकयोर्द्वये ॥ ६४९  
ज्वालमाहे जीविका तु जीवन्त्यां वर्तनेऽपि च । झिडीका झिल्लिकावत्त्वाचीर्यां रुच्यातपस्य च ६५०  
जिलेपनस्य च मले तक्षकस्तक्षिण पन्नगे । द्रुमभेदे तण्डकस्तु समस्तपदजातके ॥ ६५१  
तरुस्कन्धे वेदमदारुमायाबहुलयोरपि । केनलज्जनयोश्चापि तारकः कर्णधारके ॥ ६५२  
दैव्ये च तारकमुडौ नेत्रतन्मध्ययोरपि । तिल्लेकोऽश्चद्रुमभिदोः पुण्ड्रके तिलकालके ॥ ६५३  
तिलकं रुचने 'क्षौमि' त्रिशङ्कुः शलभे नृपे । मार्जारे च तुरुष्कस्तु देशे आवासस्तिलहयोः ॥ ६५४  
तूलिका तूलशय्या स्वादालेखस्य च लेखनी । दर्शको दर्शयितरि प्रतीहारप्रवीणयोः ॥ ६५५  
त्रावकस्तु शिलाभेदे स्याद्दोषकविदग्धयोः । दारको भेदके पुत्रे दीपकं स्यादलङ्कृतिः ॥ ६५६  
दीपकौ दीप्तिकुडीरौ दीप्यकं त्वजमोदके । मयूरशिखायवान्योर्धनिकौ धान्यके भवे ॥ ६५७  
धनाख्ये धनिका वध्वां धेनुका धेनुरिभ्यपि । धेनुकं धेनुसंहत्वां करणेऽपि च योपिमाम् ॥ ६५८  
नरकौ दैत्यनिरयौ नन्दकः कुलपालके । हर्षके विष्णुसङ्ग्रे च नर्तकः केलके नटे ॥ ६५९  
द्विपे पोटगले चापि नर्तकी लासिका द्विपी । नीलीकोऽंशे शरे शल्ये नालीकं यध्वर्तने ॥ ६६०  
नायको मणिभिन्नेतृप्रधानेऽथ नालिका । नाले काले चुल्लिरन्ध्रे विवरे वेणुप्राजने ॥ ६६१  
निर्पाकः पचने स्वेदास्तर्कमफलयोरपि । निर्मोको व्योमि संनाहे मोक्षके सर्पकञ्चुके ॥ ६६२

१. 'चुलुकः' ख-ग-घ. २. 'ग्रन्थिको' ख. ३. 'ग्रन्थिके' ग-घ. 'ग्रन्थिके धारणम्' इति टीका. ४. 'पिण्डे' ख-ग-घ. ५. 'चुलुकी' ख. ६. 'चतुष्पदी भयकहर्षी पुष्करिण्यन्तरेऽपि च' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ. ७. 'चित्र-कारे' ख-ग-घ. 'चित्रकायः श्लेषविशेषः' इति टीका. ८. 'चुलुकी' ग-घ. ९. 'भूषयोः' ग-घ. १०. 'क्षेपणे' ख. 'क्षेपणः श्रमणः' इति टीका. ११. 'समस्तपदपुस्तके' ग-घ. 'समस्तपदजातके कृतसमासपदसमूहे' इति टीका. १२. 'तालाङ्कः' करणने स्याच्छाकभेदेऽन्युतामने । महालक्षणसंपूर्णपुरुषे कच्छेपे हरे ॥' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ. १३. 'लोमि' ग-घ. 'लोम इदमस्य दक्षिणे उदयो जलाधारः' इति टीका. १४. 'स्वाप्ती-पक' ग-घ. १५. 'दीपिका तूलिका स्मृता । नयनस्य मलेऽपि स्याद्वनिको' ख-ग-घ. १६. 'रिलपि' ख-ग-घ. १७. 'नभिकानुवृत्तक्यायां नम्रको जिनवन्दिनोः' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ. १८. 'यन्धने' ख. 'वधने' ग-घ. १९. 'निराकः' ग-घ. २०. 'नीलीका नीलिनीशुद्रोगशेषालिकास्वपि' इत्यधिकमितः प्राक् ख.

पर्यङ्को मशपर्यस्तोः अतीकोऽङ्गप्रतीपयोः । पताकाङ्गे ध्वजेऽन्ते सौभाग्ये नाटकांशके ॥ ६६३  
 पातुको जलमातङ्गे पतयालुप्रपातयोः । प्राणको जीवकतरौ सत्त्वजातीययोर्लोयोः ॥ ६६४  
 नाटको रोधसि ग्रामैकदेशेऽक्षादिपातके । वाद्यभेदे महाकिष्कौ मूल्यस्यापचयेऽपि च ॥ ६६५  
 आलङ्कः शाकभेदे स्यात्सल्लक्ष्यां वाजिपक्षिणि । पिताङ्कः शिवकोदण्डे पांशुशृष्टिनिश्लयोः ॥ ६६६  
 प्रेयकस्तु चक्षरीके भीपे कर्मोरजन्मनि । प्रियंगौ चित्रहरणे पीतसालतरावपि ॥ ६६७  
 पेट्टको नेत्ररोगे स्याद्धान्यादिचमसेऽपि च । पिण्याकः कुङ्कुमे हिङ्गौ सिल्हके तिलचूर्णके ॥ ६६८  
 गुलको गैत्राग्रपिण्डे रोमाञ्चे प्रस्तरान्तरे । अक्षुराज्यां मणिदोषे गल्बके तालके कृमी ॥ ६६९  
 गुलाको भक्तसिक्थे स्यात्संक्षेपासारधान्ययोः । पुष्पकं मृत्तिकाङ्गारशकट्यां रजकङ्कुणे ॥ ६७०  
 कासीसे श्रीदविमाने नेत्ररोगे रसाङ्गने । लोहकांस्वे रीरिकायां पुत्रकः शरमे शठे ॥ ६७१  
 शैले वृक्षप्रभेदे च पुत्रिका पावतूलिके । पाञ्चालिकादुहित्रोश्च पूर्णकः स्वर्णचूडके ॥ ६७२  
 पूर्णिका नासिकाछिन्ध्यां पृथुकश्चिपिटेऽर्भके । पृदाकुश्चिप्रकज्याग्रवृश्चिकेऽपु मरीच्ये ॥ ६७३  
 पैचकः करिलाङ्गुलमूले घूकेऽथ पेटकम् । मञ्जुपायां समूहे च बहुको जलखादके ॥ ६७४  
 वायूपहे कर्कटेऽर्के च बन्धूकः पीतसालके । बन्धुजीवे बन्धकस्तु सत्यकारेऽथ बन्धकी ॥ ६७५  
 खैरिण्यां च करिण्यां च बालिका कर्णभूषणे । पिच्छोलायां बालुकायां बालायां भस्मकं वजि ॥ ६७६  
 विडङ्गे फलधौते च भ्रामकः केरुधूर्तयोः । सूर्पावर्तेऽश्मभेदे च भालाङ्कः कच्छपे हरे ॥ ६७७  
 महालक्षणसंपूर्णपुरुषे करपञ्चके । रोहिते शाकभेदे च भूतीकं कट्फलौपवे ॥ ६७८  
 पवान्यां घनसारे च भूमिभ्ये भूस्त्रुणेऽपि च । भूमिका तु रचनायां रूपान्तरपरिमहे ॥ ६७९  
 मशकः क्षुररुग्जन्तुभेदयोर्मधुकं त्रपु । मधुपट्टिश्च मधुको बन्दिश्रीवदपक्षिणोः ॥ ६८०  
 मण्डूकी मण्डूकपर्ण्यां मण्डूकी भेकशोणकौ । मलिको हंसभेदे स्यान्मलिका कुसुमान्तरे ॥ ६८१  
 मीने मृत्पात्रभेदे च मातुका करणेश्वरे । मातृवर्णसमाभ्यापोषमातृष्वपि मालिका ॥ ६८२  
 पक्षिमले सतिरेदे मैवेये पुष्पदामनि । मेघकः श्यामले कुण्डे तिमिरे बार्हचन्द्रिके ॥ ६८३  
 मोचको मोक्षकदलीशिमुद्रमविरागिणु । मोदको हर्षुले खाये यमको यमजे व्रते ॥ ६८४  
 यमकं वागलंकारे याजको रीजकुञ्जरे । याज्ञिके च युतर्कं तु यौतके पुग्मपुत्तयोः ॥ ६८५  
 संशये बैलनामे स्त्रीवस्त्रभेदे पटाबले । रजकौ भावकशुकी रसिका कटिसूत्रके ॥ ६८६  
 रसनायां रसालायां रीत्रकं पञ्चरात्रके । रात्रकस्तु पण्यधू गृहान्तर्वर्षवासिनि ॥ ६८७  
 राजिका पङ्क्तौ रेखायां केदारे राजसर्पे । रुचकं तु मातुलङ्गे निष्के सौवर्चलेऽपि च ॥ ६८८

१. 'पञ्चकः स्यात्पञ्चकाष्टे विन्दुनालक्ष्योरपि । पक्षकस्तु पार्श्वद्वारे पार्श्वमात्रेऽपि कथ्यते ॥' इत्यधिकमितः  
 प्राक् ख-ग-घ. २. 'बालयोः' ख. ३. 'पावकोऽग्री सदाचारे वह्निमन्ये च विनके । महातके विडङ्गे च  
 शोधयित्तरेऽपि च ॥' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ. ४. 'पिटकः स्यात् विस्फोटे मञ्जुपायामपीव्यते' इत्य-  
 धिकमितः प्राक् ख-ग-घ. ५. 'यज्ञाङ्गखण्डे' ख. ६. 'अमुराज्यां' ग-घ. ७. 'शीतिकायां' ख-ग-घ. ८. 'छिन्ध्या'  
 ग-घ. ९. 'बालकः पुनः । शिद्यौ मूर्तेऽध्वगजयोर्बालौ' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ. १०. 'श्रीवह' ख.  
 ११. 'मण्डूकी भेकशोणयोः' ग-घ. १२. 'मायकं तु मदीये स्यान्मायमको मातुले स्थितः' इत्यधिकमितः प्राक्  
 ख-ग-घ. १३. 'हृदिके' ग-घ. १४. 'राजकुञ्जरी भूप्रेष्ठः' इति टीका. १५. 'चलनाग्रे चण्डातकाग्रे' इति  
 टीका. १६. 'रट्टकः कम्बले स्थितः । तमेव कम्बलमृगे' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ.

रूपकं नाटकाद्येषु काव्यालंकारधूर्तयोः । रेणुका तु हरेणां स्याज्जमदमेध्र योपिति ॥ ६८९  
 लम्पाको लम्पटे देशे लासकौ केकिनर्तकौ । लूनकस्तु पशौ भिन्ने लोचको नीलवाससि ॥ ६९०  
 काञ्जले मांसपिण्डेऽक्षितारे स्त्रीभालभूषणे । निर्बुद्धौ कर्णिकामोचाज्योस्तु भ्रूशुभचर्मणि ॥ ६९१  
 वराकः शोच्यरणयोर्वर्तकोऽथखुरे खगे । वशको जम्बुके गेहनकुले खलधूर्तयोः ॥ ६९२  
 वैल्मीको नाकुवाल्मीकयो रोगभेदेऽथ वर्णकः । विलेपने मलयजे चारणे वसुकं पुनः ॥ ६९३  
 रोमके वसुकस्तु स्याच्छिवमहर्षकपर्णयोः । व्यलीकं व्यङ्गवैलस्याप्रियाकार्येषु पीठने ॥ ६९४  
 वार्पिकं त्रायमाणायां वर्षाभवेऽथ वाल्हिकः । देशभेदेऽथभेदे च वाल्हिकं हिङ्गु कुङ्कुमम् ॥ ६९५  
 वाल्हीकवद्धार्यकं तु वृद्धत्वे वृद्धकर्मणि । वृद्धानां समवाये च वालुकं हरिवालुके ॥ ६९६  
 वालुका तु सिकतासु वितर्कः संशयोद्भवोः । विपाकः परिणामे स्यादुर्गतिस्वादुनोरपि ॥ ६९७  
 विवेकः पुनरेकान्ते जलद्रोणीविचारयोः । वृषाङ्गः साधुभट्टातशंकरेषु महल्लके ॥ ६९८  
 वृक्षिकस्तु वृणे राशवौषधे शूककीटके । वैजिकं कारणे शिमुतेले च वैजिकोऽङ्कुरे ॥ ६९९  
 शङ्खकं बलये कम्भी शङ्खकस्तु शिरोरुजि । शम्पाकस्तु विपाके स्यादावके चतुरङ्गले ॥ ७००  
 शम्बूको दैलविशेषे करिकुम्भान्तशङ्खयोः । शलाका शारिका शल्पं आविवालेखपूष्पिका ॥ ७०१  
 छत्रपञ्जरकाष्ठीषु शल्लकी आविधि द्रुमे । शार्ककः स्यादुग्धफेने शर्करायाश्च पिण्डके ॥ ७०२  
 शिशुकः पादपे बाले शिशुमारोऽथ शीतकः । शीतकालेऽलसे स्वस्ये शूककः प्रावटे रसे ॥ ७०३  
 स्वस्तिको मङ्गलद्रव्ये गृहभेदचतुष्कयोः । स्यमीकः पादपे नाकौ स्यात्स्यमीका तु नीलिका ॥ ७०४  
 सरको मदिरापाने मदिरापानमययोः । सत्पको नालिकेरान्तः सस्याभमणिखड्गयोः ॥ ७०५  
 संपर्कः स्रुते पृत्तौ सायको पाणनङ्गयोः । स्थासको हस्तयन्त्रिमे स्यात्स्फुरकादेश्च मुहुदे ॥ ७०६  
 सूतकं जन्मनि रसे सूचकः शुनि दुर्जने । कथके सीवनद्रव्ये मार्जारे वायसेऽपि च ॥ ७०७  
 सूदाकुर्वन्ने दावाम्नौ प्रतिसूर्ये समीरणे । सेवकोऽनुगे प्रसेवे सेचकः सेचामेधयोः ॥ ७०८  
 हारको गद्यविज्ञानभिदोः कितवचौरयोः । हुडुको यदमत्से स्यादात्यूहे वाद्यभिद्यपि ॥ ७०९  
 हेतुकस्तु महाकालगणबुद्धविशेषयोः । गोमुखं वाद्यमाण्डे स्याद्वेपने कुटिलौकसि ॥ ७१०  
 त्रिशिखो रक्षत्रिशिखं स्यात्किरीटत्रिशूलयोः । दुर्मुखो मुखरे नागराजे वाजिनि वामरे ॥ ७११  
 प्रमुखं प्रथमे मुख्ये मयूखा ज्वालरुक्त्वयः । विशिखा खनित्रिकायां रण्यायां विशिखः शरे ७१२  
 विशाखो पाचके स्कन्दे विशाखा भेकटिहके । वैशाखः खमके रंधि सुमुखो गरुडात्मजे ७१३  
 पण्डिते फणिभेदे स्यादयोः कठिनोद्यमे । विश्लेषे विपुले कूटेऽपाङ्गो नेत्रान्तपुण्ड्रयोः ॥ ७१४  
 अङ्गहीनेऽप्यनङ्गं खे चित्तेऽनङ्गस्तु मन्मथे । आभोगः परिपूर्णत्वे वरुणच्छत्रपत्नयोः ॥ ७१५  
 आयोगो गन्धमात्मोपहारे व्याघ्रतिरोधयोः । आशुगोर्ध्वे शरे नायावुत्सर्गस्त्यागदानयोः ॥ ७१६  
 भर्जने सामान्यविधायुद्देगं पूगिकाफले । उद्देगस्तूद्देजने स्यात्कलिङ्गो नीवृदन्तरे ॥ ७१७  
 पूतीकरज्जे धूम्याटे स्यात्कलिङ्गा नितम्बिनी । कलिङ्गं कौटजफले कालिङ्गस्तु भुजङ्गमे ॥ ७१८  
 हिरदे भूमिकर्कारौ कालिङ्गी राजकर्कटी । चक्राङ्गः श्वेतगरुति चक्राङ्गी कटुरोहिणी ॥ ७१९

१. 'नाटके प्रोक्तं' ख-ग-घ. २. 'ज्याघ्रप्रलय' ख ग-घ. ३. 'व्यलीकं व्यङ्गवैलस्याप्रियाकार्येषु पीठने'  
 इतीतः प्राक् ख-ग-घ. ४. 'वारणे' ख. ५. 'महल्लके सीधिल्ल' इति टीका. ६. 'प्रहृदोऽवटः कृपः' इति  
 टीका. ७. 'समीक्षा' इ' ख. ८. 'मययोः' ख. ९. 'हृदको' ख. १०. 'मासे' ख. ११. 'स्तिमिते शी-  
 प्रगामिनी । उद्गाही च भयेऽपि स्यात्' इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ.

जिह्मगो मेन्दगे सर्वे तुरगो वाजिचित्तयोः । तुरगी स्वधगन्धायं धाराङ्गस्तीर्षखङ्गयोः ॥ ७२०  
 नैरङ्गं शफे वरण्डे नारङ्गं विटजन्मिनोः । कणारखे नागरङ्गे निपङ्गस्तूणसङ्गयोः ॥ ७२१  
 निसर्गः स्रष्टौ स्वभावे ह्रवगः कपिमेकयोः । अर्केऽसूते पन्नगस्तु पेषाकाष्ठे भुजङ्गमे ॥ ७२२  
 परागध्वन्द्वे रेणौ गिरौ ख्यात्युपरागयोः । स्थानीयपुष्परजसोः पतङ्गः सूर्यपक्षिणोः ॥ ७२३  
 पारते शलभे शालौ पत्राङ्गं रक्तचन्दने । भूर्जपद्मकयोश्चापि प्रयागो वाजिशक्रयोः ॥ ७२४  
 गजे तीर्थविशेषे च प्रयोगस्तु निदर्शने । कर्मणे च प्रयुक्तौ च प्रियङ्गु राजसर्पे ॥ ७२५  
 विष्पस्यां फलिनीकङ्कयोः पुञ्जागः पादपान्तरे । जातीफले नरश्रेष्ठे भुजङ्गः सर्पशिङ्गयोः ॥ ७२६  
 मातङ्गः श्वपचो हस्ती मृदङ्गो धोपवाद्ययोः । रक्ताङ्गो भौमे रक्ताङ्गं कम्पह्वये विटुमेऽपि च ॥ ७२७  
 रक्ताङ्गा जीवन्तिकायां रथाङ्गः कोकपक्षिणि । रथाङ्गं चक्रे वराङ्गं योनौ शीर्षे गुह्यत्वचि ॥ ७२८  
 कुजरे च विडङ्गस्तु स्यादभिज्ञकृमिप्रयोः । विसर्गो विसर्जनीये वर्चसि त्यागदानयोः ॥ ७२९  
 संभोगो भोगरतयोः शुण्डायां सर्वगं जले । सर्वगस्तु विभौ रुद्रे सारङ्गो विहगान्तरे ॥ ७३०  
 चातके चञ्चरीके च द्विपैणशयलेषु च । अमोघः सफलेऽमोघा पुनः पथ्याविडङ्गयोः ॥ ७३१  
 अनघः स्याद्गतपापे मनोज्ञे निर्मलेऽपि च । उल्लाघो निपुणे हृष्टे शुचिनीरोगयोरपि ॥ ७३२  
 काचिघस्तु मूपके स्याच्छान्तकुम्भे छमण्डके । परिघोऽस्त्रे योगभेदे परिघातेऽङ्गलेऽपि च ॥ ७३३  
 पलिघः काचकलशे घटे प्राकारगोपुरे । प्रतिघो रूढप्रतीघातौ महार्घौ लावकाण्डजे ॥ ७३४  
 महामूल्येऽप्यर्घ्याधिस्तवतरङ्गे नरकान्तरे । कवचस्तु तनुत्राणे पटहे नन्दिपादपे ॥ ७३५  
 क्रकचः करपत्रे स्याद्गन्धिलाल्यतरापि । कर्णीचिः पुष्पतलतागुञ्जयोः शकटेऽपि च ॥ ७३६  
 नमुचिर्दितिजे कामे नाराचो लोहसायके । जलेभे नाराच्येऽप्यां प्रपञ्चो विप्रलम्भने ॥ ७३७  
 विस्तारे संचये चापि मरीचिः कृष्णे घृणौ । अपिमेदे च मारीचः ककाले यौत्रकद्विजे ॥ ७३८  
 रक्षोभेदेऽप्यण्डजः स्यात्कैक्किण्डेऽहौ खगे श्वे । अण्डजा तु मृगनाभावङ्गजो मन्मथे सुते ॥ ७३९  
 मदे केशेऽङ्गजं रक्तं कम्बोजो नीवृदन्तरे । शहृहस्तिभेदयोश्च करजो नखवृक्षयोः ॥ ७४०  
 काम्बोजः पुनरन्धानां भेदे पुनागपादपे । बलस्तखदिरे चापि काम्बोजी माषपर्णिका ॥ ७४१  
 कारुजः फलभे केने बल्मीके नागकेशरे । नैरिके क्षित्पिनां चित्रे स्वयंजाततिलेऽपि च ॥ ७४२  
 कुटजोऽगस्त्ये द्रुभेदे द्रोणे गिरिजमभ्रके । शिलाजतुनि लोहे च गिरिजा मातुलुङ्गयुमा ॥ ७४३  
 जलजं कमले शङ्खे नीरजं पद्मकुष्ठयोः । परङ्गोऽस्ती तैलपत्रे क्षुरिकाफलफेनयोः ॥ ७४४  
 बाहुजस्तु स्वयंजाततिले क्षत्रियकीरयोः । भूमिजौ नरकाङ्गरौ भूमिजा जनकार्त्तमजा ॥ ७४५  
 बलजं गोपुरे सस्ये क्षेत्रसंगरयोरपि । सदाकारे बलजा तु शृचिन्वां वरपोषिति ॥ ७४६

१. 'मदने' ग-घ. २. 'नराङ्गः' ग-घ. ३. 'खगो' ग-घ. ४. 'नीलाङ्गः' कृमिजातके । भग्नात्स्यां प्रयुते च'  
 इत्यधिकमितः प्राक् ख-ग-घ. ५. 'पन्नगोष्ठे' ख-ग-घ. ६. 'कर्णणि' ग घ. ७. 'रिङ्गयोः' ख. ८. 'दुष्टे' ग-  
 घ. ९. 'शैमण्डके' ग-घ. 'छमण्डकः' प्रदेशविशेष' इति टीका. १०. 'वीचिस्तु तरङ्गे' ख; 'वीचिस्त' ग-  
 घ. ११. 'जलहस्ती' इति टीका. १२. 'वाञ्छिकद्विजे' ख. 'वाञ्छकस्य द्विप' इति टीका. १३.  
 'पण्डजः' ख. १४. 'चञ्चरीके' ग-घ. 'ककिण्डः' कुक्कलास' इति टीका. १५. 'मृगनाभ्यां स्याद' ख; 'तु  
 मृगीनाभ्यां' ग-घ. १६. 'सुन्दरे च कम्बोजो' ख. १७. 'संगमयोर' ख.

१. मेदिन्यामपि 'काचिघः काचनेऽपि स्याच्छमण्डे मूपकेऽपि च' इत्येकारप्रथम एव दृश्यते.

वनजो मुक्तो स्तम्भे वनजमम्बुजे । वनजा तु मुहपण्या सहजः सहसंभवे ॥ ७४६  
 निसर्गं च सामजस्तु सामोत्थे कुञ्जरेऽपि च । हिमजो मेनकापुत्रे हिमजा पार्वती श्रद्धा ॥ ७४७  
 क्षेत्रज्ञावापनिपुणौ दोषज्ञः प्राज्ञवैद्ययोः । सर्वज्ञस्तु जिनेन्द्रे स्यात्सुगते शंकरेऽपि च ॥ ७४८  
 अधटः कूपखिलयोगेर्ते कुहकजीविनि । अरिष्टो लघुने निम्बे फेनिले कङ्ककाकपोः ॥ ७४९  
 अरिष्टं सूलगारेऽन्तर्बिहे तन्ने शुभेऽशुभे । अवदुर्गतांशुषाटसूक्तस्तीव्रमत्तयोः ॥ ७५०  
 उच्छ्रिता दम्भचर्यायां प्रभेदे लघुनस्य च । करटः करिगण्डे स्यात्कुसुम्बे निन्द्यजीवने ॥ ७५१  
 काके वाघे दुर्दुरुद्धे नवआद्धेऽथ कर्कटः । कुलीरे करणे खीणां राशौ खगेऽथ कर्कटी ॥ ७५२  
 शात्मलीफलबालुङ्गयोः कार्यटो जनुकारिणोः । कीटकः कृपणे निःस्त्रे देशभेदे तुरङ्गमे ॥ ७५३  
 कुरण्टो सिण्टिकाभेदे कुरण्टी दाक्षपुत्रिका । कुक्कुटः कुकुम्बे ताम्रचूडे वह्निकणेऽपि च ॥ ७५४  
 निपादशत्रयोः पुत्रे कृपीटस्तूपरे जले । चक्राटो धूमं दीनारे विषवैर्येऽथ चर्पटः ॥ ७५५  
 चपेटे स्फारविपुले पर्पटे चिपुटः पुनः । शृणुके पिबटेऽपि स्याच्चिरण्टी तु सुवासिनी ॥ ७५६  
 तरुणी च जकूटस्तु वार्ताककुसुमे शुनि । यमले ज्यङ्गटो धौताञ्जल्यां शिक्पमिदीश्वरे ॥ ७५७  
 त्रिकूटं सिन्धुलवणे त्रिकूटस्तु छवेलके । त्रिपुटो तीरत्तातीनी त्रिपुटा त्रिष्टुदीपयौ ॥ ७५८  
 सूक्ष्मैलायां मल्लिकायां द्रोहाटो मृगलुब्धके । चतुष्पदीपभेदे च विडालप्रतिकेऽपि च ॥ ७५९  
 धाराटश्चातकेऽथै च निर्दटो निष्पयोजने । निर्दयेऽन्यदोपरते निष्कुटो गृह्वाटिका ॥ ७६०  
 केदारकः कषाटश्च पर्पटो भेषजान्तरे । पिष्टविकृतौ परीष्टिः परीक्षापरिचर्ययोः ॥ ७६१  
 स्थापकर्कटी हस्ततरी पृगादेर्भूतने फले । पिच्छटस्तु नेत्ररोगे पिच्छटं जपुत्तीक्षयोः ॥ ७६२  
 घर्बटो ग्रीहिभिद्वेष्या भाकूटः शैलमीनयोः । भावाटो भावके साधुनिवेशे कामुकेऽपि च ॥ ७६३  
 मर्कटस्तु कषाट्पुर्णनामे स्त्रीकरणान्तरे । मर्कटी करञ्जभेदे शकशिर्षेऽथ मोरटम् ॥ ७६४  
 सत्तरात्रात्परे क्षीरेऽङ्गोष्ठपुष्पेक्षुर्मूलयोः । मोरटा तु मूर्धिकायां मोचाटः कृष्णजीरके ॥ ७६५  
 चन्दने कदलीगर्भे वर्णाटश्चित्रकारिणि । गायने स्त्रीकृतजीवने वरटा हंसयोपिति ॥ ७६६  
 गन्धोत्थां चाप विकटः कराले श्शुरम्बयोः । वेकटो जाततारुण्ये मणिकारेऽथ वेरटः ॥ ७६७  
 मिथीकृते च मीषे च वेरटं वेदरीफले । शैलाटो देवले शुक्रकाचे सिंहकिरातयोः ॥ ७६८  
 संसृष्टं तु संगते स्याच्छुद्धे च यमनादिना । अम्बष्ठो विप्रतो वेश्यातनये नीष्टदन्तरे ॥ ७६९

१. 'शची' ग-घ. २. 'न्तश्चिदे' ख-ग-घ. 'अन्तविहे मण्यचिदे' इति टीका. ३. 'धूर्वदीनार-  
 विप' ग-घ. ४. 'पिबटे प्राचभेदे स्याद्विस्तृतावधि । चिरण्टी तु सुवासिन्या स्याद्वितीक्षयः स्त्रियाम् । जकुटं  
 वार्ताकपुष्पे जकुटो मलये शुनि । शृङ्गट शिखरभेदे स्याद्वीताञ्जल्यामपि स्मृतम् ।' ख. ५. 'यमल युगम्' इति  
 टीका. ६. 'स्याच्चैव पिष्टविकृतौ परीष्टा' ग-घ. ७. 'स्यात्पर्पटी' ख; 'स्यात्कर्कटी' ग-घ. 'शृण्यते पर्कटी'  
 इति टीका. ८. 'कार्पेटः कान्तिपुञ्जके । वारुण्डे मकरे पोते भाकूटः' ख. ९. 'भाषाटः पटहाजीवे  
 लोमात्स्वलीसर्पके । भावाटः' ख. १०. 'नेट' ख. ११. 'बीबा वानरी । बीज च राजकर्कट्या प्राचीनामल-  
 कस्य च । गवेयुकाफल चापि चक्राङ्गी करजान्तरम् । मोरटं विष्णुमूले स्यादङ्गोष्ठपुष्पेऽपि च । सत्तरात्रात्परे मो-  
 रटा मूर्धिका मता । मोचाटः कदलीगर्भे चन्दने कृष्णजीरके । रवटो दधिणावर्धेक्षे बाङ्गलिकेऽपि च । रेवटो मोरटे  
 रेणो स्याद्राजलवरादयोः । वर्णाटो गायने चित्रकारे स्त्रीकृतजीवने । वरटा हंसयोः गन्धोत्थां विकटः शृणो ।  
 कराले मुन्दरे चौर वेकटो जातवीवने । वेकटिके मणिकारे वेरटो मिश्रनीचयोः । वेरटं बदरीफले शैलाटो मृग-  
 वैरिणि । शुक्रकाचे किराते च देवले गिरिवारिणि । संसृष्टं ख. 'भ्यां च मोरटम्' ग-घ. १२. 'मूले' ग-घ.  
 १३. 'शृणुते' ग-घ. १४. 'वरटी' ग-घ. १५. 'हर्मटः कृष्णे प्रोक्तः सहस्रकिरणेऽपि च । अग्नयो' ख.

अम्बुष्ठा स्यादभ्रलोण्यां पाठाप्यधिकयोरपि । कनिष्ठोऽल्पेऽनुजे यमि कनिष्ठा त्वन्तिमाङ्गुलौ ॥ ७७०  
 कमठः कच्छपे दैत्यविशेषे मुनिभाजने । जरठः कर्कशे जीर्णे नर्मठौ पिङ्गचूचौ ॥ ७७१  
 प्रकोष्ठः कूर्पराधस्तादूपरुक्षान्तरेऽपि च । हस्ते च विलुप्तकरे प्रतिष्ठा गौरवे स्थितौ ॥ ७७२  
 छन्दोजातौ योगसिद्धौ मकुष्ठौ घान्यमन्परौ । लघिष्ठो भेलकेऽल्पे स्याद्वरिष्ठस्तु तिसिद्धौ ७७३  
 वरिष्ठं भरिचे नाम्ने वरोरुतमयोरपि । वैकुण्ठो वासवे विष्णौ श्रीकण्ठः कुरुजाङ्गले ॥ ७७४  
 शंकरे चाप साधिष्ठोऽल्ये दहतमेऽपि च । कारण्डो मधुकोष्ठोऽसौ कारण्डवे दलाटके ॥ ७७५  
 कूष्माण्डौ गणकर्कारु कूष्माण्डवावम्बिकौपथी । कोदण्डः कार्मुके देशभेदे भूलतयोरपि ॥ ७७६  
 गारुडं तु मरुक्ते विपशाखेऽथ तिसिद्धः । दैत्यभेदे तिसिद्धी तु कालदासे महीकहे ॥ ७७७  
 तिसिद्धी चूके चिवायां निर्गुण्डौ सिन्दुवारकः । नीलशोफाल्यञ्जकन्दः प्रचण्डः स्यात्प्रतापिनि ॥  
 वलक्षकरवीरेऽपि प्रकाण्डः स्तम्भशस्तयोः । स्कन्धमूलान्तरे च द्वौ पिचण्डोऽप्येव पशोः ॥ ७७९  
 उदरे चाप पूत्यण्डो गन्धैवे गन्धस्त्रीटके । भेरुण्डौ भीषणखगौ भेरुण्डा देवतामिदि ॥ ७८०  
 मारण्डोऽण्डे मुजङ्गानां भार्गे गोमयमण्डले । मार्तण्डस्तरणौ फोडे वरण्डो वैदनामये ॥ ७८१  
 भन्तरावेदो संघे च धैतण्डा शारिका क्षुरी । वर्तिर्वारुण्डस्तु कर्णहमले सेकभाजने ॥ ७८२  
 गणित्यराजे वितण्डा कच्छीशाके शिलाह्वये । करवीर्या बादभेदे शिखण्डो बर्हचूडयोः ॥ ७८३  
 संरण्डः स्यात्कुफलासे भूपणान्तरभूतयोः । अघ्यूट ईश्वरेऽप्युद्धा कृतसापश्रययोपिति ॥ ७८४  
 आपादो मलयगिरी प्रैतिदण्डे च मासि च । उपोद ऊढे निरुदेऽप्युद्धा पीवरोडयोः ॥ ७८५  
 प्ररुडो जैरते वृद्धे प्रगाढो दृढकच्छूयो । बारुडः शबले ववावलेऽसौ वज्रैर्ऽरौ ॥ ७८६  
 विरुडोऽङ्कुरिते जाते विगूढो गर्धगुप्तयोः । समूढः गुञ्जिते सद्योगाते भुमेऽनुपद्भुते ॥ ७८७  
 'संरुडोऽङ्कुरिते प्रौढेऽरुणोऽर्कः सूर्यपिङ्गयोः । संध्यारामे भुंभे कुटे निःशब्दान्तरागणोः ॥ ७८८  
 अरुणा विवृति श्यामामञ्जिष्ठातिविपासु च । अमीक्ष्णं तु भृशं निलमीरिणं शून्य ऊरे ॥ ७८९

१. 'अम्बुष्ठा' ग-घ. २. 'योग' ग-घ. ३. 'कूष्माण्डौ त्वम्बिकौपथी' ख. ४. 'विपश्रवे' तरण्डो  
 विसिनीयत्रयपल्लवि भेलके । तिसिद्धो दैत्यभेदे स्यात्तमदासेऽथ तिसिद्धी । कालदोये पादये च ति-  
 न्तिद्धी लुकाविश्रयोः । द्विष्टो वेधग्रन्थे स्वाधीवृद्धस्तराङ्गयोः । निर्गुण्डौ नीलशोफाली सिन्दुवारो-  
 ऽञ्जकन्दुकः । प्रचण्डो दुर्बदे श्वेतकरवीरे प्रतापिनि । प्रकाण्डो वित्ये शस्ते मूलस्तम्भान्तरे ततोः । पिचण्डो  
 जवरे प्रीकः पशोः वयवेऽपि च । पूत्यण्डः स्वाङ्गधम्ये सर्पभिन्नस्त्रीटयोः । भेरुण्डौ' ख. ५. 'तिसिद्धीके'  
 ग-घ. ६. 'सिन्धुवारकः' ग-घ. ७. 'ततोः' ग-घ. ८. 'भेरुण्डा' ग-घ. ९. 'मारण्डस्तु मुजङ्गाण्डे' ख.  
 १०. 'वदनम्यमा' ख. ११. 'वेदिस्त्री' ख. १२. 'अरुतमोतीति वरण्डा' इति टीका. वरण्डा' ख-ग-घ.  
 १३. 'गणित्यराज्यापिण्डोर्वोर्तण्डः' राग उद्दिष्टि । वितण्डा बादभेदे स्यात्कच्छीशाके शिलाह्वये । करवीर्यामपि  
 प्रोक्तः शिखण्डो' ख. १४. 'वरति वरण्डः' इति टीका. 'वरण्डः' ग-घ. १५. 'प्रतिता दण्डे मासे च  
 मलयवज्रै' ख. १६. 'जठरे' ग-घ. १७. 'अरे' ख. 'मासिः कपाटम्' इति टीका. १८. 'सं-  
 मूढो वृत्ति घने । अमीक्ष्णं तु भृशे निलेऽप्यरुणोऽर्कपिङ्गयोः । संध्या' ख. १९. 'कुटभेदे' ग-घ. २०.  
 'व्याकुले कपिले सूर्ये रत्नवर्णेऽपि वाच्यवत् । अरुणा' ख. २१. 'प्रिष्टता' ख. २२. 'अरणिस्तु मरेदमिगन्धे जिम्-  
 भदासि । इन्द्राणी तु घञीणिन्दुवारयोः वरणे मिया । ईरिणं वृत्ते शून्येऽपीक्ष्णं दग्धे दधि । ऊरणा तु  
 वणया स्यादूपणं मरिचे सत्रम् । एतणी म्रणमार्गातुसारिण्यां च तुलाभिदि । फल्लणं कर्मण्ययां हस्तद्वये च  
 घोररे । कलृणं रीतिप वस्त्रा कल्याणं देभि मङ्गले । करणः शून्या विट्पुत्रे करणं श्रेयसापयोः । गी-



इन्द्राणी शच्यां निर्गुण्ड्यां स्त्रीकरणेऽप्यथोपणा । कणोपणं तु मरिचे करुणो रसवृक्षयोः॥७९०  
 करुणा तु कृपायां स्यात्करणं क्षेत्रगात्रयोः । गीताङ्गहारसंवेशमित्सु कापस्थसंहती ॥ ७९१  
 वर्णानां स्पष्टतादौ च योगिनामासनादिषु । हृषीके साधकतमे ववादी च कृतात्रपि ॥ ७९२  
 करणः शूद्रावित्पुत्रे कङ्कणं करभूषणे । मण्डने हस्तसूत्रे च कल्याणं हेमि मङ्गले ॥ ७९३  
 कचृणं रौहिणं फला करेणुस्तु मतङ्गजे । द्विरदस्य च योपायां कर्णिकारतरावपि ॥ ७९४  
 कारणं घातने हेतौ करणे कारणा पुनः । यातना कर्मणं मन्त्रादियोगे कर्मकारके ॥ ७९५  
 कैाकणी मौनदण्डस्य तुरीयांशे पणस्य च । कृष्णलायां वराटे च कृपाणी कर्तरी हुरी ॥ ७९६  
 कृपाणोऽसौ क्षेत्रणी तु नौदण्डजालभेदयोः । कोङ्कणः स्याज्जनपदे कोङ्कणं त्वायुधान्तरे ॥ ७९७  
 ग्रहणं स्वीकृतौ वन्द्यां धांगुणे शब्द आदरे । ग्रहोपरागे प्रलाये ग्रामणीः क्षुरमर्दिनि ॥ ७९८  
 प्रधाने भौगिके पत्नौ ग्रामिणी पण्ययोपिति । ग्रामेय्यां नीलिकायां च गोकर्णः प्रमथान्तरे ॥७९९  
 अङ्गुष्ठा नामिकोन्माने मृगेऽश्वतरसर्पयोः । गोकर्णी तु मूर्धिकायां चरणो मूलगोत्रयोः ॥ ८००  
 बहुवादी च पादे च चरणं भ्रमणेऽदने । जरणो रुचके हिङ्गौ जीरके कृष्णजीरके ॥ ८०१  
 सरुणः कुक्कुपुष्पे स्यादेरण्डे यूनि नूतने । तरणित्तरणेऽर्कऽशौ कुमार्योपधिनीरयोः ॥ ८०२  
 यदावब्धौ दक्षिणरतु परच्छन्दातुर्वातिनि । दक्षेऽपसव्ये सरलेऽपाचीनेऽप्यथ दक्षिणा ॥ ८०३  
 दिक्प्रतिष्ठा यज्ञदानं द्रुघणः पशुवेधसोः । मुद्गरेऽप्यथ तुर्वर्णं कलधौतकुवर्णयोः ॥ ८०४  
 दौर्घ्यं द्रुघणं स्याद्वरितालीरसेऽपि च । धरणोऽहिर्पती लोके स्नाने धान्ये दिपाकरे ॥ ८०५  
 धरणं धारणे मानविशेषे धरणी भुवि । धर्पणं रतेऽभिभवधे धर्पणी तमिसारिका ॥ ८०६  
 धिपणखिदशाचार्यो धिपणा तु मनीषिका । निर्याणं निर्गमे मोक्षगजापाङ्गप्रदेशयोः ॥ ८०७  
 निर्वाणं मोक्षनिर्धृत्योर्विध्याते करिमज्जने । निर्माणं सारनिर्मित्योः कर्मभेदे समञ्जसे ॥ ८०८  
 निःश्रेणिरिधरोहिण्यां खर्जूरीपादपेऽपि च । ग्रघणोऽलिन्दके ताम्रकलशे लोहमुद्गरे ॥ ८०९  
 प्रयणस्तु क्षणे ग्रहे क्रमनिम्ने चतुष्पथे । भयस्य च प्रमाणं तु मर्यादासत्यवादिनोः ॥ ८१०  
 प्रमातयैकतेयत्तामित्येषु हेतुशास्त्रयोः । पत्तोर्णं धौतकौशेये स्यात्पत्तोर्णस्तु शोणके ॥ ८११  
 पक्षिणी पूर्णिमास्त्रयोः शास्त्रिनीरात्रिभेदयोः । प्रवेणिर्वेणिकुपयोः पुराणं प्रस्तशान्तयोः ॥ ८१२

ताङ्गहारसंवेशभिधुकापस्थसंहती । वर्णानां स्पष्टतादौ च योगिनामासनादिषु । हृषीके साधकतमे ववादी च कृतात्रपि । करुणा तु कृपायां स्यात्करणो रसवृक्षयोः । करेणुगण्डहस्तित्योः कर्णिकारतरावपि । कारणं ख.

१. 'कचते वाक्यः । 'कचेणित्' इत्यभिः' इति टीका. 'काकिणी' ख-ग-घ. २. 'मानदण्डे स्यात्' ख.

३. 'दस्त' ग-घ. ४. 'ग्रहणी' तु खन्तरे । ग्रामणीभौगिके पत्नौ प्रधाने क्षुरमर्दिनि । ग्रामणीः पण्ययोपा स्ना-  
 शमेयी नीलिकापि च । गोकर्णोऽश्वतरे सर्पे मृगभेदे गणान्तरे । अङ्गुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णी मूर्धिकापयो ।  
 चरणो बहुवादी स्यात्पादे च मूलगोत्रयोः । चरणं भ्रमणे अश्वे सखमस्य ध्वनावपि । जरणो' ख. ५. 'ग्रामः  
 पेटकं संवत्ययो वास्यस्या ग्रामिणी' इति टीका. 'ग्रामणीः' ख-ग-घ. ६. 'ग्रामेयायां' ग-घ. ७. 'द्रुघिण  
 काजने धने । पत्तोर्णे बलेऽपि स्याद्वृषणः' ख. ८. 'पशु' ग-घ. ९. 'पृष्ठ' ख. १०. 'द्रिपती' ग-घ.  
 ११. 'धरुणः' एतिले स्वर्णे परमेष्ठिनि धर्मणः । कर्मभेदे वृक्षभेदे धर्पणी तमिसारिका । धर्पणं स्यात्पत्तोर्णे  
 धारणी नाटिकाभिदि । धारणा स्वातु योगाग्रे धारणं ग्रहे मतम् । धिपण' ख. 'पत्त' ग घ. १२.  
 'विधाते' ख. 'विधान्ते' ग-घ. १३. 'आवर्ते' ग घ. १४. 'पत्तोर्णः' शोणकहमे' ख.

पुराणः षोडशपणे पूर्णं वानतन्तुषु । पूरके पिष्टभेदे च (पूरणी शात्मलिटुमे ॥ ८१३  
 प्रोक्षणं सेकवधयोर्भरणं वेतने भृतौ । भरणी शोणके भे च) भ्रमणी स्यादधीशितुः ॥ ८१४  
 कीडादौ कारुण्डिकायां भीषणं सङ्करीसे । भीषणो दारुणेऽर्गटे मत्कुणोऽश्मश्रुपूरुषे ॥ ८१५  
 वैदंशे नारिकेरे च निर्विषाणगजेऽपि च । मसृणोऽकटिने स्निग्धे मसृणा स्यादतस्वपि ॥ ८१६  
 मार्गणं याचनेऽन्वेये मार्गणस्तु शरेऽर्धनि । यन्त्रणं वन्त्ये त्राणे नियमे रमणं पुनः ॥ ८१७  
 पटोलमूले जघने रमणो रासभे प्रिये । रोषाणो रोपणे हेमवर्षे पारद ऊपरे ॥ ८१८  
 रोहिणी सोमवल्के भे कण्टरोमोमयोगवि । लोहिताकटुरोहिण्योर्लवणो राक्षसे रसे ॥ ८१९  
 अस्थिभेदे लवणा सिद्धं लक्षणं नामचिह्नयोः । लक्ष्मणं च लक्षणस्तु सौमित्रौ लक्ष्मणो यथा ॥ ८२०  
 लक्ष्मणः आयुते लक्ष्मणौपधौ सारसस्त्रियाम् । वरुणोऽर्केऽण्यतो वृक्षे वरणो वरुणदुमे ॥ ८२१  
 प्राकारे वरणं ध्व्यां वारणः स्यान्मतङ्गजे । वारणं तु प्रतिषेधे ब्राह्मणं विप्रसंहतौ ॥ ८२२  
 वेदे च ब्राह्मणो विप्रे वारुणी पश्चिमा सुरा । गण्डदूर्वा विषाणं तु शृङ्गे कोलेभदन्तयोः ॥ ८२३  
 विषाणी मेघशृङ्गां स्याद्विषणिः पण्यहृदयोः । पण्यवीध्यां श्रमणस्तु निर्गन्धे निन्द्यजीविनि ॥ ८२४  
 श्रवणो नक्षत्रभेदे श्रवणं अवसि श्रुतौ । शरणं रक्षणे गेहे वधरक्षकयोरपि ॥ ८२५  
 श्रीपर्णमभिमान्येऽब्जे श्रीपर्णी शात्मलौ हठे । संकीर्णं निचिताशुद्धौ सरणिः श्रेणिमार्गयोः ॥ ८२६  
 सरणः स्वादतीसारे दशकन्धरमञ्जिणि । सिंहाणं तु प्राणमलेऽपःकिट्टे काचभाजने ॥ ८२७  
 सुपेणो विष्णुसुग्रीववैद्ययोः कर्मदके । सुवर्णं काचने कर्णे सुवर्णालौ मखान्तरे ॥ ८२८  
 कृष्णागुरुणि विरहे च सुपर्णः कृतमालके । गरुडे स्वर्णचूडे च सुपर्णा विनतास्त्रिजनी ॥ ८२९  
 हरणं तु हतौ दोषिण्यौतकादिधनेऽपि च । हरिणौ पाण्डुसारङ्गौ हरिणी चारुयोपिति ॥ ८३०  
 सुवर्णप्रतिमायां च हरितावृत्तभेदयोः । हर्षणस्तु आददेवे हर्षके योगरुग्मिदोः ॥ ८३१  
 हरेणुः कुलपोपायां रेणुकायां सतीनके । हिरणं हिरण्यमिव वरादे हेमि रेतसि ॥ ८३२  
 अमृतं पञ्चशेषेऽप्युसुधामोक्षेष्वाचिते । अन्नकाचनयोजगधौ खे स्वादुनि रसायने ॥ ८३३  
 शृते हृषे गोरसे चामृतो धन्वन्तरौ सुरे । अमृतामलकी पण्यागदूचीमौगधीषु च ॥ ८३४  
 अनृतं कर्पणेऽलीके चाक्षतं स्यादहंसिते । पण्डे लाजेष्वादिंतं तु वातव्याधौ हतेऽर्धिते ॥ ८३५  
 अजितस्तीर्षकृद्दे वुद्धे विष्णवानिर्मिते । अच्युतो द्वादशरत्नं केशवाभ्रष्टयोरपि ॥ ८३६  
 अच्युतं प्रकृतावात्मन्यव्यक्तोऽस्तुमूल्ययोः । अनन्तं खे निरवधाधनन्तस्तीर्षकृद्भिदि ॥ ८३७  
 विष्णौ शेषेऽप्यनन्ता तु गच्छूची भूर्दुरालभा । विशल्या लाङ्गली दूर्वा सारिवा हेमवत्यपि ॥ ८३८

१. धनुश्चिह्नद्वयान्तःपाठो ग-घ-पुस्तकयोर्नोस्ति. २. 'अर्गटोऽपामार्गः' इति टीका. 'गाटे' ग-घ.  
 ३. 'उदंशे शृङ्गजन्तौ' इति टीका. 'उदंशे' ख. ४. 'रूपति रोपणः कल्याणपर्याणदयः इति साधुः' इति  
 टीका. 'रोपणः क्रोधने' ख; 'रोपणोऽमर्षणे' ग-घ. ५. 'सोमोमयो' ख; 'शेयान्तरे' ग-घ. ६. 'बले'  
 ग-घ. ७. 'अन्धि' ख. ८. 'ब्राह्मणी वाडवस्त्रियाम्'. सूक्ष्मायां पञ्जिकाया च वारुणी' ख. ९. 'श्रमणा  
 मुत्ता मांघी सुध्वनी च सुदर्शना । श्रवणो' ख. १०. 'निविडा' ख. ११. 'सारणी स्वप्नपरिति प्रधा-  
 रण्यपिधावपि । सिंहाणं' ख. १२. 'विस्तः पष्टिः पलशताभि' इति टीका. 'विचे' ख-ग-घ. १३. 'सुवर्णः'  
 ग-घ. १४. 'यौतकद्रव्येऽप्यङ्गहरे मुने हतौ' ख; 'च हतौ' ग-घ. १५. 'शेषाम्यु' ख; 'शेषे तु सुधामो-  
 क्षेष्वाचिते' ग-घ. १६. 'खे' ग-घ. १७. 'आषवीषु' ख. १८. 'धनि' ख. १९. 'धौ' ग-घ.

अस्वन्तमशुभे क्षेत्रे चुहयामनवधौ मृतौ । अमतिः काले चण्डे चाप्यकृतिर्विद्वेषतोः ॥ ८३९  
 अग्निहोत्रिण्यगस्तिर्दुमुन्योः स्याददितिर्भुवि । देवमातरि पार्वत्यामंहतिस्सागरोगयोः ॥ ८४०  
 आपातः पाते तत्कालेऽप्याहतः सादरेऽर्चिते । आख्यातं मापितेत्यादावाघ्राते प्रस्तर्शित्वे ८४१  
 आहुतः स्नातके स्नातेऽप्यावर्तः पयसां भ्रमे । आवर्तने चिन्तने चानर्तो जनपदे जने ॥ ८४२  
 समरे नृत्यशालापामाहतं तु मृगार्थके । गुणिते ताडिते चाप्याध्मातः शब्दितदग्धयोः ॥ ८४३  
 वातरोगेऽप्यथास्फोटः कोविदारार्कपर्णयोः । आस्फोता गिरिकर्ण्यं च वनमहयामथाचितः ८४४  
 छादिते शकटोन्मये पलानामयुतद्वये । संगृहीतेऽप्यपायस्तः द्वेष्टिते तेजिते हते ॥ ८४५  
 क्रुद्धे क्षितेऽधायतिः स्यात्प्रमायोत्तरकालयोः । दैर्घ्ये सङ्गेऽप्याकृतिसु जातौ रूपे यपुष्पि ॥ ८४६  
 आयत्तिर्वासरे स्नेहे वशिखे स्थाभि सीभि च । आसत्तिः संगमे लाभेऽप्यापत्तिः प्राप्तिदोषयोः ॥  
 आपघपीक्षितं तु स्याद्येष्टापां गमनेऽपि च । उत्तर्तं चक्षते शुष्कमांससंततपोरपि ॥ ८४८  
 उचितं विवितेऽभ्यस्ते मिते युक्तेऽप्यथोत्थितम् । वृद्धिमद्योयतोत्पन्नेषूदितं तूव्रतोक्तयोः ॥ ८४९  
 उव्रतं स्यादुत्तुलिते परिभुक्तोऽश्लितेऽपि च । उपितं व्युपिते भुष्टेऽप्युच्छ्रितं तूद्यजातयोः ॥ ८५०  
 प्रवृद्धे स्यादथोद्धान्त जहीर्णे निर्मदक्षिणे । उदात्तो दातृमहतोर्द्वये च स्वरभिद्यपि ॥ ८५१  
 उन्मत्तो मुचुकुन्दे स्याद्वत्सूरोन्मादयुक्तयोः । उदन्तः साधौ वार्तायामुद्धातः समुपनामे ॥ ८५२  
 मुद्गरेऽभ्यासयोगाय कुम्भकादित्रयेऽपि च । पादस्खलन उद्रङ्गेऽप्युन्नतिस्ताक्षर्योपिति ॥ ८५३  
 उदये च समुद्रायप्येधतुर्नरि पायके । क्रन्दितं रुदिते ह्रतो कलितं विदितातयोः ॥ ८५४  
 किरातः स्यादल्पतनौ भूमिभ्रम्लेच्छपोरपि । किराती कुट्टिनी गङ्गा कृतान्तोऽभेमकर्मणि ॥ ८५५  
 सिद्धान्तयमदैवेपु गर्जितो मत्तकुञ्जरे । गर्जितं जलदध्याने भ्रैन्थितं हतदृश्योः ॥ ८५६  
 आक्रान्ते च गरुत्मांसु विहगे पन्नगाश्वने । गभस्तिः स्याद्दिनकरे स्याद्वाकिरणपोरपि ॥ ८५७  
 गोदन्तो हरिताले स्यात्संनद्धे दंशितेऽपि च । गोपतिः शंकरे पण्डे नृपतौ विदशाधिपे ॥ ८५८  
 सहस्रकिरणे चापि ज्वलितौ दग्धभास्वरी । जयन्तावैन्द्रिगिरिशौ जयन्त्युमापताक्रयोः ॥ ८५९  
 जीवन्त्यौमिन्द्रपुष्पां च जगती छन्दसि क्षितौ । जम्बूवरे जने लोके जामाता दुहितुः पतौ ८६०  
 सर्पावर्तं वल्लभे च जीमूतो वासवेऽभ्युदे । घोषकेऽद्री मृतिकरे जीवन्ती शमिवन्दयोः ॥ ८६१  
 'जीवन्त्यां च गद्गृचां च जीयातुर्जीवनौपथे । जीविते च जृम्भितं ॥ विषेष्टितप्रवृद्धयोः ॥ ८६२  
 जृम्भापां रंजिते चापि त्यरितो वेगतद्वतोः । त्रिगर्तौ गणिते देशे त्रिगर्ता कामुकस्त्रियाम् ८६३  
 पुष्पूर्यामप सृणता कृण्वते कर्मकेऽपि च । दंशितो यमिते दष्टे स्रवन्तीर्धे ब्रवन्त्यपि ॥ ८६४  
 नराभौपथिभेदे च द्विजातिप्राग्गणेऽण्डजे । दुर्जातं व्यसनासम्पज्जातपोरपि दुर्गतिः ॥ ८६५  
 नरैके निःस्वतायां च दृष्टान्तः स्यादुदाहतौ । शास्त्रेऽपि निकृतं विप्रगन्धे विप्रकृतेऽधमे ॥ ८६६  
 निरस्तः प्रेषितशरं संलक्षे त्वरितोदिते । निष्ठूतमे प्रतिहते च निमित्तं हेतुलक्ष्मणोः ॥ ८६७

१. 'अदमन्त' स; 'अश्वन्त' ग-घ. २. 'स्यादन्तिकविद्वेषतोः' स. ३. 'अग्निहोत्रेऽप्यगति' स. ४. 'संभिनि' ग-घ. ५. 'दाने' ख-ग-घ. ६. 'उव्रच' ग-घ. ७. 'दक्षिणे' स. ८. 'उद्रङ्गे' ग-घ. ९. 'उद्री' स. १०. 'कपोतः पारावते स्यात्कवकाप्यविहगे । कपोतं मज्जने स्युषं कपोतानां च संख्ये । किरातः' स. ११. 'प्रथित' ग-घ. १२. 'न्यां विहृष्या' ग-घ. १३. 'जाकभेदे' स. १४. 'प्रवृद्धे च विषेष्टिते' स. १५. 'सुरिते' स. १६. 'तानितं स्तुति कये वाचभाण्डे शुने इत्ये । त्रिपत्तौ' स. १७. 'तित्योः' ग-घ. १८. 'वद्रवन्त्यपि' स; 'चन्द्रवत्यपि' ग-घ. १९. 'दायिमे नरके चापि' स.

निषातो वातरहिते दृढसंनाह आश्रये । निर्मुक्तो मुक्तनिर्मोक्तभुजङ्गे निष्परिग्रहे ॥ ८६८  
 निशान्तं सदनं शान्ते प्रभातेऽप्यथ निर्वृतिः । मोक्षे मृत्वी सुखे सीर्ये निरुक्तिः शठशाठ्ययोः ॥  
 भर्त्सनेऽभिभवे क्षेपे निर्ऋतिनिरुपद्रवे । अलक्ष्म्यां दिक्पतौ चापि नियती देवसंयमौ ॥ ८६९  
 प्रभृतमुद्गते प्राज्ये प्रसूतं जातपुण्ययोः । प्रसीतः सादरे प्राज्ञे प्रथिते ज्ञातदृष्टयोः ॥ ८७०  
 प्रहृतं विसृता क्षुण्णे पलितं पङ्कतापयोः । पक्केशे कैशपाके पण्डितः सिद्धधीमतो ॥ ८७१  
 प्रणीत उपसंपन्ने कृते क्षिते प्रवेशिते । संस्कृतामौ पर्याप्तं तु शक्ते पूर्णे निवारणे ॥ ८७२  
 पथे प्रसृतस्वर्धाक्षलौ वेगिविनीतयोः । तते च प्रसृता जह्वा प्रमीतं प्रोक्षितेऽमृते ॥ ८७३  
 पर्यस्तं तु हते अस्ते प्रपातः सौप्तिके भूगौ । पर्वतो गिरिदेवयोः पक्षतिः प्रतिपत्तिथौ ॥ ८७४  
 पक्षमूले प्रसूतिः स्यादपत्ये प्रसवेऽपि च । पद्धतिः पथि पङ्कौ च प्रवृत्तिर्वांनिशित्पिनोः ॥ ८७५  
 गिरामालादिलिङ्गेयु गुणसाम्यस्वभावयोः । प्रत्ययात्पूर्विकायां च प्रततिर्विसृतिर्लता ॥ ८७६  
 प्रवृत्तिर्बुधौ वागीयां प्रवाहे प्राधितं हते । याचिते शत्रुसंख्ये पर्वती दुपदात्मजा ॥ ८७७  
 सक्तौ जीवनी गौरी पिण्डितं गुणिते धने । पिशितं मांसं पिशिता मांसिका पीडितं पुनः ८७८  
 बाधिते करणे क्षीणां यज्ञान्तर्मादितेऽपि च । प्रोक्षितं सिक्तहृतयोर्भरतः शयरे नटे ॥ ८७९  
 क्षेत्रे रामानुजे शास्त्रे दीर्घ्येन्तावृपभात्यजे । तन्नुवाणे भारतं तु शास्त्रे द्वीपांश्चमयि ॥ ८८०  
 भारती पक्षिणीवृत्तिभिर्दोषोच्यथ भाषितम् । वासिते प्राप्ते भासन्तो भे सुर्वे रम्यभासयोः ८८१  
 मथितं निर्जलयोले व्यालोढितनिष्पृष्टयोः । मूलती पुवती काचभाष्यां जातिविश्लेषयोः ॥ ८८२  
 ज्योत्स्नायां निशि नद्यां च मुषितं खण्डिते हते । मूढितं सोच्छ्रये मूढे रजतं दन्तिदन्तयोः ८८३  
 धवले शोणिते हारे दुर्वर्णे दृढशूलयोः । रसितं स्वर्णादिलिप्ते कर्तस्तेनितयोरपि ॥ ८८४  
 रौवती धलभार्यायां नक्षत्रभिदि भावृषु । रैवतः स्यादुज्जयन्ते पुवर्णालौ पिर्नाकिनि ॥ ८८५  
 रोहितो लोहिते मीने मृगे रोहीतफट्टमे । रोहितमृजुशक्राखे धीरे ललितमीप्सिते ॥ ८८६  
 लङ्घिते हारमेदे च लोहितो मङ्गले नदे । वर्णभेदे लोहितं तु कुङ्कुमे रक्तचन्दने ॥ ८८७  
 गोशीर्षे रुधिरं युद्धे वर्धितं क्षिप्रपूर्णयोः । प्रसृते घनितं तु स्यात्प्राधिते सेवितेऽपि च ॥ ८८८  
 घनितोत्पादितालधरोगनार्थपि नार्थपि । घसतिः स्यादवस्थाने निशायो सदनेऽपि च ॥ ८८९

१. 'पुवौ' ख. २. 'जीर्ये' ख. ३. 'केयस्य पाक. शौद्रयम्' इति टीका. 'शैलजाते' ख. ४. 'बुधौ' ख.; 'दृते' ग-घ. ५. 'कुच्छ्रे' दोषे च पर्याप्ति. परिश्रणे । प्राप्ते कामे प्रसृतांशौ' ख. ६. 'मपातः' ग-घ. ७. 'सौप्तिकी रात्रिधारी' इति टीका. 'निक्षेरे' ख. ८. 'अधटे पत्तने वृच्छे'. पक्षतिः प्रतिपत्तिथौ । पक्षमूले पर्वतस्य देवर्षी धरणीधरे । प्रसूतिः प्रसवोत्पत्तिः पुनेषु दुहितवर्षि । पद्धतिः' ख. ९. 'प्रवृत्तिर्बुधौचान्तप्रवाहेषु प्रवर्तते । प्रवृत्तिः शत्रुघ्नेषु पलायनमुत्तदये । प्रसूतं प्रसृत्येऽपि प्रकृतः प्रकृतिस्थिते । प्राधितं शत्रुसंख्ये याचिते निरुद्धयोः । पार्वती सङ्गरी गौरी जीवनी दुपदात्मजा । पिण्डितं गुणिते शान्दे पिशितं मांसवाचनम् । पिशिता मांसिकाया स्थालीपिहितं करणे त्रिपाः । बाधिते यज्ञसमये पुटित. स्थुतपादिते । हस्तिपुटे पृथतस्य मृगे विन्दौ सरोहिते । श्वेतविन्दुयुतेऽपि स्यात्प्रेषितं मेरिते भते । प्रोक्षितं' ख. १०. 'पार्वती' ग-घ. ११. 'घने' ग-घ. १२. 'घनित मर्दिते' ग-घ. १३. 'दीपमन्त्रो भर-तात्मजे' ग-घ. १४. 'यान्यथ' ख. १५. 'महती तु बुद्ध्या स्याद्दीपाया नारदस्य च । मालती' ख. १६. 'मुद्गल-मत्स्यकाले स्याद्वटिकादितयेऽपि च । मूढितं' ख. १७. 'स्वनित' ग-घ. १८. 'दोऽमृते' ख. १९. 'वलमेदे' ग-घ. २०. 'बुद्धयोः' ख.

प्रततिस्तु प्रतानिन्यां विस्तारेऽप्यथ वापितम् । बीजाकृते मुण्डिते च व्याघातो योगविघ्नयोः ८९१  
 वातेऽथ व्यायतं दीर्घं व्याघ्रतेऽतिशये दृढे । वासन्तः परपुष्टे स्यात्करभेऽवहिते विटे ॥ ८९२  
 वासन्ती माधवीयूषी पाटलास्वथ वासितम् । वसछत्रे ज्ञानमात्रे भावितेऽप्यथ वासिता ॥ ८९३  
 स्त्रीकरिण्योर्विचस्वांस्तु देवे सूर्येऽथ विश्रुतम् । ज्ञाते हृष्टे प्रतीते च विदितं युधिते श्रुते ॥ ८९४  
 विगतो निष्प्रभे धीते विविक्तो वैसुनन्दके । विविक्तं स्यादसंप्रुक्ते रहः पूतविवेकिषु ॥ ८९५  
 विधुतं कम्पिते लक्ते विकृतो रोग्यसंस्कृतः । वीभत्सश्च विनीतस्तु निभृते निमित्तेन्द्रिये ॥ ८९६  
 घाणिजे साधुर्वाह्यश्चे विनयग्राहिते हृते । विनतः प्रणते भुमे विनता पिटकाभिदि ॥ ८९७  
 सुपर्णायां विहस्तस्तु विहले षण्डकेऽपि च । विश्वस्तः कृतविश्वासे विश्वस्ता विधवा स्त्रियाम् ८९८  
 विजातो विकृते ज्ञाते विजाता तु प्रसूतिका । विवर्तो नर्तने संघेऽपाकृतौ विकृती रुजि ॥ ८९९  
 द्विष्ये विकारे मेधादौ विपत्तिर्वातनापदोः । विच्छित्तिः स्यादङ्गरागे ह्यवविच्छेदयोरपि ॥ ९००  
 विघाता दुहिणे कामे विनेता दर्शके नृपे । वृत्तान्तस्तु प्रकरणे काल्पन्ये वार्ताप्रकारयोः ॥ ९०१  
 वृहती क्षुद्रवार्ताक्यां छन्दोयसनभेदयोः । महत्यां वाचि वार्धान्यां वेष्टितं कुटिले ध्रुवे ॥ ९०२  
 ध्रुवे वेष्टितं लक्षके रुद्धे स्त्रीकरणान्तरे । शकुन्तो विहगे भासे श्रीपतिर्धिष्णुभूषयोः ॥ ९०३  
 शुद्धान्तः स्याद्ग्रहः कक्षान्तरे राज्ञोऽवरोधने । संख्यावान्निर्मितसुधियोः सरस्वानुदधी नदे ॥ ९०४  
 संवर्तः प्रलयेऽसंती संहतं मिलिते दृढे । स्खलितं छलिते भ्रेशे संस्कृतं लक्षणान्विते ॥ ९०५  
 भूषिते कृत्रिमे शस्ते संघातो घातसंघयोः । संहिता वर्णसंगो गे शास्त्रवेदैकदेशयोः ॥ ९०६  
 स्थपतिः सौमिदेऽधीशे बृहस्पतिष्टियज्वनि । कारुके च संततितु तनये दुहितर्यपि ॥ ९०७  
 परम्परामवे पङ्क्तौ गोत्रविस्तारयोरपि । संनतिः प्रणतिध्वन्योः संगतिर्ज्ञानसङ्गयोः ॥ ९०८  
 संमतिर्वाक्येऽनुमत्योः समितिर्गुधि संगमे । साम्ये सभायैर्मिर्वादी संवित्तिर्धर्मविवादयोः ॥ ९०९  
 स्थापितं निश्चिते न्यसे स्तिमिती द्विजनिश्चली । सिकताः स्युर्बालुकायां सिकता सैकते रुजि ॥  
 सुकृतं तु शुभे पुण्ये सुविधानेऽथ सुमता । सुखदोषसौकर्येभ्यां सुमृतोऽर्हति सद्गते ॥ ९११  
 सुनीतिर्धर्ममाता स्यात्सुनयोऽप्यथ सुनृतम् । मङ्गले प्रियसखोक्तौ हस्तन्ती शाकिनीमिदि ॥ ९१२  
 मङ्गिकाङ्गारधान्योश्च हारीतो विहगान्तरे । मुनी छन्नन्याथाश्चस्थः पिप्पले गर्दमाण्डके ॥ ९१३

१. 'विस्तारे बहूः पथि । २. 'वृषभे बहूतिर्धन्या रचियेऽप्यथ वापितम्' ख. २. 'कोकिले मुद्धे' ख. ३. 'शानमात्रे यथा—'वासितं पादपेष्वपि' इति' इति टीका. 'गतमात्रे' ख. ४. 'भाविते विहगारये । वासिता करिणीनामौ विहितं तु कृते श्रुते । विदितं स्त्रीकृते कृते विवस्यान्देवस्ययोः । विश्रुतं तु प्रतीते स्यात्ज्ञातार्हतिर्योः रपि । विगतो' ख. ५. 'वसुनन्दकः स्फुरकः' इति टीका. 'वस्तु निन्दके' ख. 'वसुनन्दने' ग-घ. ६. 'विधुतं' ग-घ. ७. 'वासयस्थे' ख. ८. 'षण्डकेऽकरो' ख. ९. 'मयादयो मयमांसननतीतमपुद्गलपदधितिलपञ्चागुटरूपा दश' इति टीका । 'मयादौ' ग-घ. १०. 'हावविच्छेदयो' ग-घ. ११. 'देशिके' ग-घ. १२. 'धुषमितीयोः' ख. १३. 'धुद्रौ' ग-घ. १४. 'नरके च समानिः स्यादवसाने समर्थे । संहिता' ख. १५. 'वाक्वातु' ख. १६. 'ईयां आदिर्वर्यायौ ईयादिः । यदाह—'ईयां भाषेयपादाननिधेयोत्सर्गवृत्तः । पञ्चाङ्गः समितिः' इति' इति टीका. 'समायां संवित्तिः प्रतिपत्यविवादयोः' ख-ग-घ. १७. 'मुनयः सुरतं पुनः । गेनूने सुरता देवमाये च सुहितः पुनः । नृमानुके मुधुहिते सूनृतं मियस्यवाम् । मङ्गलं च हृषन्ती तु मल्लिकाङ्गारघणिना । रिमताद्याघातिनीभेदो हृम्मितं धितदभ्ययोः । हारीतो मुनिभेदे स्यात्सैकते विहगान्तरे । द्विपितं विरिभेदो मीने प्रणते हृष्टोमनि । अश्वत्थो गर्दमाण्डे स्यात्पिप्पले रंयया जने । अश्वत्थे' ख.

अश्वत्थेपौर्णमास्यामतिथिः कुशनन्दने । कुष्पागन्तावथोपस्यः पायुमेद्राङ्गयोनिषु ॥ ९१४  
 उन्माथो मारणे फूटयन्नघातकयोरपि । क्षवथुः कासे छिकायां कायस्योऽक्षरजीवकः ॥ ९१५  
 परमात्मा च कायस्था हरीतक्यामलकपि । दैमयो दैमने दण्डे निर्ग्रन्थो निःस्वमूर्खयोः ॥ ९१६  
 (श्रेमेण च निशीथस्तु रात्रिमात्रार्धरात्रयोः । प्रमथः शंकरगणे प्रमथा तु हरीतकी ॥ ९१७  
 मन्मथः कामचिन्तायां पुष्पचापकपित्थयोः) । रुदथः कुकुटशुनोर्वैश्वथः पिककालयोः ॥ ९१८  
 वरुथं तु तनुत्राणे रथगोपनवेशमनोः । वयःस्थो मध्यमवया वयःस्था शास्त्रमलीढुमे ॥ ९१९  
 शाली गङ्गुची काकोलीसूक्ष्मैलामलकीषु च । घमथुर्वमने कासे र्गजस्य करसीकरे ॥ ९२०  
 विदथो योगिनि प्राज्ञे शमथः सचिवे शमे । शपथः कार आक्रोशे शपने च हंतादिभिः ॥ ९२१  
 शैथथः स्यादजगरे निद्रांलौ मरणेऽपि च । पङ्कथः करक्षमेदे पङ्कथः तु वक्ता सती ॥ ९२२  
 समर्थः शक्तिसंपन्ने संप्रदायं हितेऽपि च । सिद्धार्थः संप्रपे शाक्यसिंहेऽर्थैजिनवधरि ॥ ९२३  
 अर्जुदः पर्वते मांसकीलके दशकोटिषु । अर्धेन्दुः स्यादतिमोहस्त्रीगुह्याङ्गुलियोजने ॥ ९२४  
 गलहस्ते नखाङ्गेऽर्धचन्द्रेऽङ्गदस्तु घालिजे । अङ्गदं तु केयूरे स्यादङ्गुदा याम्यदिग्गजी ॥ ९२५  
 आस्पदं कृत्स्नपदयोरासोदो गन्धर्हर्षयोः । आक्रन्दो दाहणरंणे सारावकदिते नृपे ॥ ९२६  
 क्षणदं तोये क्षणदो गणके क्षणदा निशि । कपर्दी पार्वतीमर्तुर्जटाजूटे धराटके ॥ ९२७  
 कर्णान्दुः स्यात्कर्णपाशुत्क्षितिका कुमुदः कपी । दिग्गगनागर्गोर्द्वैलविशेषे च सितोत्पले ॥ ९२८  
 कुमुदा कुम्भीगम्भायां कुसीदं वृद्धिजीवने । वृद्धपाज्ये कौमुदस्तु कार्तिके कौमुदीर्दुमा ॥ ९२९  
 गोविन्दस्तु गवाधपक्षे चासुदेवे बृहस्पती । गोप्यदं गोर्बुधध्रे गवां च गतिगोचरे ॥ ९३०  
 जलदो मुस्तके मेघे जीवदो रिपुवैद्ययोः । ग्रन्थिपणं तंमोनुचु शशिमेतण्डवहिंनु ॥ ९३१  
 दौरदो विपमेदे स्यात्वारदे हिङ्गुलेऽपि च । दायादौ सतसपिण्डौ धैर्यदौ दातृगुह्यौ ॥ ९३२  
 नलदा मांसां नलदमुशीरमकरन्दयोः । नर्मदा रैवानिर्माल्योनिपादः श्वपचे स्वरे ॥ ९३३  
 निर्वाचितैस्तथादेऽववादे च प्रमुदो मुदि । प्रमदा स्त्री प्रसादोऽनुमहस्यात्प्रेतसत्तिषु ॥ ९३४  
 कान्यगुणे प्रवहादस्तु निनादे दानवान्तरे । प्रतिपत्संविदि तिथौ प्रासादो राजमन्दिरे ॥ ९३५  
 देवतायतने चापि मर्यादा स्थितिसीमयोः । माकन्दः स्यात्सहकारे माकन्द्यामलकी फले ॥ ९३६  
 मुकुन्दः पारदे रत्नविशेषे गढध्वजे । मेनादः केरिनि छत्रागे मार्जारो वरदः पुनः ॥ ९३७  
 प्रसन्ने शान्तचित्ते च धरदा तु कुमारिका । विशदः पाण्डुरे व्यक्ते शारदो वस्त्रे नवे ॥ ९३८  
 शरद्वये पीतमुद्रे शालीनेऽप्यथ शारदी । सैत्रपणीम्युपिप्यस्योः सुनिन्दा रोचनाङ्गना ॥ ९३९

१. 'गन्तावज्ययस्तु व्ययाहीने च पत्रगे । अव्यथा तु हरीतक्यामुपस्यो योनिलिङ्गयोः । उत्तङ्गगुदयोश्चापि समीपरिधयवत्यपि । उन्माथो' ख. २. 'उदधस्ताग्रच्छे स्यान्महेन्द्रमहकामुके । क्षवपुः' ख. ३. गोमन्थिस्तु करीपे स्याद्गोष्ठे गोमिहिकौपथी । दमयो' ख. ४. 'दमके' ग-अ. ५. भिक्षुर्वर्त्योः' ख. ६. धनुश्चिन्तानां तपादो ग-अ-पुस्तकयोस्तुटितः. ७. 'वज्रतीति वज्रय' इति टीका. 'वर्चय' ख; 'वरूप' ग. ८. 'मातङ्ग व' ख. ९. 'श्रीके' ग. १०. 'अतादि' ख; 'शपन मुतादिशरीरपर्यः' इति टीका. ११. 'शपयु' ग. १२. 'निद्रादौ' ख. १३. 'अन्यजिनो महावीरस्तस्य वता जनकः' इति टीका. 'व्यञ्जनय' ख; 'अपि जिनवधरि' ग. १४. 'अहङ्गा' ग. १५. 'रथे' ग. १६. 'तु भा' ख. १७. 'धुर' ख. १८. 'तमोमिषु' ख. १९. 'मातङ्ग' ख. २०. इतः परमिष्यधिकः पाठः—'तोयदो मुस्तके मेघे तौषदं नवीतजे' ख. २१. 'दरदो वि' ख. २२. 'दोहदो गर्भलक्षणे । अमिलये तथा गर्भे' ख. २३. 'लोकवादे' ग. २४. 'प्रसत्तिषु' ग. २५. 'वतपण्यं' ग. २६. 'संभेदः हिन्धुसंगमे । पुष्पादीनां पित्रावेऽपि स्यात्सुन्दरा तु रोचने' ख.

जननी बाहुबलिनोऽप्यगाधोऽस्तावरन्प्रयोः । अवधिः स्यादवधाने कालसीमविलेध्वपि ॥ ९४०  
 आनन्दं यद्धमुरजाद्याविद्धः क्षित्तचैक्रयोः । आवन्धो भूषणे प्रेम्णि बन्धेऽधोत्सेध उच्छ्रये ॥ ९४१  
 संहननेऽप्युपाधिस्तु कर्मध्याने विशेषणे । कुटुम्बव्याघ्रते छद्यन्युपधिर्व्याधिचैक्रयोः ॥ ९४२  
 कवन्धं तुन्दे रुण्डेस्तु कवन्धो राहुरक्षसोः । दुर्विधो दुर्जने निःस्वे न्यग्रोधो वटपादपे ॥ ९४३  
 शम्पां व्यामे न्यग्रोधी तु मोहैनाख्योपधीमिदि । वृषपर्ण्या निर्घधस्तु पर्वते कठिने स्वरे ॥ ९४४  
 देशतद्राजयोश्चापि निरोधो नाशरोधयोः । प्रसिद्धो भूषिते ख्याते प्रणिधियाचने चरे ॥ ९४५  
 परिधिर्यज्ञिपतरोः शाखायामुपसूर्यके । मागधो मगधोद्धूते शुक्रजीरकवन्दिनोः ॥ ९४६  
 वैद्यतः क्षत्रियापुत्रे मागधी स्यात्तु पिप्पली । यूषी भापाविशेषश्च विबुधः पण्डिते सुरे ॥ ९४७  
 विस्वबन्धोऽनुद्धते शान्ते विश्वस्तात्पर्यपोरपि । विवधो वीवधो भारे पर्याहाराध्वनोरपि ॥ ९४८  
 संवाधः संकटे योगौ संरोधः क्षेपरोधयोः । संनद्धो वर्धिते व्यूढे समाधिः स्यात्समर्पणे ॥ ९४९  
 चित्तैकाम्यनियमयोर्मैत्रे संनिधिरन्तिके । प्रत्यक्षे चाप संसिद्धिः सम्पक्सिद्धिस्त्वभावयोः ॥ ९५०  
 अधनं पथि गेहेऽर्कस्योद्गदक्षिणतोगतौ । अम्लानस्रवमले क्षिण्टीभेदेऽर्जुनं वृणे सिते ॥ ९५१  
 नेत्ररोगेऽर्जुनः पार्थं 'हेहये' 'केकिनि' हुमे । मातुरेकसुते चार्जुन्युपा गौः कुट्टिनी सरित् ॥ ९५२  
 अङ्गनं प्राङ्गणे पानेऽप्यङ्गना तु नितम्बिनी । स्वादपानं गुदेऽपानस्तु तद्रायावज्जनं मेधौ ॥ ९५३  
 रसाङ्गनेऽक्तौ सौवीरेऽथाङ्गनो दिङ्मतङ्गजे । अङ्गना हनुमन्मातर्बज्जनी लेप्ययोपिति ॥ ९५४  
 अधनं रक्षणप्रीत्योर्यसा पितृदैवते । तरणौ सूर्यभक्तायामशनिर्वैश्वविद्युतोः ॥ ९५५  
 अरतिः कूर्परे पाणौ सैप्रकोष्टताहुलौ । आसनं विष्टरे 'हस्तिस्तम्भे' यात्रानियतने ॥ ९५६  
 आसनौ जीवकतरा बौसनी पण्यवीथिका । अपन्नं सापदि प्राप्तेऽप्यादानं याजिभूषणे ॥ ९५७  
 ग्रहणेऽथोत्थानं सैन्ययोरुपे युधि पुस्तके । उद्यमोद्गमहर्षेषु वास्त्वन्तेऽङ्गनचैत्रयोः ॥ ९५८  
 मौलोत्सर्गेऽप्यथोत्थानः सुमोर्मुखागमीरयोः । उद्यानं स्यान्निःसरणे वनभेदे प्रयोजने ॥ ९५९  
 उद्यानमुद्गमे चुह्यामुदानः पवनान्तरे । सर्पभिगुदरावर्ते कमनोऽशोकपादपे ॥ ९६०  
 कामिकामाभिरूपेषु कठिनं निपुरोर्लयोः । कठिनी तु खंटिका स्यात्कठिना गुडशर्करा ॥ ९६१  
 कर्तनं योपितां तूलसेवने छेदनेऽपि च । क्रन्दनं रोदने हाने कल्पनं क्लृप्तिकर्तने ॥ ९६२  
 कल्पनेभस्वज्जनायां कलापी हस्तकेफिनोः । कञ्चुकी जोङ्गकतरी महेले पत्रगे विटे ॥ ९६३  
 काञ्चनं हेमि किञ्चुके काञ्चनो नागकेसरे । उदुम्बरे काञ्चनारे पुत्रागे चम्पकेऽपि च ॥ ९६४  
 काञ्चनी तु हरिद्रायां कानीनः कन्यकासुते । कर्णे व्यासे काननं तु प्रह्लासे विपिने गृहे ॥ ९६५  
 कुह्नो भूपिके सर्पे कुहना दम्भकर्मेणि । कुण्डली वरुणे सर्पे मयूरे कुण्डलान्विते ॥ ९६६  
 केतनं सदाने चिह्ने कृते चोपनिमन्त्रणे । कैसर्ववणि पुत्रागे नागकेसरसिंहयोः ॥ ९६७

१. 'बाहुबलिन आदिनाधपुनस्य' इति टीका. 'मयादया स्थितौ नार्थाम्' ख. २. 'अत्याधरन्प्रयो.' ख.  
 ३. 'वक्र' ख-ग. ४. 'धर्म' ख-ग. ५. 'वक्र' ख. ६. 'खलिले तुण्डे' ख; 'उदके' ग. ७. 'सोहानाख्योपधीमिदि'  
 ग. ८. 'निपेध' ख. ९. 'खरे' ख. १०. 'विश्वव्योऽनु' ख-ग. ११. 'हेहये' ख-ग. १२. 'ककुमुद' ग.  
 १३. 'कुट्टिनी' ख. १४. 'पयौ' ख; 'मल्लै' ग. १५. 'सकोष्ठवितताद्' ग. १६. 'हस्तस्' ग. १७. 'आसी-  
 नी' ख. १८. 'आपन्नः' ख-ग. १९. 'चित्त' ख; २०. 'मलोत्' ख-ग. २१. 'उन्मुख' ख ग. २२.  
 'शेषयोः' ख-ग. २३. 'खटिका' ग. २४. 'शर्करा' ग. २५. 'कल्पने' ख-ग. २६. 'इमवज्जनायां हस्तिवज्ज-  
 नायाम्. 'कल्पने भस्वज्ज' ख. २७. 'सौविदहे नटेऽप्यहौ' ख. २८. 'भूपके' ख.

कौपीनं गुह्यदेशे स्यादकार्यं चौरान्तरे । कौलीनं जनवादे हि पशुपाक्षशुनां युधि ॥	९६८
अकार्यं गुह्यकौलीन्ये गहनं वनदुःखयोः । गह्वरे कलिले चापि गन्धनं तु प्रकाशने ॥	९६९
सूचनोत्साहहिंसासु गर्जनं सैनिते क्रुधि । गृहजनं विपदिग्धस्य पशोर्मांसि रसोनके ॥	९७०
गोस्तनो हारभेदे स्याद्गोस्तनी हारहूरिका । घटना चलनावृत्त्योश्चलनः पादकम्पयोः ॥	९७१
चलनं कम्पे चलनीचौरीभिद्वयध्वरी । चन्दनो वानरभिदि श्रीखण्डे चन्दनी नदी ॥	९७२
चेतनः स्यात्सहृदयप्राणिनोश्चेतना तु धीः । चीलकी तु नागरज्जे किष्कुपर्वकरीरयोः ॥	९७३
छर्दनोऽलम्बुपे निम्बे छर्दनं वमनेऽपि च । छदनं पर्णगरुतोद्वेदनं कर्तने भिदि ॥	९७४
जयनं विजयेऽश्वादिंसनाहे जघनं कटौ । खिंयाः ओणिपुरोभागे जवनो वेगिवेगयोः ॥	९७५
वेग्यश्चे नीवृत्ति जवन्यपट्वामौपधीभिदि । जीवनस्तु पुत्रंजीवे जीघनं वृत्तिवारिणोः ॥	९७६
स्थाज्जीघना तु भेदायां जीघनी तु मधुर्जवा । तैलिनं विरले स्वच्छे स्तोकेऽथ तपनो रवौ ॥	९७७
भहाते नरके प्रीप्ते तलुनो पुनि मालने । तमोज्ञो वह्नियुन्दुद्वेकेशवशमुपु ॥	९७८
तपस्थी तापसे दीने तरस्थी वेर्गेश्वरयोः । तेमनं व्यञ्जने क्रेदे तेमनी चुडिभिद्यपि ॥	९७९
तोदनं व्यधने तोत्रे दहनो दुष्टचेष्टिते । भहाते चित्रकेऽप्रौ च दमनो वीरपुष्पयोः ॥	९८०
दर्शनं दर्पणे धर्मोपलब्धोर्बुद्धिशालयोः । स्वप्रलोचनयोश्चापि दर्शनं वर्मदर्शयोः ॥	९८१
द्विजन्मा यौ रदे विरे दुर्नोर्मा पुनरर्शसि । दुर्नोर्मा दीर्घकोर्दथा स्याद्देवनोऽक्षेऽथ देघनम् ॥	९८२
व्यवहारे जिगीषायां क्रीडायां धमनोऽर्नेले । क्रूरे भस्माध्मापके च धमनी कषरा तिरौ ॥	९८३
दरिद्रा च धाघनं तु गते शौचेऽथ नन्दनम् । इन्द्रोद्याने नन्दनस्तु तनये हर्षकारिणि ॥	९८४
नलिनं नलिकातोषाम्युजेषु नलिनी पुनः । पद्माकरे गङ्गाकिन्यो निधनं कुलनाशयोः ॥	९८५
निदानं कारणे शुद्धौ तपसः फलपाचने । वसतदाम्यवसाने च प्रैघनं युधि दौरणे ॥	९८६
प्रधानं प्रकृतौ बुद्धानुत्तमे परमात्मनि । महामात्रे प्रसूने तु प्रसूते फलपुष्पयोः ॥	९८७
प्रज्ञानं बुद्धौ चिदे च स्यात्प्रसन्नं प्रसादवत् । प्रसन्ना तु मदिरायां पवनो वायुवह्नयोः ॥	९८८
पवनं पुनरापाके पद्मिनी योषिदन्तरे । अञ्जेऽञ्जिन्यां सरस्यां च पावनं जलकृच्छ्रयोः ॥	९८९
पाघनः पावके सिंहैऽध्यासे पावयितर्षपि । पावनी तु हरीतक्यां पाठीनो गुग्गुलुद्वे ॥	९९०
पाठके मीनभेदे धे पिशुनः सूचके खले । कैप्यास्ये पिशुना स्पृका स्यात्पिशुनं तु कुङ्कुमम् ॥	९९१
पीतनं तु हरिताले पीतदारुणि कुङ्कुमे । पीतनः पुनरात्राते भूतना तु हरीतकी ॥	९९२
वैध्या च धातुदेवस्य पृत्तनानीकिनी चमूः । सेना सैन्यविशेषश्च फाल्गुनी मासपार्थयोः ॥	९९३
नदीजेऽर्जुनवृक्षे च फाल्गुनी पूर्णिमाभिदि । भवनं सद्ने भावे भण्डनं कवचे युधि ॥	९९४

१. 'चाम्बरान्तरे' ग. २. 'कायगुह्ये च कौ' ख. ३. 'स्वनिते' ग. ४. 'दग्धस्य' ख. ५. 'तुरिका' ख.  
 ६. 'कम्पयोः' ख. ७. 'वारीभिः' ग. ८. 'चोलना तु' ख; 'चोलन ॥ नागरह्वय' ग. ९. 'पर्णे गरुते' ग.  
 १०. 'खियः श्रेणि' ग. ११. 'भवेत्युत्रे' ग-घ. १२. 'अवा' ख. १३ 'तलुनं' ख. १४. 'वेगिग' ग-घ. १५.  
 'टहनो दु' ख; 'दहने दु' ग-घ. १६. 'द्विजन्मानौ रदविप्रौ' ग-घ. १७. 'दुर्नोम' ग-घ. १८. 'कोरी'  
 ग-घ. १९. 'अनले' ग-घ. २०. 'क्षिरा' ग-घ. २१. 'प्रधान' ग-घ. २२ 'दाक्षणे' ख. २३. 'सिद्धे व्याते' ग.  
 २४. 'प्रापेना' पाचने स्मृता । अधिगाने रोषने च' इति ख-मुक्तेऽधिकः पाठः. २५. 'कप्याय वपिमुलम्'  
 इति टीका. 'कापोते' ग-घ. २६. 'दुग्धदा वा' ग-घ. २७. 'फल्गुनीपू' ख.



खलीकारे भट्टिनी तु ब्रह्मण्यां नृपयोपिति । भावना वासना ध्यानं भुवनं लोकखाम्बुपु ॥ ९९५,  
 भूतात्मा द्रुहिणे देहे मदनः सिकपके रंभरे । राढे वसन्ते धत्तूरे मलिनं कृष्णदोषयोः ॥ ९९६  
 मलिनी रजस्वलायां मण्डनं तु प्रसाधने । मण्डनोऽलंकरिण्यौ स्यान्मार्जनो लोभशस्त्रिनि ॥ ९९७  
 मार्जनं शुद्धिकरणे मार्जना मुरजध्वनौ । मालिन्युमायां गङ्गायां चम्पावृक्षप्रभेदयोः ॥ ९९८  
 मालक्यां मिथुनो राशौ मिथुनं पुंस्त्रियोर्युगे । मुण्डनं रक्षणे क्षौरे मेहनं मूत्रशिन्त्रयोः ॥ ९९९  
 मैथुनं रतसंगलोभ्यमानं यमवन्धयोः । यापनं कालविक्षेपे निर्वासनेऽपि च ॥ १०००  
 योजनं तु चतुःक्रोश्यां स्याद्योगपरमात्मनोः । रसनं ध्वनिते स्वादे रसज्ञाराज्योरपि ॥ १००१  
 रञ्जनं रक्षके रक्तचन्दनेऽप्यथ रञ्जनी । मङ्गिष्ठारोचनानीलीगुण्डासु रजनी निशि ॥ १००२  
 लाञ्छनीलीहरिद्रासु राधनं प्राप्तिदोषयोः । साधने रेचनी गुण्डादन्ती रोषनिष्का त्रिष्टु ॥ १००३  
 रोदनं त्वश्रुणि कन्दे रोचनः कूटशाल्मलौ । रोचना रक्तकहारे गोपिते वरयोपिति ॥ १००४  
 लङ्घनं भोजनत्यागे प्लवने क्रमणेऽपि च । ललामवर्जलामाश्वे शृङ्गे निहपताकरोः ॥ १००५  
 रम्ये प्रधाने भूपायां पुण्ड्रे पुच्छप्रमाययोः । ललना खीनोडिजिह्वा लौञ्छनं लैक्ष्मसंज्ञयोः ॥ १००६  
 लाङ्गली स्याद्वलभद्रे मालिकेरेऽथ लेखनम् । भूर्जे छेदे लिपिन्यासे व्यसनं निष्कलोचमे ॥ १००७  
 दैवानिष्टफले सत्तौ क्षीपानमृगयादिषु । पापे विपत्तावशमे व्यञ्जनं श्मश्रुचिह्नयोः ॥ १००८  
 तेमनेऽवयवे कादौ चमनं छर्दनेऽर्दने । वसनं छादने वस्त्रे वर्जनं लागहिंसयोः ॥ १००९  
 वर्धनं छेदने वृद्धौ वर्धनी तु गलन्तिका । वपनं मुण्डने बीजाधानेऽथ वर्तनी पथि ॥ १०१०  
 वर्तने तर्कुपिण्डे च घनश्वा विप्रतारके । शार्दूले गन्धमार्जारे घासनो दिग्गजेऽप्युते ॥ १०११  
 खर्वेऽङ्गोटे वाहिनी तु सेनातद्देदसिन्धुपु । स्याद्वाणिनी तु नर्तक्यां छेकमस्तत्रियोरपि ॥ १०१२  
 वितानं रैदके यजे वितारे क्रतुकर्मणि । तुल्ये मन्दे वृत्तभेदे शून्यार्धैसरयोरपि ॥ १०१३  
 विज्ञानं कार्मणे ज्ञाने विलग्नं मध्यलम्बयोः । विह्विन्ना जीर्णशीर्णांश्च बिलीनौ लीनविद्वतौ ॥ १०१४  
 विपन्नः शिरीषतरौ विपन्ना त्रिवृतामृता । विच्छिन्नं तु कुटिले स्यात्समालम्ब्यविभक्तयोः ॥ १०१५  
 विमानं देवतायाने सप्तभूमिशृङ्गेऽपि च । विधानं हस्तिकवले प्रेरणेऽभ्यर्चने धने ॥ १०१६  
 वेत्तन्नेष्टप्रक्रियिषु प्रकारे वैरकर्मणि । विपन्नो भुजगे नष्टे विश्वपत्न्या वहिचन्द्रयोः ॥ १०१७  
 समीरणे कृतान्ते च विलासी भोगैर्गर्षयोः । विषयी विषयासक्ते वैषयिकजने नृपे ॥ १०१८  
 कामे विषयि हृषीके व्युत्थानं प्रतिरोधने । विरोधौवरणे स्वैरवृत्तौ समधिपारणे ॥ १०१९  
 वृजिनः केशे वृजिनं भ्रुवेऽप्ये रक्तचर्मणि । वेष्टनं मुकुटे कर्णशङ्कुत्पुष्णीपयोर्वृत्तौ ॥ १०२०  
 वेदना ज्ञाने पीडायां शयनं स्वापशय्ययोः । रते शमनस्तु यमे शमनं शान्तिर्हिसयोः ॥ १०२१  
 श्वसनं खासे श्वसनः पवने मदनह्रमे । शकुनं स्यादैवशंसिनिमित्ते शकुनः खगे ॥ १०२२  
 शकुनिः खगे करणभेदे कौरवमातुले । शतघ्नी तु वृश्चिकात्प्यां शस्त्रभेदकरजयोः ॥ १०२३

१. 'खलीकारे' ख. २. 'ब्राह्मण्यां' ख-ग-घ. ३. 'लोकनाकारखाम्बुपु' ग-घ. ४. 'अरमरे' ग-घ. ५.  
 'वृक्ष प्र' ख-ग. ६. 'निराशे' ख. ७. 'राजिनी' ग-घ. ८. 'खुसीपु' ख; 'गण्डासु' ग-घ. ९. 'गुन्द्रादं'  
 ग-घ. १०. 'रोचनका' ग-घ. ११. 'कलामा' ग-घ. १२. 'नारी' ग-घ. १३. 'लाञ्छनं' ख. १४. 'लक्ष्याविह'  
 ग-घ. १५. 'पीठे' ग-घ. १६. 'अपि प्रवा' ख. १७. 'कोटे' ख; 'काण्डे' ग-घ. १८. 'कदक उल्लोचः'  
 इति टीका. 'कण्डोले' ख. १९. 'वयस्ययोः' ख. २०. 'सप्तभूमय' ख; 'सर्वभूमय' ग-घ. २१. 'मोगिस'  
 ख-ग-घ. २२. 'आचरणे' ख-ग-घ. २३ 'शान्तिर्हि' ग-घ.

शासनं नृपदचोर्व्यां शास्त्राज्ञालेखशास्तिपु । शिखरी कोट्टकोपष्टयोर्दुर्मेषामार्गशैलयोः ॥ १०२४  
 शिखण्डी कुमुदे चित्रमेखले वाहवर्हयोः । भीष्मारौ बाणे शृङ्गारी सुवेपे क्रमुके द्विपे ॥ १०२५  
 शैलेष्मन्ना स्यान्महिकायां कम्पित्यकफणिज्जयोः । शोभनः सुन्दरे योगे सवनं स्नानपागयोः ॥ १०२६  
 सोमनिर्दलने चापि सदनं जलसद्यनोः । स्तननं कुन्पने मेघगर्जितध्वनिमात्रयोः ॥ १०२७  
 स्पर्शनं हृषीके दाने स्पर्शे च स्पर्शनोऽनिले । स्यन्दनं श्रवणे तोये स्यन्दनस्तिमिश्रे रपे ॥ १०२८  
 संच्यानं द्यादने वक्षे समानो देहमाकते । वर्णमित्सत्समैकेषु संतानोऽप्यगोत्रयोः ॥ १०२९  
 संततौ देववृक्षे च संस्थानं त्वाकृतौ मृतौ । चतुष्पथे संनिवेशे सज्जनं घट्टगुल्मके ॥ १०३०  
 सज्जनस्तु कुरीने स्यात्सज्जनानपि च कल्पना । संधानं तु संबट्टनेऽभिपवे संधिनी तु गौः ॥ १०३१  
 वृषाकान्ता कालदुग्धा [स्थापनं तु निवेशने । पुंसवने समाधौ च] साधनं सिद्धिसैन्ययोः ॥ १०३२  
 वृषावेऽनुगमे मेष्ट्रे निवृत्तौ कारके वधे । दापने मृतसंस्कारे प्रमाणे गमने धने ॥ १०३३  
 सुकर्मा योगभेदे स्यात्सत्त्रिकये द्वेयशिल्पिनि । सुदामा पर्वते मेघे सुधन्वा त्वष्टृधन्यनोः ॥ १०३४  
 सुपर्वा पर्वणि शरे त्रिदशे वंशधूमयोः । सूचना स्यादभिनये गन्धने व्यपने दृशि ॥ १०३५  
 सेवनं सीरनोपास्तोः सेनानीः सैन्यपे गुहे । हौष्यनोऽर्चिर्ग्रीहर्वर्ष हादिनी वज्रविद्युतोः ॥ १०३६  
 हिण्डनं क्रीडारतयोर्पानेऽनूपस्तु सैरिमे । जलप्रायेऽप्यथावापः पानभेदालवालयोः ॥ १०३७  
 प्रक्षेपे भाण्डपंचैनेऽप्याक्षेपः परिभर्त्सने । काव्यालंकरणाकृष्टयोः स्यादाकल्पस्तु मण्डने ॥ १०३८  
 कल्पने चाप्युल्लपस्तु गुल्मिनीवृणभेदयोः । उड्डपः ध्वजशशिनाः कलापो बह्वृणयोः ॥ १०३९  
 संहतौ भूपणे काश्चां कच्छपो मल्लवन्धके । कमठे कच्छपी वीणा कैसिपुर्भोज्यवस्त्रयोः ॥ १०४०  
 एकैकस्मिन्द्वयोश्चापि कैश्यपो मुनिमीनयोः । काश्यप्युर्व्यां कुतपस्तु छागकम्पलदर्भयोः ॥ १०४१  
 वैश्वानरे दिनकरे द्विजन्मन्यतिषौ गवि । भागिनेयेष्टमाशेऽहो वाधेऽथ कुटपो मुनी ॥ १०४२  
 निष्कुटे मानभेदे च कुणपः पूतिगन्धवि । शवे जिह्वापस्तु शुनि व्याघ्रे द्वीपिधिवालयोः ॥ १०४३  
 पादपो द्वौ पादपीठे पादपा पादरक्षणे । रक्तपः स्वाद्यातुधाने रक्तपा तु जलोक्तसि ॥ १०४४  
 धिष्टपः पक्षरे लम्बे विस्तारे पिङ्गशाखयोः । सुरूपस्तु बुधे रम्ये प्राप्तरूपाभिरूपवत् ॥ १०४५  
 कदम्बः सर्पे नीपे कैदम्बं निकुंरम्यने । कलम्बो नालिकाशके वृषत्के नीमपादपे ॥ १०४६  
 कादम्बः कैलहंसेष्वांनितम्बः कटिरोधसोः । स्त्रिया. पश्चात्कटौ सानौ प्रलम्बस्तु प्रलम्बनम् ॥ १०४७  
 दैवस्तालाङ्कुरः शाखा प्रालम्बस्तु पयोधरे । त्रेपुसे हारभेदे च भूजम्बस्तु विकङ्कते ॥ १०४८  
 गोधूमाह्वयधान्ये च हेरम्बः शौर्यगर्विते । महिषे विप्ररात्रे चारम्भस्तु वषट्कर्णयोः ॥ १०४९  
 वरायामुचये चाप्यात्मभूर्ग्राणि मन्मथे । ऋषभः स्यादादिजिने वृषभे भेषजे स्वरे ॥ १०५०  
 फर्णरन्ध्रे कोलपुच्छे येष्टे चाप्युत्तरे स्थितः । ऋषभी तु शक्रशिव्यां पुरुषाकारयोषिति ॥ १०५१

१. 'शान्तर्हि' ग-घ. २. 'चिनामलेखे वधिर्वर्हयो' ग-घ. ३. 'श्लेष्माध्मा' ग-घ. ४. 'शोचनः' ग-घ.  
 ५. 'जनस' ग-घ. ६. 'नृदिदे' ख. ७. 'श्रवणे' ख. ८. 'वृषेषु' ग-घ. ९. 'वषट्किते' ग-घ. १०. 'अभि-  
 पेके' ख. ११. घनुभिदान्तरं पाठः ख-पुस्तके पुटितः. १२. 'उपगमे' ख. १३. 'मेष्ट्रे' ख-ग-घ. १४.  
 'हापनोऽर्चिर्ग्रीहि' ग-घ. १५. 'पवने' ग-घ. १६. 'श्वशीलांघोः' ख. १७. 'कशिपु' ग-घ. १८. 'काश्य-  
 पो मु' ग-घ. १९. 'प्रतापस्तेजसि स्वेदे पादपो वृक्षपीठयोः' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठः. २०. 'रक्तपो रथो  
 रक्तपा' जलोया विटप पुनः' इति ख-पुस्तक एव पाठः. २१. 'पक्षवेऽपि च वृक्षे च विस्तारे पिङ्गशाखिनो.'  
 ख-पुस्तक एवम्. २२. 'कदम्बे' ख. २३. 'निकुरम्बके' ग-घ. २४. 'कलहंसेयोनि' ख. २५. 'नृपये' ग-घ.

विधवायां सिरालायां करभो भय उष्के । अङ्गुलेश्च कनिष्ठाया मणिवन्धस्य चान्तरे ॥ १०५२  
 ककुभो वीणाप्रसेवे रागभेदेऽर्जुनद्वये । कुसुम्भं तु श्रातकुम्भे स्याद्व्यापां कमण्डलौ ॥ १०५३  
 गर्दभो रासभे गन्धे गर्दभी जन्तुरुग्भिदोः । गर्दभं कुमुदभेदे दुर्लभः कैचदुरे प्रिये ॥ १०५४  
 दुष्प्रापेऽपि दुन्दुभिस्तु भेयां दितिसुवे विषे । अक्षविन्दुत्रिकद्वन्द्वे निकुम्भः कुम्भकर्णजे ॥ १०५५  
 दन्त्यां च छल्लभोऽध्यक्षे कुलीनाथे प्रियेऽपि च । वर्षाभूः पुनर्नवायां स्याद्वृण्दूपदभेरुयोः ॥ १०५६  
 विष्कम्भो विस्तृतौ योगविशेषप्रतिबन्धयोः । योगिनां च बन्धभेदे रूपकावयवेऽपि च ॥ १०५७  
 विश्रम्भः केलिकलहे विश्वासे प्रणये वषे । वृषभः स्यादादिजिने वृषपुंगवयोरपि ॥ १०५८  
 सनाभिर्ज्ञातिसदृशोः सुरभिर्हेञ्जि चम्पके । जातिकले मातृभेदे रम्ये चैत्रयसन्तपोः ॥ १०५९  
 सुगन्धौ गवि सल्लक्ष्यामधमो न्यूनगर्ह्ययोः । आगमस्त्वागतौ शास्त्रेऽध्याश्रमो प्रतिमां मठे १०६०  
 ब्रह्मचर्यादिचतुष्केऽप्युत्तमा दुग्धिकौपथौ । उत्तमं तु प्रधाने स्यात्कलमः शालिचौरयोः ॥ १०६१  
 कुसुमं कीरजोनेत्रोरगयोः फलपुष्पयोः । कृत्रिमं लवणभेदे कृत्रिमः कृतसिंहयोः ॥ १०६२  
 गोधूमो भेषजे नागरङ्गग्रीहिप्रभेदयोः । गोलोमी वारयोपायां पद्मभ्रन्थासितदूर्ययोः ॥ १०६३  
 गौतमो गणभृद्भेदे शाक्यसिंहविभेदयोः । गौतम्युमायां रोचन्यां तल्लिमं तत्पल्लवयोः ॥ १०६४  
 चिनाते कुट्टिमे चापि दाडिमः करकैलयोः । निष्क्रमो निर्गमे बुद्धिसंपत्तौ दुष्कुलेऽपि च १०६५  
 नियमः स्यात्प्रतिज्ञायां निश्चये यन्त्रणे व्रते । निगमाः पूर्वणिगवेदनिश्चयाध्ववणिक्पभाः ॥ १०६६  
 नैगमो नयपौरोपनिर्दृतिपु वाणिजे । प्रथमः स्यात्प्रधानायोः प्रक्रमोऽवसरे क्रमे ॥ १०६७  
 पञ्चमो रुचिरे दक्षे पञ्चानामपि पूरणे । रागभेदे पञ्चमी तु श्रौष्यां परमः परे ॥ १०६८  
 अग्रेसरप्रथमयोरौहारे परमं पुनः । स्यादव्ययमनुज्ञायां प्रतिमां प्रतिरूपके ॥ १०६९  
 गजस्य दन्तबन्धे च मध्यमो मध्यजे स्वरे । देहमध्ये मध्यदेशे मध्यमा कर्णिकाहुलिः ॥ १०७०  
 रौंका रजस्वला चापि व्यायामः पौरुषे अये । विषामे दुर्गसंचारे विलोममरयट्टके ॥ १०७१  
 विलोमी वरुणे सर्वे प्रतीपे कुंकुरेऽपि च । विलोमी स्यादामलक्यां विक्रमः शक्तिसंपदि १०७२  
 भौतन्तौ च विद्रुमो वृक्षे प्रवालेऽप्यथ विश्रमः । शोभायां संशये हविं सत्तमः श्रेष्ठपूज्ययोः १०७३  
 साधिष्टे संश्रमो भीतौ संवेगादरयोरपि । सुपीमः शिशिरे रम्ये सुपुमं रुचिरे समे ॥ १०७४  
 सुपमा तु स्यात्परमशोभायां कालभिरपि । अत्ययोऽतिक्रमे दोगे विनाशे दण्डकृच्छ्रयोः ॥ १०७५  
 अवध्यमवधाहं स्यादनर्थकवचस्यपि । अभयमुक्षीरामीलोरभया तु हरीतकी ॥ १०७६  
 अनयोऽश्रुमदैवे स्याद्विषयसनयोरपि । अर्न्धीयमश्वसह्येऽश्वहितेऽधृष्यः प्रगल्भके ॥ १०७७  
 अधृष्या नित्रगाभेदेऽहल्या गौतमयोपिति । सरोभेदेऽप्यभिरुष्या तु शोभायां कीर्तिसंज्ञयोः १०७८  
 अहार्यो हर्तुमशक्ये शैलेऽंशाय आश्रये । अभिप्रायपनसयोरदित्यस्त्रिदशार्थयोः ॥ १०७९

१. 'भय उ' ख. २. 'रागभे' ग घ. ३. 'मखिष्ठया क' ख. ४. 'कुमुदे धेतो' ख; 'सितकुमुदे' ग-घ. ५. 'कैचदुरे' ख. ६. 'विषो' घ. ७. 'अर्धे' ग-घ. ८. 'शल्लव्याम' ख-ग-घ. ९. 'राज्याम' ग-घ. १०. 'द्वयपि' ख. ११. 'दतिपु' ख-ग-घ. १२. 'आकरि' ख; 'अकरि' ग-घ. १३. 'प्रतिमः प्रतिरूपके' ए; धनुश्चिदान्तर्गतपाठो ग-घ-पुस्तकयोस्तु दितः. १४. 'कन्या' ग घ. १५. 'कुमुदे' ग-घ. १६. 'कौतो' ख. १७. 'मावे' ख. १८. 'सुपमम' ख. १९. 'विक्रमे' ख. २०. 'अर्न्धीयमध्वनिवदे तथावस्य हितेऽपि च । अव्यय शब्दभेदेऽपि निर्णये परमेश्वरे । अगस्त्यो मुनी हुमदे स्यात्' इति ग-घ पुस्तकयोरधिकः पाठः. २१. 'अप्याश' ए-ग-घ.

आत्रेयो मुनिरात्रेयी पुष्पवत्यां सरिद्धिदि।आतिथ्योऽतिथौ तद्योगेऽप्यास्त्रायः कुल आगमे १०८०  
 वपदेशे चेन्द्रियं तु चक्षुरादिषु रेतसि । उदयः पर्वतोन्नत्योरूपीयुरविकम्बने ॥ १०८१  
 ऊर्णनाभे च मेघे चैषेयमेणीत्वगादिके । रेतवन्धभिदि स्त्रीणां कृपायः सुरभौ रसे ॥ १०८२  
 रागवस्तुनि निर्वासे श्रोत्रादिषु विलेपने । वर्णे कालेयस्तु दैत्ये कालेयं कुङ्कुमं यकृत् ॥ १०८३  
 कुलायः पक्षिणां स्थानगेहयोः क्षेत्रिया स्त्रियः।अन्यदेहचिकित्सार्हा साध्यरूपारदारिका १०८४  
 क्षेत्रियं क्षेत्रजवृत्ते गाङ्गेयं स्वर्णमुत्तयोः । कंसेरुण्यथ गाङ्गेयो गाङ्गवत्स्कन्दभीष्मयोः ॥१०८५  
 चक्षुष्यः सुभगे पुण्डरीकवृक्षे रसाक्षने । कनकेऽक्षिहिते चापि चक्षुष्या तु कुलस्थिका ॥ १०८६  
 चाम्पेयो हेमि किञ्चलके चम्पके नागकेसरे । जघन्यं शिमे गर्होऽन्ये जटायुर्गुली खगे १०८७  
 तपस्यः काल्पुने मौसे तपस्या नियमस्थितौ।द्वितीया तिथिगेहिन्योर्द्वितीयः पूरणे द्वयोः १०८८  
 नादेयी जलवानीरे भूजम्बूनागरङ्गयोः । कौङ्कुटे च जपायां च निकायः सद्यसद्वयोः ॥ १०८९  
 परमात्मनि लक्षे च प्रेम्णयः प्रेमयाचक्षयोः । विभ्रम्मे प्रसरे चापि प्रत्ययो ज्ञानरन्ध्रयोः ॥ १०९०  
 विश्वासे शपथे हेतावाचारप्रेषिततत्त्वयोः । अधीने निश्चये स्यादौ प्रणाद्यः कामवर्जिते ॥ १०९१  
 असंमते प्रसज्यस्तु प्रतिकूलानुकूलयोः । प्रतीक्ष्यः प्रतिपाल्ये स्वात्पूज्ये च प्रलयो मृतौ ॥ १०९२  
 संहारे नष्टचेष्टत्वे पर्यायोऽवसरे क्रमे । निर्भेगे ब्रह्मधर्मे च पर्जन्यो र्गर्जिदम्बुदे ॥ १०९३  
 वासवे मेघशब्दे च पर्यस्यं तु पयोध्रवे । पवोहिते पयस्या तु काकोलीदुग्धिकापि च ॥ १०९४  
 प्रक्रिया तृत्पादने स्यादधिकारप्रकारयोः । पानीयं पेयजलयोः पारुष्यस्तु बृहस्पतौ ॥ १०९५  
 पारुष्यं पुरुषमावे संक्रन्दनवनेऽपि च । पौलस्त्यो रावणे श्रीदे आतृव्यो भ्रातृजे रिवौ ॥१०९६  
 भुजिष्यः स्याद्विनीने किङ्करे हेतुसूत्रके । भुजिष्या गणिकादास्योर्मलैः पर्वतान्तरे ॥ १०९७  
 शैलांशे देश आरामे मलया त्रिवृत्तीपधौ । मङ्गल्यो रचिरेऽधत्ते त्रायमाणे मसूरके ॥ १०९८  
 भिल्ले मङ्गल्यं तु दक्षि मङ्गल्या रोचना शमी । शतपुण्या शङ्खवचा प्रियङ्गुः शङ्खपुण्यपि ॥१०९९  
 अन्धपुंर्या मृगयुस्तु फेरी ब्रह्मणि लुब्धके । रहस्यं गोपनीये स्याद्रहस्या सरिदन्तरे ॥ ११००  
 लौहित्योऽब्धौ नदे ग्रीहौ ब्रह्मण्यो प्रेक्षणे हिते । शनैश्चरे व्यवायस्तु मैथुनव्यवधानयोः ॥११०१  
 घदान्यः प्रियर्धेगदानशीलयोरुभयोरपि । वक्तव्यो वाच्यवर्द्धेनं वचोर्हरीनयोरपि ॥ ११०२  
 वलयः कङ्कणं कण्ठरुवालेयस्तु गर्दभे । वलयं कोमलेऽङ्गारवल्ग्वी विजयो जये ॥ ११०३  
 पार्थे विमाने विजयो मातस्तत्त्वोक्तिपावपि । विषयो यस्य योऽज्ञातलत्र गोचरदेशयोः ॥ ११०४  
 शब्दादौ जनपदे च विस्मयोऽद्भुतदर्शयोः । विनयः शिक्षाप्रणलोर्विनया तु बलीपधौ ॥ ११०५  
 विशल्या लाङ्गलीदन्तीगङ्गीत्रिपुटास्तु च । शल्येन रहितायां च प्रियायां लक्ष्मणस्य च ॥ ११०६

१. 'पर्वतोन्नत्योः' ग-घ. २. 'रतन्वादिषु स्त्री' ख. ३. 'त्रयः' ख-ग-घ. ४. 'वशेर' ख. ५. 'गहिते शिमे' ख. ६. 'अत्ये' ग-घ. ७. 'मासि' ख; 'पार्थे' ग-घ. ८. 'द्वे' ग-घ. ९. 'काङ्गुया च' ख; 'व्यङ्गुटे च' ग-घ. १०. 'निलयोऽस्तमये श्वे' । गोपनस्य प्रदेष्टेऽपि नेपथ्यं ॥ प्रमाधने । रत्नभूमौ वेपथेदे' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठः. ११. 'विभ्रम्मे' ग-घ. १२. 'प्रेषित' ख. १३. 'त्वादौ' ग-घ. १४. 'प्रसज्यस्तु' ख. १५. 'निर्वाणे' ख. १६. 'गर्जदम्बुदे' ख. १७. 'पयस्यस्तु' ख. १८. 'अजधीने' ग-घ. १९. 'हस्तपूवके' ख. २०. 'भुवन्युर्विस्मयोः' । मलयीदेशे आगमे शिलासे पर्वतान्तरे । मलया विश्वमङ्गल्यत्रायमाणे मसूरके । इति ख-पुस्तकस्यः पाठः. २१. 'विधे' ग-घ. २२. 'पुण्या' ग-घ. २३. 'ब्रह्मणे हि' ग-घ. २४. 'वागुदारयो' ग-घ. २५. 'एते' ग-घ.

श्वशुर्यां देवरे इषाले शाण्डिल्यः पावकान्तरे । धिल्वे मुनौ च शालेयं शतपुष्पाहुयीपैधौ ॥ ११०७  
 क्षेत्रे च शैलिधान्यस्य शीर्षण्यं शीर्षरक्षणे । शीर्षण्यो विशदे केशे शैलेयं शैलसंभवे ॥ ११०८  
 सिन्धूये तालपण्यां च शैलेयस्तु मधुव्रते । समयः शपथे भाषासंपदोः कालसंधिदोः ॥ ११०९  
 सिद्धान्ताचारसंकेतनियमावसरेषु च । क्रियाकारे च निर्देशे संस्त्यायो विस्तृता गृहे ॥ १११०  
 संनिवेशे संनयस्तु समवायानुसैन्ययोः । [सौमर्ध्यं गोम्यताशक्त्योः सौरभ्यं गुणगौरवं ॥ ११११  
 सौगन्ध्यं चारुतायां च हिरण्यं पुनरक्षये । प्रधानधातौ कनके मानभेदे कपर्दके ॥ १११२  
 द्रविणाकुप्ययोश्चापि हृच्छयो मन्मथात्मनोः । हृदयं वक्षसि स्वान्ते वृक्षापाममरः सुरे ॥ १११३  
 सुहीयुक्तेऽस्मिंसंहारेऽप्यमरा त्वमरावती । स्पृणा दूर्वा गङ्गी चान्तरं रन्ध्राप्रकाशयोः ॥ १११४  
 मध्ये विनार्थे तादर्थ्ये विशेषेऽप्रसरेऽप्यधौ । आत्मीयात्मपरीधानान्ताधिवाद्येष्वथावरम् ॥ १११५  
 चरमेऽवरा तु गौरीगजजहान्त्यदेशयोः । अक्षरं स्यादपवर्गे परमप्रसवर्णयोः ॥ १११६  
 गगने धर्मतपसोर्ध्वरे मूलकारणे । अधरोऽनूर्ध्वहीनोष्ठेष्वम्बरं व्योमवज्रयोः ॥ १११७  
 केषांते सुरभिद्रव्येऽरं छदफपाटयोः । अङ्कुरो रोमिणि सलिले रुधिराभिनवोद्गमे ॥ १११८  
 अजिरं दक्षुरे कापे विषये प्राङ्गणेऽग्निले । अशिरोऽर्के राक्षसेऽप्रावङ्कुरो लातभौमयोः ॥ १११९  
 अपङ्गीरः शक्तानरगोरसुरः सूर्यदैत्ययोः । असुरा रजनीर्वीस्योरगुरुस्त्वगरी लघौ ॥ ११२०  
 शिक्षपायांमथाहारो हार आहरणेऽशने । आसारो वेगवद्वर्गे सुहृद्द्वेलेप्रसारयोः ॥ ११२१  
 आकार इक्षिताकृलोराधारो जलधारणे । आलबालेपिकरणेऽप्याकरो निकरे खनौ ॥ ११२२  
 इतरः पामरेऽन्यस्मिन्नित्वरः क्रूरकर्मणि । पथिके दुर्दिधे नीचे स्यादित्सर्व्यभित्तिरिका ॥ ११२३  
 ईश्वरः स्वामिनि शिवे मन्मथेऽपीश्वरात्रिजा । उदरं तुन्दरणगोरुक्षरं प्रवेरोर्ध्वयोः ॥ ११२४  
 उदीच्यप्रतिवचसोरुत्तरस्तु विराटजे । उद्धारः स्यादणोदूलोरुदारो दक्षिणो महान् ॥ ११२५  
 दातोर्वरा तु भूमात्रे सर्वसत्त्वाल्लघुभुज्यपि । श्रुक्षरं वारिभारागामृक्षरः पुनर्कटिबिजि ॥ ११२६  
 एकाम्रौ तद्वताल्यमावौशीरं शयनासने । उशीरजे चामरे च दण्डे च कर्करः रणे ॥ ११२७  
 फरीरे फकथे दीने कर्बुरं फाथने जले । कर्बुरो राक्षसे पापे शबले केन्दरोऽङ्कुरे ॥ ११२८  
 विवरे च गुहायां च कर्करो मुकुरे दृढे । कदरः श्वेतखदिरं फकचभुद्रोरोगयोः ॥ ११२९  
 कर्परस्तु कटाहे स्याच्छस्त्रभेदकपालयोः । केङ्कुरं कुस्तिसे तन्ने कडारो दासपिङ्गयोः ॥ ११३०  
 [केङ्कारः कुञ्जरे सूर्ये जठे दुर्दिधे मुनी । करीरः कलशे वंशाङ्कुरवृक्षविशेषयोः ॥ ११३१  
 कलत्रं ओणी भार्यायां दुर्गस्थाने च भूमिजाम् । कटिर्त्रं तु कटीवले रसनाचर्मभेदयोः ॥ ११३२  
 कच्छुरः पुंश्वले पामासहिते कच्छुरा संहौ । दुःस्पर्शा शैकशिम्बी च कवरं लवणाम्लयोः ॥ ११३३  
 कवरी केशविन्यासशक्तयोः कन्धरोऽम्बुदे । कन्धरा तु शिरोधौ स्यात्कशेरु प्रष्टकीरसे ॥ ११३४

१. 'विते' ख. २. 'औपथे' ख-ग-घ. ३. 'शालिधैन्यस्य' ख. ४. अनुश्रितान्तगतपाठो ग-घ-पुस्त-  
 कयोस्तुष्टिः. ५. 'मानमे' ख. ६. 'आत्मात्मिय' ख; 'आत्मीयान्तःप' ग-घ. ७. 'अपामर्गे' ग-घ.  
 ८. 'अमरे' ख. ९. 'अन्तर्दि' ख. १०. 'कापीसे सुरभिद्रव्ये रदच्छदकपापयोः' ग-घ. ११. 'रोमि'  
 ग-घ. १२. 'सस्योः' ग-घ. १३. 'अपावीरा नारीपतिवुतोक्तिः । रजसासंयुतापुत्रा' ख. १४. 'बेल'  
 ख. १५. 'प्रवणोर्ध्व' ग-घ. १६. 'क्रकरः' ग-घ. १७. 'कन्दुऽङ्कुरे' ग-घ. १८. 'ककर' ख. १९.  
 घतुश्रितान्तगतपाठः ख-पुस्तके तुष्टिः. २०. 'शटी' ख; 'शटी' ग-घ. २१. 'युक' ख-ग-घ.

तृणजातो बन्दभेदे कणोरुस्तु गणोरुस्तु । वेदयेभीरुणिकारेण कटप्ररक्षदेवने ॥	११३५
विद्याधरेऽख्ये रुद्रे कान्तारं दुर्गवर्त्मनि । महारण्योपसर्गाद्यो काननेक्षुविशेषयो ॥	११३६
काश्मीरं पुष्करमूले टङ्कतुङ्गमयोरपि । कावेरी तु हरिद्राया वेश्याया सरिदन्तरे ॥	११३७
किर्मरः शरले दैत्ये किशोरो हयशावके । सूर्ये यूयथ किशारुर्धन्यशूके शरेऽपि च ॥	११३८
कुहरं गह्वरे छिद्रे कुकुरं ग्रन्थिपर्णके । कुकुरः आ कुजेरस्तु धनदे नन्दिपादये ॥	११३९
कुर्परं जानुक्फणी कुमारोऽथानुचारके । युग्राजे शिशौ स्मन्दे शूके वरुणपादये ॥	११४०
कुमारं जालकनये कुमारी लपराजिता । नदीभिर्द्रोमतरणी कन्यमानवमात्पुमा ॥	११४१
जम्बूद्वीपविभागश्च कुटार वेत्रले रते । कुञ्जरोऽनेनये वेशे कुञ्जरा धातकीदुमे ॥	११४२
पाटलाया कुटारुर्दुर्धौशयो कूबरः पुन । कुब्जे युगधरे रम्ये केसरो नागकेसरे ॥	११४३
तुरङ्गसिंहयो स्मन्धकेशेण वसुलदुमे । पुष्पागवृक्षे किञ्चले स्वात्केसर तु हिङ्गुनि ॥	११४४
केदारः क्षेत्रभिद्यालवाले शङ्करशैलयो । केनारः कुम्भिनरके शिरःपालसधिपु ॥	११४५
केटिहः शनगोत्रे स्यात्तकुले पात्रशासने । कोट्टारो नागरे कूपे पुष्करिण्याश्च पाटये ॥	११४६
खर्परस्तारने भिक्षापात्रे धूर्तकपालयो । खपुरो मस्तके पूगे लसके खपुर धैटे ॥	११४७
खर्जूर रूप्यकलयो खर्जूरः कीटवृक्षयो । खण्डाश्रमध्वानये खीणा दन्तक्षतान्तरे ॥	११४८
खदिरी शाने खदिरो दन्तधाननचन्द्रयो । खिद्विरस्तु शिवाभेदे खट्वाङ्गे वारिवीलके ॥	११४९
खिङ्गीरायद्वहुते च गह्वरो विलदम्भयो । पुञ्जेऽथ गर्गरो मीने स्वाङ्गरी तु मन्पनी ॥	११५०
गान्धारो रागसिन्दूरखरेषु नीवृदन्तरे । गायत्री त्वदिरे छन्दोविशेषे गोपुरं पुन ॥	११५१
मुत्तके द्वारि पृद्धारे घर्घरस्तु नवान्तरे । चलद्वारिधनौ शूके चन्दिरश्चन्द्रहरिमनौ ॥	११५२
चत्वर स्यात्पथा स्त्रेये स्थण्डिलैर्ङ्गणयोरपि । चङ्कुरः स्मन्दे वृक्षे चतुरो नेत्रगोचरे ॥	११५३
चांडुगारे चक्रगण्डावपि चातुरको यथा । चमरधामरे दैत्ये चमरी तु मृगान्तरे ॥	११५४
चिकुरोऽहो गृहे वध्नौ वेशे चञ्चलशैलयो । पक्षिवृक्षमिदोऽपि छिदिरोऽमौ पञ्चधे ॥	११५५
नरवाले च रज्जौ च छिर्वरौ वेरिधूर्तयो । छित्त्वरं छेदनद्रव्ये जठरः वृक्षिर्धंदयो ॥	११५६
फटिने च जर्जर तु वासवध्वजजीर्णयो । जम्बीरः प्रस्थपुष्पाख्यशार्के दन्तक्षतदुमे ॥	११५७
जलेन्द्रो जम्भकेऽम्भोधी वरुणेऽप्यथ झर्जरः । वैद्ये नदे नलियुगे झलरीवत् झलरी ॥	११५८
वाद्यभेदे केञ्चक्रे टङ्कुरो ज्योरेऽदुते । प्रसिद्धौ चाथ टगरैर्दृष्टकेकराक्षयो ॥	११५९
टट्टरी लघुताख्याने लम्पावटद्वाद्ययो । तमिस्र तिमिरे कोपे तमिस्रा दर्शयामिनी ॥	११६०

१. 'शणजा' ग-घ. २. 'कर्जूर श' ताख्यो । फटोरो पूर्वकठिनी' ख ३. 'अज्ज' ग घ ४. 'पुष्करे मूले' ख; 'पौष्करे मूले' ग-घ ५. 'जानुकफणी' ग घ ६. 'रामतरण्योपधि' इति टीका 'तक्षणी' ख ग घ ७. 'कुटीर कम्बले' ख 'कुटीर' ग घ ८. 'कोवे' ख. ९. 'कीटयो' ख १०. 'केटवि केटिरु' शिष्यग रुमनेर्वादय' इति टीका ११. 'केटिर श' ख; 'कोटिर श' मेदिन्याम् 'पुष्करिण्या नगरा पाटके एकदेशे' इति टीका. १२. 'खर्पर' ख १३. 'धैटे' ग १४. 'वास्तुके' ख १५. 'खिद्विरा' ख; 'खिद्विरी' ग घ १६. 'अन्ननयो' ग घ. १७. 'चाटुकारे पुषे चक्रगण्डे चा' ख; 'चटुकारे' ग घ १८. 'छित्त्वारो दैत्य' ख; 'छिदुरो वे' ग घ १९. 'वृक्ष' ख २०. 'वाये नदे वलियुगे झलरीवत् झर्जरी' ख; 'वाद्यमात्रे वलियुगे झलरीवत् झलरी' ग घ. २१. 'केशवके' ग घ २२. 'मवेऽदु' ख. २३. 'टङ्कने केकराक्षके' घ, 'टङ्कनेकेकराक्षके' ग घ

तमस्ततिस्तिमिरं तु दष्टिरोगान्धकारयोः । तित्तिरिः पक्षिणी मुनी तुपारो हिमदेशयोः ॥ ११६१  
 शीकरे हिमभेदे च तुम्बरी धान्यकं शुनी । तूबरो इमश्रुपुरुषे प्रौढा शृङ्गानुल्लापि ॥ ११६२  
 दहरो मूषिकास्वरूपभ्रात्रोहिम्नेऽथ दन्तुरः । उन्नतदन्ते विषमे दर्दुरो भेकमेवयोः ॥ ११६३  
 वाद्यभौण्डे शैलभेदे दर्दुरं ग्रामजालके । दर्दुरोऽस्मा दर्दुरः स्यादीपद्वेभे गिरावपि ॥ ११६४  
 दण्डारो वहने मत्तवारणे शरयन्त्रके । कुम्भकारस्य चक्रे च द्वारपरं संशये युगे ॥ ११६५  
 दासेर उष्ट्रे चेटे च दुर्द्धरस्तृपभौषधौ । दुःखर्षियं धूसरस्तु रासभे स्तोत्रपाण्डुरे ॥ ११६६  
 नरेन्द्रो वार्तिके राज्ञि विषवैद्येऽथ नागरम् । शुण्ठीमुक्तकपौरेषु निर्जरस्त्वजरे सुरे ॥ ११६७  
 निर्जरा तु तालपत्र्यां गुहृक्ष्यां तत्त्वभिद्यपि । निर्नरोऽर्कोक्षे तुपाग्रौ निर्करः सारसद्वयोः ॥ ११६८  
 न्यापदातरूपविक्षे च निर्वरं तु गतत्रये । कठिने निर्भये सारे निकारस्तु पराभवे ॥ ११६९  
 धान्योत्क्षेपे 'नीवारस्तु वास्तव्येऽपि वणिज्यपि । प्रवरं संततौ गोत्रे श्रेष्ठे च प्रखरः पुनः ॥ ११७०  
 वेसरे ह्यसन्नाहे कुकुरेऽतिमृशं खरे । प्रकरः 'कीर्णं पुष्पादौ संहतौ प्रकरं पुनः ॥ ११७१  
 जोङ्गके प्रकरी लर्थप्रकृतौ चखरावनौ । प्रस्तरः प्रस्तारे म्रौञ्जि मणौ च प्रदरः शरे ॥ ११७२  
 भङ्गे रोगे प्रसरस्तु संगरे प्रणये जवे । प्रकारः सद्यशे भेदे पङ्कारो जलकुञ्जके ॥ ११७३  
 सोपाने सेवले सेतौ पदारः पादधूलिपु । पादालिन्दे पवित्रं तु मेध्ये ताम्रे कुशे जले ॥ ११७४  
 अधोपकरणे चापि पवित्रा तु नदीभिदि । प्रान्तरं कोटरेऽरण्ये दूरस्थान्यपथेऽपि च ॥ ११७५  
 पार्षरो भस्मानि यमे जराटे नीपकेसरे । क्षयरोगे भस्मसिक्तये पामरो मूर्खनीचयोः ॥ ११७६  
 पाटीरो मूलके वङ्गे तित्तौ वार्तिकेऽप्युदे । केदारो वेणुसारे च पाण्डुरो वर्णतद्वतोः ॥ ११७७  
 पाण्डुरं तु मरुक्के पिण्डारो भिक्षुके क्रुमे । महिषी पालके क्षेपे पिठरं मणि मुल्लके ॥ ११७८  
 उप्तायां च पिञ्जरस्तु 'धीतरस्तेऽश्वभिद्यपि । पिञ्जरं शातकुम्भे स्वात्पीवरः स्थूलकूर्मयोः ॥ ११७९  
 पुष्करं द्वीपतीर्थाहिखगराणीपधान्तरे । तूर्पाथ्येऽसिफले काण्डे शुण्डाभे खे जलेऽप्युजे ॥ ११८०  
 बठरो वैद्यशठयोर्वैधूरौ रम्यनम्रयोः । वनधुरस्तु तयोर्हस्ते वन्धुजीवविटङ्गयोः ॥ ११८१  
 वन्धुरा वण्यपोषायां वैर्वरा नीशृदन्तरे । वैर्वरस्तु हज्जिकायां पामरे केशचैकले ॥ ११८२  
 पुण्ये च बर्वरा शाके चर्करः पञ्चनर्मणोः । वैदरा स्यादेलापण्यां विष्णुजान्ताणीपधानपि ॥ ११८३  
 बदरी कोलिफार्थलोभैर्हुरौ वक्रनश्वरी । भ्रामरं मधुहपदोर्भास्करो वह्निसूर्ययोः ॥ ११८४  
 भार्यारुण्यस्त्रीपुत्रोत्पादके मृगशैलयोः । भृङ्गारी तु चिरिकायां भृङ्गारः कनफालुका ॥ ११८५  
 मत्सरः परसंपत्पुक्षमायां तद्वति क्रुधि । कृपणे मत्सरा तु स्वान्मक्षिका मकरो निधी ॥ ११८६  
 नम्रे राक्षसिशेपे च मन्दरो मन्पपर्वते । स्वर्गमन्दारयोर्मन्दे वहले मधुरं प्रिये ॥ ११८७  
 मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसवत्यपि । मधुरा मथुरा पुण्या यष्टीमेदामधूलिपु ॥ ११८८

१. 'तुबरी वा' ख-ग-घ. २. 'आन्तहिम्ने' ख. ३. 'भेदे' ग-घ. ४. 'भेदे' ख. ५. 'दण्डारो वाहने'  
 घ. ६. 'यन्त्रे' ख. ७. 'चेटे' ख. ८. 'क्षेपे' ग-घ. ९. 'अजुरे' ख. 'निजरे' ग-घ. १०. 'निर्हारः' ग-घ.  
 ११. 'निसारः' ग-घ. १२. 'नीवारस्तु वास्तव्ये विपणिज्यपि' ख. १३. 'कीर्णपुष्पादौ' ख-ग घ. १४.  
 'प्रावणिम' ग-घ. १५. 'भीत' ख. १६. 'शत्रौ' ख. १७. 'मूर्ख' ख. 'अमृग' ग-घ. १८. 'वन्धुरो'  
 र' ग-घ. १९. 'वन्धुरं तु' ग-घ. २०. 'वर्धरो नी' ग-घ. २१. 'वर्धरस्तु दण्डिकाया' ख. 'वर्धरा तु'  
 पञ्जिकाया' ग-घ. २२. 'वक्रले' ख. २३. 'वन्दरः' ख. २४. 'वादरं तु तयोः वले' । वादरस्तु कर्पास-  
 क्षि' ख. 'वादरं तु' ग-घ. २५. 'स्वादिशालिनायाम्' ग-घ.

मधुकुटिकायां च मिश्रेयाश्चतुष्पुण्योः । मन्दिरो मकरावासे मन्दिरं नगरे गृहे ॥ ११८९  
 मन्थरः सूचके कोशे वक्त्रे मन्दे प्रथौ मथि । मन्थरं तु कुसुम्यां स्थान्मन्दारविदशदुमे ॥ ११९०  
 पारिमन्त्रेऽर्कपणे च मसूरो मसुरोऽपि च । मसुरा च मसूरा च चत्वारः पण्ययोपिति ॥ ११९१  
 तथा ग्रीहिविशेषेऽपि मर्मरो वसनान्तरे । शुष्कपत्रध्वनौ चापि मर्मरी पीतदारुणि ॥ ११९२  
 मयूरः केकिचूडाख्यौपथेऽपामार्गेकेकिनोः । महेन्द्रो वासवे शैले भञ्जरी तिलकदुमे ॥ ११९३  
 वल्ल्यां स्थूलमुक्तायां माठरो व्यासविप्रयोः । सूर्यानुगेऽथ मार्जारः स्यात्खट्वांशविटालयोः ॥ ११९४  
 मिहिरोऽर्केऽम्बुदे बुद्धे मुद्गरः कोरकाखयोः । लोष्टादिभेदेन चापि मुहिरो मूलकामयोः ॥ ११९५  
 मुदिरः कामुके मेघे मुकुरो मकुरो यथा । कुलालदण्डे वंकुले कोरकादर्शयोऽपि ॥ ११९६  
 मुमुरो मन्मथे सूर्यतुरगे तुषपावके । रुधिरं पुच्छे रक्ते रुधिरौ धरणीसुते ॥ ११९७  
 वल्लरं कुक्षमजयोः क्षेत्रेऽनमभसि शादले । वल्लरं तु वनक्षेत्रे बाह्नोपरयोपिति ॥ ११९८  
 शुष्कमांसे कौलमांसे वरन्ना वार्तिकक्षयोः । वागरो वारके शाणे निर्नरे बाह्वे वृके ॥ ११९९  
 मुमुक्षौ पण्डिते चापि परिलक्ष्येऽपि च । वासरो रागभेदेऽङ्घ्रि वार्दरं कृमिजे जले ॥ १२००  
 काकविम्ब्यांश्चक्षेत्रे वौदक्षिणावर्तशङ्खयोः । वासुरा वासितारात्र्योर्भुवि विष्टर आसने ॥ १२०१  
 पादपे कुशमुषौ च विस्तारौ स्तम्भविस्तृती । विहुरो नागरे धीरे धृतराष्ट्रानुभेऽपि च ॥ १२०२  
 विकारो विकृतौ रोगे विहारस्तु जिनालये । लीलायां भ्रमणे स्कन्धे विदारो पुषि वारणे ॥ १२०३  
 विदारी रोगभेदे स्याच्छालपर्णाक्षुगन्धयो । विधुरं स्यात्प्रविश्रंभे विकले विधुरा पुनः ॥ १२०४  
 रसालायां विसरस्तु समूहे प्रसरेऽपि च । शवरो म्लेच्छभेदेऽप्यु हरेऽथ शम्बरं जले ॥ १२०५  
 विन्ने वौद्धप्रतभेदे शम्बरो दानवान्तरे । मत्स्येणगिरिभेदेऽपि शम्बरी पुनरीपयौ ॥ १२०६  
 शर्करा खण्डविकृतौ कर्परांश्चे रगन्तरे । उपलायां शर्करागुन्देशे च शकलेऽपि च ॥ १२०७  
 शर्वरी निशि नार्थी च शक्करी सरिदन्तरे । छन्दोजातौ मेखलायां शारीरं देहजे वृषे ॥ १२०८  
 शार्वरं धातुके ध्वान्ते शायरो रोधपापयोः । अपराधे शार्वरी तु शकशिम्ब्यथ शाक्करम् ॥ १२०९  
 छन्दोभिर्इक्ष्वाकरस्तुक्ष्णालारं पतिपञ्जरे । सोपानहस्तितलयोः शिखरं पुलनामयोः ॥ १२१०  
 पक्वदाडिमधीजाममाणिक्यशकलेऽपि च । वृक्षामे पर्वतामे च शिशिरः शीतले हिमे ॥ १२११  
 कृतुभेदे शिलिन्ध्रस्तु तरुमानप्रभेदयोः । शिलिन्ध्रं कदलीपुष्पे कवकत्रिपुटाख्ययोः ॥ १२१२  
 शिलिन्ध्री विहगी गण्डूपदीमृदथ शीकरः । वीतास्तजलेऽप्युक्ते शुपिरं बाधगतयोः ॥ १२१३  
 शुपिरोऽमौ सरन्ध्रे च शृङ्गारो र्गजमण्डने । सुरुते रसभेदे च शृङ्गारं नागसंभवे ॥ १२१४  
 चूर्णं लवङ्गपुष्पे च संस्तरः रसत्वे मखे । संगरोऽङ्घ्रिर्कृतौ बुद्धे क्रियाकारे विपापदोः ॥ १२१५  
 संगरं तु फले शैल्याः संभारः संभूतौ गणे । संस्कारः प्रतियत्नेऽर्जुभवे मानसकर्मणि ॥ १२१६  
 गुणभेदेऽथ संकारोऽवकरोऽग्निचट्टकृतौ । संकारी भुक्तकन्यायां सामुद्रं लवणान्तरे ॥ १२१७

१. 'पद्महवि' ख; 'पद्महवि' ग घ. २. 'च कुले' ग घ. ३. 'वल्लरं कु' ग-घ. ४. 'निर्नरे रविदुगः'  
 इति टीका. 'नगरे वाटवेऽप्ये' ख; 'निर्नरे बाह' ग-घ. ५. 'स्याह' ग घ. ६. 'वासरा' ग-घ. ७. 'गमभेदे'  
 ख. ८. 'चित्रौ' ख. ९. 'शिम्या च' ग-घ. १०. 'शाकरस्तु' ग-घ. ११. 'गिरिस्थामपानामु' ख.  
 १२. 'शिलीन्ध्र' ग-घ. १३. 'शिलीन्ध्र' ग-घ. १४. 'शिलीन्ध्री' ग घ. १५. 'वातास्तेऽप्युक्ते धारे'  
 ख. १६. 'राज' ग-घ. १७. इतः परम् 'संस्कारः प्रतियत्ने स्यात्त्वत्वेऽनुभवेऽपि च । सामुद्रं देहजमे  
 यमुद्रलवणेऽपि च' ख. १८. 'प्रस्तेऽप्ये' ग-घ. १९. 'वृते' ग-घ. २०. 'कन्या' ग-घ. २१. 'अ' ग-घ.



लक्षणे च शरीरस्य सावित्रस्तु महेश्वरे । सावित्री देवताभेदे सिन्दूरं नागसंभवे ॥ १२१८  
 सिन्दूरस्तु वृक्षभेदे सिन्दूरी रक्तचेलिका । रोचनीधातुकी सुन्दर्यङ्गनायां वृष्टान्तरे ॥ १२१९  
 सुनारस्तु शुनीस्तन्ये सर्पाण्डे चटकेऽपि च । सैरन्ध्री परवेश्मस्यशिल्पकृत्स्ववश्लियाम् ॥ १२२०  
 वर्णसंकरसंभूतस्त्रीमहृष्टिकयोरपि । सौवीरं काञ्जिकास्रोतोऽक्षनयोर्वैदरीफले ॥ १२२१  
 स्यादर्गलं तु कैहोले परिषेऽप्यनलोऽनिले । वसुदेवे वसौ वद्वावराः समद्विषे ॥ १२२२  
 वक्त्रे सर्जरसे चाप्यवेलेस्तु स्यादपह्वे । अवेला तु पूगचूर्णेऽचलस्तु गिरिकीलपोः ॥ १२२३  
 अचला भुव्यञ्जलिस्तु कुडवे करसंपुटे । अङ्गलिः करशाखायां कर्णिकायां गजस्य च ॥ १२२४  
 आभीलं भीषणे कूच्छेऽपीत्यलो मत्स्यदैलयोः । इल्वलास्तारकभेदेऽप्युपलो मावरानयोः ॥ १२२५  
 उपला तु शर्करागामुत्पलं कुष्ठभूरुहे । इन्दीवरे मांसशून्येऽप्युज्ज्वलस्तु विकासिनि ॥ १२२६  
 शृङ्गारे विशदे दीप्तेऽप्युत्तालस्तरिते कपौ । श्रेष्ठोत्कटकरालेपूत्फुलः स्त्रीकरणान्तरे ॥ १२२७  
 विकस्वरोत्तालपोश्च कमलं कौञ्जि भेषजे । पङ्कजे सलिले ताघ्रे कमलस्तु मृगान्तरे ॥ १२२८  
 कमला श्रीवरनाथोः कपिलो वह्निपिङ्गवोः । कुङ्कुरे मुनिभेदे च कपिला शिशिपातरी ॥ १२२९  
 पुण्डरीकफरिण्यां च रेणुकागोविशेषयोः । कपालं कुष्ठरुग्भेदे घटादिशकले गणे ॥ १२३०  
 शिरोस्थनि कन्दलं तु नैवाङ्गुरे कलध्वनौ । उपरागे मृगभेदे कैलासे कदली द्वये ॥ १२३१  
 करालो रौद्रतुङ्गोरुध्वनितैलेपु दन्तुरे । करालं तु कुँडेरे स्यात्कम्बलः कृमिसालयोः ॥ १२३२  
 नागप्रभेदे प्रागारे वैकश्ये कम्बलं जले । कङ्गोलीऽरी हर्षवीच्योः कदली हरिणान्तरे ॥ १२३३  
 रम्भायां वैजयन्त्यां च कामलः कामिरोगयोः । मरुदेशेऽवतसे च काकोलो मौकलौ विषे ॥ १२३४  
 कुलाले काहलं तु स्याद्गुरो चाप्युत्तायाचि च । शुष्के च वाद्यभेदे च काहली तैलैष्यियाम् ॥ १२३५  
 किट्टालस्तु लोहगुप्ते ताम्रस्य कलशेऽपि च । कीलालं रुधिरं नीरे कुशलं क्षेमपुण्ययोः ॥ १२३६  
 पर्याप्तौ कुशलोऽभिज्ञे कुवलं वैदरीफले । मुक्ताफलोत्पलयोश्च कुम्भिलो क्षीपचौरयोः ॥ १२३७  
 श्लोकछायादरे श्याले कुदालो भूमिदारणे । गुंगपत्रेऽथ कुटिलं भहुरे कुटिला नदी ॥ १२३८  
 कुण्डलं वलये पाशे तौडङ्के कुण्डली पुनः । कौश्वनद्रौगुदूच्यां च कुन्तलो हलकेशयोः ॥ १२३९  
 कुन्तलाः सृजनपदे कुकूलं तु तुपानले । शङ्कुसंयुक्तगते च कुलालो गृकपक्षिणि ॥ १२४०  
 कुङ्कुभे कुम्भकारे च कुचेलः स्यात्कुवाससि । कुचेलो चिं बद्धकर्ण्यो केवलं खेककृतलयोः ॥ १२४१  
 निर्णति कुहने ज्ञाने केवली मन्थभिषयि । कोमलं मृदुले तोये कोहलो मुनिमद्ययोः ॥ १२४२  
 ग्रन्थिलो ग्रन्थिसहिते विकङ्कतकरीरयोः । गरलं पन्नगविषे वृणपूलकपानयोः ॥ १२४३  
 गन्धोली वरटार्शव्योर्भिद्रापामथ गोकिलः । मुसले लाङ्गले चापि गोपालो गोपेभूपयोः ॥ १२४४

१. 'रोचना' ग-घ. २. 'महलक' ख; 'महलीक' ग. ३. 'वर्बरी' ख. ४. 'दण्डोमि' ख. ५. 'या' ग-घ.  
 ६. इतः परम् 'अमला कमलायां स्यादमलं विशदेऽग्रके' ख. ७. 'व्योञ्जि' ख. ८. 'कुङ्कुरे' ख; 'कुङ्कुरे'  
 ग-घ. ९. 'नवाङ्गुरे कल' ख; 'नवाङ्गुरे क' ग-घ. १०. 'कपाले कदली' ख. ११. 'वण' ख; 'पूण' ग-घ.  
 १२. 'कुशले' ग-घ. १३. 'म्यो खले' ग-घ. १४. 'असंयुक्तवा' ख. १५. 'वरुण' ख. १६. 'तोये' ग-घ.  
 १७. 'विषे' ग-घ. १८. 'कदलीफले' ग-घ. १९. 'चौरशालयोः' ग-घ. २०. 'युगपत्रे' ग-घ. २१. 'ताडङ्के'  
 ख-ग-घ. २२. 'काञ्चनाद्री' ख. २३. 'कुङ्कुभे' ग-घ. २४. 'स्यात्' ख; 'त्वविकर्ण्यो च' ग-घ. २५.  
 'निष्पाते' ख. २६. 'शच्यो' ख; 'शुण्डयो' ग-घ. २७. 'वृणमोपयोः' ख.

स्याद्गौरिलस्तु सिद्धार्थं लोहचूर्णेऽथ चन्द्रिलः । नापिते वास्तुके रुद्रे चञ्चलोऽनिलकामिनोः ॥ १२४५  
 चञ्चला तु तडिलक्ष्म्योश्चपलश्रोरके धैले । क्षणिके चिकुरे शीघ्रे पारस्ते प्रस्तरान्तरे ॥ १२४६  
 मीने च चंपला तु स्यात्पिप्पल्यां विद्युति त्रियाम् । पुंश्चल्यामप्य चैत्वालो यज्जकुण्डकगर्भयोः ॥ १२४७  
 चूडालश्चूडया युक्ते चूडालापि च चक्रला । छगलश्छागे छगली घृददोरकभेषजे ॥ १२४८  
 छगलं तु नीलवस्त्रे जगलो मदनद्रुमे । मेदके कितवे पिष्टमघेऽथ जटिली जटी ॥ १२४९  
 जटिला तु मांसिकायां जम्बूलः क्रकचच्छदे । जम्बूद्रुमेऽथ जम्बूलं कर्दमे शैवलेऽपि च ॥ १२५०  
 जङ्गलो निर्जले देशे पिशितेऽप्यथ जम्बूलः । जम्बीरे देवताभेदे जाङ्गलः स्यात्कपिल्लले ॥ १२५१  
 जाङ्गली तु शूकशिम्यां जाङ्गलं जलिलीफले । जाङ्गली विषविद्यायां तरलो भास्वरे धैले ॥ १२५२  
 हारमध्यगणौ पिङ्गे तरला मधुमयिका । तमालो वरुणे पुण्ड्रेऽसौ तापिच्छेऽथ तण्डुलः ॥ १२५३  
 विडङ्गे धान्यसारे च ताम्बूलं क्रमुकी फले । ताम्बूली नागपक्ष्यां स्यात्तुमुलं रणसंकुले ॥ १२५४  
 तुमुलो विपीतकद्रौ तैतिलं कर्णान्तरे । तैतिलो गण्डकपशौ दुकूलं सूक्ष्मवासासि ॥ १२५५  
 क्षौमवस्त्रेऽथ धवलो महोक्षे सुन्दरे सिते । धवली गौर्नकुलस्तु पाण्डवप्राणिभेदयोः ॥ १२५६  
 नकुली कुफुटीमांस्यार्नाभीलं हूत्तमन्त्रियोः । वंक्षणे नाभिर्गोर्भाण्डे नाकुली च व्यतरक्षयोः ॥ १२५७  
 कुफुटीकन्दे निचूलस्त्रिजलद्रौ निचोलके । निस्तलं तु धैले घृत्ते निर्मलं विमलेऽध्रके ॥ १२५८  
 निर्माल्ये च निष्कलस्तु नद्यधोऽथ कलोष्णिते । नेपाली मनःशिला स्यात्सुवह्वा नवमाल्यपि ॥ १२५९  
 प्रवालो विद्रुमे धीणादण्डेऽभिनवपल्लवे । प्रतलः पातालभेदे तताङ्गुलिकरेऽपि च ॥ १२६०  
 पटलं तिलके नेत्ररोगे छदिपिस्तचये । पिटंके परिवारे च पञ्चाला गीष्टान्तरे ॥ १२६१  
 पञ्चाली मुनिकाणीलोः पल्लं पङ्कमांसयोः । तिलचूर्णे पल्लस्तु राक्षसे पाँवल्लोऽनले ॥ १२६२  
 जैनिले राधनद्रव्ये पाकलो द्विरदण्वरे । पाकलं कुष्ठमैष्ये पातालं बडधानले ॥ १२६३  
 रसातले पाटलं तु कुँडुमधेतक्तयोः । पाटलः स्यादाशुग्रीहो पाटला पाटलीद्रुमे ॥ १२६४  
 पांशुलो हरषद्वाङ्गे पुंश्चले पांसुला भुवि । पाँतली मृत्तिकापत्रे नारीनागुरथोरपि ॥ १२६५  
 पिप्पलं सलिले वल्लच्छेदभेदेऽथ पिप्पलः । निरंशुले वृक्षपक्षिभेदयोः पिप्पली केणा ॥ १२६६  
 पिङ्गलः कपिले यक्षौ रुद्रेऽर्कैरिपाश्वके । कपौ मुनी निधिभेदे पिङ्गला कुमुदत्रियाम् ॥ १२६७  
 कैरायिकायां वैद्यपायां नाडीभेदेऽथ पित्तलम् । पित्तवल्लारकूटे च पित्तला तोयपिप्पली ॥ १२६८  
 विचुलो निनुले तोषकापसे हौंशुकद्रुमे । विज्जलं स्यात्कुलपत्रे इरिद्राभेऽथ पिच्छिलः ॥ १२६९

१. 'गौरिलस्तु' ख. २. 'चन्दवि चन्द्रिलः' इति टीका. 'चण्डिलः' ख-ग-घ. ३. 'अचले' ग-घ. ४. 'चञ्चला' ख-ग-घ. ५. 'चाण्डालः' ख; 'चत्वालः' ग-घ. ६. 'पुण्डल' ग-घ. ७. 'चूडाल्यपि' ग-घ. ८. 'चक्रला' ख. ९. 'दायक' ख. १०. 'निर्जले देशे' ख; 'निर्जने देशे' ग-घ. ११. 'जाङ्गली तताभेदः' इत्यने-  
 वार्थकस्याकरकौमुदी; 'जलिलीफले' ख; 'जलिलीफले' ग-घ. १२. 'अचले' ग-घ. १३. 'मधुमयिका' ग-घ. १४. 'गाम्भीर्ये' ग-घ. १५. 'इच्छलद्रौ जलवेतसविशेषे' इत्यनेकार्थकस्याकरकौमुदी. १६. 'वाल्लूते' ख; 'तले घृत्ते' ग-घ. १७. 'गुहवा' ख; 'गुहावा' ग-घ. १८. इत्. पूर्वम् 'पटोलस्तु समाल्यातः पल्लवप्रविशेषयोः' ख. १९.  
 'पिटंके' ख. २०. 'पाचयतीति पाचलः' इति टीका. 'पाकलः' ग. २१. 'अनिले' ग-घ. २२. 'अचले' ग-घ.  
 २३. 'कुँडुमधेत' ग-घ. २४. 'पातयति पातली' इति टीका. 'पाटली' ख; 'पातिली' ग-घ. २५. 'कटा' ग-घ. २६. 'पाश्विक' ख; 'परिपाश्विके' ग-घ. २७. 'करायिका पक्षिभेदः' इति टीका. 'कौंकाया' ग-घ.  
 २८. 'कामुल' ख.

विंजले पिच्छला पोतकिकायां सरिदन्तरे । शास्मलौ शिशिपायां च पिण्डलो गणनापटौ ॥ १२७०  
 स्पूलजह्ने पुष्कलस्तु पूर्णे श्रेष्ठेऽथ पुद्गलः । काये रूपादिमहून्वे सुन्दराकार आत्मनि ॥ १२७१  
 पेशलः कुशले रम्ये केनिलोऽरिष्टपादपे । केनिलं मदनफले वदरे केनवल्पि ॥ १२७२  
 बहुलं भूरिषिपतोर्बहुलः पावके शिंतौ । कृष्णपक्षे बहुला तु सुरभ्यां नीलकैलयोः ॥ १२७३  
 बहुला सुकृत्तिकासु विडालो वृषदंशके । पक्षिभेदेऽक्षिगोले च मण्डलो विम्वदेशयोः ॥ १२७४  
 भुजङ्गभेदे परिधौ शुनि द्वादशराजके । संघाते कुष्ठभेदे च मञ्जुलं च जलाशले ॥ १२७५  
 रम्ये कुञ्जे मञ्जुलस्तु दात्यूहे मञ्जुलं पुनः । कल्याणे मञ्जुलो भीमे मङ्गला श्वेतदूर्धिका ॥ १२७६  
 महिला नीयां गुन्नायां मातुलो मदनद्रुमे । धत्तूरेऽहित्रीहिभिदोः पितुः श्यालेऽथ माचलः ॥ १२७७  
 वन्दिचौरे रुजिप्राहे मुसलं स्यादयोप्रके । मुसली तालमूल्याखुर्कणिकाग्रहगोपिका ॥ १२७८  
 मेखलाद्रिनिमित्तये स्याद्रशनाखड्गवन्धयोः । रसाल इक्षौ नूते च रसालं बोलसिंहयोः ॥ १२७९  
 रसाला दूर्वाविदार्योर्जिह्वाभामितयोरपि । रामिलो रमणे कामे लाङ्गलं शिशुपुच्छयोः ॥ १२८०  
 लाङ्गलं तालहलयोः पुष्पभिष्टुहदाकणोः । लाङ्गली जलपिप्पल्यां लोहलोऽस्फुटयादिनि ॥ १२८१  
 शृङ्गला भाये वञ्जुलस्त्रशोके तिनिशद्रुमे । वानीरे चाप 'बंवालः' शूरपुञ्जौखनित्रयोः ॥ १२८२  
 वातुलो वातले वातसमूहे मारुतासंहे । वामिलो दाम्भिके वामे विपुलः द्वैधगाधयोः ॥ १२८३  
 विपुलार्योभिदि क्षोण्यां विमलोऽहंति निर्मले । मृषलस्तुरगे शूद्रे शकलं रागवस्तुनि ॥ १२८४  
 वल्कले खचि खण्डे च शम्बलं मत्सरे तटे । पापये च श्यालुस्तु निद्रालौ बाहसे शुनि ॥ १२८५  
 श्यामलः पिप्पले श्यामे शार्दूलौ राक्षसान्तरे । व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे मूर्त्तरस्थितः ॥ १२८६  
 शास्मलिः पादपे द्वीपे शीतलः शिशिरेऽहंति । श्रीखण्डे पुष्पकांक्षीसासनपण्योः शिलोऽरवे ॥ १२८७  
 शृगाली दानवे केरो शृगाली स्यादुपग्रहे । शृङ्गलं पुंस्कटीकाश्यां लोहरज्जौ च वन्धने ॥ १२८८  
 शौष्कलः शुष्कमांसस्य पणिके पिशिताशिनि । पण्डाली सरसीतैलमानयोः कामुकखिपाम् ॥ १२८९  
 सङ्कुलोऽस्पष्टवचने व्याप्ते च सरलसृष्टौ । उदारे पूतिकाष्ठे च सप्तला नवमालिका ॥ १२९०  
 सैतला पाटला गुत्तासन्धिनीकः सुरङ्गयोः । नयां सिध्मलः किलासी सिध्मला मत्स्यचूर्णके ॥ १२९१  
 सुतलोऽहंलिकावन्धे पेंतालभुवनान्तरे । सुबेलः प्रणते ज्ञान्ते गिरिभेदेऽथ हेमलः ॥ १२९२  
 कलादे सरटे प्राचभिद्यभावः पुनर्मृतौ । असत्तापामथाक्षीवं वशिरे मदवर्जिते ॥ १२९३  
 आहवः सेंमरे यजेऽप्याश्रवो वचनस्थिते । प्रतिज्ञायां च द्वेष्टे च स्यादार्तयमृत्तूरे ॥ १२९४  
 नारीरजसि पुष्पे चोद्धवः केशवमातुले । उत्सवे कतुवह्नौ चोत्सवोऽभये महेऽपि च ॥ १२९५  
 इच्छापसर उत्सेके कारवी कृष्णजीरके । दीप्ये मधुरालवपत्रयोः कितवः कनकाहये ॥ १२९६

१. 'विज्जुले' ख. २. 'पदे' ख. ३. 'पूर्णश्रेष्ठे' ग-घ. ४. 'सिलौ' ग-घ. ५. इतः परम् 'वारला वरला चापि गन्धोलीहंयपोषितोः । शार्दूलं दुर्दिने मस्यां मण्डलं देवीविम्वयोः ॥' ग-घ. ६. 'जलाखलं सेवालं' इति टीका. 'च जलान्तरे' ख. 'सुन्दरेऽपि च' ग-घ. ७. 'अङ्गनायाम्' ख. ८. 'शाले' ख. ९. 'अयोत्रमायुधविधोपः' इति टीका. 'अयोप्रदे' ख. १०. 'मूर्त्तिवाजिह्वोरपि' ग-घ. ११. 'तिनिष्ठे द्विमे' ख. १२. 'वंधयोरालमन बंधे-रत्यते वा बंवालः' इति टीका. 'वण्डालः' ग-घ. १३. 'सुरणे' ख. १४. 'हते' ग-घ. १५. 'टृणुगाधयोः' ख. १६. 'वृत्तमः' ख. १७. 'काशीशतलपण्योः' ग-घ. १८. 'चलीका' ख. १९. 'वारला' ख. २०. 'दूतिकावन्धे' ख. २१. 'पातालं भुवनान्तरे' ख. २२. 'संगरे' ख.

मत्ते च यवने चापि केशवः केशसंयुते । पुंनाने वासुदेवे च कर्तव्यं द्यूतदम्भयोः ॥ १२९७  
 कैतवः कितवे शत्रौ कैरवं शैतपङ्कजे । कैरवी तु चन्द्रिकायां गन्धर्वस्तु नभश्चरे ॥ १२९८  
 पुंस्कोकिले गायने च मृगभेदे तुरङ्गमे । अन्तरामवदेहे च गालवो मुनिलोमयोः ॥ १२९९  
 गाण्डीवगाण्डिका चापमाने पार्थिवनुष्पति । ताण्डवं नृपभिन्नाद्वभेदयोस्त्रिदिवं हुंते ॥ १३००  
 स्वर्गे च त्रिदिवा नद्यां द्विजिह्वः खलसर्पयोः । निहवः स्याद्विश्वसेऽपलायेनिकृतावपि ॥ १३०१  
 निष्पावः पेंवने शूर्पवने निर्भिरूपके । वहे कटङ्गे शिम्ब्यां प्रभवो जन्मकारणे ॥ १३०२  
 आघोपलङ्घये स्थानेऽपांमूले मुनिमिषपि । प्रसवः पुण्यफलयोरपले गर्भमोचने ॥ १३०३  
 उतादे च प्रसेचस्तु वीणाङ्गस्यूतयोर्दत्तौ । प्रभावलेजसि शक्तौ पल्लवः किंसले चले ॥ १३०४  
 धिटेये विसरेऽस्तत्तारगे शृङ्गारपिङ्गयोः । पञ्चत्वं भावे यथानां प्राणानामत्ययेऽपि च ॥ १३०५  
 पार्थिवो नृपतौ भूमिविकारे पार्थिवी मुंका । पुंगवो गवि भैरव्ये प्रधाने चोत्तरिषतः ॥ १३०६  
 कैरवो राक्षसे कैरो वान्धवो वन्धुमित्रयोः । भार्गवः परशुरामे सुभन्वनि मतङ्गजे ॥ १३०७  
 दैर्घ्यगुरौ भार्गवी तु कृष्णदूर्वोमयोः श्रियाम् । भैरवो भीषणे रुद्रे रागभेदेऽथ माधवः ॥ १३०८  
 विष्णो वसन्ते वैशाखे माधवी मधुशर्करा । वासन्ती कुट्टिनी हला राघवोऽम्बिसप्तान्तरे ॥ १३०९  
 रघुर्जेऽप्यथ राजीवो मीनसारङ्गभेदयोः । राजीवमञ्जे रौरवो भीषणे नरकान्तरे ॥ १३१०  
 पल्लवः स्यात्सूतकारे गोदीर्घपरि वृकोदरे । यडवाश्रयां खीभेदे कुम्भदास्यां द्विगत्रियाम् ॥ १३११  
 पाडवं करणे खीणां यडयोवे रतातले । पाडवो विप्र भौरवे च सिद्धवो धीः पलायनम् ॥ १३१२  
 विभावः स्योर्धिरिचये हलादीनां च कारणे । विभवो घननिष्ठयोः शात्रवं शत्रुसंघये ॥ १३१३  
 शत्रुले शात्रवः शैश्वो 'संभवः' कारणे जनौ । अभ्येसयापारागिरित्तले मिनेऽपि च ॥ १३१४  
 सच्चिवः सैहायेऽमाले सुपवी कृष्णजीरके । जीरके कारयेहे च मेन्धवः सिन्धुदेशमे ॥ १३१५  
 सिन्धूत्थे स्यादादर्शस्तु टीकायां प्रतिपुलके । दर्पणे बाणधोड्डीशश्चण्डोश्च शास्त्रमिषपि ॥ १३१६  
 उपांशुर्भेदभेदे सादुपांशु त्रिजनेऽप्ययम् । कर्कशो निर्दये क्रूरे फेम्बित्पककृपाणयोः ॥ १३१७  
 रक्षो साहसिके कासमर्दके परुषे ददे । कपिशो सिल्हकश्योवो कपिशा मोधवी स्ररा ॥ १३१८  
 कीनाशः क्षुद्रर्षमयोः कर्पकोपांशुवातिनोः । कुलिशो मलयमित्पञ्चोर्गिरीशो याम्यतो हरे ॥ १३१९  
 अत्रिराजेऽथ तुल्लिशः शशाङ्गे शशिचोपरे । निर्विशो निर्युगे खगे निर्देशः कथनाजयोः ॥ १३२०

१. 'कोटवी चण्डिका मता । यलदीना च वनिता' इति रा-मुस्तरेऽधिकः पाठः. २. 'सितपङ्कजे' ख-ग-घ.  
 ३. 'गाण्डीव' ख. ४. 'ते' इति टीका. 'शुसे' ग. ५. 'पावने सर्वे पवने' ख. ६. 'यतो भाग्यभेदः कटङ्गरो  
 शुभं शिम्बी वीजगोशी' इति टीका. 'योदे कटङ्गके शिप्यां' ग-घ. ७. 'आया प्रपन्ना उपनधि दत्तं न गन्नादीनां  
 पदस्य आन वय' इति टीका. 'आघोपलङ्घनसप्ताने' ग. ८. 'आघोपलङ्घनमुत्पाने' ग-घ. ९. 'द्विगत्राश्रममयी' इति  
 टीका. 'हत्ती' ख. १०. 'किञ्चले वहे' ग-घ. ११. 'विश्वयोः' ख. १२. 'वृत्रा वंशरोचना' इति टीका. 'पुंगव'  
 ग. १३. 'कुमा' ग-घ. १४. 'चोत्तरः स्थितः' ग-घ. १५. 'देलाचार्ये' ग. १६. 'मपुत्रे' ग-घ. १७. 'मनो' ग-घ.  
 १८. 'परिमये रसादीनां च' ख. १९. 'संभवे' ख. २०. 'शास्त्रे' ग-घ. २१. 'पाडवो रागमानयोः । संभवो  
 जनने हत्ती मेल्हे चापजन्मनि' ग. २२. 'समये' ख. २३. 'युक्ते' ग. २४. 'कारयेहे च जीरे च सुमीनो  
 पानराशिः । चारवीये सैन्यवत् सिन्धुदेशोन्ने हरे ॥ मलयमित्पञ्चोर्गिरीशो याम्यतो हरे' २५. 'अत्रिराज'  
 ग-ग-घ. २६. 'ययौ' ग-घ. २७. 'मापुतो' ग-घ. २८. 'अवतोः' ग. २९. इतः परम् 'दुःस्वस्वोप सारसो  
 कटङ्गायां यवाक्रे' ख.

निर्वेशः स्यादुपभोगे मूर्च्छने वेतनेऽपि च । निवेशः सैन्यविन्यासे न्यासे द्रव्यविवाहयोः ॥ १३२१  
 निदेशः स्यादुपकण्ठे शासने परिमाणे । नीकाशो निश्चये तुल्ये प्रकाशः स्फुटहासयोः ॥ १३२२  
 उद्योतेऽतिप्रसिद्धे च प्रदेशो देशमात्रके । भित्ती मानविशेषे च पलाशः किञ्चुकेऽस्ये ॥ १३२३  
 हरिते पलाशं पत्रे पिङ्गाशं जालकाश्वने । पिङ्गाशी मत्स्यपक्षीशौ पिङ्गाशी स्यात्तु नीलिका १३२४  
 वालिशस्तु शिशौ मूले भूकेशः शैवले वेटे । लोमशो लोमयुक्तेऽवौ लोमशा शाकिनीभिदि ॥ १३२५  
 महामेदाकाकजह्वाशृगालीजटिलासु च । कासीसेऽतिवलाशकश्चिन्मयीकटिकासु च ॥ १३२६  
 विवशः स्यादवश्यात्मानिष्टदुष्टमतिश्च यः । विकाशो रहसि व्यक्ते विपाशः पाशवर्जिते ॥ १३२७  
 बिपाशा तु सतिरेदे सदेशोऽन्तिकदेशयोः । सदृशं तूचिते तुल्ये संकाशः सदृशेऽन्तिके ॥ १३२८  
 संवैशः शपने पीठे सुखाशस्तु प्रवेतसि । शुभाशे राजतिनिशे हताशो निष्कृपे खले ॥ १३२९  
 अध्यक्षोऽधिकृते लक्षेऽभीषुः प्रमहरोचिषोः । आरक्षो रक्षके हस्तिकुम्भाभश्चापि पले ॥ १३३०  
 सुन्दराकाररूपादौ संभोगे लोभलेखयोः । आकर्षः पाशके धन्वाभ्यासाङ्गे घृतइन्द्रिये ॥ १३३१  
 आकृष्टौ शारिकलकेऽप्युष्णीषं लक्षणान्तरे । शिरोवेदि किराटे च कलुषं साविलाहसोः ॥ १३३२  
 कल्मापो राक्षसे कृष्णे शयलेऽप्यथ किल्विषम् । पापे रोगेऽपराधे च कुल्मापं स्यात्तु काञ्जिके १३३३  
 कुल्मापोऽर्धस्त्रिषण्ण्ये गवाक्षो जालके कपौ । गयाक्षौ बिन्द्वारुण्यां गण्डूषो मुखपूरणे ॥ १३३४  
 गजास्ये च कराङ्गुल्यां प्रसृत्यां प्रमितेऽपि च । गोरक्षौ गोपनारङ्गौ जिगीषा तु जपस्पृहा ॥ १३३५  
 व्यवसाये प्रकर्षश्च तरीषः शोभनाकृतौ । भेलेऽधौ व्यवसाये च साविपोऽधिपसुवर्णयोः ॥ १३३६  
 स्वर्गं च नहुषो राजविशेषे नौगमिष्यपि । निकपः शाणफलके निकपा पातुमातेरि ॥ १३३७  
 निसेपनिमिषौ नेत्रमालगे कालभिषायि । प्रत्यूपः स्याद्वसौ प्रातः प्रदोषः कालदोषयोः ॥ १३३८  
 परुषं कैशुरे रक्षे स्यान्निपुणवचस्यपि । पियूपममृते नव्यसूतधेनोः पयस्यपि ॥ १३३९  
 पुरुषस्यैवमिनि गरे पुत्रागे चाथ पौरुषम् । ऊर्ध्वविक्षृतसदोःपाणिपुरुषोन्मानतेजसोः ॥ १३४०  
 पुंसः कर्मणि भावे च महिषी नृपयोपिति । सैरिभ्यामीपथीभेदे मारिपस्त्वार्थशाकयोः ॥ १३४१  
 मारिपा दक्षजननी मृगाक्षी मृगलोचना । त्रियामेन्द्रवारुणी च रक्षाक्षो रक्षालोचने ॥ १३४२  
 चक्रोरे महिषे क्रूरे पारावतेऽथ रोहिषः । मृगकृत्तृणमत्स्येषु विश्लेषस्तु विषोजने ॥ १३४३  
 विधुरे रौधे, शुश्रूषोपासनाश्रवणेच्छयोः । शैलूपः स्यान्नटे विल्वे संहर्षः पवने मुदि ॥ १३४४  
 सदायां च समीक्षा तु ग्रन्थभेदे समीक्षणे । अलसः स्याद्दुमे भेदे पादरोगे क्रियाजङ्घे ॥ १३४५  
 अलसा तु हंसपादां मृगौगोदगोरुसः । विहङ्गैस्त्रिहशरभा आश्वासः स्यात्तु निर्धृतौ ॥ १३४६  
 आख्यायिकापरिच्छेदेऽपीर्ष्यासो धन्वधन्विनोः । उच्छ्वासः प्राणनेत्रासे गंधधन्वान्तरेऽपि च १३४७  
 उत्तंसः शोषरे कर्णपूरे चापि वतंसवत् । उदधिर्लुह्येऽग्नौ च कनीयाननुजेऽस्यके ॥ १३४८

१. 'द्रक्षो नगरम्' इति टीका. 'धिरिरोद्वाहयोः' ग-घ. २. 'किञ्चुकः शली' ख. ३. 'हरिद्रव्यौ राघवश्च पलाशौ छन्दे स्मृतम् । पक्षीशो गण्डे विष्णौ' ख. ४. 'नालिका' ग-घ. ५. इतः परम् 'भूकेशी कवजेयु स्याल्लोमशो लोमयुते । मुनिभेदे च मेपे च' ख. ६. 'कासीय घातुभेदः' इति टीका. 'काशीशे' ख-ग-घ. ७. 'अरिष्ट' ग-घ. ८. इतः परम् 'नष्टपात्रे हुताशस्तु पावके हुतभोगिनि' इति रज-पुस्तकेऽधिकः पाठः. ९. 'सचये' ग-घ. १०. 'स्यादुत्प्रेक्षा व्यवधानके । कल्याणकरणे चापि' ख. ११. 'पवके चणकेऽपि च' ख. १२. 'राग' ख. १३. 'कठिने' ख. १४. 'स्वात्मनि' ग-घ. १५. 'गौरिभ्या' ग-घ. १६. 'विशेषस्तु व्यक्तव्ययेऽपि च । आ-धिव्ये चाथ' ख. १७. 'विहस' ख. १८. 'पीछासो' ग-घ. १९. 'पशान्त' ग-घ. २०. 'वहो' ख.

अतिपूनि कीकसस्तु कृमौ कीकसमस्थनि । तामसः सर्पखलयोस्तामसी स्यान्निशोमयोः ॥ १३४९  
 निशोता जाह्नवीसिन्धुभिदोरथ दिवीकसौ । चातकश्चिदशश्चापि दीर्घायुर्जवके द्विके ॥ १३५०  
 मार्कण्डे शालमलितरौ नभसस्तु नदीपतौ । गगने ऋतुभेदे च पनसः कषिणभिदोः ॥ १३५१  
 कण्टके कण्टकिकले प्रचेता वरुणे मुनौ । ह्येष्टे पायसः श्रीवासे पायसं परमात्रके ॥ १३५२  
 वीभत्सो विकृते ऋरे रसे पायं घृणात्मनि । बुद्धसी कालिकानील्योर्वृक्षसः श्रपचेऽधमे ॥ १३५३  
 मानसं स्यात्तसरसो रभसो वेद्यहर्षयोः । राक्षसी कौण्ठी दंष्ट्रा रोद इव तु रोदसी ॥ १३५४  
 दिशि भुव्युभयोश्चापि लालसो लोलयाच्ययोः । तृष्णातिरेक औत्सुक्ये वरीयाश्चेष्टयोगयोः १३५५  
 अतिपूज्यतिगिरेस्तौ चायसस्तुगुरौ द्विके । श्रीवासे चायसी काकोदुम्बरी कायमाच्यनि ॥ १३५६  
 बाहसोऽजगरे वारिनिर्वाणे सुनिपण्णयोः । विलासो हावे लीलायां विहायो व्योमपक्षिणोः १३५७  
 श्रीवासः स्याद्रुक्धूमे कमले मधुसूदने । श्रेयसी गजपिण्डस्यामभयाराधयोरपि ॥ १३५८  
 समासः समर्थनाया स्यात्तंसंक्षेपरूपययोः । सप्ताब्धिः ऋत्वेनेऽमौ साधीयानतिशोभने ॥ १३५९  
 अतिपाठे साहसं तु दमे दुष्करकर्मणि । अविमृश्यकृतौ धाष्ट्ये सारसं सरसीरुहे ॥ १३६०  
 सारसः पुष्कराख्येन्द्रोः सुमनाः प्राज्ञदैवयोः । जाला पुष्पे सुमेधास्तु ज्योतिष्मला विदुष्यपि १३६१  
 सुरसः स्वादी पर्णासेऽप्यत्पूहश्चित्रमेखले । अत्यूहा तु नीलिकायामाग्रहोऽमुग्रहे महे ॥ १३६२  
 आसङ्गाक्रमणयोश्चाप्यारोहो दीर्घ उच्छ्रये । आरोहणे गजारोहे स्त्रीकृत्यां मानभिरपि ॥ १३६३  
 कलहो भण्डने छद्मकोशे सैमरीर्दयोः । कटाहः स्यात्कूर्मपृष्ठे कर्परे महिषीशिशौ ॥ १३६४  
 तैलादिपाकपात्रे च दात्यूहः कालकण्टके । चातकेऽपि नद्याहस्ताद्यतिषौ नद्यवातरे ॥ १३६५  
 निर्यूहो द्वारि निर्यासे शेखरे नागदन्तके । निरूहो निश्चिते तर्के वस्तिभेदेऽप्य निग्रहः ॥ १३६६  
 बन्धके भर्त्सने सीम्नि प्रग्रहः किरणे भुजे । तुलासूत्रेऽश्वादिरश्मौ सुवर्णहलिपादये ॥ १३६७  
 बन्धने बन्धां प्रवाहो व्यवहाराम्बुवेगयोः । प्रग्रहो वायुभेदे स्याद्वायुमात्रे बहिर्गती ॥ १३६८  
 प्रमाहः स्यात्तुलासूत्रे वृषादीनां च बन्धने । पटहो वाय आरम्भे वरारोहो नैगके किरी ॥ १३६९  
 मेघे मुस्तं गिरौ विष्णौ वाराही शृष्टिभेदके । मातृपि विदेहस्तु निर्देहे मैथिलेऽपि च ॥ १३७०  
 विग्रहो युधि विस्तारे प्रविभागशरीरयोः । संग्रहो बृहदुदारे प्राहसंक्षेपयोरपि ॥ १३७१  
 सुवहस्तु सम्पद्गहे सुवहा संहतीहुमे । राक्षारोफालिनागोर्वापैवेलारणिकास्तु च ॥ १३७२

इलाचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे त्रिसरकाण्डस्तोत्रायः ।

१. 'कीकसकारिणि' घ-पुस्तक एव पाठ उपलब्धते. २. 'तामसे स्यात्' ग. ३. 'मार्कण्डेये' ग घ. ४. 'द्वेष्टे पायसः पायस श्रीवासपरमात्रयोः' ग-घ पुस्तक एतादृश पाठ उपलब्ध. ५. 'विवासे' ग. ६. 'कावमाजी औपधीभेदे' इति टीका. 'काकमाजी' ख-ग घ. ७. 'दुष्टन' ग घ. ८. 'द्वेष्टे' ग घ. ९. 'पक्षिणीवाचो.' ग घ. १०. 'स्यात्सुमधुरे सुरसा लीपणीभिदि । अत्यूहस्त मयूरे स्वाद्यत्पूहा निष्क्रिययो ॥ आमहोऽनुग्रहाद्यतिप्र-  
 देव्याक्रमणेऽपि च । आरोहो दीर्घ उच्छ्रये लीकृत्या मानभिरपि ॥ आरोहणे गजारोहेऽप्युत्साहः एव उच्यते ।'  
 ग-पुस्तकस्योऽयं पाठ. ११. 'युद्धवरायोः' ख. १२. 'रादो देशविशेषः' इत्यनेनार्थकैरसाक्षरीपुरी. १३. 'नि-  
 र्यूहो द्वारि' ग-घ. १४. 'इतामाल' इति टीका. 'मुग्रहे ररिपादये' ग. १५. 'शृणोतीति वराहः इति  
 टीका. 'वाराह' ग-घ. १६. 'नागके रूपवर्गदे' इति टीका. 'नागके' ग घ. १७. इत्युपर्यु 'निदेही विष्णु'  
 वीवारोचनास्तु यतिनिजयाम्' क-ख. १८. 'सहतीहुमे' ग-घ. १९. 'पदोली' ख.

चतुःस्तरकाण्डः ।

अङ्गारक उल्मुकांशे महीपुत्रे कुरण्टके । अङ्गारिका विश्वकाण्डे किंशुकस्य च कोरके ॥ १३७३  
 अलिपकः पिपे भृङ्गेऽलैमकः पद्मकेसरे । मधुके कोकिले भेकेऽश्मन्तकं मालुकाछदे ॥ १३७४  
 चुह्यां चाक्षेपको व्याधिनिन्दके वातरुज्यपि । आकल्पकस्तमोमोहमन्यावृत्तकलिकामुद्रोः ॥ १३७५  
 आखनिकस्त्राखुरि व किराबुन्दरचौरयोः । उत्कलिका तु हेल्यायां तरङ्गोलकण्ठयोरपि ॥ १३७६  
 एडमूकोऽनेडमूक ईवावाक्श्रुतिके शडे । कटिल्लकस्तु वर्षाभ्वां पर्णासे कारवेहके ॥ १३७७  
 ककोटकोऽहौ विल्वे च कनीनिकाक्षितारके । स्यात्कनिष्ठाङ्गुलिरपि काकरूको दिगम्बरे ॥ १३७८  
 उल्लुके खोजिते दम्भे भीरुके निर्धनेऽपि च । कुठवकः शोणाम्लानेऽरुणा पीता च क्षिण्टिका ॥ १३७९  
 कृकवाकुलाग्रचूडे मयूरकृकलासयोः । कोशातकः कैवे कोशातकी ज्योत्स्नापटोलिका ॥ १३८०  
 घोषकेऽथ कौलेयकः सारमेयकुलीनयोः । कौकुटीको दाम्भिके स्याददुरेदितलोचने ॥ १३८१  
 गुणनिका तु शून्याङ्के नर्तने पाठनिश्चये । गोमेदकं पीतवस्त्रे काकोले पत्रकेऽपि च ॥ १३८२  
 गोकण्टको गोक्षुरके गोखुरैः स्पुटोक्ते । गोकुणिकः फेकरे स्यात्पङ्कस्यगव्यपेक्षके ॥ १३८३  
 घर्धरिका भृष्टधान्ये किङ्कण्यां स्त्रिदन्तरे । वादित्रस्य च दण्डेऽपि चण्डालिकौपीमिदि ॥ १३८४  
 किन्दरायामुमायां च अर्जरीकं अरसरे । बहुच्छिद्रेऽथ जीवातुकः स्यात्त्रजनीकरे ॥ १३८५  
 कृशात्यम्भजेपेजु तर्तरीकं बहित्रके । पारगे त्रिवर्णकस्तु गोक्षुरेऽथ त्रिवर्णकम् ॥ १३८६  
 त्र्युपणं त्रिकला त्रिकशाकस्तु पेषितुन्दरे । वरुणे खदिरं दन्दशूकस्तु फणिरक्षतोः ॥ १३८७  
 दलाठकोऽरण्यतिले गैरिके नागकेसरे । कुन्दे महत्तरे फेने करिकर्णक्षिरीपयोः ॥ १३८८  
 वाल्यायां खातके प्रश्नां<sup>१</sup> नियामको नियन्तरि । पोतवाहे कर्णधारे निश्चारकः समीरणे ॥ १३८९  
 पुरिपस्य क्षये स्वैरे प्रचलाको भुजङ्गमे । शराघाते शिखण्डे च प्रकीर्णकं तुरङ्गमे ॥ १३९०  
 चामरे विस्तरे ग्रन्थभेदे पिप्पलकं पुनः । चूचुके स्त्रीवनसूत्रे पिण्डीतकः फणिज्जके ॥ १३९१  
 तगरे मदनद्री च पुण्डरीकं सिताम्बुजे । सितच्छत्रे भेषजे च पुण्डरीकोऽमिदिगजे ॥ १३९२  
 सहकारे गणधरे राजिलाहौ गजम्बरे । कोशकारान्तरे व्याघ्रे पुष्कलकस्तु कीलके ॥ १३९३  
 कृपणे रन्ध्रमुगे च स्यात्पूर्णानकमानके । पात्रे च पूर्णपात्रे च फर्फरीकं मु मारदये ॥ १३९४  
 फर्फरीकश्चेष्टायां बलाहकोऽम्बुदे गिरौ । दैले तागे बर्बरीकः केशविन्यासकर्मणि ॥ १३९५  
 शाकभेदे महाकाले बकेरुका रैलाकिंका । वातावर्जितशास्त्रा च अमरको मधुप्रते ॥ १३९६  
 गिरिके जूर्णके केशे भयानकस्तु भीषणे । व्याघ्रे राहौ रसे भट्टारको राशि मुनौ सुरे ॥ १३९७

१. 'कुरण्टके' ग-घ. २. 'न लिप्पतीति अलिपकः' इति टीका. 'अलिपिकः' ख. ३. 'अलमत्यर्थमकति अलमकः' इति टीका. 'अलिमकः' ख. 'अलिम्पकः' ग-घ. ४. 'मालुका छदे वृक्षः' इति टीका. 'मलि-काछदि' ग-घ. ५. 'तु निर्वाणी श्रुतिके' ग-घ. ६. 'कटतीति कटिलस्ततः कः' इति टीका. 'कचिल्लकः' ख. 'कटिल्लकः' ग-घ. ७. 'कटे' ग-घ. ८. 'गोमेदकः' ग-घ. ९. 'किन्दरा चण्डालव्यादित्रयम्' इति टीका. 'कन्द-रायाम्' ख-ग-घ. १०. 'जखुरे' ख. ११. 'परति तर्तरीकः' 'कृपुषु' इति बहुवचनादीके साधुः इति टीका. 'तर्तरीकम्' इति ख. १२. 'पत्रयुन्दरे' ख. १३. 'दलाठकः' ख. १४. इतः परम् 'दासेरकस्तु पीनो । दासीपुत्रे च करमे' इत्युपलभ्यते पाठः ख-पुस्तके. १५. 'फणिज्जके' ग-घ. १६. 'ग्रन्थहरिणे' ख. १७. 'व-लाधिका' ग-घ.

कङ्कशृङ्गाटयोश्चापि मलिम्लुचस्तु तस्करे । वाते काश्मीरजं कुष्टे कुङ्कुमे पौष्करेऽपि च ॥ १४२४  
 काश्मीरजातिविषयां क्षीराब्धिजं मौक्तिके । वशिरे क्षीराब्धिजस्तु चन्द्रे क्षीराब्धिजा त्रिगाम् ॥  
 ग्रहराजः शशिन्यर्के जघन्यजोऽनुजन्मनि । शूद्रे च द्विजराजस्तु शोपे ताक्ष्ये निशाकरे ॥ १४२५  
 धर्मराजस्तु सुगते आद्भदेवे पुष्पिष्ठरे । भरद्वाजः पक्षिमेदे वृहस्पतिस्तुतेऽपि च ॥ १४२७  
 भारद्वाजो मुनौ भारद्वाजी वनपिचुडुमे ॥ भृङ्गराजो मधुकरे मार्कवे विहगान्तरे ॥ १४२८  
 राजराजो नृपेशेन्द्रोः कुबेरेऽथ सक्वत्प्रजः । कांके सिंहोऽथोच्चिङ्गटः कोपने मीनमिधपि ॥ १४२९  
 करहाटः पद्मकन्दे देशदुमविशेषयोः । कार्यपुटोऽनर्थकरे क्षपणोन्मत्तयोरपि ॥ १४३०  
 कामकूटो नेश्याविभ्रमेष्टावप कुटस्तटः । शोणके कैवर्तीमुक्ते कुण्डकीटस्तु जारत्तः ॥ १४३१  
 विप्रोपुत्रे दासीपतौ चार्थकोत्तिविशारदे । खञ्जरीटस्तु खलनेऽसिधाराप्रतप्तारिणोः ॥ १४३२  
 गाढमुष्टिस्तु कृपणे कृपाणप्रमृतावपि । चक्रवाटस्तु पर्यन्ते क्रियारोहे शिखातरौ ॥ १४३३  
 तुलाकोटिर्मानमेदेऽर्धुदे स्यान्नूपुरेऽपि च । नारकीटः सदत्ताशाविहन्तर्षभमकीटके ॥ १४३४  
 प्रतिशिष्टः पुनः प्रत्याख्याते च प्रेषितेऽपि च । प्रतिकृष्टं तु गुह्ये स्याद्विराट्पृथ्वा च कर्पिते ॥ १४३५  
 परपुष्टः कलकण्ठे परपुष्टा पणाङ्गना । वर्कराटस्तु सरुणादित्यरोचिःकटाक्षयोः ॥ १४३६  
 स्त्रीणां पयोधरोत्सङ्गकान्तदत्तनखेऽपि च । शिपिचिष्टस्तु खल्वते दुष्मर्णि पिनाकिनि ॥ १४३७  
 श्रुतिकटः प्रावसोहे प्रापश्चित्तभुजङ्गयोः । कलकण्ठः पिके पारायते हंसे कलध्वनौ ॥ १४३८  
 कालकण्ठनीलकण्ठौ पीठसारे महेश्वरे । दात्यूहे ग्रामचटके खञ्जरीटे शिखावले ॥ १४३९  
 कालपृष्ठं तु कीदण्डमात्रके कर्णधन्वनि । कालपृष्ठो मृगमेदे कङ्के दन्तशठः पुनः ॥ १४४०  
 जम्बीरे नागरङ्गे च कर्मरङ्गरूपिस्थयोः । पूतिकर्षं तु सरले देवदारुद्वेऽपि च ॥ १४४१  
 सूत्रकण्ठः खञ्जरीटे द्विजन्मनि कपोतके । हारिकण्ठः हारयुक्तरूपे परभृतेऽपि च ॥ १४४२  
 अपोणण्डोऽतिमीरौ स्याच्छिष्टशुके पिकलाङ्गके । चक्रवाडं गणे चक्रवाडोऽद्री चक्रवालवत् ॥ १४४३  
 जलरुण्डः पयोरेणौ जलावर्ते भुजङ्गमे । देवताडो शोपकेऽमौ राहौ वातखुडा पुनः ॥ १४४४  
 बायायां पिच्छिलस्कोटे बागायां वातशोणिते । अध्यारुढः समारुढेऽभ्यधिकेऽङ्गारिणी पुनः ॥ १४४५  
 भास्करे सत्तद्विशुल्पोराथर्वणः पुरोपसि । अथर्वज्ञब्राह्मणे चाप्यारोहणं प्ररोहणे ॥ १४४६  
 समारोहे सोपाने च स्यादुद्धरणमुन्नये । भुक्तोऽपि श्वतोन्मूलनयोरुत्क्षेपणमुदधनम् ॥ १४४७

१. इत्यत्र 'शोपे ताक्ष्ये निशाकरे । अमृतादिसमूहे च भवेत्' ग-पुस्तकेऽधिकः पाठः. २. 'शशाङ्के गरुडेऽपि च' ख. ३. 'मुनौ जीवमुतेऽपि च' ग-घ. ४. 'भरद्वाजस्यापत्यं भारद्वाजः' इति टीका. 'भरद्वाजः' ख. कोष्ठान्तर्गतपाठो ग-घ-पुस्तकयोर्नास्ति. ५. 'द्विके' ख. ६. 'पुष्प' ख. ७. 'पये दात्याः' ख. ८. 'कल-के' ख. ९. इतः परम् 'गन्धकुटी मदिराया बुद्धाचायतनेऽपि च' ख. १०. इतः परम् 'चतुःपटिभृदुःपटि-कलागु वक्रुचेऽपि च' ख. ११. 'प्रतिशिष्यते प्रतिशिष्टः' इति टीका. 'प्रतिसृष्ट' ग-घ. १२. 'श्रुति शालं कदति श्रुतिकटः' इति टीका. 'श्रुतिकण्ठः' ग-घ. १३. 'हारी हारवान् मनोहरो वा कण्ठो गलः स्वरो वा यस्य हारिकण्ठः' इति टीका. 'हारकण्ठः' ख. १४. 'जलं रुणद्धि जलरुण्डः' इति टीका. 'जलरुण्डः' ग-घ. १५. 'अन अप्यधिकेऽप्यभिधेयवत् । अङ्गारिणीह संत्या स्याद्रास्त्रकृत्यकदिशयपि । आपर्वणोऽपर्वविधि ब्राह्मणे च पुरोपसि । आरोहणं समारोहे सोपाने च प्ररोहणे । आतर्वर्णं तु सौहित्ये यित्वादादिक्रमेऽपि च । उत्क्षेपणं तु व्यजने घान्यमर्दनवस्तुनि । उदधने चोद्धरणं स्यादुन्मूलन उन्नये । वाताग्ने च कामगुणो विषयायोगो रतौ । कार्पापणः कार्षिके स्वावर्णयोद्धशकेऽपि च । जीर्णपणस्तु निम्ने स्वात्तर्जरी भूरेऽपि च ॥' ख-पुस्तके एवं पाठः.



व्यजनं धान्यमलनयस्तु कामगुणो रतौ । त्रिपयामोगयोश्चापि कार्पापणस्तु कार्पिके ॥ १४४८  
 पणं पोडशके चीर्णपर्णः खजूरनिम्बयोः । चूडामणिः कार्काचैश्चाफले मूर्द्धमणावपि ॥ १४४९  
 जुहुराणोऽध्वर्युवहयोस्तपहुरीणस्तु ववरे । तण्डुलाम्युनि कौटे च तैलेपर्णी तु सिलहके ॥ १४५०  
 श्रीवासे चन्दने दाक्षायण्युपायां च मेघु च । रोहिण्यां च देवमणिर्विष्णुवज्रोमणौ हरे ॥ १४५१  
 अश्वस्य कण्ठावर्ते च नारायणस्तु केशवे । नारायणी शतावयुमा श्रीनिःसरणं मृतौ ॥ १४५२  
 उपाये गेहादिमुखे निर्वाणे निर्गमेऽपि च । निरूपणं विचारावलोकनयोर्निदर्शने ॥ १४५३  
 निस्तरणं तु निस्तारे तरणापाययोरपि । निगरणं भोजनं स्थास्त्रिगरणः पुनर्गले ॥ १४५४  
 प्रकरणं स्यात्पेस्तावे रूपकेऽथ प्रवारणम् । काम्यदाने निषेधे च पैररीणं तु पर्पणिं ॥ १४५५  
 पर्णवृन्तरसे पर्णसिरायां पृतकम्बले । पेरायणं स्वादभीष्टे तत्पराश्रययोरपि ॥ १४५६  
 परवाणिर्धर्मोध्यक्षे वर्ये पारायणं पुनः । कात्स्न्यं पारगतौ सङ्गे पीलुपर्ण्यां पचीभिदि ॥ १४५७  
 मूर्याणां विम्विकायां च पुष्करिणी जलाशये । हस्तिन्यां कमलिन्यां च मीनाम्रीणस्तु खज्जने ॥ १४५८  
 दर्दराग्रे रक्तेरेणुः पलाशकलिकोद्गमे । सिन्दूरे रागचूर्णस्तु खदिरे मकरपञ्जे ॥ १४५९  
 रेरिहाणां वरे वरे लम्बकर्णाः पुनश्छगे । अङ्गोष्ठे वारवाणस्तु कूर्पासे कवचेऽपि च ॥ १४६०  
 विदारणं भेदने स्यात्संपराये विडम्बने । चैत्तरणी प्रेतनयां जनन्यामपि रक्षताम् ॥ १४६१  
 शरवाणिः शरमुखे पदातौ शरजीविनि । शिखरिणी वृक्षभेदे रोमालीपभेदयोः ॥ १४६२  
 खीरदे महिकायां च समीरणः फणिज्जके । पान्ये वायौ संसरणं त्वसंवाधचमूगतौ ॥ १४६३  
 संसारे च समारम्भे नगरस्योपनिर्गमे । हस्तिकर्णाः स्यादेरण्डे पलाशगणभेदयोः ॥ १४६४  
 अवदातस्तु विमले मनोक्षेत्रे सितपीतयोः । अपावृतांऽपरायणस्येपिहितेऽवसितं गतौ ॥ १४६५  
 भेदे ज्ञानेऽवसाने चाप्यवगीतं विगहिते । मुहूर्त्तेऽपवादे चात्माहितं तु महामये ॥ १४६६  
 जीवितरिपेक्षकर्मण्यभिजातः कुलोद्भवे । न्याये प्राप्तेऽभिनीतस्तु न्यायेऽमर्षिणि संरहते ॥ १४६७  
 अभियुक्तः परितटे तत्परेऽन्तर्गतं पुनः । मद्यप्राप्तविस्मृतयोरङ्गारितं तु भस्मिते ॥ १४६८  
 पलाशकलिकोद्गदे चासिमुक्तस्तु निष्फले । वासन्तिकयां तिनिशेऽप्यवध्वस्तोऽवचूर्णिते ॥ १४६९  
 लकनिन्दितयोश्चाधिक्षिप्ती निहितभर्त्सितौ । अपचितिव्यये हानौ पूजायां निष्कृतावपि ॥ १४७०  
 अनुमितिः स्यादनुज्ञाशेषमासीविशेषयोः । अनुशस्तिः पुनर्लोकपवादे प्रापनेऽपि च ॥ १४७१  
 उदास्थितभरे द्वाः स्येऽध्यक्षे चोपाहितः पुनः । आरोपितेऽजलोत्पत्तेऽप्युपाकृत उपद्रवे ॥ १४७२  
 मन्त्रेण प्रोक्षितपशाबुल्लिखितं तनूकृते । उत्कीर्णे चापरक्तस्तु रत्नभौनी व्यसनानुरे ॥ १४७३  
 राहुमलाकेशिनीरुपचितः समाहिते । रङ्गे दग्धेऽथोज्झिमतस्तुल्ये चेतितेऽपि च ॥ १४७४  
 उद्गाहितमुपन्यसे मद्यप्राहितयोरपि । उपसत्तिः सङ्ग्राभे प्रतिपादनसेवयोः ॥ १४७५  
 श्रम्यप्रोक्ता शकश्चिन्त्यां शतावयौ वलाभिदि । ऐरावतोऽही नागरौ लकुचे त्रिदशदिपे ॥ १४७६  
 ऐरावतं तु शक्रस्य ऋजुदीवैश्चरासने । ऐरावती विंशद्दिश्विदोः शतहृदा यथा ॥ १४७७

१. 'तैल वणेऽस्तातैलेपर्णी' इति टीका. 'तिलपर्णी' ग-घ. २. 'दिभागे' ग-घ. ३. 'परीपणः' ख.  
 ४. इतः परम् 'दग्धे कृते पादघाते पर्वरीणं तु पर्पणि' इति ख. ५. 'परीरणम्' ग-घ. ६. 'मीनानामवावि  
 मीनाम्रीणः' इति टीका. 'मीनाम्रीणः' ग-घ. ७. 'दर्दराग्रे वृक्षभेदः' इति टीका. 'दर्द-  
 राग्रे' ख; 'दर्दराग्रे' ग-घ. ८. 'अपरावृत्ते' ग-घ. ९. 'वर्दे' ख. १०. 'उत्पत्ते' ख. ११. 'भेदे' ग-घ.  
 १२. 'अद्री' ख. १३. 'शिव' ख.

कलधौतं रूपहेत्रोः कलधौतः कलध्वनौ । कुहरितं तु रटिते पिकालापे रतस्वने ॥ १४७८  
 कुमुद्वती कैरविण्यां दयितायां कुशस्य च । कृष्णवृन्ता मापपर्ण्या पाटलाख्यद्रुमेऽपि च ॥ १४७९  
 गन्धवती मुरापुर्याः पृथ्वीयोजनगन्धयोः । गृहपतिगृही सञ्जी चन्द्रकान्तं तु कैरवे ॥ १४८०  
 चन्द्रकान्तो रत्नभेदे चर्मण्वती नदीभिदि । कदल्यां चित्रगुप्तस्तु कृतान्ते तस्य लेखके ॥ १४८१  
 दिवाभीतः काकरिपौ कुम्भिले कुमुदाकरे । दिवाकीर्तिर्नापिते स्यादुलूकेऽन्तावसायिनि ॥ १४८२  
 धूमकेतू वह्नुत्पलातो नन्द्यावर्तो गृहान्तरे । तगरेऽथ नदीकान्तो निर्गुण्डीनिनुलाब्धिषु ॥ १४८३  
 नदीकान्ता लताजम्बोः काकजङ्घौपधेऽपि च । नागदन्तो हस्तिदन्ते गेहाग्निः स्ततदारुणि ॥ १४८४  
 नागदन्ती श्रीहस्तिन्यां कुम्भाख्यभेषजेऽपि च । निष्ठुपितं वर्जिते स्याद्वत्तलवि लघुकृते ॥ १४८५  
 निराकृतिरस्वाध्याये निराकारनिषेधयोः । प्रतिहतस्तु बिद्धिष्टे प्रतिस्खलितरुद्रपोः ॥ १४८६  
 प्रणिहितं तु संप्राप्तनिहितयोः समाहिते । प्रतिसिद्धं प्रविहते निषिद्धे प्रेषितेऽपि च ॥ १४८७  
 प्रधूपिता क्लेशितायां रविगन्तव्यदिश्यपि । प्रव्रजिता तु मूण्डीर्या तापस्यां मांसिकौपयौ ॥ १४८८  
 प्रजापतिर्ब्रह्मराजोर्जामातरि दिवाकरे । बहौ लघुरि दशारी प्रतिकृतिस्तु पूजने ॥ १४८९  
 प्रतिमायां प्रतीकारे प्रतिपत्तिस्तु गौरवे । प्राप्ता प्रवृत्तौ प्रागल्भ्ये बोधे परिगतं गते ॥ १४९०  
 प्रातचेष्टितयोर्ज्ञाते पल्लयितं सपल्लवे । लाक्षारक्तं तते पञ्चगुप्तश्चार्वाकदर्शने ॥ १४९१  
 कमठे परिवर्तस्तु कूर्मराजे पलायने । युगान्ते विनिमये च परिघातस्तु घातने ॥ १४९२  
 अस्त्रे चाप पशुपतिः पिनाकिनि हुताशने । पाशुपतः शिवमहर्षां पशुपलविधैवते ॥ १४९३  
 पारिजातस्तु मन्दारे पारिमन्त्रे सुरद्रुमे । पारापतः कलरवे गिरौ मर्कटतिन्दुके ॥ १४९४  
 पारापती तुल्यलीफलगोपालगीतयोः । पुष्पदन्तस्तु दिग्भागे जिनभेदे गणान्तरे ॥ १४९५  
 पुष्पदन्तौ च चन्द्रार्कावेकोत्तपाथ पुरस्कृतम् । पूजिते स्वीकृते तिक्तेऽभिज्ञतेऽप्रकृतेऽपि च ॥ १४९६  
 भोगवती तु सर्पाणां नगरे च सरिखिपि । रङ्गमाता जतुर्बुन्योर्लक्ष्मीपतिर्जनार्दने ॥ १४९७  
 पूगे लवङ्गवृक्षे च व्यतीपात उपव्रवे । योगभेदेऽपयाने च वनस्पतिर्दुमात्रके ॥ १४९८  
 विना पुष्पं फलेऽद्वौ च विनिपातस्तु देवतः । व्यसने चावपाने च वैजयन्तो गुहे ध्वजे ॥ १४९९  
 इन्द्रालये वैजयन्ती लघ्निग्रन्थपत्तिकायोः । जयन्त्यां च समाघातस्त्राहवे घातनेऽपि च ॥ १५००  
 समाहितः समाधिस्थे संश्रुतेऽथ समुद्धतः । अविनीते समुत्कीर्णे समुद्रान्ता दुरालभा ॥ १५०१  
 कार्पासिका च सूका च सदागतिः सदीश्वरे । निर्वाणे पवमाने च सरस्वती सरग्निदि ॥ १५०२  
 वाच्यापगार्गा खीरले गोवाग्देवतयोरपि । सूर्यभक्तो बन्धुजीवे भास्करस्य च पूजके ॥ १५०३  
 हैमवत्यत्रिजा रवर्णक्षीरी शुक्लचामया । अनीकस्थो रक्षिवर्जे युत्तले वीरमर्दने ॥ १५०४  
 चिह्ने गजशिक्षके चेतिकया व्यर्थभाषणे । अश्रद्धये नष्टधर्मेऽप्युदरधिविषयन्मणौ ॥ १५०५

१. 'मुरा औपधिः' इति टीका. 'मुरा' ख-ग-घ. २. 'स्वाभिष्टे' ग-घ. ३. 'भेषजे' ग-घ. ४. 'लाभे चेष्टितयोः' ख-ग-घ. ५. 'अज्ञान्तरे' ख. ६. 'पारमापवति पारापतः' इति टीका. 'पारावतः' ग-घ. ७. 'पारावती' ग. ८. 'चुन्दी कुट्टिनी' इति टीका. 'चेख्योः' ख. 'जुख्योः' ग-घ. ९. अतः परम् 'शुभ्र-दन्ती पुष्पदन्तगजस्त्रियाम् । मुद्रन्या च' ख. १०. इतः परम् 'सेनापतिर्गृहेऽव्यक्षे हिमारातिः खगेऽनिले' इत्यधिकः पाठः ख-पुष्पके. ११. 'पुषः खलं रणभूमिः' इति टीका. 'पुष्पले वीरमर्दने' ख; 'अव्यभ्राये वीरमर्दने' ग-घ.

- अथौ चित्ररथो विसाधरे गन्धर्वसूर्ययोः । चतुष्पथश्चतुर्गमसंगमे ब्राह्मणेऽपि च ॥ १५०६  
 दशमीस्थः रेषविरे स्वात्क्षीणरोगे वृथाशने । यानप्रस्थो मधूकद्रौ किंशुकाश्रमभेदयोः ॥ १५०७  
 अष्टापदश्चन्द्रमहथां लूतायां शरमे गिरौ । कनके शारिकलकेऽभिमर्दो मन्थयुद्धयोः ॥ १५०८  
 स्पादभिस्पन्द आश्रावनेत्ररोगाविवृद्धिषु । अववादस्तु निर्देशे निन्दाविश्रमभ्योरपि ॥ १५०९  
 उपनिपत्तु वेदान्ते रहस्यधर्मयोरपि । एकपदं वदाले स्पादेकपदी तु वर्धेति ॥ १५१०  
 कटुकन्दः गृध्रवेरे शोभाञ्जनरसोनयोः । कुरुविन्दः पञ्चरागे मुकुरजीहिभेदयोः ॥ १५११  
 कुल्माषे हिङ्गुले मुस्ते कोकनदं तु रक्तके । अम्भोजनकुमुदयोश्चतुष्पदो गवादिषु ॥ १५१२  
 खीणां करणभेदे च रैक्तपादो मतङ्गजे । स्पन्दने च जनपदः स्पात्पुनर्जनदेशयोः ॥ १५१३  
 परिवादस्तु निन्दायां धीणावादनवस्तुनि । प्रियंवदः प्रियवादिनभञ्जकशेषयोः ॥ १५१४  
 पीठमर्दोऽर्तिविषाति नाट्योक्त्वा जायकप्रिये । पुटभेदस्तु नगरावोचयोस्तटिनसिखे ॥ १५१५  
 महानादो वर्णकान्दे महाध्वाने शायनके । गजे च मुचुकुन्दस्तु वृभेदे मुनिदैत्ययोः ॥ १५१६  
 मेघनादो मैथशब्दे वरुणे रावणात्मजे । विशारदो बुधे धृष्टे विष्णुपदं नमोऽजयोः ॥ १५१७  
 विष्णुपदस्तु क्षीरोदे विष्णुपदी सुरापगा । संक्रान्तिहोरिका चापि समर्पादं तु संनिधौ ॥ १५१८  
 मर्यादया च सहितेऽप्यनुबन्धोऽप्रयोगिणि । मुख्यानुपायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने ॥ १५१९  
 दोषोत्पादेऽनुबन्धी तु हिकायां नृप्यति क्वचित् । अवरोधस्तु शुद्धान्ते विरोधाने नृपीकसि ॥ १५२०  
 अयष्टवधमविवूरे समाक्रान्तोऽवलम्ब्यते । अनिरुद्धश्चरे पुष्पापसूनावनर्गले ॥ १५२१  
 आशावन्धः समाधासे मर्कटस्य च वीतके । इष्टगन्धः स्रगन्धिः स्पादिष्टगन्धं तु बालुके ॥ १५२२  
 हृष्टगन्धा काशकोट्ठी कोकिलाक्षेपु गोक्षुरे । उग्रगन्धा वचाक्षेत्रवत्पयोऽडिक्रिकीपथौ ॥ १५२३  
 उपलब्धिर्मती प्राप्ता कालस्कन्धस्तु तिन्दुके । तमाले जीवकद्रौ च तीक्ष्णगन्धा वचोपथौ ॥ १५२४  
 शोभाञ्जने राजिकायां परिध्याधो हुमोत्पले । वेतसे महौषधं तु विषोऽष्टगुण्यो रत्नोक्तके ॥ १५२५  
 ब्रह्मबन्धुर्निन्द्यविमे बान्धवे ब्राह्मणस्य च । समुन्नद्धस्तूर्ध्ववदे पण्डितं मन्वद्यतयोः ॥ १५२६  
 अपाचीर्न विपर्यस्तेऽपागर्धेऽभिजनः कुले । कुलध्वजे जन्मभूम्यामभिमानस्यर्हकृतौ ॥ १५२७  
 हिंसायां प्रणये ज्ञानेऽवलम्बो मध्यलम्बयोः । अवदानमिति वृत्ते खण्डने शुद्धकर्मणि ॥ १५२८  
 अधिष्ठानं प्रभावेऽध्यासने नगरचक्रयोः । अनूचानः साङ्गवेदकोषिदे विनयान्विते ॥ १५२९  
 अन्यासर्न स्नेह्यतौ सेवायामनुशोचने । अग्रजन्माग्रजे विप्रेऽन्तेवासी पुनरन्त्यजे ॥ १५३०  
 शिष्यप्रान्तगयोऽप्यायाधोर्ध्नं समरे वधे । आराधनं पारुषाण्योः साधने तोषणेऽपि च ॥ १५३१  
 आच्छादनं तु वसने संविधानेऽपवारणे । आकलनं परिसंख्यालाह्वयोर्वैषम्येऽपि च ॥ १५३२  
 आतश्चनं स्याज्जवने प्रीणनप्रतिवापयोः । आवेशनं भूतावेशे प्रवेशे शिल्पिवेशमपि ॥ १५३३  
 आस्कन्दनं तिरस्कारे संशोषणसमीकयोः । आत्माधीनः सुते प्राणाधारे इषाले विदूषके ॥ १५३४

१. 'अतिवृद्धे' ख. २. 'प्रभवेदयोः' ख. ३. 'कुमौ' ग-घ. ४. 'चतुष्पदं' ख. ५. 'रसाः पादा अस्त्य'  
 इति टीका, 'चक्रपादः' ख. ६. 'प्रतिपृष्टे' ख-ग-घ. ७. 'अमुदध्वाने' ख. ८. 'शतहृदा उ विवृति ॥  
 वज्रेऽपि च समर्पादं मर्यादासहितेऽन्तिके । अनुबन्धोऽप्रयोगे स्थापितौ मुख्यानुपायिनि ॥ प्रकृतस्यानुवर्तने च  
 दोषस्योत्पादेऽपि च । अनुबन्ध्यां वृषा हिकावरोधस्तु नृपीकसि ॥ शुद्धान्ते च विरोधाने गर्वादौ तोषणेऽपि  
 च । ख-पुस्तकस्योऽयं पाठः. ९. 'सुधिये' ग-घ. १०. 'अवलम्बिनि' ग-घ. ११. 'मर्कटवाचको लूतापुटम्' इति  
 टीका, 'वाचसि' ग-घ. १२. 'शुण्ड्या विपारसोनयोः' ग-घ. १३. 'प्रीवेशे' ग-घ.

आत्मयोनिः स्मरे वेधस्युद्धर्तनं विलेपने । अषाष्ट्यावुत्पत्तने स्यादुपासनमासने ॥	१५३५
शुभ्रूपायां शराभ्यासेऽप्युपधानं तु गण्डके । प्रते विशेपे प्रणये स्यादुत्पत्तनमुत्तुतौ ॥	१५३६
उत्पत्तावुदयनस्तु वत्सराजे घटोदये । उत्सादनं सयुद्धैर्गोद्वर्तनोद्वाहनेष्वेव ॥	१५३७
उद्वाहनं द्विसौले स्यादुद्वाहनी चराटके । कपीतना गर्दभाण्टशिरीषाम्रातपिप्पलाः ॥	१५३८
कलध्वनिः परमूते परासतकलापिनोः । कात्यायनो वरुचौ कात्यायनी तु पार्वती ॥	१५३९
कापायवस्त्रविधवार्षष्टुद्रमहिलापि च । कामचारी कलविद्वे स्वेच्छाचारिणि कामुके ॥	१५४०
कारन्धमी धातुबौदनिरते कांस्यकारिणि । किष्कुपर्वा पोटमले स्यादिसुखचिसारयोः ॥	१५४१
कुचचन्दनं वृक्षपेदे पत्राङ्गे रक्तचन्दने । कुम्भयोनिर्द्रोणेऽगस्तौ कृष्णवर्त्मा विधुंतुदे ॥	१५४२
बुराचारे हुताशे च गवादनीन्द्रवाकणी । पासस्थानं गवादीनां गदयित्तुः शरासने ॥	१५४३
जल्पाके पुष्पचापे च घनाघनो निरन्तरे । पासये घातुके मत्तगजवर्षुकावारिदे ॥	१५४४
घोषयित्तुः पिके विप्रे शिरंजीवी तु वापसे । अजे च चित्रभानुस्तु हुताशनदिनेशयोः ॥	१५४५
जलाटनः कङ्कलगे जलाटनी जलौकमि । तपोधना तु मुण्डीर्या तपोधनस्तपस्विनि ॥	१५४६
तपस्विनी पुनर्मासी कदुरोहिणिकापि च । तिक्तपर्वा हिलमोचीगट्टचीमभुयष्टिषु ॥	१५४७
देवसेनेन्द्रकन्यायां सैन्ये विविषदामपि । नागाञ्जना नागपटौ द्विरदस्य च मुद्रे ॥	१५४८
निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासस्तमर्पणे । निधुवनं रते कम्पे निर्वासनं तु मारणे ॥	१५४९
पुरादेव्य दहिष्कारे निरसनं निरुदने । निष्ठीयने निरासे च निशमनं निशामनम् ॥	१५५०
निरीक्षणश्रवणयोर्निर्भर्त्सनमलक्तके । खलीकारे प्रजननं प्रेगमे योनिर्जन्मनोः ॥	१५५१
प्रणिधानमभियोगे समाधानेप्रवेशयोः । प्रयोजनं कार्यहेत्वोः स्यात्प्रवचनमागमे ।	१५५२
प्रकृष्टवचने प्रस्फोटनं दूषे प्रकाशने । ताटने प्रतिपन्नस्तु विशिष्टेऽङ्गीकृतेऽपि च ॥	१५५३
प्रतियत्नः संस्कारे स्यादुपग्रहणलिप्तयोः । ग्रहसनं तु ग्रहासाक्षेपयो रूपकान्तरे ॥	१५५४
प्रतिमानं प्रतिथिष्वे गजदन्तद्वयान्तरे । प्रसाधनी कङ्कविकासिद्धयोः प्रसाधनं पुनः ॥	१५५५
वेपे प्रैचलाकी सर्वे मयूरेऽथ पयस्विनी । विभायर्षी गोधेन्यां च पुण्यजनस्तु सज्जने ॥	१५५६
गुह्यके घातुधाने च पृथग्जनोऽधमे जडे । पृष्टशृङ्गी भीमसेने पण्डसैर्भयोरपि ॥	१५५७
महाधनं महामूढ्ये सितह्वके चारुवासति । महासेनो महासैन्ये ह्यन्देऽप्यप्य महामुक्तिः ॥	१५५८
अगस्तिकुस्तुमुक्तोर्मालुधानी लताभिदि । मालुधानो मातुलाहो मातुलानि पुनः शणे ॥	१५५९
कलापे मातुलपत्न्यां रसायनो विहङ्गमे । पक्षीन्द्रे रसायनं तु जराभ्याधिजिदैपये ॥	१५६०
राजादनः पिगालद्रौ क्षीरिकायां त्रिपन्नके । वर्धमानो वीरजिने स्वस्तिकैरङ्गविष्णुषु ॥	१५६१
प्रभवेदे शरावे च धिरोचनोऽसिसूर्ययोः । प्रह्लादनन्दने चन्द्रे विहेठनं विहम्यने ॥	१५६२
हिंसायां मर्दने विस्मापनाख्या कुङ्कुके स्मरे । गन्धर्वनगरे चापि विष्वक्सेनो जनार्दने ॥	१५६३

१. 'गण्डुके' ग. २. 'विशे च' ग-घ. ३. 'उत्पत्ते' ख. ४. 'पु च' ख-ग-घ. ५. 'द्वाम्यां संगतं द्वितीयं द्विःकृद-मित्यर्थः' इत्यनेकार्थकैरवाकरोमुदी. ६. 'पायवत' ग-घ. ७. 'वादे' ग-घ. ८. 'मत्तपत्रे' ख-ग-घ. ९. 'नागानामञ्जनमनया नागाञ्जना' इति टीका. 'नागाञ्जना नागपत्न्यां' ग-घ. १०. 'निपुदने' ख. ११. 'निदर्शने' ग-घ. १२. 'प्रगमने यो' ख; 'प्रगते यो' ग-घ. १३. 'योनिजन्मयोः' ग-घ. १४. 'प्रयोगयोः' ग-घ. १५. 'सौषे' ख; 'शुषे' ग-घ. १६. 'विकल्पे' ग-घ. १७. 'प्रचलाकाः कलायोऽस्यस्येति प्रचलाका' इति टीकाकारः. १८. 'सैरिभ' ख-ग-घ. १९. 'भिदी' ग-घ. २०. 'त्रिपन्नकः किमुकः' इति टीका. 'त्रिपन्नके' ग-घ. २१. 'वीरजने' ख. २२. 'कुङ्कुमिन्द्रजालम्' इत्यनेकार्थकैरवाकरोमुदी. २३. 'जनार्दनः' ग-घ.

विष्वक्सेना तु फलिनी विश्राणनं विहायिते । संप्रेषणे परित्यागे विह्वलनं तु पिबन्ते ॥ १५६४  
 वधेऽथ विश्वकर्माकिं मुनिभिर्देवशिल्पिनोः । विघ्नकारी विषातस्य कारके घोरदर्शने ॥ १५६५  
 विलेपनी स्याद्यवायां चारुवैषंस्त्रियामपि । वृक्षादनो मधुच्छत्रे चतपत्रकुठारयोः ॥ १५६६  
 वृक्षादनी तु बन्दायां विदार्या गन्धकौवधे । वृषपर्वा तु शृङ्गारहरदैत्यकशेरुपु ॥ १५६७  
 विरोधनो रंघितुते सुगते बलिदानवे । श्वेतधामा घनसारे कलानापाब्धिफेनयोः ॥ १५६८  
 श्वेत्पमघना तु केतव्यां मह्यमथ समापनम् । परिच्छेदे समाधाने समाप्तिवधयोरपि ॥ १५६९  
 संमूर्च्छनमभिव्याप्तौ मोहे सनातनोऽच्युते । पितृणामतियौ रुद्रवैधसोः शान्तये स्थिरे ॥ १५७०  
 सदादानो गन्धमजे हेरम्येऽधमतक्लजे । संयमनं व्रते बन्धे संयमनी यमस्य पूः ॥ १५७१  
 समादानं सैमीचीनम्रहणे निलकर्मेणि । समापन्नं वधे क्रिष्टे समाप्तप्राप्तयोरपि ॥ १५७२  
 संवदनं तु संवादे समालोचे वशीकृतौ । सैमुत्थानं निदानेऽभिपोगे संवाहनं पुनः ॥ १५७३  
 वाहनेऽङ्गमर्दने च संप्रयोगी तु कामुके । कलाकेलौ सुप्रयोगे सरोजिनीं सरोरुहे ॥ १५७४  
 सरोरुहिण्यां कासारं स्तनयितुः पयोमुचि । मूलौ स्वमिते रोगे च सारसनमुरच्छदे ॥ १५७५  
 काश्वां च सामयोनित्तु समोत्थे द्विहिणे गजे । सामिधेनी समीढयोः सुयामनो जनार्दने ॥ १५७६  
 वत्सराजे प्रसादेऽग्निभेदे चाथ सुदर्शने । विष्णोश्चक्रे सुदर्शन्यमरावल्यां सुदर्शना ॥ १५७७  
 अज्ञायामौपधीभेदे मेरुजम्ब्यां सैरीमिदि । सौदामिनी तडिद्देवतद्वितोरप्सरोमिदि ॥ १५७८  
 हर्षयितुः सुते स्वर्णेऽवलेपो गवलेपयोः । दूषणेऽप्यपलापस्तु प्रेमावहचयोरपि ॥ १५७९  
 उपतापो गदे तापे जलकूप्यन्धुगर्मके । सरस्यां जीवपुष्पं तु दमनके फणिज्जके ॥ १५८०  
 नागपुष्पस्तु पुश्रगे चम्पके नागकेसरे । परिवापो जलस्थाने पशुतिपरिवारयोः ॥ १५८१  
 पिण्डपुष्पं जपायां स्यादशोके सरसीरुहे । बहुरूपः स्मरे विष्णौ सरटे धूणते शिवे ॥ १५८२  
 मेघपुष्पं तु मैत्रेये पिण्डाभे सलिलेऽपि च । विप्रलापो विरिद्धोत्तावनर्थकवधस्यपि ॥ १५८३  
 वृकधूपो वृक्षधूपे सिलहकेऽथ वृषाकपिः । वासुदेवे शिवेऽसौ च हेमपुष्पं तु चम्पके ॥ १५८४  
 अशोकद्रौ जपापुष्पे राजजम्बूस्तु जम्बुमित् । पिण्डराजैरष्टसंख्याप्यवष्टम्भस्तु काचने ॥ १५८५  
 संरम्भारम्भयोः स्रग्भे शातकुम्भोऽधमारके । शातकुम्भं तु कनकेऽभ्यागमः समरेऽन्तिके ॥ १५८६  
 घाते रोधेऽभ्युपगमेऽनुपमस्तु मैत्रेये । औनुपमा सुप्रवर्णस्त्रियामुपगमः पुनः ॥ १५८७  
 अह्नीकारेऽन्तिकगतार्धुपक्रमस्तु विक्रमे । उपधायां तदरथाचक्रयासाचित्स्त्रियोरपि ॥ १५८८  
 आरम्भेऽथ जलगुल्मो जलावर्तेऽभ्युचलरे । कमठे दण्डयामस्तु दिवसे कुम्भजे यमे ॥ १५८९  
 मैत्रेयः कपो भेके पराक्रमस्तु विक्रमे । सामर्थ्ये चाभियोगे च महापद्मः पुनर्निधौ ॥ १५९०

१. 'वैध' ग-घ. २. 'विदार्यागन्धयोरपि' ख. ३. 'रंघितुणुते च' ग-घ. ४. 'समासीत' ग-घ. ५. 'स-  
 मुत्थयितेऽस्मिन्निति समुत्थानम्' इति टीका. 'समुत्थाने' ग-घ. ६. 'मूलौ स्वमिते' ग-घ. ७. 'द्विहिणो ग'  
 ग-घ. ८. 'मुलेन दृश्यते सुदर्शनः' 'आसूयधीत्यनः' पुंसि 'वाचस्पति'स्तु 'चक्रं सुदर्शनोऽस्त्रियामिलाह'-यथा-  
 सत्यं नेष्यति वधुः सन्धुषा बन्धुषा जगता सुदर्शनः' इत्यनेकार्थकेत्वाकारकौमुदी. 'सुदर्शनम्' ख-ग-घ.  
 ९. 'सुरा' ग-घ. १०. इत कर्चम् 'परिक्रम्यो भये कप्ये प्रातरूपोऽहम्ययोः' इत्यपिठः पाठः ख-मुल्लके.  
 ११. 'भादे स्यात् वि' ग-घ. १२. 'वितोषोक्ता' ग-घ. १३. 'सरम्भारम्भयोः' ग-घ. १४. 'भवेदयम्' ग-घ.  
 १५. 'उपमारहितेऽनुपगमेऽनुपगमः' ग-घ. १६. 'उपगमस्तु' ख. १७. 'प्रवेगे बन्धति प्रवङ्गमः' इति टीका.  
 'द्वयङ्गमः' ख-ग-घ.

नागसंख्याभिदोर्यातयामो भुक्तसमुज्जिह्वे । जीर्णे च सार्वभौमस्तु दिग्गजे चक्रवर्तिनि ॥ १५९१  
 अनुशयः पश्चात्सापे दीर्घद्वेपानुबन्धयोः । अन्वाहार्यममावास्याश्रादमिष्टेऽत्र दक्षिणा ॥ १५९२  
 अवश्यायो हिमे दपेऽप्यपसव्यं तु दक्षिणे । प्रतिकूलेऽन्तश्शय्या भूशय्या पितृबनं मृतिः ॥ १५९३  
 उपकार्या राजगेहमुपकारोचितापि च । चन्द्रोदयो शशयुदयोऽप्यौ चन्द्रोदयौपधौ ॥ १५९४  
 जलाशयमुशीरे स्याज्जलाशयो जलाश्रये । तण्डुलीयः शाकभेदे विडङ्गवत्ततोऽप्योः ॥ १५९५  
 तृणशूल्यं मल्लिकायां केतकीशाखिनः फले । धनञ्जयो नागभेदे ककुभे देहमारुते ॥ १५९६  
 पापेऽग्री निरामयस्तु स्वादिद्विके गतामये । प्रतिभयं भये भोष्मे प्रतिश्रयः समौकसोः ॥ १५९७  
 परिधायः परिकरे जलस्थाननितम्बयोः । पाञ्चजन्यः षोडशे शङ्खे दामोदरस्य च ॥ १५९८  
 पौरुषेयं पुरुषेण कृतेऽस्य च हिते वधे । समूहे च विकारे च फलोदयो गुलाभयोः ॥ १५९९  
 विलेशयो मूषिकेऽहौ भागधेयः पुनः करे । दापादे भागधेयं तु भाग्ये महालयः पुनः ॥ १६००  
 तीर्थे विहारपरमात्मनोर्महोदयं पुरे । महोदयः स्वाम्यमुत्तमोर्महामूर्त्यं महाधेके ॥ १६०१  
 पद्मरागमणौ मार्जालीयः शूद्रविडालयोः । शरीरशोधने राहिणेयो वत्से पुषे बले ॥ १६०२  
 सैमुच्छ्रयो वैरोमलोः समुदायो गणे रणे । सैमुदपस्तूहमेऽपि संपरायस्तु संयुगे ॥ १६०३  
 आपद्युत्तरफाले च स्वात्समाह्वय आह्वये । पशुभिः पक्षिभिर्वृते स्थूलोच्चयो वरण्डके ॥ १६०४  
 गजानां मध्यमगते गण्डाश्माकातरण्योरपि । हिरण्ययो लोकपाती सौवर्णेऽभिमतो वधे ॥ १६०५  
 स्वयलसाध्वसे युदेऽघसरो यत्सरे क्षणे । अरुण्करं प्रणकरे भ्लावकफलेऽपि च ॥ १६०६  
 अश्वत्थरो नागभेदे पेक्षरेऽनुत्तरः पुनः । निरुत्तरे च भेदे चावस्करो मूँगुद्ययोः ॥ १६०७  
 अभिहारः 'सैन्हने' 'धैतिकोद्यमयोरपि । अवहारस्तु युदादिविधान्तौ ग्राहचौरयोः ॥ १६०८  
 निर्मम्रणोपनेतव्येऽलंकारः कङ्कणादिषु । वपमादावकूपारः कूर्मराजसमुद्रयोः ॥ १६०९  
 अवतारस्तु नद्यादितीर्थेऽवतरणेऽपि च । अग्निहोत्रोऽनले हव्येऽसिपत्रो तरफान्तरे ॥ १६१०  
 कोशफारेऽर्धचन्द्रस्तु गलहस्तेऽनुखण्डयोः । चन्द्रके बाणभेदे चार्धचन्द्रा त्रिहताभिदि ॥ १६११  
 आत्मवीरो पलवति द्वैतालपत्रे विदूषके । आडम्बरस्तु संरम्भे भृंहिवे तूर्पनिस्वने ॥ १६१२  
 इन्दीवरं नीलोत्पलमिन्दीवरा शतावरी । उपकारस्तूपकृतौ विकीर्णकुसुमादिषु ॥ १६१३  
 उपचारस्तु लैम्मायां व्यवहारोपैर्धैर्ययोः । उदुम्बरः कुसुमेदे देहिल्लेयां पण्डके तरो ॥ १६१४  
 उदुम्बरं ताम्र उपहर् रहसि संनिधौ । उहन्तुरः कराले स्थापुस्तु द्रोत्कटदन्तयोः ॥ १६१५  
 औदुम्बरो यमे रोगभेदे कर्मकरोऽन्तके । मृतिनीविनि भूले च कर्मकरी तु विम्विका ॥ १६१६

१. 'अनशय्या' ख. २. 'द्वितिः' ग-घ. ३. 'दाप्यो विट्याधिकः' इत्यनेकार्थकेरवाकरोमुदी. ४. 'तृणेः शूल्ये तृणशूल्यम्' इति टीका. 'तृणमूर्त्यं' ख; 'तृणशून्यं' ग-घ. ५. 'इदिकः विशुवाहकः' इति टीका. 'पण्डके' ख; 'इदिके' ग-घ. ६. 'अप्यवहिते' ख. ७. 'समुच्छ्रयं समुच्छ्रयः' इति टीका. 'समुच्छ्रयः' ग-घ. ८. 'समुदयनं समुदयः' इति टीका. 'समुदायः' ग-घ. ९. 'अपिशब्दादने रणेऽपि' इत्यनेकार्थकेरवाकरोमुदी. १०. 'द्व उत्तरम्' अजगरः स्थितः सर्पभेदेऽपि कवचे पुषे' इति ख-पुस्तकेऽपि कः पाठः. ११. 'अरः करोति अरुण्करम्, समासे समस्तत्वेति पलम्' इति टीका. 'अरुस्करं' ग-घ. १२. 'प्रणकरे' ख. १३. 'अतिभेदे च' ख. १४. 'भोष्य' ग-घ. १५. 'सैन्हने' ख. १६. 'चौर्यवपयोरपि' ग-घ. १७. 'विधामे' ग-घ. १८. 'निमग्नोपनेतव्यं शर्करादि स्वादूकृतं मयम्' इति टीका. 'निमग्नवैऽपनेतव्ये' ग-घ. १९. 'स्वा-लपुत्रे' ख; 'स्वाले पुत्रे' ग-घ. २०. 'सेवायाम्' ग-घ. २१. 'चार्ययोः' ग-घ. २२. 'देहिल्लेयां' ख-ग-घ. २३. 'कर्मकारी' ग-घ.

मूर्वा च कर्णिकारस्तु कृतमाले द्रुमोत्पले । करवीरो हयमारे कृष्णे दैत्यमिद्यपि ॥	१६१७
करवीरी पुत्रवत्यां सद्गन्ध्यामदितावपि । कलिकारस्तु धूम्याटे पीतमुण्डकैरञ्जयोः ॥	१६१८
कर्णपूरः स्याच्छिरीपे नीलोत्पलवसन्तयोः । कटभरा प्रसारिण्यां गोलायां गजयोपिति ॥	१६१९
कलम्बिकायां रोहिण्यां वर्षाभूमूर्वयोरपि । कालञ्जरो भैरवाद्योर्योगिचक्रस्य मेलके ॥	१६२०
कादम्ब्यरं दधिसारे शैधुमद्यप्रमेदयोः । कादम्बरी कोकिलायां वैष्णोश्चारिकयोरपि ॥	१६२१
कुम्भकारः कुलले स्यात्कुम्भकारी कुलत्थिका । कृष्णसारः शिंशपायां मृगभेदे स्नुहीतरी ॥	१६२२
गिरिसारः पुनर्लोहे लिङ्गे मलयपर्वते । घनसारस्तु कर्पूरे दक्षिणावर्तपारदे ॥	१६२३
चर्मकारः पादकृति चर्मकायौपधीभिदि । चक्रधरो विष्णुसर्पचक्रिषु ग्रामजालिनि ॥	१६२४
चराचरं जङ्गमे स्यादिव्विष्टपयोरपि । चित्राटीरो घण्टाकर्णवलिच्छागास्तथिन्दुभिः ॥	१६२५
अङ्कितमाले चन्द्रे च तालपत्रं तु कुण्डले । स्यात्तालपत्री रण्डायां तुङ्गभद्रो मदोत्कटे ॥	१६२६
तुङ्गभद्रा नदीभेदे तुलारधारस्तुलागुणे । वाणिजे तुण्डकेरीतुर्कपासी विम्बिकापि च ॥	१६२७
तोयधारो जलधरे सुनिपण्णाख्यभेषजे । दशपुरं पत्तने स्थान्मुस्तायां नीवृद्धनरे ॥	१६२८
दण्डधारो यमे राशि दण्डयात्रा तु दिग्गजे । संपाने वरयात्रायां दिग्म्बरस्तु शंकरे ॥	१६२९
अन्धकारे क्षपणके स्याद्दक्षरहितेऽपि च । दुरोदरः पुनर्घृते घृतकारे पण्डेऽपि च ॥	१६३०
देहयात्रा यमपुरीगमने भोजनेऽपि च । द्वैमातुरो जरासंधे हेरम्बेऽथ धराधरः ॥	१६३१
कृष्णेऽशौ धाराधरस्तु पयोदकरवालयोः । धाराङ्कुरः शीकरे स्यान्नासीरे जलदोपले ॥	१६३२
धार्तराष्ट्रः कौरवेऽहो कृष्णासौद्विसितच्छदे । धुन्धुमारो गृहभूमे वृषभेदेन्द्रगोपयोः ॥	१६३३
पदालिकेऽप्यथ धूर्धरधरो धुर्यं धवहुने । धृतराष्ट्रः खगे सयें सुराशि क्षत्रियान्तरे ॥	१६३४
धृतराष्ट्री हंसपदां नभश्चरः खगेऽप्युदे । विद्याधरे समीरे च निशाचरस्तु राससे ॥	१६३५
सयें घूके गृहगाले च निशाचरी तु पांसुला । निषद्वरः स्मरे पङ्के निषद्वरी पुनर्निशि ॥	१६३६
नीलाम्बरो बलभद्रे राक्षसे क्रूरलोचने । प्रतीहारो द्वारि द्वाःस्थे प्रतीकारः समे भटे ॥	१६३७
प्रतिसरश्चमूषुष्टे नियोज्यकरसूत्रयोः । मग्नभेदे त्रैणशुद्धावारक्षे मण्डने सजि ॥	१६३८
कङ्कणेऽथ परिकरः पर्यङ्कपरिवारयोः । प्रगाढे भात्रिकायन्धे विवेकारम्भयोर्मणे ॥	१६३९
परिवारः परिजनेऽसिकोशेऽथ परम्परः । मृगभेदे प्रपौत्रादौ परम्परान्यथे कथे ॥	१६४०
परिपाट्यां परिसरः प्रान्तमूदेवयोर्गृतो । पक्षचरो यूपभ्रष्टष्टयकचारिगजे विधौ ॥	१६४१
पयोधरः कुचे भेषे कोशकारे कैशेरुणि । नीलिकेरे पात्रटीरस्तपव्यापारमञ्जिनि ॥	१६४२

१. 'करञ्जो वृक्षः' इति टीका. 'करण्डयोः' ग-घ. २. 'खीषु' ख; 'मिन्धु' ग-घ. ३. 'वीणाद्या' ख; 'वाणीसा' ग-घ. ४. 'अहो' ग-घ. ५. 'इष्टमनुत्तम' इति टीका. 'इष्टपि' ग-घ. ६. 'वण्यकर्णो यक्षस्तस्य बलिनिमित्तं यो हतदग्गस्तस्यासं रक्तं तस्य बिन्दवस्तैश्चक्षितं मालं यस्य तरिमभित्ययैः' इति टीका. ७. 'तुण्डक्यते तुण्डकेरी' इति टीका. 'तुण्डकारी' ख. ८. 'कर्पासी वमनी' इति टीका. 'कर्पासी' ग-घ. ९. 'तोयं धरति तोयधारः' इति टीका. 'तोयाधारः' ख. १०. 'वारां धरति धाराधरः' इति टीका. 'धाराधारः' ख. ११. 'मुनासीरे शीकरे जलदोपले' ख. १२. 'अद्वयसित' ग-घ. १३. 'पदालिकमौपमीभेदः' इति टीका. 'पलादि' ख; 'पादालि' ग-घ. १४. 'पुरा धारयति धूर्धरः', भार्धवेति खः' इति टीका. 'धूर्धुरः' ख. १५. 'सगाले' ग-घ. १६. 'आरक्षे गजललाटमंजि' इति टीका. 'त्रणशुद्धे वारक्षे' ग-घ. १७. 'पक्षे चरति पक्षचरः' इति टीका. 'पक्षधरः' ग-घ. १८. 'कवेरु' ख. १९. 'नारिकेरे' ग-घ.

लोहकांसे रजसात्रे सिंहाणकहुताशयोः । पारावारः पयोराशौ पारावारं तटद्वये ॥ १६४३  
 पारिभद्रौ तु मन्दारनिम्बौ पीताम्बरोऽच्युते । नटेऽपि पूर्णपात्रं तु जलादिपूर्णमाजने ॥ १६४४  
 वैदर्भापके बलभद्रस्वनन्ते बलशालिनि । बलभद्रा कुमारी साम्रायमाणौपधावपि ॥ १६४५  
 वैदर्भीरक्षपुण्यान्नाश्रय्यकुले गणिकासुते । विन्दुतन्त्रं पुनः शारिफालके चतुरङ्गके ॥ १६४६  
 महावीरोऽन्तिमजिने परपुष्टे जराटके । तार्क्ष्ये कर्के पवौ शूरे सिंहे मरुहुताशने ॥ १६४७  
 महामात्रः प्रधाने सैदारोहकसमृद्धयोः । मणिच्छिद्रा तु मेदापाशृगमाख्यौपधावपि ॥ १६४८  
 रथकारसक्षणि स्वान्माहिष्यात्कर्णसुते । रागसूत्रं षट्सूत्रे तुलासूत्रेऽपि च कश्चित् ॥ १६४९  
 लम्बोदरः स्यादुध्याने प्रमथानां च नायके । लक्ष्मीपुत्रो ह्ये कामे व्यवहारः स्थितौ पणे ॥ १६५०  
 ह्रुभेर्दंश च्यतिकरो व्यसनव्यतिपङ्क्तयोः । वक्रनक्रौ खलशूको विश्वभरोऽच्युतेन्द्रयोः ॥ १६५१  
 विश्वभरा तु मेदिन्यां विभाकरोऽभिसूर्ययोः । विश्वकहुस्तु मृगपाकुङ्कुरे विद्युने ध्वनौ ॥ १६५२  
 वीरभद्रौ वीरणेऽश्वमेधाश्वे वीरसत्तमे । वीरतरो वीरश्रेष्ठे शैरे वीरतरं पुनः ॥ १६५३  
 वीरणे वीतिहोत्रस्तु दियाकरहुताशयोः । शतपत्रो दानावाटे राजकीरमपूरयोः ॥ १६५४  
 शतपत्रं तु राजीवे संप्रहारो गवौ रणे । सहचरः पुगसिंष्ट्यां वयसे प्रतिबन्धके ॥ १६५५  
 सैमाहारस्तु संक्षेपे एकत्रकरणेऽपि च । समुद्रारुमाहमेदे सेतुर्धन्ये तिमिङ्गले ॥ १६५६  
 सालसारसरी द्विह्नौ सुकुमारस्तु कोमले । पुण्ड्रेऽक्षौ सूत्रधारस्तु शिल्पिमेदे नटेन्द्रयोः ॥ १६५७  
 अतिबलः स्याद्यवलेऽतिबला तु यलाभिदि । अक्षमाला वससूत्रे वसिष्ठस्य च योपिति ॥ १६५८  
 अङ्गपाली परीरम्भे स्यात्कोट्यामुपमातरि । उल्लुखलो गुंगुलोदुखले कलकलः पुनः ॥ १६५९  
 फोलाहले सर्जरसे कन्दरालो जटि द्रुमे । गर्दभाण्डेऽप्यथ कमण्डलु पकटिङ्कुण्डिके ॥ १६६०  
 कुतूहलं शस्त्रेऽद्विजे खतमालो बलाहके । धूमेऽथ गण्डशैलोऽद्रिच्युतस्पूलाश्ममालयोः ॥ १६६१  
 गन्धफली तु मिषङ्गौ चम्पकस्य च कोरके । जलाश्रयं तु शैवालं संतप्तं जलनिगमे ॥ १६६२  
 दलामलं पुनर्दमनके मरुषकेऽपि च । ध्वनिलाला तु वल्लभ्यां वेणुकाहलपोरपि ॥ १६६३  
 परिमलो विमर्दस्थे हृद्यगन्धे विमर्दने । पोटगलो नलकाशे श्वे बहुफलः पुनः ॥ १६६४  
 नीपे वैहुफला फलगौ भस्मतूलं पुनर्हिमे । ग्रामकूटे पौंसुख्ये भद्रकाल्यौपधीभिदि ॥ १६६५  
 गन्धोल्यां हरपल्यां च महाकाली महेश्वरे । किपाके गणभेदे च मदकलो मेदिद्विपे ॥ १६६६  
 मदेनाव्यक्तवचने महानीलो मणोभिदि । नागभेदे भृङ्गराजे महाबलो बलीयसि ॥ १६६७  
 बापौ महाबलं सीसे महाबला बलाभिदि । मणिमाला हारौ स्त्रीणां दशनक्षतभिद्यपि ॥ १६६८

१. 'पिङ्गले च हु' ख. २. 'नटे च पीतसारस्तु गोमेदकमणौ स्मृतः । मलयजे पू' ख-पुस्तक एवं पाठः. 'तटे च' ग-घ. ३. 'वर्धनं यद्वत्स्वस्तिपापको बर्दोपकः' इति टीका. ४. 'वर्वेटीरः' ख. ५. 'च भारोह' ख. ६. 'वैरवा-  
 श्चद्रायां जाता करणी' इति टीका. ७. 'उद्भवा ध्यानो वायुरस्य उद्बधानः' इति टीका. 'आधूने' ख-ग-घ.  
 ८. 'वक्रं नक्रं नापिकास्य वक्रनक्रः' इति टीका. 'वक्रनक्षौ' ख. ९. 'श्वे' ग-घ. १०. 'शिष्टी' औपधिः.  
 ११. 'समारोहः' ख. १२. 'सेतुमेदे' ख. १३. 'गुंगुली कण्डने' खः 'गुंगुलोदुम्बरे' ग-घ. १४. 'कन्दरां  
 छाति कन्दरालः' इति टीका. 'कण्डरालः' ग-घ. १५. 'कण्डिके' ग-घ. १६. 'चपकस्य' ग-घ. १७. इतः परम्  
 'चक्रवालोऽद्रिमेदे स्याद्यकालं तु मण्डले' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठः. १८. 'साताक्ष' ख. १९. 'दमनके  
 तथा म' ख. २०. 'ध्वनिं लालयति ध्वनिलाला' इति टीका. 'ध्वनिलाला' ग-घ. २१. 'बहुफली' ग-घ.  
 २२. 'प्रांशु' ग-घ. २३. 'गदिद्विपे गदवति द्विपे' इति टीका. 'गदद्विपे' ख-ग-घ. २४. 'जियां हारे द' खः 'हारे  
 स्त्रीणां द' ग-घ.



मुक्ताफलं घनसारे मौक्तिके लवलीफले । मृत्युफलो महाफले मृत्युफली वदत्यथ ॥ १६६२  
यथफलो मासिकाया कुटनक्षत्रि सारयो । वायुफल तु जलदोषले शक्रशरासने ॥ १६७०  
वातकेलिः कलात्पापे पिङ्गाना दन्तलेखने । विचकिलो दमनने मध्यामप वृहजलः ॥ १६७१  
महापोटगले पार्थे सदाफल उदुम्वरे । नालिकेरे स्कन्धफले हस्तिमल्लः सुरद्विपे ॥ १६७२  
विमिश्रे हलाहलस्तु ह्येलालोरेगे विपे । ज्येष्ठया च हरिताली ॥ दूर्वागमनरेखयो ॥ १६७३  
कृपाणलतिकाया चानुभावो भावसूचने । प्रभावे नित्रये चापहवः खेहापलापयो ॥ १६७४  
अभिपवः क्रतौ मघसधानज्ञानयोरपि । आदीनरः पुनर्दोषे परिहृष्टदुरन्तयो ॥ १६७५  
उपप्लव्यो राहत्यातौ कुशीलवस्तु चारणे । प्राचेतसे योचके च जलविल्वस्तु कर्कटे ॥ १६७६  
जलचत्वरे पञ्चज्ञे जीवज्जीवः खगान्तरे । हुममेदे चकोरे च धामार्गवस्तु घोषके ॥ १६७७  
अभामार्गोऽप्यथ परिप्लवायानुलवश्लौ । पराभवस्तिरस्कारे नाशे पारशवोऽपसि ॥ १६७८  
शूद्राया विप्रतमये तनये च पराजया । पुटग्रीवस्तु गर्गायां ताग्रस्य वलशेऽपि च ॥ १६७९  
बलदेवस्तु कालिन्दीरूपणे भारिध्वनि । बलदेवा चापमाणा रोहिताश्वो दृताश्वे ॥ १६८०  
हरिश्चन्द्रनृपसुते सहदेवस्तु पाण्डवे । सहदेवा यलार्चण्डोलत्पयो शारिणीपथे ॥ १६८१  
सहदेवी तु सर्पाक्ष्यामपदेशस्तु चारणे । ध्याने लक्ष्येऽप्यपभ्रंशो भाषामेदापशब्दयो ॥ १६८२  
पतने चाश्रयाशस्तु वहावाश्रपनाशवे । उपदशोऽवदशे स्थान्मेहनामययोरपि ॥ १६८३  
उपस्पृक्षस्त्याचमनज्ञानयो स्पर्शमात्रवे । खण्डपर्युः शिवे राहौ भार्गवे चूर्णलेपिनि ॥ १६८४  
खण्डामलकभैषज्ये जीवितेऽस्यः शिवे यमे । जीवितस्वामिजीवा योर्नागपाशस्तु योपिताम् ॥ १६८५  
परणे वरणाश्वे च प्रैतिष्कशः पुरोगमे । कर्ताहरे रुहाये च पुरोडाशो हविर्भिदि ॥ १६८६  
दृष्टशेषे सोमरसे चमस्या पिष्टकस्य च । अम्बरीषो नृपे सूर्ये गुधि भाष्किश्चोरयो ॥ १६८७  
आघ्राते षण्डपरद्यायनुकर्णोऽनुकर्षणे । रपस्याधो दारुणि चोनिमिप सुरमत्स्यपो ॥ १६८८  
अनुतर्पोऽभिलापे स्पर्शपाचपययोरपि । अलम्बुपरशब्देनेऽलम्बुपा रर पैणयोपिति ॥ १६८९  
गण्डीर्षी किंपुरुषस्तु विप्ररे लोभमिषपि । देवमृक्षो मन्दारादौ गुग्गुली विषमच्छदे ॥ १६९०  
नन्दिघोषो वन्दिघोषे र्वेन्दने च निरीटिन । परिवेषः परिवृत्तौ परिवौ परिवेषणे ॥ १६९१  
परिवोषः स्यादवाच्ये निनादे जलदध्वनी । पल्लवपो यातुधाने पल्लवपा तु किञ्चके ॥ १६९२  
गोभुरे गुग्गुली राक्षस लक्ष्मामुण्डीदिकास्तु च । भूतवृक्षस्तु शागोदे श्योनायकल्लिप्तसो ॥ १६९३  
महाघोषो महाशब्दे स्थान्महाघोषमापणे । महाघोषा नृद्वयोपण्या राजवृक्षः पिपात्के ॥ १६९४  
सुवर्णादुत्तरी यातरूपः शक्रशरासने । वानूली नेत्रयोऽपि विस्मालाक्षो मेहेश्वरे ॥ १६९५

१ 'विच्यते विचकिल' इति टीका 'विचिकिल' ग घ २ 'द्व्यशले इले रि' ग घ ३ 'वृष्ट्या च'  
ग घ ४ 'हरिताल तु वलशे' अनुभाव प्रभावे स्थान्निधये भावसूचने । अपहव पुन धदेऽपकारे यो-  
रक्षमपि' ए पुरतकस्य पाठ ५ 'याचकोऽर्थी' इति टीका 'याचने च' ए 'याचकेऽपि' ग घ. ६ 'पट्टि  
यतीति परिप्लव' इति टीका 'परिप्लवा' ग घ ७ 'दण्डोल' ए-ग घ ८ 'निर्दिता स्थान्मेहयोगेऽपि यी  
वित' ए ९ 'प्रतिष्कशीति प्रतिष्कश' इति टीका 'प्रतिष्ठाश' ग घ १० 'पञ्चदशी तु पूर्णिमा ।  
दर्शभ पादपादौ तु सटिकायानुदाहृत । शृङ्खलाकटय चापि पुष्पे' इति ए पञ्चदशस्थिक पाठ ११ 'न  
निमिषति अनिमिष' इति टीका 'अनिमेष' ग घ. १२ 'तृष्णा च' ग घ. १३ 'पञ्चय' ग घ १४ 'स्य  
न्यो' ग घ

तादर्थ्यं विशालनेत्रे च वीरवृक्षोऽर्जुनद्रुमे । भस्माते संकटाक्षस्तु कटाक्षिणि धवद्रुमे ॥ १६९६  
 अधिवासः स्यान्निवासे संस्कारे धूपनादिभिः । अवध्वंसस्तु निन्दायां परित्यागेऽधचूर्णने ॥ १६९७  
 कलहंसो राजहंसं कादम्बे नृपसत्तमे । कुम्भीनसस्तवहौ कुम्भीनसी लेवणमातरि ॥ १६९८  
 घनरसोऽस्तु कर्पूरे सान्द्रे सिद्धरसे द्रवे । मोरटे पीलुपर्ण्यां च चन्द्रहासोऽस्मिमात्रके ॥ १६९९  
 दशग्रीवकृपाणे च ताम्ररसं तु पद्मजे । ताम्रकाञ्चनयोर्द्विद्यचक्षुस्त्वन्धे सुलोचने ॥ १७००  
 सुगन्धभेदे च निःश्रेयसं कल्याणमोक्षयोः । नीलझुसा नदीभेदेऽप्सररोभेदे तडिलपि ॥ १७०१  
 पुनर्वसुः स्यान्नक्षत्रे कालायनमुनावपि । पूर्णमासो यागभेदे पूर्णमासी तु पूर्णिमा ॥ १७०२  
 मेलीमसं पुनः पुष्पकासीसे मलिनायसोः । महारसः पुनरिक्षी खर्मुद्रौ कसेरुणि ॥ १७०३  
 सधुरसा तु मूर्वायां द्राक्षादुन्धिकयोरपि । राजहंसस्तु कादम्बे कलहंसे नृपोत्तमे ॥ १७०४  
 रासेरसो रससिद्धिबलौ शृङ्गारहासयोः । पट्टीजागरके रासे गोष्ठ्यां विश्वावसुः पुनः ॥ १७०५  
 निशि गन्धर्वभेदे च विभावसुस्तु भास्करे । हुताशने हारभेदे चन्द्रे स्वाश्रेयसं सुखे ॥ १७०६  
 परानन्दे च भद्रे च सर्वरसस्तु धूणके । वाद्यमाण्डेऽवग्रहस्तु ज्ञानभेदे गजालिके ॥ १७०७  
 प्रतिगन्धे वृष्टिरोधेऽप्यभिग्रहस्तु गौरवे । अभियोगेऽभिग्रहणेऽवरोहस्तु लवोद्वेगे ॥ १७०८  
 तरोरङ्गेऽवतरणेऽप्यश्वारोहोऽश्वारके । अश्वारोहाश्वगन्धावामुपग्रहोऽनुकूलने ॥ १७०९  
 वन्द्युपयोगयोश्चोपनाहो वीणानिवन्धने । घणालेपनपिण्डे च गन्धवहौ मृगेऽनिले ॥ १७१०  
 गन्धवहा तु नासायां तमोपहो जिने रवौ । चन्द्रेऽग्नौ तनूरुहस्तु पुत्रे गृहति लोभि च ॥ १७११  
 प्रतिग्रहः सैन्यपृष्ठे ग्रहभेदे पतङ्गहे । क्रियाकारे दानद्रव्ये तद्गहे स्वीकृतावपि ॥ १७१२  
 परिग्रहः परिजने पत्न्यां स्वीकारमूलयोः । [शोणंऽथ परिवाहोऽम्बुच्छासो राजाहवस्तुनि] ॥ १७१३  
 परिचर्हः परिवारे पार्थिवोचितवस्तुनि । पितामहः पद्मयोनौ जनके जनकस्य च ॥ १७१४  
 वरारोहो गजारोहे वरारोहा कटावपि । [सर्वसहः सहिष्णो स्यात्सर्वसहा पुनः क्षिती ] ॥ १७१५

इत्याचार्येभ्यश्चन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे चतुःस्वकाण्डधनुर्धः ॥ ५ ॥

पञ्चसरकाण्डः ।

स्यादाच्छुरितकं हासनन्वधातविशेषयोः । कक्षायेक्षकः शृङ्गान्तपालकोद्यानपालयोः ॥ १७१६  
 द्वाःस्ये धिक्कै कवी रङ्गाजीवेऽथ कटखादकः । खादके काचकलशे शृङ्गालबलिपुष्टयोः ॥ १७१७  
 कृमिकण्टकं चित्रापापुदुम्बरविडङ्गयोः । स्याद्गोजागरिकं मक्ष्यकारके मङ्गलेऽपि च ॥ १७१८

१. 'सह कदाचैर्नन्ते सकटाक्षः' इति टीका. 'सकटाक्षस्तु' ग-घ. २. 'लवणो राधसहाय माता तसि-  
 न्' इत्यनेकार्थकैरवाकस्वीयुते. ३. 'नील जस्यति नीलजसा' इति टीका. 'नीलाजसा' ग-घ. ४. 'मलोऽस्यास्ति  
 मलीमसम्' इति टीका. 'मलीमसः' ख-ग-घ. ५. 'रसगो' ग-घ. ६. 'सर्वरसस्तु' ग-घ. ७. 'वाद्यमाण्डे  
 च देवो च पद्मसान्वितवस्तुनि । अव' ख; 'वाद्यभेदेऽवग्र' ग-घ. ८. 'अवग्रहो ज्ञानभेदे अस्वातन्त्र्ये ग' इति  
 ख-पुस्तकस्य पाठः. ९. 'अनुकूलान्' ग-घ. १०. 'गन्धं वहति गन्धवहः, स्निहास्तिवाद्व' इति टीका. 'गन्धः  
 वाहः' ग-घ. ११. 'मूले च समदे' ग-घ. १२. इति धनुर्भिधान्तर्गतपाठो ग-घ-पुस्तकयोस्तुटितः. १३. इत-  
 ग्रन् 'मदासहा स्यादम्बानकुसुमे मापपर्णैपि' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठः. १४. इति धनुर्भिधान्तर्गतपाठः  
 ख-पुस्तके तुटितः. १५. 'धिक्कै' ख. १६. 'शृङ्गारे बलिपुच्छयोः' ग-घ. १७. 'उपकारिका पिष्टभेदोपकारोदा-  
 रमलु' इत्यधिकः पाठः ख पुस्तके.

चिलिमिलिका खद्योते कण्ठीभेदे तद्विलपि । जलङ्करङ्कः स्यान्मेवे नालिकेरतरोः फले ॥ १७१९  
 शङ्खे नैवफलिका तु नवे नवरजः खियाम् । नागवारिको गणित्यराजे राजेमहस्तिपे ॥ १७२०  
 चित्रमेखले गह्वरेऽप्यथ स्याद्वचवहारिका । लोकपात्रेद्बुदीवर्द्धनीष्वथ त्रीहिराजिकः ॥ १७२१  
 चीनाम्ने कामलिकायामप्यथो शतपर्विका । स्याद्द्विचादूर्ध्वगोः शीतचम्पकौ दीर्घतर्पणौ ॥ १७२२  
 हेमपुष्पकश्चम्पके हेमपुष्पिका यूषिका । मलिनमुखस्तु गोलाङ्गले प्रेतेऽर्जले खले ॥ १७२३  
 शीतमयूखः कर्पूरे चन्द्रेऽथ सर्वतोमुखः । विधावात्मनि केन्द्रे च सर्वतोमुखमयूखम् ॥ १७२४  
 कथाग्रसङ्को धातूले विषस्य च चिकित्सके । नाडीतरङ्गः कौकाले द्विण्डके रतद्विण्डके ॥ १७२५  
 रतनारीचो मन्मथे शुनि स्त्रीणां च सीत्कृती । ऋषभध्वजः प्रथमजिनेन्द्रे शशिशेखरे ॥ १७२६  
 मुनिभेषजं त्रैगुणितपथ्यायां लहनेऽपि च । दशनोच्छिष्टो निःश्वासे जुष्यन् दन्तयासति ॥ १७२७  
 अवग्रहणं रीढायां रोधनेऽथावतारणम् । वज्राक्षलाचने भूतावेशेऽथ प्रविदारणम् ॥ १७२८  
 दारणे युधि च परिभाषणं तु प्रजल्पने । नियमे निन्दोपालम्भोक्तौ चापे मत्तवारणः ॥ १७२९  
 प्रासादवीपीवरण्डे मत्तहस्तिन्यग्राभये । मण्डूकपर्णो रत्नैकक्षोणकयोः कपीतने ॥ १७३०  
 मण्डूकपर्णी यस्त्रिधाश्वयोगोऽजिह्विकौपथे । स्याद्गोमहर्षणाख्या तु रोमौद्रमे विभीतके ॥ १७३१  
 घातरायणः कंकचे सायके शरसंक्रमे । निष्प्रयोजननरे चाप्यवलोकितमीक्षिते ॥ १७३२  
 अवलोकितस्तु बुद्धेऽपराजितोऽच्युते हरे । अजितेऽपराजिता तु दुर्गाधेतामप्यन्यपि ॥ १७३३  
 उपधूपित आसन्नमरणे धूषितेऽपि च । स्याद्गणाधिपतिविघ्ननायके पार्वतीपतौ ॥ १७३४  
 पृथिवीपतिस्तु धूषे कृतान्ते ऋषभौषधौ । मूर्द्धाभिपिक्तः प्रेधाने क्षत्रियक्षितिपालयोः ॥ १७३५  
 यादसांपतिः पीश्यन्धोर्वसन्तद्वृत्त आश्रके । पिके पञ्चमरागे वसन्तद्वृत्यतिमुक्ताके ॥ १७३६  
 पोटलायामथ सहस्रयादो यज्ञपूरुषे । कारण्डसूर्ययोर्वोजनगन्धा व्यासमातरि ॥ १७३७  
 कस्तूरीशीतयोश्चातिसर्जनं वधदानयोः । अपवर्जनं निर्वाणे परित्यागे विहायिते ॥ १७३८  
 अभिनिष्ठानस्तु वर्णे विसर्गेऽथानुवासनम् । ग्रेहने धूपने चान्तावसायी यपचे मुनेौ ॥ १७३९  
 स्यादुपस्पर्शनं स्नाने स्पर्शचमनयोरपि । उपसंपन्नं पर्याप्ते संस्कृतप्राप्तयोर्धृतौ ॥ १७४०

१. 'नारिकेर' ग-घ. २. 'जलजलाया' च 'जलनायको' मल्लके । काकायां राजधररे नवफलिका नूतने ॥ नवजतरजे नार्धामप्यथो नागवादिकः । गणित्यराजे गह्वरे राजजङ्गरहस्तिपे ॥ इति ख पुस्तकेऽधिकः पाठः. ३. 'गणित्यराजो वृक्षः' इति टीका. 'गणित्यरा' ग-घ. ४. 'के प्रोक्तः स्यादथो ज्य' ख. ५. 'त्रीविधदानमोऽस्य त्रीहिराजिकः' इति टीका. 'त्रीहिराजिकः' ग-घ. ६. 'वृत्वाद्' ग-घ. ७. 'दिनव' ग-घ. ८. 'अजिते' ग-घ. ९. 'मद्रे च' ग-घ. १०. 'वार्धायाम्' ग-घ. ११. 'कडोले' ख. १२. 'द्विण्डके' ख. १३. 'अगस्ति-पथ्या इतीतकीभेदः' इति टीका. १४. 'भूतावेशे' ग-घ. १५. 'रत्नके शोणके च' क-ख. १६. 'रोमाक्षे च' ख. १७. 'उन्मते निष्प्रयोजनपूरुषे । काष्ठे च करपने च कूटे च शरसंक्रमे ॥ समुद्रारणं चान्तान्ते जलस्योदरगे प्रदेः । अवलोकितस्तु बुद्धे त्ववलोकितमीक्षिते ॥ स्यादपराजितो विष्णो भीकण्डे निष्प्रयजये । अपराजिता तु दुर्गाधेता चापि जयन्तिका ॥' इति ख-पुस्तकस्य पाठः. १८. 'भूगले प्रधाने क्षत्रियेऽपि च' इति ख पुस्तकस्य पाठः. १९. 'रम्भोपो प्रतीनीद्विपतावपि' इति ख-पुस्तक एवम्. २०. 'वृत्ते स्यात्पिकपञ्चमरागयोः' इति ख पुस्तके. २१. 'वसन्तद्वृत्तिं पाटलायामतिमुक्तकभूरुद्धि । सहस्रपादः कारण्डे भास्करे यज्ञपूरुषे । योजनगन्धा कस्तूरीं सीताया व्यासमातरि ॥ अथैव पाठः ख-पुस्तके. २२. 'मुक्ते' ख. २३. इवः पथः 'अपसर्जनं तु दाने परित्यागेऽतिसर्जनम् । विघ्राणे च हितायामादेशो सेवकस्य च ॥' इत्यधिकः पाठः ख-पुस्तके. २४. 'धृते' ख.

कलानुनादी चटके चञ्चरीके कपिल्लले । गन्धमादनः कण्ठद्रिभिदोरल्लिनि गन्धके ॥ १७४१  
 गन्धमादनी सुरायामप जायानुजीविनः । वैकाञ्चिननटदुःस्थाः स्याद्भूमकेतनोऽनले ॥ १७४२  
 ग्रहमेदे च प्रतिपादनं बोधनदानयोः । पञ्चालञ्छनो धनदे लोकेऽथ रविवेधतोः ॥ १७४३  
 पञ्चालञ्छना तारायां सरस्वत्यां श्रियामपि । पीतचन्दनं स्याद्द्विरायां कश्मीरजन्मनि ॥ १७४४  
 महारजनं कुसुमे स्वर्णेषु मधुसूदनः । ध्रुवे केऽथ मृत्युवसनः श्रीफले हरे ॥ १७४५  
 श्रेणकाकेऽप्यधरचन्दनं देवदारुणि । कालेऽथ वरवर्णिन्यङ्गनालाज्ञाप्रियङ्गुपु ॥ १७४६  
 रोचमायां हरिद्रायामप स्याच्छकुलादनी । कैटमांसीपिचुलिकाजलपिण्डिकासु च ॥ १७४७  
 शालङ्कायनो नन्द्युष्णोः स्याच्चेतवाहनः शशी । पापेषु सहस्रवेधी नुकेः सहस्रवेधि तु ॥ १७४८  
 विश्वौ चामरपुष्पस्तु केतके चूतकाशयोः । गोरक्षजम्बूगोधूमधान्ये गोरक्षतण्डुले ॥ १७४९  
 धूलीकदम्बस्तिनिशे नीपे वरुणपादपे । शृंगालजम्बूगोधूम्ये फले च बदरीतरोः ॥ १७५०  
 अन्युपगमः समीपगमने स्वीकृत्यापि । नक्षत्रनेमिः शीतांशुरेवलोत्तानपादिषु ॥ १७५१  
 कालानुसार्यं शैलेऽथ कालेऽथ शिशिपातरौ । अथ स्याद्गुग्गुलीयं दुर्गन्धमाद्रुग्गुग्गुः ॥ १७५२  
 कृपाकपायी जीवन्त्यां शतावर्षयुगयोः श्रियाम् । उत्पलपत्रमुत्पलदले स्त्रीणां नखक्षते ॥ १७५३  
 कपिलधारा त्रिदशापगायां तीर्थेऽपि च । तमालपत्रं तिलके तापिच्छे पत्रकेऽपि च ॥ १७५४  
 तालीसपत्रं तु तामलक्यां तालीसके कचित् । पादचत्वरः करके परदोषैकभाषिणि ॥ १७५५  
 सैकते छगलेऽथपद्मेऽथ पैतृचामरः । वर्दोषके प्रशंसायां दूर्वाभिततटी भुवि ॥ १७५६  
 पुरोदौ धूलिगुच्छे पीतकावेरं तु कुङ्कुमे । पित्तले वस्त्रोक्तसारा त्विन्द्रस्य धनदस्य च ॥ १७५७  
 नैलिनीपुर्योधिप्रतिसारस्वनुद्यये रुपि । कौकले सर्वतोभद्रस्त्वोक्तोऽपि चित्रयोः ॥ १७५८  
 निम्बेऽथ सर्वतोभद्रा गर्भमार्गं नटपोपिति । समभिहारस्त्वोभीक्ष्णे भृशार्थेऽथासुतीवले ॥ १७५९  
 शौण्डिके यच्चन्युद्दण्डपालो मत्स्याहिभेदयोः । स्यादेककुण्डलो वलमद्रे किंपुरुषधरे ॥ १७६०  
 कृपीटपालस्तु केनिपाते जलनिधावपि । स्यात्पाण्डुकम्बलः श्वेतकम्बलमावभेदयोः ॥ १७६१

१. 'कलं मनोशमनुपदति कलानुमादी' इति टीका. 'कालानुमादी' ख. २. 'अली च' ग-घ. ३. 'नद्रा-  
 धिनचक्रदुःखाः' ख. ४. 'इत्येतच्छातकुम्भकुसुमयोः । मधुसूदनसंज्ञा तु ध्रुवे वनमालिनि । स्यान्मृत्युवसनः  
 शशी श्रीफलश्रेणकाकयोः । धरचन्दनमाख्यात कालेऽथ देवदारुणि । स्याद्द्विरायां कश्मीरजन्मनि ।  
 शैले च-प्रियङ्गु च स्यादयो शकुलादनी ।' एवं पाठः ख-पुस्तके. ५. 'कट्टीमांसीपिचुलिका' ख; 'कट्टीमांसी  
 पिचुलिका' ग-घ. ६. 'शालङ्कायनशब्दः स्यादपिभेदेऽपि नन्दिनि । शिवकोर्तनशब्दस्तु भृङ्गिरीदे मुरद्विपि ।  
 श्वेतवाहन इत्याख्या शयाङ्के च धनंजये । स्यात्पट्टिहायनो धान्यविशेषे च मत्स्यजे । सहस्रवेधी नुके स्यात्स-  
 हस्रवेधि रामटे । हरिचन्दनमाश्रावणोशीर्षे देवपादपे । हरिवाहन इत्युक्तो मास्करामरनाथयोः । भवेच्चामर-  
 पुष्पस्तु के' इत्यधिकः ख-पुस्तके पाठः. ७. 'धूलीकदम्बोऽस्तिनिशे' ग-घ. ८. 'गोधुम्ब औषधम्' इति टीका.  
 'गोष्ठिमे' ग-घ. ९. 'कालानुसार्यः' ग-घ. १०. 'गुग्गुमे दुग्ध' ख. ११. इत्येः प्राक् 'मवेत्पवचनीयाख्या  
 प्रवाच्ये च प्रवर्तते' इत्यधिकः पाठः ख-पुस्तके. १२. 'तापिच्छस्वगालः' इति टीका. 'तापिच्छ' ग-घ.  
 १३. 'गोष्ठ' ग-घ. १४. 'वस्त्रोक्तसारा' ग-घ. १५. 'पुतीनल्लिनोर्वि' ख. १६. 'गम्भारी शीर्षार्णवः' इति  
 टीका. 'गम्भीर्याम्' ख. १७. 'भृशार्थे धौनःपुन्येऽपि कथ्यते । आसुतीवलयश्च यज्ञकर्तार शौण्डिके । मवे-  
 दुद्दण्डपालस्तु मत्स्यवर्षभभेदयोः । एककुण्डल इत्येव वलमद्रे धनाधिपे । कृपीटपालश्च केनिपाते पयो-  
 निपे । कृटपाकलो भजितज्वरे पाकमावते ॥' इत्यधिकः पाठः ख-पुस्तके.

सुरतताली शिरःशङ्खद्वयोरथाशितंभयः । अनादौ तृप्तौ च नभश्चमसश्चन्द्रमाययोः ॥ १७६२  
चित्रापूपे हिङ्गुनिर्यासो हिङ्गुरसनिभ्ययोः । हिरण्यरेता ज्वलने सहस्रकिरणेऽपि च ॥ १७६३  
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे पञ्चस्वरकाण्डः पञ्चमः ॥ ५ ॥

पट्टस्वरकाण्डः ।

ग्राममहुरिका युद्धशृङ्गधोर्मातुलपुत्रकः । धत्तूरकस्य च फले मातुलस्य च नन्दने ॥ १७६४  
लूतामकैटकः पुत्रीनवमालिकयोः कपौ । वर्णविहोलकः काव्यच्छायाहस्तसंधिचोरयोः ॥ १७६५  
सिन्दूरतिलको हस्ती सिन्दूरतिलकाङ्गना । दोहदलक्षणं गर्भे स्वात्संधौ यौवनस्य च ॥ १७६६  
यौवनलक्षणं वक्षोरुहे च लघुणिभि च । अर्द्धपारापतंश्चित्रकण्ठे स्यात्तिष्ठिराग्रि ॥ १७६७  
प्रत्युद्गमनीयमुपस्थेये धौतांशुकद्वये । विष्वक्सेनप्रिया आयमाणीपध्यां भियामपि ॥ १७६८  
इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहे पट्टस्वरकाण्डः पष्ठः ॥ ६ ॥

अव्ययाधिकारः ।

अथाव्ययानि वक्ष्यन्ते प्राग्बहेव स्वरः समात् । अ स्वरूपार्थेऽप्यभावेऽपि स्यादा स्मरणवाक्ययोः ॥ १७६९  
आडीपदर्थेऽभिध्यासौ क्रियायोगेऽवधावपि । अ स्वादवधृतिस्मृत्योराः संतापप्रकोपयोः ॥ १७७०  
इ स्यात्खेदे प्रकोपोत्तांघ्री श्रोत्रे दुःखभायने । प्रत्यक्षे सनिधौ चाप्यु रोषोत्तयामभ्रणार्थयोः ॥ १७७१  
उत्प्राप्यन्ते प्रकाशे च प्राक्स्वरात्प्रास्थशक्तिपु । निप्रगो बन्धने मोक्षभावे लाभोर्ध्वकर्मणोः ॥ १७७२  
उं प्रभेऽङ्गीकृतौ रोपेऽप्युं प्रभे रोपवाचि च । ऊ कुत्सावाक्ययोरेवे हेहैशब्दाविव स्मृतौ ॥ १७७३  
आमभ्रणाह्वानयोरों प्रणवेऽङ्गीकृतावपि । ओऔशब्दौ गुहोहौ च इतौ संबोधनेऽपि च ॥ १७७४  
कु पापीयसि कुत्सापामीपदर्थे निवारणे । कं सुंस्ते धारिशिरसोः किं प्रभे कुत्सितेऽपि च ॥ १७७५  
चान्योन्यार्थसमाहारान्वाचयेषु समुचये । हेतौ पक्षान्तरे तुल्ययोगिताविनियोगयोः ॥ १७७६

१. 'मन्त्रचूर्णललिच्छन्ति वशीकरणवेदिनि । डाकिनीदोषमन्त्रे कुशाम्बुप्रोक्षणेऽपि च । भवेत्सुरतताली तु दूतिवाया शिरःखनि । आश्रितंभयमभावावाशितंभवस्वर्पणे । स्यादापादभवो भीमे नवीनजलदेऽपि च । स्यान्नभश्चमसश्चन्द्रेचित्रापूपेन्द्रजालयोः । हिङ्गुनिर्यास इत्येप निभे हिङ्गुरसेऽपि च ।' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठः.  
२. 'शृङ्गया ग्रामयुद्धेऽपि कील्यते । स्यान्मदनशलाका तु तयोः कामोदयौषधौ । मातुलपुत्रको धत्तूरके मातुल-  
लाग्ने' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठः. ३. 'ज्ञानचिकित्सकश्चातुर्मास्यव्रतकरे नरे । ज्ञानचिकित्सकं प्रोक्ष-  
नारीपुष्पतपस्ययोः ॥' इत्यधिकः ख-पुस्तके. ४. 'यौवनलक्षणां ख. ५. इत. परम् 'समुद्रनवनीतं स्यात्पीपूषे  
च सुधाकरे' ख. ६. 'अर्धेन पारापतोऽर्द्धपारापत, दायपि पक्षिभेदौ' इत्यनेकार्थकैरवाक्यकौमुदी. ७. 'विष्वक्से-  
नप्रिया मश्या आयमाणीपधावपि' ख. 'विष्वक्सेन' ग घ. ८. 'अ स्यादभावे स्वल्पार्थे त्रिणक्षेपेऽनव्ययम्' ख.  
९. 'अभिध्यासौ क्रियाभेदे' ग घ. १०. 'आ स्यादाव्ये च स्मरणे स्यादा वेद्यनव्ययम्' ख. ११. 'कामदेवेऽनव्ययम्.  
इ तु समावने क्रोधे ईलक्षया स्यादनव्ययम् । उ स्रुद्धौ रूपोक्तौ च शिववानी त्वनव्ययम् । उत्प्राप्यन्ते प्रकाशे च'  
ख पुस्तकस्यपाठोऽयम्. १२. 'मोक्षे' ख. १३. 'ऊ रणने रणके च स्यात् स्यात्तयनव्ययम् । ऊ कुत्साया च धाव्ये च  
देवमातर्पनव्ययम् । ऊ वाक्यकुत्सयोर्द्वैत्यजन्यमव्ययव्ययम् । न कुत्साया विसर्ग्ये च लृशब्दोऽपि तदर्थकः ।  
देवमातरि याराहा क्रमात्तावन्व्ययव्यौ । एरेशब्दौ तु हेहैवस्मृत्यामन्त्रणहृतिषु । क्रमाच्चतुर्भेदे चामावेरे प्रो-  
त्तावनव्ययौ । ओमित्यनुमिति प्रोक्ष प्रणवे चाप्युपक्रमे । ओऔशब्दौ तु इहोहौवत्पुद्गादानुमते । विधा-  
वति क्रमादिष्णावौऔशब्दावनव्यव्यौ ।' इत्येव ख पुस्तकस्यः पाठः. १४. 'सुंस्ते' ख.

पादपूर्णेऽवधृतौ तु विशेषेऽवधारणे । समुच्चये पादपूर्तौ चिन्निर्भत्सन्ननिन्दयोः ॥	१७७७
नि स्मात्क्षेपे भृशार्थे च निस्सार्थे दानकर्मणि । संनिधानोपरमयोः संशयाश्रयराशिषु ॥	१७७८
मोक्षेऽन्तर्भावेऽधोभावे बन्धने कौशलेऽपि च । नु प्रभेऽनुशयेऽतीतार्थे विकल्पवितर्कयोः ॥	१७७९
नजीपदर्थे सादृश्ये तद्विरुद्धतदन्ययोः । व्यतिक्रमे स्वरूपार्थे निषेधाभावयोरपि ॥	१७८०
निर्निश्चये प्रान्ताद्यर्थे निःशेषप्रतिषेधयोः । प्राक्पूर्वस्मिन्प्रभाते दिग्देशकालेष्वनन्तरे ॥	१७८१
अतीतेऽप्येऽप्यथ प्र स्याद्वाताद्यर्थप्रकर्षयोः । वा समुच्चये एवार्थे उपमानविकल्पयोः ॥	१७८२
वि श्रेष्ठेऽतीते नानार्थे च हेतौ पादपूर्णे । शं कल्याणे सुखेऽर्थे स्वित्परिप्रभवितर्कयोः ॥	१७८३
सं संगार्थे प्रकृष्टार्थे शोभनार्थसमार्थयोः । स्मातीते पादपूर्तौ ह संयुद्धौ पादपूर्णे ॥	१७८४
हा शृंगदुःखविपादेषु हि हेतावधारणे । विशेषे पादपूर्तौ च ह्री विस्मयविपादयोः ॥	१७८५
दुःखहेतौ च हं रोपभाषणेऽनुनेयेऽपि च । हुं वितर्के परिप्रभे स्यान्मनागल्पमन्दयोः ॥	१७८६
अद्भ्य संबोधने हर्षे पुनरर्थे च किं च तु । साकल्यारम्भयोस्तिर्यकस्यात्तिरश्चीनवक्रयोः ॥	१७८७
हिरण्यमये विनार्थेऽति प्रकर्षे लङ्घने भूते । सुतावसंप्रतिक्षेपेऽप्यस्तु पीडानिषेधयोः ॥	१७८८
असूयापामनुज्ञायाभारादूरसमीपयोः । इति स्वरूपे सांनिध्ये विवक्षानियमे मते ॥	१७८९
हेतौ प्रकारप्रलक्ष्णप्रकाशेष्ववधारणे । एवमर्थे समाप्तौ स्यादुक्त प्रभवितर्कयोः ॥	१७९०
समुच्चये विकल्पे च तावद्यावदिवार्यौ । कात्स्न्येऽवधारणे माने प्रतीत्यभूतभागयोः ॥	१७९१
प्रतिदाने प्रतिनिधौ वीष्णालक्षणयोरपि । पश्चात्प्रतीक्यां चरमे वृत्तामन्त्रणक्षेदयोः ॥	१७९२
धृत्वाश्रयानुक्रमात्तु यद्वत्प्रभवितर्कयोः । शश्वत्सह पुनर्नित्ये सकृत्सहैकवारयोः ॥	१७९३
स्वस्त्याशीः क्षेमपुण्यादौ साक्षात्प्रलक्षणतुल्ययोः । हन्त दानेऽनुक्रमायां वाक्यारम्भविपादयोः ॥	१७९४
निश्चये च प्रभेदे चाप्यथो अथ समुच्चये । मङ्गले संशयारम्भाधिकारानन्तरेषु च ॥	१७९५
अन्वादेशे प्रतिज्ञायां प्रभसाकरूपयोरपि । तथा स्यान्निश्चये पृष्ठप्रतिवाक्ये समुच्चये ॥	१७९६
यथा निदर्शने 'द्वौ तूद्देशे निर्देशसाम्प्रयोः । हेतूपपत्तौ च वृथा त्वविधौ स्वादनर्पके ॥	१७९७
अनु लक्षणवीप्तेर्षभूतभागेषु संनिधौ । सादृश्यायामहीनेषु पश्चादर्थसहार्थयोः ॥	१७९८
नन्वाक्षेपे परिप्रभे प्रयुक्तावधारणे । वाक्यारम्भेऽप्यनुनाममन्त्रणानुज्ञयोरपि ॥	१७९९
नानाधिभोयानेकार्थे तु स्थाने तु कारणे । युक्ते साम्येऽप्यप्य स्तेयेऽपकृष्टे वर्जने मुदि ॥	१८००
विपर्यये वियोगे च निर्देशे विकृतावपि । अपि सभावनाशङ्काग्रहणासु समुच्चये ॥	१८०१
प्रभे युक्तपदार्थेषु कामवारक्रियासु च । उपासनेऽधिके हीने सादृश्यप्रतियत्नयोः ॥	१८०२
तद्योगव्याप्तिपूजासु शकावारम्भदानयोः । दाक्षिण्याचार्यकरणदोषाख्यानात्ययेषु च ॥	१८०३

१. 'पूर्णेऽवधृतौ च तु' ग-घ. २. 'सद्ये यथा, निरेकेकोऽपि निराकरोति' इति टीका. 'संभयाश्रयराशिषु' ख-ग-घ-पुस्तकसः, पाठः. ३. 'अनुने' ख; 'अनुशये तीर्थे आत्' ग-घ. ४. 'वितो' ग-घ. ५. 'अवान्तरे' ख-ग-घ. ६. 'अपि चित्तिर्यकस्यात्' ग-घ. ७. 'प्रसंगार्थे' ग-घ. ८. 'समुच्चयोः' ग-घ. ९. इतः परम् 'सु पुण्यां श्रुत्याधुनितिरुच्छृणु' इति ख-पुस्तकेऽधिकः पाठोऽप्यम. १०. 'मुत्' ग-घ. ११. 'अनुशये' ग-घ. १२. 'हुं लङ्गायां निवारणे । प्रनागल्ये च मन्दे चाद्र संबोधनदर्शयोः । पुनरर्थे चाप्य किं च साकल्यारम्भयो- र्गतम् । तिरेकितोषं वक्ते च विद्यादी त्वन्ययम् । इत्येवं ख-पुस्तके. १३. 'प्रवर्ध' ग-घ. १४. 'वितर्के च तावद्यावदिवार्यो' ग-घ-पुस्तकयोरेवं पाठः. १५. 'प्रभादे' ग-घ. १६. 'द्वौ' ख. १७. 'मरणोपमनामयोः' ग-घ.

अभि वीप्सालक्षणयोरित्थंभूताभिमुख्ययोः । स्वादमा संनिधानार्थं सहायैऽलं निवारणे ॥ १८०४  
 अलंकरणसामर्थ्यपर्याप्तिष्वैवधारणे । एवं प्रकारेऽङ्गीकारेऽवधारणसमन्वयोः ॥ १८०५  
 कथं प्रभे प्रकारार्थं संभ्रमे संभवेऽपि च । काममसूयानुगमे प्रकारेऽनुमतावपि ॥ १८०६  
 किमु संभावनायां विमर्शं जोषं सुखे स्तुतौ । मौनलङ्घनयोश्चापि नाम प्राकाश्यकुत्सयोः ॥ १८०७  
 संभाव्याभ्युपगमयोरलीके विस्मये कुपि । नूनं तर्के निश्चिते च प्राध्वं नर्मानुकूलयोः ॥ १८०८  
 भृशं प्रकर्षेऽलर्षं च सामि त्वर्थं जुगुप्सिते । अपि प्रभेऽनुनये स्वादये क्रोधविपादयोः ॥ १८०९  
 संभ्रमे स्मरणे चान्तरन्ते स्वीकारमध्ययोः । उर्युच्छरीवदूरी विस्तारेऽङ्गीकृतावपि ॥ १८१०  
 पराभिमुख्ये प्राधान्ये विमोक्षप्रातिलोम्ययोः । गतिधर्पणहिंसासु भृशार्थं विक्रमेऽपि च ॥ १८११  
 परि व्याधानुपरमे वर्जने लक्षणादिपु । अलिङ्गने च शोके च पूजार्थां दोषकीर्तने ॥ १८१२  
 भूषणे सर्वतोभावे व्याप्तौ निवसनेऽपि च । पुरा भविष्यदासने चिरातीतप्रथम्ययोः ॥ १८१३  
 पुनरप्रथमे भेदे किल संभाव्यवार्तयोः । हेतुरुच्योरलीके च खलु वीप्सानियेधयोः ॥ १८१४  
 जिज्ञासागामनुनये वाक्यालंकरणेऽपि च । अद्यालम्यनर्विज्ञानयियोगव्याप्तिशुद्धिपु ॥ १८१५  
 ऐवीपम्ये परिभवे ईपदर्थेऽवधारणे । उपा रात्रौ तदन्ते च दोषा निशि निशामुखे ॥ १८१६  
 महद्गु शीघ्रे भृशे तत्त्वेऽतो हेतोरपदेशवत् । निर्देशे पक्षमर्थं क्षितौ यतश्च विभागवत् ॥ १८१७  
 पक्षमर्थं नियमे च तत् आदौ कथान्तरे । पक्षमर्थं परिप्रभे तिराऽन्तर्यां तिरश्चि च ॥ १८१८  
 नीचैः स्वैराल्पनीचेपु प्रादुर्नामप्रकाश्ययोः । पुरोऽग्रे प्रथमे च स्थान्मियोऽन्योन्यरहस्यपि ॥ १८१९  
 अहं धिगर्थं शोके च कर्तव्यार्थविपादयोः । अहं क्षेपे नियोगे चाप्यहो प्रभविचारयोः ॥ १८२०  
 सह संवन्धसादृश्यपौगण्यसंशुद्धिपु । साकल्ये विद्यमाने च हीही विस्मयहास्ययोः ॥ १८२१  
 नैतु च प्रभे दुष्टोक्तौ सम्यग्वादे स्तुतावपि । अपस्तु चारौ निर्दोषे किमुत प्रभवादयोः ॥ १८२२  
 विकल्पेऽतिशये चापि पुरस्तात्प्रथमेऽप्रतः । पूर्वस्थां च पुरार्थं चाभीक्ष्णं शीघ्रप्रकर्षयोः ॥ १८२३  
 पौनःपुन्ये संतते चावश्यं निश्चयनिलयोः । इदानीं सांप्रतं वाक्यालंकारे तद्दिनं पुनः ॥ १८२४  
 दिनमध्ये प्रतिदिने सांप्रतं तूचितेऽधुना । समयानिकषा चान्तनिकटे चान्तरा पुनः ॥ १८२५  
 विनैर्षं संनिधौ मध्येऽभितोऽभिमुखकाल्पन्ययोः । संभीषोम्रतः शीघ्रेष्वग्रतः प्रथमाप्रयोः ॥ १८२६  
 अन्ततोऽवयवोपेक्षा पक्षमर्थेषु शासने । पुरतोऽग्राधयोः पूर्वद्युर्धमहं प्रभातयोः ॥ १८२७  
 अहहेत्यनुते खेदेऽन्तरेणान्तर्विनार्थयोः । अहो वतानुकम्पार्थां खेदामन्त्रणयोरपि ॥ १८२८

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितेऽनेकार्थसंग्रहेऽन्यथाधिकारः ।

२५२२२

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितोऽनेकार्थसंग्रहः समाप्तः ।

१. 'निरर्थकौ' ग घ. २. 'च वारणे' ख. ३. 'रोपमयोरङ्गीकारेऽवधारणे' ख. ४. 'उर्युच्छरी चोररी च ग-घ. ५. 'अपस्तु' ग-घ. ६. इतः परम् 'प्राज्ञः प्राकाश्ये वृत्तौ स्वास्थमान्येऽपि प्रयुज्यते' ख. ७. 'प्रतीपयोः' ग-घ. ८. 'विक्रान्त' ग-घ. ९. 'इवौ' ख. १०. इतः परम् 'ज्ञाने खनेश्चरे स्वैरे सहः साहसतेजयो.' ख. ११. 'नभ्रपूर्वाज्जहातेः' किपि, 'अह' इति टीका. 'अहो' ख-ग-घ. १२. 'नभ्रपूर्वाज्जहातेः', 'अह' इति टीका. 'आह' ख-ग-घ. १३. 'अनु च' ख. १४. 'नानार्थे' ग घ. १५. 'समयो' ग-घ. १६. 'अवचितोत्प्रे' ख.

॥ श्रीः ॥

# अभिधानसंग्रहः ।

( ९ )

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितो  
निघण्टुशेषः ।

विहितैकार्पनानार्पदेश्यशब्दसमुच्चयः । निघण्टुशेषं ध्वज्येऽहं नवाहृत्यादपङ्कजम् ॥

.....	१
.....	२
.....	३
.....	४
.....	५
.....	६
.....	७
.....	८
.....	९
.....	१०
.....	११
.....	१२
.....	१३
.....	१४
.....	१५
.....	१६
.....	१७

.....पुष्पः शुक्रवृक्षः शुक्रप्रियः । कपीननः कर्णपूरो मण्डितः श्यामवल्कलः ॥ १८  
पाटल्यां पाटला स्थाली मोषा तोषाधिवासिनी । वसन्तकामपोरूती कुन्ती कालवृन्तिना ॥ १९  
अन्यस्यां तत्र तु श्वेता पाटला काष्ठपाटला । श्वेतला श्वेतकुम्भीका कुषेराक्षी फलेरुहा ॥ २०  
अमुरानगुरुर्लोहं वंशिकं विश्वरूपकम् । कृमिजं प्रवरं राजाहं योगजमनार्णकम् ॥ २१  
महिगन्धेऽत्र मङ्गल्या कृष्णे तु काकगुण्डकः । श्रीखण्डे स्यान्मलयजं चन्दनं श्वेतचन्दनम् ॥ २२  
गोदीपिकं गन्धसारं मद्रश्रीलैलपणिकम् । फलकी सुरभिः सारं महाहं रोहणेऽत्रम् ॥ २३



अथ बर्बरके श्वेतं निर्गन्धं बर्बरोद्भवम् । साद्रक्तचन्दने क्षुद्रचन्दनं भास्करप्रियम् ॥	२४
ताम्रसारं रक्तसारं लोहितं हरिचन्दनम् । कुचन्दने तु पत्रार्द्धं पत्रार्द्धं पट्टरञ्जनम् ॥	२५
सुरङ्गकं रक्तकाष्ठं पत्तूरं तिलपर्णिका । अथ दुर्मोत्पलव्याधः परिव्याधः सुगन्धकः ॥	२६
निर्गन्धेऽस्मिन्कर्णिकारो निषीधः पीतपुष्पकः । पुंनागे तु महानागः केसरो रक्तकेसरः ॥	२७
देववल्लभकुम्भीकौ तुङ्गः पुरुषनामकः । अयागस्थे वज्रसेनः शुकनासो मुनिदुमः ॥	२८
करवीरे कणवीरः श्वेतपुष्पोऽश्वमारकः । प्रतिहासः शतप्राञ्चोऽश्वरोधः कुमुदोद्भवः ॥	२९
रक्तपुष्पेऽत्र लगुडश्चण्डातश्चण्डगुल्मकौ । कालस्कन्धसामाले स्यात्तापिच्छो रञ्जतो वसुः ॥	३०
तमालपत्रे वज्राख्यं रोमशं तामसं दलम् । सूक्ष्मैलायां चन्द्रयाला द्राविदी निष्कुटिष्ठुतिः ॥	३१
कपोतवर्णिका मुन्हा कोरङ्गी बहुला तुला । स्पूलैलायां बृहदेला भद्रैला लवकुशगन्धिका ॥	३२
त्रिदिवोद्भवा च पृथ्वीका कर्णिका त्रिपुटा पुटा । कर्पूरे धनसारः स्याद्विमाहो हिमवालुकः ॥	३३
सिताश्रः शीतलरजः स्फटिकश्चन्द्रनामकः । कङ्कोलके कटुफलं कौमकं मागधोत्थितम् ॥	३४
कोलं कोपफलं कोरं मारीचं द्वीपमिलि । लवङ्गे शिपरं दिव्यं भृङ्गारं वारिजं लवम् ॥	३५
श्रीपुष्पं श्याव्यं देवपुष्पं चन्दनपुष्पकम् । नलिकायां कपोताक्षिर्निर्मध्या श्रुपिरा नदी ॥	३६
धमन्यजनकेशी च शून्या विद्रुमवल्लयि । अतिमुक्ते मण्डकः स्यात्पुण्ड्रको भ्रमरोत्सवः ॥	३७
पराश्रयः सुवासन्ती कामुको माधवी लता । पिप्पले बोधिरश्वत्थः श्रीवृक्षश्चलपत्रकः ॥	३८
मङ्गल्यः केशवापासः श्यामलो द्विरदाशनः । गर्दभाण्डे कन्दरालम्बायावृक्षः कमण्डलुः ॥	३९
प्लक्षो वटप्लवः शुङ्गी सुपार्श्वश्चारुदर्शनः । कपीतने कपीनः स्यात्पीतनप्लवकावपि ॥	४०
कर्पटो पर्कटी प्लक्षः सतीरो लक्षणे नदी । बटे वैश्रवणावासो न्यग्रोधो बहुपाङ्क्तुवः ॥	४१
स्कन्धजन्मारक्तफलः क्षीरो शुङ्गी वनस्पतिः । उदुम्बरे जन्तुफलो पञ्चाङ्गो हेमदुग्धकः ॥	४२
सदाफलो वसुधुक्षः श्वेतवल्को मशक्यपि । काकोदुम्भरिकायां तु फालगुनी फल्गुवाटिका ॥	४३
फलारात्री फलभारी फलपूर्जघनेफला । राजादने तु राजन्या क्षीरिका श्रियदर्शनः ॥	४४
कपिप्रियो दृढस्कन्धो मधुराजफलो नृपः । पिपाले तु राजशृक्षो बहुवल्को धनुषटः ॥	४५
सन्नफटुः खरस्कन्धश्चारस्तापसवल्लभः । आघ्रातेकं बर्बपाकी कपिभूतः कपिप्रियः ॥	४६
कपीतनः पीतनकस्तनुक्षीरोऽग्रपाटकः । ..... ॥	४७
अकं विकीरण ..... । क्षीराकपर्णो रामकं ललकौ गणरूपकः ॥	४८
एकाक्षीलः सदापुष्पो मन्दारश्च प्रतापसः । वृत्त्यां वञ्चो महावृक्षोऽसिपन्नः सुखसुधा गुडा ॥	४९
समन्तवृग्धा सेहुण्डः शण्डेरी चक्रकण्टकः । करमर्दे करमदः कराग्रकसुपेनकौ ॥	५०
स्थलपकैट आविन्नः कृष्णपादफलोऽपि च । जम्बारे जम्मलो जम्भो जम्भीलो दन्तहर्षणः ॥	५१
यक्षशोषी दन्तशटो जम्भीरो रोचनोऽपि च । करुणे तु छागलाख्यो मल्लिकाकुसुमः त्रियः ॥	५२
धीजपूरे बीजपूर्णः पूरकः फलपूरकः । स्रपूरको मातुलुङ्गः केसराम्लोऽम्लकेसरः ॥	५३
वराम्लो बीजको लुङ्गो रुचको मध्यकेसरः । कुमिप्रो गन्धकुसुमः केसरी साधुपादपः ॥	५४
मातुलुङ्गी वर्धमाना मधुरा मधुकर्कटी । मधुवल्ली पूतिपुष्पा देवदूती महाबला ॥	५५
अम्लिकायां चुम्बिकाभ्यां शुक्तिकाभ्यां विकाम्लिका । पुत्रा पिशा तित्तिदीका तित्तिदीगुहपुष्पिका ॥	

वृक्षाम्ले स्यादम्लवृक्षस्तित्तिडीको महीरुहः । शाकाम्लमम्लशाकं चाम्लपूरो रक्तपूरकः ॥	५७
अषाम्लवेतसे भीमो भेदनो रक्तपूरकः । रुधिरस्त्रावकश्चुकं मांसारिर्चानिकमियः ॥	५८
शाखाम्लो वेतसोऽम्लोऽम्लस्तित्तिडीको रसाम्लकः । स शङ्खद्रावको हीनो लौहद्रावक उत्तमः ॥५९॥	
पावेव तु शतवेधिसहस्रवेधिनौ क्रमात् । कपिल्ये वानरवायो गन्धपत्रः कपिमियः ॥	६०
पुष्पफलो दधिकलो दधिरधमाहिमन्मयाः । अक्षिस्यंदो दन्तशयो राजाग्रश्चिरपाक्यपि ॥	६१
अश्मन्तके भ्रूक्षपत्रः पाषाणावूक इन्द्रकः । अम्लपत्रस्ताम्रपत्रः कुशलो यमलच्छदः ॥	६२
नारङ्गे स्यान्नागरङ्गस्त्वयमुगन्धो सुखमियः । ऐरवतो योगसारो योगी तक्षापिवासनः ॥	६३
खदिरे स्याद्रक्तसारः कण्टकी दन्तधावनः । गायत्री चलपत्रश्च बहुशस्यः क्षितिक्षमः ॥	६४
सिते तु तत्र कदरः कार्मकः कुब्जकण्टकः । सोमवत्को नेमिशृङ्गः श्वेतसारः पथिद्रुमः ॥	६५
विद्रुखदिरे त्विरिमिदो गोधास्कन्धो रिमेदकः । अहिमारो रिमः पूरिमेदो मुखशोषनः ॥	६६
शाखमलौ तूलिनी मोचा पिच्छला धिरजाविता । कुकुटी पूरणी रक्तकुसुमा पुण्यवह्म ॥	६७
कण्टकाड्या नलफली पिच्छा तु तस्य वेष्टकः । कुसिते शाखमलौ प्रोक्तो रोचनः कूटशाखमलिः ॥	६८
क्षिशिपायां महाश्यामा पिच्छला पाण्डुरच्छदा । कृष्णसारङ्गावरणागुहुरखा तु क्षिशिपा ॥	६९
कुक्षिशिपा भस्मगर्भा कपिला भस्मपिङ्गला । यदर्या कुयलिः कोलिः कर्कन्धुः केनिलच्छदा ॥	७०
राष्ट्रवृद्धिकरी कोली सौवीरी वज्रशिल्पिका । घुटा घोण्टा कुहा घोडा व्याघ्रघृघ्ननखीक्षपि ॥	७१
शम्पां सप्तफला लक्ष्मीः शिपा तुङ्गाभिषादपः । अजप्रिया भस्मकाष्ठा शंकरः शिवंकीलिका ॥	७२
शिवलोमायतफला लोमपासविनाशिनी । मङ्गल्या शुचिपत्रा च कले तस्यास्तु साह्वरः ॥	७३
इङ्गुघां तापसतर्माजरीः कण्टकीटकः । सिन्दुकस्तिकमज्जा च पूतिपुष्पफलोऽपि च ॥	७४
गुग्गुली तु पुरो दुर्गो महिषाक्षः पलङ्कपः । अटायुः कालनियांसो वासवोदृक्नामकः ॥	७५
मत्तचरः शिवधूपः कुम्भोलूखलकः शिवः । पारिभद्रे निम्यतरुमन्दारः पारिजातकः ॥	७६
फरीरे स्यात्तीक्ष्णसारः शाकपुण्यो मृदुफलः । मरुजन्मा तथा पत्रो ग्रन्थिलकरायपि ॥	७७
विफङ्गते सुवाष्टुको ग्रन्थिलः स्वादुकण्टकः । केकणिः कारुपादश्च व्याघ्रपादोपकण्टकः ॥	७८
यित्वे महाफलः श्याहः शलाघुः पूतिमारुतः । महाकपिवर्धं शाण्डिल्यः शैलूपो नीलमन्त्रिका ॥	७९
भीवासः श्रीफलो हृद्यगन्धो मालूरकर्कटौ । हरीनक्ष्यां जया पथ्या हैमयत्नमपामृता ॥	८०
कायस्था पूतना चेतक्यव्यथा श्रेयसी शिवा । विभीतके भूतवासी वासन्तोऽक्षो यहेदकः ॥	८१
संवर्तकः कर्पफलः कलिवाचः कलिद्रुमः । कर्पी दोलो मधुवीजो धर्मद्वेषी विमेदकः ॥	८२
भामलक्ष्यां शिवाघात्री वपस्था पट्टसामृता । पर्वकाड्या तिप्यफला माकन्दी श्रीफला च सा ८३	
अरणावप्रिमन्थः स्यात्तफरी वैजयन्तिका । जया जयन्ती नादेयी श्रीपर्णी गणिसारिका ॥	८४
तेजोमन्यो हविर्मन्यो.....वह्निशोषनः । अरतौ दुन्दको दीर्घ.....शृन्तश्चाप कुट्टनः ॥	८५
श्यानाकः शोषणो जम्बुः शूरनासः कटंभरः । मयूरजह्मकटुङ्गः सक्कः शिञ्जरीयकः ॥	८६
मण्टूकपर्णः पत्रोर्णो गोरशृङ्गो मुनिद्रुमः । शिमी शोभाञ्जनस्तीक्ष्णगन्धो मृन्मरुहः ॥	८७
विद्रुधरातिः कासीवो मुखभञ्जः समञ्जनः । दशोशीरः सुरङ्गी च मोषको मधुपञ्जनः ॥	८८
भेतेऽथ भेतमरिचो रक्तो तु मधुशिशुकः । तिनिशे रणकृतेमिर्वज्रुलो रपसाधकः ॥	८९

दीर्घवृक्षश्च कचरो रथनामातिमुक्तकः । अश्रमगर्भः सर्वसारः क्रमसंधारणोऽपि च ॥	९०
पलाशे किंशुकः पर्णः.....क्षिपत्रकः । त्रिवृताक्ष्यो रत्नपुष्पो वीजसेहः समिद्धरः ॥	९१
क्षारश्रेष्ठो वातपोषो गार्जिको ब्रह्मपादपः । धवे भारोद्बहो गौरः सकटाक्षो धुरंधरः ॥	९२
कुलावो नन्दिनश्चापि सितः कृष्णश्च स द्विधा । श्रीपर्णो काश्मरी कृष्णा वृन्तिका मधुपर्णिका ॥	९३
गम्भारी सर्वतोमद्रा कट्फला भद्रपर्णिका । विहीरा कुमुदाहारी महाकुम्भी च कश्मरी ॥	९४
निलमद्रा महाभद्रा काश्मर्यो मधुपर्ण्यपि । सप्तच्छदे शुक्तिपर्णो गन्धपुष्पः सवर्णकः ॥	९५
स्थूलपर्णो दीपवृक्षः शारदो विषमच्छदः । मद्गन्धिर्विशालतकुग्गजद्विद्वात्मलीदलः ॥	९६
शिरोरुर्गेहविटपः सुमनो ग्रहनाशनः । आरग्वधे कृतमालः कर्णिकारः सुवर्णकः ॥	९७
पीतपुष्पो दीर्घफलः शम्पाकश्चतुरङ्गुलः । व्याधिहा रेवतः स्थूलः प्रग्रहो राजपादपः ॥	९८
आरोग्यशिम्यिका कर्णो स्वर्णशेफालिकेत्यपि । बीजके प्रियकः शौरिर्गौरो बन्धूकपुष्पकः ॥	९९
कृष्णसर्जो महासर्जः कल्याणः पीवरोऽसनः । महाशालः पीतशालो जीवकः प्रियशालकः ॥	१००
सुगन्धिर्मालिन्यासस्तिष्यपुष्पोऽलकप्रियः । स तु द्विधा शिखित्रीवः श्रेष्ठो गोमूत्रगन्धकः ॥	१०१
अश्वकर्णे दीर्घपत्रः कपायः सत्यसंवरः । सर्जकः.....शूरः काश्यशाखो लतातटः ॥	१०२
अर्जुने ककुमः सेव्यः सुवर्णो धूर्तपादपः । देवशाकः शक्रवरुर्नदीसर्जोऽर्जुनाभिधः ॥	१०३
शाके कोलकलो वृा.....दारुर्योगी हलीमकः । गन्धसारः स्फिरसारः स्फिरको भुवसाधनः ॥	१०४
अश्व.....महापत्रो बलसारो बलप्रभः । धर्मणे तु धनुर्दृक्षो गौरशृङ्गो रजासहः ॥	१०५
महापत्तो महाशृङ्गो राजाहो धन्वनः फलम् । सादुकलो मृत्पुफलः सारवृक्षः सुतेजनः ॥	१०६
सिद्धके तु सिद्धवृक्षः कोलिपत्रे तु जोरणः । महापत्रे लंगादी स्वाद्विपशङ्कुः पलाशकः ॥	१०७
पारिमद्रे टुफिलिर्म फिलिर्म देवबल्लभः । वार बल्लेहविर् च देवदृः स्वर्गजो द्रुमः ॥	१०८
पीतपूतिमहादेवमद्रेन्द्रा काष्ठदारुणी । मधूके.....शाकः स्थान्माधवो मधुको मधुः ॥	१०९
मधुहीलो मधुष्टालो मधुकाष्ठो मधुसवः । रोधकोपमधुगुडपुष्पो गोलफलोऽपि च ॥	११०
जलजेऽस्मिन्मधूलः स्याद्विजिजो दीर्घपत्रकः । तीरवृक्षो गौरशालो ह्रस्वपुष्पफलोऽपि च ॥	१११
तिन्दुके स्फूर्जकस्तुष्टः कालरकन्धो विरूपकः । निःसन्दनः कालशाको द्रावणो नीलसारकः ॥	११२
द्विधीपतिन्दुके फालसिन्दुर्मर्कटतिन्दुकः । काकेन्दुकः काकपीलुः कुपीलुकुलकावपि ॥	११३
रोध्रे लोप्रः सिते तत्र शावरस्तनुयत्फलः । उत्सादनो महारोघो नम्मः शयरपादपः ॥	११४
रक्ते तु पट्टिका तित्त्वः पट्टीलाशप्रसादनः । तिरीटो मार्जनधिलो कानीनः क्रमुकः शिशुः ॥	११५
स्थूलवल्को बृहत्पत्रः कृष्णरोध्रे तु गालवः । भूर्जे भुजो बहुपटो मृदुवल्को मृदुच्छदः ॥	११६
रेखापत्रश्चरत्रपत्रो बहुलवनमिणावपि । श्लेष्मान्तके भूतवृक्षः पिच्छिलो द्विजकुत्तितः ॥	११७
वसन्तकुसुमः शेटुः फफेलुर्नेत्रशाटकः । विषघाती बहुवारः शीत उद्दालकस्तथा ॥	११८
यकुने कण्टकीमन्थिफलाभ्युपनसामद्रः । लकुचः क्षुद्रपनमस्तनु स्यात्कुल्लकं फलम् ॥	११९
आग्ने रसानो माकन्दः कामाद्गः पिकवान्धवः । वनपुष्पो शयश्चूतः परपुष्टमदोद्ववः ॥	१२०
मधुवृत्तो मधुफलः सुफलो मदिरामराः । वसन्तपादपोऽसौ तु सहकारोऽतिसौरभः ॥	१२१
क्षुद्राग्ने स्यात्कमितर्लक्ष्मिस्तु जतुद्रुमः । नुकोशपते घनस्वन्धः केशाभ्युक्ष मुरस्तरः ॥	१२२
टट्टो नीलकपिथोऽन्यो राजपुष्पो नृपात्मजः । जम्ब्यां मद्राफला रामजम्बूनीलाभ्युक्षच्छदा ॥	१२३

सुगन्धिपत्रा सान्या तु काकजम्बूः कुजम्बुका । उक्षीरपत्रा नादेयी वैदेशी काकवल्लभा ॥ १२४  
मदने छर्दनी राठः शल्यको विपनाशनः । करहाटो मरुवकः पिण्डी पिण्डीतकः फलः ॥ १२५  
सूर्यपुत्रकर्कटकी विषगन्धो विषोदरः । मश्यान्तकफलो राजपुत्रकः कफवर्धनः ॥ १२६  
कुञ्जके कामुकं श्यामसारः फुडो मिसिद्रुमः । निचुले तु नदीकान्तोऽम्बुजो हिज्जल इज्जलः ॥ १२७  
गन्धपुष्पो गुच्छफलोऽनुवाकः कच्छकोल्पापि । वेतसे विदुलः शीतो नदीकूलप्रियो रथः ॥ १२८  
अध्रपुष्पः पत्रमाली चाणीरो वञ्जुलोऽपि च । स्नादम्बुवेतसे भीरुनादेयी घालमीरकः ॥ १२९  
विदुलो मञ्जरीनम्रः परिव्याधो निकुञ्जसः । वरुणे गन्धवृक्षः स्यात्तिलशाकः कुमारकः ॥ १३०  
श्वेतपुष्पः श्वेतफलस्तमालो माकृतापहः । साधुवृक्षः श्वेतवृक्षः सेतुरश्मिकारिपुः ॥ १३१  
अङ्गोटे स्यात्पातसारो दीर्घकीलो निकोचकः । अङ्गोलफलाग्रफलो रेशको गन्धपुष्पकः ॥ १३२  
महातके वीरतरुवृक्षोऽरुणकरो व्रणः । भौतिको भूतनुद्धरिहोः शोफकरोऽधुः ॥ १३३  
अग्निमुखी बहुपत्रो भङ्गी सूर्याग्निस्तंशकः । अरिष्टे स्यात्कृष्णवर्णो रक्तबीजोऽर्पसाधनः ॥ १३४  
शुभनाम्ना पीतफेनः केनिलो गर्भपातनः । निम्बे तु सर्वतोभद्रः पारिमद्रः सुतिक्तकः ॥ १३५  
विषुमन्दो पयनेष्टः शुकेष्टः शुक्कमालकः । अरिष्टो हिङ्गुनिर्घासो वेता नियमनोऽपि च ॥ १३६  
महानिम्बे निम्बफल्य कामुको विषमुष्टिकः । रम्पकः क्षीपको वृक्षोऽक्षिपीतुः केशमुष्टिकः ॥ १३७  
पीली खंसी सहस्राङ्गः शीतः करमवल्लभः । गुल्मारिगुण्डफलश्चापार्मितस्तु गिरिस्तम्बे ॥ १३८  
अक्षोटः कर्पूरालश्च फलमेहो गुहाशयः । पारावते तु साराम्लो रक्तमालः परावतः ॥ १३९  
आरेवतः सारफलो महापारावतो महान् । कपोताण्डमुल्यफलो रुद्राक्षे तु महामुनिः ॥ १४०  
स तु चतुर्मुखो व्रद्धा हिमुखस्तु यरगिलः । पण्मुखस्तु कार्तिकेयः पञ्चमुखस्तु शंकरः ॥ १४१  
माधवस्लेकचदनो निजपाशशधारणः । पुत्रंजीवे लक्षफलः कुमारजीवनामकः ॥ १४२  
करणे स्यान्नक्तमालः पूतीकश्चिरविल्वकः । करजः शीपदारिश्च प्रकीर्यः कलिनाशनः ॥ १४३  
मेदास्त्वस्त्र त्रयस्तत्र पद्मन्था इस्तिवारुणी । मर्कट्यां तु कृतमाल उदकीर्यः प्रकीर्यकः ॥ १४४  
अङ्गारवल्यां शाङ्गल्या कासग्री करतालिका । रोहीतके रोहितको रोही दाबिपुष्पकः ॥ १४५  
रोहडकः सदापुष्पो रोचना प्रीहरकहा । कट्फले ॥ मोमवल्कः कैटव्यो गोपभाद्रिका ॥ १४६  
कुम्भी कुमुदिका भद्रा श्रीपर्णी भद्रवलयि । दाहिमे कुट्टिमः कीरयल्लभः फलपाण्डवः ॥ १४७  
करको दन्तमीनश्चापोऽङ्गुणे जपा जवा । धातक्यां तु धातुपुष्पी बहुपुष्पप्रिपुष्पिका ॥ १४८  
ताम्रपर्णी सुमिता च कुञ्जरा मधपावनी । सल्लक्यां वल्लकी ज्ञादा सुवहा सुकवा रसा ॥ १४९  
अश्वमूर्तिः कुन्दरुकी गजमक्ष्या महेरणा । गन्धवीरा गन्धकारी सुरपिर्वनकारिका ॥ १५०  
परण्डे तरुणक्षित्रो दीर्घदण्डो व्यडम्बकः । पञ्चाङ्गुलो वर्द्धमान आमण्डो रुक्को रुक्ः ॥ १५१  
व्याघ्रपुच्छो व्याघ्रतलश्चक्रुस्तानपत्रकः । गन्धर्वहस्तकश्चक्रुस्तानपत्रो इस्तिपर्णकः ॥ १५२  
उरुवृको इस्तिकर्णः शुक्रो रक्तश्च स द्विधा । किम्पाके तु महाकालः काकदः काकमर्दकः ॥ १५३  
कम्पिलके तु काम्पिलो रक्ताङ्गो रक्तचूर्णकः । चन्द्राह्वयो रोचनकः कर्कशाहः पटोदयः ॥ १५४  
केतकच्छदनीयोऽम्बुप्रसादनफलः कतः । कार्पीत्यां तु समुद्रान्ता वदरा तुण्डिकेर्षी ॥ १५५  
सा तु वन्या मरद्वाजी भद्रा चन्दनबीजिका । वन्दायां सात्तरुहा शौरवर्धदरोहिणी ॥ १५६  
वृक्षादनी वृक्षभक्ष्या जयन्ती कामपादपः । स तु क्षीरवृक्षमवो नन्दीवृक्षो जयद्रुमः ॥ १५७

आट्टरूपे नृपो वासा वाशिका वाजिदन्तकः । भिषङ्माता सिंहमुखः सिंहिका सिंहपर्णिका १८८  
 तुम्भरी सानुजः सौरः सौरभो वनजोऽन्धकः । तीक्ष्णवल्कलीक्ष्णफलतीक्ष्णपत्रो महामुनिः ॥ १८९  
 फदल्यां तु हस्तिविपा रम्भा भोचांगुमत्फला । काष्ठीला चारणवुशा स्वात्कालीरस इत्यपि ॥ १९०  
 तगरे कालानुसार्य चक्रारूपो मधुरो नृपः । तूले .... ब्रह्मचार ब्रह्मर्ष ब्रह्माष्टकम् ॥ १९१  
 ब्रह्मनिष्ठं च दापं च क्रमुकं ब्रह्मचारि च । मुष्कके मोक्षो घण्टा क्रन्दालो मोक्षमुच्चको ॥ १९२  
 पाटलिगोलिहः क्षारश्रेष्ठः कृष्णः सितश्च सः । वंशे यवफलो वेणुः शतपर्वा नृणध्वजः ॥ १९३  
 मस्करस्तविचसारस्तवसारकर्मारतेजनाः । गाङ्गेरुय्यां विश्वदेवदेवाहस्वाङ्गवेधुका ॥ १९४  
 खण्डारिद्या नागयला स्वरधन्धनिकेलपि । दार्वा दारुहरिद्रायां पीता कटङ्कटेरिका ॥ १९५  
 पीतद्रुमः पीतदारु पीतनं पीतचन्दनम् । पर्जन्यो कर्कटकिनी कालेयकः पचम्पचा ॥ १९६  
 ग्रन्थिपर्णे श्लिष्टपर्णे विक्रीर्णे शीर्णरोमकम् । कुकुरं च तथा शुक्लं शुक्लपुष्पं शुक्लच्छदम् ॥ १९७  
 स्थौण्येयकं वह्निचूडा सुगन्धग्रन्थिकावपि । सृक्कायां ब्राह्मणी पद्ममुष्टिकापि श्वनावधूः ॥ १९८  
 समुद्रान्ता मरुन्माला निर्माल्या देवपुत्रिका । लङ्कातिका कोटिवर्षा देवी पद्मजमुष्टिका ॥ १९९  
 गोमी सर्णलतेन्द्राणी मरुन्माला लता लघुः । विडङ्गे केरला मोघा तन्दुलः कृष्णतन्दुलः ॥ २००  
 वेहकः कृमिहा जन्तुघातको भृगगामिनी । इन्द्राक्षे कपभो वीरः श्रीमान्वृषभनामकः ॥ २०१  
 धूर्धुरो गोपतिः शृङ्गी यन्धुरः पृथिवीपतिः । फट्टो सिद्धिपुंगवो योग्यं रधाङ्गं मज्जलं तथा ॥ २०२  
 अपिसृष्टसुखं लक्ष्मीर्द्वैदरेप्याह्वया अमी । पथके मालकः पीतो रक्तश्चरसद्वयवः ॥ २०३  
 सुसमः शीतवीर्यश्च पाटलः पीतवर्णकः । कङ्कटे स्वात्काफकुष्टः पुलकः काफपालकः ॥ २०४  
 देचनः शोधनो हासो विडङ्गो रङ्गदायकः । परुषके स्वावल्पास्थिः परुषो नीलपर्णकः ॥ २०५  
 परोऽपरः परश्चैव परिमण्डल इत्यपि । खजुरे त्वमुजः पिण्डी निःश्रेणिः स्वादुमस्तकः ॥ २०६  
 खर्जूरिकायां स्वादुमिखर्जुरी काफकर्कटी । ताले तलो लेख्यपत्रसृणराजो ध्वजद्रुमः ॥ २०७  
 नालिकैरे रसफलो लाङ्गली कूर्चकैसरः । दाक्षिणात्यो दूढफलो नारिकैरो लतातरुः ॥ २०८  
 पूगे गुवारः कामुकः पूर्वा च नीलवल्कलः । एतस्य फलमुद्गेन विक्रणे वन विक्रणम् ॥ २०९  
 केतके तु रजःपुष्पो जम्बूलः क्रमुकच्छदः । हिन्ताले तु नृणराजो राजवृक्षो लताङ्कुरः ॥ २१०  
 घाल्यां तु मृत्पुष्पा स्वादेफपत्रफलापि च । खर्जूरतालखर्जुरीवालीहिन्तालकेतकाः ॥ २११  
 क्रमुको नालिकेरश्च सुरते नृणपादपाः ॥ २१२

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे प्रथमो वृक्षकाण्डः ।

सिन्दुवारे तु निर्गुण्डी सिन्दुको नीलसन्धिकः । शीतसहा च सुरसा चेन्द्राणी सिन्दुवारकाः २८३  
 सा नीला वनशेफाली सुपुष्पा नीलमञ्जरी । श्वेता तु श्वेतसुरसा मोलोया भूतकेशपि ॥ २८४  
 शेफालिकायां सुपुष्पा निर्गुण्डी नालिकासुता । सुरसा रक्तवृन्ता च ध्वजनी पुष्पवर्षिणी ॥ २८५  
 सा तु शुक्ला भूतकेशी सखनाम्नी यहस्यमा । मियङ्गी मियकः कङ्कः मियवल्ली मियालता ॥ २८६  
 विष्वक्सेना गन्धफली कारम्मा फलिनी फली । गुन्द्रा गोवन्दनी श्यामा घोषाहा पर्णमेदिनी २८७  
 मधुरायां यष्टीमखलक्षणा मधुसया । शीतकं च जलजानी मधुपर्णी मधुलिका ॥ २८८  
 अश्वगन्धायां तुरङ्गी कम्बुकाश्वावरोहकः । अश्वकन्दो पाटुगन्धा पुत्रदा कोलकर्णपि ॥ २८९

- मेपशृङ्ग्यामजशृङ्गी वार्तिका सर्पदाट्टिका । सैव स्यादक्षिणावर्ता वृश्चिकाला विपाणिका ॥ १९०
- षट्पूमकपुच्छा च काली च विषघातिनी । शृङ्गी तु कर्कटशृङ्ग्यां नताङ्गी शिशिरेफला ॥ १९१
- कर्कटाद्या महायोपा वक्ता मञ्जरिशिम्बिका । निदिग्धिकायां कण्टाली दुःसर्शा कण्टकारिका ॥ १९२
- व्याघ्रो क्षुद्रा दुष्प्रथर्षा धावनी हेमपुष्पिका । वृहत्यां क्षुद्रभण्टाकी वार्ताकी राष्ट्रिकां कुली ॥ १९३
- विशदः सिद्धानाक्रान्ता महोदिका महत्यपि । विदार्यां तु खादुकन्दा पुष्पकन्दा मृगालिका ॥ १९४
- वृक्षादनी चर्मकैपा भूकुष्माण्डयश्चवल्भमा । विटालिका वृक्षपर्णी महाधेता परा तु सा ॥ १९५
- क्षीरशुक्ला क्षीरकन्दा क्षीरवल्ली पयसिनी । कण्यगन्धेक्षुगन्धेक्षुवल्ली क्षीरविदारिका ॥ १९६
- घृभिपपर्ण्यां पृषक्पर्णी लाङ्गली क्रोष्टुपुच्छिका । शृगालवर्णा कलशो घृतिला धावनी गुहा ॥ १९७
- सिंहपुच्छी चित्रपर्ण्याद्विपर्णी तिलपर्ण्यपि । गोक्षुरे स्थलशृङ्गालवनशृङ्गाटगोक्षुराः ॥ १९८
- कण्टीपङ्कङ्गी शोकण्टलिकण्टस्तु त्रिकलिकः । शकुगन्धा व्यालदंष्ट्रः स्वदंष्ट्रः स्वादुकण्टकः ॥ १९९
- पलङ्कपा कण्टफलः पङ्कजस्तुभुरः क्षुरः । दन्त्यां शीघ्रा विशल्या च चित्रोदुम्बरपर्णिका ॥ २००
- मकूलको रामदूती निकुम्भो घुणवल्भभा । नागदन्त्यां हस्तिदन्ती वारुणी चापि चिर्मिटी ॥ २०१
- मृगादनी मृगैर्वातर्मृगाक्षी भुजगस्कटा । श्वेतपुष्पा मधुपुष्पा पर्वपुष्पा विषौषधिः ॥ २०२
- अपामार्गे त्वधःशल्पः किण्णिही खरमञ्जरी । धामार्गवः शैखरिको वशिरः कपिपिप्पली ॥ २०३
- कपिवल्ली मर्कटिका शिखर्यायाटदुर्महौ । प्रत्यक्पर्ण्या पत्रपुष्पी केशवल्ली मयूरकः ॥ २०४
- पुनर्नवायां वृक्षीरो दीर्घपत्रा शिलाटिका । विशाखः क्षुद्रवर्णभूः कटिखः प्राशुपायणी ॥ २०५
- शोकर्मो चापरा लेपा कूरमण्डलपत्रकः । श्वेतमूला महावर्षा भूर्वर्षकेतुरित्यपि ॥ २०६
- ज्योतिष्मलां स्वर्गलता कहुनी लयणामिभा । पारावतपदी पण्पा ज्योतिष्का कटभीत्यपि ॥ २०७
- माषपर्ण्यां सूर्यपर्णी पाण्डुश्चापि महासहा । अश्वपुच्छा सिंहवृन्ता कट्योनी कृष्णवृन्तिका ॥ २०८
- मुद्गपर्ण्यां काकमुद्रा वन्या मार्जारगन्धिका । शिवा क्षुद्रसहा हासी रङ्गणी सूर्यपर्णिका ॥ २०९
- भूम्यामलक्याममला बहुपुत्रा वितुन्नकः । तामलक्युष्मटा शयवालिता मुष्ममालिनी ॥ २१०
- हरिद्रायां वर्णवती काञ्ची वरवर्णिनी । निशाख्या रङ्गनी गौरी पीतिका मेघघातिनी ॥ २११
- वैश्या विटप्रिया पीता तथा हृष्टविलासिनी । प्रमुखाटे तु दहृप्रश्नकाकश्चकमर्दकः ॥ २१२
- मेपाक्षो मेपकुसुमः पथाटैदगजावपि । मुण्ड्यां मुण्डविका भिक्षुः आवर्णा जीवघ्नीभिनी ॥ २१३
- श्वव्या श्वव्यशृङ्गी प्रमञ्जिता तण्डिनी । सहाआवर्णिकायां लब्धपा क्रदम्पुष्पिका ॥ २१४
- अन्धिका लोमनीया च छिन्नअन्धुनिकापि च । वाकुच्यां स्यात्कालमेपी दुर्गन्धा कुष्टनाशिनी ॥ २१५
- पूतिपर्णी सोमराजी सुवल्ली सोमवल्हिका । अवस्त्रुजः कृष्णफला दुर्लेखा पूतिकत्यपि ॥ २१६
- राक्षसायां श्रेयसी रसा रसनाविरसा रसा । यलापर्णी गन्धमूला सुवहा मारुतापहा ॥ २१७
- नाकुल्यां सर्पगन्धा तु सुगन्धा वारिपत्रका । गन्धनाकुलिकायां तु सर्पाक्षी विषमर्दिनी ॥ २१८
- महासुगन्धा सुवहा छत्राकी नकुलप्रिया । कुठेरके तर्जकः स्यात्क्षुद्रपत्रः कुठिजरः ॥ २१९
- वैकुण्ठस्तीक्ष्णगन्धश्च द्वितीयो वटपत्रकः । पर्णासो विल्वगन्धश्च स तु कृष्णः सरालकः ॥ २२०
- काकतालः कृष्णमही मालुकः कृष्णमालुकः । तुलस्यां सुरसा प्रेतराक्षसी बहुमञ्जरी ॥ २२१
- यस्या गौरी शक्रपत्नी भूतप्री देवदुन्दुभिः । फणिज्जके प्रश्यपुष्पः खरपत्रोऽन्नपत्रकः ॥ २२२
- मरुपको मरुपको जम्भीरो मारुतः फणी । त्रायन्ती त्रायमाणायां कृतत्राणाद्विज्ञानुजा ॥ २२३

वार्षिकं वदरावृष्टि वाराही बलमद्रिका । धलदेवा.....सुत्राणां विष्वक्सेनप्रियापि च ॥	२२४
यवास्तके धन्वयासो यासो धन्वयवासकः । दूरमूली दीर्घमूली बालपत्रो मरुद्भवः ॥	२२५
कुनाशकोऽधिष्ठकण्टस्ताम्रमूली प्रचोदनः । दुस्पर्शः कच्छुरानन्ता समुद्रान्ता दुरालभा ॥	२२६
किराततिक्ते किरातो रामसेनः किरातकः । अनार्यतिक्तको हैमो भूनिम्बः काण्डतिक्तकः ॥	२२७
कुष्टे तु पाकलं रामं वानीरं वाप्यमुत्पलम् । वानीरजं वापिभावं कौरवं व्याधिनामकम् ॥	२२८
बालके जलकेशाख्यं बर्हिष्टं दीर्घरोमकम् । ह्रीवेरो दीच्यवज्जाणिपिङ्गमाचमनं रुचम् ॥	२२९
ग्रह्यां पलाशः पङ्कगन्धा गन्धाली हिमजा चषूः । कर्बुरः सुमत्ता मन्धमूली पृथुकलाशिका ॥	२३०
पलावालुके लैलेयं बालुकं हरिवालुकम् । जुगन्ध्यालुकमेखालु दुर्बणप्रसरं दृढम् ॥	२३१
कुङ्कुमे रक्तपर्णं संकोचपिशुनं शुक्रम् । हीरं कुसुम्भं घुसृण पीतं वाल्हीकपीतने ॥	२३२
काश्मीरजं बह्मिशिलं वरं लोहितचन्दनम् । जालां तु रजनीपुष्पा मालती तैलभाविनी ॥	२३३
प्रियंवदा हृष्यगन्धा मनोज्ञा सुमनालता । तस्यास्तु कलिकायां स्यात्पत्री सौमनसापिनी ॥	२३४
जातीफले जातिकोशं शालुकं मालतीफलम् । मञ्जसारं जालमृतं शौण्डं सौमनसपुटम् ॥	२३५
यूथिकायां बालपुष्पा मागधी शङ्खयूथिका । शुणोहला पुण्यगन्धा चाहमोटा शिखण्डिनी ॥	२३६
अम्बुष्ठा गणिका सा तु पीता स्यादेमपुष्पिका । कुन्दे माध्यः सदापुष्पो मकरन्दो मनोहरः ॥	२३७
अट्टहातो भृङ्गमिव शाल्योदनो यमश्वसः । स्यान्नवमालिकायां तु मोमाली नवमालिनी ॥	२३८
सत्सला सुकुरारातिः सुरतिः शिशुगन्धिका । कान्ता विमावरी धीप्मा प्रैमिका शिखरिण्यपि ॥	२३९
मङ्गिकायां शीतभीरुर्मदयन्ती प्रमोदनी । अष्टापदी वृणशूल्यं गवाक्षा भूपदीत्यपि ॥	२४०
वार्षिक्यां पद्मवानन्दी श्रीमती सुभगा प्रिया । सुवर्णा त्रिपुटा त्र्यम्बकसूत्रा मुक्तबन्धनात् ॥	२४१
कुमार्यां तु वर्णिचारुकेसरा भृङ्गसंमता । तरणी रामतरणिर्गन्धाढ्या कन्धका सहा ॥	२४२
अमिलाने स्यादम्बुली.....महासहा । रक्तपुष्पः कुहकः पीतपुष्पः कुरण्टकः ॥	२४३
सैरेपके सहचरो सिण्टी महावरश्च सः । स तु रक्तः कुरपकः स्यात्पीतस्तु कुरण्टकः ॥	२४४
नील भार्तगलो दिक्षी घाण ओदनपाक्यपि । किंकिराते किंकिराटः पीतमद्रः प्रलोभ्यपि ॥	२४५
चित्रके वल्लीव्यालः पाठीगोदारुणः कुटः । ज्योतिष्को जरणोऽम्बुख्यो बलिनर्पी पिपाठिनः ॥	२४६
वासन्त्यां स्यात्प्रहसन्ती सुवसन्ता वसन्तजा । सेव्यालिवान्धवा शीतसंवासा सीतहावसा ॥	२४७
नील्यां श्रीफलिका काला दोलामेलाविशोधनी । मृणी तुच्छा भारवाही रक्षनी मधुपर्णिका ॥	२४८
द्रोणी क्लीतकिका आम्या नीलकेशी महारसा । दमने स्याद्वाजजटः सुनिदोन्तर्पिपुत्रको ॥	२४९
गन्धोत्कटः पुण्डरीकः पाण्डुरागस्तपस्यपि । धत्तरे धूतधत्तरी कितवो देवता शटः ॥	२५०
घण्टापुष्पस्तलफलो मातुलः कनकाह्वयः । धम्मत्तो मदनश्यास्य फलं मातुलपत्रकम् ॥	२५१
शङ्खपुष्पी क्षीरपुष्पी शिवप्रसन्नकिरीटिनी । मधुपुष्पी मधुगन्धा शङ्खगहा शङ्खमालिनी ॥	२५२
भूमरच्छदना मोतपुष्पी वनविटासिनी । कर्बूरे द्रविडः काल्यो वेधान्यो गन्धमूलकः ॥	२५३
मोचामस्तजमोदार्यां मयूरो लोचमस्तकः । पराश्या कारवी वस्त्रगन्धा हस्तिमगूरकः ॥	२५४
दीपो वही प्रसन्नर्मा लोचमर्कट इत्यपि । यवान्यां स्यादुगन्धा यमनी यवमाह्वयः ॥	२५५
सहदेव्यां तथा दण्डोदरला गोचन्दना वसा । गन्धवर्णा सितैः पुष्पैर्विश्वदेवानुमारुणैः ॥	२५६
पर्वटके परतिको रजः कवचनामकः । गोजिकायां गृध्रवेरो दार्षिका भूमिकादिका ॥	२५७

बलायां शीतपाकी स्याद्भ्रूदन्त्योदनाह्वया । वाट्यालकस्तथा वायुपुष्पिका पीतपुष्पिका ॥ २५८  
 देवसहा सहदेवातिबला बाह्यपुष्पिका । कष्या प्रोक्ता ऋष्यगन्धा कङ्कतां वर्षपुष्पिका ॥ २५९  
 वाट्यायिनी भूरिवला तिष्या वीर्या बृहद्वला । महागन्धा गन्धवली मङ्गल्यार्थप्रसाधनी ॥ २६०  
 मुसल्यां तु तालमूली दुर्गामारिर्ष्विषा । वृष्यकन्दा तालपर्णी समूला बलदा शिवा ॥ २६१  
 हिङ्गो जतुकवाल्मीकागूढगन्धानि रामटम् । सहस्रवेधि सूतघ्नं जरणं सूपधूपनम् ॥ २६२  
 हिङ्गुपत्र्यां पृथुः पृथ्वी दीधिका चारिपत्रिका । जातूका रामठी वंशपत्रा पिण्डा शिवाटिका ॥ २६३  
 कारवी करवी तन्वी बाष्पिका शिल्बकेत्यपि । काकजहायां तु दासी लोमहीना प्रबायलः ॥ २६४  
 नदीकान्तो नद्यास्या च पारावतपदीत्यपि । काकनासायां सुरङ्गा वायसी वायसाङ्गिका ॥ २६५  
 वारुणी तस्करस्त्रायुः काकतुण्डफला च सा । पाषाणमेदे नगमिच्छिलाभिश्चित्रपर्णकः ॥ २६६  
 इमुपायां विस्त्रगन्धा यपुषा मत्स्यगन्धिनी । सान्पाश्चर्यफला ध्वाङ्गनामिका कच्छुनाशिनी ॥ २६७  
 घण्टारवायां स्यान्मल्लपुष्पिका श्वर्णघण्टिका । अरघण्टा वृहत्पुष्पी शणपुष्पी महाशणः ॥ २६८  
 शणे तु किफिणी जाली जन्तुनन्तुमहाशणः । शीघ्रप्ररोही बलवान्सुपुष्पः क्षेत्रमण्डनः ॥ २६९  
 कुसुम्भेऽभिशिखं महारत्नं कमलोत्तरम् । शालपर्ण्या दीर्घमूला त्रिपर्णी पीतिनी ध्रुवा ॥ २७०  
 विदारि गन्धातिगुहा स्थिरा भौमांश्चमत्यपि । भार्ग्या चर्वरकः पश्चा बन्दकोऽङ्गारवह्निका ॥ २७१  
 गर्भेशाकप्रासप्यौ हृष्टी प्रासप्यष्टिका । आवर्तक्यां चर्मरङ्ग विभाण्डी पिच्छिका लता ॥ २७२  
 रक्तपुष्पां दुकिनी स्यान्महाजालिनिका च सा । माकुल्यां स्मारक्षीपीडा वैत्रमूला विसर्पिणी ॥ २७३  
 शङ्खनी वृष्टपादा च पर्वतिकापसीश्वराः । तेजस्विन्यां पारिजाता पीताश्वत्था महीजसी ॥ २७४  
 तेजोवती तेजिनी च तेजोह्वायल्कलेत्यपि । पथिकायां तु तुलसी तालपत्री लवङ्गकम् ॥ २७५  
 कन्दपत्रत्वं यन्ना मलपत्रकमुत्तरा । मांस्यां यशी कृष्णजटा नलदा जटिला जटा ॥ २७६  
 तपस्विन्यामिषी हिंसा कष्यादी पिशिता वसा । गन्धमांस्यां पुनः केशी भूवकेशी पिशाचिका ॥ २७७  
 झुलोमशा भूतजटा भूतनाकेशिकेत्यपि । सुरायां सुरभिर्देवा गन्धाह्वयां गन्धमादनी ॥ २७८  
 भूरिगन्धा गन्धवती कुटी गन्धकटी वसा । प्रपौण्डरीके शौण्डर्यं सानुजं पौण्डरीपकम् ॥ २७९  
 प्रपौण्डरीके चक्षुष्यं ससुष्यं सगुमानकम् । जतुकायां तु जतुका जतुकुचक्रवर्तिनी ॥ २८०  
 जन्तुका जतुकारी च सहर्षा जननीजनी । मांसरोहायां विकसा वृक्षा चर्मकपा रुहा ॥ २८१  
 रक्तपाद्यां तमस्कारी समङ्गाङ्गलिकारिका । गण्डकाली शमीपत्रा राक्षा खदिरिका च सा ॥ २८२  
 तद्विशेषविपादी स्यात्सुपादी हंसपादिका । विषमन्विर्हंसपदी मृतमण्डलिकाति च ॥ २८३  
 अथ स्याज्जलपिण्डस्यां शारदीं शकुलादनी । मत्स्यादनी मत्स्यगन्धा लाङ्गली तोयपिण्डी ॥ २८४  
 शिवमह्यां पाशुपतः सुप्रतो वसुको नुकः । कुलपुष्पः किण्वमूलः पाण्डुरोगप्रियः कुलः ॥ २८५  
 अतिविपायां तु विश्वा भङ्गुरा श्वेतकन्दिका । उपविषा श्यामकन्दा मृद्वी प्रतिविपादणा ॥ २८६  
 मेदायां स्यान्मणिच्छिद्रा मधुरा शल्यपर्णपि । महामेदायां तु वसुच्छिद्रा देवमणिर्वसुः ॥ २८७

इत्याचार्यवीहेमनन्दविरचिते विषण्डशेखे द्वितीयो गुल्मकाण्डः ।

गुञ्जायां कृष्णला काकचिचिका काकणिन्दिका । काकादनी काकनखी रक्तिका काकनन्तिका ॥ २८८  
 काकपीलुश्चक्रशल्या दुर्मेषा ताम्रिकौचटा । चूडामणिर्दुमौघा च शतपाकी शिखण्डिनी ॥ २८९  
 पाटयां श्रेयसी पापवेलिका वृद्धकर्णिका । वृकं तित्ता वरतिका प्राचीना स्थायिनी वृषी ॥ २९०



एकाष्टीला रसाम्बष्टाम्बष्टकी वृकदन्तिका । शतावरी बहुसुता पीवरीन्दीवरी वरी ॥	२९१
शतमूला शतपदी शतवीर्या मधुसूता । नारायणी द्वीपिशुद्धीपिकाभीरुपत्रिका ॥	२९२
महापुरुषदत्तोर्ध्वकण्टका वरकण्टका । सहस्रवीर्या सुन्यभीरुः सवरणीत्यपि ॥	२९३
कटुकायां मत्स्यपित्ता रोहिणी कटुरोहिणी । अशोकरोहिणी कृष्णभेदा तिलकरोहिणी ॥	२९४
कटम्बरा काण्डरुहा राक्षा तिक्तकरोहिणी । तिक्तारिष्टा कटुर्मत्स्या चक्राङ्गी शकुलादनी ॥	२९५
कपिकच्छा मध्यगुता कण्डुरा दुरभिमहा । अजहा मर्कटी व्यण्टा कच्छुरा कपिकच्छुरा ॥	२९६
कृष्णमोक्षा शुकशिम्बी लाङ्गली प्रावृषापणी । आर्यभी वह्निपर्याया कपिरोमा दुरालभा ॥	२९७
मक्षिष्ठायां रक्तपट्टः समङ्गा विकसारुणा । मण्डीरी मञ्जुका मण्डीभिर्ही योजनवहपि ॥	२९८
कालमेपी कालगोष्ठी मण्डूकपर्णिकापि च । मरिचै मलिनं कृष्णं वेष्टजं धर्मपत्तनम् ॥	२९९
पथमेष्टं शिरोध्वन्तं मूषणं कोलकं च तत् । पिप्पल्यां च पला कृष्णा वैदेही मागधी कणा ॥	३००
शौण्डी श्यामोपणा कोलोपकुल्या कृष्णतन्दुला । तन्मूलं ग्रन्थिकं सर्वग्रन्थिकं चटकाशिरः ॥	३०१
समूलकं कोलमूलं कटुग्रन्थिकमूषणम् । चविकायां तथा चव्यं चयनं कालवहपि ॥	३०२
तत्फलं वसिरो हस्तिपिप्पली श्रेयसीत्यपि । गिरिपर्ण्यामरस्कोता विष्णुक्रान्ता पराजिताः ॥	३०३
सा तु श्वेता नामा कटभी श्वेतपुष्पिका । श्वेतस्पन्दा श्वेत्पुरश्च कृष्णा स्वर्णस्तम्भिका ॥	३०४
नीलस्पन्दा नीलपुष्पी महाश्वेताङ्गवन्दना । स्यादिन्द्रवारुणी स्वैन्द्री विपादनी गवादनी ॥	३०५
इन्द्रैर्योरुः क्षुद्रफला गोष्ठबायगवाक्षपि । द्वितीयेन्द्रवारुण्यां तु चित्रफला महाफला ॥	३०६
आत्मरक्षा विशाला च त्रपुसी तुम्बसीत्यपि । वचायामुग्रगन्धोमा जटिला शतपर्षिका ॥	३०७
शकुणिका गोलोमी लोमशा सूतनाशिनी । अन्या श्वेतवचा मेध्या पद्मन्धा हैमवत्यपि ॥	३०८
शारिवायां गोपकन्या गोषवल्ली प्रतानिका । गोष्पास्कोता लता श्वेता शरटा काष्ठशारिवा ॥	३०९
नागजिह्वाप सा कृष्णभद्रा चन्दनशारिवा । भद्रवल्ली कृष्णवल्ली चन्दनोत्पलशारिवा ॥	३१०
सूर्यायां मोरटा देवी मधुश्रेणी मधूलिका । देवश्रेणी मधुरस्ता गोकर्णा तेजनी स्रवा ॥	३११
धनुःश्रेणी वापगुणी पीलुनी तिक्तवल्कली । पीलुपर्णा स्निग्धपर्णा ..... ॥	३१२
लाङ्गल्यां हलिनी मन्दा विशल्या गर्भपातिनी । अनन्तामिश्रिका शक्रपुष्पिका कलिहारिका ॥	३१३
गुडूष्णाममृता सोमवल्ली वत्सादनी भरा । छिन्नोद्भवा छिन्नरुहा विप्री देवनिर्मिता ॥	३१४
विशल्या कुण्डली छिन्ना तक्षिका चक्रलक्षणा । देव्यनन्ता मधुपर्णा जीवग्न्यमृतवहपि ॥	३१५
देवताढे देवदाली वृषकोशा गरागरी । जीमूतकस्तालकश्च वेण्या सुविषधातिनी ॥	३१६
कोशातक्यां कृतच्छत्रा जाली घोषा सुतिक्तका । मृदङ्गफलि क्षटा घण्टाली रक्तवेधना ॥	३१७
धामार्गे पितपुष्पो महाजला महाफला । कर्कोटकी कोशफला राजकोशातकीति च ॥	३१८
हस्तिकोशातकी त्वन्या विशाला कर्कशच्छदा । क्षीरिण्यां स्यात्कटुपर्णा धर्यणी पीतदुग्धिका ॥	३१९
फेनक्षीरा हेमक्षीरा पीतक्षीरा करीपणी । हैमाहुया हेमक्षिणी हेमवती हिमावती ॥	३२०
शङ्खिन्यां स्याद्वनदरी तस्करी चौरपुष्पिका । किशिनी ग्रन्थिका चण्डा श्वेत्पुष्पा निशाचरी ॥	३२१
आलुपर्ण्या पुत्रश्रेणी न्यग्रोधा शम्बरी वृषा । विप्रोपवित्रा रण्डाख्युः प्रत्यक्श्रेणी द्रवत्यपि ॥	३२२
पद्मिन्यां तु महावल्ली विसिनी विसनामषः । पलासिनी नालकिनी नलिनी पुटकिन्यपि ॥	३२३
कमले नलिनं पद्ममरविन्दं कुशेशयम् । परं शतसहस्राभ्यां परं राजीवपुष्करे ॥	३२४

विसमसूतं नालीकं तामरसं महोत्पलम् । तज्जलात्सरसः पक्वानपरं महजन्मजैः ॥	३२५
पुण्डरीकं सिताम्भोजमथ रक्तसरोरुहम् । रक्तोत्पलं कोकनदं कैरेयेण्यां कुमुद्वती ॥	३२६
उत्पले स्यात्कुवलयं कुवेलं फवलं वलम् । श्वेते तु कुमुदं चैव कैरवं गर्दभाह्वयम् ॥	३२७
नीले तु स्यादिन्दीवरं हल्लकं रक्तसंधिकम् । खौगन्धिके तु फल्हारवीजकोशे वराटकः ॥	३२८
पद्मनाले तु मृणालं.....तन्तुलं विसम् । किञ्चलके केसरं नव्यदले संवर्तिका भवेत् ॥	३२९
पद्मकन्दे करदाटशिके शालूकमौत्पले । पद्मावीजे तु पद्माक्षं पद्मकूर्कटिकेलपि ॥	३३०
वारिपण्यां तु पानीपट्टगगा कुम्भिका इटः । जलशूके जलनीली तथा शैवालशैवले ॥	३३१

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते तिपण्ड्येष्टे द्वितीयोऽध्यायः ।

शतपुण्यायां तु घोषा शताह्वा माधवी मिषिः । अतिष्ठन्ना छत्रपुष्पा वाक्पुष्पा कारवी सहा ॥	३३२
जीरके तु कणामाजी जरणः कणजीरकः । कुण्डेऽस्मिन्कारवी पृथ्वी सुगन्धा तुषवी प्रपुः ॥	३३३
वपकुक्षी कुक्षिका च कालोपकुक्षिकापि च । रसोमे तस्युनो म्लेच्छकन्दोरिष्टो महोपधम् ॥	३३४
इमहाकन्दो पद्मोऽप्येव गृञ्जनो दीर्घपत्रकः । पलाण्डो पवनेष्टः स्यात्सुकन्दो वक्त्रमूपणः ॥	३३५
करणः स तु हिरितो लताको हुद्रुमोऽपि च । सप्तलायां बहुकेना सातला बिन्दुलामली ॥	३३६
सारी मरालिका दीप्ता केना च मकिसा यवा । प्रसारण्यां चरुपर्णी भद्रपर्णी प्रतामिका ॥	३३७
भद्रबला भद्रलता भद्रकाली महाबला । सारणी सुप्रसारा च राजबला च सापि च ॥	३३८
प्राप्ती वयःस्था मत्स्याक्षी प्रासणी सोमवल्ली । सरस्वती सत्यवती पुत्रः.....प्रसन्नचरिणी ॥	३३९
सूर्ये कण्डुरः कन्दोऽश्यांघाती चित्रदण्डकः । वृद्धराकके लावेगी जीर्णवालुकमुङ्गकी ॥	३४०
अजाण्टी आश्रगन्धा स्यादन्तकोटकपुष्पपि । सुवचलायां मण्डूकी यदरादिलवल्गवा ॥	३४१
मण्डूकपर्णकमस्तादिलवल्ली सुखोजिदा । भृङ्गराजे भृङ्गरजो भृङ्गारः केशरजनः ॥	३४२
अमारको भैकरजो भृङ्गो मार्कव इत्यपि । कासमर्दे स्वरिमर्दः फालं कतककर्कशः ॥	३४३
यास्तुके तु शाकश्रेष्ठः प्रवाल क्षारपत्रकः । शाकवीरो वीरशाकलाघ्रपुष्पः प्रसादकः ॥	३४४
पालङ्क्यायां तु पालङ्क्या हरिका मधुसूदनी । जीवन्त्यां स्याज्जीवनीयजीवनी जीववादिनी ॥	३४५
माङ्गल्यनामधेया च शाकश्रेष्ठा यशस्करी । स्यादम्ललोणिकायां तु चाह्वेरी बुभुक्षिका रसा ॥	३४६
अम्बष्ठाम्लोलिका दन्तशठोऽटोलम्लटोलकः । नरेन्द्रमाता क्षुद्राम्ली चतुर्पर्णी च लोणिका ॥	३४७
तन्दुलीये मेघनादस्तन्दुली तन्दुलेरकः । गण्डीरको रक्तकाण्डो विषहार्यस्वमारिपः ॥	३४८
समण्डो तु तोयवृत्तिर्गण्डीरस्तोयमञ्जरी । समष्टीला शोषहरी जलापामार्गतुल्यकः ॥	३४९
अन्यः सुस्थलगण्डीरः फर्वेरष्टकदेशजः । काकमाच्यां काकमाची काकसाह्या वृषायणी ॥	३५०
श्रीहस्तिन्यां तु भूरुण्डी कुरुण्डी काश्मरीविषुः । सुनिपण्णे सुचिपत्रः स्वस्तिकः शिखारकः ॥	३५१
श्रीवारकः शितिवरो वितुन्नः कुङ्कुटः शितिः । मूलके तु मंहाकन्दो रुविष्यो हस्तिदन्तकः ॥	३५२
वुस्तिका नीलकण्ठश्च सेकिमो हरिपर्णकः । चाणाक्यमूलके शालमर्कटो मरुसंभवः ॥	३५३
विष्णुगुप्त.....तोमिधः स्थालयो मर्कटोऽपि च । हिलमोच्यां शङ्खपरा जलप्राप्ती च मोचिका ॥	३५४
कलम्ब्यां तु शतपर्वा केलम्ब्यायसी च सा । कारवेष्टयां तु सुषवी कटिला मृदुपर्णका ॥	३५५
पटोले तु पाण्डुकलः कुलकः कर्कशच्छदः । राजीफलः कफहरो राजिमानमृताफलः ॥	३५६
कङ्कोटे तु किलासमस्तित्तार्वः सुगन्धकः । कूष्माण्डके तु कर्काकः कलिङ्ग्यां बहुपुत्रिका ॥	३५७

तुम्ब्यां पिण्डफलेक्ष्वाकुस्तिक्यजीवा महाफला । अलाभूः क्षत्रियवरा कटुका लाघुनी च सा ॥ ३५८  
 निर्भिष्टयां प्रपुसी धालुक्ष्येर्वाकुर्यद्विपत्रिका । ऊर्गारः कर्करः कर्कटीस्तथा फलावरः ॥ ३५९  
 छर्दनीच विषाडुश्च तस्याः पक्कफलस्फुटी । कूर्धके शृङ्गकः सर्जो दीर्घायुः कूर्धशीर्षकः ॥ ३६०  
 मङ्गल्यनामपेये प्रजीवकः प्रियजीवकः । हस्ताङ्गको मधुरकः प्राणकक्षिरनीव्यपि ॥ ३६१  
 पुष्करमूले स्थान्मूलं धीरपुष्करनामकम् । पौष्करं पुष्करजटा कश्मीरं पञ्चवर्णकम् ॥ ३६२  
 मस्तुगन्धायां तु गन्धा खरपुष्पा शक्रम्भरा । कर्वरी धर्वरी जुङ्गी पूतिमधूर इत्यपि ॥ ३६३  
 बिम्ब्यां रक्तफला गोल्हा प्रवालफलघोषिका । ओष्ठोपमफला तुण्डी तुण्डिका पालुपर्ण्यपि ॥ ३६४

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे चतुर्थः शाककाण्डः ।

रोहिण्यं कामकं पौरं भूतिकं भूतिकतृणम् । स्तोगन्धिकं धिकं देवजग्धं शकलिपुद्गले ॥ ३६५  
 भूस्तृणं रोहितं छत्रातिच्छत्रकटुम्बके । भूतिकं भूतिकतृणं माला तृणसुगन्धके ॥ ३६६  
 दर्भे दध्नः खरो बर्हिर्बारास्तथीकुपः कुशः । सारीबानी रजो गुन्ना पवित्रा कुतस्तावपि ॥ ३६७  
 फाशे स्वादिक्षुगन्धेक्षुकाण्डश्चामरपुष्पकः । वायसेक्षुः पीटगलः कासेक्षुः कीकिनां क्षकः ॥ ३६८  
 पलपवस्त्वजो बालकोशी दडलतापि च । इक्षू रसालो गण्डीरी गण्डकी क्षुद्रपत्रकः ॥ ३६९  
 तस्यैकादश भेदाः स्युः पुण्ड्रकान्तारकादयः । नले नटः शून्यमध्यो गमनो नर्तको नटः ॥ ३७०  
 अरण्यनलको रन्ध्री पीटगली विभीषणः । नलिगुर्गमनलिका नाकुली लेपकाक्षिता ॥ ३७१  
 शारे तु मुञ्जो बाणाख्यः स्थूलदर्भः पितामहः । गुक्षस्तजनको भद्रगुञ्जो बाजनकधुरः ॥ ३७२  
 मुञ्जस्तु यमिको मध्ये दडल्वग्मद्वामेखलः । अथ बालतृणे शर्पं शूकं शालिकमहूलम् ॥ ३७३  
 तृणं स्वादुर्जुनं घासे यवसं चारि इत्यपि । दुर्वायां तु शतपर्वा भार्गवी विजया जया ॥ ३७४  
 मङ्गल्या स्यादलामन्ता मरी प्रतानिका रुहा । सहस्रवीर्षा त्र्यामाही हरिता हरितात्यपि ॥ ३७५  
 श्वेतदूर्वा ॥ गोलोमी शतवीर्षा शता लता । गण्डदूर्वायां गण्डाली वारुणी शकुलाक्षकः ॥ ३७६  
 मुस्तायां भद्रकौ भद्रमुस्ताराजकशेरुकः । गुन्डी वरोक्षो गाङ्गेयः कुरुविन्दोऽभ्युदाह्वयः ॥ ३७७  
 कुटं जटे तु कैवर्तीमुस्तकं जीवमाह्वयम् । आकाण्डीरकं जीवुध्रं गोवर्द्ध गोपुष्टवम् ॥ ३७८  
 शतपुष्पं दारपुरं वानेयं परिपेलवम् । जलमुक्ता मुस्तकायै शैवालवलसंभवम् ॥ ३७९  
 वीरणे ॥ वीरतरं वीरभद्रं सुमूलकम् । मूलेऽस्योशीरममयं समगन्धि रणप्रियम् ॥ ३८०  
 लामज्जकै तु नलदममृणालं लवं लघु । इक्षकापकं शीघ्रं दीर्घमूलं जलाशयम् ॥ ३८१

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे पञ्चमस्तृणकाण्डः ।

अथ धान्ये सस्यं सीलं ग्रीहिः स्तम्बकणि अपि । आशौ स्यात्पाटलो ग्रीहिर्धर्मपाकिणि पट्टिकः ॥ ३८२  
 शाली तु कलमायाः स्युः कलमे तु कलायकः । लोहिते रक्तशालिः स्थान्महाशाली सुगन्धिकः ॥ ३८३  
 यवे ह्यप्रियस्ताक्ष्यैश्चकस्तोक्पस्तुतो हरितः । मङ्गल्यके स्थान्मसूरः कलाये तु सतीनकः ॥ ३८४  
 हरेणुः खण्डिकश्चाथ चणके हरिमन्यकः । यापे तु मदनो नन्दो प्तरी बीजवरो बली ॥ ३८५  
 मुद्गे तु प्रयनो लोभ्यो बलाटो हरितो हरिः । पीतेऽस्मिन्वसुखण्डीरः प्रवेलजयशारदाः ॥ ३८६  
 कृष्णे प्रवरनासन्तहरिमन्यजशिविकाः । वनमुद्गे तु बरका निगूडककुलीमकाः ॥ ३८७  
 खण्डिको राजमुद्गे तु मनुष्टकमुष्टकौ । गोधूमे सुमनो बले निष्पावः शितिविम्बिकः ॥ ३८८

कुलपे तु कालवृन्तस्त्रास्रवृन्ते कुलस्थिका । आढव्यां तुररी वर्णा स्यात्कुल्माषे तु यावकः ॥ ३८९  
 नीवारस्तु वनप्रीहिः श्यामाके श्यामकः समौ । कङ्गौ तु कङ्गुनी कङ्गु प्रिगङ्गो पाततन्दुला ॥ ३९०  
 सा वृष्णा मधुका रक्ता श्लोथिता मुशटी शिवा । पीतमाधव्यधोद्गाले कोद्वरः कोरदूपरः ॥ ३९१  
 चीनके तु फारुकङ्गुर्धननाले तु योनलः । जूर्णाह्वयो देवधान्यं जौर्णाना वीजपुष्पिका ॥ ३९२  
 शणे मङ्गा मातुलानी स्मादुमात्रक्षुमातसी । गवेधुकायां गवेधुर्धन्यतिले तु जर्जिलः ॥ ३९३  
 वण्डतिले तिलपिजस्तिलपेजोऽथ सर्पपे । कदम्बरुस्तु तुभोऽथ सिद्धार्थे श्वेतसर्पपः ॥ ३९४  
 मापादि तु शमीधान्यं शूकधान्यं यत्रादयः । स्यात्सप्तशूके किंसादः कणिशं सप्तशार्पिकम् ॥ ३९५  
 ताम्बे तु गुच्छो धान्यादेर्नालः काण्डोऽकले लिङ् । पलालो धान्यस्वचि तु तुये बुसे कडङ्गरः ॥ ३९६

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते निघण्टुशेषे षष्ठो धान्यकाण्डः ।

इति श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितो निघण्टुशेषः समाप्तः ।

॥ श्रीः ॥

# अभिधानसंग्रहः ।

( १० )

श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितं

लिङ्गानुशासनम् ।

पुलिङ्गं कैटण्यपभमपरपसस्त्वन्तमिमनलौ किञ्चित् ।

ननञौ घघञौ दः किमिवे लोऽकर्तरि च कः स्वात् ॥

हैस्तस्तनौष्ठनखदन्तकपोलगुरुकेशध्वगुच्छदियस्तुपतद्गङ्गाणाम् ।

निर्णीसनाकरैसफण्डकुठारकोष्ठहैमरिवैषविषबोलरपाशनीनाम् ॥

श्वेतैल्लवामगुरुजासिफकाभ्रङ्गमन्धत्विषां जलविशेषविदेहमाजाम् ।

मानदुमात्रिविषयाशुगशोणमासधान्याध्वराभिमततां सभिदां तु नाम ॥

बहौऽच्छदेऽहिरेमे श्रीह्यग्न्योहोयनवहियौ । मस्तुः सत्तौ स्फटिकेच्छो नीलमिञ्चौ मणीतयोः ॥

कोणेऽलक्षपके कौशस्तलस्तालचपेटयो । अनातोये घनो भूभि दारप्राणास्तुब्रज्जा ॥

कान्तश्चन्द्रार्कनामापःपरो यानार्थतो युगः । पञ्च स्यादसमाहारे इन्द्रोऽश्ववड्याविति ॥

वैकोत्तरा नक्तकरलकाङ्का न्युङ्कोत्तरा सङ्कोत्तरकरङ्काः ।

परागपूयै लृगमस्तुल्लङ्कुडङ्गकालिङ्गवैमङ्गमैङ्गाः ॥

१. वक्ष्यमाणं विशेषविधानमन्तरा पुलिङ्गं स्यादित्यन्वयः. २. अकारान्तेषु कोपचा आनकषराटकादयः, टोपचा विटकरहाटादयः, णोपचा गुणक्षणादयः, ओपचा निशीथोपसादयः, ओपचाः क्षुपकल्पादयः, ओपचा दर्मेनिकुम्भादयः, ओपचा गोधूमडिण्डिमादयः, ओपचा लक्षतण्डुलीयादयः, ओपचाः कडैगरकुटारादयः, ओपचा गवांसयोपादयः, ओपचाः कृपासहसादयः, सकारान्ताः पुरुदद्योदभूतः प्रभृतयः, नकारान्ताः प्रायस्तुपयादयः, उकारान्ताः स्तुजाभादयः, ञ्कारान्ताः श्रीमल्लपर्यस्तदीर्घास्तुजिह्वास्तुल्लङ्गः, इत्यस्तस्यान्ताः. मन्त्रिस्तुल्लङ्गः, इत्यस्तस्यान्ताः. अल्ल(ए)-प्रत्ययान्ताः प्रभवनिपमादयः, कि(इक्)प्रत्ययान्ताः पनिप्रभृतयः, वितपुप्रत्ययान्ताः पचतिमवत्यादयः, नप्रत्ययान्ताः यत्स्वमप्रभृतयः, नन्प्रत्ययान्ताः विश्वप्रभप्रभृतयः, यप्रत्ययान्ताः प्रच्छदोरच्छदप्रभृतयः, यप्रत्ययान्ताः पादरोगप्रभृतयः, दा(धु)घलकादिदित्किप्रत्ययान्ता आदिव्याधिप्रभृतयः, भावार्थकलप्रत्ययान्ता आशितमवप्रभृतयः, कर्तृभिलायैकप्रत्ययान्ता आल्लपविप्रभृतयः. ३. धमेदानी इत्यादीनां निर्वासादीनां श्वेतादीनां जलप्यादीनां मानादीनां च नाम पुलिङ्गं स्यादित्यन्वयः. ४. निर्वाचनाम गुग्गुलुः श्रीवेष्ट इत्यादि. ५. रचनाम रसाः शृङ्गारादयश्चाम. ६. किरातविकौ हैमश्च काण्डविकौ किरातकः. ७. श्वेतः कपर्दलज्जाम. ८. चन्द्रकान्तः सूर्यकान्तः अपस्कान्त इत्यादि. ९. इतः परं स्वराज्यजनान्तक्रमेण शब्दानुदाहरिष्यन्ते. तत्र ककारोपान्तादिक्रमेणाकारान्ता उदाह्रियन्ते. अनुपाकशयुपाकलक्षणाकादयः. १०. खान्ताः. ११. गान्ताः. १२. तमङ्ग इन्द्रकोशः. १३. गङ्गाः धर्मः, नीशिरश्च.

वेगसमुद्राग्रपाङ्गवर्गो घाघा मेघसेपुच्छपिच्छगुच्छाः ।	
वैजौजकिलिजपुजमुञ्जा वैवटपट्टैठप्रकोष्ठकोष्ठाः ॥	८
अङ्गुष्ठैण्डौ लगुष्ठप्रगण्डकरण्डकूष्माण्डगुढाः शिखण्डः ।	
वरण्डरुण्डौ च पिचण्डनाटार्मिणौ गुणभ्रूणमेलस्तकुन्तो ॥	९
पोतः पिष्टातः पृषतश्चोत्पासप्रतात्रार्थकैपदी ।	
लुटुदगदमगेदा मकरन्दो जनपदगन्धस्कन्धमगाधः ॥	१०
अधेसुदशनदेवनर्महाभिजनजनाः परिघातनफेनौ ।	
पूषापूषौ सूपफलापू रैर्षः शोफसैम्यनितम्बाः ॥	११
शम्पाश्वी पेशजन्यपत्तिपौ पुष्यः सिचपमिकाप्यरीत्रष्ट्राः ॥	
मशामित्री कटप्रपुण्ड्राः कैलोलौली च जलतलौ ॥	१२
कण्टोलपोटगलपुद्गलकालवाला वेला गलो जगलहिङ्गुलगोलफालाः ।	
सादेवलो बहुलतण्डुलपत्रपालवालूलतालजडुला भूमलो निचोलः ॥	१३
कामलकुडालौचयवस्त्राः शिवरौरवयावाः शिवदावी ।	
माधवपणवादीनचहारधुरैकौटीशांशाः स्पशवंशौ ॥	१४
कुशोड्डीशपुरोडाशष्टैपमुस्मासनिष्कुहाः । अहनिर्घृत्कलहाः पक्षरैशिवराश्वपि ॥	१५
दुन्दुभिर्ममतिष्टुष्णिपाण्यविज्ञातिरालिकलयोत्तलिर्वृणिः ।	
अभिबहिकुमयोद्विदीदिविप्रन्धिकुक्षिष्टतपोर्दनिध्वनिः ॥	१६
गिरिशिशुजापुकर्जो हौहाहूह्रस्व नभहूर्गमुने । पादत्रमानावात्मा पाप्मस्थेमोघमयक्षमाणः ॥	१७
इति पुलिङ्गाधिकाः ।	

लीलिङ्गं पोर्निभेद्व्रीतेनावल्लितडिजिशाम् । वीधितन्द्राप्रटुमीवाजिहाशुखीदयादिशाम् ॥	१८
शिक्षपाद्यानदीषाणाज्योत्स्नावीरीतिथीधियाम् । अङ्गुलीरुलसीरुङ्गहिङ्गुपथीसुरानैसाम् ॥	१९
राज्ञाशिलायचालालाशिम्याकृष्णोष्णिकाश्रियाम् । स्पृक्षापण्यातेसीधान्यासरचारोचनभुवाम् ॥	२०
हरिद्रामांसिद्वालूललाकाकृष्णलागिराम् । रैसु प्राण्यङ्गवाचि म्यादीद्वेदेकखरै कृतः ॥	२१
पात्रादिबजितादन्तोत्तरपदः समाहारे । द्विगुरभायन्तान्तो वाग्यस्तु सर्वो नपुंसकः ॥	२२
लिन्मिन्यनिष्पणिरुक्ताः कर्षित्तगल्हस्वर्धु । विशलांघोशताद्वन्द्वे सा चैक्ये द्वन्द्वमेययोः ॥	२३

१. वान्तः. २. वान्तः. ३. छान्ताः. ४. जान्ताः. ५. टान्ताः. ६. ठान्ताः. ७. डान्ताः. ८. णान्ताः. ९. तान्ताः.  
 १०. वान्तः. ११. दान्ताः. १२. धान्ताः. १३. नान्ताः. १४. अहादेशान्ताः पूर्वार्धप्रभृतयः. १५. पान्ताः.  
 १६. फान्ताः. १७. वान्ताः. १८. यान्ताः. १९. कृतसमावन्तरात्रशब्दान्ताः पूर्वार्धप्रभृतयः. २०. रान्ताः. २१. जान्ताः.  
 २२. वान्ताः. २३. शान्ताः. २४. धान्ताः. २५. सान्ताः. २६. छान्ताः. २७. अह इति एताद्विप्रभृतयः.  
 २८. अयेदन्ताः. २९. अयोकारान्ताः. ३०. समुदित दीर्घाकारान्तम्. ३१. अय व्यञ्जनान्ताः. ३२. सम्प्रेदानां  
 योनिमदादीना वीष्यादीना शिषपाद्यादीनागज्जुल्लादीना रास्तादीना सृक्कादीना हरिद्रादीना च नाम लीलिङ्गे व्याप्य.  
 ३३. शिक्षपादिराकृतिगणः. ३४. हिङ्गुपथी कम्पोजी. ३५. नवो नाशिकायाः. ३६. प्राण्यङ्गवाचीकारान्तं  
 यथा—गोधिपालिप्रभृतयः. ३७. ह्रीश्रीभूप्रभृतयः. ३८. लट्गीतरीवृत्प्रभृतयः. ३९. लिटादिप्रत्ययान्ता यथा—  
 जनता-गोवा भूमि-वेनि-अटनि-वाणि वेणि काकणि-भूति-चिकीर्षाप्रभृतयः. ४०. वन्तिप्रभृतयः. ४१. अल्पे ह्रस्वे चाधे  
 कन्प्रत्ययान्ता यथा—अयिकापुटिकाप्रभृतयः.

सुग्मीतिलताभिदि ध्रुवा विडनरि वारि धटीमबन्धयोः ।

शल्पध्वनिवाद्यभिस्तु तु क्ष्वेडा दुन्दुभिरक्षयिन्दुषु ॥ २४

पृष्ठा शाखापुरेऽश्मन्तेऽन्तिका कीला रताहतौ । रज्जो रश्मिर्वयादिदोपादौ गङ्गा सुरापृष्ठे ॥ २५

अहंपूविकादिर्वर्षामघा अष्कृत्तिका बहौ । वा नु जलौकोप्सरसः सिकतासुमनःसमाः ॥ २६

शायत्र्यादय ईष्टका वृहतिका संवर्तिका सञ्जिका-

दूषीके अपि पादुका क्षिरकया पर्यस्तिका मानिका ।

नीका कञ्जुलिकालुका कलिकया राका पताकान्धिका

शूका पूषलिका त्रिका चविकपोल्का पञ्जिका पिण्डिका ॥ २७

ध्रुवका क्षिपका कनीनिका शम्बूका शिथिका गवेधुका ।

कणिका केका विपादिका मिहिका पूका मक्षिकाष्टका ॥ २८

कूर्चिका कूषिका टीका फोमिका कोणिकोर्मिका । जलौका प्राचिका धूका कालिका दीधिकोष्टिका ॥

शलाका बालुकैयीका विहङ्गिकेयिके उल्ला । परिखा विशिखा शाखा शिखा भेङ्गा सुरङ्गया ॥ ३०

जैह्वा चङ्गा कच्छा पिच्छा पिङ्गा गुञ्जा खजा प्रजा । संङ्गा र्धटा जटा घोण्टा पोटा भिस्तट्या छटा ॥ ३१

विष्टा मञ्जिष्ठया फाष्टा पाठा शृण्टा गुढा जडा । वेडा वितण्डया दीढा राढा रीढा च लीढया ॥ ३२

धृणोर्णा वयणा स्फूणा दक्षिणा लिखिता लता । मृणता त्रिष्टुता जेता गीता सीता सिता चिता ॥ ३३

मुक्ता घाता लूतानन्ता प्रसृता माञ्जितामृता । केन्था मेध्या गदेर्हुगन्धा गोधा स्वधा सुधा ॥ ३४

सौदा सूना धाना पैया क्षया रम्पा प्रया शिफा । केन्था भैम्मा सभा हम्पा सौमा पामारुमे उमा ॥

चिर्लया पथा पथो योग्या छाया माया पेया कस्या । दूष्या नस्या शम्पा संध्या रथ्या कुल्या ज्या मङ्गल्या ॥

उपकार्या जलार्द्रा प्रतिसीरा परम्परा । कण्डरा स्त्रगरा होरा वागुरा शर्करा सिरा ॥ ३७

गुन्द्रा मुद्रा क्षुद्रा भद्रा भक्षा छत्रा पात्रा मात्रा । दंष्ट्रा कैला वेला मेला गोला बोला शाला माला ॥ ३८

मेखला सिम्हला लीला रसाला सर्वला बला । कुहाला शकुला हेलाला शिला सुवर्चला कला ॥ ३९

उपला शौरिवा मूर्वा लट्वा खट्वा शिवा दंष्ट्रा । कशा कुशेशा मैत्र्या शेषा मूषेयया कैला ॥ ४०

वल्गसा विस्वसा भिस्वसा नासा वैह्रा गुहा स्वाहा । कैला मिश्रा रिशो रौश्रा भैरवावल्यापतिष्ठोष्टिः ४१

पेशिर्वोसिर्वसतिविषयी भौमिनास्यालि पालिर्भक्षिः पक्षिर्भुकुटिशकटी चर्वरिः द्याटिमाटी ।

खटिर्वतिर्ग्रतवित्वमिश्रुण्टीतिरिभिधित्तिर्दिभिनीविच्छयिलिविशतिभेदिर्जात्याजिराजि ॥ ४२

रुचिः सूचिसार्ची खनिः खानिखारी खालः कीलित्पूरी द्वमिर्वापिपूरी ।

रुपिः स्फालिहिण्डी भुटिर्वेदिनान्दी किकिः कुकुटिः काकलिः शक्तिपङ्की ॥ ४३

१. 'मचयवनारण्यहिमाद्रोपलिप्युद्गमहत्वे' इति खोका यवादयः गन्दाः, दोषादयश्चार्थाः. २. गायत्रीपक्षिप्र-  
भृतयः. ३. अथ कान्ताः. ४. खान्ताः. ५. यान्ताः. ६. घान्तः. ७. वान्तः. ८. छान्तो. ९. जान्ताः.  
१०. शान्तः. ११. टान्ताः. १२. ठान्ताः. १३. डान्ताः. १४. ढान्ताः. १५. णान्ताः. १६. तान्ताः. १७.  
थान्तः. १८. दान्तौ. १९. घान्ताः. २०. नान्ताः. २१. पान्ताः. २२. फान्तः. २३. बान्तः. २४. भान्ताः. २५.  
मान्ताः. २६. यान्ताः. २७. रान्ताः. २८. लान्ताः. २९. वान्ताः. ३०. शान्ताः. ३१. पान्ताः. ३२. सान्ताः.  
३३. हान्ताः. ३४. शान्ताः. ३५. रिखा यूकाण्डय, लये लिखा. ३६. राधा जटु; लये लाधा. ३७. अथ  
दस्वेकारान्ताः; द्वयोः समाहारः. ३८. त्रयाणां समाहारः. ३९. इतिशब्दः. ४०. जातिशब्दन्तः समाहारः.  
३०

किखिस्ताण्डिकम्बी श्रुतिः शरिरातिस्वटिः कोटिविष्टी पटिगृष्टिवीर्षी ।	
दरिर्वहिरिर्गञ्जरिः पुष्टिभेरी शरारिस्तुरिः पिण्डमादी भुपुण्डः ॥	४४
राटिराटिरटविः परिपाटिः फालिगालिजनिफाकिनि फानिः ।	
चारिहानिवलभि प्रधिकम्पी चुष्टिचुण्डितरयोऽति.....शोणी ॥	४५
सनिः सानिमेनी मरिर्मोरिरश्चोपधी विद्रधिहोहरिः पारिरध्रिः ।	
शिरोभिः कविः कीर्तिगेन्नीकवर्यः कुमार्योदकी सेदनी हादिनीली ॥	४६
हरिण्यश्मरी कर्तनीस्थग्यपटयः करीर्येकपद्यक्षयः प्रतोली ।	
कृपाणीकदल्यौ पलालीहंसन्यौ वृसी गृध्रसी चर्यरी कर्परी च ॥	४७
काण्डी खली मदी धदी गोणी पण्डाल्येपणी द्रुणी । तिलपर्णी केपली खटी नन्द्रीरसवली च पावली ॥	
वाली गन्धोली काफली गोष्टयजाजीन्द्राणी मत्स्यण्डी दामनी शिजिनी च ।	
गट्ठी कस्तूरी देहली मौर्धेतितिव्यासन्दी क्षैरेयी ईर्षुपर्श..... ॥	४९
कर्णान्दुकच्यू तनुरञ्जुचञ्जु शार्पुञ्जुः सीमधुरी रिकर्गोक् ।	
द्वाघोदिवौ तुप्लगृचः शर्द्धांश्चदिहैरत्तामष्टपट्टशो नौः ॥	५०
इति श्रीलिङ्गाधिकारः ।	

मैलस्तुतसप्तसुत्तररुगान्तं नपुंसकम् । वेधभादीन्विनासन्तं द्विसरं मैत्रकर्तरि ॥	५१
धैरन्ननभोजहृषीकतमोघुत्तुणाङ्गणशुकशुभाभ्युत्तुहाम् ।	
अघगूधजलांशुकदारुमनोविलपिच्छधनुर्दलतालुहृदाम् ॥	५२
हलदुःखस्तुसागुरुहिङ्गुरुचलचभेपजतुत्पकुसुम्भशाम् ।	
मरिचास्त्रिशीलाभवस्तृक्पकुप्रलदान्तिकयस्कलसिचयुधाम् ॥	५३
सौवीरस्थानकद्वारङ्गोमधौतेयकास्तुजाम् । लवणव्यजनफलप्रसूनद्रवैतां सभिम् ॥	५४
पुरं सपाङ्गपोदष्टप्रशीर्षयोः पुण्डरीकके । मधु द्रवे ध्रुवं शश्वत्तर्कपोः स्वपुरं घटे ॥	५५
अपूपे दैवेऽकायीदौ पुर्ण दिष्टे तथा फटु । अस्मिन् द्वन्द्वे स्थले भन्वारिष्टमहुमपक्षिणोः ॥	५६
धर्म दानादिके तुल्यभागेऽर्धे ब्राह्मणं श्रुती । न्याये सारं पद्ममभिधन्वी काममनुमतौ ॥	५७
खलं भुवि तथा लक्षं वेध्येऽहैः सुदिनैकतः । भूमौऽसंख्यात एकार्धे पथैः संख्याव्ययोत्तरः ॥	५८

१. चतुर्णी समाहारः. २. अथ दीर्घकारान्ताः. ३. ईटी खड्ग एकधारः. ४. हसन्त्यपि. ५. अतिमी. ६. अथ हस्तीकारान्ताः. ७. अथ दीर्घान्ताः. ८. अथ योनीवाजिता हलन्त्याः. ९. अर्वागित्यव्ययमपि. १०. धार इत्यस्य नपुंसकत्वमपि. ११. नान्ताः काञ्चनमित्यादयः, लान्ताश्चक्रवालमित्यादयः, रूपन्तां वस्तुमस्त्वित्यादयः, तान्ताः शीतद्वैतप्रभृतयः, चान्ता भित्तिपित्तप्रभृतयः, संयुक्तान्ता अप्रभृतयः, संयुक्तरुच्यन्ता अहुमपक्षिणः, संयुक्तान्ता लक्ष्यद्रव्यप्रभृतयः. १२. कर्तृभिन्नार्थकमन्यतयान्ता यस्मिन्प्रभृतयः. १३. घनादीनामपादीनां हलादीनां मरिचादीनां चौवीरादीनां ल्यणादीनां भेदसहितानां नाम नपुंसकम्. १४. शिलाभवं शैलेयम्. १५. अमिसंयोगेन द्रवीभवतां सुवर्णादीनाम्. १६. छत्रे पुण्डरीकम्, शीर्षे कम्. १७. अयूपे सुगम्, दैवे दिष्टम्, अकार्यमत्सरदूषणेषु वड्. १८. समावभिष्टेऽर्थे. १९. सुदिनाहम्, एकाहम्. २०. पाण्डुगृहम्, कृष्णभूमम्, इत्यादि. २१. दिपयम्, विपयम्, इत्यादि.



- द्रव्यैकत्वाव्यपीभावौ, क्रियाव्ययविशेषणे । कृत्वाः स्तानाः सन्निधाये, आ तात्वादिः समूहजः ॥५९॥  
 गायत्र्याद्यन्वार्थेऽर्थैकमेधानन्तकर्मधारयः । तत्पुरुषो वा बहुना चेच्छाया शान्तां विना सभा ॥ ६०॥  
 राजयजितराजार्पराक्षसादेः परापि च । आदायुषकमोपज्ञे कन्धोशीनरनाम्नि च ॥ ६१॥  
 सेनाशालासुराच्छायानिशं वीणां शशास्त्ररा । भाद्रणो गृह्तः स्पृणा संख्यादन्ता शतादिका ॥६२॥  
 मौक्तिकं माक्षिकं सौप्तिकं ज्योतिषं नाणकं नाटकं खेटकं तोटकम् ।  
 आह्निकं रूपकं जापकं जालकं वैष्णवं गैरिकं कारकं वासुकम् ॥ ६३॥  
 रुचकं धान्याकनिःशलाकालीकालिकशस्त्रोपसूर्यकास्कम् ।  
 फक्किलुकुत्तोकतिन्तिडीकैहूकच्छत्राकत्रिकोल्मुकानि ॥ ६४॥  
 मार्द्वीककदम्बके घुक्चिघुकुत्तुकमनूकचित्रके ।  
 कुञ्जकं मधुपर्कशीर्षके शालूकं कुलकं प्रकीर्णकम् ॥ ६५॥  
 हृत्सीकपुष्पके खिलङ्गेस्त्रिकगमद्रुगधोर्ध्वीर्जविभ्रम् ।  
 रिष्टं फाण्टं ललाटमिष्टव्युष्टकरोटकृपीटचीनपिष्टम् ॥ ६६॥  
 शृङ्गाटमोरटपिडान्यथ श्रेष्ठगोष्ठे भौण्डाण्डतुण्डशैरण्डमहणेरिणानि ।  
 विज्ञानसीकृष्णलवणद्रविणं पुराणं त्राणं शणं हिरणकारणकर्मणानि ॥ ६७॥  
 पर्याणर्षाणपारायणानि श्रीपर्णाण्ये धोरणक्षूर्णभूतम् ।  
 भावेऽशान्ताश्मन्तशीर्षं मिश्रान्तं घृन्तं तूत्तं वातैर्वाहितमुक्थम् ॥ ६८॥  
 र्भञ्जोदगोन्दकुसिदानि कुमीदतुन्ददृन्दाश्च दंष्ट्रेदनिर्भ्रंसशिर्षैरतल्पम् ।  
 कूर्पत्रिपिष्टपरीपवदन्तरीपरूपं च पुष्पनिकैरुम्बकुटुम्बशुल्बम् ॥ ६९॥  
 प्रैसभतलभर्तुमाप्यामधामेर्मसूक्ष्मं किलिमतलिमतोक्थं युग्मतिगमं त्रिसंध्यम् ।  
 किसलयशयनीये सायखेयेन्द्रियाणि द्रुवयभयर्कलव्रत्रापरक्षेत्रसन्नम् ॥ ७०॥  
 शृङ्गवेरमजिराभ्रपुष्करं तीरमुत्तरमगरागरे । स्फारमश्वरकुन्दुरादरप्रान्तराणि शिविरं कलेवरम् ७१॥  
 सिन्दूरमण्डूरकटीरबामरकूराणि दूरीरवैरसत्वरम् ।  
 वशीरपैतालमुलूखलौर्नवे सखं च सान्त्वं दिक्किण्वपौतवम् ॥ ७२॥  
 विश्वं धृष्टं पलिशमपिश्रकिल्विपानुतर्षोर्विषं मिपमृचीपमृजीपशीर्षे ।  
 पीयूषसौध्वसमहानससाहसानि कासीसपरसतरसं यवसं विसे च ॥ ७३॥

१. भावे कृत्यप्रत्ययान्ता एधनीयप्रभृतयः, भावे कान्ता हसितप्रभृतयः, भावेऽजान्ता हसनप्रभृतयः, भावे खल-  
 प्रत्ययान्ता दुर्भेद्यदुराध्यमवप्रभृतयः, भावे त्रित्ययान्ताः सांशवीणसांकीटिकप्रभृतयः. २. 'ब्रह्मणस्यः' इत्यभि-  
 व्याप्य भावार्थकप्रत्ययान्ता शुक्लत्व-शौक्ल्यं-सरव्य-स्तेय-कापेय-द्वैय-न्यापल-द्वैहायन-आचार्यक-प्रभृतयः. ३. गायत्र्यत्रै-  
 मप्रभृतयः. ४. अथकलिलकम्. ५. अथ 'अनञ्जर्मधारयसत्पुरुषः' इत्यधिक्रियते. ६. शतम्, सदसम्, इत्यादि.  
 ७. अथ कान्ताः. ८. खान्ताः. ९. गान्ताः. १०. नान्तः. ११. जान्ती. १२. यान्ताः. १३. यान्ती. १४. यान्ताः.  
 १५. पान्ताः. १६. तान्ताः. १७. यान्ती. १८. दान्ताः. १९. दं कलत्रम्; प्रमदादयोऽपि. २०. नान्तः.  
 २१. पान्ताः. २२. नान्ताः. २३. मान्ती. २४. मान्ताः. २५. यान्ताः. २६. यान्ताः. २७. अरं कपाटम्.  
 २८. लान्ती. २९. यान्ताः. ३०. यान्ताः. ३१. पान्ताः. ३२. यान्ताः.

मन्दाक्षवीक्षमथ सक्थि शेषातु यातु स्वाद्वाश तुम्बुरु कशेरु शलालु चालु ।  
सैयत्ककुन्महदहानि प्रपत्पुरीतत्पर्वाणि रोम च भसश्च जगद्धलाम् ॥

७४

इति नपुंसकलिङ्गाधिकाः ।

पुंस्त्रीलिङ्गार्थतुर्दशोऽङ्के शङ्कुगिरये च दुर्गतिः । दोर्मूले कक्ष आकरे गक्षो भूरुहि वाणपिप्पली ॥७५

नाभिः प्राण्यङ्गके, प्रधिर्नमो, कचन वलिर्युहे फुटः ।

श्रोण्यौपध्योः कटो, भ्रमो मोहे, पिण्डो वृन्दगोलयोः ॥

७६

भक्नीनिकयोत्सारो भेऽरेपहस्तधवणाः । कणः स्फुलिङ्गे लेशे च वराटो रज्जुशखगोः ॥

७७

कुम्भः कलशौ तरणिः समुद्रार्कांशुपट्टिषु । भागधेयौ राजदेये मेरुजम्बां सुदर्शनः ॥

७८

कारेणुर्गजहस्तिन्योरैल्याख्यापत्यतद्रितः । लाजवत्तदशौ भूमीहाद्याः प्रलयभेदतः ॥

७९

शृण्डिकचर्मप्रसेवकौ सहकमहकष्टश्रिका अपि ।

शाल्यकधुटिकौ पिपीलिकश्लुकहृदुकतुरुष्कतिन्दुकाः ॥

८०

शृङ्गोऽथ लभमुजसाटसटाः सपाटः कीटः फिटरफटपटा वरटः किलाटः ।

चोटश्चपेटफटशृण्डगुडाः सशोणोः स्युर्वारिपर्णकणमैर्तैर्यैर्जैर्मोदाः ॥

८१

विधकूपकैलम्भमित्येवैन्द्राः सहचरमुद्रनालिकेरहाराः ।

यहुकरकुसरी कुटारशारी वल्लरशफरमसूरैकीलरालाः ॥

८२

पटोलः कम्बलो भल्लो दंशो गेण्डूषवेतैसी । लालसो रमसो धैतिवितस्तिफुटयष्टुटिः ॥

८३

ऊर्मिशम्भौ रङ्गरत्नी अवीचिल्लम्बण्याणिश्रेणयः श्रोण्यरण्या ।

पार्ष्णिशल्यौ शाल्मलिर्यष्टिमुष्टी योनीमुन्यौ स्वातिगन्धूतिवस्त्रः ॥

८४

मेधिमैधिमशी मपीपुथी ऋष्टिपाटलिजाटली ।

प्रभित्तिभ्यशनी मणिः सृणिमौलिः केलिहलीमरीचयः ॥

८५

हैन्वाखूककन्धुसिन्धुमृत्युमन्ववद्वैर्वारुः । कन्दुः काकुः किष्कुर्बाहुगवेधू रौ गौर्भोः ॥

८६

इति पुत्रीलिङ्गाः ।

पुनपुंसकलिङ्गोऽङ्कः शङ्के पद्मोऽव्यसंख्ययोः । कंसो पुंसि कुशो यर्हिर्बालो ह्रीवेरकेसयोः ॥

८७

द्वापरः संशये छेदे पिपल्लो विष्टोत्तरी । अद्धो भर्षे दरघासे कुकूलस्तुपपावके ॥

८८

धैर्यादपर्वङ्गयोजन्यतत्प्री तैर्धोषमैवत्सानि भाषोष्णहस्त ।

वटस्तुत्यतागोलभक्ष्येषु वर्णः सितादिस्वराद्यो रणे संपरायः ॥

८९

१. अयेकारान्ताः. २. अयोकारान्ताः. ३. अय व्यञ्जानान्ताः. ४. 'एकदशशत' इत्यादिगणनायां चतुर्दशोऽङ्के.

५. अलेभ्रमस्त्र नामानि. ६. अय कान्ताः. ७. गान्ताः. ८. चान्तः. ९. गान्ताः. १०. दान्ताः. ११. डान्ताः.

१२. णान्ताः. १३. तान्तः. १४. शान्ताः. १५. दान्तः. १६. घान्तः. १७. पान्तः. १८. वान्तः. १९. यान्तः.

२०. रान्ताः. २१. लान्ताः. २२. शान्तः. २३. पान्तः. २४. सान्ताः. २५. अय हस्तेकारान्ता यथाकामं दृश्यन्ता

अपि. २६. अयोकारान्ताः. २७. ऐकारान्तः. २८. ओकारान्तः. २९. व्यञ्जानान्तः. ३०. यथासंख्येन.

३१. यथासंख्येन.

सैन्धवो लवणे, भूतः प्रेते, तमो विधुंतुदे । स्वदायौ कैस्वरे, कृच्छं व्रते, शुक्रोऽग्निमासयोः ॥	९०
कर्पूरस्वर्णयोश्चन्द्र उडार्धैश्चन्द्रदे दलः । धर्मः स्वभावे रुचको भूपाभिन्मातुलुङ्गयोः ॥	९१
पाताले वाडयो बद्धैः सीसे आमलकः फले । पिटैजङ्गलसत्त्वानि पिटकामांसजन्तुषु ॥	९२
मधुपिण्डौ सुरातन्वोर्नाम शेवालमध्ययोः । एकाद्रात्रः समाहारे तथा सैतककूलकौ ॥	९३
वैनीतकभ्रमरकौ मरको बलीकवल्मीकवल्कपुलकाः फरकव्यलीकौ ।	
किजस्ककल्कमणिकसायकावतङ्कवर्चस्कचूचुक्तडाकतटाकतङ्काः ॥	९४
बालकः फलकमालकालका मूलकस्तिलकपङ्कपातकाः ।	
कोरकाः करककन्दुकान्दुकाः नीफनिष्कचपका विशेषकाः ॥	९५
शाटककण्टकटङ्कपिटङ्का मञ्जकमेचकनाकपिनाकाः ।	
पुस्तकमस्तकमुस्तकशाका वर्णकमोक्षकमूषिकमुष्काः ॥	९६
चण्डातकभ्रकरोचकक्षुकानि मरितङ्कपायककरण्डकतण्डकानि ।	
आतङ्कशूकसरकाः कटकः सशुल्कः पिण्याकसर्जरकहंसकशङ्खपुङ्खाः ॥	९७
नखमुखमैथिकाङ्गः सैयुगः पञ्चरागो भगयुगमथ टङ्गोद्योगशृङ्गा निर्दाघः ।	
शेकचकवचकूर्चार्धैर्धुपुच्छोच्छकच्छाः प्रैजमुटजनिफुऔ कुञ्जमूर्जामुजाश्च ॥	९८
ध्वजमलपञ्जकूटाः कालफूटारकूटौ कवटकपटलेटाः कर्पटः पिष्टलोष्टौ ।	
नटनिकटकिरीटाः कर्पटः कुकुटाट्टी कटपकुटविटानि त्र्यङ्कटः कोट्टुकूटाः ॥	९९
कमटो धौरण्डखण्डपण्डा निगडाकीडनडप्रकाण्डकाण्डाः ।	
कोदण्डतरण्डमण्डमुण्डा दण्डाण्डौ देदेधौरघाणवाणाः ॥	१००
कार्पाषणभ्रघणप्रकणकणानि द्रोणापराह्वचरणानि तृणं सुवर्णम् ।	
स्वर्णम्रणौ धूपणभूषणदूषणानि भाणस्तथा किणरणप्रवणानि चूर्णः ॥	१०१
तोरणपूर्तनिकेतनियाताः पारतमन्तयुतप्रयुतानि ।	
क्ष्वेडितुमक्षतदैयतधृत्तैरावतलोहितहस्तशतानि ॥	१०२
अतोपयोती पलितो वसन्तध्वान्तायुतयूतधृतानि पुस्तः ।	
शुद्धान्तवुस्ती रजतो मुहूर्तैर्द्विभूषयूषानि धरूषयूषौ ॥	१०३
प्ररथं तीर्थं प्रोथैर्मलिन्दः ककुदः कुकुदाधपदकुन्दाः ।	
गुददोर्ददकुमुदच्छदकन्दार्बुदसौधैर्मथोत्सेधकबन्धौ ॥	१०४
आद्वायुधान्यौपधर्मैश्चमादनप्रस्फोटना लग्नपिधानचन्दनाः ।	
वितानराजादनशिअयौवनापीनोदपानासवकेतनाशनाः ॥	१०५
नलिनपुलिनमौना वर्षमानः समानौदन्दिनशतमाना हापनस्थानमानाः ।	
धननिधनविमानास्ताडनस्तेनवस्ता भवनभुवनयानोद्यानवातायनानि ॥	१०६

अभिधानद्वीपिनी निपानः शयनं लशुनरसोनगृह्णानि ।

रालिनखलीनानुमानदीपाः कुणपकुतपावापनापशर्पाः ॥ १०७

सूपोडुपी विष्टपमण्डपशणवाणद्वीपानि विष्टपिनी शैफट्टिमिस्थाः ।

जम्भः कुसुम्भककुभौ कलभो निभोऽभसंकामसंकमललामहिमानि हेमः ॥ १०८

उगमकामोद्यामाश्रमकुट्टिमकुसुमसंगमा गुल्मः । क्षेमक्षौभौ कैम्बलिवाद्यो मरेयतूर्यौ च ॥ १०९

पूयाजन्यप्रमयसमया राजसूयो हिरण्यारण्ये संख्यं मलयवलयौ वाजपेयः कपायः ।

शल्पं कुल्यान्वयकविययद्रोमयं कारिहार्यः पारावारातिखरशिखरक्षेत्रवस्त्रोपवस्त्राः ॥ ११०

अलिंजरः कूवरकूरवेरनीहारहिंजोरसहस्रमेढ्राः ।

संसारसीरी तुवरश्च सूत्रशृङ्गारपण्डान्तरकर्णपूराः ॥ १११

नेत्रं वक्षपवित्रपक्षसमरोक्षीरान्धकारा वरः केदारप्रवरौ कुलीरभिशिखावाडम्भरो गह्वरः ।

क्षीरं कोटरचक्रश्रुतिमिराङ्गारास्तुपारः शरः भ्राष्ट्रोपहराष्ट्रतक्षजठराद्राः कुक्षरः पक्षरः ॥ ११२

कपूरनूपुरकुटीरविहारवारफान्तारसोमरदुरोदरवासराणि ।

कासारफेसरकरीरशरीरजीरमजीरक्षेत्रपुगंधरचञ्चवप्राः ॥ ११३

आलयालपलभालपलालाः पल्लवः खलचपालविशालाः ।

शूलमूलमुकुलास्तलतैलौ तूलकुललतमालकपालाः ॥ ११४

कवलप्रवालयलक्ष्मलोत्पलोपलशीलशैलशकलाङ्गुलाश्वलाः ।

कमलं मलं मुशलसौलकुण्डलाः कललं नलं निगलनीलमङ्गलाः ॥ ११५

काकोलहलाहलौ हलं कोलाहलकङ्कालवल्कलाः । सौवर्चलधूमले फलं हालाहलजम्बालखण्डलाः ॥ ११६

लाङ्गलगरलाभिन्द्रीनीलगाण्डीवगाण्डिवाः । उत्त्वः पारशवः पाश्वर्यपूर्वप्रिदिवताण्डवम् ॥ ११७

निष्ठेवप्रमीवशरावरौ भावक्षीयश्वानि । दैवः पूर्वः पल्लवनत्सौ पौशं कुलिशं कर्कशकोशौ ॥ ११८

आकाशकाशकणिशाङ्कुशशेषैवेपोष्णीपाश्वरीपविपरोहिपमापमेपाः ।

प्रत्यूषपूषमथ कोपकरीपकर्षवर्षामिपा रैतुसेवधसचिकसाश्च ॥ ११९

कर्पास आसौ दिवसावतंसवीतंसमांसाः पनसोपवासौ ।

निर्पासमासौ चमसांसकांसलेहानि वहाँ शृङ्गेहलोहाः ॥ १२०

पुण्याहदेहौ पटहस्तनूरुहो लेशोऽरिरिषाणुकमण्डलूनि ।

चाटुश्चटुर्जन्तुकशिष्यशुसथा जीवातुकुसुम्बुकजानुसानु ॥ १२१

कम्बुः शङ्कुर्दोर्गुरुवास्तुपलाण्डु हिङ्गुः शिशुर्दासित्वनुः सीध्वश्च भूमा ।

वेम प्रेम ब्रह्म गरुहोम विहायः कर्मोष्ठीवत्पक्षधनुर्नाममहिम्नी ॥ १२२

इति पुनपुनकलिङ्गाः ।

१. पान्ताः. २. फान्तः. ३. वान्तौ. ४. मान्ताः. ५. भान्ताः. ६. यान्ताः. ७. शान्ताः. ८. लान्ताः.  
९. तालव्यादिरपि. १०. वान्ताः. ११. चान्ताः. १२. पान्ताः. १३. यान्ताः. १४. हान्ताः.  
१५. शान्तः. १६. अतिरिकारान्तः. १७. अयोकारान्तः. १८. दोष्यब्दस्य व्यञ्जनान्तस्यापि मध्ये पाठश्छन्दो-  
नुरोधात्. १९. अथ व्यञ्जनान्ताः.

कीलीषयोर्नखं शुक्तौ विश्वं मधुक्रमौषधे । माने तक्षं मधौ कल्पं क्रोडाङ्गे तिनदुकं फले ॥ १२२

तरलं पवाग्धां पुष्पे पाटलं पटलं चपे । वसन्ततिलकं वृत्ते कपालं भिक्षुभाजने ॥ १२३

अर्थपूर्वपदो नावष्टयैकर्त्रतौ कचित् । चौरैरामनोज्ञाद्यकवृत्तयानककशेरुके ॥ १२४

वंशिकवक्रोष्ट्रिककैन्त्यकुब्जपीठानि नैकर्मवहित्थम् ।

रेशनं रसनाच्छोर्टेनशुभ्यं तुभ्यं महोर्दयं कांसम् ॥ १२५

मृगव्यचक्ष्ये च वणिज्यवीर्यनासीरमावापरमन्दिराणि ।

तमिलशस्त्रे नगरं मसूरलक्ष्मीरकादम्बरकोहलानि ॥ १२६

स्पालीकदस्यौ स्थलजालपिशलागोलापुगस्यो 'भेदिशं' च 'छेदि' च ।

भैलायुजम्पूङ्गैः सरः सदोरोदोर्चिषी दाम गुणि लयदत्तपद ॥ १२७

इति क्रीनपुस्तकलिङ्गाः ।

स्वतस्त्रिलिङ्गः सरकोऽमुलपे शललः शले । करकोऽन्दोपले कोशः शिम्बाखड्गपिधानयोः ॥ १२८

जीवः प्राणेषु, केदारो बलजः, पवने रत्नः । बेहुलं वृत्तनक्षत्रपुराचामरणाभिधा ॥ १२९

भैलातक आमलको हरीतकविभीतकौ । तारकाडकपिटकस्फेलिङ्गा विडङ्गतेटी ॥ १३०

पटः पुटो वटो वाटः कपाटशकटौ कटः । पेटो मेठः कुण्टनीडविंशान्मूर्णकैङ्कतौ ॥ १३१

'मुस्तः' कुपैर्कुपैर्जम्भैर्दाडिमाः पिठैर्प्रतिसरपात्रकंदराः ।

नखरो बलूरो दरः पुरप्रछन्नः कुपेलमृणालमण्डलाः ॥ १३२

नालप्रणालपटलार्गलशृङ्खलकन्दलाः । प्लावहेली कैलशकैटाही 'पैपि' रेण्विषु ॥ १३३

इति सतस्त्रिलिङ्गाः ।

परलिङ्गो द्वन्द्वोऽशी, केडैर्धो धाच्यवर्देपैलमिति नियताः ।

अंत्यारोपामावे गुणवृत्तेराश्रयाद्वचनलिङ्गाः ॥ १३४

१. अर्धनावी अर्धनावम्, २. 'वैदग्ध्यं वैदग्धी', राजधानी राजधानम्, आत्मानो आत्मानम् इत्यादयः.  
३. समोक्षाद्यन्तर्गण्यनित्यम्यौषादिभ्यो योऽङ्गुलपदपदत्वात्, 'च्योतिः', 'च्योत्समित्तिः', 'यानोत्समित्तिः', '४. 'अयं  
कान्ताः, ५. जान्ताः, ६. 'डोन्ताः, ७. तान्ताः, ८. यान्ताः, ९. नान्ताः, १०. वान्तौ, ११. यान्ताः, १२. रान्ताः,  
१३. खान्ताः, १४. दान्ताः, १५. अयेकारान्तः, १६. अयोकारान्तः, १७. अय व्यञ्जनान्ताः, १८. द्वयी द्वयम्, चतु-  
ष्टयी चतुष्टयम्, १९. बहुलं लक्ष्यानुसारेण, २०. अय कान्ताः, २१. गान्तौ, २२. दान्ताः, २३. तान्ताः, २४. वान्तौ,  
२५. गान्तौ, २६. तान्तौ, २७. यान्ताः, २८. दान्ताः, २९. मान्तः, ३०. मान्तः, ३१. रान्ताः, ३२. खान्ताः,  
३३. दान्ताः, ३४. हान्ताः, ३५. इकारान्तौ, ३६. उकारान्तौ, ३७. अघी तत्पुरुषो यथा—राजपुत्री, अर्धपिप्पली,  
दितीयमिक्षा, इत्येवमादयः, ३८. देयैश्चतुर्थ्यैकोऽयं शब्दोऽन्ते यस्य स वाच्यलिङ्गो यथा—दिजार्थः सः, दिजार्थः  
यवागूः, दिजार्थं पयः । डे(टे)ग्रहणात् धान्येनार्यो धान्यार्थं हत्येव । अर्थग्रहणात् कुण्डलहिरण्यमित्येव, ३९.  
अपसादयो नियतलिङ्गा यथा—अपत्यं दुहिता पुत्रश्च । रथः पुमान् स्त्री च । वेदाः प्रमाणम्, स्मृतयः प्रमाणम् ।  
विद्या गुणः दौर्गुणः, ४०. गुणो विशेषणं प्रवृत्तिनिमित्तं तदाभ्यां वृत्तिर्यस्य तस्य विशेष्यवशाद्वचनं लिङ्गं च  
भवतः । प्रवृत्तिनिमित्तस्य गुणद्रव्यक्रियाभेदात्रैविध्यम् । गुणवन्ती शूद्राः शूद्रा शूद्रा, विद्वान् विदुषी विद्वत् ।

प्रकृतेर्लिङ्गवचने वाधन्ते स्वार्थिकाः कचित् । प्रकृतिर्हरितव्यादिर्न लिङ्गमतिवर्तते ॥ १३५  
 वचनं तु खलतिकादिर्वर्द्धभावेऽति पूर्वपदभूता । स्त्रीपुनपुंसकानां सह वचने स्यात्परं लिङ्गम् ॥ १३६  
 नान्ता संख्या ङतिर्युष्मदस्मश्च स्युरलिङ्गकाः । पदं वाक्यमव्ययं चेत्यसंख्यं च तद्वहुलम् ॥ १३७  
 निःशेषनामलिङ्गानुशासनान्यभिसमीक्ष्य संक्षेपात् ।  
 आचार्यहेमचन्द्रः समष्ट्यभेदनुशासनानि लिङ्गानाम् ॥ १३८

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितं लिङ्गानुशासनं समाप्तम् ॥

द्रव्योपाधि'—दण्डी दण्डिनी दण्डि । क्रियोपाधिः—याचकः पाचिका पाचकम् । इत्यादि । अस्तीति क्रिम् । घवनागो  
 योगात्तद्भाष्ययामप्यारोपेऽप्याश्रयलिङ्गतैव प्रत्यस्य भाषी स एवायमित्यभेदोपचारेऽपि प्रष्टी । एव वरुणानी इन्द्रानी  
 इत्यादयः ।

१. यथा—द्रष्टा कुटी कुटीरः. २. हरीतव्याः फलानि हरीतव्यः. ३. खलतिकास्यादूरभवानि यनानि खलतिक  
 यनानि. ४. सहर्षा पूर्वपदभूता प्रकृतिर्वचनं नात्येति । यथा—पञ्चालाः कुरवः. ५. स्त्रीपुंसयोः पुल्लिङ्गं यथा—स  
 च शास्त्री च सौ । स्त्रीपुंसकयोर्नपुंसकम् । पुनपुंसकयोर्नपुंसकम् । स्त्रीपुनपुंसकानां नपुंसकम् ॥

॥ श्रीः ॥

## अभिधानसंग्रहः ।

( ११ )

श्रीमज्जिनदेवमुनीश्वरविरचितः

### अभिधानचिन्तामणिशिलोच्छः ।

- अहं धीर्जं नमस्कृत्य गुरुंणामुपदेशतः । श्रीहेमनाममालायाः शिलोच्छः कियते मया ॥ १
- तर्वाय इत्यपि जिने संभवः क्षमयेऽपि च । श्रीसुव्रते मुनिरपि नेमौ नेमीलपीक्ष्यते ॥ २
- गटे गणेशे मण्डितपुत्रोऽपि कथितो बुधैः । मरुदेव्यपि विजेया शुगादिजितमातरि ॥ ३
- चक्रेऽर्ध्यामप्रतिचक्राप्यजितापिः कविभिरजितवला ।
- इषामा लब्धयुतैर्व्यपि सुतारिकोक्ता सुतारापि ॥ ४
- भद्रकृद्भद्रकरोऽपि अमणः अवर्णोऽपि च । भद्रं भन्त्रमपि प्राहुः प्रशस्तमपि कोविदाः ॥ ५
- प्रमत्त्यापि परिमत्त्या शिष्योऽन्तेपदपि स्मृतः । इति प्रथमकाण्डस्य शिलोच्छोऽयं समाप्तः ॥ ६
- व्योमयानमपि प्रोक्तं विमानं बुधर्षुगवैः । स्यात्समुद्रनवनीतं पेरूपमपि चामृतम् ॥ ७
- फध्यन्ते व्यन्तरा वानमन्तरा अपि सूरिभिः । शीतस्तथा घृणिमुष्णी श्लोका रश्मिभाषकाः ॥ ८
- समुद्रनवनीतं च विदुश्चन्द्रमसं बुधाः । चन्द्रिका चन्द्रिमापि स्यादित्यला इन्वका अपि ॥ ९
- अनुराधाप्यनूराधा गुरुः सप्तर्षिजोऽपि च । सीरिः सीरोऽपि राहुस्तु ग्रहकलोल इत्यपि ॥ १०
- अध्वपिशाकोऽपि तथा नाडिका नालिकापि च । रात्री यामयतीतुङ्गयौ निःसंपातो निशीपयत् ॥ ११
- तमः स्यादन्धतमसं वर्षाः स्युर्वरिषा अपि । खेऽन्तरीक्षं सानुष्टरूपमपि तरकालजे फले ॥ १२
- मेघमाला कालिकापि वार्दलं चापि बुद्धिने । सूत्रामापीन्द्रे शतारः शतधारोऽपि चाशनी ॥ १३
- आश्विनेयौ स्वर्गवेद्यौ हर्षश्चोऽपि चनापिपे । अजगवमजगावमपि शंकरपन्थनि ॥ १४
- गौर्या दाक्षायणीश्वर्या नारायणे जलेश्वरः । कौमोदकी कौयोदकी आर्द्रेश्वरौ त्रिषां मयौ ॥ १५
- कन्तुः कन्दर्पे सिद्धार्थः सुगते परिकीर्तितः । अङ्गे व्याख्याविवाहा(रा)भ्यां प्रजतिरपि पद्मे ॥ १६
- दक्षिणातो द्वादशाङ्गवां कल्याणेऽवन्ध्यमप्यथ । निन्दा गर्हा जुगुप्साप्याक्षारणा रतिगातिषु ॥ १७
- समाख्यापि समाज्ञावदुंशतीवदुःख्यपि । काल्यापि कल्या संधायां समाधिरपि कथ्यते ॥ १८
- घोडः सूकामन्दाक्षं च हिणामूहापि चोहवत् । तन्द्रिस्तन्द्री च निद्रावामर्द्धप्रथमिकापि च ॥ १९
- अहंपूर्विकायां केलीकिलोऽपि स्याद्विदूषके । मार्पवन्मारिपोऽपिनि शिलोच्छो देवकाण्डगः ॥ २०

स्तनंधये स्तनपश्च क्षीरपश्चाभिधीयते । तारुण्यं स्याद्यौवनिका दशमीस्थो जरत्तरः ॥	२१
कवितापि कविः स्यात्कृतकर्मणि कृतकृत्यकृतिकृतार्थाश्च ।	
कुटिलाशयोऽपि कुचरोऽन्धजडशठेऽप्यनेकमुक्तस्तु ॥	२२
वेदन्यौ पृथगित्यन्ये दानशैलप्रियंवदौ । मूर्खे यथोद्गतोऽपीभ्ये श्रीमानपि बुधैः स्मृतः ॥	२३
विवधिकवीवधिकावपि वैवधिके प्रतिचरोऽपि भूले स्यात् ।	
संमार्जको बहुकरे बहुपाण्यार्जक इतीष्यते च परैः ॥	२४
विहङ्गिकायां च विहङ्गमाप्यधौर्ध्वदेहिके । और्ध्वदैहिकमप्याहुरनृजौ शण्ठ इत्यपि ॥	२५
मायाविमयापि कौः धूतं कपटे तृपधा मत्ता । चौरश्चोरोऽपि विज्ञेयः स्तेयं सैन्यमपीष्यते ॥	२६
दाने प्रादेशनमपि क्षमा स्यात्क्षान्तिरित्यपि । क्रोधनः कोपनस्तृण्ण कृपासितोऽपि कथ्यते ॥	२७
भक्षकः स्वादाशिरोऽपि मार्जितापि च मार्जिता । पेयूपमपि पीयूषं कूचिकापि च कूचिका ॥	२८
द्रष्टे द्रष्टव्यमपि प्रोक्तं मिजिपिलं च पिच्छिले । व्यपेयं त्रिकटुकं जम्बू जमनं जवनं तथा ॥	२९
आघ्राणोऽपि भवेच्छ्रुतौ शौष्कलः विशिस्तासिनि । मनोराज्यमनोगन्धावपि स्वातां मनोरथे ॥	३०
कामुके कमनोऽपि स्वादाक्षारितोऽपि दूषिते । संशयालुः सांशयिको जागरितापि जागरी ॥	३१
पूजितेऽपचायितोऽपि तुन्दिभोदरिकावपि । तुन्दिहो न्युदजोऽपि कुञ्जे खलतोऽप्यैन्द्रलुमके ॥	३२
पामरोऽपि कण्डुरोऽनीसारक्यप्यतिसारकी । कण्डूरितपि खर्जूतिर्विस्फोटो पिठके स्मृतः ॥	३३
कौटे मण्डलकमपि गुदकीलोऽपि वार्शसि । मेहः प्रमेहवदोपुर्वेदकोऽपि चिचित्तके ॥	३४
आपुष्पानपि दीर्घायुः कथ्यतेऽथ परीक्षकः । स्वादाक्षपाटलिकोऽपि पारिवयोऽपि सम्भवत् ॥	३५
रघुनैमित्तिकनैमित्तमौहूर्ता गणके लिपौ । लिखितापि मंयी मेला कुलिके कुलकोऽपि च ॥	३६
अद्यापदे भुधैः शारिफलकोऽपि निगद्यते । मनोजवस्तातुल्ये प्रभविष्णुरपि क्षमे ॥	३७
जाद्विके जह्वाकरोऽपि चानुगोऽप्यनुगामिनि । पर्वपणोपासनापि शुश्रूषायामधीयते ॥	३८
आतिथ्योऽप्यतिथौ कुल्येऽभिजो गोत्रे तु संततिः । महिला घोषिता च स्त्री तरुणी युवतीत्यपि ॥	३९
स्रवाक्षिनी चरिण्टी च चिरण्टी च चरण्ठ्यापि । वधूत्यां पत्न्यां कराक्षी गेहिनी सहधर्मिणी ॥	४०
सधर्मचारिणी चापि सुपायां तु वधूत्यापि । प्रेमवत्यापि कान्तायां गणिमाहो विधोदरि ॥	४१
परिणेतोपपन्ना च यौतके दाव इत्यपि । दिधीपूर्वदिधिपूर्वोत्पन्नी जीवत्पतिः समे ॥	४२
तुल्ये अधीरानिर्वीरे श्रवणाश्रवणे तथा । रण्डापि विधवा पुष्पवती स्यात्पुष्पितापि च ॥	४३
पुल्ये कुलुममप्युक्तं पशुधर्मोऽपि मोहने । सहोदरे संगर्भोऽपि स्वादग्रजवदग्निः ॥	४४
शण्डः शठः पण्डुरपि क्लीबो माता जनिष्यपि । चिह्नरा अपि केशाः स्युः कर्णः शब्दग्रहोऽपि च ॥	४५
नेत्रं विलोचनमपि सूक्तणीसूक्तणी अपि । दादिका द्रादिकापि स्यात्कपोणिस्तु कफोणिवत् ॥	४६
कूपरे कुर्वरः सिंहतले संहतलोऽपि च । चतुकोऽपि चलौ मुक्ते स्यादण्डः पेलकोऽपि च ॥	४७
पत्मादक्षि चरणे कीकस्तं हङ्गमित्यपि । कपालं शकलमपि घृष्टास्पर्णि कशरुका ॥	४८
मज्जायामस्थितेजोऽपि नाडीषु नाडिनाटिके । शिङ्गाणकोऽपि शिङ्गाणः स्तुणीका स्तुणिकापि च ॥	४९

१. 'दानशैलप्रियवाचो वदान्यौ पृथक्' इत्यभिधानचिन्तामणिः. २. 'गुण्डयत्यङ्गम्' इत्यभिधानचिन्तामणि-  
स्थव्युत्पत्त्या द्वितीयान्तं लभ्यते. ३. 'आशुर्वेदिकः' इत्यभिधानचिन्तामणिः. ४. 'सुणीका, सुणिका' इत्यभिधान-  
चिन्तामणिः.



कूटयशे पाशयन्त्रं समौ चाण्डालपुङ्खसौ । इति तृतीयकाण्डस्य शिलोक्तोऽर्थं समर्थितः ॥	८२
रत्नसती भुवि दिवस्पृथिव्यावपि रोदसी । माणिघन्धं माणिसन्तं सैन्धवे वसुके वसु ॥	८३
टङ्कनष्टङ्कण उपावर्तनं चापि नीवृति । जङ्गलः स्याज्जङ्गलोऽपि मालवन्मालको मतः ॥	८४
पत्तने पट्टनमपि कुण्डिने कुण्डिनापुरम् । स्यात्कुण्डिनपुरमपि विषणौ पण्यवीथिका ॥	८५
सुरङ्गायां संधिरपि गृहे धाममपि स्मृतम् । उपकार्योपकार्यापि प्रसादे च प्रसादनः ॥	८६
शान्तीगृहं शान्तिगृहे प्राङ्गणं तद्वर्णं मतम् । कपाटवत्कवाटोऽपि पक्षद्वारं खड्गिका ॥	८७
कुसूलवत्कुशलोऽपि सेपुटे पुट इत्यपि । पेडायां स्यात्पेटकोऽपि पेडापि कृतिर्मां मते ॥	८८
पवन्यपि समूहिन्यामयोनिं मुहूर्त्तं विदुः । कण्डोलके पिटकोऽपि चुल्यामन्तीति कथ्यते ॥	८९
रजः रजाकोऽपि मथि विष्कम्भो कटकोऽस्य तु । अगोऽपि पर्वते त्रीशः श्रोत्रवन्मन्पते भुधैः ९०	
कज्रद्वयपि खटिन्यां स्यात्ताम्रमौदुम्बरं विदुः । शातकुम्भमपि स्वर्णं पारदश्चपलोऽपि च ॥	९१
रसजातं रसाग्रं च तुत्थे दार्यारुसोऽग्रवे । गौक्षिके वैष्णवोऽपि स्याद्रोषितं हरितालके ॥	९२
मनःशिलायां नेपाली शिला च सुधियां मता । गृह्णारमपि सिन्दूरे फुरुयिन्द्रे तु हिलुलः ॥	९३
बौली गोरपर्सौऽप्युत्तौ रत्नं माणिक्यमित्यपि । पञ्चरागे शोणिरत्नं वैराटो राजपट्टनत् ॥	९४
नीलमणौ महानीलं कमन्धमपि वारिणि । धूमिकाधूममहिषी धूमयो महिकाः समाः ॥	९५
अकूवारोऽपि जलधौ मकरालय इत्यपि । भिन्नगाथां ह्यादिनी स्याज्जङ्गलरूप्यापि जाह्नवी ॥	९६
कनिन्दपुत्री कालिन्दी रेवा मेकलकन्यका । चान्द्रभागा चन्द्रभागा गोमती गौतमीत्यपि ॥	९७
चक्राण्यपि पुटमेताः पट्टे विरजह इत्यपि । उद्धातनोद्धातने च घटीयश्रे प्रकीर्तिते ॥	९८
सरसदागस्तटाकोऽप्यथ तद्वत् पत्तने । आसयाशशुम्भयार्हिर्यहिरुत्पदमूनसः ॥	९९
अमौ क्षणप्रभा विशुद्धववाहसदागती । वायौ चरणपेऽपि द्रुत्यक्त्वचा स्तनके पुनः ॥	१००
शुलुङ्गलुङ्गयो मारुन्दरसालावपि जूतवत् । किकिराते कुरुण्टकुरुण्डकावपि स्मृतौ ॥	१०१
कर्कन्धूरपि कर्कन्धौ ह्रस्वादिश्चादिरूपकः । वाशा च स्नुहिः स्नुहापि पियालोऽपि प्रियालजत् ॥	१०२
नार्यङ्गोऽपि च नारङ्गोऽक्षे त्रिभेदक इत्यपि । भवेत्तमालस्तापिच्छो निर्गुण्डी सुन्दुवारयत् ॥	१०३
जपा जया मातुलङ्गो मातुलिङ्गोऽपि कीर्तितः । धचूर इव धचूरो वंशस्त्वक्सार इत्यपि ॥	१०४
होरेरं केदासल्लिपयायैः स्मर्यते भुधैः । पद्मजिन्यां कमलिनी कुमुदिनी कुमुद्वती ॥	१०५
यिसप्रसूनं कमले कुमुत्कुमुदयन्मतम् । शेषालं च जलनीली सावीनोऽपि सतीनरत् ॥	१०६
कुहमासयत्कुहमापोऽपि गोधुका गर्गधुका । कनिशं कनिशं रिद्धे धान्ये खानासिर्न मतम् ॥	१०७
हालाहलं हालहलं गुस्तायां गुस्तकोऽपि च । कृमिः क्रिमिरपि गण्डुपदः किंचुदुकोऽपि च ॥	१०८
शम्भुका अपि शम्भुका वृद्धिको द्रुत इत्यपि । भसलो गधुकोऽपि पिषो विषः करिः करी ॥	१०९
व्यान्यो व्याटोऽप्यीपयातोऽप्युपवटोऽपि रायरा । शुकले निगलोऽप्युद्ध कस्ता वक्ष्यापि वात्सिह्ये ॥	११०
वाल्हीकोऽपि वरगवागे यन्त्रिनं च खड्गिनवत् । माय्यं पुष्टे गोपनी तु श्वन इत्यर इत्यपि ॥	१११
रूपीरं रूप्यपि कपदे फकुत्तकुदमित्यपि । नैचिकं नैचिकी च खान्मलिनी घालगभिणी ॥	११२
पवित्रं गोमये छागे शम्भोऽथ भयकः शुनि । मेरमा देयशुन्यां च यमरथोऽपि सैन्धवे ॥	११३
पारिन्द्र इव पारिन्द्रः शम्भेऽष्टापदोऽपि च । खगान्खगानोऽपि खगः प्रदगोऽपि च ॥	११४
वातापुरपि वातायुगन्दगोऽपि च मृषके । हाकुर्नन्दिटानोऽपि गोकर्णोऽपि भुभंगमे ॥	११५

जलव्यालेऽर्लागर्दोऽपि शेषः स्यादेककुण्डलः । आद्वीराशी च द्वैप्रायां निर्मोके निलयन्यपि ॥ ११६  
पतन्नी पतत्रिरपि पिच्छं पिच्छमपि स्मृतम् । परपुष्टान्यभूतौ च पिके वर्हिणि वर्हिणः ॥ ११७  
वायसे वलिपुष्टोऽपि द्रोणोऽपि द्रोणकाकनत् । सारसा लक्ष्मणी कौशा कुशा चापे दिविः किक्तीः ॥ ११८  
किक्तीद्विरपि प्रोक्तद्विभे टीटिमोऽपि च । कलविद्धे कुलिङ्गोऽपि दाल्यूहे कालकण्टकः ॥ ११९  
दाल्यूहोऽपि बलाका च धकेरविसरुण्टिका । मेघाव्यपि शुक्रे तैलपायिकायां निशादनी ॥ १२०  
फपेति वारावतोऽपि मस्त्ये मच्छोऽथ तन्तुणे । स्मृतो धरुणपाशोऽपि नक्ते शङ्कुमुखोऽपि च ॥ १२१  
जहारः कूर्म इत्येव सिर्यकाण्डः शिलोच्छ्रितः ॥ १२२

नारकास्तु नैरयिकाः पातालं तु तलं रसा । इति पञ्चमकाण्डस्य शिलोच्छ्रितोऽयं समापितः ॥ १२३

जीवोऽपि चेतने जन्तौ प्राणी जन्मोऽपि जन्मनि । जीवातुर्जीवितेऽपायुः पुंसुदन्तोऽपि चापुपि ॥ १२४  
संरुले स्याद्विकल्पोऽपि मनो मेन्द्रियमप्यथ । शर्म सौख्यं पीडा बाधा चर्चा चर्चोऽपि कथ्यते ॥ १२५  
विप्रतीक्षारोऽनुशयेऽपार्थो अपीन्द्रियार्थवत् । सुसीमस्तु सुपीमोऽपि कथ्यते खल्वतोऽपि च ॥ १२६  
जरटे जरटोऽस्लेऽम्बलो रावो रव इव स्मृतः । निपादो निपचो गर्जो गर्जो मद्रोऽपि मन्द्रवत् ॥ १२७  
आकरो निकरे युग्मे अकुटोऽथ कनीयासि । कनिष्ठं विप्रहः शब्दप्रपञ्चे निखिले पुनः ॥ १२८  
स्यान्निःशेषमनूनं च खण्डलं चापि खण्डवत् । मलीमसे कल्मसं च निकृष्टे यावत्पर्यसी ॥ १२९  
लङ्घं रमणीयं च रम्ये मिले सदातनम् । शाश्वतिकं च नेशीप इत्यन्तिकतमे स्मृतम् ॥ १३०  
एकाकिन्यवगणोऽपि प्रागप्यादौ प्रकीर्तितम् । मध्यमे मध्यंदिनं च निरगलमनगले ॥ १३१  
बहुलपष्टपमूनानाविधाः वृथग्विषये । क्षम्पाः क्षम्पो व्यवच्छिन्ने छारितं विहितेऽपि च ॥ १३२  
प्रकाशिते प्रादुष्कृतमवज्ञायामसूक्षणम् । जुषैरवमनानावगणने अपि कीर्तिते ॥ १३३  
अन्दोलनमपि प्रेक्षाधोदत्तमप्युदञ्चितम् । भिदा भिद्योदितमपीरितेऽपाङ्गीकृते पुनः ॥ १३४  
कक्षीकृतं स्वीकृतं च चिच्छे छातमपि स्मृतम् । प्राप्ते रिन्नं विस्मृते च भवेत्प्रस्मृतमिलापि ॥ १३५  
अटाटाट्या पर्यटनमानुपूर्व्यमनुकमे । परिरम्भोऽपि संश्लेषे स्यादुद्भातोऽप्युपक्रमे ॥ १३६  
जातौ जातमपि स्वर्था संवर्णोऽप्यथ विविक्ता । विकारो विकृतिश्चापि विलम्बस्तु समर्पणम् ॥ १३७  
दिष्टया समुपगोपं सर्वदा सदा संनत् सनात् । निर्भरे च स्वती हेती येन तेन च कीर्तितौ ॥ १३८  
अहो संबोधनेऽपीति पष्ठ काण्डः शिलोच्छ्रितः ॥ १३९

यैक्रमेऽध्वे श्रिवरिन्दुमिते (१) राधाचपशती । ग्रन्थोऽयं वटमे श्रीगजिनदेवमुनीश्वरः ॥ १४०

इति हैमनाममालायाः शिलोच्छ्रितः समापितः ।

# विज्ञापनम् ।

## प्राप्तकोपाः ।

अमरसिंहः—नामलिङ्गानुयायनम्, केशवः—कल्पद्रुः, जिनदेवमुनीश्वरः—अभिधानचिन्तामणिशिखोऽम्हः, दुर्गादासः—शब्दार्णवः, धनंजयः—प्रमाणनाममाला, पुरुषोत्तमदेवः—एकाक्षरकोपः, शिकण्डोपः, द्विरूपकोपः, शब्दभेदप्रकाशः, हारावली, भरतसेनमल्लिकः—द्विरूपकोपः, महीदासः—मातृकानिघण्टुः, महाक्षपणकः—अनेकार्थव्यनिमज्जरी, महादेवः—अव्ययकोपः, महेश्वरः—विश्वप्रकाशः, शब्दभेदप्रकाशः, मैदिनिकरः—नानार्थशब्दकोशः, यादवः—वैजयन्ती, वररुचिः—लिङ्गविशेषविधिः, विश्वशंभुः—एकाक्षरीनाममाला, वेणीदत्तः—पञ्चतत्त्वप्रकाशः, शाश्वतः—नानार्थसमुच्चयः, शिवरामः—लक्ष्मीनिवासः, हरिदत्तः—गणितनाममाला, हलायुधः—अभिधानरत्नमाला, हर्षकीर्तिः—शारदीयनाममाला, हेमचन्द्रः—अनेकार्थसंग्रहः, अभिधानचिन्तामणिः, अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टम्, निघण्टुशेषः, लिङ्गानुयायनम्,

## अप्राप्तकोपाः ।

अमरस्यः—शब्दसंग्रहनिघण्टुः, अजयपालः—नानार्थसंग्रहः, अण्णयदीक्षितः—नामसंग्रहमाला, अमरसिंहः—एकाक्षरनाममाला, आदिनापकविवर्गः—कविजनसंघर्षः, कालिदासः—प्रयुक्तपदमञ्जरी, काशिनाथः—शब्दार्णवः, केशवः—लघुनिघण्टुसारः, क्षेमेन्द्रः—लोकप्रकाशः, गदसिंहः—अनेकार्थव्यनिमज्जरी, गोविनाथः—शब्दमाला, गोवर्धनः—नामावली, गोविन्दशर्मा—शब्दसागरः, चक्रपाणिदत्तः—शब्दचन्द्रिका, अष्टाधराचार्यः—अभिधानतन्त्रम्, जैमिनिः—निघण्टुः, तीर्थस्वामी—कोमलकोशसंग्रहः, त्रिविक्रमाचार्यः—गीर्वाणभाषाभूषणम्, दण्डनाथः—नानार्थरत्नमाला, दुर्गा—नाममाला, देयकीमन्दनः—वैष्णवाभिधानम्, धरणिदासः—नानार्थसमुच्चयः, धर्मराजः—कविविजयम्, नरसिंहकविः—बालप्रबोधिका, नन्दनभट्टाचार्यः—वर्णाभिधानम्, नरसिंहपण्डितः—यजुर्निघण्टुः, नारायणदासः—यजुर्वल्गुः, नृसिंहमुनि—रत्नकोपः, पद्मनाभः—शूरिप्रयोगः, पुण्डरीकविहृतः—श्रीमदोपनिषद्नाममाला, पुरुषोत्तमदेवः—वर्णदेशनम्, पृथ्वीधराचार्यः—रत्नकोपः, बाणकविः—शब्दचन्द्रिका, शास्त्रिकेयमिश्रः—निघण्टुकैकाध्यायः, विरुणः—विरूपकोपः, भार्गवाचार्यः—नामसंग्रहनिघण्टुः, भोजः—नाममाला, मङ्गुः—मङ्गुकोपः, मधुरेशः—शब्दरत्नावली, मधुरः—पदचन्द्रिका, महीपः—अनेकार्थतिलकः, शब्दरत्नाकरः, माधवः—एकाक्षरनिघण्टु, मुरारिः—सुप्रसिद्धपदमञ्जरी, रत्नमालाकरः—आयुर्वेदपर्यावरणमाला, राक्षसः—शब्दार्थमिर्षयः, रामः—कविदर्पणनिघण्टुः, रामशर्मा—उणादिकोशः, रामेश्वरः—शब्दमाला, रूपचन्द्रः—रूपमञ्जरीनाममाला, वरदराजः—नाममातृकानिघण्टुः, वररुचिः—पेन्द्रनिघण्टुः, वल्लभः—कविमञ्जरी, यामनभट्टः—शब्दरत्नाकरः, विक्रमादित्यः—कविवीरिकाविघण्टुः, विट्ठलाचार्यः—शब्दचिन्तामणिः, विश्वनाथः—कोपकल्पतरुः, वेङ्कटः—शब्दार्थकल्पतरुः, शाब्दिकविद्वत्कविप्रमोदकः, वेदान्ताचार्यः—दशदीपनिघण्टुः, श्रीरुरः—संघनाममाला, शिवदत्तः—शिवकोपः, श्रीहर्षः—द्विरूपकोपः, श्रेयार्थपदसंग्रहः, सदाचार्यः—एकाक्षरनिघण्टुः, सरोश्वरः—लिङ्गप्रकाशः, सार्वभौममिश्रः—शुक्लप्रदीपिका, सुन्दरगणिः—शब्दरत्नाकरः, सोमभवः—अनेकार्थतिलकः, सौभरिः—एकाक्षरनाममाला, द्रव्यशरणांममाला,

एतद्भिन्नाः अमरदत्त-काव्य-गङ्गाधर-चन्द्रगोमि-तारपाल-दामोदर-धर्मदास-घोपालित-भागु-  
 रि-भोगीन्द्र-मङ्गल-मार्तण्ड-रन्तिदेव-रभसपाल-राजशेखर-रुद्र-वाग्भट-वाचस्पति-रामन-  
 विक्रमादित्य-विश्वरूप-व्याडि-शुभाङ्क-सज्जन-साहसाङ्क-हृदयन्द्र-हर-इत्यादिकृताः कोपाः, अमर-  
 माला-असालतिप्रकाश-आनन्दकोप-एकवर्णसमग्र-एवाक्षरकोप-उत्पलिनी-ऊष्मपियेक-कल्पतप्तकोप-महाभिधा-  
 न-जकारभेद-दण्डिकोप-धन्वन्तरिनिषण्डु-नक्षत्राभिधान-नानार्थमञ्जरी-पद्मकोप-वकारभेद-रीजकोप-वृहदम-  
 रकोप-महाखण्डनकोप-राजकोपनिषण्डु-लिङ्गप्रकाश-वर्णप्रकाशकोप-वात्स्यायनकोप-शब्दतरङ्गिणी-शब्ददीपि-  
 का-शब्दरत्नसमुच्चय-शब्दसारनिषण्डु-ससारावर्त-सकलग्रन्थदीपिका-सकारभेद-सजीवनी-सन्मुखवृत्तिनिषण्डु-स-  
 रसशब्दसरणि-सरस्वतीनिषण्डु-साध्यकोप-सारस्वताभिधान-हनुमन्निषण्डु प्रभृतयः कोपाश्च सन्तीति श्रूयते । ते येषां  
 सञ्जनानां समग्रं सन्ति, ते तेषां प्रेषणेनास्मानुपकुर्वन्तिवत्यर्थ्येना

अभिधानसंग्रहकर्तृणाम् ।

# अभिधानसंग्रह ।

५५

प्राचीन सस्कृत ग्रंथों के उद्धारका कार्य आजकल चारों ओर बड़ी धूम-गमसे चल रहा है, यह अत्यंत आनंदकी बात है। तौभी सस्कृतभाषाज्ञान के मुख्य साधन प्राचीन कोषों की ओर जितना लक्ष्य होना चाहिये उतना नहीं है। सस्कृत कोष सब श्लोकबद्ध होने के कारण कण्ठस्थ रह सकते हैं। और अन्तर पर उनमें श्लोकों की सत्य स्मृति होती है। इसलिये प्रत्येक सस्कृतभाषिणी पुरुष को कोषों का संग्रह अवश्य कर्तव्य है। प्राचीन प्रधान कोष छंप्पन हैं यह लोकप्रसिद्धि है। परंतु उन में कईका तो आजकल नाममात्र ही शेष रह गया है। और जो कवि उपलब्ध होते हैं उन के उद्धार करनेका भी यदि यत्न न किया जायगा तो उावे भी सगर नष्ट होजाने का विशेष संभव है यह समझ कर, हमने बड़ यत्न कइएक कोषों का संग्रह आजतक किया है, और अवशिष्ट कोषों की प्राप्ति के लिये भी यत्न कर रहे हैं। परंतु इनकी प्रतीक्षा न करें सांप्रत जितने उपलब्ध हैं उनमेंही सब के उपयोग के लिये छापरर प्रसिद्ध बना, और यही क्रम आगे भी प्रवृत्त रखना, ऐसा निश्चय किया है। यह सब कोष युगपर एवहा पुस्तक में छापि तो काल बहान लगीगा, और पुस्तक भा बहुत बड़ा हो जायगा, और उसके अनुरूप मूल्य भी अभिन्न होगा। इस लिये ग्राहकों के सौकर्यार्थ ऐसा नियम किया है कि जिस कोष के छापने का आरम्भ करें, उस को समाप्त करके ही खण्ड प्रकट करें। यदि छोटे छोटे कोष हों तो एक खण्डमें दो तीन रक्ते। पुस्तक उत्तम कागदके ऊपर सुन्दर छापी जायगी। जैसे जैसे ग्रंथ तयार होंगे वैसी वैसी उस उस समयपर सूचना दी जायगी। प्रत्येक कोष के पृष्ठाङ्क पृथक् पृथक् रहेंगे।

इस नियम के अनुसार प्रथम और द्वितीय खण्ड छप कर तयार है। प्रथम खण्ड में अमरसिंहकृत 'नामलिङ्गानुशासन' (अमरकोष), और उसी का परिशिष्ट पुरुषोत्तमदेवकृत 'त्रिकाण्डशेष', और 'हारावली', 'एकाक्षरकोश' और 'द्विलिखकोश' ये पांच कोष संपूर्ण आये हैं। कीमत १ रुपया। आर टपालखर्च २ आने है।

द्वितीयखण्ड में हेमचन्द्रकृत 'अभिधानचिन्तामणि', 'अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्ट', 'अनेकार्यमग्न', 'निघण्टुशेष' और 'लिङ्गानुशासन' ये पांच कोष और त्रिनदेवमुनीश्वरकृत 'अभिधानचिन्तामणिशिरोष्ठ' ये एक कोश संपूर्ण आये हैं। कीमत १। रुपया। और टपालखर्च २ आने है।

तृतीयखण्ड में महेश्वरकृत 'विश्वप्रकाश' और 'शब्दभेदप्रकाश' ये दो कोश आनेशके हैं।

चिन को यह पुस्तकें लेनी हों वे अपने नाम और मूल्य भेजें कि पुस्तकें तयार होते ही भेजनेमें शीक पड़े।

तुकाराम जायजी ।

'निर्णयसागर' आपेखाने के मालिक ।

# अभिधानसंग्रह ।

प्राचीन संस्कृत ग्रन्थांच्या जीर्णोद्धार करण्याचें काम सांप्रत चोहोंकडे मोठ्या सपाच्याने चालू झालें आहे हा मोठ्या आनन्दाची गोष्ट होय । तथापि त्या ग्रन्थातील ज्ञानाच्या प्राप्तीस उचित साधन असे जे प्राचीन शब्दकोश, त्याकडे जितके लक्ष लागले, तितकें अद्यापि लागले नाहीं । हे कोश पद्धत असल्यामुळे मुबोद्धत करण्याला फार सोईवार असून, पाहिजेल तेव्हां स्फुटि उत्पन्न करण्याला फार चांगले असतात तेव्हा अशा ग्रन्थाच्या संग्रह करणे हें, संस्कृतानिधानी प्रत्येक गृहस्थाचें कर्तव्य होय । लोकवातेमस्तु हे कोश छप्पर आहेत असें समजते । तथापि त्यातील बरेच सापत नामशेष झाले आहेत । यास्तून, स ग जे उपलब्ध आहेत त्यांच्या उद्धाराकडे जर कोणाचे लक्ष लीक न गेलें, तर तेही नष्ट होऊन जाण्याचा फार मभव आहे हें जाणून, आम्ही मोठ्या प्रयत्नांनी त्यातील बहुतेक कोशांचा संग्रह केला आहे, आणि राहिलेला इतर कोशांच्या प्राप्त्यर्थ यत्न चालविला आहे । तथापि त्या सर्वांची वाट म्हात न राहता, सांप्रत जितके उपलब्ध आहेत, जितकेच आमी सर्वांच्या उपयोगास्तव छापून प्रसिद्ध करीत, आणि तोच क्रम पुढें चालू ठेवावा, असा निश्चय केला आहे । एकनाहीं एकाच पुस्तकामध्ये हे छापील्यास, काळ फार लागेल, ग्रन्थही अगड होईल, आणि तदनुरूप किंमतही भारी होईल । म्हणून प्रत्येकाच्या सोईकरिता असा वेत केला आहे की, जो कोश हानी घ्यावाचा, तो एका खेपेस पुरा करावाचें, अपूर्ता ठेवावाचा नाहीं । ग्रन्थ लहान असल्यास, दोन, तीन, किंवा अधिक पुरे ग्रंथ घेऊन त्याचें एक पुस्तक करावाचें । पुस्तकें चांगल्या कागदावर सुरेख छापिलीं जातात । जवजसे ग्रंथ तयार होई जातात तसतशीं साविण्यां वेळच्यावेळीं सूचना देण्यात येईल । प्रत्येक कोशाच्या पुष्ठाचा क्रम वेगळे गळ्या येईल ।

या नियमाला अनुमस्तु याचें प्रथम आणि द्वितीय खण्ड छापून तयार झाले आहे । प्रथम खण्डात अमरसिंहकृत 'नामचिज्ञानुशासन (अमरकोश)', आणि त्याचेंच परिशिष्ट पुरुषोत्तमदेवकृत 'त्रिखण्डकोश', आणि 'हारावली', 'एकाक्षरकोश' आणि 'द्विरूपकोश' हे पाच कोश संपूर्ण आले आहेत । किंमत १ रुपया । टपालखर्च २ आणे ।

द्वितीय खण्डामध्ये हेमचन्द्रकृत 'अभिधानचिन्तामणि', 'अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्ट', 'अनेकार्थसंग्रह', 'निघण्टुकोश' आणि 'लिङ्गानुशासन' हे पाच कोश आणि जिनदेवमुनीश्वरपरिचित 'अभिधानचिन्तामणिशिरोज्ज' हा एक कोश इतके आले आहेत । किंमत १ रुपया । टपालखर्च २ आणे ।

तृतीय खण्डामध्ये महेश्वरकृत 'विश्वप्रकाश' आणि 'शब्दभेदप्रकाश' हे दोन कोश मावयाचे आहेत । त्या कोशास ही पुस्तके घ्यावयाचीं असतील त्याहीं आपली नावे आणि वर्गणी आमचेरडेस पाठवावी, हाणजे पुस्तकें तयार होताच त्याकडे पाठविण्यास ठीक पडेल ।

तुकाराम जावजी ।

'निर्णयसागर' छापराण्याचे मालक ।

१. दुसरीकडे दिलेल्या मादीवरून हे कोश छपवावेयादी अधिक आहेत असे दिसत येईल ।